Digitized by Google

EX LIBRIS
G. SACCONI
39
BIBLIOTECA NAZ.
VITT. EMANUELE

EX LIBRIS
CONTE GIUSEPPE SACCONI
ARCHITETTO

Dono della Contessa Luigia Donati Sacconi
nell'anno MCMXI
inaugurandosi il monumento a Vittorio Emanuele II

EN TIBI LECTOR

ROBERTVM VALTVRIVM, AD

ILLVSTREM HEROA SIGISMVNdum Pandulphum Malateſtam Ariminenſium regem, de RE MILITARI. Libris XII multò emaculatius, ac picturis, quæ plurimæ in eo ſunt, elegantioribus expreſſum, quàm cum Veronæ inter initia artis chalcographicæ Anno M.cccclxxxiii. inuulgaretur.

PARISIIS,
Apud Chriſtianum Wechelum, ſub inſigni ſcuti Baſilienſis. I.D.XXXII.
Menſe Iulio.

ORNATISSIMO VIRO FRANCISCO OLIVERIO
ſummæ curię regio conſiliario, Alenconiorum & Bituricenſi-
um Cancellario, Foſſarum Bareuilleriorumq; domino &c.
Chriſtianus Wechelus typographus S. P. D.

NIſi vniuerſa quęcunq; hic cœli ambitus complectitur, vir præſtantiſ-
ſime, non tantū res naturales ſed & artes omnes & ſummæ & infimę
ita eſſent cōparatæ vt nulli ꝓprius ſuus locus & quaſi ſolitudo quæ-
dam ab aliis rebus omnibus tributa ſit, ſed ꝑmixta inuicem et qua-
dam cōfuſa cyclopædia conſtarent, facile fuiſſem mihi perſuaderi abſurde fa-
cturū ſi librum de re Militari inſcriptū tibi homini iuriſconſultiſſimo legēdum
afferrem: verùm quando contrà habent omnia, vt ei qui vere publica velit tra-
ctare rei quoq; Militaris & aliarū itē complurīū artiū vſus ſit, quod vel imprimis
in ſplēdidiſſima tua OLIVERIORVM familia licet agnoſcere quę nihil
bonorū autorum relinquit intactū vt pace & bello ſuis ſemper q̄ optime conſu-
lat, nihil videor facturus minus, præſertim cum eximii illi legū conditores Ro-
mani nō inferiorē armis q̄ toga operā reipub. nauarint. Indigne enim bono vi-
ro nedū iuriſconſulto fecerit qui rēp. ſilentibus legibus, armis oppreſſam neglexe
rit, quā cū aliarū artiū adminiculis, tū ex rerū bellicarū autoribus petitis documē
tis licebit, ſi non inferendis plagis, quā ne Turcarum quidē nunc ſatis grauiter
ac minitabunde imminentiū reipub. chriſtianæ ad noſtram perſuaſionē pertra
hendorū cōpendioſiſſimā rationē quidā putant, euitandis certe quæ illatæ fue-
rint et quodāmodo, vt ille ait, ex vna ciuitate in aliā fugiendo ꝓpugnare. Aut, ſi
cui id forte magis placebit, quod philoſophis frequens eſt, apud quos contraria
contrariorū admonēt, puter voluiſſe ſubindicare non ferè magis q̄ tuā volunta
tem ac profeſſionē, agni illius ſine macula imbellitatē ac innocentiam à furioſo
Marte abhorrere. Iam qui me ſanguinariū ac germanico, hoc eſt, vt ferè perſua-
ſum eſt, bellico ſpiritu prouectū æneos nodos furori diſſoluere cauillabuntur, id
velim expēdant, egóne qui priſtinas calamitates ac belli peſtes oculis ſubiicio &
vniuerſos alieno malo ſapere doceo, plus cōmuni hominum vitæ cōmodem, an
illi q contēptis et perpetua obliuionis caligine obrutis quęcunq; ſupioribus ſecu
lis incōmode tentata ſunt, humanū genus nouis ſemper periculis obiiciūt ſuóq;
malo quātum hæc vita miſeriarū habeat vt experiantur autores ſunt. Vides vir
humaniſſ. quæ me rationes induxerint vt tuæ dignitati non veritus ſim librum
exhibere non ita forte dignū q in tantorū virorū oculos ſe ingerat, quóq; cōſilio
in eiuſmodi autoribus imprimēdis & animo verſer: quæ ſi tibi probabūtur, na-
ctus fuero quod quærebā, ſin diſplicebūt, duplici mihi nomine impetrabiliorem
veniā polliceor, tum ꝙ beneficio breuioris chartæ anguſtis cancellis concluſus
paucioribus te obtūdam, tū quia Vegetio & Geometria Dureri propediē æden
dis aliquid illi tuæ nauſeę ſi qua eſt deceſſurū puto. Vale vir clariſſime & Valtu
rii noſtri contemplatione memineris vt tenebroſa & à Vulcano concinnata ar
ma lucidis & à patre luminum expeditis quæ vel Achillis clypeum facile pene-
trarint retūdas ac intra ſua mœnia cohibeas, quo minus in perniciem tranquil
litatis humanę aliquà poſſint erumpere, Lutetiæ M.D.XXXII. quinto idus Iulii.

ILLVSTRI PANDVLPHO MALATESTAE principi Ariminenſi Paulus Ramuſius Ariminenſis, iuris vtriuſque conſultus S. P. dicit.

CLariſſima progenitorum tuorum facinora toga & bello magnificè geſta, me ciuem tuum coëgere, cõſcriptum accuratiſſimè opus de re militari conterranei mei Roberti Valturii ad te tranſmittere, quod incuria caſtigantium pariter & imprimentium ab archetypo diſſimile & deuians multis mendis deforme neglectúmque iacebat. Illud ſane pro viribus dum Veronæ ſub Magnifico & Clariſſimo Antonio Venerio à publico iure reddendo vacarem, non ſine paruo labore ſucciſiuis horis recognoui, vt pro eo iure quo conciui meo debebam, id in priſtinum nitorem & doctis legendum reſtituerem: cuius laborioſam caſtigationem, & diuini prope operis huius emolumentum tuo nomini, princeps iocundiſſime, dedicaui, quò documenta illa percurrens, facile intelligas quãtopere maiores tui in eo genere excelluerint, adeò vt ſi militiæ præcepta ſtratagematáque nulla literarum monumentis tradita eſſent, potuiſſent abundè ex Malateſtarum genere ſtrenui ac inuicti armorum duces cũctas gentes huiuſce diſciplinæ peritiã geſtis ſuis condocere, exemplárque continua bellorum exercitatione ac lætiſſimo triumphorum ſplendore & pręſentibus & futuris pręſtare. Adeſt fere ante oculos Robertus Malateſta, Sigiſmũdo patre ortus, cuius memoria obortę lachrymę ſcripta demoliũtur. Hic octauum & decimũ agens annum aduerſus eximios Picœni populos ab Anconitanis delectus imperator, & tot hoſtibus ſtratis captisq́ quadringentis, victoria triumphoq́ potitur. Non multò pòſt quum Fani teneret imperium, obſeſſus à Pio romano pontifice equite peditéque potentiſſimo, ipſe parua manu romanos milites ſæpius in fugam vertit. Ad trigeſimum ætatis annum Romæ commoratus, vbi omnes tanti viri ſpeciem & virtutẽ admirabantur, Sigiſmundum patrem Arimini obiiſſe præſenſit, quem vniuerſa Italia & Achaia ducem excellentiſſimum prius fuerat experta: aduolat Ariminum Robertus mœrore plenus, quem ciues ad vnũ exoptantes ſibi principem delegere. Interea Pauli pontificis maximi florentiſſimæ armatorum copiæ Arimini ſuburbanũ rubeſcente aurora clam ſubintrauerunt, Robertus verò inuicto animo grandem romanorum exercitum parua tyronum manu pellit fugatq́, cuius ob egregia facinora Florentini omnium conſenſu militum imperatorem ſibi delegere aduerſus ingentes Sixti pontificis maximi & illuſtriſſimi Ferdinandi regis vires, quibus maxime vniuerſa premebatur Hetruria, ſpiritum emiſſura ni Robertus inclytus virtute, ſcientia rei militaris, auctoritate præſtò adfuiſſet. Matthæum Capuanum militiæ ducem ad Thraſumenũ lacum vertit in fugam, reliquis militibus fœdiſſima nota ſub iugum ire compulſis: is profectò ſuis armis ſuaq́ virtute digniſſimus qui ſereniſſimi imperii Veneti dux militum maximus aliquandò, capitolinas arces & romanam eccleſiam ſeruaturus, totius ſenatus ſuffragiis glorioſiſſimè conſtitueretur. Audiat nunc quęſo vniuerſus chriſti populus, & cogno

ſcat romanæ eccleſię ad interitum pene vulnera. Venerat ſapientiſſimus Calabrię dux iamiam romuleas arces euerſurus, accurrit veluti Papyrius Curſor & Furius Camillus, Pub. Decius, Curius Dentatus, Valerius Publicola, Robertus Malateſta, iuſſu sereniſſimi ſenatus Veneti, aſſueti perpetuò eccleſiam cõſeruare, Calabrum ducem tantopere minantem conſerto Marte fugere coegit, cuius caſtra proſtratis vexillis, direptis impedimentis, glorioſiſſima victoria cepit, duces egregios & milites quadringentos in triumphum Romam ſpoliis & militaribus ſignis onuſtus deducit: veniẽtem Sixtus ſummus põtifex amplectitur, collaudat, admiratur tãtis periculis liberatus. Robertus verò dux inclytus ſũmis in conflictu penè diei laboribus & æſtu fatigatus in morbum incidit, ſanguinisq́ profluuio à nobis emigrauit, inter diuos candidatus lauream perpetuò virẽtem recepturus, quẽ gratus & pientiſſimus pontifex maximus ante obitum deplorãs viſere conſtituit, & ipſum eccleſiæ verum ſeruatorẽ terrenæ labis cõtagione purgatum, larga & indulgenti venia ad cæleſtem triumphum cõdonauit. Moritur itaq; Romæ Robertus Malateſta anno ætatis ſuæ quadrageſimo, dux abũdans bellicis laudibus, & in æde diui Petri conditur elatus mœrore publico. Quorſum hæc dicet quiſpiam? vt tanti principis, quem Venetorum ſenatus & vniuerſa deplorat Italia, aliquid literarum monumentis mandarem, vtq; magnificis progenitorum tuorum exemplis exardeſcens & paternæ virtutis æmulatione acrius ad virtutis gloriam euehare, & ſæpius legendo accuratè caſtigatum opus, Ramuſios tibi deditiſſimos & domeſticarum laudum prçcones recognoſcas.

Vale.

Eiuſdem Pauli Ramuſii epigramma,

Armorum fulmen iacet hic Malateſta Robertus,
Cuius præſtantes gloria vicit auos.
Nam poſt mille acies ſuperatas Marte ſecundo,
Dum ſoluit patrios obſidione lares,
Agmina proſtrauit Tuſcos immiſſa per agros,
Et Calabri fudit fortia caſtra ducis.
Occubuit poſthæc inter fera prælia, certe
Non potuit fato candidiore mori.

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtam ſplēdidiſſimum Ariminenſium regem ac imperatorem ſemper inuictum Roberti Valturii rei militaris librorum pręfatio.

CRedo equidem, nec ſum neſcius, dux & Imperator inclyte, SIGISMVNDE PANDVLPHE, (tanta eſt liuoris & inuidię noſtri huius ſæculi malignitatiſq; peruerſitas) q̄ multos hoc meū inceſſuros opuſculum, quòd in tanta ſcilicet probatiſſimorum vtriuſque linguę ſcriptorum copia qui accuratè & eleganter rei militaris præcepta tradiderunt, ego potiſſimum auſus ſim temere ac ieiunè libros de tanta re cōminiſci: in quà primùm cēſorum aciem ſtruam quàm cœpti mei rationem reddam, quàm de perſcriptione operis huius differēdum quicquam putem. Inter iſtos itaq; qui mea legent, nouum immo antiquum & admirabile hominum genus fore ſcio, nec mihi ſoli, vltimo hominum, verùm primis ac maximis importunum, quibus nihil ritè fiat, quibuſcum loqui ſi cœperis, faſtidiant ſingula, ſua licet non edāt: indignentúrque, nunquam in ſententia permanentes, ſi veluti muta & rationis expertia vitam ſilentio prætereas. Nonnulli, veluti ſues in luto grūnientes, quum norint forſan ad hanc immortalitatis & gloriæ partem ex literarum & ingenii ſui conatibus aſpirare non poſſe, nec inuenire, nec explicare ſermone quod fuerit inuentum, incaſſum me laboraſſe contendent: & quoniam nixu ipſi ſuo minime iuuabuntur, nullum adiuuari poſſe cenſebunt. Alii veluti apum fuci, & improbiſſimi ſycophātæ, ſolita libidine omnibus detrahendi, & ad ſingula quæq; carpenda proni & ingenioſi, non deerunt interpretes qui calumniabuntur ſingulorum ordinem, eo pacto ſcientię phamam ſibi aucupari credentes: qui puerilis iactantiæ ſtudio tenebuntur obnoxii, quum olim conſueuerint adoleſcentes ab inſigni accuſatione aliqua primum nomen auſpicari. Phormionis peripateticæ ſectæ philoſophi, & Sergii Galbę perſimilem me dicent. Alii, cum nitida ego vt illi cute, & corpore propter vmbram molli, nullo vnquam vulnere admiſſo, de re militari, de fortitudine ac ignauia ducum, de inſtruenda acie, de loco caſtris capiendo idoneo, multíſque id genus, verba facturus ſim, ad eū maxime ducem qui & caſtris nutritus ſit, & exercitus maximos duxerit ſemper inuictus. Erunt & alii porrò difficiles, monſtruoſi, lucifugi, qui falſam ſcientiæ perſuaſionem induent: ſub peritiæ tamen oſtentatione, ac doctrinarum ſuarum opinione, multa ſibi arrogantes, & intra ſeſe neſcio quid ineptè cornicantes, quiq; non tam criminibus quàm maledictis annitentur obruere: quorum voces tumentiáque verba minime perhorreſcens, nihilo pluris ego faciam quàm Demetrius ille quem dicere ſolitum accepimus, eodē ſibi loco voces eſſe imperitorum quo & ventre redditos crepitus: quum nihil pene interſit qua parte corporis, ſurſum an deorſum turpiter ſonent. Acrius vrgebunt alii, & inculcabunt mihi illud ſatyricum, Tenet inſanabile multos Scribendi cacoëthes, illius obliti non minoris in ſatyra, Eſt quòdam prodire tenus, ſi non datur vltrà:

quos omnes etſi poſſum iure meo repercutere, malim tamen ęquo animo intactos linquere, maxime quũ haudquaquã ex eorũ ſim numero qui æmulis carere velint: & eo ſint ſtudio, & ingenio prouecti, vt nihil reprehenſibile, nihil niſi ad vnguem perfectum habeant. Non pigebit igitur, ſi qua me inconſultè præterierint (quanquam mea, diligẽtia & curioſa perſcrutatione veterum ex libris explorata omnia eſſe ſciam) vel amicorum, vel eruditorum monitu, ſi vera fuerint, emendatione corrigere: ſi minus, Democriti potius riſum quàm Heraclyti lachrymas ſequi velle. Non enim ægrè feram, hanc eſſe de ſcriptis meis exiſtimationem, vt qui neſciunt, doctiſſimos, grauiſſimos ſanctiſſimóſque viros ab æmulis quibus referta ſunt omnia perperàm talia perpeſſos eſſe intelligant. Atq; vt à poëtis initium ſumam, qui ſunt multò antiquiores quàm hiſtorici, quàm oratores, quàm cætera ſcriptorum genera, Homerus primus omnis philologiæ dux & antiquitatis parens, diuinarumq; omniũ inuentionũ fons & origo fuit, haudquaquam tamen ſic poſteritatis ſtudia reſtrinxit, quin æmulos haberet quàm plures, qui labẽtem, & cedentem oneri, & dormitantẽ eum nonnunquam appellent: ſed Zoilum illum imprimis, quod mirabere, qui à Macedonia Alexandriam profectus optauit ſibi cognomen vt Homeromaſtix appellaretur, quum ſua Ptolomæo regi contra Iliadem & Odyſſeam ſcripta comparata recitaret, quanquam ante annos mille diem obiiſſet Homerus. Maronem vatem Mantuanum, diſciplinarũ omnium cognitione ad vnguẽ excultum, & cuius anima, vt inquit Flaccus, candidiorem aliam non tulit terra, ab C. Caligula, nullius ingenii: à M. Vipranio Repertore, ab Cornificio, Euangelo, Camillo Pictore, Hærennio, Perillo, Fauſtino, Octauioq; Auito, ac multis aliis non tanq̃ imitatorẽ, ſed defloratorẽ, & veterum cõpilatorẽ publicumq; furẽ nouimus eſſe notatum. Hęc eadem à maliuolis paſſus eſt P. Terentius Comicorum ſummus, qui comœdiarum prologos in defenſionem ſcænis dedit. Vrgebant enim comœdias eum omnes à Polydoro ac Menandro tranſtuliſſe, & à Lælio Scipionéque in ſcriptis ſic adiutum vt meritò non ſua ſed aliena pro ſuis edentem criminarentur. Sunt qui non tam ab his qui tum adoleſcentuli forte fuere quàm à Q. Sulpicio Gallo qui conſularibus ludis fabularum dãdarum initium fecerit, vel à Q. Fabio Labeone, & M. Põpilio conſulari vtroq; ac poëta viris, vtpote quorum operam, & in bello, & in ocio, & negocio nedum Terentius ſed S.P.Q. plerunq; R. fuerit expertus. Quis M. T. Cicerone doctrinarum luce in eloquendo ornatior? quis fœlicior in explicando? quis in perſuadendo potentior? qui in arce romanæ eloquentiæ ſtetit? id nedum inter ætatis ſuæ homines, verùm apud poſteros aſſecutus, vt eius non Arpinatis cuiuſpiã hominis, ſed animatæ diuinæq; potius eloquentiæ nomen habeatur? obtrectatorum tamen morſus euitare non potuit quominus in eorum linguas incideret. Hunc enim Græci repetũdarum dignum accuſari cenſent, ꝗ ea literis mandaret quæ haud primum ex ſe forent inuenta: criminantur alii incompoſitè eum loqui, & non modo tumidum, ſed redundantem, in repetitione nimium denique, atque verboſum, quũ tamen mos ſit ei profundam rerum ſcientiam ſub breuitate verborum tegere. Martianus Capella, vitioſiſſimum in clauſulis reperiri eum, turbantem numeros quadam

permixta

permixta confuſione,dicit.Nonnulli quoq; inter maximos viros tam prodigioſi extiterunt,in quibus ſunt Gallus Aſinius Caluus, & Largus Lycinius(cuius liber in ſuggillationẽ eius atq; notam etiã inuulgatus fertur,infami titulo Ciceromaſtix)vt ſcribere auſi ſint, oratorem maximum impropriè atque inconſultè locutum:quos itidem(vt in oratione etiã ſua Vatiniana teſtis eſt)ob inſignem linguæ feſtiuitatem,conſularem eum ſcurram minus puduit appellare: quódq; magis mirabere(tanta eſt iudiciorum varietas)extat eiuſdem Ciceronis de optimo genere dicendi liber,tale támque ex alto ſumptum opus,vt idem in epiſtolis ægrè attigit,à M.tamen Bruto,ad quem & cuius precibus ſcriptus erat,erudito viro licet & ſcribentis amico,non probatur. Quis Demoſthene in tanta graiorum hominum eruditione, oratoriæ artis præceptis & dicendi vſu ac maieſtate præſtantior? & quanquam quum dicturus eſſet, concurſus in audienda cauſa ex omni Græcia fieri ſolitos monumentis atticis atque latinis memoriæ proditum ſit,attamen hic ipſe huius quẽ modo diximus Ciceronis aures perſæpe non implet. Quis Epicurum intoleranda ſuperbia detrahentem omnibus non audiuit? Pythagoræ,Empedocli,Democrati? quem amicum licet,totis voluminibus laceraſſe traditur, quòd in philoſophia paululum à ſe ſuiſq; inſanis opinionibus diſcordarent? Democritum à quo quæ ſciebat in philoſophicis cuncta didicerat,& quem exigua mutatione verborũ in omnibus ſequebatur, hunc acrius inurebat: nẽpe qui magiſtro caruiſſe gloriaretur & videri vellet. Secuti ſunt in hac detrahẽdi libidine Epicurum Metrodorus atque Hermacus,ſupradictos quoq; philoſophos lacerãtes,nec vllius magnitudini parcentes aut gloriæ,quando idem Epicurus mirum in modum Platonem ſpernit & contumelioſiſſime Ariſtotelem vexat,aduerſus Tritamum hominem in dicendi nitore tantum,vt ob diuinam eius eloquentiam Ariſtoteles Theophraſtum appellaret: Scito ſermone & Attico inuenitur ſcripſiſſe etiam fœminam,ac meretriculam quidem. Fuit & Zeno ipſe maledicus,& aſpernator nõ modice,qui et Chryſippum philoſophum acutiſſimum,& eiuſdem ſectæ nominans contemptim,non Chryſippum ſed Chryſippam ſemper diceret: nec modo qui tum erant, Apollodorum ſiue cæteros coætanos conuitiis ac maledictis inceſſeret,ſed parentem immo deum philoſophiæ Socratẽ, latino verbo vſus quò mordacior credo eſſet,ſcurram Atticum appellaret. Similiter qui de Platone Xenophonteq;, duobus Socraticæ amœnitatis luminibus exquiſitiſſime ſcripſere,nõ abfuiſſe ab ipſis motus quoſdam tacitos & occultos ſimultatis & æmulationis mutuę putauerũt. Fuit & Annei Senecę in Fabium Quintilianum,& Quintiliani in Senecam detractio non leuis, & quanquam ambo excellenti ingenio & doctrina viri, eodem cælo geniti, quos ætas, quos profeſſio penè iunxerit, ſeiunxit tamen adeò parium immo diſparium peſtis liuor,vt nec Fabius Senecam ore pleno probare poſſit, nec ille de Fabio.par pari referẽs,niſi contẽptiſſimè loqui. Liuium hiſtoricũ celeberrimum, tametſi lacteum alii,alii vberem & beatum eloquentiæ fontem vocent, Caius tamen, ferox fateor princeps, ſed minime rudis, vt Senecæ dicta, commiſſiones meras & ſine calce arenam eſſe dixit, ſic verboſum hunc in hiſtoria negligentémque carpit, cui & Pollio patauinitatem quampiam dicit ineſſe.

Saluſtianæ orationis breuitatem qua nihil apud eruditos elegantius, nihil poteſt eſſe perfectius, maligne etiam reprehendere inſciteq́ obtrectare plerique conati ſunt. Vtq́ ad ſanctos patres conuertatur oratio, quis Hieronymi contentiones non audiuit, non legit? cum Ruffino Aquilienſe? cũ Iouiniano? cum Vigilantio? quem nonnunquã proprio, nonnunquã mutato nomine dormitãtem appellat? Quis eiuſdem cum Auguſtino non vidit epiſtolas? à quibus quũ contentionis ſtudium et volũtas forte abſit, more ſanctorum in quibus illi duo omni genere doctrinæ & vitæ ſanctimonia omnium iudicio excelluerunt, emulationis tamen non paruæ ſpeciem quãdam prę ſe tuliſſe haud dubie viſi ſunt. Cyprianum in omni genere oratoriæ artis admirabilem, & cuius ingenii facilitatem, copiam, & ſuauitatem admiramur omnes, à peritis tamẽ quibuſdam accuſari deriderić ſolitum legimus, et vna ſui nominis litera immutata, Caprianum appellari, quòd ingenii tam diuitis venam ad dominicam orationem ac humilia quædam alia literarum ignaris ſolũ enodanda conuertiſſet. Ad poſtremum quum conſtet ingeniis omnis æui pręcellentibus vnum hoc venenum vnãmque labem inuidiam extitiſſe, non mirum tibi, Sigiſmunde, nec cuipiã videri debet, ſi contra me puſillum hominem & indoctum ſcholaſtici quidam & circũforanei rabulæ latrent atque deſæuiant. Quocirca lectorem etiam humanitatis iure poſtulo, quiſquis ille erit qui viderit hæc, ne iurgiis inſectetur, conterat, vel deteſtetur: verùm ſi ab initio legerit, perlegat quoq́, & in legendo quæ alibi norit (quum nihil ſcribi omnino noua inquiſitione poſſit) minimę tanquam iniqua repudiet, ſatiſque eſſe iudicet, non eſſe hæc, nec in compitis, neque in tabernis literarum ludi valde protrita. Illud denique peto, vt non erudiendi oſtentandiq́ noui aliquid magis quàm reſtaurandi gratia quę deperdita erãt clarorum virorum monumenta, quaſi maiorum demonſtratione veſtigiorum, ſcripta hæc exiſtimentur: atque vt eiuſce deperditæ rei notitia plenior habeatur, ab ipſis (vt ita loquar) cunabulis ſcriptores eius auctores receſebo, quos & multos & præclaros, tam Græcorum quàm Latinorum aliarumq́ gentium fuiſſe comperio, Demetrium ſcilicet Phanoſtrati filium, Phalereum, Democritum, Xenophontem, Pyrrhum Epirotarum regem maximum, Iphicratem Athenienſem, Anacharſim Scytham, Cincium, Iulium Higinum, Catonẽ Cenſorium, Marcum Varronem, M. T. Ciceronem, Cornelium Celſum, Martianum, Modeſtinum, Marcellum, Sextum Iulium Frõtinum, Vegetium Renatum, Patrinum, his minus omiſſis quæ à Romulo, Numa Pompilio, Tullo Hoſtilio, Anco Martio, Tarquinio Priſco, Seruio Tullo ex regibus: ex Cæſarum verò & Auguſtorum familia, Iulio Cæſare, Diuo Aug. Diuo Traiano Adrianoq́ inſtituta, inuẽta, cõmutata vel reuocata ſunt: quorũ pene omnium libri qui ſcripſerũt cum vel temporum vitio, vel iactura quadam noſtra deperiiſſent, illiq́ ipſi qui fato minus eſſent abſumpti in multis deficerent quæ ad rem ſpectare videbãtur, ſuſcepi laborem nouæ huius commentationis, tuo tantum nomini dedicandum. Nullus enim occurrebat alius, (neque amore aut errore teneor) in tanto nobilium ducum & imperatorũ numero, cui iure ſuo munus hoc dedicari dignius poſſet: quippe qui hac ſolus tempeſtate caſtrorum filius, exercituum pater, optimiſquibuſq́ doctrinis &

nis & artibus belli imbutus, clariſſimis exacti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris huius rei afficeris, vitam illorum ac geſta ſtudens emulari. Eoq; libentius id effeci, quòd concilium cęleſtium terreſtriumque in ſedibus immortalitatis te collocaſſe videbam, omnémque inclytæ domus tuæ gloriam ſubditorúmque populorum ſpem in tuam poteſtatem tranſtuliſſe, vt non aliter ac dei nutu ſine dubio factum ſit, quòd tam arduus eccleſię romanæ caſus emerſerit, quo heroicam diuinámque illam virtutem tuam facile poſſes oſtēdere. Nec ęgre feres, de te audiens quod aliquando de ſummatibus viris & illuſtribus dictum eſt & literarum cuſtodiæ traditum: vt enim Hectorem & Achillem troiani belli celebritas claros fecit, innumerabilis Xerxem exercitus, & Marathonia pugna Milciadem, Camillum Galli, Manlium capitolina defenſio, Scipiones Carthago, Cymbri & Theutones Marium, Pompeium Mithridates atque pyratæ, Cęſarem Britannia, Gallia, atq; Theſſalia, ſic te diuina ſigna per omnes Italiæ oras, per omnes exteras nationes, notiſſimum clariſſimumq; reddiderunt, cum Eugenio Pontifice Maximo, omniumq; ſanctiſſimo præſide, tu gentibus eius aduerſus egregium ſane ducem Frāciſcum Sphortiam ſocerum tuum potentiſſimum, ac acerrimum dominici tunc gregis hoſtem, aduerſúſq; Florentinum Venetúmque populum Imperator inuictus adeſſes, ac ſacroſanctam eccleſiam eius gētibus laceram, & armis oppreſſam, breui temporis curriculo contra cōmunem omnium opinionem ad ſummum dignitatis ſuæ culmen inſtinctu diuinitatis, mentis magnitudine, ductúque tuo, conſilio et auctoritate prouexeris. Neque aliter illum ipſum caſtrenſem impetum atq; conatum tuū qui pręceſſerat, contra hæc ipſa eccleſiaſtica ſigna & illuſtrem Tarraconenſium regem Alphonſum Philippúmque Mariam, Inſubrium, Lygurumq; ducem bellicoſiſſimū reor extitiſſe, niſi quia maxima vi maximóq; diſcrimine modeſtia tua illuſtranda erat, ac veluti cæli temperiem venti imbreſq; commēdant, ita ad augendum tuę dignitatis cumulum apud pontificem, apud omne genus hominum, illum tumultum, hūc ſpectatiſſimum triūphum præceſſiſſe crediderim, vt quot in illo turpitudinis notas extingueres, tot in te triūphales coronæ refulgerent. Conuenientiſſimum pręterea videbatur vt cui merito omnia debeo & imperio ſubſum, ipſi meum, ſi quid eſſet, præ cæteris dicaretur ingenium, ſperans denique id fore morte obita, vt ad poſteros aliquādo non inglorius commigrem & viuam: vbi ſi immortalitatem illā quam omnes expetunt, pauci verò aſſequuntur, vel ipſe non aſſequar, gaudebo tamen tuo auguſto paternóque nomine, cui hoc de re militari opus inſcripſi conſecrauíque, me diuturnam lucem & ſempiternā quandam gloriam adepturum, qui fortaſſe ſine te, qui multis me ad ſcribendum rationibus impuliſti, in tenebris abiectus iacuiſſem. Sit itaque tuo tantū nomini dicatum, et quid de te mihi pollicear videas obſecro. Nūquā enim huiuſce libri exordio nomen ipſum legetur tuum, quum paſſim & vbiq; gentium ſublime magnificúmq; prædicetur, quin mihi ſplendoris & gratię plurimū ſit allaturum. Putabunt etenim ſinguli ad quos liber iſte peruenerit, non parua nec inutilia ſe percepturos, dū tam ſplendidū, tam pręcellens, tā illuſtre ipſis primis apicibus nomē

tuum

tuum intuebuntur & legent. Suſcipe igitur clementiſſime ac optime princeps, SIGISMVNDE PANDVLPHE, gratiſſimis vlnis munuſculum hoc, exiguum licet, ab animo tamen tibi deditiſſimo tuiq; amantiſſimo profectum, intentiúſq; leges quum aſpirare tibi inter plurima ſtrepentium occupationum tuarum agmina licebit. Inuenies profectò plurima in hoc opere quæ tibi ſint aut voluptati maximę legiſſe, aut ornamento vidiſſe, aut vſui meminiſſe: quippe quæ præceptis & exemplis ſuis oblectare atque inſtruere bene inſtitutum animum poſſint: de cuius cauſis nil attinet plura nunc diſſerere, quum quidem ſingulæ partes eius deſtinatis aliquot voluminibus explicandæ ſint, quas ordine ſuo tūc demum proſequar, quom præfatus fuero pauca quædam de ipſius rei origine ab aliis pene omnibus omiſſa ſcriptoribus, quā reor ad vniuerſę etiam rei deſcriptionem ab aliis quoque pluribus intactam maxime profuturam.

Vale.

Dantis Tertii Aligeri,

Qui modo Romuleam ſeruarat ab hoſtibus vrbem,
 Et capitolini culmina cælſa Iouis,
Quique ducem Calabrûm caſtris ſpoliarat & armis,
 Inq; omni fœlix agmine victor erat,
Marmore dux Venetum iacet hoc, Malateſta Robertus,
 Fecit adhuc tantum non Libitina nefas.
Cur fraudata rapis iuuenem fortuna, putabas
 Nunquid, dum numeras parta trophæa, ſenem?

Eiuſdem,

Quiſquis funeſto validas ſub Marte cohortes,
 Et ſequitur miſſas per freta ſalſa rates,
Ille Raguſeum tollat ſuper aſtra Boninum
 Ingenioq; viri præmia digna ferat,
Impreſſit quoniam quonam modo bella gerantur,
 Machina vel quatiat mœnia quæque ſolo.

¶ERRATA

Pagina	Linea	Lege
3	25	vt reliquæ actionum
94	31	Sagmina, inquit, à te
113	17	donec Craſſianus hic &c.

Græcus enim Plutarchus habet κρασσῖνος quod latinus habet Craſtinus.

121	21	captos cxlii
ibidem	23	Antipatro autore
ibidem	27	renuit experienti Aiax,

alioquin dux agminis ſemper. Tum pronunciatum &c. ſic Plinius libri octaui capite quinto.

Huius loci occaſione ſubit mihi, bone lector, te orare vt cum in huiuſmodi loca aliquot incides negligētiā noſtrā ne incuſes, q bus feſtināte prelo ac autorē ſępe tacēte Valturio, non libuit incōperta in formam mutare diuerſam ab exemplari.

182	43	Vicarium tibi expedi
215	40	πωλίω
269	1	vehicula duo tormētaria
289	in titulo	Lib. X

Nomina autorum præcipua(nam omnia perſequi eſſet infinitum) à quibus quæ xii Valturii de re militari libris continentur deſumpta ſunt.

Acron
Ambroſius
Ammianus marcellinus
Apollonius Tyaneus
Apuleius
Ariſtophanes
Ariſtoteles
Aſconius pædianus
Athanaſius
Auguſtinus
Auguſtus Cæſar
Beroſus
Biblia ſacra
Boëtius
Cæſar
Cæcilius
C. Caligula
Caſſiodorus
Cenſorinus
Cicero
Claudianus
Cteſbius Alexandrinus
Columella
Cornelius Celſus
Cornificius
Curtius
Dares phrygius
Demonactes
Demoſthenes
Dion
Dionyſius
Dioſcorides
Donatus
Draco
Druidæ
Egeſippus
Epicurus
Ennius
Epimenides
Euangelus
Euclides
Eudoxus
Euripides
Euſebius Cæſarienſis
Eutropius
Fabius Quint.
Fauſtinus
Feneſtella
Firmianus
Flauius Vopiſcus
Florus
Frontinus
Galenus
Gellius
Germanicus cæſar
Gratianus
Gregorius
Helius Lampridius
Heraclytus
Heſiodus
Hieronymus
Hyrcius
Homerus
Horatius
Ioſephus
Iphicrates
Iulianus
Iuſtinus
Iuuenalis
Laertius
Liuius
Lucanus
Lucullus
Lycurgus
Macrobius
Martialis
Martianus Capell.
Maſurius Sabinus
Menander
Neuius
Nigidius
Oppius
Oribaſius
Oroſius
Pacuuius
Palladius
Pandectæ
Perſius
Petronius Arbiter
Pherecides
Pittacus
Pindarus
Plato
Plautus
Plinius
Plinius nepos
Plutarchus
Polybius
Priſcianus
Propertius
Rabanus
Salluſtius
Seneca
Seruius
Stephanus
Suetonius
Terentius
Tertullianus
Theocritus
Theophraſtus
Thucydides
Tibullus
Trogus
Valerius Maximus
Varro
Vegetius
Victruuius
Virgilius
Vlpianus
Xenophon

ROBERTI VALTVRII
AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM
Heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtam ſplen-
DIDISSIMVM ARIMINENSIVM REGEM
ac imperatorem ſemper inuictum, Rei Militaris Libri XII.

De prima & ſecunda Rei Bellicæ origine, apud quas nationes primum orta & unde Res bellica dicta ſit, CAP. I.

QVum inter omnes priſcæ auctoritatis viros, qui Xenophonte
ac Cicerone duce, clariore mentis ratione viguerunt, non du
bium ſit, per ſe hominis vim imbecillam ac fragilem nimis,
non ſatis eſſe quo res omnes domi & foris ſibi commodas ad
vitam poſſet amplecti, alteriúſꝗ indigere, legitimam maris &
fœminę copulam cõſtat comparatam eſſe natura, vt & vtiliſ-
ſima & maximè neceſſaria vitæ ſocietas iniretur, & quod alteri plerumꝗ deeſ-
ſet, præſto ſumeretur ex altero: tum etiam , quum victus non vti primùm pa-
lam & in propatulis campis, ſed intra domeſticos parietes accurandus erat, ne-
ceſſe fuit alterum foris ſub diuo eſſe qui labore & induſtria compararet quę te-
ctis includerentur, fruges, & alimenta: quum verò partæ res intra limen eſſent
congeſtæ, alium eſſe qui & congeſta ſeruaret ad vſus vitæ neceſſarios. Iure igi
tur & natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticã diligentiam, viri autẽ
operam omnem & curam ad exercitationem forenſem & extraneam, ad inedi
am & vigilias, æſtus & algores, tum etiam itinera & labores pacis & Belli, cæ-
terarumꝗ artium & militarium ſtipẽdiorum perpetiendos: idcirco natura vi-
ros quàm mulieres fecit audaciores , quòd neceſſe eſſet foris & in aperto vitam
tuentibus nonnunquàm manu & viribus iniuriam propulſare. Huiuſmodi aũt
homines, aliis belli propulſatores & arma tenentes, aliis cuſtodes, aliiſꝗ milites
notiori vocabulo libuit appellare: quo fit vt hæc militaris res ad commoda vi
tæ conſequenda, ſecundum naturam apud cœtus iure ſociatos conſiliáꝗ homi
num, quæ noſtri homines ciuitatem appellant, honeſtiſſimis orta & procreata
principiis, ad ſalutẽ vtilitatémꝗ hominibus tradita & conceſſa videatur. Eius
rei originem, priſca illa & abſoleta à memoriáque hominum multum remota
mecum ipſe reputans, cur ad vrbium conditores ſeú rei ciuilis rectores refera-
tur non ſatis intelligo . Antiquiſſima enim rei huius bellicæ initia fuiſſe con-
perio, longéꝗ ante vrbes legéſꝗ cõditas, ante æris ferríꝗ vſum adinuenta: ſiue
ad Iouem illũ magnum quem in cœlo comitatum exercitu deorum pariter &
dæmonum Plato deſcribit, procurantes præfectos & præſides habentem, radi
ces agentia: ſiue ad priſcos vſꝗ illos homines inertes & ex terra genitos vt poë-
ta meminit.

Terrea progenies duris caput extulit aruis:

ſiue corruptione aliqua, alióue quouis modo abſꝗ parentibus natos & reſerua-
tos , iuris multarúmꝗ rerum ignaros, quum nullum tunc neꝗ naturale neꝗ ci-

uile ius deſcriptum, nulla initia ſapientiæ, nullæ diſſenſiones nec inimicitiæ, neque bella oborta forent. Nam

Nondum veſanos rabies nudauerat enſes,

vt Germanicus Cæſar in Arateo carmine loquitur,

Nec conſanguineis fuerat diſcordia nota:

immo nec alienigenis quidẽ, quum nulli omnino gladii qui tunc ſtringerẽtur eſſent, quum pœna ex cupiditate, amentia, nequitia, improbitate aucta, per ſcelus, prædas, direptiones, ſanguinem & crudelitatem perfecta Bellica res à beluis vel quòd beluarum more propter alimoniam & ſpecus quæ tunc pro domibus illis erant, vnguibus & dentibus pugnarent: vel quòd beluarum ſit pernitioſa diſſenſio, dicta & appellata non inſcitè videbatur Horatio,

Quum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus glandem atq; cubilia propter
Vnguibus & pugnis dehinc fuſtibus, atq; ita porrò
Pugnabant armis quæ mox fabricauerat vſus:

niſi rem hanc ab initio ſecundum naturam profectam túncque rudem ac penè fortuitam ad diſciplinã peritię́q; ſtudia primi reuocaſſent, quales Aſſyrii quos primos bella finitimis intuliſſe conſtat, quanq̃ non horrida multum nec difficilia, quòd rudes adhuc ad reſiſtendum gentes eſſent, nec etiam multæ nec magnæ, quũ poſt Noë diluuium anni non multo amplius quàm mille fluxiſſent, vbi Ninus rex Beli filius, ſupra quem nihil præclarũ in libris relatum inuenio, Veſorem illum Aegyptium & Scythiæ regem Taneum remotis bella populis inferentes, nec imperium ſibi, ſed populis ſuis gloriam quærentes victoria ſola contentos ſemper excipio, omnes quæ à Syriæ finibus adusq; vltima Lybię gẽtes nationéſq; ſubegit, quo tempore inter ſeſe inſidiari cœpere & gloriam ex humano ſibi ſanguine comparare: Siue quales Abantes, qui propè pugnandi ac præter cæteros manus cum hoſtibus conferendi ſolum peritiam habuere. Nam vt Antilochus refert,

Hæc crebros tendunt arcus, nec verbera fundæ
Expediunt, ſæuáſq; ferox Mars æquore cædes
Infert, ſed rigido geritur res comminus enſe:
Hac illi apprime pugna certare periti,
Euboicæ genus acre virûm Belloq; ſuperbum:

Siue quales Cretenſes, quorũ patria prima remis & ſagittis inclàruit: Siue quales acerrimi omnium bellatorum Chalibes, per quos erutum & domitũ eſt primitus ferrum. vel vt Heſiodo quoq; placet, in Creta eos qui vocati ſunt Dactyli Idei: Aphris & Theſſalis hanc alii partim gloriam dabunt, quòd ex his primitus pugnam ex equis Centauri ſecundum Pelion montem incolentes docuerint inire, laſciuáſq; vertigines implicare. Illis verò, quòd primi contra Aegyptios prælium fuſtibus, quos phalangas vocant, feciſſe memorentur: Erunt & qui contra hos pugnent veluti Daci, Medi ſiue Thraces, quos bellicoſos adeò fuiſſe ſemper non dubium eſt, vt ipſum Martem apud ipſos fabulæ natum eſſe confirment. Galli verò ſuo quodam iure ab his quos modo diximus hanc palmam repe

mam repetent, ſuámq; omnino eſſe contendent, quum ſe Druidum ſententia omnes à Dite patre cui terrena vis omnis atq; natura dedicata eſt, pugnæ natos prædicent, liberóſq; ſuos niſi quum adoleuerint vt munus militiæ ſuſtinere poſſint, palam ad ſe adire non patiantur. Athenienſibus hanc tribuent alii, quoniam eorum ciuitas qua nihil habuit Græcia clarius, nihil antiquius, à Minerua eſt, principe & inuẽtrice Belli armorúmq; Dea, quæ græcè ἀθηνᾶ dicitur, vtpote quæ bellicoſa & ſapiens regionem eligendam cenſuerit talem, quæ ſui ſimiles viros editura eſſet. Permulti deniq; Spartiatis cõcedent, quorum diſciplina quid quantúmue bellicis actionibus conduxerit vt reliquos miſſos faciam, Maharbalis præſtantiſſimi ducis & Xanthippi declaretur exemplis. Huius enim mercenarii militis ſiue ducis opera & arte, triginta milia Romanorũ cæſa ſunt, Regulo eorum duce, cum quingentorum equitum numero in vincula coniecto: illo Lacedæmonio quoq; Hannibal ſecundo punico bello poſtquàm alpibus patefactis in Italiã traiecit, vſus ductore & accincto & acri & expedito ſemper ad bellum milite, occidiſſe populi Ro. ſupra ducenta milia, quinquaginta & eo amplius hoſtium milia cepiſſe memoratur. Quò quidem duce, vt cætera ſileam, illa maxima Cannenſi mirabilitérq; horrenda clade de Romanis procul dubio eſſet actum, niſi mora peruadendæ vrbis obſtitiſſet, ipſáq; militia tanta rerum agitatione lõgo poſtliminio ab interitu penè reuocata fuiſſet in lucem, quę deniq; omni ſtudio exculta, non principatuum omnium quę circa ſe eſſent Sabinorum, Hetruſcorum, Latinorum, Hernicorum, Volſcorum & Auruncorum, totiuſq; Italiæ populorum ſolùm Romanis peperit, verùm omnium ferè remotiſſimarũ gentium ac nationũ terrarũ orbis reges ac dominos fecit.

Quid res Militaris, & in quot partes distributa ſecundum Iphicratis traditionem, & quòd tribus rebus, ut reliqua actionum, natura, doctrina & exercitatione conſumitur, quodq; plurimis liberalium artium ſtudijs inhærendum ſit ei, qui ſe cum gloria cæteris imperatorum profiteatur.

CAP. II.

MILITARIS res, eſt ciuilis quædam pars facultáſq; honoratiſſima, ad reliquas ciuilis potentiæ partes tuendo continendas, ſecundum naturam maximè neceſſaria, legitiméq; ad hoc ipſum variis diuerſorum temporum exẽplis electione ac ſacramento adacta. Hęc vt Iphicrates tradit, in Pedites, Equites, Phalãgem, Ducémq; diſtributa eſt. Manibus pedites ſimiles ſunt, pedibus verò equites, ipſa phalanx thoraci & pectori, capiti autem imperator: qui vt Ariſtoteli placet, mentis atq; ánimi inſtar eſt. Rurſus tribus hæc rebus, natura, doctrina & exercitatione conſumitur. Naturæ namq; principiis fortes creantur ex fortibus & bonis, eſtq; in iuuencis, eſt in Equis patrum virtus, nec imbellem progenerant aquilæ columbam, vt Flaccus inquit. Maxima quoq; huic rei adiumenta conferre doctrinam & inſtitutionem quis dubitat? quum in præliis quondam omnibus artibus ſtudiorum liberalium excultis, veluti ſeminario ducũ præfectorûmq;, pręcipuus honos haberetur: quumq; ad militiam euntibus apud maiores noſtros dari ſoliti ſint

cuſtodes atq; magiſtri quibus primo anno erudirentur, quod nec poëtam maximum præterit de Pallante canentem atq; dicentem,

Sub te tolerare magiſtro
Militiam graue Martis opus.

Porrò conſuetudinis & exercitationis ea vis eſt vt dimicãtium animus ſemper ſit pronus ad cædem ardénſq; in prælijs, ad quæ ſi inconſuetum militem duxeris, non ſecus ac mulierem videris: & quanquam Tyronum ætas Veteranorum potior eſſe ſoleat, veterani tamen ex conſuetudine cæteris audendi exemplum præ ſe ferent, quum videamus ex militum turba ſæpenumerò ſaucios efferri: & quidem Tyronẽ illum & à conſuetudine pugnæ alienum, leui quanq̃ ictu vulneris ſuſpicione pallentem effœminatiſſimúmq; eiulatum edentem: veteranum verò prælijs aſſuetum, vulneribus innutritum, ac poſt ſanguinem ſæpe etiam victoria potitum, quum nonnunquam grauiter impellatur, feriatur, deiiciatur, alacrem iterum ad cædem exurgere, chirurgum & vnguenta ſpernentem. Quũ itaq; ad perfectam huius rei actionem hæc tria inſint, vt antè diximus, natura, doctrina & exercitatio, neceſſe eſt vndecunq; expolitum eſſe debere, qui ſe præſtantem cæteris profiteatur: quocirca huius rei ducem, ingenioſum & ad diſciplinas ſingulas maiorúmq; inſtituta capeſſenda docilem atq; verſilem eſſe oportet: haud enim ingenii vis abſq; diſciplina & rerum plurimarum maximarúmq; exercitatione, aut diſciplina, ingenio & exercitatione deſtituta, conſummatum ducem poteſt effingere: quòd ſi qui aliter forſan putent, falluntur maximè, & in ſummo omnium errore verſantur: quúmq; nulla ſit ars, nulla diſciplina tam ſuis abſoluta partibus vt non quoq; cæterarum adiumẽta deſideret, vt in bellicæ huius rei quota maximè parte verſatur inſtrumentis, quum alter ſpicula telis & ſagittis exacuat, alii baliſtarum ſcorpionúmq; ſymmetriis & tẽperaturis inſiſtant, cælatis alii frænis, cæteríſq; id genus quæ ad hominũ equorúmq; ſtructuram pertinent occupentur, non alienum cenſeri debet ſi huic militari diſciplinæ plurima liberalium & optimarũ artium ornamenta conſtituta quibus inhærendũ putem. Sit itaq; in primis literatus dux & ſaluberrima philoſophiæ præcepta æmuletur, hiſtorias multiplices memoriter complectatur: oratoriæ poëticæq; facultatis non ſit ignarus: Muſicæ, Arithmeticæ, Geometriæ, aſtrorum cœliq; rationes pro facultate cognitas habeat: iuris ac legum diuerſarum gentium varietatem calleat, medendi cognitionem haud aſpernetur, gymnaſticæ & militari exercitationi ac otio belliciſq;, poſtremo rebus aliis ad laureas & triumphos tanquàm maximè neceſſariis totus incumbat: quæ cur ita ſint, ſeorſum hæ ſint cauſæ.

De literis hiſq; qui maximè earum ſtudijs incubuere, plurima memoratu digna, CAP. III

LITERATVM ducem eſſe oportet in primis & eruditum, vt diximus. Sunt enim literæ ad excolẽdam vitam & ad comparandam gloriam ſempiternámq; rerum geſtarum memoriam propagãdam adiumẽtum ei maximum roburq; validiſſimum. Literaturam autẽ intelligo, non vulgarem, non craſſam, & barbaram iſtam qua vtũtur qui nũc in caſtris verſantur duces, ſed præclaram & accuratam illam cum rerũ multarum

rum ſcientia coniunctam. Nam neq; præcepta illorum, qui ſcripſerunt, nec eorum exempla de quibus ſcribitur ſatis intelliget qui non iſta fuerit eruditione perpolitus: Ad quam comparandam, quum diligentia noſtra maximè opus ſit & cura, quum incidant tempora nonnunquàm & horæ quibus ab huiuſmodi rebus bellicis vacare neceſſe ſit, quum non ſemper gerantur bella, & ſinguli dies ac noctes aliquid habeant intercapedinis, quo domi contineri & cum veteribus tuis amicis, id eſt, libris eſſe ſeorſum poſsis, ante omnia tinctum eſſe oportet ingenium & quaſi initiatum præceptoris optimi opera. Quod conſiderans Philippus, Macedonum Rex ſapientisſimus, Alexandrum filium præ cęteris literarum inductoribus quibus eius curam demandauerat, Ariſtoteli ſummo id temporis philoſopho tradidit literis imbuendum, quo illam, quam modo dixi literaturæ & eruditionis excellentiam adipiſceretur: quod nec rex ille prudentiſſimus feciſſet, niſi forte ab Alexandro fratre Thebanis obſes datus triennio apud Epaminundam, ſtrenuiſſimum imperatorem et ſummum philoſophum eruditus eſſet, nec tantus philoſophus hoc ſibi munus ſuſcepiſſet ſi nõ honeſtiſſimarũ artiũ ſemina ab optimo tractari præceptore debuiſſent: in qua re extat illius adhuc epiſtola ad Ariſtotelẽ, de Alexandro filio in hunc modũ ſcripta.

Filium mihi genitum ſcito, quo equidẽ diis gratias habeo, non tam ꝓindè quia natus eſt, q̃ pro eo quòd eũ naſci contigit tẽporibus vitæ tuæ. Spero enim fore vt educatus eruditusq; à te, dignus exiſtat et nobis et harũ reiũ ſuſceptione. O ſapientisſimam et tanto principe dignam vocem, qui ita demum eum putauit dignum fore ſuſceptione regni, & tantarum rerum adminiſtratione, ſi literis & diſciplinis erudiretur, atq; planè ita fuit: ſuapte enim natura primum conuerſatione, deinde doctrina, & præceptis tanti philoſophi ornatus Rex ita egit, vt ipſe Deo genitus Deóq; ſimillimus crederetur. Ariſtotele enim primum exacta pueritia per quinquennium, et porrò Calliſthene vſus rhetoribus, orbem terrarum aggreſſus, innumeras hoſtium copias ac gentes expugnauit, & totum penè orbem ſuis victoriis illuſtrauit: cunq; ea tempeſtate armis exercitam communem prope Aſiam teneret, potentisſimúmq; & Perſarum & Medorum regẽ Darium prœliis & victoriis vrgeret, quãti literas & ipſe rex feciſſe, quantúmq; ornamenti illis poſuiſſe viſus eſt, ex his liquet inſpicere: in illis enim tãtis negotiis literas ad Ariſtotelem miſit, quibus in hunc modum queſtus eſt,

Haud abs te rectè factũ eſt, ꝙ ſpeculatiuas edidiſti diſciplinas: qua eim re cæteris iã nos ipſi ꝓcellemus, ſi ea q̃bus eruditi ſumus ſtudia oĩbus cœperĩt eſſe coĩa? Quippè ego doctrina anteire malim, q̃ copiis atq; opulentiis. Cupidi ea fortaſſe vox & inuidi hominis ad vtilitatẽ ſuã omnia reuocãtis, ſed ex hoc facilior eſt cõiectura quantũ literis tribuerit, quippè qui cũ cæteris rebus concertatores ineſſe ſibi non ęgrè ferret, in his ne æmulũ quidẽ vellet habere. Quæ animi excolendi cura, quod ſtudium Antigono, præclaro etiã Macedonũ regi fuerit, facile percipi poteſt ex Perſeo, Philonidéq; eius pręceptoribus, ãtq; ex his, vt refert Apollonius Tyrius, quę de Zenone ad eum in hunc modum conſcripta ſunt,

Antogonus rex Zenoni philoſopho ſalutem. Ego fortuna me quidem & gloria vitam tuam anteire exiſtimo, cæterum diſciplinis ſtudiiſq; liberalibus

& perfecta fœlicitate quam tute poſſides, longè abs te præcelli ſentio. Quocirca te orare ſtatui vti ad me proficiſcaris, id mihi perſuadens, te preces meas minimè irritas fieri paſſurum. Tu igitur modis omnibus enitere vt tuo contubernio fruamur, hoc pro certo habens, te non mei tantum ſed omnium ſimul Macedonũ eruditorem fore. Nam qui Macedoniæ regem erudit atq; ad virtutem imbuit, eum & ſubditos quoſq; inſtruere ad fortitudinem & probitatem certũ eſt: nam cuiuſmodi fuerit dux, tales vt plurimum ſubditos fieri neceſſe eſt: nec ab re, aliámq; ob cauſam, ſi principi literarũ Homero credimus, Peleum regem Achilli filio Phœnicem præfeciſſe ferunt, quàm vt attritus non ſolum dicendi, ſed gerendi quoq; vſu, pariter inclaresceret clariórq; euaderet. Quid ille Themiſtocles, quem ego Graii ſanguinis virorum clariſſimum & vnum ex omnibus totius Græciæ callidiſſimum & prudentiſſimũ imperatorem auſim dicere? Nõne in diſciplinis percipiẽdis præceptores habuit & eos quanquàm Anaxagoram & Meliſſum philoſophum Emniſtes Imbrotus affirmet, tamen temporum ratione diligenter inſpecta qua illum erraſſe conſtat, Mneſiphilo aſſentiendum magis videtur, quippe qui eum Phrearei diſcipulum fuiſſe aſſeueret, ad eam ſolum eruditionem quam bellicæ rei facultatem dicimus capeſſendam, quanquàm naturæ bonitate fidens prius ipſe contempſerat? Dionem Syracuſanum omni diſciplinarum genere erudiuit Plato, cuius quãto deinde ſtudio Dyoniſius iunior ad ſe flagitarit aduentum, quantíq; eum fecerit, vtpote qui illo tempore plus cæteris amauerit Architæ Pythagorei ſcripta, ad eum demonſtrat epiſtola. Valuit etiam apud veteres diu eiuſdem Platonis ſententia, qui tum deniq; res publicas cenſuit fore beatas, ſi aut philoſophi regnarent, aut reges philoſopharentur. Nec Iſocrates aliis artibus Timotheum Cononis præſtantiſſimi imperatoris filium, ſummum ipſum imperatorem, hominémq; doctiſſimum inſtruxit. Quid ipſius Epaminundę ſummi philoſophi ſummíq; ducis eruditio, quam in eo præcipuam fuiſſe accepimus? nonne ea quoq; in Lyſiam Pythagoreum refertur? Archelaum prudentem rei bellicæ naualiúmq; commentorem pręliorũ, adeò literarum ſtudiis inhęrentem nouimus, vt Euripidi Tragico conſiliorum ſummam crederet omnem, cuius ſuprema haud proſequi contẽtus rex & ſumptu & impenſa funeris, ſecta barba & attõſo crine mœrorem quem animo ingentem conceperat vultu publicauit. Pyrrhum quoq; Epirotarum regem maximum bello, non ſolum lectitaſſe libros cum eſſet rex, verumetiam multa literis demandaſſe rei militaris præcepta nouimus. Pœnorum dux inclytus Hannibal, vir tantus tantiſq; confractus bellis, nonnihil temporis etiam literis tribuiſſe dicitur cum eſſet in caſtris: quippe qui præter Sylenum Soſylao Lacedęmonio literarum græcarum vſus eſt doctore. Tradunt & Muſas virgines cum Libero patre profectas in caſtra, hiſq; cũ bonis artibus apprimè eruditæ eſſent dux ille oblectabatur: ſecutus eſt eum Sylenus quoque pædagogus ac nutritor optimarumq; inſtitutor ſtudiorum, qui ei plurimum ob virtutẽ ac gloriã resq; bellicas contulit ornamenti. Nec admiraberis Mithridatem Ponti regem, clariſſimúmq; ducem annos duos & ſeptuaginta natum ſecũ philoſophos omnes immenſæ ſublimitatis ſemper habentem, omniúmque ante ſe genitorum

ſtudia literarũ æquantem facile vel ſuperantem. Latini verò duces vel Romanorum proceres etſi non ſint eruditione exteris forſan pares, omnes tamen fere docti & literis clari euaſere. Nam Cato primus Porciæ gentis animi vigore præſtantiſſimus, literis etiam expoliri præſtantiſſimum cenſuit, quàm ſerò, inde exiſtimari poteſt, ꝙ latinis iam pridem, ab Q. Ennio verò iam ſenex & in Sardinia Prætor græcis literis eruditus eſt, adeóꝗ vt probabilis priſca illa eloquentia, non ſolum orator & hiſtoricus, ſed iuris conſultiſſimus, literarúmꝗ omniũ cupidiſſimus fuerit, quarũ & ſi ſenior (vt ante diximus) ſtudium arripuit, tantũ tamen in eo progreſſus eſt vt non facile reperiri queat, neꝗ græcarum neꝗ latinarum rerum quidpiam, quod ei fuerit incognitum: Huius quoꝗ ſucceſſor ac propior ætati noſtræ alius Cato, in literis diſciplinisꝗ percipiendis tardior licet eſſet, Saperdone tamen pædagogo primũ & Antipatro philoſopho ac Tyrio excultus, deinde tam inexhauſta legendi auiditate ferebatur, vt veluti librorũ helluo maximè Stoicorum nedum inter domeſticos & priuatos parietes, ſed ne in curia quidem contra inanem vulgi opinionem quum Senatus cogeretur ſedens ſeſe contineret quominus obuoluta circùm toga eos lectitaret ad animi cultum, quaſi quendam humanitatis cibum, nihil ſtudio rei publicæ adimens: & Scipionem Aphricanũ ſuperiorem à re militari atꝗ vrbana ſtudium ad literas reuocantem legimus, & quanquàm ingenii eius monumenta nulla extent, nulla literis mandata inueniantur, non tamen ſine literis Pieriiſꝗ artibus arma exercuiſſe ſcimus: ſemper enim eius, vt poëta Claudianus meminit,

Hærebat doctus lateri, caſtriſꝗ ſolebat
Omnibus in medias Ennius ire tubas,

quúmque fœlicibus auſpiciis victor rediens ſubacta Carthagine triumpharet, ſicut ſuum bellica, ita Ennii caput Martia voluit laurea inſigniri: & quod maius mirabiliuſꝗ fatebere, ipſius poëtæ ſtatuam & effigiem in monumẽtis & ſepulchris Corneliæ gentis collocari, clarumꝗ illud nomen, imò verò ſpolium ex tertia orbis parte raptum in itinere cum poëtæ titulo legi, ratus rerum ſuarum memoriam extingui non poſſe, ſi literarum illius diuini poëtæ lumen accederet. Paulus Aemilius deuicto Perſe, Romana diſciplina qua ipſe doctus erat, vt filii etiam imbuerentur ſummopere curauit: qúmꝗ ob rem ipſam petiiſſet ab Athenienſibus vti ſibi quàm probatiſſimum philoſophum mitterent ad erudiendos liberos, victorem item ad triumphum exequendum, Athenienſes Metrodorum elegerunt, profeſſi eundem in vtroꝗ deſiderio præſtantiſſimum, qđ ita Paulus quoꝗ iudicauit: neꝗ hoc contentus Paulus, quum quid ocii ex publicis muneribus ſupereſſet, eorum eruditioni intererat, miro erga filiorum eruditionem amore ſuccenſus. Nullum à ſtudiis literarum diem intermiſiſſe Iuliũ Cæſarẽ traditur, quem poëtarum collegium communium ſtudiorum cauſa cũ per ocium liceret ingredientem, & in maxima difficultate itinerum, & in mediis bellorum æſtibus ſcribentem libros & legentem, ſimulꝗ dictantem & audientem frequenter accepimus. Diuus Cæſar Auguſtus, Diui Iulii filius, tanto paternis veſtigiis ſtudio inhæſiſſe traditur, vt grauiſſimis bellorum & imperii curis oppreſſus, & coniuratorum obſeſſus inſidiis, horas & momenta colligeret

geret, nec vllum tempus inutiliter labi ſineret, Apollodoro Pergameo dicendi magiſtro vſus: nec eo contentus, ad diuerſa literarum ſtudia ineunda, præter Sperareum philoſophum & Aſinium Pollionem, Valerium Meſſalam, Pariumq; geminum clariſsimos dicendi artifices, Virgilium Maronem & plæroſq; alios illius temporis poëtas habuit ſecum, non tam imperio q̃ dulci conuictu & morum comitate à ſodalitio in omni vita comites, Horatium Flaccum in primis, vt ad Iulium Florum de ſe taliter ſcribentem legimus,

Ciuiliſq; rudem belli tulit æſtus in arma
Cæſaris Auguſti non reſponſura lacertis.
Vnde ſimul primum me dimiſere Philippi,
Deciſis humilem pennis inopemq; paterni
Et laris & fundi paupertas impulit audax
Vt verſus facerem.

Ouidium nec minus deinde, qui hæc ait,

Illa dies libycis qua victor Cęſar in oris
  Perfida magnanimi contudit arma Iubæ,
Dux mihi Cæſar erat ſub quo meruiſſe tribunus
  Glorior, officio præfuit ille meo.
Hanc ego militia ſedem, tu pace paraſti
  Inter biſquinos vſus honore viros.

Quanquàm hunc ſuo indignum contubernio tandem vindicās, in Scythiam vbi diem obiit relegauit, cuius relegationis aſperitatē diuturnitatémq; his verbis ſuis queſtus eſt,

In Scythia nobis quinquēnis olympias acta eſt,
  Iam tempus luſtri tranſit & alterius.
Perſtat enim fortuna tenax votiſq; malignum
  Oppoſuit noſtris inuidioſa pedem.

Ex his autem vtriuſque linguæ auctoribus, quos ſtudioſius Auguſtus lectitabat, illa cupidus hauriebat, quæ vel præcepto vel exemplo ad eruditionem vitę morúmq; elegantiam pertinerent priuatæ vel publicæ diſciplinæ. Hæc & memoriter annotata tenens, quum res exigeret, vel amicos, vel notos exercitus, vel prouinciales aut vrbanos magiſtratus, tali annotatione ad verbum excerpta commonefacere ſolebat, vt ea nō ſibi primū ſed antiquis iam tunc curæ fuiſſe perſuaderet: id deniq; ex talium auctorū eruditorumq; hominum ingeniis vno tempore confluentibus aſſecutus, vt non minus his quàm omnibus Romanis legionibus illuſtratus ſit. Nam quid tantum ſibi conferre potuerunt quinq; & triginta illæ tribus Romani populi, vel tot bellicoſiſſimę legiones, quantum vel Maro ſolus heroico, vel Flaccus heroico ſimul & lyrico carmine contulit ad nominis ſui diuturnitatē? Interiere illæ quidē cum duce ſuo, cæterum tantorum poëtarum præconio eius res clariſſimæ geſtæ nunquàm defuturæ ſuperſunt. Fuit in Lucullo mirabilis quædam ingenii præcellentia, maxima literarū totiuſq; veteris Academicæ philoſophiæ cognitio ac elegans dicēdi copia, qui & Aſcolonitam Antiochum acutiſsimū doctiſsimūq; dicendi artificē amicum ſibi

ſibi ſociúmq; vitæ fecerit. Simili quoq; ardore P. Craſſus in caſtrenſi expeditione quum in Aſiam ad Ariſtonicum regem debellãdum conſul traieciſſet, tantus prçter latinam graiæ linguæ ardor inſediſſe perhibetur, vt eam in plurima diuiſam genera per ſingulas partes eius ac numeros penitus cognoſceret, quæ res maximum ei omnium amorem conciliauit. Nec Syllam illum beatum atq; fœlicem, nec Pompeium quidẽ magnum imp. nec Q. Fabium, nec M. Brutum, nec Traianum, nec Adrianum, nec Maximum, nec M. deniq; Antonium Aurelium qui ob literarum ſapientiæq; ſtudium & ardorem philoſophus dictus eſt, ab hac egregia literarum cognitione alienos fuiſſe comperio, quum & orationes & epiſtolas & libros ſcripſiſſe memoriæ proditum ſit. In maximam quoq; & ampliſſimam tui nominis laudem cedit, magnanime princeps Sigiſmunde, multum lectitare, multum audire, diſputare, patientérq; refelli: quúmq; plurima ſcias & omnia bonarũ artium ſemina cælitus tibi conceſſa communis omnium eruditorum teneat opinio, quotidie tamen aliquid diſcere nonnullis horis liberis, ſapientúmq; colloquiis inſiſtere in conuiuiis publicis & priuatis, grauiſſimis ac profundiſſimis rerum naturaliũ quæſtionibus & rationibus oblectari, ingeniis illuſtribus oratorum & poëtarum tui temporis fauere, copiis & honoribus illuſtrare, ſacras ædes inſtaurare, bibliothecáſq; nouas maximis impenſis tuis illis erigere: data mihi ac pleriſq; aliis librorum perquirendorum facultate, nõ ætati tuæ ſolum, verum poſteritati profutura: quo quid melius, quid ſummo duce ac principe ad immortalitatẽ dignius eſſe queat, nec ſcio nec ſatis intelligo: maximè quum ea tria hac in iuuenili ætate tua adeptus videare, quæ multis ſenio denegata ſunt, vel gerẽdo ſcilicet aliquid magnum & illuſtre quod de te ſcribant auctores idonei, quod plerique tam poëtæ, q̃ oratores & hiſtorici faciunt: vel ſcribendo aliquid, quod legant poſteri, qualia ſunt plurima materna humanarum diuinarumq; rerũ carmina elegantiſſimè per te edita, & multis iam oris ac variis regionibus decantata: vel inſigne aliquod opus extruendo erigẽdoq;, veluti arx nobilis ſiue maius caſtellum tui nominis, eo aſtu militari & arte bellica præcellens vt eius pulchritudo, ſitus atq; diſpoſitio non ciuium modo ſed omnium oculos intuẽtium in ſemet haud immerito alliciat atq; perſtringat: campi enim planicies vndiq; eſt perſpicua, loci ſpecies mœnibus patibus. Primò verſus vrbẽ ambitu hemicycli formam habẽns, promuralis eius vix credibilis relatu profunditas, quæ pyramidum inſtar procliuis à fundamentis erigitur, ampliſſima latitudine ad ſummitatẽ altitudine pedum quinquaginta, feneſtris centũ ſexaginta ſupra terram, totidemq; infra ex ordine per interualla quædam dimiſſis, vbi baliſtæ lapidum ac ſagittarum ad propulſandos hoſtiles impetus ac omnem inteſtinam ſeditionem, ſi quando cõtingerent collocentur. Faſtigii autem ſpatium craſſitudóq; tanta, vt plures occurrentes ſeſe minime impediant, foſſa prima interiórq; quam perennis fontis aqua interluit, centum pedum latitudine, quinq; & triginta éóq; amplius altitudine. Totius molis ambitus qui coctili latercuo & perpolito eſt lapide trecentos quinquãginta paſſus per vniuerſum complectitur ſpatium: ex altera parte & poſtrema quæ vergit in quadrum, pomerium & murus communis vrbis eſt duplici ponte ac turris la-

titudine

titudine ſupra quàm cuiquam credibile ſit, ad eius tutelam cum magnis propugnaculis & crate ferrea, area interius ampliſsima & puteo vtrinq; mirabili habitationũ ſerie ſuoq; cuſtode diſtincta, à fronte vrbẽ ipſam proſpicit, primóq; in veſtibulo vallum cuſtodibus munitum porta perexigua, duabus deinde latiſſimis ſupra foſſam turribus, parum de induſtria editis, viridi prima puniceo colore, altera ligneo ponte gemino verſatili ac penſili: hoc tranſgreſſo, ſpatiũ & area quędam molẽ totam ambiẽs ineſt quæ terra ad primi muri firmitatẽ egeſta oppletur. Alterius deĩde muri altitudo lv, latitudo verò viginti pedũ eminet ſpatio: Turres ſex octoginta pedũ altitudine, à fũdamẽtis latiſsimis ad ſummũ penè faſtigiũ terra oppletę, vndeuiginti vlnis q̃ murus iſte altiores ſunt. In ſummo autẽ cõſummationeq; cuiuſlibet turris pedũ latitudo decẽ & quinq;, vbi ab omniũ turrium latere habitacula defenſorum, octo feneſtris ad baliſtas ſimili modo lapidũ ſagittarũq; ſexdecim æque diſpoſita ſunt. Huius autem muri mediũ à dextris occupat lapis quadrato marmore ornatiſsimus, qui vt carmẽ literis aureis inciſum indicat, Sigiſmundum Pandulphum totius molis auctorem celebrat: porta deĩde præluſtris ad læuam paulo ingredientibus cernitur, marmore cælato ac præclaro artificio ad vnguem expolita, & in cuius ſũmo elephãtus ex alabaſtrite indico, antiquiſſimũ Malateſtarũ inſigne auro plurimo & auctoris ſui Sigiſmundi Pandulphi nomine maiuſculis quibuſdã literis præfulgens circũſeptus eſt. Media autem loci totius intercapedine murus quidã medius arcem geminóſq; eius cuſtodes, area etiam ſua, puteo & fabrili domo diſcriminat, penes quẽ ſublimis regia tua eſt non æque quadrilatera baſi à fũdamentis q̃ latiſsima, triplici portarũ obice cataractis imminẽtibus, minis ac propugnaculis minitantibus, ſuo cuſtode, multiplici habitatione, puteo profundiſſimo ornatiſſima, ad aſcendendum cochlea, armamentario omni telorum & tormentorum genere referto minaci proceritate mirabilis, vtpote quæ altiſſimorum cacumina mõtium ſuperet ac maris æquora late proſpiciat. Præterire deniq; nequeo quod ab initio inſtitueram, quum ſit non Ariminea tantum vrbis & arcis firmiſſima ſalus & tutela, ſed Italicæ magnificentiæ vera admiratio, tota nanque moles penſilis quum ſit plurimos aditus atque receſſus habens, & à quibus armati exercitus vrbem verſus, per abditos ſpecus educi poſſunt, nullo incolentium ciuium percipiente, quóque ab omni externa oppugnatione inteſtináque iniuria eſſe queat immunis, altera aqua extrinſecus latè patens inſtar ſimiliter amnis irrigua circumfluit foſſa, magnæ mentis & præcellentis ingenii opus ſanè: vtrinque enim per ambitum latiſsimis eſt firmiſsima muris cum propugnaculis & aggeribus: denſiſsimis deinde turribus à fundamentis erecta, anguſtiſque vt ſuprà munita feneſtris, aqua ac terra tenus cum defenſorum habitaculis, paruis machinis ac ſagittariis æquè diſpoſitis, tanta firmitate tam mirifica vtriuſque foſſæ interſtitii, habitationum diſpoſitione ad peditatum omnem equitatúmque continendum vt diſſoluere eam nec crebri arietum impulſus queant, nec mètallicæ vis vlla machinæ poſſit diruere, incertúmque munimentum loci huius ne totius, an pulchritudo plus admirationis apud homines ſit habitura. Taceo ſacras celebréſque Deo dicatas

dicatas ędes, præterео fortunæ fanum, ſcenam gallicam, cæteraſq; per te inſtauratas vrbes, erecta oppida, conſtructas arces, ſexcentaq; id genus nomẽ tuum literis oſtẽdentia, qua vna in re ſi te cęteris huiuſce ætatis principibus cõferamus & regibus, omni genere laudis excellere iure ipſo prædicaberis: maximè quum hæc quidem alus latiſſimis defixa radicibus innitatur, & ſolida adeò ſtabiliſq; ſit & infinita ſęcula duratura vt nec vetuſtate corrũpi poſsit nec ex memoria hominũ obliuione deleri. Quàm laudabilis igitur et imitatione digna tui & horũ quos modo diximus principũ vitę inſtitutio, q prima vitę tẽpora & media patriæ, extrema verò ſibi imperent vt ipſe leges monẽt quę maiorẽ annis ocio reddunt, q̃ Licini Domitianiq; Cæſaris & aliorum quorundam improbanda deteſtandaq; quos fortuna opibus, loco, imaginum domeſticarum ſplendore ac dignitate cęteris pręfecit, econtra verò ipſi vitio ſuo, libidine, ignauia, turpiq; ocio inquinati excidere? Ille enim literas vomicam, virus ac peſtem publicam appellare ſolitus erat: Alterum quum ſacietas hominum aut honeſti cuiuſpiam negotii aliquãdo odium occepiſſet velletq; illam expuere curam & ſolicitudinẽ ex animo, & voluptate aliqua refici, incomitatum ſe intra regios parietes ſingulis diebus recipiẽtem clauſis foribus nihil aliud amplius quàm muſcas captantem acutiſsimoq; ſtilo præfigentem accepimus. Sed origo illum ruſtica forſan excuſat: etſi enim ad cæſareum vſq; nomen aſcenderit, naturam tamen ſubruſticam & agreſtem haudquaq̃ exuerat. Verum enim eſt illud Flacci, Fortuna non mutat genus. Huius verò tam fœdo ſtudio, tam abominandæ occupationi & ſui principatus initis quibus is delectabatur aucupiis venia fortaſſe danda eſſet, modo temporis reliquum claris actionibus conſumpſiſſet, nec exoſum ex tetris facinoribus maiore odio q̃ ex hoc ridiculo negotio nominandum ſe poſteris præſtitiſſet: Quid plura? Nullum denique Romanum ferè imperatorẽ qui cęteris omnibus exemplo ſit, præter Cn. Marium vnum, ſiue M. Marcellum huius egregiæ literaturæ expertes fuiſſe comperies, quiq; literarum ſtudia ſaltem præter hunc vnum quem paulò ante diximus Licinum non probarint, nõ admirati ac ſummo quodam ſtudio proſecuti ſint. Obſtrepant vt libet & irrideant alii, noſtri temporis duces, noſtriq; reges & principes qui virtuti bellum ac literis indicunt, ſimulatoq; contemptu vel ingenii tarditatem vel ſegniciem ſuam ac ſocordiam tegunt: Audacter tecum dixerim, Sigiſmunde ſupellex regia & auguſta & ornamenta ducum, & principum erant olim libri & literæ. Vnde illud Piſiſtrati probatur ab omnibus qui Athenienſiũ tyrannus quum eſſet, hanc diuinam librorum ſupellectilem ciuibus ſuis primus ad legendũ inuulgaſſe publiceq; præbuiſſe dictus eſt: quos deinceps accuratius eorum numero ab Athenienſibus aucto, Xerxes Athenarum vrbe potitus abſtulit aſportariq; iuſſit in Perſas quoſq; itidẽ multis poſt ſæculis interiectis Seleucus rex hic et Nicanor dictus in Græciã, inq; ipſam Atheniẽſiũ vrbẽ vti condignũ fuit rurſus cenſuit reportãdos: increbuitq; ſic cura & voluptas quædã permultis cogẽdi in vnum volumina diuerſarũ gentiũ diuerſarũq; artiũ, vt Alexander & ei qui ſucceſſere in cõficiendis bibliothecis animũ intẽderent, Sic magnus atq; ingens poſtea librorũ numerus ac penè incredibilis in Aegypto cõquiſitus atq; cõfectus

eſt: ad

eſt: ad quadraginta enim vel vt alibi reperio quadringenta, vt Oroſio & Senecæ ſeptingẽta fermè, vt Gellio & Amiano Marcellino placet ſeptingẽta voluminũ milia Ptolomæis regibus vigiliis intẽtis cõpoſita bello priore Alexãdrino dum diripitur ciuitas dictatore Cæſare à militibus forte auxiliariis incenſa claſſe, flãma partem vrbis inuadente, qua tum ſingulare profecto monumẽtum curæ ſtudiiq; maiorum condebatur conflagraſſe produntur: quod elegantiæ regum curæq; opus egregium fuiſſe ait Liuius, quem Seneca carpit: non id elegantiæ curæq; regiæ opus dicens ſed ſtudioſæ luxuriæ, immò ne id quidem, ſed ſe ipſum conquiſitis ſpectaculis inaniter oſtentãtis & Liuii tamen dictum & Ptolomæi factum vtcumq; forſan regiæ opes excuſant, & in longum publicis vſibus proſpiciens primum, ac conſulens immortalitati tantorum virorum in hoc tamen certe laude digniſſimus q̄ ſacras literas non vtiles modo ſed neceſſarias ſumma diligẽtia atq; impenſa per lectos ad tantũ opus viros in grecam linguam ex hebręo fonte transfudit. Parem curam & ſtudium cogendorum ſimul librorum ſecuti ſunt ex ducibus primoribusq; vrbis Romę plures, eorũq; primus Aemilius Paulus Imp. Perſe, potentiſſimo Macedonũ rege deuicto. Dehinc Lucullus è pontica præda: poſt hos Iulius Cæſar dato M. Varroni negocio bibliothecas vtriuſq; linguæ q̃ maximas poſſet comparandi, dirigendi, publicandiq;. Probatur quoq; in hoc Domitianus qui liberalia ſtudia licet imperii initio neglexerit, bibliothecas tamẽ incendio abſumptas reperare curaſſet exẽplaribus vndiq; petitis miſſiſque Alexandriam qui deſcriberent emẽdarẽtque. Tollitur in cœlum præ cæteris & Aſinii Pollionis Romæ ſimile inuentum, qui primus bibliothecas grecas ſimul atq; latinas additis auctorũ imaginibus dicendo ingenia hominum, R. P, fecit: quæ an priores & maiore librorũ copia inibi fuerint an Alexandrię et Pergami, qui bibliothecas magno certamine inſtituere, nõ facile dixerim. De priuatis auſim dicere, non regios huiuſmodi apparatus, ſed alios æquantibus facile vel ſuperãtibus: Sereno quidem Samonico, ingenti doctrina viro, ſed maiore cura pulcherrimarum literarum multorumq; voluminũ, duo & ſexaginta milia librorum fuiſſe legimus: quos omnes Gordiano iuniori cuius patri fuiſſet amiciſſimus ille moriẽs reliquit: nobilem ſane theſaurũ & pręclaram generoſi animi & humani generis hæreditatem. Hanc igitur græcarum ac latinarum literarũ copiam diuinamq; librorum ſupellectilem atq; peritiam, tanquã maximum abſolutiſſimumq; mortalibus bonum ſummo opere perquirendam in delitiiſq; habendam futuris ducibus ac imperatoribus cenſeo: interdumq; Corn. Cælſo aſſentiri cogor, q̄ ait ſummum bonum ſapientiam: ſummum autem malum, dolorem corporis: quum nec eius ratio mihi videatur abſurda. Nam quoniam duabus inquit partibus conſtamus, ãnimo ſcilicet & corpore: quarum prior, melior: deterius, corpus eſt: ſummum bonum eſt, melioris partis optimum: ſummum autem malum eſt, peſſimum deterioris. Eſt autem optimum in animo ſapientia, eſt in corpore peſſimum dolor: vt igitur ſummũ malum dolere, ſic ſummum hominis bonum ſapere, vt opinor, ſine vlla dubitatione concluditur: q̄ ſi qui illam aſſequi poterũt, non ad oſtentationẽ, ſed ad decus, dignitatem, ad commodum ac patriæ vtilitatem, hi mihi videntur fœlicitatem ac

tem ac beatitudinem facile poſſe contingere. Alia enim bona humana ſi cũ hoc
conferantur, parua ea ſunt quidem & exigua & ab huius q̄ longiſſimè digni-
te præſtantiaq; remota. Præclarum quiddam ſcio dices, Sigiſmunde, eſt multis
imperio eminere, ſed ſpecioſa magis q̄ tranquilla imperii facies eſt, & qua nulla
curioſior, nulla minus libera: immo nulla magis ſerua, vt Senecæ placet, condi-
tio eſt. Gladiis enim ceruicibus appẽdentibus, imminẽt haſtæ vndiq; & ſpicula,
ipſi cuſtodes timentur & comites, nihil non auſuri, ira illos vel inopia vel aua-
ritia militari ad quæuis facinora facile iritante. Sic Pertinax non ab alio q̄ a ſu
is militibus interfectus eſt, ſic poſtmodũ duo Maximini pater & filius, ſic Balbi
nus & Maximus, ſic Probus dux clariſſimus, ſic Gratianus & Valentinianus iu
nior optimi fratres: ille à ſuis legionibus, hic à ſuo comite proditus: ſic innume
rabiles alii a ſuis hoſtibus inuicti, ſuis exercitibus periere: & quos milites, ſocios
ac comites appellabant, inuenere carnifices. Adde ꝙ omnis ætas in imperio re-
prehẽditur: ſenex enim quiſq; inhabilis videtur, iuueni quoq; additur & furor.
Pulchra eſt generis dignitas, ſed quid aliud q̄ quædam ex progenitorum meritis
ꝓueniens laus videtur? pretioſæ diuitiæ, ſed externa rapacis fortunæ munera,
quæ dum quæruntur cruciant: parta, oblectando molliunt, cupidinémq; ſuccẽ
dũt: quæ illa pro ſua libidine perturbat atq; permiſcet, cui videtur tradit, aufert
habentibus: & rurſum quum viſum fuerit, non ſperantibus reddit, eorúmq; bo
nos ſimul & malos ſine vllo diſcrimine atq; delectu participes fieri ſinit. Illuſtriſ
ſima rerúmque omnium blandiſſima eſt gloria, ſed inſtabilis & periculis mul-
tis obnoxia, vtpote quæ ſæpius fortunæ q̄ virtutis eſt beneficium: qua & nihil
inanius eſſe Theophraſtus dixit, nihil pernitioſius Satyricus: patriam nãq; obru
it olim gloria paucorũ et laudis tituliq; cupido. Formæ dignitas grata eſt, ſed vel
fragile bonum vel nulla potentia formæ eſt, inquit Naſo, quam & alienum quo
que bonum Bion, deceptionem tacitam Theophraſtus, modici verò temporis
tyrannidem appellauit Socrates, naturæ priuilegium Plato, regnum ſolitarium
Carneades, eburneum detrimentum Theocritus, vitæ floſculũ celeriter decidẽtẽ
Satyricus, feſtinat inquit, decurrere velox Floſculus anguſtę miſerę́q; breuiſſima
vitæ Portio, dum bibimus, dum ſerta, vngnenta, puellas Poſcimus, obrepit non
intellecta ſenectus. Iocunda valitudo. Sed inconſulta iocunditas quæ negligentes
& incautos ferre ſoleat poſſeſſores, & perſæpe morbos accerſere quos malæ vali-
tudinis intentio declinaſſet. Optabile robur: at nullę tantum corporis vires quę
vel labore immodico vel morbo acri vel cuncta rodente ſenio non frangantur,
non conficiantur. Sic Herculem domitorem gentium ab hominibus inuictũ,
vis latentis mali vicit. Sic Milonem Crotonienſem; athletam illuſtrem patulis
in parte media hiſcens ramis arbor vna detinuit, dilacerandúmq; hominem
feris præbuit. Literarum autem & humanarum rerum diſciplina cum virtute
coniuncta, hæc omnia declinare & effugere poſſe videtur incommoda. Hanc
enim non caſus, nec fortuna violare nec calumnia auferre, nec morbus corrũ-
pere, nec ferrum minuere, nec labefactare ſenectus poteſt: Immo quum cætera
tempori cedant, ſola hæc literarũ monumenta, tẽporis diuturnitate pubeſcunt.

ROBERTI VALTVRII
DE RE MILITARI LIBER SECVNDVS.

Quòd maximos huic diſciplinæ fructus afferat philoſophiæ & hiſtoriarum cognitio, quòdq; maximi duces hiſtoriam ſcripſere.

MVlta igitur literarum ſtudia quum ſint, vt antè diximus, Imperator inuicte Sigiſmunde Pandulphe, quæ ſummum decus & ornamentum ducibus queant afferre, erit & in re hac illa præpollens philoſophiæ tum hiſtoriarum omnis æui ſummopere peroptanda cognitio: nam quicq; docti & excellētes viri qui vſq̄ ſunt grauiter ac peritè locuti, omnem viuendi rationem ita diſtribuunt, vt pars altera ſit in præceptis & inſtitutis, pars altera in hiſtoriis collocata. Illa enim viuendi rationem & legem quum præ ſe ferat tradátque hominum officia, quid ſit honeſtū, quid turpe, quid vtile, quid quemq; deceat, quid non & cætera quidem acri ingenio excogitata in medium afferat, cum tamen per ſeſe explicantur, ſegnius legentium animos iritant factúque quodam modo incredibilia iudicantur, vbi verò præclara rerum ac temporum teſtis accedit hiſtoria, faces quaſdam ac ſtimulos ſic comparat vt obſcurum haud ſit mentes hominum ita tepeſcentium, clariſſimorum facinorum memoria ad gloriæ et immortalitatis ſtudium vehementer accendi: quod genus Pythagoræ, Democriti, Platonis & Ariſtotelis cæterorúmque philoſophorum præcepta iubent vt acerbiſſimos cruciatus & maxima vitæ diſcrimina ineamus, vt fidem iureiurando hoſtibus datam non fallamus, vt coniunctiones pactionéſque bellicas & hoſtiles non perturbemus, eorum quidem probabitur oratio, ad rem autē proficiſcentibus torpebit animus, phorreſcet cadétque: quòd ſi L. Bruti facinus in expellendo Tarquinio, aut Scipionis Naſicæ inuicti animi magnitudinem & robur contra Tyberium Gracchum, aut M. Attilium Regulum, Caſſium Sceuam Centurionem, Attilium militem, aut L. Sicinium Dentatum, plebeium Tribunum, vel Cynegirum quempiam ex hiſtoriarū monumentis quaſi teſtes adduxeris, quis eſt adeò vecors, adeò exanimis vt eorum exemplis non excitetur, non animetur, non impellatur ad patriæ incolumitatem, ad ſui ſuorúmque ſalutem vindicandam, conſeruandam, diſcrimina mortéſque pro nihilo ducat. Sic enim Mylciadis trophæa ſomnos eripuiſſe Themiſtocli, ſic alii ſunt ad imitandos præſtantiſſimos duces Alexandros, Scipiones, Fabios, Catones, Regulos, Curſores, Valerios, Marcellos, Aemilios, Cæſares denique ac reliquos innumerabiles crebro rumore virtutum ſuarum incredibili ardore compulſi. Porrò ſi aliam hiſtoriæ vim libet inſpicere, reperiemus eā non minimam nec mediocrem ducibus in conſultando auctoritatē, & in gerendo peritiam accommodare poſſe: quòd ſi veterum res geſtas memoria repetamus, inueniamúſq; maximas reſpublicas, præcellentiſſima regna, potentiſsimos diuerſarum gētium populos, grauiſsimo ſenum adoleuiſſe floruiſſeque conſilio, q̄ hi temporum diuturnitate, multarū gentium vertigine & experientia multa ſciſſe, permulta vidiſſe crede

rentur

rentur,quanti faciemus totius antiquitatis ſtudioſos homines atq; peritos,quibus non vnius ſenatus & imperii, neq; vnius ætatis, ſed omniũ penè gentium omniumq; ſæculorum res,vitæ cognitæq; ſint:quæ omnia Cicero noſter hiſtoriam deſcribens,paucis & his quidem verbis expreſſit, Hiſtoria eſt teſtis temporum, lux veritatis,memoriæ vita,magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis. Ex qua deſcriptione,temporum rationes,hominum res geſtas,vniuſcuiuſque vitam,naturam, formam,cogitatus,conſilia, mores, naturæ inſolita opera,fortunæque inſperatos euentus accipies: hac in re aderit quoque ſcriptorum genus, quaſi caſtrenſe,egregiũ ſanè atque præcellens, quos ad pacis vſum belliq; tempora legere atq; manu verſare operæ pretium ſit: Verum apud exteros quidem Herodotus ille imprimis atque Thucydides: ille enim Perſico bello merens,quo tempore Xerxes in Græciam duxit exercitum,quantũ hoc dicendi genere valuerit, eius hiſtoria elegantiſſime ſcripta declarat: Hic verò non ſecus cum in re bellica aliquandiu verſatus eſſet, tandem ſe contulit ad ſcribendam hiſtoriam, in qua ita claruit vt cum eius fama in bello non obſcura eſſet, maiorem ex eo ſtũdio q̃ ex armis ſibi laudem et gloriam cõpararet. Idem etiam de Timotheò Cononis filio liceret dicere,qui quum ſummus Imperator fuiſſet, elegantiſſime pſcripſit hiſtoriam,& quod magis ſcio admirabere,ſi Probum non legeris,Hannibal Pœnorum dux inclytus,tot tãtiſq; bellis implicitus,de Cn. Manlii Volonis rebus in Aſia geſtis nonnulla ocii, ſolitudinis, & ingenii ſui græcis literis monumenta reliquit. Ioſephus hebræus genere,& Galilæorum dux à Veſpaſiano captus Titòque filio eius relictus, Hieroſolymis Romã veniens,nonnè bellum quod cum Romanis geſſere Iudæi omnium maximum atrociſſimùmque, ſeptem libris digeſtum, patri filióque imperatoribus obtulit ſtatuámque pmeruit? Mitto alios antiquitatum libros ab exordio mundi ad quartũdecimum vſque Domitiani Cæſaris annum,ab eo quoq; quorundam ſententia ita vti ſunt apud nos latinis literis & orationis venuſtate conſcriptos: ſunt qui eum ſcripſiſſe literis græcis putent,poſtea vero in latinum verſos illos è græcò,quidam à Ruffino Aquilegienſi,aliique ab aliis traductos malint. Ex noſtris quoque ducibus nonnullis cum militaſſent hoc idem quod externis propoſitum fuit,vt nec in armis ætatem totam contererent, verum ab negotio caſtrẽſi ad hiſtoricum ocium,& ab hiſtorico ad caſtrenſe aliquando ſe mutuò conferrent. Vnde M. Porcius Cato quem honoris ac differentiæ cauſa,modò priſcum,modò ſuperiorem,aliquando maiorem, ſæpe familiæ Porciæ principem, plerumque Cenſorinum docti vocant,Originum libros ſcripſit,egregium quidem opus atque diffuſum,& in quo ſi vſquam alibi hiſtoriæ plurimæ & antiquitatis monumenta extant,eiuſce rei ſeptẽ ſunt libri cõſcripti,ſed primus quæ ſint Romanis à regibus res geſtæ cõtinet, ſecũdus et tertius cuiuſque ciuitatis Italicæ cõditorẽ,ortũ & originem, quamobrem Originũ libros inſcripſiſſe viſus eſt: quartus bellum primum Carthaginenſe,quintus ſecundum, terribile atque memorandũ quod Hannibale duce cum Po. Ro Carthago ſubiit. Quæ autem ſunt eo ſuperſtite bella deinde confecta,ſextus & ſeptimus vſque ad præturam Sergii Galbæ referunt, expoſitis etiam in Italia & Hiſpania quæ aut eſſent aut viderentur

admiratione digniſsima. Nobilem deinde ducem Q. Fabium, qui etiam romanæ hiſtoriæ ſcriptor eſt & cuius orationes Thucydidis orationibus q̃ ſimiles fuiſſe aſſerunt, miris in cœlum laudibus ſuperior tollit ętas, quanquam ex pictura magis q̃ ex literatura nomen inuenerit. Conſimili ratione Syllam Luculli res clariſsime geſtas, memoriæ hominum demandantem accepimus, & ad eum ipſum qui commentariis maiore quodam orationis cultu & ſplendore eam ipſam hiſtoriam expolire potuiſſet. Magna etiam huiuſce rei D. Iulii Cæſaris inter cæteros acta cura eſt, in ſcribendis ſiquidem Gallici ciuiliſq; belli Pompeiani commentariis (ſic enim libros ſuos appellauit) hanc diligentiam adhibuit vt ſingulis libris ſingulorum annorũ res geſtas colligeret: libros igitur ſeptem de bello Gallico & tres de ciuili Pompeiano ſcripſit, ſuperioribus autem octauum poſt eum necatum addidit Hirtius. Is namq; libro vno quæ deerant de bello Gallico ad finem cum integritate ſuppleuit: poſtremo libri ſunt tres de Alexandrino, dę Aphricano, de Hiſpanienſi bello ſcripti, horum auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis eſt ſcriptor, eſſe incertum refert, quòd eos ſcriptos alii ab Hirtio alii ab Oppio eſſe putent: Hirtius autem in ſuo octauo qui eſt vt dixi de bello Gallico ita præfatur, quòd iſti etiam tres de bellis quæ in Alexandria deinde geſsit Cæſar ſcripti ab eo haud dubiè videantur: quæ hoc in loco à me dicta ſint vt vera ac teſtimonio Hirtii & Suetonii approbantur, inſcriptiones tamen ſolent memini quædam haud minus falſæ q̃ variæ inueniri, q; aliqui Iulio Cæſari, quidam Iulio Cælſo, nonnulli Hirtio, multi Suetonio non iſtos aut illos modò, ſed quos nominaui libros omnes de Cæſaris geſtis (ſunt enim numero quatuor & decem) inſcribant: ſed vt libet diſponant illi, Hirtium nos ac Suetonium ſecuti ſumus. Eadem Cæſariana tempeſtate Aſinius Pollio, Dalmatico triumpho etiam inſignis prætermittendus non videtur: et quãquam eloquentiæ ſuæ nulla ſuperſint monumenea, cum tamen hiſtoriarum ſcriptorem nobiliſsimum fuiſſe memoriæ proditum eſt. Marcus autem Varro quem etiam militaſſe conſtat, quantum hoc ſtudio romanis rebus profuerit, de temporum deſcriptionibus, de patriæ ætate libri ab eo accuratiſsime ſcripti clarè teſtantur. Quid Cicero noſter, orator ampliſsimus & imperator? nonne cum militaſſet, hoc literarum genus ita excoluit vt de temporibus ſuis ſcripſerit, totámque Cyri hiſtoriam à Xenophonte conſcriptam legendo contriuerit pariter & excuſſerit: annales etiam ab eo eſſe conſcriptos atque de Coſmographia libros Pri. Cæſarienſis refert, & fragmẽtum adhuc ſupereſt. Fuerunt & alii præter hos Romanorum Auguſti, maximi ac nobiliſsimi principes ducéſque, orbis ac rerum ſummam adepti, hoc ſcribendi munus minimè aſpernati, Octauianus Auguſtus imprimis & Claudius: ille enim rerum à ſe geſtarum libros tres ac decem cum eſſet in Hiſpania Cantabrico tenus bello edidit, hic verò hiſtoriam Tito Liuio hortante in adoleſcentia, Sulpitio verò adiuuante aggreſſus eſt: in principatu etiam ſuo plurima cum literis huiuſmodi complexus fuerit hiſtoriæque ſuæ initium ſumpſerit poſt cædem obitúmque Cæſaris dictatoris, prioris materiæ duos, poſterioris vnum & quadragita libros reliquit. Huius etiam literariæ & hiſtoricæ famæ tã cupidum Hadrianum fuiſſe nouimus, vt rerum

ſuarum.

ſuarum volumina notauerit, familiaribus libertiſq; ſuis nominibus eorum inſcriptis inuulganda contulerit: Gordianus deniq; ſenior, Panegyricum ſiue laudes Antoninorum omnium qui ſuperiori tempore fuerant oratione ſoluta congeſsit in libros, & etiam Antoniniados, hoc eſt, Antonini Pii & Antonini Marci elegantiſſimis verſibus in triginta libris vitam illorum & bella publicè priuatimq; geſta perſcripſit. Taceo alios innumeros rerum geſtarum auctores, ſine quibus præclara ſuperioris temporis vtriuſq; linguæ regum & ducũ acta, aut penè deperiſſent, aut eſſent in tenebris perpetua obliuione ſepulta: vtq; ad vrbium iam maximarum nomina conuertatur oratio, nónne ſuo iam igne cõſumptum eſſet Ilion? Num conſumptę Thebæ? num Micenæ? Lacedæmon, Athenę? num Corinthus, Carthaginis Byrſa, ac veteris mœnia Babylonis? quid Roma denique ipſa, vnica quondam mundi gloria ac clarorum tot virorum patria & domicilium? nihil profectò, niſi & græcis & latinis rerum geſtarum ſcriptionibus ſuſcitaretur: hac enim re vna muti loquuntur, abſentes adſunt, mortui viuunt: Mortuorum enim vita (vt inquit Cicero) in viuorum memoria conſiſtit: quò fit vt res ab noſtra ætate memoriáque remotas melius cognoſcamus, ſi modo ſint claris auctoribus illuſtratæ, q̃ quę recentior dies attulit: cum qui ne vnquam vrbem viderint, illuſtres tamen Romanos réſque eorum magnificè geſtas ita norint vt res omnis penè longe melius q̃ qui à multis ſæculis citra inde oriundi ſunt cognouiſſe videātur. Poſtremò ad ea quæ adeunda ineundáque ſunt locorũ genera, nihil conducibilius q̃ regionũ terreſtriũ aut maritimarũ ſcientia, cum non ſolũ agros, ſyluas, nemora, ſaltus, montes, flumina, lacus, ſtagna, portus, & maria, ſed tot oras orbis & vrbes, ſparſáque imperia et populorũ diſſonas diſsidenteſq; līguas ita deſcribit, vt nõ tã ore ac mẽte q̃ oculis legere te reputes. Quocirca et præclarũ (vt inquit Flaccus) et vtile nobis exẽplar ꝓpoſuit Vlyxes;

Qui domitor Troiæ, multorum prouidus vrbes,
Et mores hominum inſpexit, latúmque per æquor.
Dum ſibi dum ſotiis reditum parat, aſpera multa
Pertulit, aduerſis rerum immerſabilis vndis.

Illud quoq; in eodem genere Alexandri Cæſ. inſtitutum ſæpenumero ſcitum et memoratu dignum mihi videri ſolet, qui ſapientes obeundis in rebus conſiliarios hiſtoricos conſulebat, & milites veteres & benemeritos ac locorũ gnaros, vt ſi quid huiuſcemodi ſuperiori ætate bene actũ eſſet, vel vſu ꝓbaret, vel melius ac prudentius cerneret. Præclarum & illud quoq; Demetrii Phalerii, Ptolemeum Aegyptium admonentis vt libros in quibus iuſti regis officia & illuſtriũ principum vitæ ac mores literis demandati eſſent, & ſtudioſè legeret & de manibus nunq̃ emitteret. Huic cõſentaneum non minus eſt quod à Scipione Aphricano, diuino homine obſeruatum inuenimus, qui non tãtũ ſtudii operæq; Xenophõtis lectioni in qua Cyri vita cõtineri dicebatur impendiſſet, ni bello vel pace ex iſtimaſſet eam ſibi lectionem plurimum ꝓfuturam: nec Cato ille Priſcus aliam ob cauſam manu ſe ſua nato res geſtas maiuſculis literis exaraſſe teſtatur, niſi vt domi maiorum virtutis ſimulacra filio vſui forent et adiumẽto. Quæ cum ita ſint, egregium ſanè cõſumatúmq; belli ducem neminem eſſe poſſe arbitramur,

qui non harum rerũ cognitione & doctrina ad ea quæ ſibi propoſita ſunt mu-
nera tractanda inſtructus atque ornatus acceſſerit, qui non ea quæ de bonis re-
bus & malis,de contemnenda pecunia,gloria propaganda,frangendis cupidita
tibus,conformandis hominum moribus,excipiendis periculis ac morte,pro ho
neſtate appetenda ſapientiſſimi viri maiores noſtri monumentis ſuis ſcripta no
bis reliquerunt,non modo audierit,legerit,verſauerit,verum etiam in his exer-
cuerit ſe diutius,& earum exempla ab omni memoria antiquitatis cognouerit,
cognitáque tenuerit,non minora denique priuatim publicéque Pythagorã,De
mocritum, Zenonem, Chryſippum, Platonẽ,Ariſtotelem,Liuium,Saluſtium,
Herodotum, Thucydidem,Ephorum,Theopompum, cæteróſque ſapientes e-
giſſe aſſerẽtes,q̃ ſi duxiſſẽt exercitus,geſſiſſent honores, leges tuliſſent,nec ſolum
palmas & coronas his tribui oportere,ſed etiam decerni triumphos & inter de
orum ſedes eos dicandos iudicare.

De Eloquentia quantúmque huic ipſa rei conducat, Cap. I.

ADiicienda eſt huic,ni fallimur,illa quæ rectè à præclaro poëta flexa-
nima dicta eſt omnium regina rerum oratio, hac quam modo dix-
imus hiſtoria formoſior multo & illuſtrior. Sed cum duplex ſit orati
onis ratio & in altera ſermo ſit, in altera contẽtio, non eſt id quidem
dubium quin orationis contentio maiorem vim habeat ad gloriã: ea eſt enim
quam eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictu quantopere conciliet ani
mos comitas affabilitáſque ſermonis. Extant epiſtolæ Philippi ad Alexãdrum,
Antipatris ad Caſſandrum,& Antigoni ad Philippum filium,quibus præcipi
unt vt oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam alliciant, mi-
litéſque blando appellando ſermone deliniant. Quæ autẽ in multitudine cum
contentione habetur oratio,ea ſæpe vniuerſam ita excitat gloriam,vt flagrãtes
cupiditate animi ab improbitate,auaritia, luxuria,ignauia,deſidia,flagitio de-
terreantur: Remiſſi verò atque languentes metúque abiecti,ad virtutem,digni-
tatem, decus ac gloriam excitentur, inducantúrque in ſpem cogitationémque
meliorem: quæ ſingula licet niſi ab his qui naturas hominũ vímque omnẽ hu-
manitatis cauſáſque eas quibus mentes aut incitantur,aut reflectũtur,quos phi
loſophos eſſe nouimus,& quibus hi loci potiſſime debentur, proſpiciantur,ta-
men neſcio quo pacto & ira & miſericordia omníſque animi ſuſcitatio in po
teſtate eſt oratorum: quorum fœlicem ac beatam eloquentiam ab omni populo
fuiſſe ſpectatam,& veluti numen quoddam celebratam non ambigimus,quum
neque nos lateat ab ea quàm ſæpe tyrannos vrbibus eiectos atque ſublatos,ſeda
tas diſcordias, mitigatam inuidiam, turbulentos ac ſeditioſos ciues oppreſſos,
plurimos ad honores ac imperia magna prouectos,plurimáſque partas vrbes,
quę ita fuiſſe ſuperiorũ tẽporũ demõſtrat euẽtus,et clariſſimorũ virorũ illuſtriũq;
rerũ publicarũ teſtãt exẽpla: atq; vt à noſtris his in rebus qui multũ valuere noſ-
tra fidẽ ſumat oratio, Quis dubitat aliter hac comitate et ſermonis affabilitate
militariq; facũdia et bellis accommodata fieri potuiſſe ꝙ à L. Bruto,ſpectatę no
bilitatis viro factũ eſſe ſcimus,q̃ potẽtiſſimũ regẽ expulerit,ciuitatẽq; ꝑpetuo iugo
liberarit. Paulo etiã poſt reges exactos,quis neſcit hac ipſa oratione plebẽ arma-

tam variis ſtimulata iniuriis & à patribus diſſidētē prope ripā Anienis fluminis eũq; mõtē qui ſacer dicit̃ ſiue cuius Piſo teſtatur Auētinum occupātē, Meneniũ Agrippam grauē ea tempeſtate virũ dicendo ſedaſſe? poſſumus Appiũ Claudium ampliſſimũ virũ ſenectute ac oculorũ orbitate cõfectum his ānumerare, qui à filiis lectica per forum deuectus in curiam, his auditis quæ in ſenatu & pręclarè & humaniter à Cynea dicta erāt, quũ & liberationē captiuorũ & auxiliũ ad ſubigēdam Italiā Po. Ro. Pyrrhus offerret, ac pro his nihil aliud q̃ amicitiam ſibi tarentiniſq; ſecuritatem poſtularet, pluribus ad eam rem inclinantibus, magnifica oratione auctor fuit vt eiuſmodi pacis quæ plurimum turpitudinis & inſidiarum habitura erat, fœdus nullo pacto reciperent. Poſſumus merito M. Tullium Ciceronem ſermonis & contentionis præſtantia omnipotētem dicere qui Verrem audaciſſimum hominem ſceleſtumq; criminibus ſuis oppreſſit, & ferociſſimis ſeptum armis nihilq; non auſurum Catilinam inermis exterruit, ac de incendio vrbis & ciuium ſanguine cogitantem truſit in exilium: qui mœnia romana, tecta, templa, capitolii arcem, bonorum lares, totum deniq; corpus imperii impendenti iam præripuit ruinæ: quo merito primus omnium (vt inquit Plinius) parens patriæ appellatus, vt qui primus in toga triumphum linguæq; lauream meruit. facundiæ literarúmq; latinarum æquè parens, omnium triumphorum lauream adeptus maiorem, quanto plus eſt ingenii romani terminos in tantum promouiſſe q̃ imperii. Addidit etiam Cæſarem dictatorem ipſius quondam Ciceronis hoſtem de eo talia ſcripſiſſe, ex teſtibus inimicitia fidem ſibi ſumens· qui & ipſe quantum militari valuerit eloquentia, nemini mediocriter etiam erudito ambigendum eſſe cenſeo: quippe qui aut diſertiſſimos dicendi artifices æquauit, aut exceſſit eloquio. accuſator namq; Dolobellæ plus q̃ militare ſit munus, ſummi oratoris officium impleuit: in qua quidem accuſatione extorqueri ſibi cauſam optimam L. Cottæ patrocinio queſtus eſt, quo verbo facũdiæ vim expreſſit, vt Valerio videtur. Nimirum verbum extorquere hanc vim habet, vt reus ille nõ ex facili ſed ex arctiſſimo quidem indiſſolubiliq; laqueo verbi vbi cæſareo eloquio victus erat, præreptus videretur: poſt quam accuſationem (vt Suetonius inquit) haud dubie principibus patronis annumeratus eſt. Enumerare poſſem quibus prœliis eius oratio ita militum animos incenderit vt periculi omnis immemores, læti etiam & exultātes in ferrum ruerent, quas ingentis exercitus ſeditiones, compreſſerit, quot armatorum milia ſolus & inermis oratione terruerit, vſqueadeo vt ad nutum perorantis inuenti ſint, & qui colla porrigerent, & qui ferirent. qui verò gemeret nemo, niſi & narratio longior foret. Nec Auguſtum inter multa animi ingeniiq; ſui bona ab huius quam modo diximus paternę eloquentię ſtudiis abhorrentem nouimus. Nam vt de illo ſcriptum eſt, genus loquendi ſecutus elegans & temperatum, pręcipuā curā duxit ſenſũ animi quàm aptiſſimè exprimere, & amicos irriſit verba inſolita & obſcura captantes, & hoſtem increpuit vt inſanum eā ſcribētem quę admirationis pluſq̃ intelligentiæ allatura eſſent animis audientium. Nec eſt mihi de eloquentia clarorum ducum ſcribēti Aſinius ipſe Pollio ſilentio obruendus, quem (vt appareat ſuum cuiq; iudicium fore) medium inter duos eloquen

tiſſimos

tiſſimos latinorum M. Tullium & T. Liuium Seneca conſtituit,ita non ſpernendus auctor. Tres enim vult eſſe eloquentiæ principes,quos in epiſtola quadam videtur omnibus præferre,ſecundum faciens Pollionem,cuius orationem Ciceronianæ diſſimilem ſalebroſam & exilientem dicit,& vbi minimè expectes relicturam. Si verò Portii Catonis quiſpiam quærit eloquentiam in orãda cauſa, oratoriæ artis magnum ea ætate decus illi partum dices, quippe qui omnis generis eloquentiæ eius orationes tam multas pro ſe, pro aliis & in alios egerit, ſicq; perorauerit vt non ab re romanus in vrbe Demoſthenes diceretur: id etiã ſibi nactus præ cæteris vt eius proprium ſit quater et quadragies cauſam dixiſſe, nec quemq̃ ſæpius odio & inimicorum ſimultate petitum,ac ſemper inuictum & abſolutum: cuius eloquentiæ vim atq; naturam quum ipſe probè noſſet,ac iuuentutem hortaretur ad audacter pugnandum,aſſerebat verbo magis quàm enſe,& voce quàm manu plerumq; euerti & conſternari hoſtes ſolere. Excellentem & egregiam quoq; L. Craſſi facundiam ſi aliunde neſciremus hinc liceret intelligere,quòd in libris de oratore M. Cicero mortem eius magnificentiſſimè deplorans, omnes illum ſemper eloquentia,paucis verò ante obitum diebus ſeſe etiam viciſſe commemorat. Certatim quoq; ſecum eloquentiæ ſtudioſos ad eũ locum quem nouiſſimè pedibus ille calcauerat, poſt ipſius mortem rediiſſe,captus dulcedine & recordatione ſermonis quem ex eo nuper audierat,& velut iterum auditurum. Addit etiam id vni Craſſo ſingulariter contigiſſe,vt quotiens peroraret totiens ſolito altius ac ſine exemplo locutus videretur. Enimuero quia fama huius aliquanto apud vulgus ignotior eſt non alienum exiſtimaui duo etiam M. Tullii dicta ſubiicere,quibus de hac re prę cũctis fides habenda eſt. Nanque apud eum ita ſcriptum inuenio, Craſſo dicente,nemo tam arrogans qui ſimiliter ſe vnquam dicturum eſſe confideret: & iterum,omnibus auditis oratoribus, ſine vlla dubitatione ſic ſtatuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta ſint in Craſſo habuiſſe ornamenta dicẽdi. Idem de M. Antonio teſtis adeſt. Siquidem cum quodam in loco de hoc deq; ſuperiore ſimul loquens dixerit fuiſſe vtrumq; tum ſtudio & ingenio & doctrina pręſtãtem omnibus,tum in ſuo genere perfectum, vt neq; in Antonio deeſſet ornatus orationis neq; in Craſſo redundaret, alio tamen loco omnium quos ipſe audiſſet eloquentiſſimum ait Antonium,quaſi de induſtria dubium relinquens,quò tantarum laudum ſtateram potiſſimum inclinaret. Verũ fama huius vulgatior videtur,cui multũ adiecit nouiſſimus dies quo migrauit è vita: in illa enim tẽpeſtate Mariana vbi nullus miſericordiæ portus erat, iuſſi ſcelerum miniſtri Antonium trucidare,vbi domum eius peruenere, Antonium intuẽtes ac alium alius ad cędem hortaretur præmitteretq;,tanta fuit oris illius dulcedo,ſed quędam perſuadendi dea potius, vt loqui quum inciperet, milites omnes præter vnum Annium eius oratione deliniti,diſtrictos iam & vibratos gladios incruentos vaginis redderent,ac à ſummo furore protinus ad ſummam miſericordiam conciderent. Huius eſt etiam ille ad perſuadendum efficax actus orationis,cuius in oratore ſuo aliiſq; in locis meminit Cicero: cum enim M. Aquilium qui conſul fuerat & dux apud ſenatum & populum clarus, omni tandem honore ſpoliatum

tum & ad extrema fallacis fortunæ prꝗcipitatum ſenem in capitali cauſa defen
deret, in medio orationis ardore & deformem ſqualentémque reum ſubſtulit
putrémque eius diſcindens tunicam ac generoſi quondam tunc miſerandi pe-
ctoris cicatrices iudicibus oſtẽtans ſimulq́ꝫ ad C. Marium qui inter aſtantes erat
verſus, & vt collegæ dudum miſereretur multis cum lachrymis oſtentans, mi-
ſericordiam omnium concitauit: viq́ꝫ ad exteros prolabatur oratio, quibus ca-
rere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus, occurrit nunc qui primas
militaris huius eloquentiæ partes ſibi vendicat Piſiſtratus, quem rara quadam
eloquentia florentem Athenienſibus imperitaſſe patientibus atq́ꝫ vltro ei defe-
rẽtibus imperium conſtat: quod ne magis obliuione quàm iudicio factum exi
ſtimetur, ex eo coniici poteſt, maxime quum Solon orientem Piſiſtrati tyran-
nidem multo antè proſpiciẽs, euocata concione ꝓfectus in publicũ lorica arma
tus & clypeo, inſidias et improbos conatus eius aperuiſſet: neq́ꝫ ſolum orientem,
verũ quum relicta patria depoſitis ante curiã armis in Aegyptum indignabun
dus nauigaſſet, atq́ꝫ inde Cyprum profectus pòſt ad Crœſum ꝑueniens atq́ꝫ inde
in Ciliciam Piſiſtratum in tyrannide perſeuerãtem didiciſſet, eos rurſus per epi
ſtolam ſic monuit, Siquidem per veſtram vecordiam dira toleratis, nihil in hac
parte diis acceptum referatis, ipſi enim vobis horum cauſa eſtis, qui pignora vt
duram ſeruitutem pateremini dediſtis: veſtrum verò vnuſquiſque vulpis veſti-
giis incedit, omnibus autem leuis & ſtolida mens eſt: quippe viri linguam ſer-
monemq́ꝫ varium & plenum aſtu & fallacia attenditis, rerum exitum conſide-
rare neſcitis. Huius quoque tyrannidis & eloquentiæ ſucceſſor Pericles dicen-
do tam ſimilis fuit, vt qui hunc audirent, illum ſe audire arbitrarentur, ſi mo-
do vnquàm eum audire contigiſſet: hoc tamen iſte præſtantior, quòd alter elo
quentiam armis adiuuerat: huic eloquẽtia ſola ſatis fuit ad imperiũ, quod & di
uturnum geſſit & magnificum. Quadraginta enim annos rempub. tenuit, eo-
démque tempore & vrbanis rebus prꝗfuit & bellicis inermis ipſe. Sed tamen ar
mata fultus eloquentia, dictu mirabile vt quum aduerſus omnium ſalutem di
ceret, cum voluptate ſũma omnium audiretur. Quid Alcibiades, Clineꝗ filius,
Atheniẽſium & ipſe imperator ſummus mari ac terra, nónne tanta eloquentia
præſtitiſſe ad tantãq́ꝫ rei militaris gloriam perueniſſe perhibetur vt vtraq́ꝫ in
illo duce laus de excellẽtia certare videatur? qui quod ad reliquos attinet tãtum
dicendo valuit vt nemo ei dicẽdo poſſet reſiſtere. Hanc itidem oris orationiſq́ꝫ
vim atq́ꝫ potentiam apud Homericum Neſtorem, veluti quodam ingenti ſpe-
culo clarius licet inſpicere: nam quum duo totius exercitus columina diſſiderẽt,
Agamemnon regno pollens & Achilles potens bello, deſideratur vir cuius ore
melle dulcior proflueret oratio, & peritia multa memoratus, qui Atridæ ſuper-
biam ſedet, Pelidæ ferociam compeſcat atq́ꝫ eos auctoritate auertat, exemplis
moneat, oratione permulceat. Similiter apud eundem poëtam quum in conci-
lio Græcorum Agamemnon ſopitis ſomno membris, quod de inſtruendo præ
lio viderat efferret in medium, Neſtor fidem relatis concilians, exercitui non mi
nus eloquentia q̃ reliqua omnis multitudo ferro & viribus fuit adiumẽto. Ea-
dem ratione dux ille inclytus Græciæ non tantum, immo nunquam (ſi Cice-
roni.

roni credimus) optabat vt Aiacis ſimiles haberet milites, ſed vt ſapientes ſimiles Neſtoris. Quod ſi ſibi concederetur, non dubitat quin breui tempore Troia foret peritura. Adhec etiam accedit ſocraticus ille Xenophon, qui optimum dicebat vel tribunos vel equitũ præfectos eloquentia prẽſtantes parare vel oratores idoneos in cõcionibus caſtrenſibus adhibere, qui equitibus peditibúſq; vi orationis & copia terrorẽ incutiant metu quò meliores fiant: ſedent etiam & ad tranquilliorem partem traducant, ſi quando temerè cõcitati fuerint: nec aliam ob rem deniq; Pyrrhus ille ſapiẽtiſſimus rex & imperator dicere ſolitus eſt, Plures à Cynnea verbis quàm ab ſe armis vrbes eſſe partas: niſi ꝙ omnia Euripidis ſententia conficit oratio, quæ haud hoſtile ferrum conficere poteſt

De poëtis, qui fructus ex eis, & qui audiendi, quique repudiandi ſint. CAP. II.

CVmque finitimi ſint oratoribus poëtæ regesq; ſuperiori tempore & inclyti duces quum bellum inituri eſſent ſacra muſis de more antè perſoluerent, vtpote quæ diſciplinæ iudiciorumq; meminiſſent, quò & faciles ac promptæ periculis adeſſẽt & facinora præliantium memoratu digna redderentur: eos audiendos legendóſq; quum inhæreant penitus mẽtibus eſſe operæ pretium arbitramur: maximè quum magnam ſpeciem doctrinæ atq; ſapientiæ præſeferant: Cæterum hi quum multiformes varijq; ſint, vt Tragici, Comici, Epici, Melici & Iambici ac dithyrãbici, apúdq; alios poëtarum alii cẽſoria notatione digni, alii habeantur in prætio, vt facile ſecerni poſſit ex his qui lectione noſtra digni quiue exigendi ſint, diuiſionis gradibus explicandum eſt. Poëtæ itaque omnes aut tantum conciliandæ auribus voluptatis aut orationis quoque ad meliores vitæ vias gratia fabulas finxere, auditũ imprimis mulcent: veluti ſcenici, de quibus nihil aliud eſt quod dixerim in prẽſentia quàm ꝙ Romani veteres apud quos nunq̃ Tragœdiẽ ſiue Comœdiẽ probarẽ ſua in ſcenis ac theatris flagitia potuiſſent, eos non admiſſuri fuerant niſi conſuetudo vitæ pateretur, à rebus diuinis Liberi patris, Apollinisq; ſũpto principio: abhis enim Tragœdia & Comœdia ſumpſerunt exordiũ, dictáque Tragœdia proinde eodem nomine quo ſacer hymnus Liberi patris, cum hymnus illẽ fortia facta & laudes Liberi patris cõcinebat: ita & hæc tragœdia non niſi magnorum & fortium virorum vitia reprehendebat, vel ex vocis vaſtitate nominata quæ concauis repercuſſionibus roborata, talem ſonum videtur efficere, vt penẽ ab homine non videatur exire: erigitur autẽ in hyrcinos pedes, quia ſi quiſ inter paſtores tali voce placuiſſet, capri munere donabatur: vel ꝙ hyrco ornabatur inter alia præmia eius carminis ſcriptor, vel quia corium hyrci plenum muſto ſolenne præmium cantoribus erat, vel ꝙ ora ſua fecibus perliniebãt Scenici, ante vſum perſonarũ ab Aeſchylo repertum, fex enim græcẽ dicitur τρύξ: & his quidem cauſis tragœdiæ nomen inuentum. Simili modo quum pòſt longo tempore Apollini nomio vel Ariſteo, id eſt paſtorum vicinorũmue præſidi deo, ſacra & ludi inuenti celebrarẽtur circum Atticæ pagos & vicos & villas & compita vbi ruſtici geſtientes humanos actus lætiſſimis carminibus irridebant ſacer hymnus Apollinis cantus eſſet, qui comœdia dicẽbatur, vt opinor à pagis & cantilena compoſito nomine, vel à græco quod eſt comeſſatum ire cantantes,

conſuetum

conſuetum eſt ibi quoq; ſicut in ſacris Liberi reprehenſoria carmina recitari, ſed quæ non reprehenderent niſi vitia agricolarum & mẽdicorum hominum quorum ille erat conuentus maximè apud Græcos,etiam primnm fuit lege conceſſum,vt quod vellet Tragœdia ſiue Comœdia quodam quaſi ludo,ſalſa & faceta reprehenſione compoſita & dignitate orationis & vtilitate corrigẽdorum morum nominatim de quo vellet diceret:quod ſuis tẽporibus profuit multum, quum vnuſquiſq; caueret culpã ne publico ſpectaculo derideretur. Poſtea verò quàm victor populus & prius Athenienſis, poſtmodum Italicus cœpit agros & vrbes extendere & multitudine ciuium creuere factiones & vitia,tantóque poëtæ pro materia vitiorum acrius reprehenderent vt etiam ad nobiles vſque conſcenderent,nec ſolum homines improbos in repub.& ſeditioſos,cæterum nonnullos virtute ac magiſtratuũ dignitate præſtãtes nulla laceſſiti iniuria,vt Neuius ſępenumero Metellos laceſſeret atq; vexaret,nobilitas indignata legem dedit ne quis nominatim reprehẽderet quemquam.Horatius,Luſit amabiliter donec tam ſæuus apertam In rabiem verti cœpit iocus ac per honeſtas Ire domos impune minax, doluere cruento Dente laceſſiti ,fuit intactis quoque cura Conditione ſuper communi: quin etiam lex Pœnáque data malo quę nollet carmine quenquam Deſcribi.Hac lege ſiue pœna quum aliquanto tẽpore ſiluiſſent à conſuetudine priſca deterriti,nihilq; dictarent, rurſus aliud genus dictaminis adorti ſunt :ibi enim Satyra ſumpſit exordium quæ à Satyris quos in iocis ſemper petulãtes deos ſcimus eſſe vocitata eſt,quidã aliunde nomen praue putant: Hæc igitur Satyra eiuſmodi fuit vt in ea duro veluti & agreſti ioco de vitiis ciuiũ tamẽ ſine vllo proprii nominis titulo,carmẽ eſſet:quod item genus comœdię multis obfuit poëtis quum in ſuſpicionem potentibus ciuibus veniſſent, illorum facta deſcripſiſſe in peius ac deformaſſe ſtilo carminis. Hoc igitur malo coacti ſunt omittere ſatyram & aliud genus carminis,hoc eſt, nouam comœdiam inuenire: ꝙ Græci quamquam impudentius, tamen conuenientius licere voluerunt,cum viderẽt ſuis diis accepta & grata eſſe opprobria,non tantum hominũ verumetiam ipſorum deorum in ſcenicis fabulis,ſiue à poëtis eſſent illa cõficta, ſiue flagitia eorum vera commemorarẽtur & agerentur in theatris, atq; ab eorum cultoribus: vtinam ſolo riſu,ac non etiam imitatione digna viderentur, quale eſt illud apud Terentium , dum flagitio Iouis optimi maximi adoleſcentum nequitiam incitaret.Quid enim ingenui iuuenes aut virgines ipſæ facient, quum hæc & fieri ſine rubore & ſpectari ab hominibus libenter cernant?nónne admonebuntur quid facere poſſint, & inflãmabuntur libidine quæ viſu maximè concitatur? At Romani quàmuis noxia iam ſuſpicione premerentur vt illos deos colerent quos videbant ſibi voluiſſe ſcenicas turpitudines conſecrari, ſuæ tamẽ dignitatis memores ac pudoris actores taliũ fabularũ haudquaquam honorauere more Græcorũ : ſed artem ludicrã ſcenámque totam in probro duxere, genus id hominũ non modo honore ciuium reliquorum carere,ſed etiam tribu immoueri notatione cenſoria voluerunt.Nam quãquam ibi actus muſici et prudentiſſimi ſæculi dicta floruerunt, ætas tamen ſubſequens miſcens ludicra priſcorũ inuenta traxit ad vitia,& quod honeſtæ cauſa delectationis repertum erat ad volu

ad voluptates corporeas præcipitatis mentibus impulerunt: quo factum eſt vt paulatim honeſtiſſimæ diſciplinæ improborum conſortia fugientes, verecunda ſe exinde conſideratione ſubtraherent: & conſultè id quidem. Quid enim aliud quàm libidines edocent & inſtigant hiſtrionum impudentiſſimi motus, quorum eneruata corpora, & in mulierum inceſſum habitumq; mollita impudicas fœminas immodeſtis geſtibus mentiuntur? Quid de mimis dixerim? corruptelarum impudentiæque omnis diſciplinam humanarum rerum imitatione præferentibus, qui docent adulteria dum fingunt, & ſimulatis ſtupris erudiunt ad vera? quòd ſi nullus ſcænicis ad honores dabatur locus, conſentaneum videtur vt ipſi poëtæ talium fabularum compoſitores, qui duodecim etiam tabularum lege prohibentur famam lædere ciuium, non minus quàm ſcænici actores habeantur eiecti. Plato etiam quum rectè formaret qualis eſſe ciuitas deberet quam finxit, quámque optimis moribus & optimo rei publicæ ſtatu, tanquam aduerſarios poëtas omnes (Homerum tamen excipiens quem honorabiliter admonet phanum ei conſtituens & vnguenta ſuperfundens) vrbe pellendos cenſuit, ne rectam opinionem de deo fabulis forte deſtruerēt, deorum iniurias indignè ferens, animóſque ciuium, taliū lectione fucari corrumpíque. Huic illud quoque apud Lacedæmonios perſimile probatur, qui Archilochi poëtæ libros è ciuitate ſua aſportari iuſſere, quòd eorum parum verecundam, parū continentem ac pudicam lectionem non virtutum ſemina ſed labem quandam potius & iuuentutis corruptelam viamq; ad obſcœna ſingula præſtruentem arbitrarentur. His proximi ſunt qui auditum etiam mulcent, ſed illecebris ac fœdis amoribus referti, laſciuiæ omnis & intemperantiæ legem præferentes: quales Marſum Pedonem, Aediuium Zetulicium, Portium Theium Lacedæmonium: Meminium, Tirydem, Cynnam, Cornificiū, Anſerem, Hortenſium, Seruium, Gallum, Catullum, Caluum, Propertium, Tibullum, Apicium, mulierem Leſbiam: Naſonemq; poſtremo omnium laſciuiſſimum ſiue M. Valeriū Martialem: & quicquid Melicorum, ſiue Lyricorum, ſiue Dithyrambicorū erit huiuſmodi: quod dictū licentius ac procacius videatur: quum horum omnium libri potius Veneris militiam quàm Martis ſtudium & inſtituta perſtruere videantur. Molliunt enim fortiſſimorum hominū animos dulcedine ſua, & ita molliunt vt non legantur modo ſed ediſcantur: ſicq; ad malam rei domeſticæ diſciplinam vitámque omnem quum acceſſerint neruos virtutis omnes elidunt. Sunt Epici alii qui ſumma vi eloquentiæ carminíſque præcellētia per turpia licet & in digna nonnunquam effluant: perplurima tamen ac maxima per clariſſimos duces bella memoratu digna ſub honeſtis rerum figmentis ac velaminibus ad varium optimúmque degendæ vitę genus propius videntur accedere. Hi ſunt qui ſuppliciis & pœnis improbos homines variis terrent agitantq; terroribus, eos qui econtra iuſti probiq; fuerint, & ob patriam pugnando vulnera paſſi, Quíque ſacerdotes caſti dum vita manebat, Quíque pii vates et Phœbo digna locuti: Inuentas aut qui vitam excoluere per artes, Quiq; ſui memores alios fecere merendo, puros, impatibiles & beatos in cœlum prouehi virtutum meritis, vel in campos quoſdam fortunatos rapi hic vbi mira voluptate fruantur:

Hoc in

Hoc in genere quum multi nobis occurrant poëtæ, omnium clariſſimi Home-
rus & Maro primi ſe ingerunt. Apud illum nanque operæ preciū eſt videre quæ
prouiſio ducum in bello, qui aut aſtus aut fortitudo militum, quod inſidiarum
genus vel cauendū vel inferendum, quæ deinde monitio, quod conſilium, quod
genus Aeneas prælio Troianorū dux, Græcos magna vi pulſos in caſtra rede-
gerat: quumq; audacius ſurgeret ac iam totum agmen obiiceret caſtris, aduo-
lat ad eū Hector & ſenſim circumſpectéq; agere monet, affirmans eum qui exer
citum ductitet, non tam audacem quàm cautum eſſe debere, quod quanti exiſti-
mandum eſt præſertim ab Hectore audaciſſimo traditum, tute Sigiſmunde te-
cum verſa atque peruolue. Apud eundem quoq; poëtam Iris ſiue ſomnus vt alii
interpretantur, nónne ad Atridem miſſus quum dormientem comperiſſet, cor-
ripit eum verbis negatq; dormiendum eſſe, cui tot populorum, tot gentium ſa-
lus cōmiſſa eſt, ac tantarum denique rerum incumbit prouiſio? Poſtremo quum
rebus dubiis & afflictis ſpectatores deligendi ſunt, qui noctis intempeſtæ ſilētio
caſtra hoſtium penetrent, nónne Vlyxes inibi cum Diomede deliguntur, velu-
ti conſilium & auxiliū, veluti mens & manus, animus quoque & gladius? Quiſ-
quis igitur concionator aut imperator ſumus effici voluerit, Achillis aut Aga-
memnonis ſe ſimilem fieri cupit, is ſe in huius poëtæ diſciplinam tradat, librūq;
de manibus nunquam deponat, quod ab Alexandro ſicut ex ipſius pcipi poteſt
epiſtolis factum fuiſſe proditum eſt. Is enim rex diſcendi legendiq; auidus, Ili-
adem in qua rei militaris viaticum exiſtimare ſolebat & appellare, Ariſtotele
exponente perdidicit, eam ſemper vnà cum pugione ſub puluino iacentē tene-
re ſolitus, qui itidem quanti eundem poëtam facere viſus ſit, ex hoc maxime li-
quet: hic enim quum inter ſpolia Darii regis deuicti vnguētorum ſcrinium re-
periſſet auro gemmíſque expolitum ac eius ſcrinii varios vſus amici oſtētarent,
immo inquit librorum Homeri cuſtodiæ detur, vt precioſiſſimum humani ani
mi opus quàm maxime diuiti opere conſeruetur. Apud hunc verò huius quem
modo diximus Homeri in omnibus ferè emulū Maronem, deeſſe quid poteſt?
cuius poëſim nedum viaticum, cæterum totius penè rei militaris eſſe diſcipli-
nam non dubium eſt, in belli tempora pacíſque diuiſam? Quod etſi ſatis diui-
ni operis eius conſtet initio, apud eos tamen qui mentem eius enucleatius per-
ſcrutantur potiſſimum eſt intueri. Nam ſi militaris iuſticiæ formam et tremen-
dum conſulis imperium ab eo quæris, occurrit tibi ilico in primis Brutus, dein-
de Torquatus rigidis faſcibus, immo ſæuis ſecuribus in filios patriam & rei
bellicæ diſciplinā acerrime vendicantes. Si fortitudinem, aderit Horatius Co-
cles qui pro ponte ſuplicio ſtans, minitantem Porſennam exerciiūque eius qui
grauiſſimo bello Romanos vrgebat, auſus eſt & potuit dum pro ſalute patriæ di
micat donec pons ipſe ſolueretur à tergo in arcēdo hoſte ſuſtinere. Si luēdis pe-
riculis publicis priuata piacula, Decii præſto ſunt, vt illis cadētibus & iram de-
orum ſanguine ſuo placātibus romanus liberaretur exercitus. Prætereo Camil-
li victoriā de Gallis, Coſſi clariſſime res geſtas. Fabricii & Curii victus tenuita-
tem eorúmque duritiam & continentiam, Fabii moram et plurima huiuſmodi
in bello & pace non minus egregia mentem ſubeuntia: quæ omnia poëtam no

bilem minime latuere dicētem, Interea muſis animus dum mollior ętas, Et quæ
mox initure legas, nec deſinat vnq̃ Tecum graia loqui, tecum romana vetuſtas.
Antiquos euolue duces, aſſueſce futuræ Militiæ, Latium retro te confer in ęuũ.
Libertas quæſita placet, mirabere Brutũ. Perfidiam dãnans Metii ſatiabere pœ-
nis. Triſte rigor nimius, Torquati reſpice mores. Mors impēſa bonũ, Decios ve
nerare ruentes. Vel ſolus quid fortis agat te põte ſoluto Oppoſitus Cocles, Muti
te flãma docebit. Quid mora proſpiciat, Fabius: quid rebus in arctis Dux gerat
oſtendet Gallorum ſtrage Camillus. Diſcitur his nullos meritis obſiſtere caſus,
Prorogat æternam feritas tibi punica famam Regule, ſucceſſus ſuperent adner-
ſa Catonis: Diſcitur hinc quãtũ paupertas ſobria poſſit, Pauper erat Curius re-
gem quũ vinceret auro, Pauper Fabricius Pyrrhi quũ ſperneret aurum, Sordida
Serranus flexit dictator aratra, Luſtratæ lictore caſæ faceſq; ſalignis Poſtibus
affixi, collectæ cõſule meſſes, Et ſulcata diu trabeato rura colono. Prætereũs ita
q; reliquos ex noſtris, exterorũ nonnullos Tirtheumq; Lacedæmoniorũ poëtam
ac ducẽ dicam imprimis, cuius cõpoſito carmine & pro cõcione habito, tãta vi
animorũ deuictis Meſſanis deniq; cõcurſum eſt, vt raro vnquã cruentius præli-
um exarſerit, tametſi antea cõflictibus Lacedæmonii à Meſſanis fuſi metuq; pe-
riculi propterea territi, certamine deſiſtendum arbitrarẽtur. Thucydidem præte
rea, nónne quem imperatorẽ Athenienſes in exiliũ egere Tragœdiarum condi-
torem reuocauere, deinde maxma bellorũ tẽpeſtate permoti? duos duces non ab
re delegere, Periclem ſpectatæ virtutis virũ & Sophoclem Tragœdiarũ ſcripto-
rem? qui diuiſo exercitu & Spartanorũ fines late populati ſunt, & multas Aſiæ
ciuitates Athenienſiũ imperio adiecerunt. Quid Diopitẽ, & Meneſtheum, Le-
oſthenem & Charedemũ ſubticeo? nónne his artibus & rei bellicæ peritia am-
plitudinẽ adeptos ſcimus, rempub. Periclis, Ariſtidis & Solonis more gerẽdo? vt
pote omni ex parte abſolutam & vtrinque excultã & idoneã? Quiſq; enim ho-
rum virorum videbatur, vt inquit Archilochus & Mauorte deo gratiſq; Heli-
cone camænis, Aſſiduus cultor munus vtrunq; tenens. Apud agreſtiores deni-
que barbaros et nationes nõnullas, vt apud Galatas, tanti ſunt poëtæ, atque ſapi
entiæ cedit ira, Marſq; reueretur muſas, vt quum inſtructa acie exercitus edu-
ctis enſibus iactiſq; iaculis propinquant, non ſolum amici, verum hoſtes quo-
que, eorum interuentu à pugna conquieſcant.

De Muſica & in quo tum re Militari commercium eius ſit. Cap. IIII.

DIſciplina autem cantuum & modorum quam muſicen dicunt, non
minns in ſtudio erat quàm dicendi emulatio ac nitor. Ipſa nanq; mo
dulis ſuis & numeris, inſtitutio erat ad ingenuos animi mores ratio-
ne moderandos, & ſtimulus quidam ad eum concitandum & ad im-
petum quaſi furentẽ atq; ſtrenuum inducẽdum. Etenim quum hæc ipſa diſci-
plina ſit in modos ſiue tonos, numeroſq; diſtributa, repente vt diſſimilium con-
cordia quã harmoniam vocant diſtinguitur: ſic audientium animi diſponũtur
ad vnum quẽq; ipſorũ, ad alios quidem cõpoſitè et mediocriter, vt ad Doricum
quem fatentur omnes conſtantem ac firmũ eſſe, moremq; cõtinere virilem pru-
dentiæ ac caſtitatis auctorem: ad alios violenter, vt ad eum qui Phrygius eſt, qui
& ita

& ita excitat,diſtrahit rapitq́ animũ ad pugnas, votúq́ furoris inflãmat,vt vix apud ſeſe videatur,queadmodũ de Pythagora ſcriptũ eſt,q violẽtos ac debacchãtes adoleſcẽtes ſub huiuſmodi ſono incitatos, ſpõdeo ſuccinente,ad compoſitæ mẽtis tranquillitatẽ reddiderit.Nam quũ mulieris cuiuſpiã dilectę domũ vellent amburere foréſque perfringere ,vbi Pythagoras intellexit tibiarum Phrygiiq́ modi ſono adoleſcentes raptos furere,& multorum perſuaſionibus cœptis nolle deſiſtere,mutari modum præcepit, atq; ita tarditate modorum furente illorum petulãtiã cõſedaſſe.Simili modo de Timotheo Mileſio inuulgatũ eſt,qui quum in Alexãdri cõuiuio eſſet et hunc quẽ Phrygiũ diximus modularetur,vſq;adeo regẽ excitaſſe fertur,vt ad arma capiẽda proſiliret,atq; iterũ ad comeſſatores epulásq; reduxiſſe,modulatione mutata. Eũdem etiã ferũt Alexandrũ Xenophõte canẽte manũ ad arma miſiſſe. Sũt et modi alii diuerſorũ etiã idiomatũ vocabulis deſignati,ut Aeolius,q animi tẽpeſtates ſedat,ſõnũq́ iam placatis attribuit.Iaſius,qui intellectũ obtuſis acuit et terreno deſiderio grauatis cæleſtiũ bonorũ appetẽtia operator indulget.Lydius,qui cõtra nimias animæ curas tædiáq́ repertus,remiſſiõe reparat et oblectatiõe corroborat,Itidẽ enim et in numeris dicẽdũ, quũ et alii morẽ contineãt grauius,alii verò cõcitẽt,alii liberaliores, alii violẽtiores afferãt motus,quo fit vt morũ animorũq́ maximæ mutationes fiãt.Nam ſi numeri modiq́ ad mẽtem vſq; peruenerint, æquè animũ atq; ipſi ſunt afficiant neceſſe eſt.Ideo laſciuia mollis diſſolutaq; mẽs mollibus & impudicis modis delectatur,aſperior rurſus durioribus gaudet,mediocribus autẽ quę manſueta, ex quo internoſci poteſt,quãta ſit nobis cognatio cũ harmonicis modulationibus, quũ et multi quoq; ſapiẽtum dixerint, alii quidẽ animã eſſe harmoniam,alii vt Plato,mũdi animã muſica cõuenientia fuiſſe cõpactã.Proinde nullis quidẽ q ſapientiã profitẽtur,curã Muſicæ quãtum ętas illa recipiebat defuiſſe,quũ Pythagoras inuẽtor atq; eũ ſecuti aliquot præcipui philoſophi, imbibita & aſſũpta à veteribus opinione cuncta cõpleuerint,mũdũ hũc quatuor elemẽtis ea reſonantia eſſe cõfectũ quã poſtea ſit lyra ad ſimilitudinem veræ teſtudinis imitata,cuius Mercuriũ quoq; neruis trium chordarũ,triũ anni tẽporũ inſtar,repertorem tradunt.Tres enim inſtituit voces,acutã,grauẽ,& mediã.Acutam ab æſtate,ab hyeme grauẽ,à vere autũnoq́ mediã,tantaq́ proinde vtiliſſima procurantẽ Aſtronomi inter ſtellas requirẽdã eſſe putauerunt,perſuadẽtes cæleſtẽ eſſe muſicã, quãdo lyræ formã cõprehendere potuerũt inter ſidera collocatã.Detractoribus autẽ & humile et abiectũ huius diſciplinæ exercitiũ eſſe dicentibus,q aiunt ſordidos homines ac viles muſicã exercere,haud quaq̃ difficile eſt reſpõdere,ſi ſpectetur quibus modis & inſtrumẽtis,et quouſq; illi indulgendũ ab his q̃ ad virtutẽ ciuilẽ erudiuntur: quum vſq; ad aliquid diſcere & exercere honeſtum ſit atq; modeſtũ,ad extremum vſq; proſequi & ab illius illecebris capi, turpe atque indecorum: & quum nihil vetet modos quoſdã et inſtrumẽta muſicæ illud quod aiũt efficere,clarũ eſt oportere diſciplinã eius neq; impedimẽto eſſe cæteris operatiõibus,neque corpus molle & inutile reddere ad bellicas ciuileſq́ exercitationes:quod vtiq; fiet,ſi neq; illis tẽporibus multũ impartiemur,quæ ad certamẽ artificii pertinent, neq; circa admirabilia quædam & ſuperuacanea, ſed eò vſque

vt gaudere valeamus probabilibus modis, et non cõmuni ſenſu muſicæ ſolũ vt turba vilium ſeruorũ, ac puerorũ. Quũ autem ſonorum qui materies cãtilenarũ ſunt,triformẽ cõſtet eſſe naturã,quod triũ muſarũ nnmerus efficit,quũ aut ſcilicet voce editur,ſicuti eorũ eſt qui faucibus canũt: aut ſpiritus, ſicuti tubarum & tibiarũ: aũt intẽſione & pulſu, ſicuti in neruis et citharis et tympanis et quibuſdã aliis quæ cõcaua feriẽdo canora ſunt,ex his qui fit voce modus quàm decẽs ſit quãq; ingenuis progredi in ea liceat,ex Philippi & Catonis ſentẽtia intueri licet.Hic enim quia ſibi viſũ eſt bene cãtare nõ ſerii hominis eſſe,nimirũ M. Senatorẽ nõ ignobilem,ſpatiatorẽ et feſcemium vocat.Ille verò in inſtitutiõe ad filiũ,quũ eum accepiſſet ſuauiter quodam in loco cecinisſe, vrbane eſt obiurgatus: Non te pudet inquiẽs ꝙ ita pulchrè canere ſcias? ſatis eſt enim regi, canentibus audiẽdi ocio ſupereſſe : at ꝑmultũ quidem videtur impartiri muſis,ſi cæteris his de rebus concertãtibus ſpectatorem ipſe tãtum ſe præbeat: quum nec vllus vnquã ingenuus adoleſcens quũ ipſe Iouẽ ſit intuitus,Phidiã ſe fieri cõcupiuerit,neq; Polycletũ: etſi vehemẽter eorũ opera ſit admiratus. Et quanq̃ hoc ardens muſicæ ſtudiũ non horũ quos modo diximus duorũ principũ mẽtes inceſſerit, iuuaſit tamen & occupauit aliquorũ animos peſſimorũ , Caii maximè qui adeò cãtandi voluptate efferebatur vt ne publicis quidẽ ſpectaculis temperaret. L. Sylla vir tãti nominis optime ẽtiã cãtaſſe dicitur. Nero quã vocis curã habuerit cõſeruãdæ vel augendæ,nemini quidẽ mediocriter erudito in dubiũ venit, neq; ab his id iniuria factũ quiſpiã forte dixerit . Eſt enim haud dubie muſicæ pars hęc potens multũ et effectus eius ſupra fidẽ varii,quũ multos ad læticiã inanem,ad amatoria carmina, ad reliquas voluptatis illecebras,multos ad virtutẽ, ſanctũ & deuotũ gaudiũ, piáſq; nonnunquã lachrymas moueat: quæ varietas in diuerſas ſententias magna etiã ſanctorũ patrũ traxit ingenia. Nempe Hieronymus canẽdi ſtudiũ improbaſſe viſus eſt,cum inquit,deo,nõ voce, ſed corde cantatur: nec in tragœdiarũ modũ guttur & fauces medicamine leniendæ ſunt , vt in eccleſia theatrales modi audiantur. Vnde fit plerũq;,teſte Gregorio, vt in ſacro miniſterio,dũ blanda vox quæritur,cõgrua vita negligatur,& cãtor miniſter deũ moribus ſtimulet,quũ populũ vocibus oblectat. Ambroſius pietatis appetẽs,vt caneretur inſtituit. Athanaſius vanitatis fugitãs,canẽdi vſũ in eccleſiis eũ approbat,qui tam exiguo vocis flexu fit,vt pronunciãti vicinior ſit: ne voluptatis,aut vanitatis,aut laſciuiẽtis & proſtitutę vocis luxu affectuq; ſtupentes emotiãtur animulæ. Auguſtinus difficile hinc inde ſibi negotiũ dubietate exortum intuens, ita fluctuo inquit inter periculũ voluptatis & experimentũ ſalubritatis, magiſq; adducor nõ quidẽ irretractabilẽ ſententiã proferens,Cantãdi dico conſuetudinẽ approbari in eccleſia,vt per oblectamenta aurium infirmior animus in affectũ pietatis aſſurgat: tamẽ cum mihi accidit vt me amplius cantus q̃ res quæ cantatur moueat, pœnaliter me peccare cõfiteor, & tunc mallem non audire cantantem: quanquã alio in loco aperte denunciet,nos nõ propter ſuperſtitionem prophanorũ debere muſicã fugere,ſi quid inde vtile ad intelligendas ſacras ſcripturas capere potuerimus,nec ad eorum theatricas nugas cõuerti ſi aliquid de citharis & de organis,quod ad ſpiritualia capienda valeat,diſputemus.

Neq;

Neq; enim & literas diſcere non debemus quia earũ deum dicunt eſſe Mercurium,aut quia virtuti iuſticiæ tẽpla dedicarũt,et quæ corde geſtãda ſunt in lapidibus adorare maluerunt,propterea nobis iuſticiæ virtus fugiẽda eſt.Qui verò ex ſpiritu et ore fit modus,nõ aliter improbãdus nobis erit, ac de Minerua & Alcybiade rationabiliter teſtãtur antiqui.Aiuntenim illã tibiarũ repertricẽ eas abieciſſe,ob deformitatẽ oris infenſã: huic verò ab auunculo Pericle tibiarũ ſtudio tradito ſimiliter obtigiſſe,qui quum ab inſigni tibicine ad ipſũ accito, oblatas tibias ori applicuiſſet,& collecto ſpiritu genas inflaſſet,animaduerſa vultus deformitate erubuit,& abiectas tibias aſpernatus fregit,meruitq; tenera licet ætate exẽplo eſſe,vt totius populi conſenſu ex tunc Athenis tibiarũ vſus qui poſt victoriã cõtra Medos aſſũptus & receptus adeò fuerat, vt ingenui omnes addiſcerent,improbaretur.Nec Athenienſiũ modo,nec veteris illius celebratiſſimę quõdã Græciæ quæ pòſt tellus Itala eſt,virorũ illuſtriũ ſolum,ſed maiorũ quoq; noſtrorũ,multarumq; aliarũ nationũ & populorum fides & tibias ſolennibus epulis,choris,& cõcionibus adhibere veteris inſtituti fuiſſe cõperio,quum illorũ laudes qui fortiter pro patria occubuiſſent,et eorũ vituperationes qui metu id agere detrectaſſent,cãtu & tibiis proſequerẽtur: quippe quę etiã ludis pariter communes & luctibus. Ouidius, Temporibus veterũ tibicinis vſus auorum Magnus,& in magno ſemper honore fuit.Cantabat phanis,cãtabat tibia ludis.Cantabat mœſtis tibia funeribus.Et quanq̃ ab ingenuis & grauibus illis ad meribibulos quoſdã belluones leuiſſimos & ſordidiſſimos eſt huiuſmodi tibiarũ ſtudiũ vt antea forte prolapſũ,apud multas tamen nationes & bellicoſiſſimos populos in cõferẽdis bellis,veluti diſciplinã quandã militarẽ fuiſſe,multorum cõſtat exemplis. Spartiatarũ enim militia imprimis ad modũ ac tibiã proficiſcebatũ, nec adhibebatur vlla ſine modulo anapæſti pedis cohortatio. Itaq; illorũ aſpectus pulcher erat & formidabilis:qui & numeris ad tibiã incederent, neq; phalãgis ordinẽ miſcerent, neq; animis turbarẽtur: ſed manſuete & hilariter à modulo in diſcrimẽ inducerẽtur,quum certũ videatur,neq; metũ neq; furorẽ nimiũ illis oriri poſſe qui ita ſe habuerint, ſed firmã potius & cõſtãtem animi magnitudinẽ ſpei audentiæq; admixtã.Nec aliter Lydos Halyacte etiã rege ſuo bellũ Mileſiis inferẽte inire prælia ſolitos accepimus,quũ nõ ſolũ inter pugnãtis exercitus acies tibicines habuerit,ſed fiſtulatores & fidicines,quod Cretenſes itidẽ non tibia ſed cithara quaſi magiſtra ac duce ſingulos eorũ bellicos actus regẽte non ab re feciſſe memorãtur.Nã veluti Laconicus ille poëta inquit,Serpit et in ferrum citharæ ſonus ipſe canoræ. Et quid aliud in noſtris legionibus litui ſiue cornua, tubæ, claſſica, buccinæ ſiue tympana ſibi volunt,quàm vt his in bello & progreſſioni & item receptui cãtetur: aut nimis remiſſos excitãdo,aut plus iuſto cõcitatos reuocãdo?quod poëtarum maximũ minime fugit dicẽtem, Aere ciere viros Martẽmq; accendere cãtu. Nec cantu ſolum accẽdi remittiq; virorum animos conſtat,verum equorum, quibus docilitas tanta eſt, vt vniuerſus Sybaritani exercitus equitatus ad ſymphoniæ cantum ſaltatione quadam moueri & excitari ſolitus inueniatur.Cæterum Sigiſmunde Pandulphe qui ex pulſu et fidium intenſione fit modus quo pacto in eo quiſq; agat,plurimum refert. Nam

ſi vti tu tecum aliquando ſoles ſapientiſſime princeps poſt magnas curas,difficiles & illuſtres bellorũ occupationes relaxãdi ac reparãdi animi gratia,vel amicorum vel propter virtutẽ quis agat, nõ illiberaliter ſed modeſtè ab his aliquid voluptatis aſſumet: nec abſurde hanc muſicæ partẽ bellicę fortitudini coniunxiſſe te quiſpiã admiretur, Mercuriũ maximè imitãtẽ qui Palæſtram docuit & lyram primus inueuit: qui verò id ipſum propter alios vt audiẽtes oblectet ſæpe vti videbitur,turpiter ac indecorè agere, quũ finis cuius ſit gratia improbus ſit & merito improbãdus vſus,nec aliter q̃ quomodo multa inſtrumẽtorũ antiquorũ improbata ſunt, veluti Pentades & Barbiti & quæ ad voluptatẽ audientium intẽdebant,et heptagona & cuncta quæ indigent perita manuũ geſticulatione. Itaq; profitendũ puto nõ hãc quæ iſtis inſtrumẽtis cõſumitur omni dedita opera præcipi,& quæ in theatris olim & in ſcænis effœminata & impudicis modis, infracta non ex parte minima,quæue nec fera nec varia ſit,ſed ſimplex, morata, prudens, maſcula atq; modeſta, & qua laudes fortiũ canebantur, quáſq; ipſi canebãt,cuiuſq; qui tũc fuiſſet ignarus quiſq; ille eſſet habebatur indoctior. Quod Themiſtocli attico, Græcorũ imperatori clariſſimo eò quòd lyrã inter epulãdũ recuſaſſet accidiſſe Cic. teſtis eſt. Epaminũdã verò Thebanũ hãc fortaſſis infamiam declinãtẽ pręclare fidibus cõcinẽtem accepimus: et Achillem Homerus inducit à pugna redeũtẽ in hac re acquieſcere ſolitũ,non amatoria quidem ſed virorũ fortiũ geſta modulãtem. Ouidius hũc nõ modo ſed Alcydẽ fidibus doctũ, muſiciſq; iſtitutũ diſciplinis his verbis expreſſit, Ille manus olim miſſurus in Hectora læto Creditur & lyricis detinuiſſe modis. Venerat Alcydes exhauſta parte laborũ, Iuſſaq; reſtabant vltima pene viro. Nero verò quãtum ſtudio citharæ deditus fuerit,incredibile dictu eſt,cũ neq; quicq̃ omitteret eorum quę eius generis artifices ex induſtria factitare ſolent. Id verò eiuſdẽ ſtultũ penitúſq; ridiculũ, q; nocte illa quæ ſibi vitæ fuit vltima in terris, inter querelas quas vicina mors & præſens metus dolorq; dictabãt, crebrius atque miſerabilius,nõ quòd tantus princeps, cæterũ quòd tãtus muſicus deperiret defleuit infœlix. Multa præterea poſſent Adriani, Alexãdri, Seueri et aliorũ maiorũ exempla in medium proferri, ſed vereor ne ſi fuero in taliũ enumeratione diutius immoratus,aut oblitus eſſe propoſiti videar,aut crimen loquacitatis incurram.

De Arithmetica & militari Geometria. Cap. V.

DIgnum et conſentaneum propterea viſum eſt eas diſciplinas attingere quæ Geometricis numeros rationibus & multiplicationes habent notas. Magnũ nanq; adiumentũ afferunt ad eorũ quæ ſupra nos ſũt vim naturamq; explicandã,maximũ ad ea quę infra,vt ad locorũ interualla,ędificiorũq; magnitudines,profunditates aquarũ,inſtrumẽtorũ quorundam infra ſcriptorũ arte dimetiẽdas: quã rem vt eſt hominũ genus nimis ſolers atq; ſolicitum, Chaldæi primi inueniſſe et Aegyptii nõ diſſimili feruore calentes tranſtuliſſe memorãtur,qui rationẽ huius diſciplinę generaliter colligẽtes ad hæc omnia quæ diximus quicquidue poteſt formis generalibus cõtineri aptam ita eſſe docuerunt vt ea ſine nihil horum poſſit ad agnitionem veriſſimã peruenire. Eudoxum etiã & Architã inchoaſſe variis eã formis & celaturis illuſtrãtes

memorię proditũ inuenimus. Hi enim artis obſcuratis ſub pectoribus ingenii latẽtes rationes, obductas propoſitiones demõſtrationeſq; per ſenſum ac inſtrumẽtorum exẽpla inuulgarunt, ambo in cõparãdis produxerunt inſtrumẽtis, ſemiſcriptis quibuſdã lineolis figuriſq; geometricis machinamẽta formãtes. Quo circa in eos moleſtè cõcitus eſt Plato q; doctrinæ huius tãtę dignitatẽ ac pręſtãtiã ſuſtiliſſent, quæ à cogitatione & rebus incorporeis ad ſenſibilia quędã prolapſa eſſet, quaſi ad ſui vſũ corpore & mercenaria indigeret inertia. In qua re operoſã porrò ac mirificã quoq; Archimedis & Scopinę Siculi Syracuſis induſtriã à nominatiſſimis artiũ ſcriptoribus fuiſſe ſpectatã atq; probatã nõ ambigimus. Multa nanq; organica & gnomonica numero naturalibuſq; rationibus inuenta atq; explicata poſteris reliquerunt, maximã ſibi gloriã pręcæteris vindicãtes. Archimedes præcipue, ærei cõcauiq; orbis & globi cæleſtis inuẽtor. Erat enim ea tẽpeſtate obſeſſis dura obſidione à Marcello Syracuſis, vir ille huius diſciplinæ ſtudio ante alios omnes & doctrina præcellens: admirabilior tamen artifex fabricatorq; muraliũ ac bellicorũ tormẽtorũ, quibus varia miſſilium genera & immenſæ magnitudinis ſaxa incredibili fragore & celeritate iaculata vexant hoſtes, leuiq; momẽto labefactãtur muri & mœnia quatiũtur, quibuſq; vſus ad obſidionẽ patrię propulſãdã aduerſus romanũ exercitũ & Marcellũ ducẽ vnus Archimedes ex tãtę vrbis ciuiũ numero haud dubie tardiorẽ effecit. Quam tarditatẽ quũ Marcellus tandẽ vrbe potitus victorię ſuę magno impedimẽto fuiſſe cõperiſſet, eius tamẽ egregia opera delectatus, quũ eam vrbẽ diripiẽdã permitteret diſcurrentiũ militũ furori, vnũ de tot milibus ciuiũ vita donatum excipit Archimedem, pluris illũ merito quàm vniuerſũ populũ faciens. Cęterũ in tanto tumultu quãtus captæ vrbis in diſcurſu eſſe poterat, dũ artis ſuæ lineamẽtis & formis quas in puluere ille deſcripſerat totus incubuit, introgreſſus interea vnus ex militibus Ro. inter rapinę ſitim & imperatorii præcepti memoriã hęſitabũdus, ſtricto mucrone ſupra verticẽ cogitãtis vt nomen ſuũ ederet iubebat. Sed is cui oculos atq; aures ingens animi cura cõcluſerat, ferociter percunctãti et quiſnam is eſſet ſciſcitãti, certum aliquid reſpondere nõ curans, oppoſita quin immo tantum manu ne puluerẽ ſibi ſuum cõfunderet obſecrans, militi cõtemptione irato trucidãdi ſui cauſam præbuit. Cuius mortis miſertus dux Ro. immunitatem fruſtra ſibi deſtinatã in affines eius trãſtulit ſibiq; quod vnicũ ſupererat fieriq; potuit, funeris ac ſepulturę curam exibuit. Huius etiã ſepulchrũ ſphæra & Cylindro in ſummo eius ſculptũ & inciſum multo pòſt tempore diſiectum & ſuis etiam ciuibus incognitum inter denſiſſimas vepres obſitum ſe reperiſſe et ignorantibus indicaſſe dum in Sicilia quæſtor eſt Romani princeps eloquii Cicero gloriatur. Hoc itaq; modo hiſq; auctoribus oblabantem paſſim & inuulgatam artis huius imitationem fabricandorum induſtria machinamentorum à Geometria delapſa conſpicitur, ac diutius philoſophia neglecta vna militaribus ac mœchanicis artibus inſtrumentis eiuſmodi enumerata ſecernitur.

Per vmbram quoq;,turris vel erecti ſti
pitis eorũ altitudo deprehẽditur.

Inanis pila plũbea vel ænea, manu cum ferrea, in hũc modum, quæ in aquã demiſſa cõtinget in profundũ trahi: quod vbi tetigerit, mox reſiliens ſurſum aſcẽdet. Vbi igitur immergi cœperit, cõputa in merſi one ipſa tẽporis momenta, moxque lanceam demittens, pedum alti-tudinẽ vel cubitorũ quãtitatẽ diſtribue, & ſanè quod in minori aqua fuerit inuẽtũ, in oĩ maiori copia index tibi ac certiſſimꝰ teſtis accedet.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re militari

Liber Tertius.

De Aſtronomia uariáque perquirendorum futurorum arte ſi qua eſt.

REſtat autem nobis, Sigiſmunde Pandulphe, profundiſſimam quandam Matheſeos, hoc eſt, aſtronomicæ rationis tradere diſciplinam, quam multi opportunam maxime putãt ad bellorum futurorum euentus denunciandos. Hanc nanque inter cæteros ſi non docuit, ſectam tamen erroris attigit Lucanus, quum timorẽ Vrbis deſcriberet, bellúmq; ciuile neceſſariis huus deſciplinæ argumentis ineuitabiliter appropinquante Cæſare futurum denunciaret. Innuit enim poëta doctiſſimus, ſi tamen poëta dicendus eſt qui vera narratione rerum geſtarũ ad oratores vel hiſtoricos magis accedit, Saturni maliciam quũ ſolus in ſui domicilii throno reſideret emouendam fore, quũ inquit,

Quod cladis genus ò ſuperi, qua peſte paratis
Sæuitiam? extremi multorum tempus in vnum
Conuenere dies, ſummo ſi frigida cælo
Stella nocens nigros Saturni accẽderet ignes,
Deucalioneos fudiſſet Aquarius imbres,
Totaq; diffuſo latuiſſet in æquore tellus:
Si ſæuum radiis nemæum phœbe leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succenſuſq; tuis flagraſſet curribus æther,
Hi ceſſant ignes, tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda cheláſq; peruris
Quid tantum Gradiue paras? nam mitis in alto
Iuppiter occaſu premitur Veneriſq; ſalubre
Sidus habet, motuq; celeſ Cyllenius hæret,
Et cęlum Mars ſolus habet, cur ſigna meatus
Deſeruere ſuos, mundóq; obſcura feruntur?
Enſiferi nimium fulget latus orionis
Imminet armorum rabies ferriq; poteſtas
Confundet ius omne manu ſceleriq; nephando.
Nomen erit virtus, multoſq; exibit in annos
Hic furor.

In hac igitur rerum altiſſimarum contemplatione ſi quid huiuſmodi occurret quo talium curioſi, ſtellarum veram poſſint aſſequi poſitionem, vel qualitatem præſcire temporum & ſpeculationis ſuæ iocundiſſimum fructum capere, tanta

compleri

compleri videntur voluptate vt noſtra hęc omnia externa præcipue,ac fortunæ munera quæ ſinguli tanti faciunt tanquam exiguâ & minima ab eis contemnantur.Ex hac enim reliquâque perquirendorum futurorum arte, ſi modo ars vlla eſt, potiuſq́ vaniſſimum cuiuſq; ludibrium, clariſſimorũ philoſophorum ſummorumq́; virorum conflictari videmus ingenia: nãq; Democriti totius penè terrarum orbis peregrinatio fuit, patrimoniiq́; ampliſſimi diſſipatio, Platonis Diogeniſq; captiuitas & Pythagoræ longa ad varias gentes peregrinatio. Hoſtanes verò & Empedocles ad rabiem non auiditatem modo eius percipiendæ gratia nauigauere,exiliis verius quàm peregrinationibus: hanc reuerſi prædicauere,hanc in archanis habuere: quãquam animaduertam præter hos ſummam quoq; literarum claritatem gloriamq́; ex hac ipſa abditarum peruestigatione rerum antiquitus,& penè ſemper ſpectatam atq; petitam. Talem dico Mileſium Anaxagoram,Clazomenium Xenophanem, Colophoniũ Eudoxũ,Calliſtum,Melonem,Philippum,Euchemenonem,Aratum,Hipareũ: adde his Socratem,Zenonem,Dicearchum peripateticum, Cratippũ, Cleantem,Chryſippum,Antipatrum,Poſſidonium atq; Panætium,plurimoſq; alios quorũ voluntaria paupertas,iniuriarum contumeliarumq́; perpeſſio,laborum præterea, itinerum,vigiliarum,algoris,æſtus, inediæque ſuſceptio memoratur: pro quibus eorum aliqui cultus & honores diuinos vel diuinis pares meruerunt, & omnes quam ſemp viui contempſerant,laudem, gloriam & immortalitatem nominis mortui conſecuti ſunt. Nec verò ſolos philoſophos in hac rerum futurarum cognitione tantum ſtudii & diligentiæ contuliſſe, ſed omnes fere nationes, potentiſſimas reſpub, Imperatores quoq; maximos,clariſſimos reges & principes eadem mente & ſententia extitiſſe,vt his ſine quę futura promittũt,quæ varia multiformiàque ſunt,ad maximas rés gerendas nunq̃ ſibi tutè accedendũ putarent. In qua re primi occurrunt Babylonii et Aegyptii,qui quoniam neq; domiciliis tegebantur propter aëris qualitatem,neq; vllis in ea regione nubibus ſubtexitur cœlum,ſolis & lunæ varios curſus,& meatus ſiderum ac effectus ſolo vſu egregie notauere atq; inuenere,quum ea ſæpius ac liberius cæteris intuerentur. Chaldęi deinde vnà cum Aſſyriis diuina cœli obſeruatione ſũmo ſtudio meditationéq; ſcientiam creduntur effeciſſe,qua maximè reliquis antecellerent: dicente Lucano,quis noſcere fibris Fata queat, quis probet aues, quis fulgura cæli Seruet, & Aſſyria ſcrutetur ſidera cura. Aruſpicum autem diſciplina quo pacto in omnem Cariam diffuſa ſit peruenerítque ad Telmeſſum, religoſiſſimam vrbem, in his & in aduertendis oſtentis curioſam atque diligentem non facile dixerim, nec qualiter tranſierit ad Theſſalas vrbes: quam & ipſam Britanni tantis cerimoniis obſeruaſſe dicuntur, vt dediſſe Perſis videri poſſint,apud quos, Magos, doctiſſimum hominum genus Aegyptiis antiquiores floruiſſe Cicero teſtis eſt,& Ariſtoteles in primo de philoſophia libro. Druides habuit quondam Gallia,religionum ſuarum interpretes,qui de ſiderum cœlique & terræ, mundiq́; ambitu & forma,de immortalium deorum vi, poteſtate, & voluptate diſſerebant,& auguriis partim ac coniectura quæ eſſent euentura ſe ſcire profitebantur,quorum diſciplina quanquam in Britannia reperta ,atq; inde in Galliam

tranſlata eſſe exiſtimetur, pôſt tamen qui diligentius eam rem cognoſcere voluerunt eò diſcendi cauſa profecti ſunt, vbi annos nõnullos duo de viginti & vltrà conſumpſiſſe memoriæ proditum eſt. Diuinatoribus etiam vtuntur Galatæ, qui apud eos tum auguriis, tum ſacrificiis futura prædicunt, quiq; plurimi exiſtimantur, omni eis obtemperante plebe, quũ verò de rebus magnis conſulũt, mirabilem incredibilemq; ſeruant conſuetudinem. Iugulãt enim enſe hominẽ, quo decidente, tum ex caſu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex ſanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obſeruatione futura norunt. Græcia verò, omnium bonarum artium nutrix, vt aliquò nullam vnquam coloniã miſit, ſic quoq; nullum belli genus ab ea, ſine ſuorum numine deorum cœptũ aut ſuſceptum eſt. Quid Hetruria, nónne extorũ inuentrix fuit, ac portentorũ & fulgurũ interpres, hincque præterea vel à thure et ſacrificiis, vel à ſacrifico ritu lingua Græcorũ Thuſcia cognominata? Phryges prætereo qui auguria inueniſſe creduntur. Cilicum et Arabũ, Piſidarũ, deinde Pãphiliæ et Vmbriæ gẽtẽ miſſam facio, huic vni cognitioni ſemper intentam. Hæc de variis gentium nationibus: Nunc nobilia rerum publicarum ſubtexantur exempla imprimiſq; Athenienſium & Lacedæmoniorum: hi enim augurem regibus ſuis dediſſe collegam & aſſeſſorem, illi verò ſacerdotes quoſdã diuinos, quos vt ait Cicero Mantes appellant, ſingulis eorum publicis concionibus præfeciſſe dicuntur. Quotiens deinde S.P.Q.R. quum armorum crepitus è cælo auditus, quum prodigioſę lapidum, laterum, ferri, carnis, ſanguiniſq; pluuiæ in terram cecidiſſent, quum clypei ardentes emicuiſſent, cæleſtes coronæ arſiſſent, quum è fœminis mutari in mares, quibus omnibus non minima reip. detrimenta imminere ſperabantur, nónne his diſciplinis cum Sibyllinis verſibus vſi perhibentur? neque his contenti, omnia quoque, quod omnibus in rebus plurimum conducere poſſe arbitrabantur, agendorum ſingulorum initiis, quod bonum, fauſtum, fœlix fortunatũmq; eſſet præfabantur. Calchãtem ſcimus tanto honore apud Græcos habitum ob vnam auſpicii diſciplinam qua profectò excellebat, licet aliis in rebus multis eſſet inferior, vt petentibus Ilion Graiis, innumeroſiſſimæ claſſi præfectus memoretur. Amphiaraus verò & Tireſias tam illuſtres eodem artificio feruntur, vt primum pro deo colerent, ſecundus non modo viuis hominibus præferretur, ſed defunctis etiam, Homero dicente, apud inferos Tireſiam ſolum ſapere, vagarique reliquos vmbrarum more. Mopſus & Amphilochus reges quoque in Gręcia augurioru fama percogniti. Hic verò mirari poſſe aliquos præclare video, vbinam ſcilicet vrbis Romanæ parentem augurem optimũ omiſerim: Sed piget reminiſci, pudet cogitare vrbem Romam omnium terrarum indubitatum caput, auſpicio conditã et florentẽ porrò præpotẽtis populi fortunã auibus credere maluiſſe quàm deo, quũ ſub regibus & imperio cõſulari multis quidem ſæculis nihil abſq; auſpiciis fieri ſolitum ſit, neque comitia, neque Patrum prouocationes, nec equitum conſilia aut peditũ deſcriptiones, nec tota deniq; res militaris. Stupet animus recolens viros illos tam celebres ac magnificos, auium volatibus garritibúſq; ſuccubuiſſe fallacibus: vbinã Martios dimiſerim fratres apud vetuſtiſſimos romanorum hoc in genere celebratos, ſed de his fateor nihil

præter nomen habere me. Prætereo Caſſandrã virginem, Priami regis filiam cuius illuſtris admodum & magnæ rei nuncius furor, Polybũ deinde quẽdam Corinthium de quo eſt apud Homerum ꝙ multis Achiuorum Troiam petentibus & imprimis filio ſuo, an furore an aliter incertum eſt, mortẽ prænũciauit. Ego autem omne quod vel fabula eſt vel fabulã redolet ſciẽs volenſq; prætereo, Athlantem aſtrologiæ fuiſſe peritiſſimum, deq; ſphæra primum inter homines diſputaſſe, qua ex re viſus eſt orbem ſuis humeris ſuſtinere: Zoroaſtrem verò Bactrianorum regem quem primum magicas artes inueniſſe nominatiſſimi teſtãtur auctores, nónne vt Hermodorus etiam tradit & Dion in quinto de philoſophia libro, & ſui nominis interpretatione aſtrorum conſtat fuiſſe cultorem, mundi principia ſiderũq; motus curioſiſſime ſpectaſſe: qua curioſa ſiderum cognitione atq; contemplatione Pericles Athenienſium animos ſolis obſcuratione territos, eiuſce cauſis redditis quas ab Anaxagoræ inſtitutione perceperat, vano trepidantes metu liberauit. Alexandro quoq; Darium inſequente quum lunæ defectus matutinis horis incidiſſet, Macedones rati numina ſibi indignari, tanta ſeditione commoti ſunt vt armis abſtinere decernerent, nec eos cohibere potuiſſet magni ducis imperium, ni Ariſtander vates, naturæ rationes abſoluiſſet ſicut Dion Syracuſanus, turbatis primũ militum animis cum grauiſſimo & crudeliſſimo tyranno Dionyſio patriam liberaret, Amylta vate docente & cunctis in medium rationem deficientis ſideris reddente, non eſt tali caſu deterritus. Arguuntur quoq; diſſoni lunæ crepitus, cuius pauoris cauſæq; ignarus Nicias, Athenienſium imperator, veritus, claſſem & pulcherrimum exercitum portui ſubducens perdidit, eorumq; opes afflixit. Nec alitur L. Sulpitius Gallus qui coſ. cum M. Marcello fuit, defectum lunę imminentẽ in L. Pauli exercitu contra Perſem regẽ militibus metum adimens fore prædixit. Non me præterit, Iulium quoque Cæſarem Aſtronomica ratione denos dies obſeruationi veterum ſuperadieciſſe, quòd ſolis meatum partes ccclxv quibus ſol zodiacum luſtrat efficerent, vt temporum ratio fluctuans facilius congrueret in annum: quam rationem vnico errore comperto, ſuperintercalandis diebus emendauit Aug. & vt eſt ſcriptum in Saturnalibus, omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam cuſtodiam inciſione mandauit. Neronem principem quoque ſceleſtiſſimũ ac crudeliſſimũ, alioquin artis eius amãtiſſimũ fuiſſe cõſtat, quæ ex aëre eſt et ſtellis, et aqua & ſphæris, lucernis, ac peluibus, inferorũ vmbrarũq; colloquiis, multiſq; aliis modis qui diuinationem promittunt, fortuna ſua rerum humanarũ ſumma geſtiente potiſſimũq; imperare diis cõcupiente: neq; ſum neſcius, Adrianum Matheſeos adeò peritũ fuiſſe, vt de rebus ſuis ad ſupremum vſq; vitę ſuæ exitum cuncta perſcriberet, diceretque de vero Helio Virgilianũ illud, Oſtendẽt terris hunc tantũ fata nec vltrà Eſſe ſinẽt. Prætereo Alexandrum Seuerum Matheſeos & aruſpicinæ artis peritiſſimum, Horoſcopum quoque ſummum Auidum Caſſium in his quoq; nil omittentem. Taceo Variũ Antonium Heliogabalum, qui & Magorũ colloquio vtebatur aſſiduè. Sunt præter hos qui diuinis numinũ præſagitionibus illuſtres habẽtur, neq; id mirũ quidem, quum ſingulis hominibus in lucem editis (ſalua tamen firmitate fatali) Genios eſſe

quoſdam

quoſdã ,eorũ tutelæ, ſalutiq́ aſſignatos, veluti actionũ ſuarũ magiſtros ac recto-
res à nõnullis,paucis quãq̃, viſos,multiplicium virtutũ ſuarũ ſplẽdore cõſpicuis,&
Theologi,et Socraticorũ,Platonicorũq́ libri ac auctores celebres, Cenſorinus,
C.Flaccus,Euclides,Apuleius,Triſmegiſtus,Anneus Florus, Ammianus Mar-
cellinus,ſed Menãder Comicus imprimis et Homerus docuere, quorũ carmini-
bus illud accepimus,Cęleſtes deos cũ viris fortibus haud quãq̃ fuiſſe locutos,nec
affuiſſe pugnãtibus vel iuuiſſe,cęterũ familiares Genios cũ iiſdẽ verſatos,quorũ
adminiculis ac pręcipuis admonitionibus freti plurimi dicũtur enituiſſe,Socra
tes pręcipuè quẽ ſępe dicere ſolitũ nouimus,diuini quiddã numinis ſecũ eſſe qđ
Dæmonion appellat cui ſęp paruerit nũq̃ impellẽti,ſæpe reuocãti, idq́ ſępe ac-
cidiſſe,tũ maxime quũ apud duellũ infœliciter ceſſiſſet Lachete pręstore,vnaq́ ſe-
cũ proinde fugã arriperet ac eſſet in cõpito,nec eò quò reliqui diuerteret: eius rei
cauſã ſciſcitãtibus præmonitũ ſe ac deterritũ à deo dixit: tũq́ eos q̃ aliò diuerte-
rãt,in hoſtiũ incurſiones incidiſſe.Nec Socratẽ ſolũ,vt diximus,in hac diuina prę
ſagione celebrẽ fuiſſe creditũ eſt,ſed Zalecũ et Minoẽm, Cimonẽ,Zoroaſtrem,
Lycurgũ et Numam,vt Pyrrhi bello Curiũ Fabriciũ Corruncanũ: primo Puni
co caratinũ duellũ,Metellũ Luctatiũ ,ſecũdo maximũ Marcellum, Paulũ Garc-
chũ,Catonem ſuperiorem Aphricanum,Lęlium,Syllam,Marium,ac vt nõnul
li putant,Cęſarem quoque Auguſtum,multoſq́ præterea & præter hos Roma-
norum. Reſpub.& Græcorum tulit ſingulares viros,quorũ neminẽ niſi iuuante
deo talem fuiſſe credẽdum eſt.Quæ ratio poëtas maximeq́ Homerũ impulit vt
principibus heroum,Vlyxi,Achilli,Agamemnoni certos deos diſcriminũ et pe
riculorum comites adiungerent. Præterea ipſorũ deorum aliquando pręſentiæ
quales ſuprà commemoraui declarant , ab his ſingulis hominibus quibuſdam
conſuli , quòd quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futura-
rum quæ tum vigilantibus tum dormientibus portenduntur . Tametſi qui-
dam talia prorſus tollentes aſſerant nulli ſapientum comparuiſſe deum vel ge-
nios,verũ vecordes quoſdã ex imbecillitate homines, in animi horrore aut cor-
poris intemperie conſtitutos,inanes et alienas opiniones attrahere,qui in ſe ipſis
eſſe genium , ſuperſtitionem habent : quibus quidem aſſentiendum putarem,
Epicuri rationibus defenſus, noſtri mutatiõe atq́ deceptione innixus, niſi Di-
on atq́ Brutus,grauiſſimi viri & ſapientiæ ſtudio dediti,nullã p̃ affectionẽ mor
bũve aberrãtes haud facile captabiles ab ipſo ita diſpoſiti genio fuiſſet vt amicis
ac familiaribus retulerint : quare periculoſum iter auertẽs haud facile dixerim
vetuſtiſſimis ne auctoribus hunc ſermonẽ comprobantibus aſſentiendum ſit,an
huiuſmodi homines regna & exercitus reſq́pub . gubernantes atque regentes,
familiares genios ac numina ſibi adeſſe dicentes,vt infrenes difficileſq́ multitu
dines caperent nouitate ac magnitudine rei , & opinionem dei vere commenti
ſint quæ ipſis illis quorum gratia fingebatur ſaluti eſſet . Quis itaque,niſi men-
tis inops quiſpiam dicet,non oraculis fidẽ daret,quum videret non modo ſum
mos philoſophos et humanæ magiſtros vitę,ſed latiſſimas nationes,clariſſimos
populos & reges apud Delphos et Dodonam & Ammonem concurrẽtes? quis
ſperneret Sibyllas quas ſenatus & po.ro. in extremis periculis conſulebant? quis

lum cladis prædicant: vel ſerpens, immo verò Dęmoniarches vrbem Romã peſtilentia liberauit Epidauro accerſitus, aut Aeneas oraculorum indicio promiſſam & quęſitam inuenit Italiam, & in ea non tã numinũ q̃ dęmonũ nutu ſedem ſtatuit. Quid aliud agit in ſomnis pater Anchiſes? Quid Iupiter & Apollo qui ambiguitate ſtudent obnubere oracula, vt cum mendaces aut fallaces inuẽti fuerint aliquando rationis velamine ſuam tueri queant fallaciã, ſicq; perditos perdere & deprauatis errorem prauitatis infundere ac fallere non deſinũt donec auditores ſuos protrudãt in præceps: cui à ſæculis vatum profuere reſponſa? Crœſóne an Pyrrho vel Laio, aut præcedentiũ aut ſubſequentiun cuiquam? Nónne Crœſus opulentiſſimus Lydorum rex bellũ moturus in Perſas, tali reſponſo fertur illuſus, Crœſus Alyn penetrans magnã peruerterat opum vim. Quo reſponſo, hoſtium ſe vim peruerſurum putans peruertit ſuam. Vtrum autem accidiſſet eorum, verum oraculum fuiſſet. Nihilo purius egiſſe traditur cum Pyrrho qui bellũ Romanis illaturus dum Delphos conſulit, hoc reſponſũ vt ait Ennius accepit, Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe. Demẽs Pyrrhus ſi nõ intelligeret vtra pars viciſſet verum oraculum videri, ſic verſutus artifex texuerat, ſic in omnem euentũ perfugium veritatis occupauerat, hoc inq̃ adeò manifeſtam fallaciam præfert vt quanq̃ ſicut Ennius idẽ ait, ſemper fuerit ſtolidũ genus Aeacidarum, ab eo tamẽ perpẽdi abſq; difficultate potuerit: illud etiam obſcurius quod Crœſum decepit, quod vel Chryſippum potuiſſet fallere. Sic enim apud Ciceronem ſcriptum eſt, cui tamẽ ad poſtremum tota res commẽtitia videtur et hoc à poëta fictum ſuſpicatur, illud ab hiſtorico, rationes afferẽs: primum enim latine Apollinem nunquã locutum fuiſſe, deinde Pyrrhi temporibus iam iam verſificari deſiiſſe, & hoc vltimũ vt eodem libro permulta irriſiue dictum arbitror: tamen vtcunq; non multum his rationibus moueor, quoniam in latinum tranſferri & in carmen inſeri potuit ambiguitas oraculi, græcis & ſolutis primũ verbis edita: nã ſi ad linguam reſpicio, quæcunq; oraculis dicta ſũt, latine quidem apud noſtros de his græco fonte deſcendunt, græce vel ab Apolline prolata vel ab illis memoriæ mandata, nec linguarum varietas obfuit veritati. Alia igitur me Ciceronis ratio violentius vrget, ait enim hoc Pyrrho reſponſum inauditum græcis, itaq; ſatis credi poteſt hoc ab Ennio, ſuo quodam iure fictum eſſe. De Herodoto autem quem Cicero ipſe patrem hiſtoriæ vocat, quòd ſuperioris oraculi fictor extiterit non tam facile crediderim. In dubio igitur viſum eſt verúmque attingere, & Ciceronianam de hac re non præterire ſententiam. Illud etiam anceps & inopinabile, quod Philippus Macedo ex eodem adyto accepit vt imminens ſibi à quadriga periculum prouideret, quo audito rex anxius diſſolui currus per omnem Macedoniam imperauit. Quin & oppidum Bœotiæ cui Quadrigæ nomen erat vt fatale ſibi perpetuo declinauit, vel vt quidam ferunt iuſſit euerti, fruſtra tamen: aliò nanque minarum ſpectabat oraculum. Capulus enim gladii quo eũ Pauſanias tranſfodit quadrigæ cælaturam fertur habuiſſe. Itaque Tul. eleganter illudit, Neque enim obſcura tantum ſed mendax admonitio, quaſi rex capulo & nõ cuſpide moriturus eſſet. Appius Claudius is qui ciuili bello põpeianas partes ſecutus eſt, de euentu rerũ dubius vicinũ caſtris

D ii qui

qui iam tunc neglectus obmutuerat retentauit Apollinem. Itaq; Perhemonoe quædam templi vates in antrum compulſa ſolitoq; æſtuãs furore fertur in hanc ſententiam reſpõdiſſe, Magnas huius minas Romane ne timeas: nihil enim ad te, quoniam in pace Eubœæ cola, vel vt quidam alii, latus euboicum poſſidebis. Lucanus, Effugis ingentes tanti diſcriminis expers Bellorum Romane minas ſoluſq; quietem Euboici vaſta lateris cõualle tenebis: quo ille reſponſo velut in ſomnis accepto perplexior diſceſſit inde q̃ venerat, ſed non multo pòſt apud locum qui Eubœæ cola dicitur ante ſupremum prælium morbo correptus interiit, ita ſubtractus bellis & ſepulchro cõditus Euboico fidem fecit oraculo. Eodémque modo Laio prædictum eſt ab Apolline, Caue vetatos liberum ſulcos ſeras, generatus ille mactabit te impie & omnis aula reſpergetur ſanguine. Sed ille quidem vtpote præſcius quæ ſequerentur ſementem iuxta fatũm fieri vetabat, ſciens in poteſtate eius poſitum ſi abſtinere vellet. Laius non vt homo neſcius futurorum ab eo qui ſciret quid agendum ſibi eſſet ſciſcitabatur, ſeuit autem non fato eliciente ſed victus intemperãtia. Similiter Argiuis per oraculum querentibus an aduerſum Perſas bellum ſuſcipi conueniret, reſponſum eſt, Vicinis offenſa deo cariſſima plebs armorum cohibe numina, corporis omne diſcrimen ſola capitis tutabitur vmbra. Sciebat enim quid eſſet deligẽdum, q́q; optio penes hominem: id verò quod ſequitur optionem penes factum. Nero Cæſar poſt hos portendi ſibi mutationem ſtatus à mathematicis acceperat, qui in hoc concordes in eo diſcordabant quæ nam fortuna imperio deiectum exciperet: his Neronis animus eger Delphicum oraculum experiri ſtatuit, ſic enim ſibi viſum eſt hæſitationem ſuam ab humano ad diuinum conſilium transferri debere: inde ſibi reſponſum eſt, Annum tertium & ſeptuageſimum caueret: quod quum audiſſet, homini incõſiderato & vix trigeſimum ætatis ſuæ annum tranſgreſſo, tanta ſecuritas inceſſerat vt iam nihil metuens & proſperitatem & ætatem ſibi integram ſponderet, quaſi ante prænuntiatum tempus ab Apolline mori non poſſet, eo deniq; eſt inſolẽtiæ raptus vt precioſiſſimis quibuſdã rebus maritima tempeſtate deperditis affirmaret eas ad ſe vel piſcium obſequio reuerſuras, talibus intumuerat erroribus quũ ſubito deſtitutus ab omnibus & ad turpiſſimam compulſus eſt mortem, vtique conſiliario dignus Apolline, quàmuis vaniſſimus ille ſpiritus mendaciiq; parens ne quid ineptius videretur conſuetis ambagibus atq; arte prouiderit. Quod ipſe Nero ſuprema illa nocte audito clamore militari ſuum execrante & Galbæ nomen celebrante, ſerò licet, quiuit intelligere, & ad infœlicitatis ſuę cumulũ auctorem oraculum veridicum appellari. Galba enim ſucceſſor tertium & ſeptuageſimum annũ tunc agebat. Admonet nos aliquis obtrectator quibuſdam conſultorem iſtum conſulere, quęruntur vtrinq; noſtris temporibus ſacra ſibi interdicta cerimoniaſq; ſublatas, et ob hoc ideo maxime nulla vel perplexa & inextricabilia omnia talium rerum conſultoribus reſponſa dari. Cur ergo longe ante imperiũ Cæſaris ac Chriſti dei ſaluatoris noſtri natiuitatem ſicut ipſorum auctores atteſtantur abolita pene fuerat Pythii oraculi fides, abolita autẽ quia contempta? Porrò autem quare contempta niſi quia vel vana vel falſa vel dubia. Vnde poëta prudẽter admonuit in-

conſulti

conſulti abeunt ſedemq́ odere Sibyllæ. Et ne forte parui id pendant quòd contemptum, abolitũ atq́ antiquatum fuit, hoc eſſe aut numen aut ſedem, Apollo ille Pythius erat quem ferunt magno Pythone ſerpente interfecto magnum va tem totiusq́ vaticinationis auctorem & principem hæredem ſedis & diuinationis & nominis extitiſſe, ibique eum reddere reſponſa elegiſſe, vbi orta cũ auctore ipſa diuinatio videbatur, euaſiunculas autem quærentes dicentésq́ vim ſedis ac loci euanuiſſe tractu tẽporis, ſic ridet Cicero vt dicat eos non aduertere quod de vi diuiua agitur, quæ ſi eſt vtique æterna eſt: Sed perinde loqui quaſi de vino aut ſalſamento quæ vim ſuam imminuũt vetuſtate & paulatim euaneſcunt. Itaque hęc profitẽtes philoſophos ſuperſtitioſos & penè phanaticos appellat qui excuſationes friuolas ineptiis ſuis malunt exquirere euanuiſſe fingentes, quàm veritatem ingenue confiteri & errorem ſuũ vel ſerò cognoſcere qui diutiſſime circumuenti ſũt ſuper huiuſcemodi oraculis, partim falſis vt ipſius Tullii verbis vtar, partim caſu veris vt fit in omni oratione ſępiſſime, partim flexiloquis et obſcuris vt interpres egeat interprete & ſors ipſa ad ſortes referẽda ſit, partim ambiguis & perplexis oraculis: hi maxime fallunt quorum pręſtigias à veritate pro fani intelligere non poſſunt. Ideoq́ ab ipſis attribui putant et imperia et victorias & opes & euentus proſperos rerum, denique cum ipſorum nutu ſæpe rempub. conſtet periculis imminentibus liberatam, quæ pericula & reſponſis denunciauerunt & ſacrificiis placati auerterunt, omnia illa meræ fallaciæ ſunt. Nam quum diſpoſitiones dei præſentiant quippe qui miniſtri eius fuerunt interponunt ſe in his rebus vt quæcunq́ à deo facta ſunt vel fiunt ipſi potiſſime facere aut feciſſe viderẽtur Et quotiens alicui populo vel vrbi duci vel principi ſecundum dei ſtatutum boni quid impendet, illi ſe facturos vel prodigiis vel ſomniis vel oraculis vel ſortibus cæteriſq́ id genus vt diximus pollicentur, ſi ſibi honores & ſacrificia tribuantur, quibus datis quum id acciderit quod neceſſe eſt, ſibi ſummam pariunt venerationẽ. Quotiens autem pericula impendẽt ad aliquam ineptam & leuem cauſam ſe profitentur iratos, ſicuti vno Varroni quòd formoſum puerũ in templo Iouis ad excubias tenendas collocauerat et ob hãc cauſam Romanum nomẽ apud Cannas penè deletum: quòd ſi Iuno alterum Ganymedem verebatur, cur iuuẽtus Romana luit pœnas, vel ſi dum tantummodo duces vel principes curant cæteram multitudinem negligunt? Cur Varro ſolus euaſit qui hoc fecit, & Paulus qui nihil meruit occiſus eſt? Itaque ſiue periculum quod imminet vitari poteſt, videri volunt id placati auertiſſe, ſiue nõ poteſt id agunt, ſicq́ ſibi apud homines qui eos neſciunt auctoritatem pariunt ac timorem, his verſutiis & his artibus noticiam veri dei trini & vnius apud omnes gentes inuerterunt. Harum igitur diſciplinarum obſeruationibus ſuperſtitioſis, quæ ad cognitionem ſiderum coniunguntur ſocietas dæmonum formidanda atque vitanda eſt, neque illos ab hoc genere ſuperſtitionis ſegregandos puto, qui ab ipſa Chaldæorum natione profluxerunt: quod propria eſt eorum genealogiæ ratio vt poſſint antea facta futuráque ex ratiocinationibus aſtrorum explicare, hoc eſt, quos effectus habent ſidera duodecim, ſtellæ quinque, ſol & luna ad humanam rationem conferre: Cuius rei primus Beroſus inſula & ciuitate

Coho conſidens,ibi aperuit diſciplinam , poſtea ſtudens Antipater,iterũmquẽ
Achinapolus qui etiam non enaſcentia ſed ex conceptione rationes explicatas
reliquit. Hi enim quanquam veram ſtellarum poſitionem quum quiſq; naſcitur
conſectetur & aliquando eam perueſtigent , per eorum inuentas conſcriptaſq;
regulas,tamem ꝙ inde conantur vel actus noſtros vel mores vel euenta prædice
re,nimis errant profecto,nimiſque magna dementia detinentur,& quos non ſo
lum chriſtianæ religionis inſtituta ac fidei noſtræ lumina,verum multa quoq;
veterum poëtarum, philoſophorumq; illuſtriũ, clariſſimorumq; ducum & im-
peratorum dicta confutent,ex quibus eſt illud imprimis ſacris in literis ad Moy
ſen annotatum,Quando ingreſſus fueris terram quam dominus deus tuus da-
bit tibi, caue ne imitari velis abominationem illarũ gentium, ne inueniatur in
te qui luſtret filium aut filiam ſuam ducens ſuper ignem,aut qui ariolos ſciſci-
tetur & obſeruet ſomnia atq; auguria, ne ſis maleficus vel incantator,ne pytho-
nes conſulas & diuinos & ne quæras à mortuis veritatẽ.Omnia hæc enim abo-
minabitur,& propter huiuſmodi ſcelera delebit eos in introitu tuo,perfectus eris
& absq; macula cum domino deo tuo : gentes iſtæ quarum poſſidebis terram
augures & diuinos audiunt, tu autẽ à domino deo tuo aliter inſtitutus es. Quis
ergo dubitet hæc non modo capitalia ſed fidei peruerſionem,quæ tanta diligen-
tia diuina explodit ſententia? Et illud quidem Leuitici,Non augurabimini nec
obſeruabitis ſomnia nec declinetis ad magos nec ab ariolis aliquid ſciſcitemini
vt polluamini per eos: vir enim in eodẽ inquit, ſiue mulier in quibus pythoni-
cus vel diuinationis fuerit ſpiritus morte moriatur,lapidibus obruãt eos & ſan
guis eorum ſit ſuper illos . Nec minus ad Romanos apoſtolicis verbis expreſ-
ſum: Quis enim cognouit ſenſum domini,aut quis cõſiliarius eius fuit? Eſt quo
que illud diuinum ac cæleſte conſilium, Altiora te ne quæſieris & fortiora te ne
ſcrutatus fueris: Sed quæ præcepit deus tibi illa cogita ſemper et in pluribus ope-
ribus eius ne fueris curioſus.Non eſt enim tibi neceſſarium ea quæ tibi abſcon-
dita ſunt videre. Non eſt veſtrum,alibi ſcriptum, noſſe tempora vel momenta
quæ in patris poteſtate poſita ſunt. Annunciate quę futura ſunt inquit Iſaias,&
ſciemus quia dii eſtis vos. Simile eſt illud Eccleſiaſtici, Ignorat homo quod ante
ſe fuerit & quod poſt futurum quis ei poterit indicare? Quid aliud illud Sapien
tiæ aſſerit? Cogitationes enim mortalium inquit timidæ ſunt & incertæ proui-
dentiæ noſtræ, corpus quod corrumpitur aggrauat animam & terrena inhabi-
tatio deprimit ſenſum,multa cogitantem: & difficile exiſtimamus quæ in terra
ſunt & quę in proſpectu ſunt inuenimus cum labore,quæ in cœlis ſunt autẽ quis
inueſtigabit: ſenſum autem tuum quis ſciet,niſi tu dederis ſapientiam & miſeris
ſpiritum ſanctum tuum de altiſſimis? & ſic correptæ ſemitæ eorũ qui ſunt in ter-
ris & quæ ſibi placent didicerũt homines. Atqui teſte Firmiano non hoc idem
faciunt philoſophi qui diſputant in cęlo quid agatur,& eo ſemper impune id fa
cere arbitrantur quia nullus exiſtit qui errores eorum coarguat: quòd ſi exiſtima
rent deſcenſurum aliquem qui eos delirare & mentiri doceret , nunquàm quic-
quam de his rebus quas ſcire non poſſunt diſputarent. Nec tamen ideo fœlicior
putanda eſt eorum impudentia & audacia quia non redarguuntur . Redarguit
enim

enim deus cui ſola veritas nota eſt licet conuenire videatur eamq́ hominum ſapientiam pro ſumma ſtulticia cõputat. Linquo Auguſtini & Ambroſii operoſiſſimos validiſſimosq́ tractatus ac diſputationes lõgiſſimas quas nec tempus exigit nec recipit locus nec requirit quiſquis aliquantulum legendo profecerit, notę nempe ſunt: vnam Auguſtini veram neſcio an breuem magis proferam ſententiam ex eo libro qui de dei ciuitate inſcribitur, His omnibus cõſideratis inquit, non immerito creditur quum aſtrologi mirabiliter multa vera reſpõdent occulto inſtinctu fieri ſpirituum non bonorum quorum cura eſt has falſas & noxias opiniones de aſtralibus fatis inſerere humanis mentibus atque firmare non horoſcopi mutati & inſpecti aliqua arte quæ nulla eſt. Alteram Ambroſii ipſius ex eo libro quem de obitu Satyri fratris nobis luculẽta oratione reliquit: eius enim verba ſunt hæc, De ſolis curſu cæliq́ ratione philoſophi diſputant, & ſunt qui putant his credendũ quùm quid loquantur ignorent, neque cælum aſcenderunt axem dimenſi, nondum oculis perſcrutati ſunt: quia nullus eorum cum deo in principio fuit, nullus eorum de deo dixit quum pararet cælum cum ipſo eram & eram cum eo cuncta componens. A diuinis pręter hæc ad humana deſcendenti permulta ſe ingerunt illuſtrium poẽtarũ dicta his ſatis cõſentanea, è quibus illud primum antiquiſſimum & acerrimum apud Homerum proferendum: Iupiter inquit non mortalem hominẽ non è communi grege deum aliquẽ, ſed Iunonem illam ſuam coniugem ac ſororem reginamq́ deûm graui comminatione deterret ne ſecretum ſuum intimũ auderet inquirere aut ſciri poſſe præſumeret: poſt hunc duo literis demandata ſunt. Duorum quoque in illa prima ætate poẽtarum illuſtrium, Pacuuius, Nam ſi quæ ventura ſunt præuident æquiparãt Ioui. Rurſum idem poẽta iſtis qui linguam auiũ intelligunt, plúsq́ ex alieno iecore ſapiunt quàm ex ſuo, magis audiendum quàm auſcultandum cenſeo. Accius, Nihil quoque credo auguribus qui aures verbis ditant alienas, ſuas vt auro locupletent domos. Quartum his Enniũ addiderim qui vetuſta illa & venerabili facundia hos ipſos eleganter irridet, vt verbis etiam ſuis vtar, Qui ſui quæſtus cauſa falſas ſuſcitant ſentẽtias. Non enim ſunt hi aut ſcientia aut arte diuini ſed ſuperſtitioſi vates impudentesq́ arioli aut inertes aut inſani aut quibus egeſtas imperet, qui ſibi ſemitam non ſapiunt, aliis demonſtrãt vias: quibus diuitias pollicentur, ab ipſis drachmam ipſi petũt. De his diuitiis ſibi deducant drachmam, reddãt cætera. Addo quinto loco ſpectatæ authoritatis grauitatisq́ poẽtam doctiſſimum Flaccum Horatium dicentem, Prudens futuri temporis exitum caliginoſa nocte præmittit deus, Ridetq́ ſi mortales vltra fas trepidant necnon illud quod adeſt memento componere æquus, & quid ſit futurum cras fuge quærere: Et quem ſors dierum quem quæ dabit lucro appone. Eſt & illud eiuſdem quoq́ poẽtæ ad Leuconoen, Tu ne quæſieris ſcire nefas, quem mihi quem tibi finẽ dederint dii Luconoe, nec Babylonios tentaris numeros vt melius quicquid erit pati ſeu plures hyemes ſeu tribuit Iuppiter vltimam. Lucanus inter hos ſextus his verbis accedit,

Sit ſubitum quodcumque paras, ſit cæca futuri
Mens hominum fati liceat ſperare timenti.

Statium

Statium his ſeptimũ aggregauerim,Quid craſtina voluerit hora ſcire nefas homini. Vltimo in loco ſequitur hos Iunius Iuuenalis Aquinas & his verbis,

Spondet amatorem tenerum vel diuitis orbi
Teſtamentum ingens calidæ pulmone columbæ
Tractato Armenus vel Comagenus Aruſpex
Pectora pullorum rimatur & exta catelli.
Interdum & exta pueri faciet quod deferat ipſe
Chaldæis. Sed maior erit fiducia quicquid
Dixerit aſtrologus credent à fronte relatum
Amonis: quoniam delphis oracula ceſſant:
Et genus humanum damnat caligo futuri

Hæc religionis noſtræ inſtituta & illuſtriũ dicta poëtarũ illis ſimilia ſubſequuntur & philoſophorum ſententiæ, Socratis potiſſimum qui in hoc cæleſtium ſcrutinio & cauſarum abditarum indagatione cęteris cordatior fuit, quum hæc intelligeret non poſſe inueniri, celebre illud ab omnibus probatum in medium nobis attulit, Quod ſupra nos nihil ad nos, ſicq́ proinde ab omni phyſica quæſtione diſputationem ſuſpendens eò ſe contulit vt in virtute atque officio omnis eius verſaretur intentio. Itidem Democriti phyſici non ineptus præ cæteris contra tales iocus, quod eſt ante pedes nemo ſpectat, cęli ſcrutantur plagas: facetiſſimáque illa Ciceronis irriſio temere diſputantium, nullaq́ de re dubitantium tanquàm modo deorum ex concilio deſcendentes quid ibi agatur oculis ſuis aſpexerint auribúſque perceperint. Sanè vt idẽ inquit Cicero & in ſenectute ſua horæ quidem cedunt & dies & menſes & anni nec præteritum tẽpus vnquàm reuertitur, nec quid ſequatur ſciri poteſt. Sunt & aliæ contra hæc hominum portenta, philoſophorum clarorum ſententiæ, inter quos Fauorini eſt illa melius & vrgentius cæteris quos legere potui philoſophis futurorum noticiam facillime repudiantis atque dicentis, Nihil enim ab illis audiri poſſe dicebat niſi graue atque moleſtum: quoniam aut vera reſpondebunt quod rariſſime ſolent: ſi quidẽ mala miſeriam ante tempus afferre & ſuperuacuam ſolicitudinem: poſita enim illic veritate, adeſt hinc neceſſitas. Ita nihil præciſe niſi dolorẽ poſcenti reddere libet hoc loco ſuſtinere, & quod communis rerum natura non patitur tentare maior ſine offenſione poſſit interſeri, hoc eſt, Fauorini, M.T. cuius hæc ſũt, vt omittamus ſuperiores. M. Craſſo putas vtile fuiſſe tum quum maximis opibus fortunisq́ florebat, ſcire ſibi interfecto filio Publio exercitúque deleto trans Eufraten cũm ignominia & dedecore eſſe pereũdum? An Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis maximarum rerũ gloria lætaturum fuiſſe ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amiſſo exercitu, poſt mortem verò ea conſecutura quæ ſine lachrymis non poſſumus dicere? Quid verò Cæſarem putaſſe ſi diuinaſſet fore vt in eo ſenatu quẽ ex maiori parte ipſe cooptaſſet in curia pompeiana ante ipſius Pompeii ſimulachrum tot centurionibus ſuis ſpectantibus, ac nobiliſſimis ciuibus, partim etiam à ſe omnibus rebus ornatis trucidatus ita iaceret vt ad eius corpus non modo amicorum ſed ne ſeruorum quidem quiſpiam accederet, quo cruciatu animi vitam acturum fuiſſe? & certe ignoran

ignorantia futurorum malorum vtilior eſt quàm ſcientia, Hæc Cicero. Poſſem ego antiquos & fortunatiſſimos ætatis noſtræ viros in huius ſententię teſtimonium vocare, ſed nec neceſſe, nec locus hic longiorem digreſſionem recipit, & attigiſſe videtur ille clariſſima: ſin autē vt ad Fauorini argumentationē redeat oratio, bona pronūtiant, duplex incommoditas, expectationis tędium, & pręcogniti gaudii extenuatio: quod repentinū, gratius ac cumulatius obueniſſet. Aut falſa dicēt, quod q̄ familiare & frequētiſſimū apud eos eſt: et ſi erūt infęlicia, angoribus falſoq; metu: ſi fœlicia, inani ſpe & gaudio triſticiaq; vbi te deluſū ſenties torqueberis. In omnē igitur euentū hos nugatores ſycophātas cōtemnendos fore, ad hanc fere ſententiam vt prætercam Dicearchum qui expedire omnia nobis futura neſcire magno volumine concluſit, Anaxarti philoſophi ratione cōpellor. Is enim quum in Byrſam vrbem trans Eufraten omiſſam traieciſſet Alexander, ibi eū vt antea perſæpe monuit, vt tāquàm falſa & incerta Magorū prædicta contēneret: nec ab re. Nam ſi fatis inquit ô Alexāder cōſtent quę prędicuntur, ignota eſſe mortalibus: ſi vero naturæ debeantur, immutabilia quidē eſſe. Simile & illud Demonactis etiam philoſophi qui vatē ſemel intuens publica mercede reſponſa præbentem, nonne vides, inquit, cuius rei mercedē flagites? Si enim tibi poteſtas à Ioue eſt eorum quæ fatali lege ſunt conſtituta aliquid commutandi, quodcunque id eſt quod flagitas parum ſane eſt: ſin autem dei nutu & voluntate poſita ſunt omnia, quid tuum nos vaticiniū iuuare poteſt? Demoſthenes Græcorum armis ac tanta & tam prompta virorum potentia confiſus, neq; mentem adhiberi oraculis, neque vaticinia audiri permiſit, Epaminundam memorans & Periclem illa ſemper formidinis & ignauiæ velamenta putaſſe. Saluberrimū & memorabile eſt illud omnibus horis Halicarnaſei excellētis in aſtrologia, & in regendis ſuis ciuibus principis præſtātiſſimi, totum id quod eſt Chaldaicum prædicādi genus repudiantis. Magnus quidam vir ecce ſuperuenit, pręmiſſis omnibus fide non inferior, Cato ille rigidus qui mirari ſe ait ꝙ non rideat aruſpex aruſpicem quum viderit, quod dictum ad omnes ęquè augures, ſortilegos, coniectores, chaldęosq; & mathematicos ac totam denique manticen cōuerti poteſt. Spectatis enim tot ineptiis quibus credulis homunculis illudunt, occurſus profecto memoriam & riſum ex mutua conſcientia mouere deberet. Quàm illud quoque eleganter? quum eſſet conſultus à quodam, monſtrum ne eſſet à ſoricibus corroſas ſibi caligas quum diceret, Reſpondit non eſſe id monſtrum, ſed verum monſtrum habendum fuiſſe, ſi ſorices à caligis roderentur. Quod ſequitur non minus profecto, ſed magnificum ac ſucci & penſi plenum. Nā quū apud Pruſiam Hannibali exultanti & auctori committendi prælii pugnari placeret, ac ille negaret, quòd exta prohiberent, An tu Pruſia inquit Hannibal vitulinæ carnis mauis quàm imperatori veteri credere? breue ſane atque ampliſſimū tantōque principe dignum verbum, vt pote qui Hiſpaniam, Galliam, Liguriam, Italiam denique laceratam in faciem eius effuderit, vnius hoſtiæ viliſſimæ ac ſordidiſſimæ exta tot monumentis ac victoriis rerum præponi indignū ferens. Quid aliud Cæſar quum à maximo augure & doctiſſimo aruſpice prēmoneretur ne in Aphricam ante brumam nauigia tranſmitteret, non ne illius dictum nihili fa-

ciens

ciens tranſmiſit? quod ni feciſſet, omnes aduerſariorũ copiæ conueniſſent. Econtrario Regulus nonne auguria ſeruauit & captus eſt? & Mancinus religionem tenuit & ſub iugum miſſus eſt? Pullos habuit Paulus, & apud Cannas tamen cæſus eſt. Hæc & horum ſimilia quæ confirmãdis auſpiciis & id genus erroribus afferuntur, tam inepta, tam friuola perſæpe ſunt vt multis quidem M. Marcelli illius quinquies coſ. probandum ſummopere conſilium videatur, qui quũ eſſet imperator & augur optimus, totum hoc militare auſpiciũ omiſerit: à quo ne prępediretur lectica opertus, nec ab re, iter facere ſolitus: vir enim fortis & ſapiẽs deſperabat poſſe inuulgatam diu & imbibitam ac oſſibus inhęrentem opinionem aperta fronte diſcutere. Non eò vſque tamen Marcello aſſentiendum, nec auſpicia omnino ita repudianda reor vt res magnas nullis vnquàm credam ſignis vel auſpiciis præueniri, quum et volatus auiũ dirigat deus, vt roſtrũ ſonans, aut prætervolans penna, turbido meatu vel leni, futura præmonſtret, vt theologi veteres & clari quidam auctores teſtes ſunt. Ouidius in faſtis,

Non ego te quàmuis properabis vincere Cæſar
  Si vetat auſpicium ſigna mouere velim.
Sint tibi Flaminius Traſimenaq́; littora teſtes,
  Per volucres ſigna multa mouere deos.

Verùm præclare de hoc quoque vt de aliis Cicero, Signa inquit oſtẽdũtur ab his rerum futurarum: in his ſi quis errauerit, non deorum natura ſed hominum coniectura peccauerit. Nec etiam poſtremo præter hæc rerum futurarũ ſigna eſt, quod ratione ſignorum vel planetarum certiores hi futurorũ nuncii de ſingulis quibuſq; polliceri poſſint vel audiri: in ſeptem nanq; ſideribus de quibus antè diximus & quæ ab inceſſu vocamus errãtia quũ errent tamen nulla minus, certę cõſiderationis nihil habent niſi ſecundũ cõmune regimẽ in mũdo eis debitũ intelligentiã ſeptuplicẽ ſubſtantia extra conſiſtente virtute ſibi coniunctam. Scimus etiam, ne horũ audaciam per ſingula pręteream us intactã, eos fateri ſolitos quòd quiſquis aquarii ſigno in lucem editus ſit, piſcatoris miniſterium ſortiretur. Cæterum piſcatores quum Getulia non habeat, quis eorum dicere auſit, quia nemo illic in ſtella aquarii naſcitur. Rurſum quũ plurimos quos naſci ſigno libræ norint, trapezitas fore prędicent, quos multarum gentium prouinciæ ignorant, fateantur neceſſe eſt aut in eis hoc ſignum deeſſe, aut effectũ fatalem nullo modo haberi. Perſarũ autem ac Lacedęmoniorũ reges quum per genus dominẽtur, regumq́; filii vno eodẽq; ſidere cum ſeruis cõtinue degentibus nati ad regnũ ꝓficiant, quid rationis habent vt ſerui qui ſecũ iiſdẽ momentis horarũ ac temporũ fuerant geniti omnino in ſeruitute cõmorentur? Homines etiã diuerſarum regionum, diuerſarũ ætatũ, ſub variis & diuerſis ſiderũ motibus geniti, ſi aut oppidorũ expugnationibus, aut collatis ſignis, eadẽ claſſe fluctibus obruantur, vel alio quouis modo, eodem tamen genere mortis eodemq́; momento temporis interierunt, vt in Cannẽſi pugna contigit, quomodo momenta naſcendi ſingulis ſecũdum iſtos attributa ſuas leges habebunt? Aduerſabitur horum iudiciis vaſtitas forſan immenſa altitudine, diſcreta in duo & ſeptuaginta ſigna per rerum aut animarum effigies, in quas digeſſere cælum periti. Poſſe etiam fieri credibile eſt,

ex

ex infinito ſtellarũ numero, vt alia ſigna pari,maiore, vel minore poteſtate ſint, ſine quibus recta ac perpetua obſeruatio perfici non queat : neque eos homines cernere poſſe,neque percipere exuperantiam vel ſplendoris vel altitudinis,quum & quædam ſidera in quibuſdam terris cõſpiciantur,earumq; terrarum hominibus nota ſint, eademq; ipſa ex omni terra alia non videantur, & ſint aliis, vt Canopus,omnino ignotiſſima. Eſt enim id ſidus ingens noctibus lucens,clarum & maxime mirum,cuius ſi aliunde fides abeſſet M. Manilius libro primo aſtronomicon præcellentiſſimus teſtis accedit: idcirco inquit,terris non omnibus omnia ſigna Conſpicimus, nunquam inuenies fulgere Canopum, Donec hiliacas per pontum venerit oras. Quum itaq; cõſtet rerum ambiguitatem confuſionẽm que dãnoſam ex taliũ potius diuinationis prænunciatione generari, quàm certam,cõducibilẽ conſultoribus cognitionẽ,quũ nihil rite cernant,nihil percipiãt, nihilq; veniat horum quæ iſti lubricis & fallacibus cõiecturis delirantes ac velut ebrii pollicentur(niſi rarum forte aliquid,aut fortuitum,qualia etiam aliquãdo ementiri volentibus elabuntur & excidunt)nullo pacto,Sigiſmunde Pãdulphe, vtendum eſſe tibi reor iſtiuſmodi ſuperſtitioſis hominum iudiciis: quorum diſciplinas tute optime calles,ſtudiis indulges,ingeniis faues,vt argutiis apprime delectaris: maxime quum clariſſimos quoſque ætatis viros mathematicos,horoſcopos ſummos & aſtronomos more maiorũ domi & militiæ ad futura præſagienda te ſemper penes habueris & habeas. Tantorum itaque virorum,tam eruditorum,tam illuſtrium exemplis & auctoritate, ac rationibus fretus,non iniuria dixerim diuinationis artem qua quis de futuris omnibus ſoli deo cognitis ad interrogata ſingula vera reſpondeat,aut omnino nullã eſſe(quod Socrates & eum ſecuti antiqui Academici quos eoſdem & Peripateticos nominamus aſſerunt)aut eſſe,ſed nõdum ſcitã, aut opinionem quandam, proinde vanam hominum coniecturam atq; iudicia quàm maxime fallentem.

Finis Tertii.

ROBERTI VALTVRII
AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re militari
Liber Quartus.

De legibus *Cap. I.*

CVm quoque, Sigiſmunde Pandulphe, neceſſe eſt quem aliis ducem & imperatorem præfecimus, non harum quas modo diximus bonarum artium inſtitutis ſolum, verum & legitimi iuris & more maiorum, cerimoniarum & ſacrorũ erga deos & contentionum controuerſiarumq́ inter homines dirimẽdarũ iudicem, ac belli primum iuſte gerendi dominum eſſe: bellũ enim iuſtum eſt, vt in repub. inquit Cicero, quod denũciatum & indictum, atque hoc ipſum quod aut repetundarum aut propulſandorum hoſtiũ cauſa geratur: legitimi iuris munus etiam dicimus ea iubere quæ ſunt viri fortis, vt non deſerere locum in acie, non fugere, non arma abiicere: & ea quæ ſunt temperãtis, vt non committere adulterium, non flagitiũ facere: & ea quę ſunt manſueti, vt non pulſare, non iurgia exercere: eodem modo ſecundum alias virtutes, & vitia, has iubere, illa vetare. Eſſe etiam præter hæc quædam belli iura, vt ineundæ pugnæ ſolennitatem ſeruare, decreta publica, fœderum percuſſionẽ, religionem ſacramẽti, militum animaduerſionem, dignitatem, ac præmiorum & honorum gradum. Quædam porrò eſſe quę vti facere ita pati ſit fas, vt ſata exuri, dirui tecta, prędas hominum pecorumq́ agi, aliáque id genus quæ de ſingulis cauta ſunt legibus, in quarum editione ſunt qui putent Zeleucum, alii Rhadamanthum ſiue Lycurgum putant: quidam omnium priorem Cererem, quæ frumenta, quum antea glande veſcerentur inuenit: molere quoque & conficere in Attica, & alia in Sicilia, ob ibíq; dea iudicata, vt Carcinus tragędus in ſuo poëmate affirmat. Hãc alii gloriam illi gentis hæbreorum duci ſummóque philoſopho Moyſi tãquam veritati magis conſentaneum facile conceſſerunt. Lycurgus enim & Zeleucus, omnésque qui apud Gręcos mirabiles ſunt recentes atq; nouelli, quantũ ad hunc ipſum Moyſen comparati, eſſe noſcuntur, quoniam nec ipſum nomen legis, fuiſſe olim apud Græcos agnoſcitur, & teſtis Homerus eſt, qui nuſquàm in diuino eius opere hoc vſus eſt nomine. Non enim ſecundum legem, ſed indiffinitiuis ſententiis & regum pręceptionibus populus regebatur: vnde etiam multo tempore permanſere tantum moribus vtentes, & non ſcripto, & multa horum ſemper ſecundum euentum caſuum permittentes. Phoroneus etiam ipſe ſecundus Argiuorum rex à quo forum forenſéq; dicẽdi genus deductum putant, vt Argiui certa lege ac iudiciis regerẽtur, ſexcentis ante bellum Troianum ferme annis inter Græcos primus ante omnes effecit, ſi modo illa quæ apud Platonem in Timæo

Critias

Critias ex Solone commemorat de legibus atticis multis annorum milibus ante Phoroneum, fabuloſa & commentitia eſſe credamus. Nec me præterit apud priſcos Græcos Iſidem legiferam appellatam, tanquam primam legum inuenetricem. Aegyptiis autẽ prima ſcriptarum legũ monumenta, Mina rex ſiue Triſmegiſtus dedit, quem fortaſſe quiſpiã in philoſophorũ numero computet, quanquam in deos relatus Mercurii nomine ab Aegyptiis honoretur. Secũdus apud Aegyptios legũlator dicitur, vir prudẽtia excellens, Saſochis, hunc & ad deũm religionẽ cultumq́ multa prioribus legibus addidiſſe perhibent. Tertium Seſoſim regem tradunt, qui ad rem militarẽ & belli munera plurima cõtulit inſtitutis ſuis. Quartus ſcribitur rex Buchoris tuliſſe leges ſapientia ac vſu rerũ expertus, qui & vitæ regum leges dederit, & commercia hominum iudiciáque conſtituerit: poſt hũc legibus multa addidit Amaſus rex, quem tradunt & de his quæ ad monarchas pertinẽt, déque omni Aegyptiorum œconomia præcepiſſe. Minos mare obtinuit & paulo antè Troiam captam Cretenſibus leges dedit, vt Paradius memorat, quod Plato falſum eſſe conuincit. Spartanis verò qui & Lacedæmonii ſunt, Lycurgus primus leges ex Apollinis, vt aiunt, auctoritate cõfinxit. Et quanquam leges ſcriptas nullas Lycurgus tulerit, vt alii perhibent, vnam tamen ex his quæ rhetræ appellantur afferam, quæ in hoſtes militare prohiberet ne ſæpe pugnando conſuefacti bellicoſi redderentur. Qua in re Ageſilaum regẽ maxime poſteriori tempore accuſant, vtpote qui continuis & frequentibus in Bœotiam incurſibus ac prẹliis Thebanos reſiſtere Lacedẹmoniis edocuerit. Qua re ſaucium Antalcides quum intueretur, pulchram tuæ doctrinæ merecedem inquit à Thebanis recipis, qui nolentes ipſos neque ſcientes pugnandi peritiam docuiſti. Huiuſmodi ſanctiones rhetras libuit appellari, quaſi ex deo decretæ deíque oracula quædam eſſent. Epirotis Ariba Epirotarum rex vnus ex poſteris Pyrrhi, Achillis filii, leges, ſenatum, magiſtratus annuos, & politicẹ vitæ formã primus inſtituit. Arianeis Chatharactes, Getis Zamolxis. Pittacus Mitileneis q̃ ad ſexcentos elegos verſus, & carptim de legibus ad ciues conſcripſit. Fuit & alter Pittacus legifer, cuius & Fauorinus & Demetrius meminit. Atheniẽſibus verò à quibus iura & leges ortæ atque in omnes terras diſtributæ putantur, tulit rigidiſſimus Draco, quas & hoc ipſo mitior Solon, ſapiens vnus è ſeptem, & legũ ſcriptor, propter aſperitatem magnitudinémque pœnarum abrogãdas curauit: vna enim fere omnibus mors pœna prædiffinita erat, vt etiam qui otii damnati eſſent capite plecterentur: & eis qui olera aut fructus ſurripuiſſent, idem ſupplicium quod peculatoribus aut homicidis cõſtitutum eſſet. Ob quam cauſam illud Demadis à doctis probatur, qui Draconem non atramento ſed ſanguine leges deſcripſiſſe dixit. Inter Solonis autẽ leges quas plures fuiſſe cõſtat, ac omnes quidẽ ſapiẽtiſſimè latas, illas præclare ſtatuit, quibus athletarum quoq́ prẹmia caſtigata moderatione correxit, & ei qui Olympia viciſſet quingẽtas drachmas, qui verò in Iſthmo, ei centũ dari cõſtituit, eadẽq́ ratione in certaminibus & prœliis qui ſuccubuiſſent præmiis eſſe illuſtrandos, eorúmque filios publicè enutriendos educãdosq́, quo ſane animati ſinguli, fortiter ac ſtrenue in bellis dimicabãt: ſic Polyzeus, ſic Cyneagirus, ſic Callimachus, ſic omnes qui in Marathonis expu

gnatione pugnauerunt: ſic præterea Armodius, Aroſtogiton, Mylciades, innumerabileſque alii: maxime autem Alexis comicus Athenienſes inquit, oportere ideo laudari, quòd omnium Græcorum leges cogunt parentes à liberis ali, Atheniẽſium non omnes, niſi eos qui liberos artibus erudiiſſent. Fuit etiã quandoque in Macedonia lex, eum qui nullum hoſtem interfeciſſet, capiſtro cingi debere. Et apud Scythas, in bello vbi primum quis hominẽ deieciſſet, eius ſanguinem bibere, neque aliter participes prædæ fieri conſueuiſſe niſi ad regem necatorum omnium capita detuliſſent: quæ nonnunquam (horrendum dictu) purgantes deaurantéſque ad pocula deferebant. Non licere etiam eorum cuiquam ſolennibus epulis pateram circumlatam accipere, niſi ei qui aliquem ex hoſtium quoque numero de medio ſuſtuliſſet: apud Gallos ſic etiam puberes omnes & armatos communi lege cogi ad bellum ſolere, vt qui ex his nouiſſime aduenirent, in conſpectu circũfuſæ multitudinis affectus omni genere cruciatus necaretur. Atque vt ab externis ad domeſtica aliquãdo redeat oratio, quis neſcit Italis leges dediſſe Italum quendam Oenotriæ regem, à quo mutato nomine pro Oenotris Itali ſunt vocati, orámque illam maritimam Europæ quæ eſt inter Syllaticum & Lameticum ſinum Italiæ nomẽ primo cepiſſe? Hunc ergo Italum periti quidam tradunt agriculturam Oenotros docuiſſe, quum prius eſſent paſtores vagi ac palantes, illiſq; comeſſationes inſtituiſſe primum, legeſq; poſuiſſe, quas itidem nõnulli & quidem docti non Italum Italis, ſed Saturnum: Romanis verò Quirinum. Nam quum agreſti quodam more in Italia etiam viueretur, is genus indocile & diſperſum montibus altis Compoſuit legeſq; dedit, Latiúmque vocari Maluit his quoniã latuiſſet tutus in oris. Hic verò quum poſt fratrem interemptum, ſolus potiretur imperio, iura dedit populo, nec re aliqua prȩter quàm legibus coaleſcere multitudinem vnum in corpus arbitratus eſt: populum itaq; Ro. qui noua tunc paſtorum conuenarumq; omnium colluuione collectus erat, Romulus in partes triginta diuiſit, quibus quoque additæ ſunt quinque, eaſdémque curias placuit appellari, quòd publicas curas gerebant, quum in illis vniuſcuiuſq; partis populi Romani quid gereretur: ita vt in ſua quiſq; curia, ſacra publica faceret feriáſque obſeruaret, quibus ſingulis curiis, Curiarũ nomina virginũ impoſita eſſe dicuntur, quas virgines quondã Romani de Sabinis rapuerãt: qui verò eis conſulerent, ex populo nobiliſſimo centum ſenes delegit, quos ob ȩtatem Senatores, ob pietatem & in ſimilitudinem curæ Patres nominauit, quorúmque filii Patritii ſunt appellati. Tres equitũ deinde centurias inſtituit, quas ſuo nomine Ramnes, à T. Tacio Ticienſes, à luci communione Luceres, quãquam huius denominatio auctore Liuio incerta eſt, appellauit. Equites item armatos trecẽtos, qui Celeres vocarentur, tum pace, tum bello ſui ad cuſtodiam corporis, Tribunum etiam qui eis præerat appellauit. Reliqua verò multitudo regem in bellum euntem ſequebatur pedes, vniuerſos autem Milites appellabat. Non enim vti poſtea atque in præſentia ornati aureis calcaribus & aureo cingulo, ſed qui erant in exercitu equites & pedites, vulgò ſimul omnes ſine diſcrimine apud veteres ſunt milites à militandi conſuetudine appellati: hunc deinde Romulum ſecutus Numa Pompilius Pomponii filius, e Curibus Sabinorum oppido accitus

ad

ad regnum qui Romanum populum vtpote ferreũ religione molliuit, fidem pacis ac belli docens, ſacris pluribus per eum inſtitutis: nam Veſtæ fecit ædem & portas Iano gemino ędificauit, augures, flamines tres, Dialem, Martialē & Quirinalem & Salios Martis ſacerdotes: pontificem maximum creauit, leges plures tulit, ceremonias cultumq́ deorum omnium immortalium, ob quam tantam iuſticiam & religionem nemo ei bellum inferre auſus eſt. Excipit Numam Pompilium Tullus Hoſtilius Romulo fortior, qui populum iam quieti & legibus aſſuetum ad bella & arma reduxit: idem omnem militarem diſciplinam, artemq́ bellandi condidit, ac debellatis Etruſcis, ſellam curulem lictoréſque & togam pictã atq; prætextam, quę inſignia magiſtratuum Etruſcorũ erant, primus vt Romæ haberentur inſtituit: huic ſucceſſit Ancus Martius, Numę Pompilii ex filia nepos, ac religioni auitę quàm ſimilis: hic vt bella geri aliquo ritu, pie ac ſancte indici videretur, cerimonias lege quadam inſtituit, quibus Fecialis & Pater Patratus qui eſſent ad eam rem legati, hoc eſt, ad res repetũdas quum bellũ indicerent vteretur. Regnum tenuit poſt Ancum Tarquinius Priſcus, qui omnia quibus imperii dignitas eminet decora & inſignia ſumpſit ex Tuſcia: inde namque aureus et triũphalis currus et equi quatuor, tunicę palmatę, faſces, trabeę, curules, phaleræ, anuli ac paludamẽta ſumpta ſunt, frequentibus prælíis, duodecim Etruriæ populis per eum ſubactis. Poſt hunc Seruius Tullus, quãquàm quaſi precarió regnare cœpiſſet, imperium tamen recte miniſtrauit, vrbe quadrifariam diuiſa, regionibus collibusq́ qui incoluntur, & Tribus eas partes vt ego arbitror à tributo appellauit. Ab hoc claſſes centuriæq́ conſtitutę peditum & equitum: huius tempore Romanorum ciuium qui arma ferre poſſent cenſita eſſe octoginta milia, Fabius pictor auctor eſt: ab eodem cenſus conſtitutus. Diuiſit nanq; ciuitatem non ſecundum regiones verum ſecundum cenſum, vnum corpus faciens eorum ciuium qui cenſum habebant ſupra centũ milia ęris, aliud corpus cenſum habentium à centum milibus ad ſeptuagintaquinque, tertium eorum qui à ſeptuagintaquinque milibus: & ita deſcendens vſque ad quinque milia peruenit, infra eum numerum ſine cenſu reliquit, quaſi tenues & impotentes. Ex cenſu autem quæ domi & militiæ ſubeunda forent onera conſtituit. Quia veró patrimonia vel augentur vel minuuntur ſingulis quinquenniis, in quinquennium recenſeri ſtatuit, idq́ quinquennium, Luſtrum maiores dixere. Tarquinius cui Superbo ex moribus cognomen inditum eſt, poſtremus omnium fuit, vir iniquus, cruentus ad resq́ bellicas fortis ac præſtans, vtpote qui vrbes euerteret & turpi arte in deditionem redigeret. Exactis autem regibus, anno ſeptimo & quinquageſimo, ab vrbe veró condita trecenteſimo & vltra, creati ſunt viri decem ad leges condendas: nouus quidem ac ſummi imperii magiſtratus, à quibus decem tabulæ primum editæ, centuriatis comitiis perlatæ ſunt, ſimúlque deinde duæ ſuperadditæ, vt omne ius Quiritum confectũ duodecim illis tabulis ad vnguē abſolueretur: ſicq́ à decemuiris leges decemuirales, quibus tabulis duodecim eſt nomen, in æs ſiue ebur inciſas in publico propoſuerunt, quas tãti feciſſe Romanum populum memorant vt illis quàmdiu Romę ſtetit honor & innocẽtia pudicitię contentus fuerit: Sed cum creſcente improbitate interpretationes prudentum

E ii per

per conſuetudinem receptę ſunt,quas quidem ius ciuile non leges libuit appellare,ex hoc fuerunt actiones,quæ ius agendi ſunt,ſolenniter inſtitutæ: quibus ſicut & interpretationi collegium pontificum præſidebat. Acceſſerunt ad hæc populi placita,ſenatus conſulta,ſcita plebis,edicta prætorũ, reſponſa prudentũ; & trãſlata demũ in principes lege regia romani populi poteſtate,cœpit quod principi placuit, legis habere vigorem. Hoc legũ progreſſu multi clariſſimi romanorum conſules tribuni aut cenſores ferendis legibus auctores fuere,& à quibus leges denominatæ,vt conſulares,tribuniciæ,iuliæ,corneliæ. Nam ſub Octauiano Cæſare ſuffecti conſules Papius & Pompeius,legem tulere quæ à nominibus eorum appellantur Papia & Pompeia: ſub eodem quoque imperatore Falcidius tribunus plebis,legẽ fecit ex cuius nomine lex extat falcidia. Aquilius quoq; legẽ condidit quæ hactenus aquilia nuncupatur,ſic Iulia,ſic Cornelia, Catoniana regula etiam legibus ab Catonibus inſerta quorum nomen quoque adeò clarum, adeò celebre eſt vt non ſolum vrbem, ſed orbem pene totum ſuis tẽporibus præſentia,poſtea vero memoria ſua ac ſplendore illuſtrarint. Nam vt Priſcũ & Cenſorinum illum prętercam,tanta fuit poſterior ille Vticenſis habitus reuerẽtia, vt eum quum Cæſar à ſubſelliis in carcerem traheret, ſumma cum mœſticia boni ciues vnà cum ſenatu taciti atq; afflicti omnes ſequerentur,vt quæ in ſacris ludiſq; floralibus quibus vulgati corporis meretrices nudę more veterum mimarum fungebantur officio, & in conſpectu populi vſque ad ſatietatem impudicorum luminum cum impudendis motibus detinebantur,veritus ſit populus Ro. ſolitæ laſciuiæ ludum petere,quoniam fortè tum Cato venerat in theatrum,vnde Martialis in epigrammatum ſuorum limine inquit,Noſſes iocoſę dulce cum ſacrum Florę Feſtoſq; ludos & licentiam vulgi Cur in theatrum Cato ſeuere veniſti? An ideo tantum veneras vt exires? legimus enim eum plaudẽte populo poſtea quàm ex Fauonio familiari & amico vnà ſedente præſentiam ſuam ſpectaculi conſuetudini impedimento eſſe intellexit,è theatro continuò abiiſſe abeuntemq; populum priſcum ludendi morem in ſcænam reuocaſſe,confeſſum plus ſe honoris,& maieſtatis,& reuerẽtiæ illi vni deberi quàm ſibi vniuerſo vẽdicare. Equeſtris autem ordinis & qui ſua literis poſteritati demandarent,inter alios, iuriſconſultos plurimos fuiſſe conſtat,& quidem celeberrimos, quorum ſcripta Aufidius Namuſa quadraginta & centum libris complexus eſt. Ex his Aufidius & Nerua ambo doctiſſimi & equeſtris ordinis ambo fuere, ex his Furius Sabinus quoque fuit & publice primus ſcripſit. Mitto Tiberium Coruncanum, Labeonem, Trebatium & Alpheum. Prætereo & alios innumeros quibus quaſi ſtellis quibuſdã leges fulgent,quorumq; cõſiliis multi ſane principum ſuum imperium ad maximum fęlicitatis cumulum prouexere. Adrianus enim Iulio,Celſo,Saluio,Iuliano Priſco atque Neratio vſus eſt. Antoninus pius Vindio,Vero,Saluio,Valẽte,Voluſio,Martiano,Vlpio,Marcello & Iaboleno. M Antonius philoſophus Scæuola præcipuo iuriſperito: Alexãder Seuerus Fabio,Sabino,Iulio Paulo atque Vlpiano,quẽ inter cæteros tanti feciſſe conſtat vt Helius Lampridius literis mandauerit,hũc principẽ ideo ſummũ impatorẽ fuiſſe, q Vlpiani pręcipue cõſiliis rẽpub. rexerit. Horũ ſtudiis fretus & moribus,iuſtiſſime princeps Sigiſmunde,quantum ſemper

ſemper hęc ætas noſtra tulit,regni tui ſummam,regimen,curam ac gubernationem tanquàm optimus populorum paſtor his hominibus cõtuliſti qui non callidi,non ſeditioſi,non ad malum idonei,non virtutis hoſtes,nõ luxu perditi,non truces,non facinoroſi,non ſcelerum miniſtri,non improbi ac prouincialium ex pilatores, ſed ſenes, ſed ſapientes, ſed ſobrii, ſeueri, pii, ſancti,& qui habeant illud ſemper in animo vetus præceptum, Deum ſequere,& qui nihil venderent, nihil mentirentur,nihil fingerent deciperéntque exiſtimationem de te bonã tuíque mandata, more Perſarum, qui internuncii ſunt aliud quàm reſpondetur à principe ſæpenumero populis referentes:nec Parthorum regum vſum imitarentur,quos non poteſt quiſquam ſine munere ſalutare: & ne poſteri ſilentio obruantur quos conſiliis tuis huiuſmodi præfeceris,quorũdam nomina ac dignitates recenſere non alienum erit. Merito itaque ante omnes præcipuum & primariũ magiſtratus huius noſtri decus eſt Iuſtus,ex antiquiſſima,& pręcellentiſſima comitum vrbis Romæ familia, ea vitæ ſanctimonia,ea integritate, ea religione,ea iuris ciuilis etiam et pontificii cognitione,ea denique eximia & maternę & latinæ eloquentiæ copia,ac ſuauitate præditus,vt hac noſtra ætate ea non niſi cælitus per eum nobis tranſmiſſa meritò atque optimo iure exiſtimari poſſit. Effulſit inter hos porrò quaſi matutinum quoddam ſidus Iacobus Aneſtaxius Burgẽſis, iuris non ſolum ciuilis & pontificii ſcientia clarus,cæterum omnium bonarum & optimarum artium ſtudiis peritiſſimus,ac in maximis quibuſq; gerendis rebus quàm aptiſſimus,vtpote qui vafra ducum ac principum conſilia optime norit,& cuius ingenium & eruditionem ita laudem, vt hac laude cũ eo neminem comparem, ita admirer vt magnum neſcio quid portendere in poſterum videatur,quum ad quamcunque animo rem ſe conferat,in ea facile ac breui ſui acumine ac mobilitate cæteris antecellat. Succeſſit Deindus, equeſtris ordinis, ex primariis Peruſiæ vrbis,vir magni ac præſtantis ingenii, multæq; lectionis ac literaturæ,ſic omnibus cõſiliorũ præſidiis, virtutis omnis & eloquentiæ ſplẽdore conſpicuus,vt eo non ſolum vrbs noſtra,verum romana etiam,ſi priſca illa maiorum gloria maneat, non iniuria gloriari poſſit: acceſſit quarto loco ex nobiliſſima vicecomitum familia Frãciſcus vicecomes,equeſtris & ipſe ordinis perpaucorum, vir magni penſi magnóque rerum vſu attritus, & experientia multa perilluſtris. Sunt & alii plures equeſtris ordinis & ſpectatę nobilitatis viri doctiſſimi, philoſophi & oratores ampliſſimi ex quibus ad fœliciſſimam regni tui diuturnitatem oportuna conſilia, literatæ conciones ac docta colloquia facillime poſſint haberi atque componi.

De Medicina Cap. II.

NEque tandem medicinę rationem intactam relinquemus,tametſi maiores noſtri virtutũ omnium cupidiſſimi,minus q̃ par erat eam celebraſſe forſan viſi ſunt. Eſt enim,vt doctiſſimi auctores tradunt, non ſolum ob morbum ac vulnerum remedia,quoquo modo corpora de bilitari contingat, verum ſicubi diutius habendus eſt exercitus, ob ſalubrem caſtris locum deligendum,huius rei habenda cognitio, veterũ rationem in hæc ipſa tẽpora reuocãdo. In his enim locis quibus ſupioris ętatis homines aut oppi

da,ſtatiua,aut caſtra cõſtituebãt,pecoribus imolatis quę ibi paſcebãtur iecinora inſpiciebant,& ſi integram & ſolidam eorum naturam inueniebant,ex aqua & pabulo ibi munitiones conſtituebant: ſin autem vitioſa,idem in humanis corporibus ob peſtilentem loci cibiq́ copiam fieri poſſe credentes,tranſmigrabant, ac regiones mutabant quærẽtes omnibus ſalubritatem: quã ſi propter locorum diſcrepantiam terrarúmque diſſimiles proprietates percipere haudquaquam poterant, & fama & incolentium diſpoſitione corporum, atque eorum colore facile conſequebantur. Magna dehinc etiam induſtria maiorum inſtitutis quęrendi ſunt & deligendi fontes,qui ſi nuſquã præſto & in promptu ſint, pluresq́ dies caſtris im morandum,his ſignis hiſq́ notis & rationibus vbinã lateant poterunt internoſci. Nanq́ virentium imprimis herbarum copia,arborúmq́ proceritas,vicinitatem indicant aquarum: terris enim quibus dulcis humor nõ longe ſubeſt,vbertas quorũdã germinum ſemper arridet,vt iuncus,arundo,rubus, ſalix, alnus,multúmque alicui loco pectore incumbens rana. Sunt illa huiuſce rei indicia,quum nocte adueniente,loco in altitudinem pedum quinque defoſſo,teſtáque è figulino opere cruda aut perun cta, pelui ærea cooperta, lucernáq́ ardente concremata,ſine defectu olei reſtincta,aut etiam vellus lanæ madidum reperiatur,non dubie promittunt aquas. Addunt,quod certius multo eſt,ante ortum ſolis longius intuentibus, quòd ex edito quidam ſpeculantur in columnæ ſpeciem quandam,nebuloſa exhalatione tenuiſſimum fumum,qui quanta fuerit altitudine porrectus ad ſummum,tanto in imum humorem deliteſcere profiteatur. Orto etiam ſole intuentur loca,talium rerum curioſi,& vbinam ſupra terram viderint volitare ſpiſſitudinẽ muſcarum, tunc promittunt facile quod quæritur inueniri. Eſt & peculiaris exiſtimatio peritis tantum nota,quã feruentiſſimo æſtu ſequũtur dieiq́ horis ardentiſſimis qualis ex quocunque locorum repercuſſus ſplendeat: nã terra ſitiente, humidior eſt ille indubitatáque ſpe promittitur. Sed tanta oculorum intenſione opus eſt,vt indoleſcant: quo fugiente, ad alia experimenta decurrunt. Prædicunt etiam ſapores aquarum,vt nec aſpera diſpendioſo labore debeat quæri,nec dulcis neceſſariáq́ inhonora relinqui. Aquam enim dulcem argilloſa terra,limoſas exileſq́ ſabulum promittit. Glarea incertas venas,ſed boni ſaporis: rubra ſaxa optimas. Hanc ſcientiam ſequẽtibus accuratiſſime tradidit apud latinos Marcellus,inquit enim aquas quæ ad orientem auſtrúmq́ prorumpunt,dulces atque perſpicuas eſſe,& pro ſua leuitate ſalubres: ad ſeptentrionem verò atque occidentem quæcunque manant, probari quidem nimis frigidas: ſed grauitatis ſuæ craſſitudine incommodas. His proinde reperti vt ad humanæ vitæ ſalubritatem magna diligentia bonæ vtileſq́ appetendæ,ſic non minori cura earum quoque vitia repudianda. Nanque damnantur imprimis vndecunque profluxerint ſtagnantes,pigræq́ & amaræ, quibus odor & ſapor vllus inſit, præter vnius in toto orbe fontis aquæ, vt equidem inuenio iocundæ,olentiſque. In Meſopotamia vtiliores quæ profluunt & excurrunt exiſtimantur: curſu enim & agitatione ſua extenuari atque proficere aiunt,eóque miror ciſternarum ab aliquibus maxime probari,quum inutiles aluo duritie,ac faucibus conſtet. Quòd ſi rationem afferunt quòd leuiſſima ſit

imbrium

imbrium,vt quæ ſubire in cælum potuerit,ac pendere in aëre,ideo & niues præferuntur imbribus:leuiores enim his eſſe,et multo leuiorem aqua glaciem,cuius ac niuis peſtilentiſſimos ac inſaluberrimos potus prædicant. Repudiantur deinde aquæ quæ cœnum & limum faciunt,quæq; corpora inualida,malum colorem,crura vitioſa,lippientes oculos bibentibus reddunt. Culpantur etiam ſi vas ære corinthio,vel nobili ſparſæ infecerint,aut ſi legumina tarde percoxerint,decoctáque craſſis obducunt vaſa cruſtis. Non etiam ipſa aqua quæ erit in fonte ſi fuerit limpida & lucido cælo pſimilis,quòque peruenerit aut profluxerit muſcus innaſcitur,aut iuncus & inquinatus aliquo inquinamento is locus fuerit,minus improbāda videbitur: intereſt enim plurimum vtrum loca ſulphure an vitro an bitumine plena tranſeat, grauem enim ſpiritum caloremq; peſtiferū aut nimium rigorem ex loci vitio ſaporis varietate concipit,& ſūma celeritate corrūpit,quia protinus hauſta duratur,nec aliter quàm gypſum ſub humore conſtringitur & alligat viſcera:illinc eſt illud de quo Ouidius ait,

Flumen habent Cicones quod potum ſaxea reddit
Viſcera,quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum eſt etiam, & eius naturæ habet limum vt corpora conglutinet & induretur, quemadmodum puteolanus puluis ſi aquam attigerit ſaxum eſt: ſi econtrario hæc aqua ſolidum quippiam attigerit,hæret & affigitur. Inde eſt quòd res abiectæ in eundem locum, lapideç ſubinde extrahuntur. Similem vim habent mero illi lacus quos quiſque faucibus hauſit,vt idem poëta ait,aut furit aut patitur mirum grauitate ſoporem. Nam quemadmodum ebrietas donec exſiccetur dementia eſt,& nimia grauitate defertur in ſomnum,ſic huius aquę vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet aut ſopore opprimit. Contingit etiam non ſolum confectis de induſtria venenis pleroſq; necari, verum aquas quaſdam conſueto naturalis ordinis curſu, occultiorem in ſe peſtem ſeruare. Nanque fertur in Armenia fons cuius piſces in cibo ſumpti mortem afferant,in Archadia circa Nonacrina Styx ab incolis appellata mortifera eſt,aduenaſq; fallit: quia non colore nec odore notabilis, nec ſapore ſuſpecta eſt, qualia ſunt magnorum artificū venena quæ deprehendi niſi morte non poſſunt: in eadem regione fontem etiam eſſe conſtat, vt epigramma indicat,lapide inſcriptum,non idoneum ad lauandum,ſed inimicum vſibus,quòd apud eum Melampus ſacrificiis purgauiſſet rabiem proci filiarum reſtituiſſetq; earum virginum mentes in priſtinam ſanitatem. Linus etiam ibi fons eſt,qui abortus fieri nō patitur: ėdiuerſo in Pyrrhea flumen,quod Aphrodixum vocatur ſteriles facit. Eſt etiā noxia aqua in Theſſalia circa Tempe quā fera & pecus omne deuitat,per ferrum & æs exit,vis illi ineſt etiam dura molliendi nec arbuſta vlla quidem alit,& herbas necat: in Macedonia non procul ab Euripidis ſepulchro dextra ac ſiniſtra monumenti aduenientes duo confluunt riui,vnum accumbentes viatores tranſire ſolent propter aquæ bonitatem: ad riuum autem qui ex altera parte monumenti,nemo accedit,quòd mortiferam aquam dicitur habere. Achaia ex ſaxo ſtillantes frigidiſſimos humores habet, quos neque argenteum neque æneum neque ferreum vas, neque vlla alia mate-

ria quo minus corrodatur poteſt ſuſtinere,diſſilit enim & diſſipatur: cõſeruare autem eam & continere nihil aliud niſi mulina vel aſinina, vel vt alii tradunt equina vngula poteſt, quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouincia vbi erat Alexander per Iollam filium perlata eſſe, & ab eo ea aqua regem non ſine magna Ariſtotelis infamia eſſe necatum. In Bœotia ſunt duo fontes quorum alter memoriam, alter obliuionem affert: In Cilicia apud oppidum Viſcum, riuus fluit ex quo bibentium ſubtiliores ſenſus fieri Varro tradit. In Co inſula fontem eſſe quo hebetes fiant. Cidnus etiam Ciliciæ amnis podagricis medetur, ſicut apparet ex epiſtola Caſſii Parmenſis ad M. Antonium: in Germania trãs Rhenum caſtris à Germanico Cæſare promotis maritimo tractu fons erat aquæ dulcis cuius hauſtu infra biennium dentes labefierent deciderẽtque ac compages in genibus diſſoluerẽtur: villa etiam ab Antonio lacu Campaniæ Puteolos tendentibus impoſita litori celebrata porticu ac nemore quam vocat M. Cicero Academiam ab exemplo Athenarum, exiguo poſt obitum ipſius tempore, Antiſtio vetere poſſidente, eruperunt fontes calidi, perquàm ſalubres oculis, celebrati Laurei Tullii qui fuit ex libertis eius, tali carmine,

Quòd tua Romanæ vindex clariſſima linguę
 Sylua loco melius ſurgere iuſſa viret,
Atq; Acamediæ celebratam nomine villam,
 Nunc reparat cultus ſub potiore vetus,
Hæc etiam apparent lymphæ non antè repertæ
 Languidáque infuſæ lumina rore leuant.
Nimirum locus ipſe ſui Ciceronis honori
 Hæc dedit, hęc fontes quum patefecit ope:
Et quoniam totum legitur ſine fine per orbem
 Sunt plures oculis quæ medeantur aquæ.

In Italiæ etiam alpibus multis in locis eſt genus aquæ, quã qui potu aſſiduo hauſerint, turgidis & prominẽtibus gutturibus efficiuntur. Scatet alibi denique in plurimis terris, alibi frigidæ, alibi calidæ, alibi promiſcue auxilia conferẽtes, & è cũctis animalibus hominum tantum cauſa erũpentes: feruntur aliæ quæ aluos inaniunt, capiti, auribus, oculiſque priuatim medentur: neruis aliæ proſunt & pedibus, aliæ luxatis & fractis adiumẽto ſunt ac vulnera ſanant. Eſt autem vtilis ſulfurata neruis, aluminata paralyticis, aut ſimili modo ſolutis bituminata aut nitroſa, maxime calens. Homerum calidorum fontiũ mentionem non feciſſe non demiror, quum aliquos lauari calida frequẽter induceret, videlicet quia medicina tunc non erat hęc quæ nunc aquarum profugio vtitur. Cæterum quum ad huiuſmodi humanæ infirmitatis remedia aquæ præſto ſemper eſſe non poſſint, atque alio in loco inter ſeſe maxime diſtantes, neque ad omnia omnes valeant, nunc ad reptilium fugam morſuſq; & reliqua imbecillitatis noſtrę auxilia ex ſimplici medicina vel compoſita congeramus: quòd in promptu ſit & inuentum tam ab ipſa natura quàm ab ipſa arte profectum quàm facile: ab ipſa natura ſilicem ſubſterni vtile locis ſuſpectis aiunt, quoniam ſerpentem experientia comprobante non recipit, vſtáque fugat nidore: experti quoque prodidere, ſi ſerpens

pens ignibus & fraxini frondibus concludatur in gyro, in ignem potius quàm in fraxinum fugere: & quod maius eſt, nec matutini quidem occidentisue ſolis vmbras quamuis longiſſimę ſint vllo pacto velle cõtingere: Verum ſi ex arte vt ſæpe fit & Maro inquit ſub immotis pręſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cęlumq́ exterrita fugit:
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccederet vmbræ
Peſtis acerba boum, pecoríque aſpergere virus
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum
Galbaneoq́ agitare graues nidore chelidros.
Vel plenius & vberius vt Pharſalię auctor expreſſit,
Vltima caſtrorum meditatus circuit ignis
Hic ebulum ſtridet peregrináque galbana ſudant:
Et larix non læta comis eoáque coſtus.
Et Panacea potens & theſſala centaurea
Peucedanumq́ ſudat flammis ericináque taxus
Et larices fumoq́ grauem ſerpentibus vrunt
Abrotanum et longe naſcentis cornua cerui.
Percuſſis quorundam hominum tota corpora ſiue partes proſunt, vt Ophiogenes olim in inſula Paro, Marſiq́ alibi in Italia, ſiue quõdam in terra Aphrica, ſi modo durẽt Pſilli qui vocãtur à Pſillo rege vt Agarchides tradit dicti. Lucanus,
Nam primum tacta deſignant membra ſaliua,
Quæ cohibet virus retinẽtque in vulnere peſtem.
Nec Marſorum ſolum ac Pſillorum ſed ieiunam cuiuſque hominis ſaliuã contra ſerpentum ictus pręſidio eſſe non dubium eſt. Silerem in proferendo percuſſorum remedia, niſi, M. Varronem ſcirem, lxxx vitę annum agentem, Marcũmque Catonem Porcium prodidiſſe, aſpidum ſerpentum ictus, hauſta à percuſſis vrina, vel Melantio in vini veteris hemina contrito & in nares infuſo, appoſitóque ad morſum ſtercore ſuillo, efficaciſſimè curari: horum etiam & ſcorpionum ictibus ipſi medentur, ſi mortui & attriti ilico ſuperimponantur. Viperam etiam ferunt exuſtam in cineremq́ dilapſam mederi eiuſdem beſtiæ morſui. Ad huiuſmodi etiam ſerpẽtum morſus Nigidius de animalibus libro ſecundo teſtis eſt, gallinam quoque q̃primum deligi opponiq́ debere: ex arte quoque ea maxime probantur quæ in ædis Eſculapii dei limine contra animalia virulenta ea, compoſitione clariſſima ſcripta lapide fuiſſe inueniuntur, Serpilli videlicet duûm denariorum pondus, opoponacis ac milii tantũdem ſingulorum, trifolii pondus denarii, anethi & fœniculi ſeminis & aneſi & opii duûm denariorum ſemis ex ſingulis generibus, eruì farinæ, xii. quę tuſa & cribata ac vino excellenti digeſta dari in vini cyathis tribus conſueuere. Quo genere antidoti Antiochus magnus rex, aduerſus omnia venenata vſus perhibetur. In ſãctuariis Mithrydatis, maximi etiam regis inuẽtam antidoti quoque compoſitionem ipſius manu conſcriptam legimus, & à Galeno etiam & Dioſcoride celebratam, è duabus ſcilicet nucibus, ſiccis ficis totidem, foliis rutæ, xx. ſimul tritis, addito ſalis grano: hoc effectu deniq́, vt qui hoc ſumereet ieiunus, nullum veneni genus pro

fecto

fecto ſciret illo ſibi die nociturum. Porrò vulnerum remedia in præſentiarum attingere,nec abſurdum,nec inutile erit,verum quoniam vulnus nequicquã cõglutinationẽ admittit ſi ferrum intus maneat, infixa & corpori adhærentia quo nammodo abſtrahi poſſint primum docebimus,prompta & pauca quædã remedia proſequentes. Infixa quæque cinis abſtrahit hirundinis, in olla combuſtæ cũ aceto. Mus ſimiliter diſſectus & ſuperimpoſitus, farina è ſemine lini cum radice cucumeris ſylueſtris, fractis oſſibus præſentaneus,maxillarum apri cinis, coſtis quoque fractis laudatur vnicè caprinus fimus ex vino vetere: aperit enim & extrahit atq; ſanat. Sanguinem porrò ex vulnere fluentem ſiſtit puluis olibani,cum pilis leporis & albumine oui facto emplaſtro ,& impoſito donec cadat. Aloës etiam puluis per ſe vel cum aceto vndecunque fluat ſanguis eum ſiſtit: vulnera recentia & vetera ſi braſſicæ decoctione foueantur,& ea trita imponantur,mire ſanat: vermes qui in ligno,vlcera ſanant omnia: vulnera verò recentia terreni adeò cõglutinant, vt neruos quoq; præciſos illitu ſolidare intra ſeptimũ diem Democritus perſuaſerit, itaque in melle ſeruandos cenſuit: inflaturam ex ictu,cicuta trita impoſita ſanat. Achillea quę millefolium maius vocatur cum aceto bibita ad plurima quum valeat, ad ſuſpiria præcipuè confert præcipitatis ex alto. Eiuſmodi remediis clara Eſculapii opera fuere troianis temporibus. Podalyrius deinde & Machaon ex eo geniti ſucceſſere, qui & bello troiano ducem inclitum Agamẽnonem ſecuti,non mediocrem opem vulneribus tantum medendo commilitonibus ſuis attulere. Adhibitos in exercitu ſuo à Cyro medicos,Xenophontis tradit hiſtoria. Scimus & Xerxem Perſarum regem à Soſthene comitatum eſſe bello quod Græcis intulit,itemque Alexandrũ à Soſthene ſecundo, nec niſi cura artis huius,ope atque præſtantia quã ab inuictiſſimis maiorum noſtrorũ ducibus celebratam nouimus. Hanc enim apud noſtros M. Cato magiſter primus,ſoluſq; diu paucis duntaxat attigit,ad armentarios morbos medicaminibus haudquaquam omiſſis, quæ per alios deniq; diffuſius pertractanda ſunt: poſt hũc illuſtriũ & clarorum virorum vnus tentauit,C. Eualgius literarum eruditione ſpectatus,volumine ad D. Cæſarem Auguſtum de ea edito. Verum enimuerò antè condiderat ſolus apud noſtros vt equidem inuenio Pompeii magni libertus Leucus nomine,quo primum tempore hanc ſcientiam ad noſtros animaduerſum eſt perueniſſe. Nanque vt ad externos redeam, qui huius diſciplinæ multarũ rerum inuentione gloriantur,Mithrydates,maximus ſua ætate rex & imperator,quem debellauit Pompeius, omnium ante ſe genitorum curioſiſſimus medicinæ remediorum indagator, tam argumentis q̃ fama nuncia habitus eſt,cui vni cum veneno ſæpe tentaretur excogitatum,quotidie venenum bibere,præſumptis remediis,vt conſuetudine ipſa innoxium redderetur: ſicque in hunc vſque diem Antidotum eius nomine celebratiſſimum extat,quod Mithrydaticum vocatur: alterũ Antidoti genus Zopyrus regi Ptolomæo dicitur compoſuiſſe,atque Ambroſiam nominaſſe. Præter hunc inuenit Iuba rex, Ptolomæi pater,ſtudiorum claritate admirabilior q̃ regni, quàmquam primus vtrique Mauritaniæ imperio præfuerit, euforbiam herbã quam medici ſui fratris nomine appellant,edito de ea volumine claro præconio. Centaurea

taurea

taurea à Centauro Chirone dicta inuentore, qua curatus Chiron quum Herculis exceptus hoſpitio pertractanti arma ſagitta excidiſſet in pedem. Achillis quoque, Chironis diſcipuli Achillea perhibetur inuentum, qua vulneribus mederetur, quæ ob id achilleos vocatur: hanc apud nos milleſolium vocant. Alii primum æruginem inueniſſe vtiliſſimam in plaſtris, ideoq; depingitur ex cuſpide decutiens eam gladio in vulnus Telephi. Comperiſſe etiam dicitur Teucer eadem ætate Teucrion quam quidam germineam vocant. Gentianā quoq; reperiſſe aiunt Gētium Illyricorum regem vbique naſcentem, Illyrico tamen ad plura præſtantiſſimam. Sunt & alia medicamentorum genera quę diuino quaſi quodā numine tactu ipſo fiant atque leuentur, vt Veſpaſiano principi & Epirotarum regi Pyrrho contigit: illum enim publicè ſedentem audiētēq; quum è vulgo captus quiſpiam luminibus, alter quoque cruris debilitate pariter adirent, opem implorantes à ſe rapide demonſtratam illis per quietem, redditurūq; alteri lumen profiteretur ſi oculos inſpueret, confirmaturumq; alteri crus ſi dignaretur calce contingere, quum ridicula res primum putaretur, nihili penderetur q; tandem familiarium interuentu et circunſtantiū quorundam ſuaſione vtrunque tentatum eſt, nec optatæ ſalutis ambobus defuit euētus. Hunc autem lienoſis, hoc eſt, ſplene laborātibus reſupineq; iacētibus, dextri pedis pollice preſſis medētem accepimus, galli ſacrificio albi facto, neque quempiam abiectum ab eo fuiſſe cui huiuſmodi genus medicaminis poſcenti abnegaret. Magnā etiam medendo vim verborum ineſſe infirmitatibus hominum, animalibus languentibus, claudicantibuſq; vel etiam moribundis ſunt qui putent: & quanquā literæ id noſtræ reſpuant & ad ſalutis remedium nihil conferre autumēt, profluuium tamen ſanguinis vulnerato Vlyxē inhibuiſſe carmine teſtis eſt Homerus. Theophraſtus etiā ſciaticis prodidit, Cato luxatis membris, Varro podagris carmen auxiliari. Cæſarem quoque dictatorem poſt vehiculi caſum vnū ferunt ſemper vt primū conſcendiſſet, id quod plerique ea tēpeſtate facere norant, carmine ter repetito itinerum ſecuritatem aucupari ſolitum. Infinita huiuſmodi exmplorum copia ſupereſt, quæ libens ponerem niſi ad gymnaſticam & exercitationem reliquam quæ maximum ſuſcepti muneris officium eſt, ac bellicas rationes feſtinaret oratio. De bonarum igitur artium ſtudiis hæc exarata ſint, Gymnaſticam & reliquam huiuſmodi militarem exercitationem nunc ordine ſuo proſequemur.

De Gymnaſtica equeſtrique exercitatione. Cap. III.

CAEterū quum plurima ſint exercitationū genera, probanda quidem ſolum illa nobis erunt quæ ſecundū naturæ vim ac ætatis rationem ſuſcipientur, quo & valitudo bona ſeruetur & ad labores militares ferendos robuſtiora deinde membra reddantur. Vtrinque enim primis ab annis non parum referre putandum eſt quali quiſque alimoniæ aſſuefiat, quibuſque exercitiis durioribus vel mitioribus aſſuefaciendo vrgeatur, veluti ea quę in Lacedæmoniorum ciuitate vel ſola vel cum paucis cura à legum latoribus circa educationē & exercitationem publicè videtur adhibita: ex cęteris etiam animalibus & gentibus apparet, quibus cura eſt aſſidua bellicæ habitudi-

nis,nutrimentum lactis fontiúmque aliquorum ad valitudinem robúrque maxime proprium eſſe corporibus,vt Lucanorum & aliorum plurimorū: ad vtrunq; etiam confert,& vtile putatur à pueritia frigori aſſuefacere: Quapropter ad amicum ſcribens monet Flaccus vt anguſtam pauperiem pati robuſtus acri militia puer condiſcat,& Parthos feroces vexet eques metuendus haſta vitámq; ſub diuo & trepidis agat in rebus:et quum procliuis puerorum etiam natura ſit ad omnia opera & ad omnes actus,illi ea ætate maxime ſuſcipiendi ſunt qui per ludos fiunt.Ludi vero ipſi neque illiberales neq; illaborioſi eſſe debent , neque remiſſi, ſed quales Lycurgum in Spartiatarum filiis inſtituiſſe ferunt: ipſe enim quāprimum ſeptimum ætatis annum exegiſſent aſſumens diſtribuebat in claſſes, eóſque vnà ſocios atque contubernales conſuefaciebat in vicē ſimul legere & ſimul exercere,quo per dimicationes mutuas & promiſcuas contētiones diſceret quale cuiuſque ingenium eſſet,qui auderet , neque in certaminibus pugnam detrectaret. Mirides quoq; Aegypti rex poſt ortū filii Siſooſis,ex omni Aegypto omnibus qui eadem die quo filius nati erant infantibus congregatis,nutriri educaríque ac ſingulos eadem diſciplina exercitióque erudiri fecit,exiſtimans hoc pacto ſimul educatos atque inſtructos meliores in bello fore , hos continuo vſu ad malorum patientiam exercebat: non enim licebat alicui cibum priuſquā curſu centumoctoginta ſtadia confeciſſet capere,quo exercitio vt omnes viri euaſerāt & robuſto corpore & animo præſtantes,primum Seſooſis in Arabiam cum eorum qui ſimul nutriti erant exercitu à patre miſſus aſſuetúſque venatui , ac cibi potuſq; abſtinentiæ,omnemq; eam gētem ſubiecit, liberam antea & ſeruitio inſuetam.Deinde in Libyam profectus maiorem eius partem in deditionem adhuc adoleſcentior redegit.Simili modo Alexander xxx. milibus barbarorum puerorū delectis , gręcis eos literis & Macedonico more armorū exercitationúq; vſibus verſari præcepit , pluribus ad eam rem inſtitutis magiſtris, ſicq; præter literas quas pro neceſſitate diſcebāt,reliqua omnis exercitatio et diſciplina ad recte obtemperandum armorumq; laborem tolerandum & prælio vincendū parabatur.Hac in re Lacones quoque quum efferatos laboribus perſępe redderent adoleſcentes,quaſi hoc eſſet vtile ad fortitudinem,maxime fallebātur.Nō enim id conſequebantur quod intendebant, neque in aliis animalibus, neq; in gentibus videmus fortitudinem adeſſe maxime efferatis, ſed potius māſuetioribus & leoninis moribus, multæq; ſunt gentes,quę ad cædes hominum & ad eorum comeſtionē inſultant,vt circa Pontum Achei & Agniochi : & ex mediterraneis aliæ gentes,quę quidem clanculum per inſidias latrocinantur,ad bellica tamen opera nihil valent.Omnes enim iſtæ feritate liberæ gentes, luporum ritu vt ſeruire non poſſunt,ita nec imperare: non enim humani vim ingenii habent, ſed feri & intractabilis .Lacones præterea ſcimus dum ipſi exercebantur præſtitiſſe cæteris , poſtea verò fuiſſe aliis inferiores . Non enim ob id ſolum præſtabant q; iuuentutem exercerent,ſed quòd ipſi exercitati contra non exercitatos pugnarēt. Romanæ ſimiliter legiones niſi fuiſſent primum aſſidua exercitatione attritæ (Ab exercendo enim exercitus quòd exercendo fit melior dictus) nullo pacto in pubertate,ante, vel poſt pubertatis tempora pedibus agmen præire,ſubire pondera,

dera,arma deferre,nec præclarum ac memoratu dignum aliquid reddere potuiſſent.Huius rei ætatiſq; huius ſi alia nobis deeſſent, Scipionis Aphricani ſuperioris,& Aemilii quoq; Lepidi conſtare poteſt exemplis: ille enim dum prætextatus eſſet,vt Floro placet & Senecę, pubeſcens autem vt Liuio,eo pręlio quo in Romanos Hannibal ad Ticinum valido ſtatim fragore detonuit, patrē ciuem cōſulem belliq; ducem affectum graui vulnere & ab hoſtibus circūuentum periculo mortis exemit,ſeruatiq; parentis cumulatam ſuis laudem retulit. Hic verò puer productus in pugnam,eodem congreſſu & hoſtem occidit & ciuem ſeruauit,in cuius memoriam rei ſtatua illi prætextata ex S.C.in capitolio poſita eſt, vt & cæteri exemplo eiuſmodi accenderentur. Sed neq; & tu quoq; hoc in loco niſi tibi tuas laudes inuiderimus,Sigiſmunde Pandulphe,ſilentio obruendus es, aut vllo pacto his duobus inferior habendus,quum tertiumdecimum ętatis annū pene agēs ſub D.fratre tuo Roberto in illa peſtifera atq; funeſta tumultuantium parricidarū conſpirationis eruptione cōſternatis tuorum iam omniū animis,ſuborta, de tota Malateſtarū familia omniumq; ciuiū ſtatu actum eſſet, niſi protinus hinc te raptimq; ſurripiens in legionis vnius numerū,conuocatis vndecunq; ſubditorū populorum auxiliis tecum vna die confluentibus,ferro,vi,armis cōtra quāplurimos,fortiſſimos,& ad ſubuerſionem vrbis noſtræ immitiſſimos viros cum maximo capitis tui periculo dimicaſſes: niſi tu tibi ac fratribus patriam,rerum fortunarúmq; ſuarum pariter ac tuarum incolumitatem deperditam,& penè reſtinctam vindicaſſes,illa peſte,illo monſtro ac portento ſeditionis auctore atq; flabello à ciuitate reiecto: profligatis cæteris deinde factionis & tumultus illius primoribus atq; complicibus,& quæ ad tertium vſq; lapidem in eorum auxiliū prouenerant, Piſaurienſium copiis,plurimis inſuper ad cuſtodiam,tutelam firmitatemq; ciuitatis noſtrę per te accitis prępectiſq; cohortibus. Sicque mirabile dictu,in illa perditorum hominum colluuione, vnde veterano, armorum & equitandi totiúſq; rei militaris peritiſſimo euaſiſſe ſatis fuiſſet,tu id ætatis ob tuam vigilantiam,ingenii viuacitatem,animíque præſtantiam,vtriuſque fratris ſeruati & patriæ,publicæ ſcilicet ac priuatæ pietatis triplicem meruiſti coronam,Clariſſimum inuictiſſimi futuri ducis initiū. Quid enim fuit principem in ſuæ adoleſcentię limine inſpicere,tam magnū facinus committere audere? quid eo ipſo magnificētius,quid fortius,quid glorioſius & laudabilius? quid in antiquis maiorū tuorū monumentis præclarius? quid famoſius tuis potuiſſes poſteris relinquere quàm vna ferè ac omnium voce dici,hāc vrbē nobiliſſimam, vniuerſum populum,ius,æquitatem,leges,mores,per te vno tempore cōſeruatos fuiſſe? Neque id ſane cuiquā incredibile de te videri debet,qui annos ſemper tuos longe anteceſſeris, & omnes virtutum omnium ab ineunte æuo numeros ita colueris,vt in te antè claruerint quàm perſpectæ intellectęq; ab aliis fuerint. Spretis nanque ſolitis puerilis ætatis illecebris, magna vi aſtrorum , fortuna tuas res maximas ad imperiū diſponente didiciſti,non ignauia,non quiete,nō ocio,non deſidia,non voluptate torpere,ſed membra durare,militares labores perferre,vigilare,eſurire,ſitire, algere, æſtuare,& cum vltimis militum & equitum dura & aſpera quæq; aggredi. Doctus etiam præ cęteris tui temporis regi pariter & re-

gere,exercitus ducere,caſtra metari,acies inſtruere,pręſidia agitare,hoſtes ferire, machinas erigere,firmare aggeres,pila torquere,haſtilia iaculari,clypeis intonare,enſem vibrãdo incredibilia penetrare,in ſcandẽdis equis nõ perſico more iuuari,ſed inſtituto ſine ſcãſilis ferri adminiculo, leuiter faciléq; eos inſilire, ac reflexis in tergũ manibus,velociſſimis curſibus ad exemplũ ducendi frequẽter concitare: nunc item flexis habenis in medio curſu leui momẽto præuertere: nunc montes conſcẽdere,nunc foſſas ſaltu traiicere: & ita demũ ad omnia rei militaris munia percallere,vt non facile quiſquã poſſit elicere miléſne an eques, tribunus vel imperator maior et inſtructior accedas vel habearis:pluribus deinde quũ adoleueris rerũ eiuſmodi per vniuerſam Italiam inductoribus accitis,qui neque prius à te dimiſſi q̃ in cæteris quæ modo diximus exercẽdo,eos aut æquaris gloria,aut ſuperaris,diuitiis plurimis & honoribus auctos: Alexandrũ Seuerũ credo imitatus,quẽ poſt literarũ ſtudia palęſtrę operã dediſſe ferũt: vel potius P.Rutiliũ qui armorũ agitatione,vitandorũ inferẽdorũq; ictuũ diſciplinã primus miles iuſſit accipere,& in caſtra penetrare, vt nedũ viribus & audacia quibus antea ſolis innitebatur,ſed etiã arte induſtriaq; valeret.Iiſdẽ ſtudiis innitentẽ Paulũ Aemiliũ legimus,q & filios quorũ inſtitutioni frequẽter intererat erudiri cẽſuit,ac voluit egregiis taliũ rerũ ſelectis pręceptoribus cõmitti.Marius autẽ iiſdẽ nec dum iuuenis ſtudiis,verũ quũ eſſet annis cõfectus,& multa corporis egritudine grauis quo filiũ militaribus officiis obeũdis per reliquũ ętatis illuſtrẽ redderet, quotidie cũ adoleſcẽtibus foras prodibat in mediũ vnà decertans, nõ neſcius quãti hoc in pace imaginariæ militiæ genus à teneris annis imbibitę, ad maxima poſterorũ diſcrimina,ac vera belli pręlia ineũda conferret.Et licet hoc militiæ genus quod in eiuſmodi exercitationibus quæritur longe impar ſit ei quod inter bellorũ tumultus per indigẽtiã rerũ omniũ omneſq; terrores diſcitur,mirũ tamẽ in modũ equitatu facile & armatura leuiſſimũ corpus reddit.Idẽ expeditionẽ agẽs,copias ſuas aſſiduis laboribus,curſu & lõgo itinere exercuit,eoſq; ſępenumero onera iubebat ferre & vaſa & cibaria illis in faſciculos coëuntia furcis imponi,ſub q̃bus & habile onus & reqes facilis eſſet,vnde in puerbiũ poſtea venit,vt q difficultate nulla infractus miles laborũ eſſet patiẽs,eorũq; nõ aſpnator,ſed ſtudioſus ardẽſq; imperatoris ſui iuſſa tacitè agẽs,Marianus mulus appellaretur.Cato etiã Cẽſorinus filio ſuo magiſtrũ ſe prębuit,quippe qui exercẽdi corporis,nõ modo iaculãdi,tractãdiue arma, verũ equũ defricãdi,equitãdiq; & pugno dimicãdi,calorẽ & frigus tolerãdi, ac rapidos gurgites & aſperrimos fluuios vi tranãdi arte inſtruxit. Vticenſis autem ille poſterior Cato,in gymnaſiis ſe exercens,laboris ita patiens fuiſſe dicitur,vt detecto capite,ſeu ſol, ſeu imber eſſet, cum amicis qui vnà iter faciebant,equiſque veherentur,ſingulos ſæpe adiens, & pariter cum ſingulis ambulans loqueretur, pedibus ipſe proficiſcens.Magnum & pręclarum quoque erat ad animorum fiduciam, maximum ducem aſpicere Pompeium, duo de ſexaginta annos natum, ſaltu & curſu pedites primum, equites armis deinde exercere, nudare enſem, & currente equo vectum peropportune recondere. In iaculatu præterea,non agitare modo, ſed pro tempore robur oſtendere, quẽ talibus inſidentem, ex iunioribus pleriſque haudquaquam facile ſuperabant.

Neque

Neque enim ille potuiſſet par eſſe Sertorio,niſi ſe militeſq; ſuos frequentibus ex-
ercitiis præparaſſet ad prælia,quum ad difficultates ille maximas,ad longas iti-
nerationes,per aſpera quæq; & inuia aſſuefactus,ex quibuſcunq; locis inuaden-
di euadendiq; ac exercitum ducendi peritiam quandã & ſummam haberet.Ma
ſiniſſa,Numidarum rex, nonaginta annos natus,præ cæteris hominibus hac in
parte admirabilis fuit,adeò quemadmodum Cicero refert,vt nullo vnquam im-
bre,nullo frigore caput ſuum veſte tegeret.Eundem conſtat aliquot horis in eo-
dem veſtigio perſtare ſolitum,nec antè moto pede q̃ cõſimili labore iuuenes fati
gaſſet:ac ſi quid agi vt ſæpe ſólet à ſedẽte oporteret,toto die ſępenumero nullam
in partẽ cõuerſo corpore,in ſolio duraſſe : & quũ ingreſſus iter pedibus eſſet, in
equũ omnino nõ aſcẽdere:quũ equo,ex equo nõ deſcẽdere: quiimo noctẽ diei ſic
plerũq; iungẽdo ducere, vt nihil ex his quæ adoleſcẽtes ſolent, omittere videref.
P.Scipio cõtra Numãtiã miſſus,corruptũ ſocordia ducẽs exercitum, exercitati-
one correxit,cõgẽs niues & frigora pati,vada fluminũ pedibus traiicere,timidos
ſubinde exprobando,& ignauos,frangendoq; dilicatioris laſciuioriſque vitę v-
ſus,& parum neceſſaria expeditioni vaſa.Curauit præterea Cyrus vt nunquam
milites niſi ſudore præuio prandium ſumerent aut cœnam , idq; aut venatione
fiebat,aut alio iniuncto opere,quod egens feſtinatione ſudorẽ eliceret. Mithry-
dates rex Ponti per hyemem ocio marcere milites nunquã paſſus eſt, eos nanq;
ac ſe ipſum continuò tectis haud quaquã vrbanis,ſed caſtrenſibus tenuit: neque
verò ludis niſi acerrimis membra indies exercuit,aſſuetus feras curſu perſequi &
viribus nõnunquã congredi,ne Zephyro ad bella vocante vires per blandimẽta
langueſcerẽt.C.quoque Cæſare quẽ vltrà quàm credibile cuiquã videatur labo-
ris patientẽ fuiſſe conſtat ,tyrones domi per equites perq; etiam ſenatores armo-
rum peritos,inſtructos legimus,ad eóſque ſcripſiſſe perſæpe,quo ſingulorum cu
ram diſciplinámq; ſuſciperent:nec tyronibus ſolum,ſed militibus etiam ſuis,ac
vniuerſo exercitui die noctúq; ſubtrahebat,augebátque iter , quo per ſegnitiem
& inertiam ſubſequentes defatigaret : quæ omnia ſilentibus bellis animaduertẽs
Probus Aurelius,in negocio verſari milites ſuos quàm in ocio ne lãguerent,ſati
us fore duxit,fabricis nunc vrgendo nouis,altas nũc extruendo turres,nũc aquo-
ſa deſiccando loca,nunc templa quæ vetuſtate corruiſſent reſtaurando, aut no-
ua & pulcherrima conſtituendo atque colendo.Saltationem quoque domi à La
cedęmoniis,admiſſam inter exercitationes ad bella vtiles fuiſſe,memoriæ prodi
tur,quam Socrates apud Gręcos probat: & maiores noſtri,nec inhoneſtam,ſed
neceſſariam ſimili modo putant,quum apud eos ſaltationem in armis habitam
& ab ipſo tripudio ſaltatorios alios denominatos conſtet.Et quanquam vno eo
demq; tempore tribus nobiliſſimis ciuibus,non modo ſtudium ſaltandi,ſed eti-
am peritiam qua gloriarentur fuiſſe non dubium ſit,Gabinio ſcilicet conſulari,
Ciceronis inimico,quod ei etiam Cicero non diſſimulãter obiecit , & M.Cęlio,
noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit , & Licinio Craſſo , Craſſi eius
qui apud Parthos extinctus eſt filio , Criſpus tamen Saluſtius, ſpectata veri-
tate hiſtoricus , Semproniam,nobiliſſimam fœminam reprehendit ,non ꝙ ſal-
tu valeret,ſed ꝙ eiuſce rei ſingularẽ quandam peritiam & eruditionẽ habuerit :

& Scipio vt Senecæ verbis vtar, eo in libro qui de animi tranquillitate inſcribitur, triumphale illud & militare corpus mouet ad numeros non molliter, ſed infringens, vt nunc mos eſt etiam, inceſſu ipſo vltra muliebrem mollitiem fluente. Sed vt illi antiqui viri ſolebāt inter luſum, ac feſta tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur, nec tibi, Sigiſmunde, huius & illorum ſaltationis ſtudium turpitudini fuit, ſimili modo exercere prodireq́ in medium, ac modo aperta fronte, modo perſonata nonnunquam populo eſſe ſpectaculo, hac ratione tua quòd nulla pars corporis in ſaltatione, vti ſæpe & phyſice quidem dicere ſoles, ocioſa ſit, ſed collum vnà & crura & manus exerceātur exerceriq́ debeant, per quū qui ſit corpus agilius & ad omnem militarem motum ac celeritatem promptius habiturus. Præter hoc Nembroth, vel vt alii perhibent, Apollinis Dianæq́ inuentū, venandi ſtudiū ſummopere probare etiam ſoles, quòd parum tibi quid à iuſto differre bello videatur, quum opus ſit feras inſequi fugientes, locorum aſperitatibus, abruptis & inuiis moueri, maximos labores capiendi ſtudio ſubire, abſtinere à multis, æſtus & algores pati, ſitim ac inediam tolerare, commoueri deniq́ animo quum ſint manus conſerendæ cum feris, cominusq́ congrediendum, his cauſis honeſtiſſimis, nec ad illecebras tantum & animorum relaxationes, antiquorum plurimos ac quidem grauiſſimos inhæſiſſe percelebre eſt: nam fixerit ceruam licet, aut Erimanti nemora placarit victor Alcides, aprum Calydonis regionis vaſtatorem strauerit Meleager, fuderit auctor romani generis ceruorum corpora, non voluptati ſuę ſed publicæ vtilitati proſpexere. Cyrus ſimili modo publicæ vtilitatis militarisq́ diſciplinę gratia eos ipſos qui aptiores bellis videbantur, venationi aſſuefaciebat, propterea quòd id genus exercitii plurimum bellicæ rei conducere ad exploranda itinera, & diuerſorum locorum anfractus non dubium ſit. Prætereo Alexandrum, Sertorium, M. Antonium, Alexādrum item Seuerū, Hadrianum, Tacitum, pluresq́ alios ſuperioris temporis imperatores ac duces maximos hoc exercitii genus ſummo quodam ſtudio proſecutos: quos verò ſpecies illa venationis oblectat, vt aues auibus inſequatur, ſi tamē hoc genus aucupii venationi cenſeas annectendum, mitiori quidem ſtudio exercentur, ſed non impari leuitate ac voluptate. Huius autem exercitationis auctorem ſunt qui Macchabęum, egregium belli ducem, fuiſſe confirment. Ab antiquis autem ſecularium hiſtoriarum ſcriptoribus fidē ſumentes, Vlyxem perhibent, qui primus exciſa Troia armatas aues attulit Græciæ, quas ſua vi quadam & grata intuentium admiratione, duce natura in cognati generis exitium animauit. Nam quū accipitres paſſim auibus inſidientur, eaſq́ rapiant, alii ex terra ſolum, alii non niſi circa arbores volitātes, alii ſedētes in ſublimi, aliqui volantes in aperto, in Thraciæ parte ſuper Amphipolim homines & accipitres ſocietate quadā aucupātur. Hi enim ex ſyluis & arūdinetis excitāt aues, illi ſuperuolātes deprimunt: rurſus captas aues diuidunt cū his, traditúmq́ eſt miſſas in ſublime ibi accipere eos, et quū tēpus ſit capturę, clāgore & volatus genere inuitare ad occiſionē. Piſcationis autē vſus & modeſtior eſt, quē nec aſpernati ſunt plures & q̄dē magni viri, Auguſtus præcipue & M. Antonius, qui ob laxandū animū, piſcari ſæpius hamo ſoliti ferūtur: quanquam

quanquã & honeſtior forte,& probãda magis illorũ vita fuerit,de qua inquit Naſo,Piſcis adhuc illis populis ſine fraude natabat,Oſtreaq; in cõchis tuta fuere ſuis:Nec Latiũ norat quam prębet Ionia diues,Nec quę pygmeo ſanguine gaudet auis. Natandi peritia propter maritima etiam bella his adhibenda videtur,quũ & periculis liberare milites ac duces plerũque ſoleat,& ad quęq; clariſſima facinora audaciores reddere, ideoq; maiores noſtros cãpũ martiũ Tyberi finitimũ delegere quo & milites tabẽ omnẽ ſudoreq; illũ Martiũ atq; ſqualorem armorũ exercitio cõtractũ diluerẽt ac natãdo laborem deponerẽt. Huius rei peritia Sertorius,Romanis aduerſus Cymbros male pugnãtibus,amiſſo equo & vulnere inſuper accepto,Rhodanũ amnẽ cũ thorace & ſcuto per aduerſos fluctus,& fluminis vortices,toto corpore atq; omnibus vngulis vt dicitur plurimũ innitẽdo traiecit. Simili modo Iulius Cęſar quum Alexandriæ circa oppugnationem irrumpentiſq; multitudinis impetum preſſus ſcapham coſcendiſſet, mox pondere ſequentium preſſam ac porrò merſam per ducentos paſſus ad nauem, vna manu elata qua literas deferebat,natando peruenit,ſicq; vt ſint qui paludamẽto in fluctibus dimiſſo enataſſe illum dicant : idq; ſeu fortuitò,ſeu conſultò,vt hoſtes in illud ſagittis ac lapidibus intentos faceret : ſiniq; qui paludamentum mordicus trahentem,ne hanc quidem gloriandi materiam hoſtibus reliquiſſe confirmẽt: hæc tamen vulgatior & certioribus teſtibus ſuffulta ſententia eſt. Nã de eo nulla eſt cõtrouerſia,eleuata illum ſiniſtra manu natauiſſe,ne libellos quos ea geſtabat,maris aqua perfunderet. Huius diſcriminis forte memor Auguſtus, ea in re nepotes ſuos ita ſtuduit erudiri,vt & ipſe plerunque per ſeſe doceret. Talia porrò exercitia recipienda ſunt quæ ad imitationes eorum quæ poſtea ſeriò erunt facienda,accommodari poſſint, nec faciãt exercentem habentémque,vilis exercitii operatorem: vile autem exercitium putandum eſt quodcunque corpus aut animum,ſiue mentem deterius diſponit ,vt mercenariorum turba plurima, & quæ ſordida nuncupamus: mentem enim non expeditam ,nec ad opera bellica vtilem,ſed vilibus occupatam reddunt. Illud ſimili modo vnũ nec prætereundum, tanquam omnium vtiliſſimum,equos ſcilicet ad equitandum idoneos,ſed inexpertos laboris,celeriter confici necarique ſolere, proinde equitem oportere frequenter eos agitare,& quoniam frena & phaleræ ex loris confecta maxime vſui ſunt,nunquã ſine illis incedere: ſicq; parua impenſa permagnum ſibi præſidium comparare poterit,& glorioſius in omni bellico certamine victor euadere

De Ocio militari Cap. IIII

VErum quoniam clarorum virorum atq; magnorum nõ minus ocii quàm negocii rationẽ extare oportet,quum nihil pene ſit in opere naturæ quod non exemplo dierum ac noctium ,aliquas vices feriarum velit, huic ipſi modum finemq; præſcribamus. Primum itaq; quum permultæ ſint animorum huiuſmodi relaxationes quæ aliquo ſtudio feſſos leuare poſſint,vigoreq; animi ab omni triſticia & pertinaci laboris cõtinuatione feriatũ hilariter diſcutere,in ocio & ceſſatione id potiſſimũ erit,ne quid illiberaliter,ne quid petulãter, ne quid flagitioſe,ne qd obſcene,molliter, impudenter ac improbe ſuſcipiatur. Sec quicquid id erit,ſit vrbanum,ſit ingenuum,ſit facetum,

& eiuſmodi denique in quo aliquod probi & generoſi animi lumen eluceat, vt quę apophthegmata & ſcōmata vocant, quibus Auguſtus Cæſ. Adrianus aliiq́ permulti ferociſſimi & bellicoſiſſimi viri maxime Lacedęmonii vſi perhibētur. Apud hos enim inter cætera exactę vitę inſtituta hoc iocandi genus à Lycurgo inſtitutum eſt, vt adoleſcentes & ſcommata ſine morſu dicere, & ab aliis in ſe dicta perpeti diſcerēt, vnde ſi quis eorum in indignationem ob tale delictum prolapſus fuiſſet, vlterius ei in alterum dicere non liceret: quæ res quantum ſit vtilitatis allatura, qui Lycurgi vitam legerit facile inueniet. Licebit etiam variū vitæ genus habere, modo ruri eſſe, modo in vrbe, ſæpius in agro quieſcere ac deambulare, vt Scipio ille qui primus Aphricani nomē geſtis rebus & virtute meruit. Quippe qui ſpiritum domitorem gentium, & aures caſtrorum ſtrepitu & tubarum fragoribus oppletas huc referre conſueuerat, non vt virtus ocio langueret, ſed vt ſeſe mens varietate negociorum diſcreta colligeret. Quamobrem nec ſibi vnquam ocioſus, neque ſibi ſolus vnquam videbatur. Huius nepos & ipſe Aphricanus Scipio, ſicut laboris & exercitii ſupra fidem patiens, ſic ocii & ſolitudinis cupidus, ſolus ſæpe cum Lęlio ruſticari peregrinariq́ ſolitus, interdumq́ littoribus vagabundus, expugnatricem illam Carthaginis Numantiæq́ dextram ad marinas conchulas calculóſque legendos inclinaſſe, eóſque, vt Ciceronis verbo vtar, incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, quum rus ex vrbe tāquam è vinculis euolaſſent. Q. Mutius Sceuola diuini pariter & humani iuris illa ætate conſultiſſimus, à procellis fori fugiens in ocium, & aleæ, & calculorum ludo fertur operam dediſſe, eáque viciſſitudine rerum mole prægrauatum ingenium releuaſſe. Quanquam eo in genere probandi forſan magis ſint idem Q. Mutius Sceuola augur, & Lycon philoſophus, qui optime pila luſiſſe dicuntur, quòd forenſibus cauſis interpretandíque iuris ac rerum naturalium labore fatigati, ad hoc præcipuum ocii genus recreandarum virium cōfirmandorumq́ laterum gratia ſeſe conferebant. Dionyſium quoque Syracuſium hoc etiam ludo delectari ſolitum accepimus, & diuum Auguſtum poſt finem ciuiliū bellorum ab exercitiis campeſtribus ad pilam tranſiiſſe, & M. Antonium, Verum, Auguſtum, Marcúmque Aureliū Antonium, qui vt de eo ſcriptum eſt, pila quoq́ luſit apprime. Calculorum quoq́ luſus quorundam iudicio nec indecens habendus, quum & pugnæ bellique ſpeciem præferat hoſtiliſq́ certaminis dicente Ouidio,

Diſcolor vt recto graſſetur limite miles
  Quum medius gemino calculus hoſte perit.
Vt mage velle ſequi ſciat & reuocare priorem,
  Ne cito fugiens incomitatus eat:

Qui ludus proinde ꝙ pauculis lignis ſit, vagis ac furtim inſidiantibus atq́ latrocinantibus, Latruncularius ludus apud veteres dicebatur. Vnde Martialis,

Inſidioſorum ſi ludi bella latronum,
  Geminus iſte tibi miles & hoſtis erit.

Et quanquam probent hoc alii, ex eo quòd ingenii multa meditatione excitare acumen videatur, ex eo mihi quidem videtur magis improbandus, quum nihil ſit temporis amiſſione infœlicius, nihil deterius eo in quo minimū proficias, plu

rimum

rimum cum labores. Poſſet enim motus animi, & mentis agitatio illa quæ ibi fruſtra diſtrahitur, rebus magnis, ſeriis & melioribus accommodari: vnde non ab re præter Scæuolam & Auguſtũ apud maiores noſtros hoc ludo ludere quoque ſimias ſolere, auctore Plinio, memoriæ proditum eſt. Tabularum verò ludus nec aſpernandus nobis videtur, quem Palamedes troiano bello vt Varro tradit, iccirco inueniſſe legitur, vt vel hoc negocio milites occupatos teneret, taliq; ludo auerteret à ſeditionibus exercitum. Iocundum quoque & fructuoſum eſt alearũ noſſe certamen, cuius ſimilitet ſtudio Claudium Cæſarem libro de ipſis edito teneri quondam nouimus. Legimus & Neronem & Domitianũ, Verũ, Commodum, & Auguſtum Cæſarem imprimis, tantum huius rei cupidum fuiſſe, vt de bello ſiculo mordax epigramma huiuſmodi inuulgatũ ſit, Poſtquàm bis claſſe victa naues perdidit Aliquando vt vincat ludit aſſidue alea. Huius etiam voluptate certaminis Ptolomæum & Alexandrum pluréſque alios grauiores curas nouimus deliniſſe, idq; inter ludendum egiſſe vt cum laude & gloria maioribus negociis aptiores poſtea redderentur: quòd ſi aut cupiditatem ſequitur, minime liberale: aut indecentẽ viro mollientẽ illam quã Athalus Aſiaticus dicitur inueniſſe, quanquam Aſiæ regno exciſo inter manubias non ſub vna ſpecie migraſſe ad Græcos ferunt, damnoſum tanquam ac iurgii plenum fugiendum eſſe, & leges iubent, & his verbis Naſo non reticet,

Sunt aliis ſcriptæ quibus alea luditur artes,
Hoc eſt ad noſtros non leue crimen auos.
Quid valeant tali quo poſſes plurima iactu
Figere damnoſos effugias ve canes.

Alius verò aleæ ludus, cum ære quodam pueri denarios in ſublime iactantes capita, aut nauium luſu teſtę vetuſtatis exclamant, quid criminis turpitudiniſue in ſe habeat nec video neque intelligo. Addit etiam Herodotus Talariũ ludum & ſphæræ, Lydos fame oppreſſos quaſi ſolatia quædam inueniſſe. Altera enim die ludebant, alia epulabantur, atq; ita duo de viginti annis feciſſe, quæ ſi non ad voluptatem comparata ſunt, ſimiliter improbanda minime puto. Non igitur ad tam varias huiuſmodi ludorum ſpecies, atque iocorum, tanta clarorum hominum, ducum, ac principum cupiditas tenderet niſi voluptatem quandam natura inſitam, luſus, iocuſq; haberent, quum conſtet vitam in laxationem & ſtudium diuidi oportere, ob hócque non ſolum lucubrationes & vigilias ſed etiã ſomnos inuentos eſſe, non turbines & tempeſtates, ſed temperies: nec bellum rurſus, ſed pacẽ & inducias: nec laborioſas ſemper actiones, ſed celebritates quaſdam à legum cõditoribus inſtitutas quibus ad hilaritatem homines publice cogerentur.

Finis Quarti.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Quintus.

De quadruplici uirtutum ſpecie & earum diſtributione, quiq; in his bellorum duces clariſſimi habiti ſint. Cap. I.

OMnes, Sigiſmunde Pandulphe, omnium penè diſciplinarum inſtitutiones, naturam & exercitationem, quæ ſine dubio plurimũ iuuãt, in ſuperioribus libris attigiſſe ſatis viſum eſt, nunc vberiore quadam comprehenſione per omnes quidem ſpecies virtutum exemplorúmque ire qui poterunt, magis proficient: maxime ſi ducum atque imperatorum quiſq; conſilia, quę Gręci ſtratagemata appellant, multáque multorum grauiter, argutè, facetéque dicta, vt ea quæ à ſene Catone collecta ſunt, quæ vocãt apophthegmata, & ratione, & loco, & tempore vſus diligenter inſpiciet. Nam & omnium quæcũque docemus exempla potentiora & efficaciora ſunt, etiam ipſis quæ traduntur artibus. In his enim mirabilem quandam ac variam, illis excogitandi generãdíq; ſimilia opera noſtri duces & imperatores ſument alimoniam, quum nihil (vt ita dixerim) ante prælium, in prælio, poſt prælium, ſtrenuum, memorabile, clarum, vafrum, callidum, continẽter, conſtãter, benigne, liberaliter, innocenter, magnifice, ſapienter, cum laude & virtute dictum factúmue, quod non hinc legentium animos facile poſſit irrepere. Non alienum igitur erit, ea primum virtutis exempla pettingere, cuius quidẽ nota omnibus quadripartita diſtinctio eſt. Nam & callere ducem oportet & quid agendum, non ſolum in prælio aduerſus hoſtem, cæterum vbique, & cum omnibus induſtriũ eſſe: neque enim ſemper duces pugnant, immo ſæpenumero per inducias, aut caſu aliquo poſitis armis, cum amicis aut hoſtibus colloquuntur; vbi in eligendis aut reiiciendis rebus falli, agreſte, vel ſubruſticum aliquid, & ineptum loqui, imprudentis & inſulſi eſt. Enimuero ne in id plabamur, naturę comitas, affabilitaſq; pręſtabit: in qua primus omniũ Aphricanus maior, inde Auguſtus, Veſpaſianus, multíq; alii ex noſtris, Pompilius rex Romanus, & Fabius maximus, & Catones duo clari ſunt. Adde his Marcũ Antonium, longe prudentiſſimum: eum inquam qui Phyſicum maluit quàm Cæſareum cognomen: Ex alienigenis Cyri ambo, Pœnus Hannibal, & Ponticus Mithrydates. Et hæc quidẽ prudẽtiæ virtus in tres partes diſtributa eſt: memoriã enim, intelligentiã, ac prouidentiã affert, quæ tres oculos in totidẽ quoq; tempora, mira rerum diſtantium connexione deſigunt: memoria quæ rerum geſtarum, locorum, temporũ ac perſonarum meminit, quis pręter cæteros fuerit inſignis haud facile dixerim, permultis gloriam eius adeptis. Diuo Iulio Cæſari, hoc

imprimis ab hoſtibus datum ſcio, vt memoria polleret eximia, de quo inquit Cicero quod nihil ſoleret præter iniurias obliuiſci, quippe qui huius rei quoque benefi cio, & legere ſimul & ſcribere, & audire, & epiſtolas ex tempore tantarum rerum duobus librariis & pluribus vt Oppius, vt alius hiſtoricus quidem & orator inſignis inquit, quaternas, vel vbi nil aliud ageret, ſeptenas dictare ſolitus ſit. Mirifica profecto res, tam facile ſingulis adeſſe, tam fideliter omnium reminiſci. Nec ſum neſcius huius quoque rei ſingularem Q. Fabio Max. laudẽ contigiſſe: inter multa nimium quæ viri illius gloriam extollunt, hoc non in vltimis poſuerim, quòd ingenti quadam fuit notitia vetuſtatis, de quo eſt apud Ciceronem, quòd omnia non domeſtica ſolum, ſed etiam externa bella memoria complectebatur: itaque minime miror, quòd bello punico ſecundo dicta eius conſiliaque tum in populo, tum inter primores patrum pro oraculis habebantur. Vere enim mihi videor dicturus, qui multa ſuperioris temporis memoria tenuerit, fore quodam modo futurorũ vatem. Sed quum duplex ſit memoria, altera rerum, verborum altera, primam qualem in Fabio modo retuli, talem in L. Lucullo, ampliſſimo & imperatore & philoſopho admirabiliter viguiſſe comperio. Alterã atque ſecundam habuiſſe videtur Scipio. Ex omnibus enim gẽtibus ac ſæculis nullum in hac re facile ſibi prætulerim, ſi modo verum eſt quod tradunt, ipſum etiam populo ro. nomina reddidiſſe: quæ res quidem penè incredibilis eſt, niſi eam permulti clari auctores, inter quos Plinius ſecundus in naturali hiſtoria, id proprio teſtimonio confirmaſſent. Fuit et Adrianus ingentis & mirificæ memoriæ, quippe qui & libros ſtatim lectos & ignotos plurimis memoriter redderet, vnóque tempore confabularetur, ſcriberet, dictaret, audiret. Ab occaſu ad orientem verſo, Themiſtocles, Graiæ gentis primus occurrit, qui inter grauiſſimas occupationes, publicas & priuatas, cunctorum ſuorum ciuium nomina Athenis natus, memoria tenebat, ſtupendum profecto negocium, niſi L. Scipionis mentio perfeciſſet. Cyneas quoque Pyrrhi regis nuncius, clariſſimam excellentiæ huius gloriam conſecutus eſt: legatus enim ſenatui Ro. poſtero quàm ingreſſus eſt vrbem die, nouus homo & ab ea patria alienus, vniuerſum propriis ſenatum nominibus ſalutauit. Sunt qui equeſtrem ordinem, ſunt qui vrbanam omnem circumfuſam ſenatui plebẽ adiiciant. Præclarum ſanè facinus, operoſum ac diligens, etiam ſi ob aliud Romam non veniſſet. Cyrus porrò, Perſarum rex, etſi maximis exercitibus præeſſet, omnium tamen militum nomina meminerat. Mithrydates denique, vt auctori Noctium atticarum, A. Gellio, quinque & viginti: vt Plinio, duarum & viginti: vt verò nepoti eius, eo libro qui de viris illuſtribus inſcribitur, quinquaginta gẽtium quę ſub imperio eius, linguarum notitiam habuiſſe perhibetur, & iura cuilibet patrio ſermone reddidiſſe, & in concionibus ſingularum nationum intertrpretem haudquaquam illi fuiſſe: quę res & illũ militibus, & hunc populis ſuis acceptiſſimum fecit. Intelligentia in rerum præſentium cognitione ſita eſt, hac qui fuerit prędit9 imperator, non aliena ſed vera & immortali mihi laude probandus videbitur, cui conſentaneum illud erit quod Accius Vlyxem probãs in Philocteta ſuo, & in eius tragœdiæ principio inquit, Inclyte parua prædite patria, nomine celebri claróque potẽs pectore, achiuis claſſibus auctor, grauis Dardanis

danis gentibus vltor, Laërtiade: nouiſſime patrem memorat, verum omnes laudes eius viri non Laërtes, nec quiſquam alius ſibi vendicat, ſed virtus eius ducis ſocia: nec aliud in eodem Vlyxe monet Homerus, qui ſemper ei comitē voluit eſſe prudentiam, quam poëtico more Mineruā appellauit, quòd ea comite Vlyxes horrenda quæque ſubiit, aduerſisq; omnibus præfuit. Ea nãq; adiutrice, Cyclopis antrum introiit, verum egreſſus eſt, Charybdim & Scyllam præternauigans nec retentus nec ereptus eſt, ad Lotofagos profectus eſt nec remanſit, Sirenū cantus audiit, & Circes nouit pocula, quę ſi cum ſociis delinitus, ſtultus cupidúsque bibiſſet, Sub domina meretrice fuiſſet turpis & excors, Vixiſſet canis immūdus & amica luto ſus, vt Flaccus inquit. Sic Homeri in cunctis imitator Maro, virum inſignem armis & pietate deſcribens, & quem dignum cenſuit vt patrem faceret Romanorum, in recte gerendis omnibus ei Achatem ſociauit, vt circūſpecto duci ſic negocia procedant, vt nullis inſidiarū dolis præpediatur, & quaſi inuiſibilis, gerendorum via non vulgata ad finem intentionis accedat. Eleganter equidem, quum nec res militaris, nec pietatis opus ſine ſolicitudine & prudētia exerceri queant, hanc ſubdiſtinguere viſum eſt nobis: eſt enim quoddam hominum genus percipiendis literis quàm aptum, quos præcellenti ingenio, & vſitatiori nomine ingenioſos appellamus, quãquam in actibus humanis hebetiores ſint nonnunquam mentis acumine: quum alii econtra ad res gerendas acutiſſimi, perceptioni literarum inhabiles habeantur, quos vel ſagaces, vel cautos, vel ſolertes, vel aſtutos non alienum eſt appellare, quibusq; magna pars conuenit eorum quæ græco vocabulo ſtratagematicon appellant, vbi in re bellica pro negocii qualitate præſens ſubitò capitur conſilium, ad effectúq; perducitur. Quod quia negocio perficitur, dixit quidam romanæ linguæ diſertiſſimus auctor, neq; illi tamen ad cauendum dolus aut aſtutia deerant. Et Criſpus, compertum eſſe in bello plurimum ingenium poſſe. In hac itaq; ingenii & intelligentiæ parte, ſi recte diiudicare voluerimus, nec noſmetipſos amore noſtri decipere, iam videbimus manifeſte tempora noſtra haudquaquam antiquis reſpondere, niſi forte Pyrrho, & Hannibali, aut Fabio Maximo, aut Marcello, aut Iulio Cæſari ſæcula noſtra pares aliquot aut cōparandos queant afferre. Eſt autem quū in longum tempus conſilii effectus extenditur, vbi locum ſibi vendicat prouidētia, quę tertia prudentiæ pars eſt, per quam non tam præſentia quàm ex præſentium & præteritorū collatione futura noſcuntur. Sequitur fortitudo, viri fortis maxime propria. Sed hæc quoque duplex eſt, altera animi, de qua ſermo nobis pòſt eſt habēbendus, altera corporis: ſub hac membrorum robur, agilitas & quinque integritas ſenſuum colligitur: neq; enim dux inualidus, quanquam idem doctus, obeūdis muneribus bellicis aptus habebitur: vtilis ille conſilio, non pugnę: domi verbis aptius, ac fœlicius, quàm in caſtris decertabit. Quæ res Aphricani magni filium virtute animi patri æqualem, doctrina verò etiam altiorem, inhabilem bello fecit. Contra neque præualidus, ſi nimia corporis mole grauabitur, repentè poterit variis in locis, vbi res exiget, cohortandis militibus, propulſandisq; periculis adeſſe, neque rurſum cæcus, vel ſurdus, vel hoſtium, vel ſuorum ſtatum circunſpicere, ex diſſonis vocibus clamoréque militum quid in re, quidue futurum, iudicare

care queat. Huius proprium eſſe aiunt, exercitus ducere, aliena vaſtare, delere vrbes, oppida excindere, liberos populos aut trucidare aut ſubiicere ſeruituti, ex quo plura hominum milia afflixerit, ſpoliauerit, ſubſtulerit, cruore cãpos inundauerit, fluminaq́ infecerit, & maiora quæq́ fuerit aggreſſa, eo magis nomen illius illuſtrari. In hac præpollentis virtutis parte, apud externos clarum nomen habet Pyrrhus, Hannibal, & Maſiniſſa. Ex his verò hominibus qui prodigioſa virium oſtentatione gloriantur, Polydamas & Milo omnium certaminum victores palmam ſecum auferunt: horum enim alter ante olympicum certamẽ, currus ſiſtere currentes, & manibus, contrà nitentibus iumentis, obnixis retinere ſolitus eſt: alter in clypeo vncto perſtare, neq́ ſolum depelli ab eo vlla vi poſſe, verum non ſecus ac ſtatua quædam plumbo affixa reſiſtere. Tritanum quendam etiam legimus, qui ludo Samnitum gladiatorio, leui tactu aduerſarios omnes vicit, eius quoq́ filium Cn. Pompeii militem, tam parui feciſſe hoſtem prouocantẽ, vt inermi eum dextra ſuperaret, & digito vno correptũ in imperatoris ſui caſtra trãſferret. Firmum Saturnium robuſtum etiam adeò fuiſſe ferunt, vt Tritanum huius parentem, cuius Elius in prodigioſa fortitudine meminit, viribus ſuperaret: nam & incudem ſuperpoſitam pectori, conſtãter pertulit, quum ipſe recliuis ac reſupinus, & curuatus in manus, & terga, pẽderet potius quàm iaceret. Ex regibus verò noſtris & ducibus inſignes habentur Tul. Hoſtilius, romanus rex, nec non vterq́ Aphricanus & Marius, Mariúſque tyrannus, Iulius Cæſar, & Papyrius curſor deniq́, ac Maximus, quorum alter nactus ex pedum pernicitate cognomen, alter ex viribus, quum alii Crotoniatem eum Milonem, alii Herculem, Anteum alii vocarent. Nunc ſupereſt vt de reliqua fortitudinis ſpecie diſſeramus, cuius munera hæc maximè ſunt, mortis ſcilicet dolorisq́, & aſperarum terribiliũm que rerum contemptio. Et quanquam hanc multi ducum propriam militareq́ virtutem opinentur, quum ſit omnium, in bello tamen clarior inter mortes & vulnera emicat. Huius virtutis ante alios inuictum habitaculũ Roma fuit, proximum Lacedæmon & Carthago. Hic ex noſtris primus occurrit romanę ſapientiæ princeps Cato, cæteris multorum eruditorum ſententia maxime præcellens, Cleãtem, Chryſippum, Zenonem, Empedoclẽ ſecutus credo, qui omnes, alia licet perſuaſione, ſponte ſua lęto caput obuit obtulere: tametſi nullam in Catone fuiſſe, verùm omnem potius ceſſiſſe fortitudinem aſſerant alii, præclaro ingenio & pręſtanti doctrina viri: & quũ propriũ virtutis huius partis ſit, à ſe & à recto rationis tramite non diſcedere, nec in rebus aſperis perturbari, ac deiici, ſed perſiſtere, Fortitudinem aſſerentes non vmbratilem eam eſſe, quę contra naturã, monſtri vice nititur, vltràque modum eius egreditur, aut ſtupore animi, aut immanitate, aut inſania, qualem fuiſſe accepimus ferum quendam in ludo Cęſaris gladiatorem, qui quum vulnera eius à medicis execabãtur eo fuit habitu oris vt ſuperante lętitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit, ſed eam veram & probam quam Socrates & maiores noſtri ſcientiam eſſe dixerunt tolerandarũ rerum & non tolerandarum: per quod apparet eſſe quædam intolerabilia, à quibus fortes viri aut obeundis abhorrent aut ſuſtinendis. In hac etiã ex noſtris, Iulius Cæſar, à nobis ſæpe dictus dicendusq́ nobis occurrit, occurrunt Aphricani duo, Pauli

totidem,

totidem, Macedonicus & Cannenſis, Claudius, Marcellus, Claudius, Nero, Tib. Gracchus, C. Marius, Druſus & Germanicus cæſares, Titus & Traianus principes. Ex vetuſtiſſimis autē, primus et tertius romani reges, necnon ex equeſtri ordine Oratius cocles, L. Siccius dentatus, tribunus plebeius, M Sergius, innumerabilesq; alii, ſi ſingulos quoſque proſequi libeat, quum plures vna gens in quocunque genere eximios tulerit, quàm cæteræ terræ. Externi verò Lacedæmonius Leonidas, Athenienſis Mylciades, ſupraq; nominati Themiſtocles atq; Epaminūdas, & ex antiquioribus, Liber, Hercules, Theſeus, Achilles, Hector, Tydeus, Diomedes, Aiax & virgilianus Aeneas: Hannibal quoq; genitórque Amilchar, & germanus Haſdrubal, Alexander Macedo, & huius genitor Philippus, & auunculus Alexāder Epirenſis, & Pyrrhus etiam ipſe Epirotarū rex de quo ſuprà diximus. Hebræorum inſuper, & imprimis Dauid, Ioſue deinde & Iudas porrò. Nec me fallit eam licet virtutē Ariſtoteles ipſe pertulerit, quidufdam videri poſſe ethicum me virtutum perturbaſſe ordinem, non ſolum prudentiam his annumerando, verum etiam fortitudinem iuſtitiæ præferendo militarem, quum ſæpenumero iuſtitia longe præfulgens, perfectáque virtus ad alium maxime cenſeatur: quod non ab re, ſed de induſtria quoq; factū eſſe ſcito. Eſt enim viri propria maxime fortitudo, ſola inter cæteras maſcula, plena ſpiritus, plena vigoris & animi: honoratiſſimam verò eam eſſe omnium virtutum, Ariſtotelis ſentētia ex eo patet, non quia optima ſit, verum propter ea quæ in ea ſunt optima & vtilia: quas ob res imperatorum ſimulachra defunctorum, militari fere habitu inſigniri, obeliſcos, columnas & pyramides arcusq; triumphales erigi, & poſteritati conſecrati videmus, quaſi pręcellentiſſimū ſit, in eo genere laudis ac virtutis potiſſimum claruiſſe, Et quanquam fortitudo hominum cętus maxime protegat, non minus & iuſtitia vna omnium domina & regina virtutum, etiam ducum propria cenſeri poteſt, quòd ſola hominum cōuentus regit, quòd fœdera ſocietatis humanæ cōtinet, quòd ſeruare non amicis modo, ſed hoſtibus fidem monet. Quùmque nihil fraude vtilius, nec dolo efficacius in his quæ in bellis ꝓſperè atque ex ſententia geſta ſunt, quæ plurima ac maxima eſſe comperies, & quorum gratia aut repudianda imperia ſunt, aut vnà cum ſuis artibus obeunda, ſunt qui hac Xenophontis ſententia freti, in eo libro qui equitum præfectus inſcribitur, licere ſibi exiſtiment hoſtē nedum bello fallere, ſed à diis immortalibus ipſis vt poſſe contingat precandum, omníque ſtudio fraude vel virtute innitendum, iuxta illud Corebi apud Maronem in illa turbulentiſſima nocte troianæ captiuitatis poſt Androgei mortem inquientis,

Mutemus clypeos, Danaûmque inſignia nobis
Aptemus: dolus an virtus quis in hoſte requirat?

Sint licet qui deteſtādum id omni tempore putent, mutationē illam clypeorum, & reliqua non grauiſſimi poëtæ, ſed adoleſcentis ore dictum cenſeri debere aſſerentes, quod malum & antiquū et noſtri temporis eſt, ſeu illa ignauia eſt ducum, ſeu militum inſolentia, auaritięque rabies, vtraque ſentētia militantiū ducumq; animis extirpanda eſt, vt hoſtibus ſeruetur fides, amicis humanitas, vtriſque iuſtitia: vt & illis nō niſi ſeruato decore noceas, & his nullo penitus noceas modo.

Nam

Nam quid turpius,aut quid vſquam ſceleratius, quàm ñocumento his eſſe quorum tutelæ ac præſidio euocatus ſis, quàm ex cuſtode raptorem, ex cane lupum fieri? Huius gloriæ prima in parte clariſſimi habentur Fabricius, & Camillus,& Regulus,quorum primi duo quũ poſſent dolo vincere, noluerunt: tertius, ne aut damnoſus eſſet patriæ,ant infidus hoſtibus,crudeliſſime mori elegit,interq́; hoſtibus præſtitæ fidei ſeruatores,haud prætereundus eſt Caſſius: in altera autem hi ſunt quibus modicum fuit à ſuorũ iniuriis abſtinere, niſi vltro pro eis morerentur.Ex his Romæ Curius & duo Decii, Athenis autem Codrus,Carthagini Philenes fratres ſeſe ante alios offerunt,quorum primus vt terrorẽ publicum ſedarer,ſecundi vt victoriam labentemq́; aciem firmarent,tertius patriam inſtanti excidio eriperet,qnarti vt fines patrios prorogarent, ad mortem voluntariã ſunt profecti,vtq́; ciuibus ſuis bene eſſet,ipſi eſſe noluerũt. In vtraq; verò Magnus Põpeius etſi ad hunc vnum Cicero omnes bellicas laudes & quæcunque de his quibus egent duces vt ſummi ſint aut diximus aut dicturi ſumus,cumulatiſſimè cõparat: inre id quidem meritóque,ſed ſi cui maxime ſuum tribuitur,verè Magni Pompeii laus eſt bellica iuſtitia ſimulq́; & cognita inter victorias & triumphos continẽtia,quę ad eam de qua hic aggrediar dicere virtutẽ referenda eſt,ſi vnum quod nũc ad iuſtitiã ſpectat adiecero,eſſe beneficentiã ac liberaliiatem pulcherrimas ducum & imperatorum veſtes,quibus indecora plurima tegi poſſunt: hac Iul. Cæſar præit cunctos gloria,neq; enim quiſquam,ſi Senecæ verba teneo, liberalius victoria vſus eſt, ex qua nihil niſi diſpenſandi poteſtatem ſibi vindicauit. Apud exteros Alexander primum locum tenet,vt Græci volunt,neq; noſtri obſtant: quanqnam Philippus pater in Alexandro qui largitione beniuolentiam Macedonum ſectabatur, profuſionem illam pecuniarũ his verbis inſecutus eſt, Quid te, malum, rationis,inquit,in iſtam ſpem induxit, vt eos tibi fideles putes quos pecunia corrupiſſes? an tu ideo agis vt Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & prębitorem putẽt? quod quidem regi ſordidum eſſe non ambigis, & corruptelam quàm largitionem potius dici: fit enim deterior qui accipit, atque ad idem ſemper expectandum paratior. Quid autem eſt ſtultius,quàm quod facias libenter, curare vt id diutius facere non poſſis? largitiones immoderatas rapinæ ſequuntur,quum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus cogeris inferre: itaque qnnm beniuolentiæ comparandæ cauſa ſis prodigus, non tanta ſtudia aſſequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus exemeris: quamobrem nec iia claudenda eſt res familiaris vt eam benignitas aperire non poſſit, nec ita reſeranda vt omnibus pateat, ſed vtrinque modus adhibeatur,iſq́; referatur ad facultates. Quarta nunc mihi ſupereſt Modeſtia quam temperantiam vocant, cui adiacet ipſa quam paulo antè dicebam continentia,ſine qua non dicam dux, ſed nec quidem vir bonus vſq̃ fuit. Quia verò nunc de ducibus ſermo eſt, quid oratio perita literarumq́; cognitio, quid magnanimitas,quídue omnes aliæ imperatoriæ artes profuerint,ſi auaritæ,ſi libidinis aut gulæ imperio dux victus,abiecto freno quo exercitum regat, ſe ſuáſque legiones pręcipitet,& in peſtem trahat, quo ſępe multi cum omnibus copiis periere? Hæc igitur ſingularis,& propria virtus eſt Pompeii,in qua ſi imitari eũ

 collega

collega eius Craſſus voluiſſet, nunquam ipſe cum filio, & cum tanta ruina imperii cecidiſſet. Probat hanc romani ducis cōtinentiam atq; modeſtiam templum Hieroſolymæ opulentiſſimum, ſed ab hoc intactum duce, ab altero ſpoliatum: probant & alia multa, quorum pars in verbis Ciceronis apparet quæ mox inſeram. Accedit his manſuetudo quędā, & ſuauitas, facilitasq; animi, in qua Aphricanus & Iulius Cæſar excellunt, hac ad conciliandos animos hominū nihil efficacius. Eſt huic confinis æqualitas quædam, familiaritasq; cum exercitu, quę res maxime milites ducū amātiſſimos effecit, in qua notus Valerius Coruus & Marius ex noſtris, ex externis Hannibal: & hæ quidem artes beniuolentia & amore, ſicut obiectæ, ſeueritas atque imperioſitas exercitum ac ſubiectos metu frenant. His artibus Mar. Curius, & Q. Cincinatus, & Papyrius curſor, & Fabius Max. notiſſimi, ſed nullus in ea re Iunio Bruto Manlioq; par Torquato, quorum primum publicæ libertatis amor impulit vt proprios filios à ſe depulſæ tyrannidi fauentes, ſeruiliter virgis cæſos, ſecuri percuſſos ad mortem ageret: ſecundum vero caſtrenſis diſciplinę ſtudium coēgit vt pręclara indole adoleſcentem filium quòd iniuſſu eius in hoſtem pugnaſſet, quanquam vnicum & victorem necaret. Additur huic ſeueriſſimi facti comes, Poſthumius Tiburtus, cuius ego ne pręteriiſſe potius, q̄ vt aſſeruiſſe rem tantā videar, mentionem fecerim: apud quoſdam enim ſcriptorum certa res, apud alios facti eius in ambiguo fama eſt. His tam multis & patientia iungitur eáque multiplex, hæc dolores corporis æquanimiter perfert, illa quaſi quoddam vulnus aurium atq; animi, contumelias fert verborum, vtraque ducibus & militaribus curis accommodata: prima quidem fortitudinem, ſecunda verò ciuilitatē reſpicit, atq; modeſtiam ipſam de qua ſermo eſt: in prima Mutius, & Marius & Pompeius clari habentur, & Acilius quidam Cæſaris miles Maſſiliæ ſpectatus, & M. Sergius cum eiſdem quibus ſuprà comitibus: ex externis verò Cynegirus Athenienſis græcis hiſtoriis celebratus: In altera verò ro. imperatores Iulius & Auguſtus ex noſtris, ex externis Philippus & Antigonus Macedonum reges, & Pyſiſtratus Athenienſis tyrannus: deniq; noſtros atq; externos Magnus ille Pompeius omnes ſuperat aut æquat, quo admoneor vt ex oratione quę de eius imperio habita eſt, ac de imperatorum ſeu ducum continentia, déque his quatuor quę in duce requirimus, M. T. Ciceronis verba paulo antè promiſſa ſubiiciam, quæ clementiſſime atq; inuictiſſime princeps, vel vſui vel voluptati maxime tibi fore, confido. Neq; enim ille, inquit, ſolę ſunt virtutes Imperatoriæ quę vulgò exiſtimātur, labor in negociis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſiliū in prouidendo. Et poſt hęc, Non enim, inquit, bellandi virtus ſolum in ſummo ac perfecto imperatore quęrenda eſt, ſed multę ſunt artes eximię huius adminiſtrę comiteſq; virtutis, ac primum quanta innocentia eſſe debent imperatores, quanta deinde omnibus in rebus temperantia, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate: nec longe poſt, Propter hanc auaritiam, inquit, imperatorum, quantas calamitates, quòcunque ventum ſit noſtri exercitus ferant, quis ignorat? itinera quæ per hoſce annos in Italia, per agros atq; oppida ciuium Romanorum noſtri imperatores fecerūt recordamini, quum facilius ſtatuitis quid apud

apud exteras nationes fieri exiſtimetis, vtrum plures arbitramini per hoſce annos militum noſtrorum armis hoſtium vrbes, an hybernis ſociorum ciuitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitũ is continere imperator, qui ſeipſum non continet, neque ſeuerus in iudicãdo qui in ſe alios ſeueros eſſe iudices non vult. Quibus dictis, ad Pompeii laudes verſus, Et miramur, inquit, hunc hominẽ tantum excellere cæteris, cuius legiones ſic in Aſiam peruenerint vt non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur. Iam verò quemadmodum milites hybernent, quotidie ſermo ac literæ perferuntur, non modo vt ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur, ſed ne cupienti cuiquam permittitur: hyemis enim, non auaritiæ profugium maiores noſtri in ſociorũ atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cæteris in rebus qualis ſit temperantia conſiderate, vnde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum inuentum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui tam celeriter in vltimas terras pertulerunt, ſed eum res quæ cæteros remorari ſolent, non retardarunt: non auaritia ab inſtituto curſu ad prędam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem, poſtremo ſigna tabulas cæteraq; ornamenta græcorum oppidorum quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne videnda quidem exiſtimauit: itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium ſicut aliquem non ex hac vrbe miſſum, ſed de cælo lapſum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines romanos hac quõdã abſtinentia, quod iam nationibus exteris incredibile ac falſò memoriæ proditum videbatur: nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet, nunc intelligunt non ſine cauſa maiores ſuos tum cum omni hac temperantia magiſtratus habebamus, ſeruire populo Ro. quàm imperare aliis maluiſſe: iã verò ita faciles aditus ad eum priuatorũ, ita liberę querimonię de aliorũ iniuriis eſſe dicuntur, vt is qui dignitate principes excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Iã quãtũ cõſilio, quãtũ dicẽdi grauitate & copia valeat in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipſo in loco ſæpe cognoſcitis: fidem vero eius inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quàm hoſtes omniũ gentium ſanctiſſimam iudicarint? humanitate iam tanta eſt, vt difficile dictu ſit, vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinẽ victi dilexerint. Hæc Cicero, cuius ex officina tanta imperatorum & ducum monumenta poſuiſſe velim, quia neſcio an vſquam alibi de bonis & præclaris eorũ moribus luculentius & vberius ſcriptũ ſit. Supereſt auctoritas, quæ ex prædictis maxime naſcitur, augetur autẽ fama nominis, ex opinione hominũ, ex ducũ virtutibus & ꝓſperitate cõcepta: quo in genere Iulius Cę. Aphricanus maior, & Põpeius Magnus opinatiſſimi habẽt, quorũ tãta fuit auctoritas, eaq; ſub iſtis militũ fiducia vt nõ ſe ad pręliũ, ac diſcrimẽ, ſed ad victoriã & hoſtiũ prędã duci crederẽt, quo nihil vtilius ad votiuos ac ꝓſperos belli euẽtus & quos in cõtrariũ verti ſolere diffidẽtia bellatorũ, ex leuitate aut inertia ducum orta, ſæpe compertũ eſt. Poſtremo deniq; fœlicitas, non ſolũ in militia, ſed in vita eſt expetẽda. Nẽpe huc omnia referuntur, háncque nec dare ſibi quiſquã poteſt,

nec augere,diuinum ſane munus, ſed ita duci neceſſarium vt quanquã reliquis floreat,ſi hoc vnum deſit,nemo cenſeat eligendum.Nam vt fœlicitatem fiducia, ſic infœlicitatem ducum,ſequitur militum pauor, quo nihil propius exitio eſt. In hac quidem quum multi celebres ſint,longe tamẽ Titus,& Traianus,& Theodoſius, & Sylla, ſiue vt fama fert Metellus ille fœlix dictus,omnes ſupgreditur: etſi iuxta ſententiam vere philoſophantium, nullus hic fœlix ſit: ſed de fœlicitate bellica ſermo eſt, qua fœlicem ducem dicimus vincere ſolitum,inſuetum vinci: in hoc numero ex externis Alexander eſt Macedo, & Cyrus Perſarum rex, niſi in Scythiam pertexiſſet,& Carthaginenſium dux Hannibal, ſi aut Matherbali credidiſſet,aut paulo maturius diem obiiſſet.

Imperatorum conſilia quæ Græci ſtrategemata appellant, & quæ ante bellum, in bello, & poſt bellum ſapienter, lepidè, facetè ac moderatius dicta ſunt. Cap. II.

POſt haſce virtutum ſpecies & imperatoria munera, quorũ illuſtrem eſſe conſtat effectum,vt præclarè factorum, ita dictorum quæ ducem moneant,rationes etiam & exempla promiſſa ſubiiciemus: quibus egregium primò ac ſanè præcellens ſit illud quod ab Heſiodo vſurpauit Ariſtoteles,ab Heſiodo vel Ariſtotele Liuius, dum ſalutem ſuam exercitúſque ſui M. Rufus Minutius,beneficio Q.Fabii Max.cognouiſſet,eum videlicet optimum & primum ſeſe virum qui quæ gerenda ſunt conſpicetur & cõſulat: ſequenti autem gradu eum,qui aliorũ bene monentiũ conſilia ſequatur: extremi autẽ ingenii & penitus inutilis illum eſſe, qui cõſulere neſciat alteri nec parere.

Gymnoſophiſta quiſpiam acri & perſpicaci ingenio ad ſuccinctè reſpondendum,ab Alexandro interrogatus,quonã pacto quis late imperitans, magnam ſibi beniuolentiam comparare poſſet,Ne ſit terribilis inquit. Ab eodẽ interrogatus item,quomodo mortalis quiſpiam ſe in deorum numerum reciperet,Si humanis,ſubiunxit,maiora viribus opera geſſerit.

Agis rex, quũ Atticus quidã in Laconicos enſes cauillaretur ꝙ parui eſſent, diceretq́ꝫ facile eos abſorberi à circulatoribus in theatris poſſe: Et tamẽ vix nos inqt attingimur hoſtiũ gladiis lõgioribus.Ego verò & laconicã orationem intueor,quæ breuis videtur eſſe,maximas res cõplecti, & auditorum mẽtẽ attingere. Cyrus conſpecto Centurione prope ſe diſcumbente,graui turpiq́ꝫ corpore,iocãdi gratia adoleſcentem ne ponè aſſidentem ob pulchritudinem more græco ſecum duceret rogauit,annuente illo dicẽteq́ꝫ ſe aſpectu eius oblectari admodum, coniicere in eum oculos qui vnà cœnabant,viſaq́ꝫ viri inhoneſta nimium facie, riſere omnes,ſubinde quęrẽtes,qua ſibi in re vſui talis vir eſſet: is Cẽturio quotiens die noctuq́ꝫ ab ſe appellarẽt,ait nulla vnq̃ excuſatione vſũ, citò ſemp obtẽperaſſe: quũ quid ei demãdaſſet,nũq̃ abſq́ꝫ ſudore mãdata executũ,reddidiſſe quoq́ꝫ cõmilitones ſuo exẽplo ſolicitos.Idẽ quoq́ꝫ ad impii magnitudinem hoc adiecit inuẽtũ,vt quicquid etiã in remotiſſimis ageretur locis q̃primũ ſciret.Cognito nã ꝙ quantũ die noctuq́ꝫ eques itineris cõficẽre poſſet, diſpoſitis in loco equitibus,vt recẽs literis receptis ſuccederet feſſo, velociter qd vbiq́ꝫ accideret noui ꝑcipiebat, ꝓuidebátq́ꝫ ꝓut neceſſariũ eſſe videbat: hęcq́ꝫ cauſa extitit,q̃uis procul abſit à vero,vt velocius q̃ grues iter facere putarẽtur,idq́ꝫ ꝓpter velocitatẽ eũtiũ creditũ eſt.

Aeſchylus

Aeſchylus in Iſthmo certamẽ ſpectans,vbi altero vulnerato theatrum exclamauit,Ionem Chium tangens,Vidésne inquit quid exercitatio ſit?vulneratus enim tacet,ſpectantes verò clamant.

Ageſilaus interrogatus quid facturi Lacedæmonii victores eſſent,Si prudentiſſimus,inquit,imperator rem gereret.Hoc item præſente duce,quũ quiſpiã Lacedæmoniis muros deeſſe queſtus eſſet,Dic,inquit,meliora:ciuitas enim ipſa noſtræ vrbis munitiſſima mœnia ſunt:par ſiquide eſt,nõ lignis aut lateribus,ſed virtute patriã,deos penates,aras,focos,parentes,cõiuges,liberos,tueri atque defendere.

Braſidas quũ in caricis murem cõprehẽdiſſet,morſus eum dimiſit:deinde ad aſtantes conuerſus,inquit,O Hercules,nihil eſt tam paruũ neque tam imbecillum, quod ſi auſit vlciſci,& inuadentibus repugnare,non ſe incolumem ſeruet.

Chabridas dicere conſueuit,formidabilius eſſe ceruorũ agmen ductu leonis, quàm leonũ ceruo duce .Idem eos dicebat pulcherrime officio imperatoris fungi,qui res hoſtium maxime noſcerent.

Seſoſtris Aegyptiorum rex , quum eos qui iuxta mare rubrũ ſunt homines claſſe ſubdidiſſet,& in Aegyptum rediens per terram,omnes gentes quę ſibi impedimẽto erãt expugnaſſet,harũ quęcunque ſibi fortis & libertatis cupida viſa eſt, in eorum regione colũnas erigens,in eis & nomen eius, & patriæ hominiſque verẽda incidit, & vt ſua potẽtia eos vicerat:quos autẽ ſine prælio & facile ſupetaſſet,ibi colũnis poſitis ea ſcripſit nomina,addens ad ea mulieris pudibũda inciſa.

Q.Mutius legatus à romanis ad Pœnos , duabus teſſeris poſitis, altera pacis, altera belli,optione ſibi collata vtrã S.P.Q.R.referri mallet,vtraque ſublata,Pœnorum,inquit,non Romanorum vtram vellent eſſe debere.

Q.Fabius,Romanorum imperator econtra,ſimili modo ad Carthaginenſes miſit epiſtolam,in qua vtriuſque populi ſententia par vigor amplitudoque quondam fuiſſe deprehendi poteſt:ibi enim ſcriptum quum eſſet,po.ro.miſiſſe ad eos haſtam et caduceũ,ſigna duo belli aut pacis,ex quis vtrum vellent eligerẽt,quódque elegiſſent,vt vnũ id eſſe miſſum exiſtimarent, Carthaginenſes reſponderunt ſeſe neutrum velle eligere,ſed poſſe cogitare qui attuliſſent,vtrum mallent relinquere:quodque reliquiſſent,id ſibi profectò gratũ futurum: hæc tametſi ab elegãtiſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus dicta ſint, M. tamẽ Varro,certiſſimus auctor,non haſtam ipſam,neque ipſum caduceum miſſa dicit,verum duas teſſeru las,in quarum altera caducei,in altera haſtæ ſimulachra fuerint inciſa.

Carthaginenſes quia ſpartum & nerui deficiebant ad ſagittas emittẽdas,tonſarum crinibus mulierum ad funes efficiendos vſi ſunt,quod aliquãdo & apud Maſſilienſes,& Rhodios,& Aquilegienſes,& Romanos in capitolio obſeſſos vrbe à Gallis occupata factũ eſt:vnde & in honorem matronarum,templum Veneri caluæ ſenatus decreuit.

Tarquinius Priſcus , Quiritibus,operis tædiũ periculũque fugientibus,nouũ & inexcogitatũ antea,poſteaque,remediũ inuenit.Sex enim hominũ vita defunctorũ figere crucibus corpora ſpectãda ciuibus,ſimul à feris volucribuſque lacerãda iuſſit,quãobrẽ pudor romani nominis,qui prius res ſępe perditas ſeruauit in prœliis tũc quoque ſubuenit:iã erubeſcẽs,cũ puderet ſic viros,tãque puditurũ eſſet extinctos,

Cæcilius Metellus Pius proconſul. Trebiam vrbem Hiſpaniæ primariam quum ſubigere nequiret, ac vagantem fluctuantémque exercitum duceret, hóſque modo adoriretur, modo ad illos ſe tranſferret, & iunior quidam tribunus militum quid ſibi vellet tam crebra locorum mutatio peteret, Si hanc reſpondit interiorem tunicam exiſtimarem mentis meæ conſciam eſſe, exutus eam, in ignem continuo mitterem: ſicq; fœlicibus cœptis poſt tam longa itinera, tam varia peragrata municipia, ad Trebiam inopinatam denuò conuerſus eã oppreſſit, & non ſine omnium admiratione, voti ſui compos factus eſt.

Scipio cui primum Aphricano cognomentum extitit, vt Valerio Maximo, vel Fabius, vt Senecæ placet, Turpiſſimam aiebat & ignauiæ plenam imperatori excuſationem eſſe, Non putaui: conſultè enim quæ armis geruntur tractari debere opinabatur, quum præterita præcipitatáq; magis reprehendi, quàm reuocari vlla vi humana, vel ratione in integrũ reſtitui corrigíue poſſint. Is etiam Scipio quum à re militari atque vrbana ſtudium ad literas conuerteret, dicebat quum ocioſus eſſet, plura tunc negocia à ſe geri. Inde vbi Carthaginem in deditionem vi accepiſſet, ac milites quidem quam cepiſſent captiuam præſtanti forma virginem adueherent, atque illi darent, Libenter, inquit, acciperem, ſi priuatus, haudquaquam imperator eſſem. De eodem itidem licet inuulgatũ ſit, in aciem nunquam deſcendere imperatorẽ debere niſi aut occaſione ſe præbẽte, aut neceſſitate impellente, ex Sempronii tamen Aſellionis veteris ſcriptoris quarto hiſtoriarũ libro de P. Aphricano, Pauli filio ita proditum eſt, Se patrem ſuum audiſſe dicere, L. Aemilium Pau. nimis bonum imperatorem, ſignis collatis non decertare, niſi ſumma neceſſitudo, aut ſumma ei occaſio data eſſet: & ſapienter quidẽ vtrũque. Nam ad totius exercitus ſalubritatem nihil efficacius quàm quòd viri & ducis eſt, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, ſed oblato caſu ad conſiliũ flectere: nihil pernicioſius quàm in anguſtiam rei bellicę compulſum, imbellem fieri; quod nec euentus modo docet qui ſtultorũ magiſter eſt, ſed eadem ratio quæ ſæpenumero fuit futuráque eſt.

Auguſtus quum decimum octauum annum agens hoſtiliter vrbem inuaderet, ex ipſius exercitus legatis qui ſibi eius nomine conſulatum expoſcerent, cunctante ſenatu, Cornelius Centurio legationis princeps reiecto ſagulo, enſis capulum detegens, haudquaquam dubitauit in curia dicere, Hic faciet, ſi vos non feceritis. Idẽ Auguſtus ſaxo in expeditione percuſſum, ac notabili cicatrice in frõte deformem nimiũ, tamen ſua opera iactantẽ, ſic leuiter caſtigauit, At tu cũ fugies, inq̃t, nunq̃ poſt te reſpexeris. Ad eum itẽ veteranus quiſpiã, quũ die ſibi dicto periclitaretur, acceſſit in publicũ rogauitq; vt ſibi adeſſet, Auguſtus aduocatũ quẽ ex comitatu ſuo elegerat ſine mora dedit, cõmẽdauitq; ei litigatorẽ: exclamauit ingenti voce veteranus, At nõ ego, Cęſar, periclitãte te Actiaco bello vicariũ quęſiui, ſed pro te ipſe pugnaui, detexitq; impreſſas cicatrices, q̃bus erubuit Cęſar venitq; in aduocationẽ, vt qui vereretur ne ſupbus tantũ, ſed etiã ingratus videri poſſet. Imperatori quoq; bono inſuper neq; quicquã minus quàm temeritatẽ congruere arbitratus eſt, ſatiſq; celeriter fieri quicquid commode gereretur, quod à Catone licet prius dictũ ſit, crebro tamen & familiari tanquã ſuũ ſolitus erat vſurpare

pare ſermone. Occurrit illud eiuſdem Auguſt. Cæſ. poſtremo, qui quum Alexandri eſſet & antrum vbi Aegypti regum cineres precioſis pyxidibus ſeruabantur ingreſſus eſſet, corpus quidem Alexandri Macedonis libenter aſpexit, interrogatus verò num & Ptolomæi reliquias vellet inſpicere, Reges ſe inquit velle videre, non mortuos: atqui rex fuerat Ptolomæus, ſed quantum inter veros reges, eóſque quos regum nomine vulgus appellat interſit, breui diffinire voluit elogio ſapientiſſimus imperator.

Scipio iunior Polybii præceptum obſeruans ſtudebat non prius è foro abire quàm aliquem ex abeuntibus familiarem ſibi atq; amicũ quouis pacto effeciſſet. Idem quum pulcherrime ornatũ quiſpiam ſcutum oſtẽtaret, Heus, inquit, adoleſcens, ſcutum certe pulchrũ eſt, verum decet romanum virum in dextra potius ſpes ſuas quàm in ſiniſtra collocet.

Scilurus quũ relictis manibus filiis octoginta, diẽ eſſet obiturus, haſtarũ faſcẽ cuiq; oſtendẽs, vt illũ confringeret iubebat: id autem ſingulis ſe poſſe negãtibus, ſigillatim haſtas eductas, facile omnes confregit: ita docẽs illos, vbi vna eſſe perſeuerarent, firmos ac potentes fore: imbecillos verò, ſi ſepararentur ac diſſiderent.

Tigranes vrbanum, facetúmque quippiam in Romanorum exercitum afferre cupiens, vulgatiſſimum illud dixiſſe fertur, Eos ſi legati venirent, ſatis multos quidem: ſi verò pugnaturi, perpaucos admodum eſſe.

Amaſis Aegyptiorum rex, quum contemneretur ab Aegyptiis quòd obſcuro loco natus, & paulo antè regno potitus, vas aureum quod habebat lauãdi gratia ad turpéſque vſus, fregit, deiq; ſimulachrum ex eo confecit, idque in celeberrimo vrbis loco ſtatuit, quumq; religioſe coleretur ab Aegyptiis, huius rei certior factus eos cõuocauit, rémque docuit, vt ex eo vaſe ſimulachrum erat in quod prius Aegyptii vomebant, meiebántque, & pedes lauabant: nunc verò venerabãtur, eodem ſibi modo eueniſſe, ſiquidem prius plebeius erat, nunc eorum rex, proinde ſibi honores haberi iuſſit, ſic Aegyptios induxit ad ſui venerationem.

Agathocles figuli fuit filius, qui Siciliæ dominationẽ adeptus, réxque appellatus, fictilia pocula conſueuit inter aurea ponere eáque iunioribus oſtendens dicere, Ego quum huiuſmodi pocula conſueſſem, in præſentiarum quoniam diligentiæ ac fortitudini ſtuduerim, hæc facio. Inſuper quum vrbem obſideret & quidam è mœnibus per conuicium dicerent, O figule, quo pacto militibus ſtipẽ ſolues, manſuete is atq; ſubridens ait, Quum hanc cepero: quum autẽ viribus in ſuam redegiſſet ditionem, captiuos venundabat, inquiens, Si conuicio me rurſus affecerit is, querar apud dominos veſtros.

Antigonus quum milites quoſdam eſſet intuitus qui thoracibus & galeis ad pilam luderent gauiſus eſt, eorumq; duces acceſſiuit quos laudaret: vt autem audiuit eos bibere, illorum ducatus militibus dedit. Is etiam poſteaquàm longam ægrotatione euaſiſſet cõualeſceretq;, nihil ait deterius accidat: hęc enim aduerſa valitudo nos monuit, vehementius nobis efferendum non eſſe, quoniã mortales ſumus. Idem nocte quadam quum nonnullos ex militibus ſuis exaudiſſet omnia mala imprecantes regi qui ipſos in illud iter inextricabileq; lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maxime laborabant, & quum ignorantes à quo adiuuarẽtur

expli

explicuiſſet, Nunc,inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis:ei autem bene optate,qui vos ex hac voragine eduxit. Inſuper tam miti animo hoſtium maledicta quàm ciuiũ tulit. Itaque quum in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur & fiducia loci contemnentes hoſtem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur,& nunc ſtaturam humilem,nunc naſum colliſum deriderent,cũ gaudio inquit,Bene ſpero, ſi in caſtris meis ſilentiũ habeo: quum hos dicaces fame domuiſſet. captis ſic vſus eſt vt eos qui militię vtiles erãt in cohortes deſcriberet,cæteros præconi ſubiiceret, idq́ ſe negauit facturum fuiſſe niſi expediret his dominum habere, qui tam petulantem linguam haberent. Rurſus quum ſęua tempeſtate iactaretur,ac in eadem naui ſecũ ſuos omnes habuiſſet,pręcepiſſe liberis dicitur,vt & ipſi meminiſſent,& ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet. Cuius præcepti memor Philippus,quum duos ſimul filios ſecum haberet,ambos ſe non com miſſurũ in aleam eius qui pręponeretur caſus:& quoniã maiorem filium ſecum duceret,minorẽ ad ſubſidia ſpei,& cuſtodiã regni remiſſurũ in Macedoniã eſſe.

Dum Antagoras poëta congrũ elixaret idemq́ patellã quateret, Antigonus qui poſt eum ſtaret, Homerũ ne, ait, putas Antagora quum Agamemnonis res geſtas ſcriberet,congrum elixaſſe? & Antagoras,Tu autẽ rex,ait, exiſtimas Agamemnonem quum illas res gereret,curioſum adeò extitiſſe,ſi quis in caſtris congrum elixaret.

Lamachus quum manipularem præfectũ quendã reprehenderet,quoniã deliquiſſet,iſq́ diceret nũq̃ fore vt id amplius faceret,bello enim bis errare nõ licet.

Memnon qui cõtra Alexandrũ pro rege Dario bellũ gereret, quendã qui ſub ſe merens multa de Alexãdro maledicẽ,petulanterq́ loqueretur, vbi lancea percuſſiſſet,Ego te,inquit,alo vt pugnes,non vt Alexandro maledicas.

Dum Medis irruentibus Perſarum acies pulſata in fugam ageretur,ac omnino deficiens,nec victorem aſpicere auderet,matreſſamilias eorum & vxores paſſim obuiam fugientibus occurrerunt,& earum denſata acie orant vt,eiuſce fugę notam haudquaquam ſubeant, ſed fortiter in prælium reuertantur: nolentibus ſublata veſte obſcœna corporis oſtendunt,rogantes ne in vteros matrũ vel vxorum velint refugere: hac repreſſi caſtigatione,in prælium redeunt, & facta im preſſione quos fugiebant fugere compulerunt.

Themiſtocles adhuc iuuenis, quum Marathonis victoriam & Milciadis imperium animo celebratum repeteret atque verſaret, inſomnésque noctes proin de duceret & ſolita reſpueret conuiuia,interrogantibus admirãtibusq́ vitę mutationem, eum dicere ſolitum ferunt,quòd Milciadis victoria ſibi ſomnos eriperet. Interrogatus etiam,vtrum Achilles mallet an Homerus eſſe, Tu autem ipſe inquit,vtrum victor in Olympia eſſe malles,an victorum præco? Rurſus quum Adimanthus qui nauale prælium formidaret diceret aduerſus eũ qui ad id Græcos adhortaretur ſuadendóque incitaret, o Themiſtocles, eos qui in certaminibus primi irruperint cędunt ſemper, Ita eſt inquit, Adimanthe, verum eos qui manſerint haud coronant. Quum item ad interfectorum cadauera ad mare viſenda ſe contuliſſet,vt armillas paſſim & torques abiectas aſpexit,pręteriens ipſe

amico

amico qui eum ſequebatur, Collige tibi,inquit,tu enim nequaquam Themiſtocles es. Eundem etiam dicere ſolitum ferunt,ſe neque honoribus ab Athenienſibus affici,neque apud eos in admiratione eſſe,ſed procella vexatos,imminente periculo, ſe veluti platanum ſubterfugere: reddita autem ſerenitate, euellere atque deiicere.

Cum Antiochus rex,poſteaquàm Romani aduerſus eum traieciſſent in Aſiam,pro ſoluendo bello ad Scipionem miſiſſet,eiuſmodi reſpõſum accepiſſe fertur,Prius enim oportuit,non nunc quum frenum & ſeſſorem ſuſceperis. Idem cum ingenti exercitu Gręciam petiturus eſſet, cunctis ob militũ multitudinem & armorum varietatẽ,quæ paulo antè iactabantur perterritis, huiuſcemodi ad Achæos dictione eſt vſus,Quum enim apud Calchidenſem,bonum quidem hoſpitem & ſcitum conuiuatorem ſolſtitiali tempore comiter accepti miraremur vnde illi eo tempore anni tam varia & multa venatio,homo glorioſus ridẽs varietatem,ait illam ſpeciem ferinæ carnis,ex manſueto manſuefactam,ſed condimentis & apparatibus ſolũ differre: Proinde nec vos vlla teneat admiratio circa hæc varia nomina gentium inauditarum,Dacas, & Caduſios,&Elimęos & multa genera armorum,haſtatos,cataphractos & pezęteros,hoc eſt,pedeſtres ſocios,cumq; pedeſtribus ſagittarios auditis: nam homines omnes eſſe,armis inuicem differentes, aut paulo mancipiorum melius propter ſeruilia ingenia quàm militum genus.

Lucullus in Armenia, quum cataphractos Tygranis maxime milites ſui metuerent,bono animo eſſe iuſſit: futurum enim plus laboris in illis ſpoliandis, quàm in vincendis.

Lucius Sylla qui Præneſte obſidebantur occiſorum in prælio ducum capita, haſtis infixa oſtendit,atq; ita obſtinatorum peruicaciam fregit. Sylla item cognomẽto fęlix,inter ſuas maximas fœlicitates duas exiſtimabat,Pii Metelli amicitiam,& quòd vrbem Athenarum non æquaſſet ſolo,ſed ſeruaſſet potius.

Eumenes quum in caſtra reuerteretur,& epiſtolæ paſſim in ipſis caſtris abiectæ inuenirentur quibus his qui eius caput ad Antigonum detuliſſent magna præmia diffinirentur,vocatis ad concionem militibus,gratias primò egit,quòd nemo inuentus eſſet qui ſpem cruenti præmii fidei ſacramentis antẽponeret, tũ deinde ſubiecit callide confictas has à ſe literas ad experiendos ſuorum animos eſſe,cæterum ſalutem ſuam in omnium poteſtate eſſe,nẽc Antigonum nec quẽquam ducum ſic velle vincere vt ipſe in ſe peſſimum exemplum ſtatuat: hoc facto in pręſenti labantiũ animos coërcuit, & in futurũ prouidit, vt ſi quid ſimile accidiſſet,non ſe ab hoſte corrũpi,ſed à duce tentari milites arbitrarentur. Inſuper quum intelligeret ſi copiæ ſuæ cognoſcerent aduerſus quos ducerentur, non modo non ituras,ſed ſimul cum nuncio dilapſuras,hoc eius fuiſſe prudentiſſimũ fertur vt deuiis itineribus milites duceret,in quibus vera audire non poſſent, & his perſuaderet ſe contra quoſdam barbaros proficiſci: itaque tenuit hoc propoſitum,& prius in aciem exercitum duxit præliumq; commiſit, quàm milites ſui ſcirent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, vt equitatu potius dimicaret quo plus valebat,quàm peditatu quo erat deterior.

deterior. Hunc item Eumenem perſequens Antigonus, cum omni genere copiarum ſæpe abundaret, neque vnquã ad manus accedere liceret niſi his locis quibus pauci multis poſſent referre, extremo tempore cum conſilio capi nõ poſſet, multitudine circuitus eſt: hinc tamen multis ſuis amiſſis, ſe expediuit, & in caſtellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit, vbi cum videret ſe fortunam obſidionis ſubiturum, maiorem exercitus partem dimiſit, ne aut conſenſu multitudinis hoſti traderetur, aut obſidio ipſa multitudine grauaretur, in hiſq; qui remanſerant quũ vereretur ne vno loco manens equos militares perderet, quòd ſpatium non eſſet agitandi, callidum fuit eius inuentum, quemadmodum ſtans iumentum concaleſieri exercerióq; poſſet, quo libentius & cibo vteretur & à corporis motu remoueretur: ſubſtringebat caput loro altius quàm vt prioribus pedibus planè terram poſſet attingere, deinde poſterioribus cogebat exultare, & calces remittere: qui motus non modo minus ſudorem excutiebat, quàm ſi ſpatio decurreret: quo factũ eſt, quod omnibus mirabile eſt viſum, vt æquè iumenta nitida ex caſtello educeret quum complures menſes in obſidione fuiſſent, ac ſi in campeſtribus ea locis is habuiſſet. Demades poſteaquã ex hac luce migraſſet, Alexander aiebat videre ſe Macedonum exercitum excæcato Cyclopi perſimilem, quoniam tali principe eſſet orbatus. Artaxerxes quum aliquãdo fugiens, cõmeatu impedimentiſq; direptis ſiccis ficis veſceretur ac pane ordeaceo, Cuius modi, inquit, voluptatis rudis eram?

Aurelianum imperatorem, ne vti ſtatuerat in vrbem Tyanam deſæuiret placauit Apollonius, maximæ famæ & auctoritatis homo: quippe ſi vis o imperator, inquit, vincere, nihil eſt cur ſæuias in ciues iſtos: ſi vis imperare, abſtineas à cruore innocentum oportet: ſi vis viuere, clemẽter age. Idem Tyanam quidem rebellem vrbem obſidens iurauit ſe neque canẽ in ea vllum ſi caperet relicturum, ac probe id quidẽ: ea nanque res militibus prædæ auidis ſpem dedit, & animum capiendi, obſeſſis verò deſperationem fecit: at verò vi capta vrbe, quum milites iuxta illud dictum quo canem ſe relicturum apud Tyanæos negarat, euerſionem vrbis expoſcerent, reſpondit his, Canem, inquit, negaui in hac vrbe me relicturum, canes ergo omnes occidite: quod dictũ quo præda negabatur ciuitáſque ſeruabatur, totus exercitus quaſi dictaretur accepit. Inſuper Manlio Chiloni cuipiam forſan iurganti hominẽ ab eo de medio ſublatũ, quo peruadẽdæ vrbis ſuæ conſiliario vſus maxime fuerat, in hunc modum reſpondiſſe fertur, Occidi paſſus ſum, cuius quaſi beneficio Tyanam recepi: ego verò proditorem amare non potui: & libenter tuli quòd eum milites occiderunt, neque enim mihi fidem ſeruare potuiſſet, qui patriæ non pepercit.

Exercitum ducens in Perſas Iulianus apoſtata, quem occuparat pontẽ quum tranſiſſent copiæ omnes, igne combuſſit vt pugnaretur fortius, militéſque in hoſtium terra aut mori aut vincere oportere.

Lacedæmonii magna bellicæ rei gloria cæteris præſtantes, natorum ſuorum verberibus publice admotis experiebantur indolem, exhortabantúrque ut flagellorum ictus fortiter ferrent, & laceros & ſemianimes rogabant perſeueranter vulnera præbere vulneribus. Nec aliter matres pugnam inituros filios admone-

bant

bant quàm vt eam minus detrectantes, aut ſuperſtites armatiq́ coram reuerterentur, aut exanimes vnà cũ armis referrentur: vt enim eorũ epigramma oſtendit, & viuendum libenter & moriendum, ſed vtrunque cum virtute, cenſebant. Lacedæmoniorum etiam quiſpiam quum præſens hoſtis inter loquendum glo riabundus aſſereret, ſolem telorum copia ſuorum & ſagittarũ multitudine Spar tiatas non viſuros in vmbra, immo inquit melius pugnabimus.

Cymbrorum probanda etiam ac Celtiberorum animi præſtãtia qui inter arma, ſanguinem, & vulnera exultabant tanquam beati vitam relicturi: ęgrè ferebant, vt cæteri mortalium, aliquo morbi genere confici, tanquam turpiſſimum id eſſet & miſeriæ plenum. Hi etiam ignominiæ non paruæ eſſe putabant, prælijs ſupereſſe, quum is oppetiſſet, pro cuius ſalute ſe deuouiſſent: proinde, quod mirũ dictu eſt, læti ferebant vulnera, enumerabant cicatrices, & telis traiecti mo rientes etiam amabant pro quo caderent imperatorem.

Alexander animo ſemper ingenti, quànquam matris legiſſet epiſtolã qua admonebatur vt à veneno Philippi medici præcaueret, acceptã potionẽ tamẽ bibit nõ deterritus: & quia plus ſibi de amico ſuo credidit, dignus fuit q innocẽtẽ haberet, dignus q faceret. Is etiã inſtructo exercitu, quũ militẽ quẽdã intueretur qui iaculũ amẽtaret, ex acie vt inutilem repulit: quippe qui nunc inſtrueretur, quũ iã armis vtendum eſſet. Inſuper quum ad Arbelas aduerſus decies centena hominum milia de ſumma rerum, acie dimicaturus eſſet, & amici eum adirẽt qui mi lites ſubaccuſarent quòd intra tabernacula inter loquendum paciſcerentur, vt nihil omnino ſpoliorum in regiam relaturi forent, ſed ſibi ipſis comparaturi, at ille ſubridens, Bona, inquit, nunciatis omnia: audio enim his viris vincendi, non fugiendi conſultationes eſſe. Sagittæ quoque ictu in crure vulneratus, vt eorum multi concurriſſent qui eum appellare deum conſueſſent, læta hilariq́ facie, Hic quidem ſanguis eſt, ait, vt videtis, & non cruor cælicolæ qualem diui miſere flu entem. Idem, præceptorem ſuum credo ſecutus Ariſtotelem, ænea concha ſuppoſita, brachio extra cubile protento pilam tenebat argenteam, vt quum neruorum vigorem ſopor laxaſſet infuſus, geſtaminis lapſi tinnitus ſomnum abrumperet. Rurſus qui inter Indos optimus arcu videretur, diceretur q́ per anulum ſagittam emittere, eum quum haberet captiuũ vt id oſtenderet iuſſit: quod quum ille nollet, iratus Alexander hominem imperauit interimi: ille verò quum agere tur, vbi ad eos à quibus agebatur cõuerſus diceret, multos ſe dies ei rei non ſtuduiſſe, proptereaq́ ne aberraret timuiſſe: id poſtquam Alexander audiſſet, & miratum eſſe, & muneribus donatum hominem liberaſſe. Laboranti item ob ſitim, Macedonum manus aquam vtribus ferẽs, impletã galeæ aquam obtulit, quam accipiens ſitientemq́ exercitum circunſpiciẽs, demiſſo capite & fixis in potum oculis inguſtatam hiſce probandis verbis reddidit, Si bibero, inquit, hos meror inſtigabit: quo audito, milites adeſſe eum cernentes, magna cum voce ingẽtiq́ ſpe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre, non morti ſe obnoxios putare, donec talem eis regem ac ducem adeſſe contingeret. Cuidam etiam ciuitati, partem agrorum ac dimidium omnium rerum pollicenti, Eo, inquit, Alexander, propoſito in Aſiam veni, vt nõ id acciperem quod dediſſetis, ſed vt id haberetis

beretis quod reliquiſſem. Illud etiam eiuſdem regis, dictu ſane ac factu memorabile,qui quum Darii filias captiuas haberet,& mirum in modum forma prę-ſtantes,nec aſpicere quidem voluit, indignũ ac turpe regi ac duci eſſe ratus, eos qui viros vincerent,à mulieribus vinci. Hoc loco denique non videtur prætereundum,Sigiſmunde,conſiliũ tuum,Alexandri conſilio quàmſimilimũ, qui non ſolum vltro oblatas hoſtium epiſtolas Cæſaris more nõ combuſſit, ſed ſuorum callide perquiſiuit: quanquam quid Alexandrum teq; nomino,quum omnium penè hominũ conſilia hac de re paria, & Alexãdrea Sigiſmũdeaq; potius quàm Cæſarea vel Pompeiana eſſe conſpiciantur?

Caius Pompilius,vt ferè omnes tradunt,vt Plinius,P. Octauius coſ. legatus à Romanis miſſus ad Antiochum regem,qui abſtinere illũ Aegypti,& ab Alexandria diſcederet quam obſidebat, ne Ptolomæi filiorum qui pupilli eſſent regnum occuparet,aut ſi iam cepiſſet excedere iuberet, quum in Aegypto Pompilium per caſtra aduenientem eminus Antiochus quàm humaniſſime ſalutaſſet,oſculumq; ei poſtea rex obtuliſſet, non ſeruata ſalutandi vice (nam coluerat inter cæteros Antiochus multum Pompilium, quum obſes Romę fuiſſet)tum Pompilius faceſſere interim priuatam amicitiam iubet, quum mandata patriæ intercedant,prolatoq; ſenatus decreto,& tradito ac perlecto, quum rex dixiſſet cõſultaturum daturumq; reſponſũ,Pompilius rege in gyrum virga circũſcripto, Hic ergo ſtans,inquit,conſulta & reſponde. Cunctis autem viri grauitatẽ atque animi magnitudinẽ admirantibus ſtupentibúſq; & Antiochus ſe ſenatui pariturũ reſpõdit,& ita Pompilius & ſalutauit eũ, & gratiſſimis vlnis cõplexus eſt.

Hadrianus qui reges omnes muneribus ſuis penè vicit, quum quodam tempore veteranum quempiam notũ ſibi in militia, dorſum & reliquũ corporis in balneis vidiſſet atterere,percunctatus cur ſe marmoribus detergẽdum daret,vbi audiuit hoc idcirco fieri,ꝙ ſeruum non haberet,& ſeruis eum donauit & ſumptibus: verum poſtridie quum plures ſenes ad prouocandam liberalitatem principis parieti ſe ſimili modo attererent, euocari eos iuſſit, & alium ab alio inuicem defricari.Idem familiaribus quibuſdam facilitatem comitatemq; ſuam nimiam in omnes obiurgantibus,eiuſmodi ſubiecit,Imperatorem ſingulis eſſe debere,cuiuſmodi eſſe ſibi ſingulos imperator optaret.

Fauorinus philoſophus quum pro verbo quopiam quod elegantiſſime protulerat ab Hadriano inepte reprehenderetur atque ceſſiſſet,arguentibus ac ęgre ferentibus ob id illum familiaribus ſuis,ſubridens, Non rectè quidem ſuadetis, inquit,qui nõ patimini me illũ doctiorẽ omnibus credere ꝙ habet xxx,legiones.

Antonius poſt Mutinẽſem obſidionem fugiens, ſeu ꝙ naturali more ſui corporis laboribus exhauſtis creberrime bibebat,vbi bibẽdi facultas afforet,per ſingulosq; paſſus ſubſiſtebat, è veſtigio deinde fugã præcipiti conſternatione reaſſumebat,interrogatus ex familiaribus eius quiſpiam quidnã Antonius ageret, ſubiecit,Quod canis in Aegypto,bibit enim & fugit: memorię enim ꝓditũ eſt canes ægyptiacos crocodilorũ contactu anxios atq; lunaticos,bibere & fugere.

Theocritus ille nõ Syracuſius,ſed Chius,ad infenſum ſibi regẽ Antigonum altero captũ oculo quũ traheretur,ſpẽ prębẽtibus ſuis fore vt quũ ad oculos regis perueniſſet

perueniſſet miſericordiam inueniret, reſpõdit, Impoſſibilis ergo eſt iſta cõditio, actum eſt, perii. Verumenimuero hæc intempeſtiua mordacitas, & Theocrito mortis, & Antigono homicidii ſimul ac periurii cauſa fuit: iurauerat enim ſibi parcere, ſed ioci aſperitate motus non pepercit.

Mithridates Ponti rex, Ariarathi regi Capadocum ſub ſimulatione colloquii inſidias tendens, gladiũ ſub faſciis abdiderat, crudelis licet adoleſcens, & ad interitũ deſtinatus, regio tamen illorum more temporum, ſcrutatorẽ permiſit: qui dũ Mithridati curioſius manũ in ſecretiores partes corporis immitti, iocabundus ille, Caue, ait, ne aliud telum quàm quod quæris inuenias: eoq; modo ſuſpicione detracta iocis texit inſidias, euocatumq; regem ab amicis velut ad ſecretum ſermonem, vtroque inſpectante peremit exercitu.

Cicero quum diutius ad caſtra Pompeii aduenissſet, in primordio ciuilis belli reprehendentibus amicis q; nimis diſtuliſſet, Minime, inquit, ſerius adueni: nam nihil hic paratum video, Pompeii tarditatem in apparatibus bellorum ludens. Idem Cicero cum poſt Pharſalicum prælium, fugiente Pompeio Nonius quiſpiam dixiſſet, adhuc aquilas ſeptem apud ipſos eſſe, & ob id vt bono animo eſſet hortaretur, Recte, inquit, moneres, ſi cum graculis nobis pugnandum eſſet.

M. Craſſus perquirenti cuipiam quo tempore moturus eſſet exercitum, reſpondit, Vereris ne tubam non audias?

P. autem Licinius Craſſus coſſ. & pon. max. aduerſus Ariſtonicũ Athali fratrem cum inſtructiſſimo miſſus exercitu, maximis inſuper copiis & regum præſidiis fultus, conſerto tamen bello victus eſt, isq; ne ſeruiret barbaro victori, virgam qua vſus fuerat ad equum regendum impegit ad oculum Thracis cuiuſpiam, vt ipſum in necem ſuam irritaret: quo ita ſibi adueniente, morte ſua dignitatem reipub. & libertatem ſuam ſeruauit.

Pelopidas domum egrediens, lachrymante vxore & exhortante ac rogãte ſeipſum ſaluum redderet, inquit, O mulier priuatorum ſemper eſt admonere, ducum autem ac imperatorum alios ſaluos facere. Idem cum primum cognitum eſt per difficilia arctaq; loca iter habituros eſſe aduerſarios, & accelerans quidam o Pelopida, inquit, incidimus in hoſtes, Quid, ait, in illos nos magis incidmus, q̃ in nos illi? quibus dictis tanquam futuri belli præludium, equam à cauda impelli iuſſit. Rurſus quũ in Pharſalũ veniſſent aduerſus Alexãdrũ, diceret cuidã tyrannum cum ingentibus copiis aduentare, Eo melius, inquit: nam plurium victoria nobis aderit.

M. Porcius Cato coſſ. quum Celtiberos domuiſſet compertúmque haberet experientia rerum magiſtra & illuſtrium auctorum ſententiis, eam gentem locorum natura & hominum ingeniis ad rebellãdum non ſolum omnibus aliis prouinciis, ſed ipſa etiam Italia aptiorem eſſe, quominus id facere poſſet, literas ad ſingulas ciuitates dedit, vt muros diruerent: quod præceptum tam immite, ad rebellionem hortari potuiſſet potius, quàm ad eam ſedandam, ſi generale id quidẽ eſſe cognouiſſent: verũ quum quælibet ſibi ſoli imperari, non aliis putaret, metu omnes imperii paruere. Hęc & Plinii & hiſtoricorũ penè omniũ habet aſſertio, apud hiſtorię autem Romanę patrem T. Liuium conuocaſſe Catonẽ con-

ſtat omnium vrbium legatos, atque eis oſtendiſſe, eorum rebelliones Romanis quàm laborioſas, Hiſpanis diſcriminũ plenas, peſtiferas, atque funeſtas eſſe: hortatum deinde vt rebellionibus abſtinerent, vtq; quonam id modo fieri melius quiret in commune conſulerent: nil reſpondentibus illis, aliquot dierum ſpacium dediſſe, quo exacto, reuocatis iterumq; ſilentibus, ipſum conſilio quod ab illis quæſiuerat in ſe aſſumpto miſiſſe per vniuerſum orbem nuncios edictaque vt vno die Romanis qui in vrbium præſidiis erant muri omnes euerterẽtur: quo facto, ipſus ilico ad eos qui adhuc rebellarẽt cũ exercitu ſe conferens, omnes ferme metu territos in deditionem accepit. Idem quum Eumenes rex Romam profectus eſſet & à ſenatu comiter & honorifice ſuſceptus, & clariſſimorum circa eum ciuium frequentia certatim verſaretur, Cato non obſcure tantum erga regem ſtudium ſuſpectum habens, eum declinabat, verùm quum ipſi diceretur, Eumenem frugi virum, amiciſſimo animo in rempub. Romam veniſſe, Eſto, inquit, cæterũ hæc ipſa Belua, Rex ſcilicet, natura vorax canis eſt. Rurſus quum animaduertiſſet in Hiſpania potiri ſe quodam oppido poſſe, ſi inopinatos inuaderet, quatridui iter biduo per confragoſa & deſerta emenſus nihil tale metuẽtes oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſam tã facilis euentus requirentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos quũ quatridui iter biduo cõfeciſſet.

Epaminundas vxorem quum nunquam nouiſſet reprehendereturq; quòd liberos non relinqueret à Pelopida qui filium haberet infamem, maleq; eum in eo patriæ conſulere diceret, Vide, inquit, ne tu peius conſulas qui talem ex te natum relicturus ſis. Neque verò ſtirps poteſt mihi deeſſe: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modo mihi ſuperſtes, ſed etiam immortalis ſit neceſſe eſt.

Pomponius, vir inſignis, cum in Romanorum cõgreſſu acceptis vulneribus ad Mithridatem ductus fuiſſet rogaretúrque ab eo ſi curatus ſibi foret amicus, Si tu, inquit Pomponius, Romanis amicus fueris: ſin autẽ, me quoq; inimicum habebis. Mithridates clariſſimam viri conſtantiam admiratus, ab omni penitus in eum iniuria temperauit.

Lycurgi exemplis huiuſmodi ad ciues reſponſa feruntur, quonam pacto hoſtium impetus repellere poſſent poſtulantes, Si pauperes, inquit, manſeritis & contemptiones mutuas omiſeritis. Et rurſum de muris, nequaquam ea vrbs minus circundata muro fuerit, ſi quis eam viris fortibus non lateribus cinxerit.

Paulus Aemilius coſ. quũ in Lucanis iuxta littus anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini agmen eius ſcorpionibus adorirentur, captiuis euntium latera prætexuit, quorum prætextu hoſtes tela inhibuere. Idem nocturnas excubias iuſſit ſine haſta & ſine enſe aſſeruarent, quò deſperantes qui hoſtibus repugnarent magis ſomno reſiſterent.

Tyberius Gracchus Luſitanis aſſerentibus in decenne tempus alimoniam ſe habere, & obſidionis incõmoda non reformidare, Vndecimo, inquit, anno vos capiam: quo dicto perterriti Luſitani tametſi commeatu muniti ſe dediderunt.

Lyſander poſtquam incumbentibus Corinthiis mœnia prætergrediens, languidiores ad inuadendum Lacedæmonios cernit, & interim lepus foſſam tranſilire

ſilire

ſilire viſus eſſet, Non pudet vos, ait, eius generis hoſtes pertimeſcere, quorum mœnibus per ſecordiam lepores indormiunt?

Pompeius Luculli facta detractans, illum dicebat tragicum & vmbratile quoddam bellum cum regibus geſſiſſe: ſibi verò certam atque ſobriam hoſtium vim ad expugnationem reſeruatam eſſe, quũ Mithridates ad enſes & equos confugiſſet. Ad quæ Lucullus, ſimulachra & vmbras belli immo Pompeium acceſſiſſe expugnatum aiebat, ſuetum veluti volucrem alieno cadaueri celerem aduentare, reliquiíſque bellorum inſurgere. Sic enim Sertorio & Lepido & Spartanis inſurrexiſſe eum dicebat, quum illa Craſſus, alia Metellus, alia Lepidus bella ſtrenuè geſſiſſet. Ad hæc Sertorii ſcripturis in Hiberia potitus, inter quas erant multorum ducum epiſtolæ quibus ad mutandam perturbandámque rempub. Sertorium Romam accerſebant, illas omnes concremauit, facultatem his quidem præbens vt mali ad ſanitatem redirent ac meliores fierent. Idem quoq; Pompeius quum omnes factiones ſuæ vno pene ore, tanquam diuino quodam oraculo moniti, ad furentem Cæſaris inuaſionem pronunciarent nulla ratione poſſe concipere quo ſe modo tueri poſſet, cum tãta veniente belli tempeſtate delectum ad reſiſtendum neque haberet vllum, neque pararet, reſpondiſſe fertur, fore quum Italiæ ſolum pede quateret, vt pedeſtres copiæ equeſtréſque ſcaterent: paulo verò pòſt, fama increbreſcente & nuntiis, quum percepiſſet Rubiconem flumen tranſiuiſſe Cæſarem Ariminúmque egregiam tunc & amplam vrbem ilico ſubegiſſe, ac palam magíſque ac magis in dies increbeſceret rumor Cæſarem iratum & infenſum Pompeio & patribus eſſe, atque eo animo aduentare vt conſulatum aut ſponte datum acciperet, aut negatum, vi, armis arriperet, proindéque copias quæ Picenum, quæ Vmbrum, quæ Hetruſcum agrum occuparent, omnémque exercitum ſuum Romam traiicere (quanquam id falſum erat, quum maiorem non haberet manum quàm trecentorũ equitum & quinque milium peditum) metu tumultúque huiuſmodi prœlio qualis nunquam antè vrbem inuaſerat ita ſunt Pompeianæ factionis omnium deterriti animi, vt ciuitas tota trepidaret, nec venire ad vrbem Iul. Cæſar Ro. ciuis ac legiones romanæ, ſed Pœnus ille ferúſque hoſtis Hannibal, ac omnis barbaries videretur: futurus quidem ſi vinceret Cæſar nec Cinna clementior in principum cæde, nec Sylla moderatior in diripiendis expilandíſque locupletum fortunis, coniectura & opinione omnium putabâtur.

Aulo Torquato græcam vrbem oppugnanti quum diceretur, iuuentutem ibi iaculis ac ſagittis ſtudioſe exerceri, Pluris eam, inquit, vendam.

Iugurtha Numidarum rex corrupta muneribus ſenatus parte atq; auro victis belli ducibus, ſæpe votorum iniquiſſimorum compos, quum tandem pecuniæ & artibus ſuis fidens Romam ſub fide publica veniſſet, atq; inde præter ſpem verecundia vincente cupidinem iuſſus excederet, portas vrbis egreſſus crebroq; tacitus ſubſiſtens & in tergum verſus, in fine dixiſſe traditur, O vrbem venalem, & maturè perituram, ſi emptorem inuenerit: quod verbum ab hoſte prolatum, dictu mirum eſt quàm latè ad infamiam Romanorum inuulgatum eſt.

Philippus Alexandri pater quum munitiſſimum caſtellum quodcam capere

vellet, vbi exploratores retuliſſent quàm difficilimum eſſe & nullo modo capi poſſe,rogauit itáne difficile eſſet,quò ne aſinus q̄de auro onuſtus quiret accedere.

Cleomenes Athenienſis trecentos qui præſidium Craterium tenebant aggreſſus, tela quædam in quibus ſcriptum erat veniſſe ſe ad liberandum eorum rempublicam inter muros iecit, & eodem tempore captiuos quoſdam conciliatos ſibi remiſit, quorum conſilio ſeditione inteſtina apud obſeſſos conciliata, admoto exercitu,ciuitate potitus eſt. Idem quum quis ſe Gallos ei daturum polliceretur qui pugnando interirent, Iſtos mihi des, inquit, nolim, ſed illos potius qui pugnando interimant.

Lycenes Sicyonius ductum aquarum in oppidum Chryſeorum labētem rupit, mox factis ſuis reſtituit aquam elleboro corruptā,qua vtentes profluuio ventris correptos cepit.

Pyrrhus quum ex Antigona quidem Ptolomæum, ex Ianoſſa verò Alexandrū,ex Tircenna Helenū filios ſuſcepiſſet, omnes manu prōptos & bello feroces, ſtatim à pueritia adhoc ipſum innutritos,dicit cuidā ex filiis puero patrē rogāti cuinā regnū relinqueret,reſpōdiſſe,ei ex vobis qui gladiū acutiorē habebit.Sed hoc nihil differt ab illa tragica deteſtatione, Acuto ferro diuidant fratres domū.Idē ex Ambrachia vt quendā maledicum pelleret precantibus reſpondit,Potius apud paucos illic manens,quàm currens apud multos de nobis obloquatur.

Darius vt Scythas diſceſſu falleret,aſinos canéſq; in caſtris reliquit, quos quū rudentes latrantéſque hoſtes audirent,remanere Darium credidere.Eodem modo Ligures per diuerſa loca buculas laqueis ad arbores alligauere, qui diducti, frequentiore mugitu ſpeciem remanentium præbuerunt hoſtium.

Leonidas rex intempeſtiue quodam de rebus militaribus verba faciēte,O hoſpes,inquit,non opportune quod oportet vteris. Eius quoq; ducis contra Perſarum exercitum quàm fortiter commilitones ſuos hortantis elogium eſt, vt non aliter pranderent quàm ſi apud inferos cœnaturi eſſent.Mirum dictu,non in ore creuit cibus,non hæſit faucibus, non elapſus eſt manibus, cæterum alacres & ad prandium illi promiſerunt,& ad cœnam.

Periandri conſiliū Thraſybulo datū eſt, ſupereminētes ſpicas decerpere,tāquā opportunū fuerit eminentiores ciuium de medio tollere.Itidem Tarquinius Superbus pater,apud noſtros Sabinorum principes necandos cenſuit.

Theopompi regis dictum probari etiam ſolet, qui dicente quodam eo ſeruari Spartam quòd reges imperare didicerint,Quin propterea,inquit,potius quòd ciues imperio parent:non enim parere illis patiuntur, qui neſciunt imperare, ſed ſubiectorum obedientia diſciplina eſt principis: nam qui recte ducit,vt recte ſequātur efficit. Atqui ſicut equeſtris artis eſt, manſuetum praſtare & obſequentem equum:ſic & regiæ diſciplinæ munus,obedientes efficere.

Helius Cōmodus Cæſ.curſoribus ſuis exēplo cupidinū alas frequēter appoſuit, eoſq; à ventorū nominibus ſæpe vocitauit, Boreā,Notū aliū,& itē Aquilonē aut Circiū cæteriſq; nominibus appellās,& indefeſſe atq; inclemēter faciēs curſitare.

M.Sertorius acie decertātē barbarū qui ei nūciauerat Hyrculegiū periiſſe pugione traiecit,ne in aliorū notitiā perueniret,& ob hoc animi ſuorū infirmarētur.

Antoninus

Antoninus Pius pacem eouſque dilexit vt Scipionis ſententiam vſurpare ſæpe ſolitus ſit,qua ille profitebatur,malle ſe vnum ſeruare ciuē quàm mille hoſtes occidere.

Hannibalem venientem in Italiam cum tria milia Carpentanorum relinquerent,callidiſſimo ille aſtu ne & cæteri mouerentur edixit,à ſe eſſe dimiſſos & inſuper in fidem eius rei paucos leuiſſimæ operæ domū remiſit.Eiuſdē quoq; ducis clementiſſimum ſane ſalubreq; in ſuos conſilium : nam quum milites eius gelu ac frigore torperent,ignibus ante tentoria factis vt epularentur edixit, oleumq; per manipulos impartiendum vt vngerentur mollirentq; artus miſit : & ſcitè id quidem ac ſapienter. Nam vt phyſicis placet , oleo nihil ſi corporibus exterius admoueatur ſalutarius : ſi interius,nihil pernicioſius eſt. Rurſus quū apud Aufidum, fluuium prope Cannas caſtra haberet & orto die extemplo belli ſignum extuliſſet (Nam erat rubra quædam veſtis ſupra conſulis tentorium protenſa) Carthaginenſes proſpecta imperatoris Romani audacia,& copiarum hoſtilium multitudine,quum ipſi haud medium numerum attingerent, principio,ingenti trepidatione perculſi ſunt : Hannibal iubens exercitum arma capere, eques ipſe cum paucis ex quodam humili tumulo hoſtes qui iam legiones in acies ſtruxerant,ſpeculatur, quúmq; quidam ex his qui circa ipſum erant,vir haud inglorius Giſgo diceret admirabilem ſibi hoſtium multitudinem videri , contrahens faciem Hannibal,inquit,Alterum te vidiſſe puto hoc admirabilius, quod è memoria tua excidit: interrogante Giſgone quidnam illud eſſet, reſpondit Hannibal,quòd inter hos tot homines,nemo pręter te ſit qui Giſgo appelletur: hæc ſcōmata præter opinionem accidentia, omnes in riſum milites coniecerunt,& qui ex colle digrediebantur,& qui circa eum erant: quare quum Carthaginēſes proſpicerent imperatorem eorum in periculo iocari, & rem parui facere, in conferendo bello audentiores facti ſunt.

Claudius Nero victis Pœnis quos Haſdrubale duce in Italiam ex Hiſpania traiicientes exceperat , caput Haſdrubalis in caſtra Hannibalis eiecit : quo factum eſt vt Hannibal (nam frater occiſus erat)exercitus deſperatione aduentātis præſidii affligeretur.

Camillus diſceptātibus Romanis obſeſſis cū Gallis de pecunia pēdenda interueniens,cū optimatibus aurū arripiens,miniſtris dedit,trutinā reddidit hoſtibus, abire iubens,proprium inquiens eſſe Romanis ferro non auro patriam ſeruare.

Domitius Corbulo quum Cretam obſideret & Armeni pertinaciter viderentur tolerare obſidionem in Vaduadum ex megiſtanis quos cœperat animaduertit,caputq; eius in baliſta excuſſum intra munimenta hoſtium miſit : id fortè decidit in medium concilium quod tum maxime habebant barbari,ad cuius conſpectum velut oſtento conſternati ad deditionem feſtinauerunt.

Gallorum equites pectoribus equorum ad terrorem ſuſpenſa Romanorum geſtarunt capita , & lanceis infixa, ouantéſque moris ſui carmine : quanquam ſint qui Vmbros fuiſſe non Gallos tradant.

Appius Claudius,in ōni ſermōe negociū Romanorū ocio pręferre ſolitus fert: atq; nemo tā demēs eſt q ocii dulcedinē, negociorū curis,ſi ſecuritas cū ocio con-

tingat nō præferendā cenſeat: ſed in anteriora proſpiciens vir cautiſſimus, videbat id qđ exitus ap.pbauit, Romanā virtutē negotiis ali, ſegnicieq́ marceſcere.

Q. Metellus bello punico ſecundo, pulſo tādem ex Italia Hannibale ac ſubacta Carthagine, cunctis gaudio exultantibus ſolus in ſenatu graui ac circumſpecta ſententia vſus eſt, Ignorare ſe aſſerens ea victoriāne lætabilior an formidabilior eſſet reipub. Sicut enim Hannibal Alpes ingenti ſtrepitu tranſgreſſus, concuſſa Italia dormitantem populum Ro. excitaſſet, ſecurus torpor opprimeret.

Scipio Naſica vir optimus à ſenatu iudicatus, tertio bello punico dum à ſententia Catonis Cenſorii, qui vir omniū ſapientiſſimus habebatur acerrime conſtanterq́ diſſenſit, & illo cenſente inexorabiliter delēdam eſſe Carthaginem aduerſatus eſt, non quòd vrbem infeſtiſſimā parcius odiſſet, ſed quòd patriam diligeret cuius mores præuidere ſe dicebat in luxuriam abituros amoto emulę vrbis ſtimulo. Atq́ vtinam eius tunc conſilium valuiſſet, longioris cui forſan Romana fœlicitas fuiſſet, nec vitiis propellentibus corruiſſet, pace bellorum gloriā inquināte, atq́ orbem domitum vindicante luxuria.

Melanthus Athenienſium dux quum prouocatus à rege hoſtiū Xantho Bœtio, deſcendiſſet ad pugnā, vt primum cominus ſtetit, Inique, inquit, Xanthe & contra pactum pacis, aduerſus enim vnum cum altero proceſſiſti: quumq́ admiratus ille, quiſnam ſe concomitaretur reſpexit, adortus hominē vno ictu cōfecit.

Dionyſius ſenior cum forte concionatores pro literarum ordine traherentur, vbi, D litera forte ipſi obueniſſet, ad eum qui dixiſſet deliras Dionyſi, dominabitur immo reſpondit, atq́ vbi concionem habuiſſet, continuò à Syracuſanis prętor deſignatus eſt: accuſantibus verò quibuſdam, hominem à ſe honorari & ad dignitatem prouehi, qui & improbus foret & moleſtus ciuibus, At volo, inquit, eum eſſe quem magis quàm me oderint.

Leon Byzantius, gibboſo, ſibi oculorum vitium obiicienti, Humanū, inquit, malum reprehendis, quum ipſe tergo ſupplicium luas.

Hermocrates Syracuſanus ſuperatis acie Carthaginenſibus, veritus ne captiui quorum ingentem manum in poteſtatem redegerat, parum diligenter cuſtodirentur, quia veritas euentus dimicationis in epulas, in ſecuritatemq́ compellere victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hoſtilem venturum: qua expectatione aſſecutus eſt, vt ſolito attentius accuratiusq́ vigiliæ agerentur.

Caius Pontius Samnitum imp. ambos coſſ. atque omnem exercitum ro. forte præruptis & anguſtis locis incluſerat, miſerabile ſpectaculum, tot fortiſſimos viros, adepta pugnæ copia, & armatos ſimul & captiuos cernere: quum interuentus noctis animos ab operibus in curas traduxiſſet, nec minus lętitia victoribus, quàm incluſis dolor conſilium ademiſſet, viſum eſt Herenniū Victoris patrem, virum & ætate & ſapientia prouectum conſulere, (Neque enim aberat) ſenex audito rerum ſtatu conſilium dedit vt abire permitteret, inſuper honorificis verbis & omni obſequiorum genere proſequeretur: quod vbi in conſilio caſtrenſi apud feroces animos iuuenum agitari cœpit, nimis molle ac prorſus ſenile conſilium de tam infeſtis hoſtibus, & indignum omnibus videri: proinde iuſſus nuncius reuerti, ac virilius reſponſum petere. At ille omnes ad vnum occidendos cenſuit

Romanos

Romanos: enimuero tum cuncti, præcipue imperator delirare iam ſenem arbitrati ſunt, quippe qui de eadem re tam pugnantia ſuaderet: quia tamen fama hominis præclara erat, placuit rurſum exquirere, ſi quod forte medium conſilium haberet: tum verò ſenior ſtratis ſeſe iuſſit attolli, & vehiculo impoſitum ſe ad caſtra filii perferri, cuius aduentum circūfuſis omnibus, Nihil, inquit, noui conſilii daturus venio, ſed eorum quæ dedi dicturus rationem: Primū quidem eſt, Romanos bello clariſſimos & optimos mortaliū viros, grandi & inſperato beneficio aſtrictos ex inimicitiis ad amicitiam attrahere, & vobis ac poſteris veſtris tam validæ gentis præſidium promereri: quonam enim modo vnquam odiſſe poterunt, aut eos aut eorum ſobolē qui ab eis naſcentur per quos ſe meminerint vita ac libertate donatos? Secundum, ſi hoc vobis diſplicet, reor vti pręſenti fortuna, & gentem inimicam extirpare funditus placeat: ſic enim in longum non tantum vobis conſulitis, ſed natorum natis, & qui naſcentur ab illis. Tertium ſane quod ex me petiſtis conſilium nullum eſt: nam quos, inquit, in manibus habetis dimittere contumeliis affectos, ea demum ſumma dementia eſt, quæ nec hoſtem tollit nec amicum parat: verumtamen cæcus & inſolens victoris animus vtroq; cōſilio deſpecto, tertiū quod ille dānauerat amplexus, exercitum & conſules exarmatos & ſub iugum actos relaxauit, armis etiam veſtimētisq; ſublatis, tantum ſingulis vilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegenda conceſſit, quod quum nunciatum eſſet Herennio, vt audiuit eos mœſtiſſimos abire, nec amicum, nec hoſtem poſſe à quoquam romano verbū extorquere, Ei, inquit, miſero quàm graues minæ ſub hoc ſilentio premuntur: id quoque quàm vere prodiderit ſubſecuta Samnitū ſtrage duce Papyrio Curſore repoſitumq; iugum Pontio & legionibus teſtatur. Eiuſdem etiam Caii Pontii Samnitum imperatoris dictum illud memorabile fuiſſe aiunt, Vtinam, inquit, ad id tēpus me fata reſeruaſſent quo Romani dona accipere cœpiſſent: non eſſem paſſus eos diutius regnare. Sapienter id quidem hoſtis optabat: videbat enim imperium donis corruptibile, diuturnum eſſe non poſſe.

Xerxi quum exercitus ſui magnitudine multa vndique iactarentur quæ hominem nimia exiſtimatione ſui furentem concitarent, aliusq; diceret Græcos quibus bellum illaturus eſſet, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam terga verſuros, alius nihil eſſe dubii quin illa multitudine non vinci ſolum Græciam, ſed obrui poſſe, alius vix illi rerum naturam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus copiis campeſtria vix patere, cęlumq; haud ſatis ad emittenda omniū manu tela multaq; in hunc modum, Demaratus Lacedæmonius ſolus dixit, Ipſam illam quæ ſibi placeret multitudinem indigeſtam & grauem metuendam eſſe ducenti: non enim vires habere, ſed pondus: verumq; eſſe quod diceretur, maiorem belli apparatū eſſe q̄ qui recipi ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituiſſet: quæ res contra te eſt, ob hoc ipſum te Græcia vincet, quia non capiet, & vti toto te nō poteris. Pręterea quæ vna rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire aut firmare labentia, multò antè vinceris q̄ victum eſſe te ſentias: ſic denique vt Demaratus prædixerat, ſtratus per totam

paſſim

paſſim Græciam Xerxes intellexit quantum ab exercitu turba diſtaret.

Hanno Carthaginenſis, vir apud ſuos ſpectatæ prouidentię, perferuidũ Hannibalis ingeniũ ab infantia contemplatus, ſemper ſuaſit continendum domi ſub legibus, docendũ ex ęquo cũ ciuibus ſuis viuere, abſtrahẽdum ab exercitibus ne intempeſtiuo aſſuefactus imperio, poſtquã ceruicem dediſſet, tyrannum ageret: id ſalubriter ne præmoneret declarauit exitus. Quanta enim cum Aphricę, Hiſpaniæq́; & Italiæ ruina, quantoq́; populorum cum gemitu ac ſanguine imperitandi dulcedinem ſemel deguſtatam perpetuam reddere puer ille nixus ſit, tam notum eſt vt commemoratione non egeat.

Periclem Athenienſium ducem, quem virum cautiſſimum fuiſſe conſtabat, Ariſtophanes comicus ab inferis reuertẽtem finxit, conciues ſuos monentem, non oportere in ciuitate leonem educari: verum ſi educatus fuerit, obſequi oportere: perſuadere volens hoc figmento, adoleſcentibus generoſis ac præferocibus habenas ſubſtringi debere: poſtquam laxatæ ſint, ſerò contrahi, immodica frenum recuſante licentia. Poſſe igitur inimicũ libertati nimium fauorem petentibus negare, conſecutis verò eripi non poſſe. Idem Pericles cum à Themiſtocle vehementer diſſideret, multęq́; inter ipſos & graues eſſent, & diſſonæ contentiones, dicere in concione ſolitus fertur, nunquã ſalutem Athenienſium rebus fore, niſi ſe ac Themiſtoclem in barathrum coniicerent.

Cimon Athenienſis, Peloponeſiaci belli tẽporibus qui fuiſſe dicitur, inhumanus admodum & hominum congreſſus fugiens, & colloquia omnia præter vnius Alcybiadis qui ea tempeſtate adoleſcens erat, & præſtanti forma, & lingua maxime promptus, quum eum libentiſſime amplecteretur oſculareturq́;, interrogatus ab Epemanto quid ita faceret, ideo ſe adoleſcentem amare reſpõdit quòd intelligeret illum multorum malorum cauſam Athenienſibus fore.

Iulius Cęſar ciuili victoria clementiſſime vſus, quũ ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab his qui videbantur aut in diuerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, igni tradidit, & quàmuis moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe: maximum putauit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet: ſatiuſq́; eſſe ratus, in quibuſdam rebus decipi, quàm fallaciſſimis ſuſpicionis & coniecturæ irritamentis poſſe decipere. Idem Pomponio oſtendẽti vulnus ore exceptum in ſeditione Sulpitiana, quod ipſe paſſum pro eo pugnante gloriabatur, Nunquam fugiens reſpexeris, inquit. Huius paterni verbi etiam poſtea fortè memor Auguſtus, in quempiam ſimili modo iactitantem, & cicatrices oſtentantem inuectus eſt.

Antigonus ſecundus, Demetrii filius, quum bello nauali aduerſus Ptolomæi prætores pugnaturus eſſet, gubernatorq́; dixiſſet hoſtiũ naues multo plures eſſe, At me, inquit, præſentem aduerſus quot naues opponis? Inuadentibus verò hoſtibus, quum aliquando ceſſiſſet, ait nequaquam ſe fugere, ſed ipſum vtile quod retro poſitum eſſet inſequi.

Alcybiades canem quum haberet optimum quem nummûm ſeptẽm milibus emerat, ei caudam abſcidit, dicentibúſque id vile inclyti ducis miniſterium fuiſſe, Hoc ideo feci, inquit, quò Athenienſes hac de re loquentes, de me aliud

nihil

nihil curioſius quæritent.

Thymoleon quũ Demenatus in concione populi de rebus geſtis eius detrahe re cœpiſſet, ac nõnulla inueheretur in eum, dixit nũc demum ſe voti factũ compotem, nanque hoc à diis immortalibus ſemper precatum vt talem libertatẽ reſtitueret Syracuſanis in qua cuiuis liceret de quo vellet, impune dicere.

M. Bruto quum ſe penè tota Luſitania dedidiſſet ac ſola gentis huius Citania ciuitas pertinaciter inſtaret, tentata redemptione propemodum vno ore legatus eius reſpondit, ferrum videlicet ſibi à maioribus quo vrbem tueretur, non aurum quo libertatem ab imperatore auaro emerent relictum.

Timotheus fortunatus imperator quum putaretur, atque qui ei inuiderent pingerent vrbes quæ illo dormiente ad rete vltro ſe implicarent, Itaque dicebat Timotheus, ſi huiuſmodi vrbes capio dormiens, quid me facturum arbitramini quum vigilauero? Ad hæc quum ex audacibus prætoribus quidam Athenienſibus vulnus oſtenderet, At me, inquit, puduit quòd me prætore veſtro in Samo catapulta propè concidit.

Lyſimachus in Thracia ſuperatus à Dromachea, quum & ſeſe, et exercitum ſuum præſidi dedidiſſet, vbi bibiſſet in captiuitate poſitus, O dii, inquit, vt paruæ voluptatis gratia memet ſeruum ex rege feci.

P. Syllanus quum maxima apud hoſtes dignitate ac potentia præſtans, Mario in bello ciuili foſſa circundato & obſeſſo occaſionem & tempus operiens dixiſſet, O Mari, ſi magnus imperator es, deſcende in aciem & pugna, reſpondiſſe Marium ferunt, At tu ſi clarus imperator es, certare me nolentem coge. Iterum quum aliquando hoſtes ſibi congrediendi præbuiſſent cauſam Romanúſque certamen detrectauiſſet, vt abiere, vtrinq; militibus in concione habitis, Ambigo, inquit, an hoſtes, an vos magis eneruatos appellem: non enim veſtra illi, nec vos eorum terga intueri poteſtis.

Laberius quum vitam omnem honeſta militia exegiſſet, ſexageſimum vitæ annum agens, ad extremum Iul. Cæſaris blanditiis ac precibus quæ de ore principum armatæ prodeunt productus in ſcenam, de Romano equite factus eſt mimus: quam iniuriam ipſe quidem non tacitus tulit, immo multis & inter cætera his queſtus eſt verbis, Ego bis tricenis annis actis ſine nota, eques Romanus lare egreſſus meo domum reuertar, minimúſque: nimirum hoc die vno plus vixi quàm mihi viuendum fuit. Idem diu antè clariſſimus & inuictus, tandem à Publio victus extitit, quippe à quo ea tempeſtate nemo non victus extitit, quod & Iulius Cęſar diffiniuit his verbis, Fauente tibi me victus es Laberi: & Laberius ipſe tam æquo tulit animo vt victum ſe ſine altercatione fateretur, his ſapientiæ plenis & memoratu dignis verſibus, Non poſſunt primi eſſe omnes omni in tempore, Summum ad gradum quum claritatis veneris Conſiſtes ęgre & citius quàm deſcendas Decides, cecidi ego, cadet qui ſequitur, Laus eſt publica.

Athenodorus ſingularis & vita & doctrina philoſophus, quum aliquandiu in inſtruendo Auguſto dediſſet operam & vrgente ſenectute facultatem in patriam redeundi ab imperatore oraret, ac tandem impetraret, diſceſſurus vt aliquod quaſi pignus & perpetuum ſui receſſus monumentum relinqueret, in ex-

tremo

tremo abeundi gratificandique officio quum iraſci, inquit, Cæſar, tibi contigerit, nihil prius dixeris feceríſue quàm quatuor & viginti literas mente per curras: quod à philoſopho ſummo inuentum proinde puto, quò concitatio illa vehemens anini aliò traducta, parui temporis momento langueſceret: ſapiens profectò præceptoris dictum. Non minus benignum illud Octauiani Cæſaris factum: apprehenſa enim Ahenodori dextra, Tua mihi & adhuc opus eſt præſentia dixit, hominemq́; apud ſe annum poſtea tenuit, præfatus taciturnitatis, quia ſine periculo ſit, tutum, nec mediocre præmium fore.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Sextus.

Belli gerendi indicendiq́;, aut feriendi fœderis antiquorum rationes. Cap. I

SVnt aliæ bellorum rationes atq; conſilia permulta, Sigiſmunde Pandulphe, quæ tradere, ardua res quidem erit & operoſa nimis, quoniam quod vtile quiſq; probat dux & imperator id & ſequitur: & quanquã nouis ingeniorum inuentis occurrere difficillimum etiam ſit, quum non præmeditata ſepenumero caſus afferat, dabimus tamen operam ex his quę prioribus ad gloriam ſucceſſerit viã aperire poſteris, vt ex ſimilibus elicere ſimilia queant conſilia: inſtituti nanque veteris ac probati quàmdiu fuiſſe legimus nullum bellum geri, neque indici debere, neque ſolere, niſi quicquam prius hoſtibus à ſacerdotibus fœcialibus denuntiatum eſſet, apud quos belli æquitas paciſque ſanctiſſimo Ro. populi iure perſcripta erat. Formula autem indicendi belli aut feriendi fœderis per fœcialem huiuſmodi erat: & qua nulla, vt Liuio placet, vetuſtior eſſe memoratur, Fœcialis inquit, regem Tullium ita rogauit, Iubéſne me, rex cũ patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Saginia, inquit à te rex poſco. Rex ait, puram tollito: Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit, poſtea regem ita rogauit, Rex facis ne me tu regium nuncium populi Romani, vos comiteſq; meos, Rex reſpõdit, quod ſine fraude mea populíque Romani Quiritum fiat facio, multiſq; id verbis quę longo effata carmine non operæ precium eſt referre, peragit: legibus deinde recitatis, Audi inquit, Iupiter, audi Paterpatrate

trate populi Albani, audi tu populе Albane, vt illa palam prima poſtremáue ex illis tabulis ceráue recitata ſunt ſine dolo malo, vtiq; ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit, conſilio publico, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum ſic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam, tantóque magis ferito quanto magis potes polléſque: id vbi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Sua item carmina Albani ſuúmque iuſiurandum per ſuum dictatorem ſuóſq; ſacerdotes peregerunt. Ancus autẽ Martius Numæ Pompilii ex filia nepos, æquitate ac religione aui perſimilis, qui Latinos bello domuit, ius fœciale quo legati ad res repetẽdas vterentur ab Æquiculis tranſtulit, quod prius Heſus fertur excogitaſſe. Patrispatrati vſus eodem tempore quo Fœcialis apud Ro. prodiit. Nam & in feriendis à fœcialibus fœderibus, Patrispatrati opera auctoritáſque exigebatur. Legatus igitur idemq; Paterpatratus vbi ad fines eorum venit vnde res repetũtur, capite velato filo, lanę velamẽ eſt, Audi Iupiter, inquit, audite fines cuiuſcũq; gentis ſunt, numina audiãt fas, Ego ſum publicus nũcius populi Romani, iuſte pieq; legatus venio verbiſq; meis fides ſit. Peragit deinde poſtulata, inde Iouem teſtem facit, Si ego iniuſte impieq; illos homines illáſque res dederit, populo Romano mihiq; expoſco vt patriæ compotem nunquam me ſinas eſſe: hæc quum finiit ſuprà ſcandit. Hæc quicunque primus vir ei obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingreſſus, paucis verbis carminis concipiendiq; iuriſiurãdi mutatis peragit. Si non deduntur quæ expoſcit, diebus tribus & triginta (tot enim ſolennes ſunt) peractis bellum ita indicit, Audi Iupiter, & tu Iuno, Quirine, diiq; omnes cęleſtes, vóſq; terreſtres voſq; inferni audite, Ego vos teſtor, populũ illũ, quicunque eſt nominat, iniuſtum eſſe neque ius perſoluere. Sed de iſtis rebus in patria maiores natu conſulemus, quo pacto ius noſtrum adipiſcamur. Quum is nuncius Romam ad conſulem rediit, confeſtim rex ex his ferme verbis Patres conſulebat, quarum rerum, litium, cauſarum, cõdixit Paterpatratus po. ro. Quiritium Patripatrato priſcorum latinorum, hominibuſq; priſcis latinis, quas res dari, fieri, ſolui oportuit, quas res non dederunt, nec ſoluerunt, nec fecerunt, Dic inquit ei qui primum ſentẽtiam rogabat, Quid cenſes? Tum ille, Puro pioq; duello quærendas cenſeo, itaque cõſentio, conſiſtóque, indeq; ordine alii rogabantur. Quandóque pars maior eorum qui aderant in eandem ſententiam ibat, bellum erat conſenſu fieri ſolitum, vt Fœcialis haſtam ferratam aut ſudem præuſtam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præſentibus diceret, quòd populi priſcorũ Latinorum, hominéſue priſci Latini aduerſus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliqueruntq;, Po. Ro. Quiritium bellum cum priſcis Latinis iuſſit eſſe ſenatúſue po. ro. Quiritium, fecerunt, deliquerũtq;, Po. Ro. Quiritium cenſuit, conſenſit, conſciuit vt bellum cum priſcis Latinis fieret ob eam rem: Ego populuſq; Romanus, populis priſcorum Latinorum hominibúſque priſcis Latinis bellum indico, facióque: id vbi clara voce denunciaſſet, clarigationem quaſi claram actionem veteres dixere, haſtã in fines eorum emittebat, quę ſic denique miſſa, belli principium erat: quod nec diſſimulaſſe viſus eſt Maro, quum inquit, Et iaculum torquẽs emittit in auras principium pu-

gnæ

gnę erat. Erat & ante Bellonæ templũ, Bellica (colũnę id nomen eſt) ſupra quam haſtam etiam iaciebant bellũ indicturi. Ouidius in faſtis, Proſpicit à tergo ſummum breuis area circum Eſt vbi non paruæ parua columna notæ. Huc ſolet haſta manu belli prænuncia mitti, In regem & gentes quum placet arma capi. Hoc itaque tum modo repetitę primum res à Romanis ac bellum indictum, moremque eum poſteri & ſi abſoleuerit acceperunt.

De euocationis & deuotionis formula Cap. II.

CElebres deinde auctores habemus, quæ vel vi vel arte excogitari ac machinari poſſunt ad capiendũ opprimẽdúmque hoſtem, nutu deorum & auſpicio fieri ſolere, vt his propitiis & auctoribus ars efficacior eſſet. Simili modo in oppugnationibus vrbium ante omnia ſolitum à Romanis ſacerdotibus euocari deum conſtat, in cuius tutela id oppidum ſit. promittiq; illi eundem aut ampliorem honorem apud Romanos cultúmue, quod haud aliter vrbẽ capi poſſe non crederent: aut etiã ſi poſſe, nefas exiſtimarent deos habere captiuos. Propterea durauit in pontificum diſciplina quãdiu id ſacrum, cõſtátque ideo occultum & multis ſæculis ignotũ vrbis latinũ nomen tutelariſue dei. Sed Dei quidẽ nomen nonnullis antiquorũ inter ſe diſſidentium libris inſitum eſt. Alii enim Iouem crediderunt, alii lunam, alii opem conſciniam: & horum quidem fides firmior videtur quibuſdam. Sũt qui Angeronam: inter antiquiſſimas ſane religiones, huius deæ ſacellum colitur, cui ſacrificatur ante diem xii, Kal. ianuarii, quę Diua præſul ſilentii ipſius, prę nexo ore, digitóq; ad id admoto ſimulacrum habet, quod ſilentium denũciat. Ipſius deinde verum vrbis nomem & vnde deductum ſit, inter doctiſſimos non ſatis cõſtat. Vt enim Varroni placet & Liuio, potito imperio Romulo ſiue Remo condita vrbs eſt, & conditoris ſui appellatione nominata. Alii ſunt qui videri velint Romæ vocabulum ab Euãdro primum datum quum oppidum vbi ſita nunc vrbs eſt, ibi offendiſſet, quod extructum antea latino nomine Valentia dicebatur, cuius vocabulum Arcades vertentes in græcum, iuxta prioris verbi ſignificationem ῥώμην pro Valentia vocauere. Heraclidi placet, Troia capta quoſdã ex Achiuis in ea loca per Tyberim deueniſſe, deinde ſuadẽte Roma, nobiliſſima captiuarum quę his comes erat, incenſis nauibus poſuiſſe ſedes, ſtruxiſſe mœnia, & oppidum ab eius nomine vocauiſſe. Agathocles ſcribit Romam non captiuam fuiſſe, ſed Aſcanio natam Aeneæ neptem eiuſce denominationis cauſam extitiſſe tradit, & Romæ nomen verum, vetitũ tamẽ publicari quò minus annũciarẽtur cerimoniarum arcana, neque quod ſæpe aduerſus vrbes hoſtium feciſſe ſe nouerant, idem ipſi quoq; hoſtili euocatione paterentur. Sed videndum ne quod nonnulli exiſtimauerunt, nos quoq; confundat opinãtes vno carmine & euocari ex vrbe aliqua deos, & ipſam deuotã fieri ciuitatem. Eſt autẽ carmẽ huiuſmodi quo dii euocantur quum oppugnatione aliqua ciuitas cingitur, Si deus, ſi dea eſt, cui populus ciuitáſq; Carthaginenſis eſt in tutela, teq; maxime qui vrbis huius populiq; tutelam recepiſti precor, veneroŕq;, veniamq; à vobis peto, vt vos populũ ciuitatemq; Carthaginenſium deſeratis, loca, templa, ſacra, vrbẽ eorum relinquatis, abſque his abeatis, eiq; populo, ciuitati, metum, formidinem,

obliuionem

obliuionem iniiciatis,proditiq; Romam ad me meoſq; veniatis, noſtráq; vobis loca,tēpla,ſacra,vrbs acceptiora probatioráq; ſint: mihi quoq; populóq; Romano militibúſq; meis præpoſiti ſitis,vt ſciamus, intelligamúſq; : ſi ita feceritis,voueo vobis templa ludoſq; facturū. In eadē verba hoſtias fieri oportet, auctoritatémq; videri extorum,vt ea promittāt futura: vrbes verò exercitúſq; numinibus iam euocatis,his verbis ſic deuouētur,Dis pater veiouis,manes,ſiue quo alio nomine fas eſt nominare,oro vt omnes illā vrbē Carthaginem exercitúq; quē ego me ſentio dicere,fuga,formidine,terrore cōpleatis: quiq; aduerſus legiones exercitúq; noſtrum arma,teláq; ferent,vti vos eū exercitū,eos hoſtes, eóſq; homines, vrbes,agróſq; eorum & qui in his locis regionibuſq;, agris, vrbibuſq; habitant abducatis,lumine ſupero priuetis,exercitúq; hoſtium,vrbes agróſq; eorum quos me ſentio dicere,vti vos eas vrbes agróſq;,capita,ætatéſq; eorū deuotas cōſecratáſq; habeatis, illis legibus quibus quandoq; ſunt maxime hoſtes deuoti,eóſque ego vicarios pro mea fide magiſtratúq; meo po. ro. exercitibus legionibúſque Do deuoueo, vt me meáq; fidē imperiumq;, legiones exercitúq; noſtrum qui in his rebus gerendis ſunt,bene ſaluos nos iri ſinetis eſſe. Si hæc ita faxitis, vt ego ſciam,ſentiam, intelligáq;,tum quiſquis votū hoc faxit,vt vbi faxit,recte factum eſto,ouibus atris,Tellus mater,teq; Iupiter obteſtor,quum Tellurem dicit,manibus terram tangit: quū Iouem dicit,manus ad cælum tollit: quum votum recipere dicit,manibus pectus tangit.Hęc eſt euocationis deuotioníſq; forma ex libro rerū reconditarum v. Sāmonici Serrani vtrūq; carmē hoc cōtinentis, quod etiā ille in cuiuſdā Furii vetuſtiſſimo libro ſe reperiſſe ꝓfeſſus eſt. Liuius autem libro octauo ab vrbe cōdita trepidationem Decii conſulis ſe deuouentis,alia deuotionis forma his verbis expreſſit, Agedum pontifex publicus populi ro. prei verba quibus me pro legionibus deuoueam: Pontifex eū togam prætextam ſumere iuſſit,et velato capite manu ſubter togam ad mētum exerta,ſuper telū ſubiectum pedibus ſtātem ſic dicere,Iane,Iupiter,Mars,pater Quirine,Bellona,lares diui,numen ſimiles dii indigetes,Diui quorum eſt poteſtas noſtrorū hoſtiumq; diiq; manes, vos precor,veneror, veniam peto feróq; vt Po.Ro. Quiritium vim victoriáq; proſperetis,hoſteſq; Po.Ro.Quiritiū terrore,formidine,mortéq; afficiatis,ſicut verbis nūcupaui,ita pro Ro.Po.Quiritiū exercitu,legionibus,auxiliis Po.Romani Quiritiū,legiones,auxiliáq; hoſtium mecū diis manibus tellurique deuoueo.Hęc ita precatus,lictores ire ad T.Māliū iubet,maturéq; collegæ ſe deuotum pro exercitu nunciare,ipſe incinctus cinctúq; gabino armatus in equum inſiliit,ac ſe in medios hoſtes immiſit, cōſpectus ab vtraq; acie aliquāto auguſtior humano viſu,ſicut à cęlo miſſus piaculū omnis deorum iræ qui peſtem à ſuis aduerſam in hoſtes ferret: ita omnis terror pauórq; cū illo latus,ſigna prima Latinorū turbauit, deinde in totā penitus aciem ꝑuaſit,euidētiſſimū id fuit ꝙ quòcunq; equo inuectus eſt, ibi haud ſecus q̄ peſtifero ſidere icti pauebant, vbi verò corruit obrutus telis,inde iam haud dubie cōſternatæ cohortes Latinorum fugam ac vaſtitatem late fecerunt.Illud etiam adiiciendum videtur,licere Conſuli Dictatoriq; & prætori quum legiones hoſtium deuouerit, non vtique ſe, ſed quem velit ex legione Romana ſcripta ciuem deuouere.

NEque etiam ſermo ille quem de Zaleuci, Minois, Lycurgi, Numæ aliorumq́; ſimilium virorum religione deorum narrant hiſtoriæ, ineptum quicq̃ habet, qui vt infrenes difficileſq; multitudines guberna rent, componerẽt, caperent, magnaſq; rebus publicis nouitates afferrent, deorum opinionem commẽti ſunt, quæ ipſis illis quorum gratia fingeban tur ſaluti eſſent: in qua re præter hos quos modo diximus, nec externorum, nec noſtrorum ſimilium virorũ deſunt exempla. Nanque Epaminundas ille Thebanus, non aliter aduerſus Lacedæmonios quàm religione fiduciam ſuorum adiuuandam cenſuit, è veſtigio enim arma quæ in templi ornamentis affixa erant nocte ſubtraxit, perſuaſitq; militibus deos iter ſuum ſequi, et præliantibus ipſis adiumento fore. Pericles Athenienſium quoq; dux initurus prælium, quum animaduertiſſet locum ex quo vtraq; acies conſpici poterat denſiſſimæ opacitatis, vaſtum alioquin & Diti patri ſacrum, ingentis illic ſtaturę hominem altiſſimis cothurnis & veſte purpurea venerabilem in curru conſtituit, qui dato pugnæ ſigno proueheretur, & voce Periclem nomine appellans cohortaretur eum, diceretq; deos Athenienſes adeſſe: quare ſubitò demiſſis ac conſternatis animis, hoſtes in fugam verſi ſunt. Thymoleon Corinthius, magnus etiam omnium iudi cio vir & dux, humanarum rerum nihil quod fauſtum, fœlix, fortunatúmq; eſſet ſine deorum numine geri poſſe putabat: proinde ſuę domi ſacellum conſtituerat idq́; ſanctiſſimè colebat. Ad hanc quoq; hominis excellentẽ probitatem & religionem, mirabiles acceſſerant caſus: nam pręlia maxima natali ſuo die fecit omnia, quo factum eſt vt eius diem natalem feſtum haberet vniuerſa Sicilia. Syrus nomine quiſpiã Eunus, fanatico furore ſimulato, dũ Syrię deę comas iactaret, ad libertatẽ et arma ſeruos quaſi numinũ imperio cõcitauit, ídq; vt diuinitus fieri probaret, in ore abdita nuce quam ſulphure & igne ſtipauerat leuiter inſpirãs, flãmam inter verba fundebat, hoc miraculũ primo, II. M. ex obulis, mox iure belli refractis ergaſtulis, lx. amplius miliũ fecit exercitum: regiis, ne quid malis deeſſet, decoratus inſignibus, caſtella, vicos, oppidáq; miſerabili direptione vaſtauit. Vtque ad noſtros, vnde paululũ diſceſſit, redeat oratio, Scipio maior clariſſimum hac in re prę cęteris ſibi locum vẽdicat, quippe qui ab adoleſcentia ſuprà quàm credi poſſet mira quadam arte in oſtẽtationẽ virtutis ac ſanctimonię inſtructus erat: percrebuerat enim fama, ſeu cõſultò, ſeu temere, incertũ, nõ humana ſed diuina eũ ſtirpe progenitum, cui quidẽ in tali re vſu euenit, & fabularum ambages aderãt, viſum ſerpẽtẽ inſuetæ magnitudinis in lecto matris, ſibi infanti draconẽ circũfuſum nihil nocuiſſe, multa id genus, in vulgus indoctũ matura: Hanc de ſe opinionẽ hominũ tali ingenio nutriuit vt de origine quidẽ ſua nihil ſpõte loqueretur, & interrogatus an vera eſſent quæ paſſim ferebãtur, nec affirmaret ne quã exinde vanitatis notam incurreret, nec negaret quod credi ab omnibus gratulabatur: hac taciturnitate plus aſſecutus, q̃ ſi palàm Iouis ſe filiũ prędicaſſet. Addidit etiã aliud religionis genus, per ſingulos dies antequã quicquã publici priuatiq; muneris ageret, in capitoliũ aſcẽdens, cellã Iouis ſolus intrabat, ibiq́; aliquãdiu perſtans, veluti diuino colloquio frueretur, quod vulgo perſuaſerat,

ſuaſerat, inde ſpei plenus ad gerendas res digrediebatur, idq; in multis bellis, repletis ſuperſtitione ac ſpe militum animis, quaſi è cælo promiſſis proſperis euētibus ad victoriam eis contuliſſe certū eſt. L. Sylla quò paratiorem militem ad pugnādum haberet, prædici ſibi à diis futura ſimulauit. Poſtremò etiā in conſpectu exercitus priuſquā in aciem deſcēderet, ſignum amplitudinis quod Delphis ſuſtulerat orabat, petebátq; promiſſam victoriā maturaret. C. Marius mulierem quandam Syram, nomine Martam habuit, vaticinii (vt dicebatur) gnaram, quā lecticæ incubātem compoſitè ornatéq; circunducebat, à qua ſe dimicationum euentum prædiſcere inſimulabat. Q. Sertorius cum barbaro & rationis & cōſilii experti exercitu, in religionē tamē prono vteretur, ceruā cādidi coloris per Luſitaniam ducebat, tanquā donum id eſſet Dianæ ſibi tranſmiſſum, & ab ea quæ agenda quǽve vitāda erant pernoſcere ſe aſſeuerabat: nam quotiens hoſtium copias fines ingreſſos, aut oppidum aliquod cepiſſe occultè perſenſerat, in ſomnis ſibi dictum à cerua inſimulabat, vt ſuos in armis haberet. Rurſum verò, ſi victoria aliqua ducū ſuorū deferebatur, occultato nūcio ceruam coronabat, ſibiq; ab ea quoq; fauſtè nūciatum, & ob id diis ſupplicādū eſſe dicebat, quaſi aliquid fœliciter geſtū audituros: hac ratiōe illos ſibi magis ac magis parere cōpellebat, veluti nō hominis alienigenę, ſed dei cōſiliis ac religiōe ſumma duceretur. Poſt hos deniq; intueri ſi libet, M. Furium Camillum, virum religione pace ac bello verè vnicū, cæteróſq; Romanorū et exterarū gētiū illuſtres, ab ætatis noſtrę memoria remotos, maximarū ꝑfectò victoriarum et optatę glorię cōpotes fuiſſe eos ſemꝑ inuenies, q res præ cæteris exactiſſimo deorū cultu auſpicióq; geſſiſſent.

Quòd religioſa uſque adeò res Militia erat, ut non niſi ſacramento miles fieret. Cap. IIII.

VSque etiam adeò religioſa res Militia fuit, vt non niſi ſacramēto fieret miles, & qui miles non eſſet, ei militare munus obire non liceret: cuius rei fidē ſi quęris, in primo Offic. libro M. T. C. opulētiſſimus teſtis eſt, Pompilius inquit imperator tenebat prouintiā, in cuius exercitu Catonis filius tyro militauit: quum autē Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoq; filium qui in eadem legione militabat dimiſit: ſed quum amore pugnādi in exercitu remanſiſſet, Cato ad Pompilium ſcripſit, vt ſi eum pateretur in exercitu remanere, ſecūdò obligaret militiæ ſacramento, quia priore amiſſo iure, cū hoſtibus pugnare nō poterat. M. quoq; Catonis ſenis ad M. filium extat epiſtola, in qua ſcribit ſe audiſſe, cū dimiſſum eſſe à cōſule quum in Macedonia bello Perſico miles eſſet, monet igitur vt caueat ne prælium ineat: negat enim ius eſſe cum hoſte pugnare, quaſi miles non ſit: ecce ꝙ vir ſapiētiſſimus militem non credebat, niſi eum qui ſacramento ad militiam eſſet adactus.

Quando ex uoluntario inter ipſos milites fœdere militare ſacramentum ad Tribunos ac legitimam iuriſiurandi adactionem tranſlatum ſit, quidq; iurarent ſe facturos. Cap. V.

LVcio etiam Flac. & C. Varrone coſſ. milites primo iureiurādo facti ſunt: antea enim ſacramēto tantūmodo à tribunis rogabātur, ipſiq; inter ſe cōiurabāt ducis aut tribuni parere edicto, militiā nō deſerere, ſtrenue pugnare, defendere ſigna, nō vitare mortē, tenere pugnādo locū, eūdemq; inter eūdū ſeruare, ſuccurrere feſſis, ꝓtegere ſaucios, die inſcripto adeſſe,

& citanti imperatori reſpondere: quod & Liuium,xxii. ab vrbe cõdita minime præterit,Delectum,inquit,profectò coſ. paucos morati dies,dum ſocii ab nomine latino venirent, nunquã quod antè factum erat,iureiurando à tribunis militum adacti milites,iuſſu coſ. conuenturos neque iniuſſu abituros. Nam ad eam diem nihil præter iuramentũ fuerat, & vbi ad decuriatum & centuriatũ conueniſſent,ſua voluntate ipſi ſe equites,decuriati, cẽturiati,pedites,coniurabãt ſeſe fugæ atque formidinis cauſa non abituros,neque ex ordine non receſſuros,niſi teli ſumendi aut petendi,aut hoſtes feriendi, aut ciuis ſeruandi cauſa,id ex voluntario inter ipſos fœdere ad tribunos ac legitimã iuriſiurãdi adactionẽ trãſlatũ.

Tribuni Militaris verba cum delectus antiquus fieret. Cap. VI.

Mincius verò de re Militari quũ delectus antiquus fieret & milites ſcriberentur,iuſiurandum eos tribunus militum adigebat in verba hęc, in magiſtratu verba hæc,C. Lelii,C.F.coſ. L. Cornelii, P. F.coſ.in exercitu decémque milia paſſuum propè,furtum nõ facies dolo malo,ſolus,neque cum pluribus pluris nummi argẽtei in dies ſingulos, extráque haſtam,haſtile,pompabulum,vtrem,follem,faculam , ſi quid ibi inueneris ſuſtulerísue quod tuũ non erit,quod pluris argentei nummi erit,vti tu ad C .Lelium, C.F.coſ,L.ue Cornelium,P.F.coſ.ſiue ad quem viium eorum iuſſerit proferes, aut profiteberis in triduo proximo quicquid inueneris ſuſtulerí ſue in dolo malo,aut domino ſuo cuium id cẽſebis,reddes,vti quod recte factum eſſe voles. Militibus autẽ ſcriptis tempus præfiniebatur quo die adeſſent,& vt citanti conſuli reſponderent:deinde ita concipiebatur iuſiurãdum vt adeſſet ,his additis exceptionibus,niſi harunce aliqua cauſa erit,funus familiare,feriæ vindemiales,quæ non eius rei cauſa in eum diẽ collatæ ſunt, quo is eo die minus ibi eſſet,morbus ſonticus,auſpiciúmve, quod ſine piaculo præterire non licet,ſacrificiúmve anniuerſarium.quod recte fieri non poſſet niſi ipſo die. Si harunce aliqua cauſa erit, tum poſtridie licebit:quum autem miles die quæ prędicta erat aberat, neque excuſatus erat,cæterum infrequens dabatur: iurabãt autem milites teſte Plinio per Iouem Martemq́.

Quòd imperium belli habentibus,ſceptri eleuatio iuſiurandum erat. Cap. VII.

IMperium autem belli habentes apud veteres,de controuerſiis iudicabant,atque hoc alii iureiurando,alii ſine. Erat autem illis iuſiurandũ per ſceptri eleuationem, vt Ariſtoteles auctor eſt. Et hæc de militaris ac imperatorii forma iuramenti dicta ſunt.

Gentium diuerſarum ratio in deligendis militibus. Cap. VIII

QVum autem duo ſint quæ militem efficiunt , delectus ſcilicet & ſacramentum,de ſacramẽtoq́ dictũ ſatis ſuperq́ ſit,de altero nobis diſſerẽdum ſupereſt:in hoc itaq́ militum delectu , primo cuius gẽtis ſint, ipſius deinde regionis ſpectãda natura, quũ & vario & diuerſo terrarum ſitu cęliq́ aſpectu,& facies hominum,& voces,& colores,& corporũ lineamẽta,& qualitates,animorũq́ diuerſitates prodeãt: nec dubiũ ſit effœminari animos,locorum amœnitate nimia,aliquidq́ ad dandũ animis vigorẽ corrũpẽdũq́ poſſe regionẽ. Hinc enim Aegyptios eſſe ſuapte natura leues,ventoſos,credulos,

furibundos,

furibundos,iactantes, iniurioſos,nouarũ rerum cupidos, & ad omnia famę momenta volitãtes, Romanos graues,Græcos ſuperbos,auaros, & leues,expeditiore ingenio Athenieſes,callidos Pœnos et verſipelles,inſenſatos Galatas,& ſi Diodoro credimus molles,minaces,detractores,opinioneq́ inflatos,acutos ingenio, & à doctrina minime alienos,mobiles & infidos Numidas,Seres,Perſas & Allobroges,horridos Hiſpanos,furentes Cymbros,animoſos Germanos & feroces procero corpore,animoq́ magno magis q̃ firmo Gallos,quorum Iulio Cæſ. belli gallici libro tertio auctore,vt ad bella ſuſcipienda alacer nõ ſolum ſed prõptus eſt animus,ſic mollis ac minime reſiſtẽs ad calamitates perferẽdas mens eorum eſt,vtq́ inquit romanæ pater hiſtoriæ,Horum etiã quidẽ corpora intolerantiſſima laboris atq́ æſtu fluere: primaq́ eorũ eſſe prælia plus q̃ virorũ,poſtrema minus q̃ fœminarũ,iamq́ cognitum eſt ſi primũ impetũ quem feruido ingenio & cęca ira effundunt ſuſtinueris, fluũt ſudore & laſſitudine membra, labãt arma, mollia corpora,molles vbi ira conſedit animos,Sol,puluis,ſitis,vt ferrũ non admoueas,proſternũt. Quid de nõnullis Aſiæ partibus,Phrygia Caríaq́ dixerim? nõnne ſi Ciceroni credimus,& veteri prouerbio,Phryges plagis fieri ſolere meliores?quid de tota Caria?nõne prouerbio etiã increbuit,ſi quid cum periculo experire velis,in Care potiſſimũ id eſſe faciẽdũ? quid porrò de Cretenſibus dicam quos Epimenidis poëtę ſententia quã poſtea Callimachus vſurpauit,& mendaces,et malas beſtias,et vẽtres pigros ſemper fuiſſe cõſtat?deniq́ qui proximi ſunt ad axem meridianũ ſubiectiq́ ſolis curſui,vel ad oriẽtis plagas vergunt,breuioribus corporibus ſunt,ob cęliq́ tenuitatẽ ex acuto feruore ad cõſiliorũ bellicorũ cogitationes incredibili ſolertia expeditius celeriuſq́ q̃ cęteri mouẽtur,atq́ vt ingenii & artis plurimũ,ita & animi parũ habẽt.Propter ſãguinis enim exiguitatẽ,ſolis calore exhauſtã,ferro reſiſtere formidoloſiores ſint cõſequẽs eſt.Lucanus,

Quicquid ad eoos tractus mundiq́ teporem
Labitur,emollit gentes clementia cœli.
Illic & laxas veſtes & fluxa virorum
Velamenta vides.

Sub ſeptẽtrionibus autẽ quę nutriũtur gẽtes ac nationes,immanibus corporibus & ſanguine plurimo ab humoris plenitudine & craſſitudine cęli perfuſi hebetes ac tardas vt habẽt mẽtes,ita & animo quidẽ magno ſunt & elato,proinde ad armorũ vehementiam procliuiores ſunt: ſanguinis enim copia,ſine timore in ferrum ruunt,& vulnera. Quod ſi in dubium cuipiã forte veniat,ardẽtiſſimus duobus in locis teſtis Lucanus accedit,in altero quidem his verbis,

Certe populi quos deſpicit arctos
Fœlices errore ſuo quos ille timorum
Maximus haud vrget læti metus: inde rũendi
In ferrum mens prona viris animæq́ capaces
Mortis & ignauum eſt redituræ parcere vitæ: in altero,
Omnis in arctois populis quicunque pruinis
Naſcitur indomitus bellis & Martis amator.

Alpina etiam corpora humecto cœlo educata,ſimile quidpiam niuibus ſuis habent,

bẽt, ſuoq́ ſimilima cęlo vtũtur vt ait poëta. Quũ enim mox pugna incaluerint, ſtatim in ſudorẽ eunt, et leui motu quaſi ſudore laxãtur. Quũ igit̃ acutiores et ad motũ ꝓniores efficiat calidus aër hominũ mentes, refrigeratus autẽ cõtrà tardiores, ꝙ pigrũ cõtractũq́ eſt frigus, vt in ſerpẽtibus eſt videre, quę ſolis incendio exploſa humoris refrigeratione, curſu et corporũ dimicatione mouẽtur acerrime: hyberno autẽ tẽpore ab humectatione cęli refrigeratę, immobiles ꝓpemodũ fiũt atq; ſtupentes, ex his itaq; qui mediã quandã locorũ regionumq́ qualitatẽ ab origine nacti erũt, eligẽtur, ꝙ vtriuſque naturæ participes ſint, ad cędem mortiſque contemptum, ad intelligentiã vigoremq́ animi, dimicationibus impartiendum idonei. Adde quòd ſalubris hęc vtrinq; mixtura, ad omnes actus, ritus, mores, ſenſus fœcunda efficit ingenia, imperii omnis totiusq́ naturæ capacia, vt Italorum omnium qui contra barbarorum virtutes, forti manu: conſiliis verò contra meridianorum cogitationes, orbis terrarum imperio potiti inuictas & immortales laudes conſecuti ſunt: quas etiam inter hos vt facile conſequamur, adhibendi erunt præſtanti ingenio viri, militaris diſciplinæ gnari, quos ſumma cura & diligentia niti decet ne quis militũ ętate minor, aut quàm virtus poſcat, aut maior q̃ patiatur humanitas, contra morem veterem deligatur: ætatis autem huiuſmodi initium ad finem Tubero in hiſtoriarum primo ſcripſit, Seruium Tullum prudentiſſimum Ro. Po. regem à XVII. ad annum vſque quadrageſimumſextum milites ſcripſiſſe, quòd idoneos tunc eſſe populos Ro. arbitraretur. Similiter ſenatum triumuiros binos creare in hoc militum delectu ſolitum accepimus: alteros qui citra, alteros qui vltra quinquageſimum lapidem in plateis, foris & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent: & ſi qui roboris ſatis ad ferenda arma habere viderentur, etiam ſi nondum militari ætate eſſent, milites facerent: tribuni plebis, ſi his videretur ad populum ferrent, vt qui minores ſeptem & decẽ annis ſacramento addixiſſent, his perinde ſtipendia procederent, ac ſi ſeptem & decem annorum aut maiores milites facti eſſent. Nec aliter Dictator ex auctoritate patrum dictus, Iunius & T. Sempronius magiſter equitum, delectu edicto, iuniores ab annis decem & ſeptem & quoſdam prætextatos ſcripſere, quatuor ex his legiones & mille equites efficientes. Macedonũ regum Philippus primo, ac mox Alexander non prætextatos & impuberes, nec ſpectati roboris iuuenes tantum ſed veteranos etiam qui ſuperiori tempore ſæpe ac diu in caſtris verſati eſſent ad exercitum deligẽdos cenſuit, quóſque non tam milites quàm in militum præfectos & tribunos virtutis veneratione & ſapientiæ magnitudine delectos iure diceres. Proceritatẽ ſunt deinde qui in hoc delectu ſpectari debere maxime putent, fortitudinem nanq; & virium magnitudinem conſiſtere quemadmodum formæ pulchritudinem in magno corpore aiunt. Non ab re igitur delectori ſuo Pyrrho dixiſſe ferunt, Tu grandes elige, ego eos fortes reddã. Nec multũ tamen id refert, ſi cætera probitatis inſignia coëant, proceríne ſint an ſtatura breuiore. Præſtat enim virium quàm ſtaturę rationẽ habere, vnde equites ro. binûm fuiſſe cubitorum, clari nec deſunt auctores, vt C. Marium quum facultatem haberet deligẽdi exercitus ex duobus q ſub Rutilio quiq; ſub Metello, ac poſtea ſub ſe ipſo meruerant, Rutilianum quempiam minorem, quoniam certioris diſciplinæ

næ arbitrabatur, militem præoptaſſe. Idem Marius declaratus coſ. militũ agens delectum, capite cenſos militiæ aſſcripſit, quod genus hominũ ab imperatoribus cæteris antea nũquàm receptum fuerat: arma enim veteres illi, non niſi cum ingenuis hominibus, cuiuſdamq; cenſus & benemeritis partiri ſoliti ſunt, iudicantes cenſum ad res bene gerẽdas vt pignus eſſe: id autẽ ab C. Mario præter legem moremque maiorum, alii per ambitionem conſulis, alii bonorũ inopia factum memorant: veritus autem poſtea, hanc militum electionem in ſui nominis ſugillationem verti poſſe, & veluti capite cenſum imperatorem compellari, eiuſcemodi militiæ genus obliterandum duxit: & quanquam ad hunc vſque diem capite cenſum militem etiam nobilem romana res publica deligendum ęgre tuliſſet, cælis tamen ſeruilibus è paſtorum caſulis, mancipiorum, vt ita dixerim, colluuionem quandam deligere & tanquam validiſſimũ robur legionibus ſuis adiicere coacta eſt. Bello etiam punico ſecundo quum deeſſent qui ſcriberentur, ſerui pro dominis pugnaturos ſe polliciti in ciuitatẽ recepti ſunt: & Volones, quia ſponte hęc voluerunt, appellati. Eiuſdem etiam belli punici tempore, infœlicibus quibuſdam præliorum ſucceſſibus confectis, imminutiſque Romanorum legionibus, ſenatus cenſuit, vt publice ſerui emerentur: proinde quatuor & viginti milia ſeruorum empta fuiſſe cõſtat, hóſque iureiurando adactos, fortiter ſtrenuéque quoad Pœni vexarent Italiam laturos arma in caſtra tranſmiſit. Ad Cãnas quoque victis Romanis, ſimilem formam noui delectus inopia liberorum capitum ac neceſſitas dedit: octo milia nanq; iuuenum validorum ex ſeruitiis, prius ſciſcitantes ſingulos vellẽtne militare empta publicè armauerunt, quumq; ſex milia Romanorum quæ in caſtris Hannibalis captiua erant, minoris redimi poſſent, maluit ſe res publica ſeruis in tanta tempeſtate cõmittere, in qua & prętextatorum plurimos arma tuliſſe & abdicatorum, & vltimo ſupplicio plectendorum ſex milia etiam cõſcripta fuiſſe memorant. Sed poſt calamitatẽ apud Traſimenũ nocte cladis acceptam, libertini quoq; in ſacramẽtũ vocati ſunt: bello ſociali cohortum XII. milia ex libertinis conſcriptarum opera memorabilis virtutis apparuit aduerſus Gallos. L. Furio duce quũ Latini qui à Romanis ſubiugati erant milites præſtare nollent, ex Romanis tãtum tyrones delecti ſunt factæq; legiones decem, qui modus LX. vel eo amplius armatorum milia paruis adhuc rebus Romanis efficiebat. Cæſarem quum milites in amiſſorum locum ſubſtitueret, ſeruos quoq; ab amicis accepiſſe & eorum forti opera vſum eſſe comperimus. Cæſar Auguſtus in Germaniis & Illyrico cohortes libertinorum complures legit, quas voluntarias appellauit. Ac ne putes hæc tantũ contigiſſe reipub. noſtræ, Boriſtenidæ oppugnante Zopyrione ſeruis liberatis datáque ciuitate peregrinis & factis tabulis nouis hoſtem ſuſtinere potuerunt. Cleomenes Lacedæmonius quum mille quingenti ſoli Lacedæmonii qui arma ferre poſſent ſuperfuiſſent, ex ſeruis manumiſſis bellatorum nouem milia conſcripſit. Athenienſes conſumptis publicis opibus, ſeruis libertatem dederunt. Cato Cenſorius eo item milite quiſquis ille eſſet ſibi opus non eſſe aiebat, qui vt inter eundum manus, ita inter pugnandum pedes agitaret, quiq; in ſternendo hoſtibus quàm in clamando longius ſentiretur. Rurſus hic ſe iuuenibus dicebat magis oblectari qui rubeſcerent

rent quàm qui pallore perfunderentur. Idem in pinguem quendam acerbe maledictis inuectus, quibus enim in rebus huiuſmodi corpus ciuitati fructuoſum fore putas interrogauit, cuius inter guttur & inguem cuncta ſub ventris ditione poſita eſſent. Neque aliter magnis atq; præpinguibus dux ille Thebanus Epaminundas infeſtum ſe præbebat, quippe qui & talem quempiam amouit exercitu, inquiens, vix tribus quatuórve clypeis tegi eius ventrē, cuius magnitudine ſuam ipſius mentulam ne videre quidem poſſet. Nimis ſimiliter pingui homini & corpulento militi cenſores quondā equos adimere ſolitos legimus, minus idoneum ſcilicet ratos eſſe eum tanti corporis pondere ad equitis munus obeundum. Cæſar militem neq; à morum vrbanitate neq; à formæ dignitate, neque ab externorum bonorum copia, ſed à viribus corporis tantum deligēdum probat, maiores ſuos credo ſecutus: vera enim illa Romuli proles agris villiſq; exercitata vt firmiſſimis perualida corporibus, ſic ad militiam quum opus eſſet ſemper fortiſſimos viros & milites ſtrenuiſſimos ex ruſtica plebe deligens præpoſuit vrbanæ, vtq; omnem villam ortū veteres appellant quod ibi qui arma capere poſſent orirentur, ſic finitis quoq; bellorum operibus, augendæ reipub. cauſa vrbes inſtituerunt, quas victoribus militibus pro eorum meritis aſſignarent, & ab incolendo Colonos appellauere. Hinc etiā ciuitates à maioribus ciuitatibus veluti populorum examinibus conditæ, Coloniæ nuncupantur. Sic Iulius Cæſar militem à colendo rure deductū intra ſtipendiaria merita detinuit, veteranoſq; in coloni as dimiſit. Diuus æque Augu. exercitus qui ſub Antonio aut Lepido militauerant, pariter & ſuorum legionū milites, colonos fecit, alios in Italia, alios in prouinciis quibuſdam, deletis hoſtium ciuitatibus nouas vrbes conſtituit, quoſdam à veteribus oppidis deduxit & colonos nominauit. Illas quoq; vrbes quæ deletæ à regibus aut dictatoribus fuerant, quaſiq; ciuilium bellorum interuentus exhauſerat, dato iterum coloniæ nomine numero ciuium ampliauit. Romana quoque reſpub. quum neceſſaria admodum eſſet militia in vrbe ad vim vi hoſtiū propellendam vixq; fieri poſſet quo idem ſemper militiæ munus obirent, rem vt omnibus conducibilē in vrbe retinuit: munus autē huiuſmodi pro cuiuſq; hominis cōditione, intercapedine, ac viciſſitudine quadā curauit. Quapropter & agricola quum viciſſitudo & reipub neceſſitas aderat, relictis agris ad arma proficiſcebatur, omiſſoque agricolationis artificio quaſi alius factus militabat, rurſuſq; ad artificiū redibat, non vt miles vel belli dux, ſed vt artifex: Nec erat illis pudor, depoſitis armis anguſtia rei familiaris coactis, agreſtem vitam repetere: ea nanq; ætate ciuitatis proceres in agris verſabantur, & quum conſilium publicum fieri ſolitum erat, à villis accerſebantur in ſenatum, quod vſque adcò verū eſſe conſtat vt Attilium Serranum imperium populi Ro. ſuſcepturum, dati honores ſerentem inuenerint, vnde & cognomentum poſtea. Aranti etiam illa quatuor ſua iugera in Vaticano quæ prius prata Quintia dicebātur P. Quintio Cincinnato viator attulit dictaturam, ex qua obſeſſi conſulis & exercitus liberator, depoſitis faſcibus rurſus ad eoſdem boues rediit bubſequúſq; denuo factus eſt. C. item Fabritius & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulſo, domitis alter Sabinis, nō minori induſtria agros coluit quàm ſtrenue ac fortiter armis hoſtes ſubegit... ſiuit.

ſiuit. Nec aliud de M. Furio Camillo multiſque aliis Romani generis memorabilibus ducibus ad hoc ſemper duplex ſtudium vel defendēdi vel colendi patrios quæſitósve fines incumbētibus coniectari licet, teſte Lucano quum inquit,

Paupertas fugitur totóque arceſſitur orbe,
Quo gens quæque petit nunc longos iungere fines
Agrorum, & quondam duris ſulcata Camilli
Vomere, et antiquos Curionum paſſa ligones
Longa ſed ignotis extendere rura colonis?

Quum diſtinctio honóſque ciuitatis ipſius non aliūde eſſet, nec prima maiorum cognomina: non aliunde enim Fabios quàm ab agrorum foſſione Fodios quidam non incelebres primum dictos putāt, mutatiſque geminis literis Fabios deinde cognominatos, vel à fabarum exactiſſimo cultu. Fabiorum enim, Lentulorum, Ciceronúmque cognominationem admittebant, vt quiſque aliquid optime genus ſereret. Sic Iuniorum familiam bubulcum nominarunt, qui bobus vtebatur, nec ſolum ſemina ac boues, ſed ſcrofam etiam & aſinam viris non mediocribus Tremelio & principi Corneliæ gentis cęteriſque Corneliis & Scipionibus cognomenta præbuiſſe non eſt obſcurum. Syluius denique à quo omnes Albanorum reges Syluii ſunt vocati, non aliunde quàm quòd ſyluis & rure fuerat educatus, hoc ſibi apud latinam gentem nomen aſciuit: & quoniam ruſticæ tribus laudatiſſimæ eorum qui rura haberent, vrbanæ verò in quas transferri ignominia eſſet deſidiæ probro, ea porrò ratione vt ex agricolis milites deligerentur factum eſſe reor: quoniam minime male cogitantes duratis ad omnem malorum tolerantiam membris, & ęſtum, & puluerem, & frigora, & niues pati, vada fluminum traiicere, celeribúſque plantis montes ſuperare aptiſſimi ſunt. Adde quod deliciarum omnium ac voluptatum contēptores iure videtur non multifacere oportere in bello, cū tot laboribus tantiſque malis affecti liberentur. Neſcio enim quo pacto fit vt is mortem minus reformidet, qui laute minus vixerit. Neque tamē inficiandum reor, fortiſſimos ac optimos Grecorum Romanorúmque milites cum laude & dignitate ex vrbibus ad militiam fuiſſe delectos, verū quia hi tunc non otio, nō lāguore, non deſidia, non luxu, nō vmbris, nō delitiis, cęterisque voluptatibus infringebantur pericula ſubire ſoliti, ex infamiæ pudore & gloriæ cupiditate, quales Homerus aliquot ex ciuibus etiam facit, vt Hectorē, & Diomedem Ro. reipub. regnique illius ampliſſimi ſalus ac fundamentum erāt. Noſtræ autem ętatis milites vrbani & vernæ, ſplendido apparatu, vncti & nitidi ac vrbium illecebris deliniti, cum loci diſciplina ſeuerior firmet ingenium, aptumque magnis conatibus reddat, ſi manus conſerere debeant, quum in leui armatura parum habeant fiduciæ, in graui minimum alacritatis, crebrò non tam ducibus ſuis conferre ad victoriam quàm hoſtes irritare ad prædā ſolent: vnde & Hānibal quum apud regē Antiochū profugii cauſa diuertiſſet, faceti ſſime cauillatus eſt, eáque cauillatio huiuſmodi fuit, Oſtendebat ei Antiochus exercitum ingentem quem bellum Po. Ro. facturus comparauerat, purpura, inſignibus auri & argenti, fortunæ apparatibus florentem: inducebat etiā falcatos currus, & elephātos cum turribus, equitatúmque cum frenis, monilibus, faleriſque præfulgentem, atque

vbi

vbi rex conteplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem aſpicit, Putáſne, inquit, conferri poſſe, ac ſatis eſſe credis Romanis hæc omnia? tum Pœnus illudens ignauiam imbelliámque militũ eius precioſe armatorum, Plane ſatis eſſe credo, ait, Romanis hæc omnia, etiã ſi auariſſimi ſunt: nihil prorſus, nec tam lepide, nec tam acerbe dici poterat. Rex enim de numero exercitus ſui, ac de exiſtimanda æquiparatione quæſiuerat, reſpondit Hannibal de præda, tanquam ad eam huiuſmodi homines expoſiti ſoleant eſſe. Doctus enim erat Pœnus horridum militem ferro & armis fretum eſſe debere, non cælatum purpura, auro, atq; argento, illũmque inſignium armorum apparatum prædam verius quàm arma eſſe, vtq; nitentia ante rem, ſic deformia inter ſanguinem & vulnera virtutémque eſſe militis decus, & omnia illa victoriam ſequi, & ditẽ hoſtem quàmuis pauperis victoris præmium eſſe: eos ſi denique milites Naſo à militari re ſua, nedum arcet, ſed eſſe procul tanquam peſtem & labem quãdam iubet, quis eos credet ad robuſtã militiam admittendos, niſi forte cum Dario vel Thraſone potius ad imitationem expugnandæ Thaidis, lenonum, mulierũ ac ſpadonum agmine cæterorumq; qui miniſtri ſunt voluptatum, & ſordidi quæſtus, ac viliſſimarum artium, Veneri militiam ſuam deuouerit, Marte contempto non ſolum contra Hannibalis, ſed Catonis quoq; ac veteris militiæ inſtitutum? quod Lucanus breui quodam præconio his verbis expreſſit,

Hirtam membra cuius Romani more quiritis
Incluſiſſe togam:

Hoc profecto tantus auctor haudquaquam extuliſſet, niſi durioris etiam togæ vſus de quiritum conſuetudine proceſſiſſet. Tales denique ex omni genere hominum deligi debent, qui non vti Sãnites vibrent haſtas ante pugnã quibus in pugnando nihil vtantur, ſed qui ipſis q̃bus præluſerint pugnare poſſint & valeant.

De delectu Equorum. Cap. IX.

NVnc quoniam de militum delectu abũde ſatis dictum eſt, equorum ad pugnam deligendorum rationem & ſigna ineamus, per quæ militiæ incumbentes excellentis equi notas intelligant, ne fallãtur empturi & operam ſimul & impenſam perdant in ignauo. Hic probatur natura, moribus, colore, forma, & educationis loco. Natura probatur ſi hilaris, ſi laſciuus, & alacer, ſi intrepidus, ſi nouæ rei haudquaquam terretur aſpectu. Ex moribus, qui ex placido & concitato mitiſſimus fit, quiq; ex ſumma quiete facile commoueatur, vel excitatus feſtinatione non difficili teneatur, hoc eſt honoris appetens cum temperantia ac pudore, promptus, cohortatione ſolum & ratione regatur. Alter econtra improbandus qui intortus & multiplex, inglorius, & contumax vix flagello ſtimuliſq; obtemperãs, nec habenis nec verberibus coërceri poteſt, ſed inter equitandnm calcitrat, ac domitis frenis ne regi poſſit, violentia equitem aurigámque ſuum mordet & in præceps quo per ſe timuiſſet deſcendere, proturbat & rapit: quo fit vt ſi quando hoſtibus obuiam ſit eũdum, neceſſe ſit equites aut poſtremos in agmine conſequi, aut eorum malignitate inutiles reddi. Colores inter multiplices eorum mixtas facies hi duo tantum reuera potiſſimum ſpectandi, Candidus quadam nitẽti luce perfuſus, ex omni quoq; parte

parte niger intermixtus: albus deinde nigris punctis interuenientibus,& ſpadix glaucúſque,hoc eſt,exuperantia & ſplendore ruboris, quales ſunt fructus palmæ arboris non admodũ ſole incocti: vnde ſpadici phœnicei nomen eſt. Forma deligetur, vt ſit arguto & breui capite & ſicco, pelle propemodum oſſibus adhærente,ceruice ardua & erecta,auribus breuibus & acutis,oculis magnis & prominentibus nigríſque,ſiue fellineis,id eſt,quaſi quodam ſplendore perfuſis,naribus patulis,duobus vtrinque foraminibus quibus auras captare vberius faciliúſque reciprocare animam poſſint,coma denſa & in dextrum latus protendẽte,pectore lato, ventre ſubſtricto,paribus & exiguis teſtibus: rotundis clunibus,promiſſa cauda,mollibus altis erectíſque cruribus,pedibuſq; ſiccis,altis,concauis,atque rotundis,vniuerſo corpore compoſito, articulatim diſtincto, grandi, ſublimi, erecto,& in aſpero loco(vt Xenophonti placet)educato,vt autem Satyra inquit,

Nempe volucrem
Sic laudamus equum,facili cui plurima palma
Feruet, & exultat rauco victoria circo.
Nobilis hic quocunque venit de gramine, cuius
Clara fuga ante alios & primus in equore puluis.

Rationes gentium in deligendis ducibus Cap. X.

DElectis militibus & equis ad pugnam idoneis, quis potiſſimum illis præficiendus ſit dux quærimus , voluntates & gentium ſtudia in his declarantes. Iudæis alienigenam lex præfici vetat, ne auctoritas imperio religionis ſuæ cultũ inuertat, in aliis duces & imperatores externi,patria & natione nobiliſſimi reperti ſunt,vnde & ex oraculo Aegyptiis dictum eſt vt auxiliatore Hebræo contra Aethiopas vterentur. Carthaginenſes infracti bellis & cladibus multis exinaniti, Xantippum Lacedæmoniorũ regem cum auxiliis ducem bello præfecerunt,qui fortiter ac ſtrenue pugnantes Romanos euerterunt. Tarentini Gilippo duce & ipſo Lacedæmonio Athenienſes vicere. Galli Brẽno duce Britanno Italiam cepere,Roma inſuper incenſa. Romanos tamen quos labore & induſtria armis quoq; ac bellicis inſtitutis cæteris nationibus,Græcorum pace dixerim,præfloruiſſe conſtat,multi opinione ducendi regendiq; exercitus in cælum extulerunt: vnde vir præcipuus Cyneas Pyrrhi legatus, quum Romam ingrederetur, regum patriã ſe vidiſſe teſtatus eſt: quam ſententiam video poëtico illi nimium conuenire,

Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem viuos ducent de marmore vultus,
Orabunt cauſas melius cæliq; meatus
Deſcribent radio & ſurgentia ſidera dicent,
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes,paciſq; imponere mores :
Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos.

Cæterũ in hac ipſa ſentẽtia præ ſe ne ipſi Romani fauiſſe vlli reperti ſunt,quando externos quorum virtute romanam creuiſſe conſtat, in ſupremos dignitatum gradus admiſere. Sunt qui aſtruũt ſolas diuitias eſſe quæ ducum & impera-

torum

torum gloriam concomitentur & illuſtrent, quibus deficientibus volunt ac prędicant nihil arduum, nihil magnificū & excellens geri poſſe, ſic Perſas, ſic Graecos, ſic Romanos non ſine diuitiarum copia orbis terrarum potitos eſſe. Alii putant ad laureas & triumphos habendos, fœlices duntaxat, fortunatóſque duces ſemper præfici debere. Aiunt enim, quæ diuitiæ vel copiæ gentium Romanos fere ſubactos aduerſus Hannibalem erexiſſent, niſi Cornelium Scipionem, fortunatiſſimum imperatorem, qui illum apud Carthaginē relicta Italia ſolus fudit, habuiſſent? Quid profuiſſent, inquiunt alii, Carthaginēſibus theſauri exuberantiſſimi aut exercitus ampliſſimi ad oppugnandam diruēdámque tot annos Italiam, niſi ipſum Hannibalem callidiſſimum audentiſſimumq́ belli ducem gentibus ſuis præfeciſſent? Sic Epaminundam Thebani, Leonidam Lacedæmonii, Themiſtoclem Athenienſes, fortiſſimos duces ſortiti ſunt. Alii & qui tecum rectius ſentiunt, Sigiſmunde, non diuitiis affluentibus, non fortunatis, non callidis & audentibus ducibus tantum, cæterum ingenio atq; animi virtute prædictis decernenda imperia, ſummos credēdos magiſtratus eſſe putant. Parum enim, ait Cicero, ſunt fortia arma, niſi conſilium ſit domi: neque fortuna, aut viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporū, aut excurſione, aut ſaltu, aut eminus haſtis, aut cominus gladiis tantū res magnę gerūtur, ſed cōſilio magis, ſed ratione, ſentētia, auctoritate atq; ſciētiā. Quę omnia ſiue deorū ſeu naturę munere quum in te eſſe omnes intelligant, prædicent, admirētur, quid mirū, ſi te ducē ad omnes bellorum euentus & magnifica quæque conficienda, vniuerſa hinc inde delegit Italia? Quod de te autem reformident ſinguli, refellerēque palam audeant, vnum hoc eſt, Aiūt enim qđ tamen Epaminūdę, quod Sertorii, quod Cęſaris, quod Augufti, aliorúmq; plurium & maximorum ducum proprium fuiſſe legimus, ſtrenui militis officio fungi, fortitudinis opera manu propria edere, ac ſine vlla te exceptione periculis nimis ingerere: quod quàm glorioſum ſit quámque pernicioſum ad maxima & plurima bellorum munera obeunda, quum cōſilio polleas, viribus præſtes, & cunctis tam ducibus quàm militibus in vtriuſlibet officiis antecellas, tuo prudētiſſimo iudicio exiſtimandum relinquo. Rariſſimum quidem decus, & quod inquit Criſpus de Iugurtha, de te imperatorū noſtri æui gloria, omnium conſenſu dici poteſt. At ſane, inquit ille, quod difficillimum imprimis eſt, & in prælio ſtrenuus erat & bonus conſilio: & quoniam alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque ſolet, glorioſum nomen tuum non tam fortuna & opinio, quàm virtus, & conſilium circunferat periculiſque obiiciat. Caue itaque oro, ac ducis & militis officia diſtinguas obſecro. Tu enim longe melius noſti quæ ſint ducis partes, & quæ militum fortitudo atq; profeſſio debet, quæ ſeorſum à duce exigenda, præſtandaq́; non ſunt niſi forte cum ſumma neceſſitas incumbit. Legimus fortiſſimum ducum Marium prouocāti ipſum ad ſingulare certamen reſpondiſſe, ſe ſi mori voluiſſet multoties ſuſpendio potuiſſe, & ſapientem non quærere pugnam, ſed potius cogitare victoriam. Ecce virum gloriæ cupidiſſimum & romanum diſcernentem quid inter ducis & militis officium intereſſet, & reputantem ſæpius ducem ſine exercitu ſaluum euaſiſſe quàm exercitum ſine duce. Vides, inclyte dux,

Marium

Marium declinauiſſe ſingularem cõgreſſum quem nullum ferme militum legimus recuſaſſe,vt eiũs exemplo diſcas quę ſunt militis ſpernere,& quæ imperatoriæ maieſtati conducant adimplere: ꝙ ſi te paruni mouet ob ſanguinis ignobilitatem Marius,audi de gente Cornelia Scipionem, non quẽlibet, ſed illum qui virtutibus ſuis Aphricani cognomẽ adeptus. Hic enim quum à quodam ꝙ paruni pugnax foret argueretur ignauiæ,crimẽ lepida reſponſione ſubmouit: inquit etenim,Recolo matrem me imperatorem peperiſſe non militem.Metellum quoque quum multi clamarent vt ipſe ſingulari certamine cum Sertorio prouocante dimicaret,dux cum duce,& romanus cum romano,detrectantem verò pugnam vt ignauum aſpernabatur: ſed ipſe Metellus hæc dicentes meritò cõtemnebat.Ducem etenim vt inquit Theophraſtus,non militis,ſed ducis obire mortem decet.Nec te moueat,dux præcellentiſſime Sigiſmunde,ꝙ Alexandrũ Magnum legamus & imperatoris & militis impleuiſſe munus,ſed memẽto quòd à principe rei militaris peritiſſimo atq; probatiſſimo laudatus ſit ſolum, ꝙ parua manu aduerſus maximos exercitus ſteterit viceritq;,& in extremas mundi partes peruenerit pugnãs vltra ſpem,exiſtimationẽmq; mentium humanarũ. Nam quòd manu promptus & pugnaciſſimus fuerit,quum & gregarii militis laus ſit, gloriæ illi principi non aſſcripſit:tantus iudex ac teſtis, quantus Hannibal cum Scipione conferens fuit.Neq; Catilinam peſſimæ factionis tibi imitandum proponas velim,de quo Saluſtius ſcriptum reliquit,Interea Catilina cum expeditis in prima acie verſari,laborantibus ſuccurrere,integros pro ſauciis accerſere,omnia prouidere: & pręter hæc imperatoris officia quod militis eſt ſubdit,multum ipſe pugnare,ſæpe hoſtem ferire, ſtrennui militis & boni imperatoris officia ſimul exequebatur. Alia quidem ratio eſt eius quod fieri debet,alia eius quod ille faciebat:pugnabat enim deſperatione plenus, poſtquam,vt ille ait ,videt montibus atque copiis hoſtium ſeſe clauſum, in vrbe res aduerſas , neque fugæ neque præſidii eſſe ſibi vllam ſpem, optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare ſtatuit . Promittebat enim cuncta ſibi ,ſi vinceret : & deſperabat omnia,ſi vis hoſtium præualeret. Nam nec ego velim te penitus non pugnare , ſed tunc te manum conſerere probo,quum de ſumma rerũ agetur, quum cuncta ſicut optimũ ducẽ decet prouideris,quũ neceſſitas tulerit,quũ cuipiam ingenti periculo vt ſępe ſoles,videris occurrendũ. Audi Craterũ Alexandrũ ſuum admonentem, Quãtalibet,inquit ille, vis omnium gentiũ cõſpiret in nos,impleat armis viriſq; totum orbẽ,claſſibus mare cõſternat,inuſitatas beluas inducat, tu nos præſtabis inuictos: & ſubdit,ſed quis deorũ hoc Macedoniæ columen accitus diuturnum fore polliceri poteſt,quũ tam auidè corpus periculis offeras, oblitus tunc tot ciuium animas trahere te incaſſum? ac poſt plura,quòcũque iuſſeris ibimus,obſcura pericula,& ignobiles pugnas nobis depoſcimus,temetipſum ad ea ſerua quę magnitudinẽ tuam capiunt,citò gloria abſoleſcit in ſordidis hoſtibus. Videſne qua regula ducis pugna limitetur, et vbi cõueniat imperatorem manus inîicere? Et qd,putáſne ſi quotidie te periculis obiicies,nõ aliquãdo fortunã inuenire tuã? Tragicum eſt,iniqua raró maximis virtutibus fortuna parcit.Nemo ſe tutò diu periculis offerre tam crebris poteſt, quem ſæpe tranſit caſus aliquando inuenit.

Noli itaq; in paruis ac minimis experiri fortunam,ſatis enim periculo tuo,immo noſtro quantum ad gloriam attinet,Sigiſmunde,te pluribus oſtendiſti,ſatis Picentibus,ſatis Etruſcis,ſatis Inſubribus,ſatis Latinis ac Barbaris ducibus, ſatis amicis,ſatis deniq; hoſtibus te mortis omniſq; periculi contemptorem , manu ac corpore ſtrenuum & ad horrenda omnia quiſquis caſus immineat expeditum. Fauit deus,nunc exhibendum prudentię temperamentum,& cautionis modus,vt quæ geſſiſti conſilio & animi magnitudine , non impetu,non temere geſſiſſe videare. Deniq; corporis habitudo & integritas, formæq; dignitas, non munditiis culta,ſed virilis & pene militaris, vt Liuius inquit,non nihil etiam ducibus ſolet conferre,quæ ſi deſit,non vſquequaque tamen expetenda eſt, vel quo minus militent aliiſve præficiãtur omnino repudianda,modo animo præſtent & harum rerum quas modo diximus cognitione ornentur. Iure etiam diui Traiani ſententia militabãt qui aliqua corporis parte debilitati vel minuti ſunt,idq; in multis ſane vrbis Romæ exterarumq; gentium ducibus eſt intelligere . Nanque præter Marium,præclarum ducem,varicibus laborantẽ, legimus & Camillum quum Præneſtinos & Tyrrhenos prælio vicit, ſenem pariter & ægrotum, & Iulium cæſarem dictatorem ſemel atque iterum inter res getendas comitiali morbo correptum. Q. quoq; Ciceronem,magni Ciceronis fratrẽ,tenuiſſimę valitudinis,multa,& grauia bella ſub hoc duce in Gallia prudenter ac perſtrenne adminiſtrantem. Apud Lacedæmonios nec minus Lyſandrum, ſæpenumero vi morbi ac magnitudine,mentis viribus & corporis deſtitutũ. Ageſilaum quoque eorum quõdam regem claudum,proinde ſummę an eum rei præficerẽt,diu multumq; deliberaſſe, deniq; ſtatuerũt ſatius eſſe ingreſſu regem quàm imperio regnum claudicare. Vtq; Scyllam & Cottam,nõ obſcuros ſane duces,eo habitu fuiſſe naturæ perhibent ,quód vno tantum teſticulo nati memorentur,ſic Sertorium,Oratium Coclitem,Philippum, Antigonum, & Pœnorum ducem Hannibalem,qui omnes maxime bellaciſſimi fuere, altero non teſticulo caruiſſe, ſed oculo alię fideles tradũt hiſtoriæ. Quod autẽ ad formę dignitatem ſpectat, Scipio Aphricanus & Iul . Cæ. etſi procero corpore fuerint,breui tamẽ Antigonus, Alexander Macedo ,& Auguſtus,nec tamen eorum magnitudini breuitas, nec breuitati maguitudo obfuit , nec detraxit famæ . Et ad tumulum Archemori dũ ludos ſolẽnes Gręcia celebraret, Tydeũ Capaneo pręſtitiſſe poëtico pręconio percelebre eſt,à quo humili admodũ ſtatura & exigua Thebanos omnes certaminibus lõge ſuperatos fuiſſe traditur. Gerẽdæ igitur huius rei dignitas & ſumma meritò illis tradetur, quibus explorata ſint omnia ,quiq; cõſilii, auctoritatis, ſciẽtiæ,multarũq; rerum geſtarũ titulis illuſtrati præſentes non modo prouocent ad victoriam,ſed eorum commemoratione poſteros imitatione ſuccendant.

Agminis ſiue incedentis exercitus ordo ſecundum græcam romanamq; diſciplinam Cap. XI.

SVpereſt nunc agminis, hoc eſt,incedẽtis exercitus ordo, circa quem ſumma imperatorum ac ducum verſanda conſideratio eſt, quum ſit pariũ impariũq; rerũ ſua tribuẽs cuiq; loca diſpoſitio: qua ſpreta,neque miles,neq; imperator quicq̃ valet explicare,quũ pedes equitẽ,peditemq; eques,ſi ſint promiſcui,ſæpenumero ſe præpediant, ac veluti ex theatro

confuſe abeuntes, ſe inuicē affligent atq; opprimant. Econtrario verò, vbi ſit rite diſpoſitū agmen, ſuóq; quidq; ordine locatū, ſine trepidatione Imperator victoriam ab omnibus optatā promittet. De hoc itaq; ipſo breuiter à nobis ſecūdum gręcam rationem primò diſſerēdum eſt, ab Romana traditione deinde ſumentibus. Quum igitur ciuitas in Tribus diſtributa ſit, ex his Decuriones primùm, de cuius tribuni ſententia ex ipſo iuuētutis flore deligēdi ſunt: ex his qui ætate & prudentia, qui pulchrū aliquid & gerendi & audiēdi ſtudio flagrēt, hos anteire oportet. Poſt hæc totidem deligēdi ſunt ex his qui ætate & prudētia maxime antecedant, qui poſtremi in ipſis cēturiis collocabūtur. Decurionum verò ordo ob has præcipue cauſas probatur, quod qui priori loco collocati ſunt, omnes principes fiūt: quùmq; in dignitate ſunt magis quàm quū priuati, impoſitū ſibi eſſe exiſtimant præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deinde quū quidpiam agendū inſtet, efficacius eſt magiſtratuū imperiū quàm priuatorū, primorum etiam manus promptiori alacrioríq; ſe animo offert, ſiquidē à fronte periculū ingruat, quū eam minime lateat, eū locū ſuæ virtuti creditum eſſe. Et poſtrema, ſi qua à tergo maior vis premat, quū eam haudquaquā etiā fugiat, deſerere ordinē turpiſſimum eſſe: qui etiā poſtremum agmen ducit, hunc omni laude cumulatū virum eſſe cōuenit. Si enim pręſtāti virtute erit, quū tempus inſtabit, iubens in hoſtem inuadere prioribus vires adiiciet: ſin rurſus pedē referre opus erit, prudēter abducens ſuos profecto magis ſeruabit incolumes: & hic ſecundū Græcorum rationē agminis ordo. Secūdum Romanā autem eiuſmodi erat, Nanq; auxiliares leues, & ſagittarii pręibāt primò ad feſtinas hoſtiū incurſiones coërcēdas, viáq; ſuſpecta inſidiis loca ſcrutaretur: poſt hos viarū ſcrutatores, qui aggerum maligna corrigerēt, ſyluáſq; præciderent, ne perplexo itinere fatigaretur exercitus, deinde ſua ſuperiorūq; ſibi rectorū impedimenta ferētes, & defenſionis ergo plurimi cū his equitum, poſt quos princeps ipſe equitatus peditatuſq; hos poſtea ſequebātur, qui remouēdis vrbibus machinarū ac reliquorum tormētorum genera deferebāt. Chiliarchi deinde atq; præfecti, & poſt hos circa Aquilā cætera ſigna militaria, póſtq; ſerui ſingulorū ordinū cū peditatu erant, agminis poſtrema multitudo mercenaria quā armorū factores ſequebātur, & armati equites peditéſq; non pauci. Cæterum pro tēpore & cauſis occurrētibus, Iul. Cęſar octo legiones hac ratione et ordine inter eundū diſponebat, quū hoſtē cominus ſentiret, ſex legiones expeditas pręponebat, poſt has totius exercitus impedimēta, inde duas legiones quę minus firmæ ad dimicādū putabātur, vt agmē clauderēt præſidióq; impedimētis eſſent: minoribus autē expeditionibus tres legiones expeditas pręmittebat, deinde impedimēta, nouiſſime legionē vnā quę agmē clauderet. Ita quadrato ferè agmine incedere, vbi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eſſet. Et hæc de agminis diſpoſitione ſecundum vtranque diſciplinam dicta ſunt.

Acierum inſtruendarum uaria ratio. Cap. XII.

CAeterum ſi conflicturæ coëant vtrinque hoſtium copiæ, primum optimi & ſapientiſſimi ducis munus eſſe videtur, conſtituere atq; diſponere qui prudenter, fideliter, ſtrenue ac viriliter hoſtē inuadāt. Quòd ſi omnem ciuium equitatum celeriter ad mille equitum numerū com-

pleri neceſſe ſit,ad ducentos,præterea peregrini conſtituendi ſunt equites,& inter ciues collocādi: hi enim adiuncti videtur mihi,& firmiorē vniuerſum equitatum præſtare:& magis emulatione quadam ad laudis & gloriæ cupiditatem incendere,vt certatim ſe inuicem virtute ſuperare nitantur. Nec vero me præterit Lacedæmonios, rei militaris peritiſſimos bellicoſiſſimoſq;,tum primū equeſtri gloria maxime clarere cœpiſſe,quū peregrinos equites aſciuerint. Et in aliis quoq; bellorum euentibus diuerſiſq; nationibus conſtat, peregrinas copias magnum ſibi & præclarum nomen peperiſſe,vſus enim ad promptitudinem plurimum confert. Videtur præterea peditatus equitibus adiunctus ad rem gerēdam efficaciſſimus eſſe,maxime ſi his hominibus conſtituatur qui hoſtibus infenſiſſimi ſint. Sunt qui putent pro ratione acierū illud Neſtoris apud Homerum eſſe,qui iubebat per tribus atq; partes eorum , cohortes acieſq; Græcorum coordinari, vt & tribus tribubus & pars parti auxiliaretur. Satius & ſalubrius alii cenſent,amatorem iuxta amatum collocari debere: nam ordo ſecundum tribus non multū rationis in periculis habet,verum ſi cuneus ex amicis inter ſe amantibus exiſtit,indiſſolubilis & inſeparabilis ad perferendos inferendóſq; ictus efficitur,quum hi amatorum mirabili amore,ferrea et adamantina,vt ita dixerim, cathena teneantur,& ſacram,vt aiunt,cohortem efficiant,quēadmodum Seſooſis in Arabiam,vt antè diximus,cum eorū qui eadem die geniti qua ipſe ſimúlque nutriti erant exercitu à patre miſſus. Atq; in hoc quoq; ad primos ictus ſuſtinendos ſunt qui ſuos cohortentur,& eo ipſo ſuperiores ſe putēt quòd non inferiores in occurſu primo reperiūtur. Hac arte ſiue ratione vſus Pompeius Pharſalicis in campis: acies enim ab equo animaduertens,vt hoſtes nouit cum ſilentio congerdiendi tempus ex ordine expectare, ſuúmq; exercitū ſine ſtrepitu non eſſe: immo turbulentum & imperitia tumultuantē,extimuit, ne in ipſo pugnæ initio penitus diſſolueretur: vnde quum vtrinq; concurrendi ſigna danda eſſent, acierum primos monuit vt in locis ſuis ſtarent, & denſa confertáq; manentes ſe rie hoſtilem incurſum donec intra pili iactum eſſent ſolidiſſime exciperent. Qua quidē in re ſi Lucano creditur, ſteterit licet ordine certo infœlix acies, Cæſar tamen erraſſe Pompeium aſſerit. Plagarum enim ictus impetu curſúq; illatos ſubſiſtendo reſtingui inquit,feriēdo enim & initio confligēdo,magnas vires impetu & curſibus adiici,& animos perinde ac flatibus excitatos omni ex parte ſuccēndi. Cæſar itaq; quum ſiniſtrū Pompeii cornu conſpexiſſet, tot munitū equitibus,timens armaturæ ſplendorem,quinq; ſiue ſex,vt alii ferunt,obliquas poſt ſigna cohortes,quibus cum orbem terrarum congreſſus eſt è legionibus eductas legioni decimæ à tergo locauit,iuſſitq; eas quietem agere, hoſtibúſq; ignotas eſſe. Sed quum irrueret,equites admonuit,quòd neq; vt ſolitum eſſet iacerent pila, feſtinarentque quemadmodum robuſtiſſimi ad perſtringendos enſes, ſed ferire eos altius iuſſit,oculóſque,frontéſque hoſtium ad vulnera impetere. Non enim permanſuros eos fulgentes floridóſque inſultatores,inquit,neque contra ferrum inſpecturos in oculos illatum,illos iuuenes parum bellis ac vulneribus aſſuetos. Hoc itaq; impetu,hac acierum ſerie, ratione & ordine inſtruitur vtrinq; acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit, fuerunt autē peditum,

tum,xl.milia,equites in ſiniſtro cornu, DC. in dextro D.prӕterea reges multi,
ſenatores,equiteſꝗ ro.plurimi abſque leuis armaturӕ magna copia. Cӕſar ſimi
liter octoginta cohortes triplici ordine diſpoſuit,cui fuerunt minus xl.M.pedi-
tum,equites mille. His explicitis obſecrãtibuſꝗ militibus Cӕſar pugnӕ ſignum
dedit. Erat forte in exercitu eius,C. Craſtinus,qui priori tempore honeſto gra-
du ſub Cӕſare militaſſet,tunc verò non militiӕ ſacramento quo ſolitus erat, ſed
iure quodã amicitiӕ euocatus aderat,vir bellica fortitudine memorabilis.Cӕſa-
ris nanꝗ concione intellecta,& vt ab his vtriſꝗ ſigna dari vidit, alacri vultu è
Cӕſaris phalãge procurrens,Sequimini me inquit manipulares olim mei,& im-
peratori noſtro quã debetis operã exhibete,vltimũ hoc prӕlium eſt,quo peracto
ille ſuam dignitatẽ,nos noſtram recuperabimus libertatẽ. Dehinc verſus in Cę-
ſarem, Faciam, inquit, hodie imperator,vnde vel viuo mihi vel mortuo gratias
agas: hęc dicẽs in hoſtes irrupit,eumꝗ delecti milites circiter cẽtumuiginti ſua
ſponte proſecuti ſunt.Erat nempe vt aliqui tradidere,nec diſſimile veri eſt,qui-
dam vtrinꝗ in ipſo pugnӕ principio pius torpor,qui ſtrictos iam gladios con-
tineret,quum germani ſuos fratres ab aduerſa acie, patres filios,& parentes filii
viderent,donec Craſtinus hic prӕcipitanti rabie vocem tolleret,pilũmꝗ torque
ret itáꝗ prӕlium cœptum eſt,quòd,niſi huius furor hominis acies miſcuiſſet,po
terat fortaſſe ducibus ipſis patientibus,circa Romani imperii humaniꝗ generis
excidiũ mutua pietate cõponi. Sed proh dolor,inuentus eſt qui Cęſare ipſo diſ
ferente properaret,imperiumꝗ ſupremũ irreparabili clade protereret. Steterunt
enim acies antè magno ordine vtrinꝗ,& bello cœpto,quum aliquãdiu ęquis vi-
ribus hinc inde dimicaretur,& Pompeius multitudine fiſus ad circũueniendum
Cӕſarem equitatũ effunderet,ab vtroꝗ cornu Cӕſar ſuis equitibus quos inten-
tos in hanc rem fecerat ſubitò ſignũ dedit: qui dicto citius in effuſos facto impe
tu,vere illos effuderunt ac dare terga coëgerunt,& ſecuta eſt equitatum ardẽtiſſi
ma legionum,adeò cõglobata vt quaſi vna manus omnium videretur. Acceſſit
& magni inſtar exercitus Cӕſar ipſe vbique prӕſens,vtrunꝗ ſimul exhibens,&
fortiſſimi militis & ſummi ducis officium,& feriens,& exhortans. Duӕ ex om-
nibus illius per omnia diſcurrẽtis voces annotatӕ literiſque mandatӕ: ferox al-
tera,ſed ad vincendum vtilis, Miles faciem feri: altera autem pia, & hanc li-
cet ad iactationem Cӕſaris compoſitam in hunc modum Florus dicat, Miles
parce iam ciuibus, Pompeio tamen inter hortandũ tribuit Eutropius. Illa enim
vt Floro aſſentiar,Cӕſaris vincere ſatagentis,hӕc eiuſdem vincentis,ſeu iam vi
ctoris miſerẽtis, vox fuit: illa in medio prӕlii ardore, ac iam victis & in fu-
gam verſis hoſtibus vſus eſt. Ille etiam piӕ non conſentaneus actus fuit quòd
cuilibet ſuorum vni, hoſtium quem optaſſet vitam dare permiſit. Nec mi-
nus ille,quòd in tanto conflictu nullus inuentus eſt niſi armatus in acie cecidiſ-
ſe. Pom; eius turbatis ac territis ſuorum ordinibus tantӕ ruinӕ molem nec
ſufferre valens nec attollere, tanquàm inſano attonitóꝗ tantum ſimilis abiecit
pondus imperii,ſeque in caſtra recepit,nimis illi quod de alio eſt carmini cõue
niẽs,Iupiter ipſe pater currus exterruit altos Aiacis,ſtetit ille amẽs clypeũꝗ tu-
mentẽ Tergore ſepteno poſt terga immania iecit,Hincꝗ oculos voluẽs mœſtus

ſe auertit ab armis. Hæc vbi ingreſſus eſt caſtra, tamdiu ſecum tacitus perſtitit quamdiu confligendo plurimi cum fugientibus ſimul in cædem corruiſſent, ruptóque ſile‹n›tio tandem vocem hanc vnicam emiſit, Ergo ad congreſſum, aliúdque nihil locutus, ſurgit, veſteq; ſumpta, præſenti cladi accommodata caſtra exceſſit, ſeque fugæ credidit, non tam viuere cupiens quàm metuẽs mori, ne ſecum reliquæ legiones incaſſum traherentur: quo ſubmoto, nemo amplius in acie ſtetit, ſicq; vniuerſus Pompeii fugit exercitus, cladéſque in caſtris permagna facta miniſtrorum, eorúmque qui contubernia defenderent: & quanquam facta cæſorum ratione, milites tantũ ad ſex milia cecidiſſe clariſſimus teſtis ſit Aſinius Pollio qui tunc cum Cæſare militauit, compertum eſt tamen per alios nobiliſſimos auctores, de legionibus & equitatu Pompeii XV.M. cecidiſſe: nam exterarum gentium & auxiliorum quæ ex magna orbis parte confluxerant, innumerabilis ſtrages fuit, & eorum qui vagi, & inermes nullo ordine ad ſatietatem cędentium ſunt oppreſſi. Eorum verò qui deditione in poteſtatẽ Cæſaris venerãt numerum XXIIII.M. & eo amplius fuiſſe literis traditum eſt, ſigna militaria centum octoginta & LXXX. aquilæ. Inter cęſos fuit Craſtinus vt dictum eſt ardentiſſime dimicans, quẽ Cæſar eo prælio mira virtute rem geſſiſſe & de ſe optime meritum prædicauit, atq; ita vt prædixerat vel mortuo gratias egit. Pompeianorũ enim multos quum ſtrauiſſet, in confertiſſimam aciem inuectus, vnius gladio per ora illi ad oppoſitum latus adacto perfoſſus occubuit, notatúmque oris vulnere, oris impetum punitum, vltione iuſtiſſima. Periit Domitius is qui ad confiniũ captus fuerat ac dimiſſus: ex his qui Cæſaris partes ſecuti non niſi ducenti milites ſunt deſiderãti. Cẽturiones XXX. viri excellẽtes. Mirũ dictu, Romanis ab vtraq; parte pugnantibus, eã fuiſſe cladis imparitatem: ſed puto diis placuiſſe vt Põpeium ſua illa vetus fortuna relinqueret. Pyrrhus in inſtruenda acie apud Aſculum, Homerici verſus ſententiam inſecutus fertur, quo equidẽ minus bellicoſi in medio collocantur, elephantos & equitatũ omnẽ in ſubſidiis eſſe iubens. Xantippus Lacedæmoniorũ rex in auxiliũ aliquando euocatus à Carthaginẽſibus quos Romani ſępenumero protriuerant, inſpectis Pœnorum copiis atq; in campum deductis, quum in percunctando quemadmodum Romani ſecum pugnando ſemper ſuperiores euaſiſſent percepiſſet, ac errata ſubinde quibus res eorum ſubuerſæ forent quaſi diſciplinam quandam aperiens edocuiſſet, in inſtruenda acie, ſic equitum, ſic peditum, ſic elephantorum ordinem diſciplináq; digeſſit, vt qui modo ne conſpectum quidem Romani exercitus ſuſtinere poſſent, vltro iam poſtularent vt ad hoſtes ducerentur. Cognito igitur militum ardore Carthaginẽſium fortunam prælii ratus Xantippus, aduerſus Romanos Carthaginẽſium acies ſic inſtruxit. Prima enim fronte elephantos conſtituit, paulo pòſt vrbanã multitudinem dextro ac læuo cornu, deinde mercenarium militem veteranorumq; robur diſtribuens, expeditos quoſq; ac celeres vtrinque inter equitum alas certare iuſſit. Econtra vt ſolidam Romanorum aciem perſpexiſſet, qui aduerſus elephãtos ex omni exercitu expeditos & delectos oppoſuerant, multiplicíq; ſubſidio firmauerunt, equitatu in vtroq; cornu diuiſo ne ab elephantis perrũpi agmẽ poſſet, Xantippus quo Romanorum aciem labefactaret, circumire equitatum ac extremos à

tergo

tergo laceſſere iuſſit: hoc quũ pluribus in locis faceret, ac legiones Romanæ neceſſario extra equites conuerſæ illis reſiſterent ac propellerent, interim rarefacta acies ac diſiuncta, ab elephantis perrumpitur confligiturq́ : quo in conflictu XXX. Romanorum milia cecidere. Regulus dux eorum cum quingentis interceptus, & duo milia in Clypeam vrbem fugata ſunt. Hannibal imperator maximus, directa acie ad Cannas milites fortiores bellicoſioréſque in extremitatibus diſponens, ipſe cum debilioribus medium, vbi multi ex fortibus & ſtrenuis viris præerant, tenuit: ſexcentos deinde equites Numidas transfugere iuſſit, qui ad fidem faciendam gladios & ſcuta Romanis tradiderunt, & in vltimum agmen recepti, vbi primum cõcurri cœpit, ſtrictis minoribus quos occultauerãt gladiis, ſcutis iacentium aſſumptis Romanorum aciem cecidere. Ad hoc etiam miſcendarum acierum diſcrimen, Scipio aduerſus Hannibalẽ in terra Aphrica quum ordinaret exercitum, haſtatos prima fronte locauit : principum deinde cohortem, quam quidem triariis denicq; clauſit, nec dẽſas ſuorũ acies inſtruxit, ſed quodam interuallo diſtantes, quò elephanti recepti abſque vlla ſuorum permixtione ac ordinis perturbatione tranſmitti quirent. Velitum etiam plurimi præſtò erant, iuſſi in ipſo beluarum impetu eorum terga dextrum læuúmque latus telis confodere: equites deinde diſtinxit in cornua, & cũ italis equitibus Lęlium ab læuo, Maſiniſſam verò Numidis inſtructum dextro cornu oppoſuit, quæ ordinatio magnam ſibi peperit victoriæ laudem. Hannibal verò econtra cum decernendum ſibi neceſſario eſſet, & ad illud ſupremum gloriæ certamen quo nullum vnquam pernicioſius, nullum magis terribile vel memorandum quoque, quum vel omnium gentium imperium, vel perpetuum ſeruitutis iugum ſuis fore videret, ex Scipionis hoſtis ſui ſententia omniúmque qui armorum vel militarium rerũ gnari erant, id laudis aſſecutus, vt ſuorum cohortes mirabili aſtu & diuina potius quàm humana ratione diſponeret : elephantos enim octoginta trementes in terga turres, militibúſque refertos, habentes, in proſpectu Romanorum exercitus præſepſit, vt inde ſuo terrore, impetu atq; vi, hoſtium ad ſuos tãquam clypeus & murus aheneus acceſſum prohiberent, auxiliaribus, Gallis, Lyguribus, Mauris atq; Balearibus ante Pœnorum ſuorumq́; ciuium cohortem deinde ſubſequentibus, ne mercenariis diuerſarum nationum militibus, quos non fides, non patriæ pietas vlla fortes ac ſtrenuos redderet, fugiendi facultas daretur : vtq́; primo poſt elephantos loco poſiti pugnæ impetum admittentes extinguerẽt tum ſuorũ ac Macedonum multitudinem, vt integri cumfeſſis hoſtibus pugnando victores euaderent. Italicos verò & Brutios, tãquam infidos, ꝙ mœſti coactiq́; magna ex parte terra Itala excedere, imperium ducis & caſtra ſequerentur, in poſtremam ſummouit aciem: ad ſuos poſtea quum ambo ſe duces vtrinque recepiſſent, hortarentúrque varie & ignauiæ notas & pręmia militibus proponerent, interim ad initium pugnæ claſſica Romanorum cecinere, tanto quidem omnium clamore, vt elephanti quos primo agmine anxia tanti ducis cura in præſidium locauerat, fortuna conſilium peruertente, in ſuas acies redirent, impetuq́; ſuo loco adeò turbarent vt equitibus in fugam verſis primam tãtæ ruinæ tantæq́; ſtragis cauſam præbuiſſent. Equitibus enim imminuta Pœnorum

aciei

acies, pedes in hoſtes concurrit, primóque nixu loco moueri contigit: hos vt motos Romani ſenſere, partim ſeſe ad ſuos recipientes ac terga dantes, Carthaginenſium aciem adorti ſunt. Re autem bene ac fœliciter geſta, tot iam fugatis equitibus, tot elephātibus fuſis, primiſque ordinibus in ſecundos iam pulſis, inter pugnandum Lælius ac Maſiniſſa qui pauloante pedem referentes aliquantiſper profugos inſecuti fuerant opportune redeuntes, & quidem equites hoſtilis exercitus quotquot ſupererant à tergo incurſant, iſq; quaſi inopinatus impetus hoſtilem aciem tanta compleuit formidine vt ancipiti vndique pugna circumuenti funderentur cæderenturq;, nullo pudore, nulla reuerentia tanti ducis valēte fugam ſiſtere. Et quanquàm ſane ab vtroque ipſorum ducum, & ab aliis ſæpenumero maiores alibi ſtrages æditę ſint, grande tamen prælium in primis meritoq; ſeu ducum claritate, ſeu gentium potentia, ſeu militū virtute, ſeu ancipiti cæſorum diſcrimine, ſeu denique victoriæ effectu inter illuſtria referendum, quum auctore etiam Floro nō fuerit maior ſub imperio Ro. dies quàm ille quo hęc geſta ſunt. Ex Carthaginēſibus & ſociis xx.M. & eo amplius hac in pugna cecidere, totidem fere capti, ſignaq; militaria c.xxxii. cum elephantis xi. intercepta. Romanis vero qui ſuperiores euaſere, nec incruenta victoria fuit: decē nanque milia periere. Dux autem ipſe Hannibal mœſtus, & equitibus paucis admodum comitatus, Haſdrumetum, id oppidi nomen eſt, fuga ſe contulit, ſingula tam ante prelium quàm in prælio quæ quemlibet magnanimum principem decent priuſquam inde abiret expertus. Carthaginem patriam deinde ſuam profectus vel reuocatus, coram primoribus & ſummatibus vrbis ſe non prælii modo, ſed belli vniuerſi gloria inferiorē euaſiſſe, & à Scipione victum & ſuperatum eſſe non iuit inficias. Cornelius Scipio cognomento Aphricanus, aduerſus Haſdrubalem Pœnorum ducem in Hiſpania bellum gerens, quum per aliquot dies non quo dimicaturus eſſet ordine duxiſſet exercitum, ac hoſtes pari ordine ſeruato proficiſcerentur, eodem die quo manus conſerere inſtituerat inſtructionis mutauit ordinem, & quibus ipſe pręualebat infirmiſſimas hoſtium partes vna acie aggreſſus facile fudit. Theogenes Athenienſis, quum exercitum Megaram duceret petentibus acierum ordinem reſpondit, ibi ſe daturum: deinde clam equites præmiſit, eóſq; hoſtium ſpecie impetum in ſocios retorquere iuſſit: quo facto tanquam ad hoſtium occurſum præpararetur, permiſit ita acies ordinari vt quo quiſq; loco voluiſſet conſiſteret, vt inertiſſimus quoq; quiſq; retro ſe dediſſet, ſtrenui autem in fronte proſiliiſſent, vt quemque inuenerat ſtantem ita ad ordinem milites prouexit. Adderem his ego Arcturi regis placita, cuius apud nos neſcio q̄ verax, ſed noua vtiq;, & ob id ipſum ſuſpecta mihi eſt fama: et quāquā hiſtoriis miſcere fabulas nihil ſit aliud q̄ mēdacio veri fidē imminuere, eius tamen hac in re geſta, vel quæ geri potuerūt, cōducibilia plurimū, nō ſiluiſſe equidē q̄ affirmaſſe maluerim. Hic enim in acie, vt aiunt, inſtituēda peditatū quidem omnem per ſe ponebat, equitatum quoq;: quumq; pedites pugnam iniiſſent, equites ſuperuenientes aduerſani aciem diſſipabant. Præter hos autem ſeorſum quoſdam manipulos militares collocabat, qui prelio feruēſcēte ſuperueniētes, hoſtes impeterent. Ita cum feſſi integris à tergo vrgerentur, ſuo commento nunquam nō vi

ctor

ctor in omni prælio fuit Alexander,peditatum in mediam aciem equites à dextro læuoq; cornu diſponens. Idem aduerſus Archelaum quum hoſtium copias multitudinemq; vereretur,virtute autem ſuorum fideret, aciem in omnem partem ſpectantem ordinauit,vt circumuentis vndiq; pugnandi facultas eſſet. Hic idem aliquando omnibus ad pugnam ſtructis,quum prætores militum interrogaſſent,ad hæc aliúdne quicquã iuberet,Nihil,reſpõdit,niſi vt barbæ Macedonũ abraderentur. Parmenone verò admirante, an ignoras, inquit,an ſam in prælio nullam eſſe quàm barbę meliorem? M. Antonius aduerſus Parthos qui infinita multitudine ſagittarum exercitum eius obruebant ſubſidere ſuos & teſtudinem facere iuſſit,ſupra quam tranſmiſſis ſagittis ſine militum noxa exhauſtus eſt hoſtis. Quòd ſi hoſtilis acies inſolubilis ſit,vt pleriſq; mos eſt, ſcutorũ teſtudine cuneos inſolubiles efficere inuenti ſunt aliquando iuuenes militię Romanę qui ſupra inſilirent & ſcuta manibus euellentes deſuper vulnerarent. Scipio Aemilianus ad Numantiam non cohortibus tantum,ſed centuriis ſagittarios & funditores interpoſuit. Fuit & mirabilis Romanorum aduerſus Latinos Latinorũq; aduerſus Romanos in omnibus penè par in inſtruẽda acie ratio,cum ęquis ante omnia vtrinq; viribus, eodem animorum ardore, iiſdem militaribus inſtitutis, eodem armorum genere congruentes,milites militibus,centuriones centurionibus,tribunos tribunis cõpares collegiſſent: quũq; in vnum manipuli plures coiſſent. plures haſtati,& ſcutati,& principes,antepilarii,vexillarii,triarii, rorarii & acceſi,hiſq; omnibus quũ munitus eſſet exercitus, haſtati omniũ primi prælium inceptarunt: qui ſi hoſtibus pugnando inferiores reddebantur, ipſi ſeſe ad ſuos recipientes à principibus excipiebantur,tuncq; principes qui dicti ſunt decernebant, & ſubſequebantur haſtati: ꝙ ſi à principibus quoq; infœliciter dimicatum eſſet,ad Triarios qui poſtremos claudebant pedetentim referebantur: qui quũ in acie tertio ordine extremis ſubſidio locarentur cõſurgentes, hoſtes inceſſebant: hi quanquam ſpei nihil ſuis pòſt relinquerent,hoſtibus tamen formidinis plurimum afferebant,quum velut fuſos profligatosq; hoſtes inſecuti,& victorię compotes,inopinatam extemplo aciem ſcutis & haſtis horridam munitámque & militum numero auctam intuerentur. Inſtructis itaque,ſicut antè dictum eſt,ordinibus, aduerſus Latinos Romani in aciẽ proceſſere, & Manlius & Decius eorũ dextro ac læuo cornu præfuere. Adiectũ eſt aliquid Romana diſciplina per Q. Neuium centurionem in exercitu Fuluii Flacci procoſ. contra Campanorũ multitudinem ad inſtruendam aciem præter eam quæ eſt ex equitibus peditibúſque pugnã: lecti nanq; agilitate corporis iuuenes,leuibus armis tecti,galeiculis gladiiſque ac ſeptenis haſtis quaternorũ circiter pedum armati,poſt terga equitum inſidebant,& cum ad hoſtem ventum erat equis deſilientes hoſtem ex improuiſo confodiebant, Velites ipſi huiuſmodi pugnatores appellant. Samnites præter cęteros belli apparatus,vt acies ſua fulgeret nouis armorum inſignibus fecerũt: duo nanque illis exercitus erant,& ſcuta alterius auro, alterius argẽto cęlata,ſpõgia pectori tegmentum,et ſiniſtrum crus ocrea tectum,galeæque criſtatæ quę ſpeciem magnitudinis corporum adderent,tunicæ auratis militibus verſicolores,argentatis linteæ quibus apparatibus formidinis plurimũ & terroris aduerſę parti i-

redde

redderetur. Fidenates, & Faliſci, Veientes item et Tarquinienſes quia pares armis non erant ad terrorem in acies hoſtiles mouendum, cum plurimis ſuorum noua acie irrumpente, & inaudita & ante id tempus inuſitata, in habitu ſacro ſacerdotibus faces & angues fanatico velut inſtructa curſu prę ferẽtibus, Romanorum pari modo aciem exterruere. Scythicæ gentis Amazones exercitum ad pugnam ingreſſuræ tegmenta corporum pro armis habuere, ſerpentũ magnorum coria, quorum & quidem præter fidem ingentium copia in Libya ſupereſt: vtebantur longis enſibus, haſta & arcu, quo non ſolum exaduerſum pugantes vulnerabantur, ſed fugiendo feriebant inſequentes. Aduerſus Carolum quoq; in Hiſpaniis Arabes mirabili arte in inſtruẽda acie vſi perhibẽtur: equitatu nãque in acie directo, Arabes contrà laruarũm inſuetam faciem obiicientes, ſimul & tympanorum ſtrepitus concitantes, equis pauefactis equitatum omnem pepulerunt: nec fuit reſiſtendi facultas, donec equorum facie velata auribusq; obturatis milites rigidis perſonarũ ſimulachris repugnarent. Baleares tribus fundis quiq; in præliis armantur, vna caput cingunt, altera ventrem, tertia in manibus geſtatur: in prælio multo maiores lapides quàm reliqui ita iactãt robuſte, vt ab aliquo tormento lapis videatur emiſſus, in vrbium expugnatione lapidum iactu eos qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia vulnerant, in pugna vero ſcuta, galeas, omneq; armorum genus confringunt, tantáque vis ac peritia his eſt vt creberrime grandinis modo in aduerſam partem & propinquantẽ iam terrę claſſem effuſa intrare portum ſinant neminem: quodcũque enim volunt lapide miſſili facile contingunt. Nec eſt quod gentis huius quiſpiam certiſſimos miretur ictus, quum hæc ſola gentis arma ſint idq; vnum ab infantia ſtudium: nam cibum puer à matre non accipit, niſi quem ipſa monſtrante, funda percuſſit. Troglodytę Aethiopum gens tantę velocitatis quum ſint vt feras curſu pedum aſſequantur, in aciem arma hęc ferunt hi, ſcutum ex corio crudo bouis rotundum, & ferratam clauam: arcus alii lanceáſque, nec vt Græci ob irã aut ambitionem, ſed pabuli gratia belligerantur inuicem. In eorum concertationibus primũ iactis lapidibus quoad aliqui vulnerentur concertant, cum arcu quo admodum exercitati ſunt pugnantes, mutuis vulneribus cadunt, eorúmq; certamina dirimũt quæ ætate præcedant fœminæ, quibus nullo periculo in medium prodeuntibus (nefas eſt enim has vllo pacto lędere) extẽplo à certamine ceſſant. Macæ qui circa Syrtes habitant inter cæteros Libyos quum ſint corporibus etiam agiles, patria verò vt plurimum plana, neq; enſe, neq; galeis, neq; aliis armis inter pugnandum vtuntur, tantum ferunt haſtas, lapideſq; in vaſis ex corio factis delatos, cum his certantes, tum in congreſſu, tum etiam abeundo primo hoſtem ferire conantur, ad curſum & lapides recte iaciendos longo vſu edocti, ergaq; externos nullũ ius, nullam omnino fidem ſeruant. Germani acies ſuas rhedis circundare ſoliti ſunt ne cui ſpes in fuga relinquatur, hiſq; impedimẽta imponũt. Iidem equeſtrẽ aciem ſic ſtruunt, equitum quot milia lectiſſima ſunt, totidem numero pedites velociſſimi & fortiſſimi, quos ex omnibus copiis ſinguli in ſingulos ſalutis ſuæ cauſa delegerint: cũ his in pręliis verſantur et ad eos ſe equites recipiũt, hi ſi quid ſit durius, concurrunt: ſi quis grauiori vulnere admiſſo equo deciderit, circunſiſtunt:

ſtunt: ſi quò ſit longius aut celerius recipiendum, prodeundi tanta eſt celeritas, horum exercitatione vt iubis equorum ſubleuati eorum curſum adęquent. Celtiberorum quidem ſcutis leuibus certant, alii rotundis vmbonibus magnitudine clypei cruribus ocreas ex pilis factas inuoluunt, galeas ferunt æneas criſtatas plumis, gladios inſuper ex ferro puro ad palmæ menſuram: qui in conferta pugna ferrum ſuo more ad conficienda arma præparantes (nam ferreas laminas in terra abſcondentes ibi tam diu eſſe ſinũt quoad debiliore parte ferrugine abſumpta validior ſuperſit) ex eo tum enſes fortiſſimos, tũ cætera ad belli vſum arma neceſſaria componunt: hoc pacto fabricata adeò cædunt omnia vt neque ſcutum, neque galea, neque aliud quid eis obſiſtat: duobus gladiis fulti cum equeſtri certamine ſuperiores euaſerunt, ex equis deſiliunt pedeſtremq́ꝫ adiuuant pugnam. Sueuorum gens quæ longe maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium eſt, equeſtribus pręliis ſępe & equis deſiliunt ac pedibus pręliantur, equoſq́ꝫ eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt, ad quos ſe celeriter quum vſus fert recipiunt. Galli equitũ aciem inſtructuri, inter equites raros ſagittarios expeditoſq́ꝫ leuis armaturę interponunt, qui ſuis auxilio ſint, atq́ꝫ impetum equitum ſuſtineant: pedites autem pugnaturi nudabantur, vel nudi ſuper vmbilicum vaſtis ſcutis & prælongis gladiis accincti in pugna perſiſtebant. Adhæc cantus inchoantium prælium & vlulatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quendam modum, horrendos armorum crepitus, omnia de induſtria cõpoſita ad terrorem: verùm hęc quibus inſolita atq́ꝫ inſueta erant aduerſus Gręcos, & Phryges & Cares multi ad victoriã momenti erant: aduerſus autẽ Romanos quibus gallici tumultus vanitates notæ erãt, nullius vel quàm parui. Nam tametſi ſemel atq́ꝫ iterum ad Cremeram et ad Alliam olim fuderint maiores noſtros, in deteri us tamen eorum quotidie data res eſt, quũ ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum conſternati, cæſi, fugatiq́ꝫ ſint: ac plures quoq́ꝫ de Gallis victoriæ quàm de toto orbe terrarum per Romanos habitę, ac literarum cuſtodiæ traditæ memorentur. Galatæ in pugna iugis vtuntur quæ rhedarius & aſſeſſor ducunt, in bellis obuium hoſtem iaculo ex curru primum appetunt, tum relicto curru pedites enſibus certant. Quidam adeò mortem contemnunt, vt pugnent nudi: cuſtodes corporis ex liberis hominibus pauperes eligunt, qui & pro aurigis in pugna ſeruiant, & ferant ſcutum: inſtructa acie præire conſueuerunt, & ad ſingulare certamen hoſtium fortiſſimos prouocare, arma vt hoſtem terreant quatientes, capita hoſtium in acie cadentium abſciſſa equorum alligant col lo, hoſtium ſpolia ſanguine perfuſa famulis tradunt, in foribus domorum cum cantu atq́ꝫ hymnis affigenda, quemadmodũ feras ſolent venatu captas: hoſtiũ nobiliorũ capita aromatibus vncta in terris condunt, ſumma diligentia oſtendentes ea hoſpitibus, nullóque precio ea vel parentibus vel aliis reddunt. Britannis vel Belgis Galliæ populis ſua cura hæc inuenta etiam ſunt, eſſedis & carris apud ipſos primũ repertis ſtruunt genus pugnæ, quod eiuſmodi eſt, Equis enim huiuſmodi curribus iunctis & bellatoribus impoſitis, omnes primò partes perequitant, inter media equitum agmina tela iaciẽtes, atq́ꝫ ipſo terrore equorum & ſtrepitu rotarum ſuperſtans hoſtis, inſolituſq́ꝫ eius tumultus, nõnũquam Romanorum

norum conterruit equos aliorumq́ ordines plerunque perturbauit. Cæterum hi quum ſe inter turmas immiſerint, eſſedis deſiliunt & pedites præliantur. Interea aurigæ paululum è prælio excedentes, ita ſe locāt vt ſi ab hoſtibus ſuis premantur, tutum receptum ad eos habeant: ita mobilitatem equitum, peditum ſtabilitatem in præliis præſtant, vſu quotidiano & exercitatione inſtructi, vt & decliui & præcipiti loco equos ſiſtere, moderari, ac flectere per temonem, percurrere & iugo inſiſtere, & in currus quàm ociſſime ſe recipere conſueuerint. Quod genus pugnæ ab orientalibus ſumptum puto, qui curribus falcatis vtuntur in prę-liis, ex quibus eſt pugna haud diſſimilis. Multa in his ſpes orientalibus fuit. Filii Ioſeph multo tempore ab hæreditate prohibiti ſunt curruum falcatorum metu. Siſara noningentos in expeditione contra Iſrahelitas produxerat. Darius eam ſpeciem obiecit Alexandro, quos ille laxis ordinibus ſuos iuſſit excipere, & non impune vagari. Hos in bellis & rex Mithridates, & rex Antiochus, aliiq́ plurimi nobiliſſimi duces habuerunt. Ex equo acies vbi armis ad pugnam inſtruere Theſſali prius docuere, hos poſtea omnes pene ſecutæ nationes, equis ad certamina vſæ ſunt, ac in dies magis magiſque vtūtur: verum Scythæ non equos pro bello, ſed equas malunt: quoniam vrinant curſu non impedito. Colophonii & Caſtabolēſes canibus in bella ductis primas acies inſtruebāt, tutiſſima ac fidiſſima hominum auxilia, non eris alienæq́ ſtipis indiga, nec dominorum fidem detrectantia. Dominos enim conſtat canum auxilio à craſſatoribus ſæpe defenſos, & pugnaſſe eos aduerſus hoſtes pro dominis Garamātum regis exemplo quem ducentorum canū acies obiicientes ſeſe contra reſiſtētes propter bella, ab eo quo detinebantur exilio reduxere. Seianus perfidus miles, acerrimos canes vt ſibi vni māſuetos & mites, hoſtibus verò in acie feros & immanes habere poſſet, ſanguine paſcebat humano: Bactros, credo, ſecutus, qui canibus humana carne nutritis obiiciunt ſenes: quod quum Alexandri præfectus Siaſanor emendare voluiſſet, pene amiſit prouintiam. Aduerſus Amilcarem Hiſpani, non canes, ſed boues vehiculis adiunctos in prima fronte locarunt, vehiculáque rheſinæ, ſulphuris, ac ſæpi plena, vbi æneatores pugnæ ſignum dedere incēderunt: actis deinde & exagitatis ſic bobus, conſternatam ac diſſipatam hoſtiū aciem reliquere: neq́ enim ludibriis præcipitiq́ furore, ſed alta conſilii meditatione his inuentis maiores bella tractabant, deſerta quoq́ requirentes, vt elephantos ac terrificas feras etiam ad pugnam cogerent. Equidem de natura elephantorum non operoſe tractandum, quoniam in remotis orbis partibus reperiuntur: quę autem ad bellorum vſum attinent, his inſtandum. Capti quàm ociſſime mitificantur ordei ſucco, truncos gratiſſimo in cibatu habent: palmas quoq́ celſiores frōte proſternunt, atque ita latentium fructum aſſumunt mandúntque: & ſi pabulum in præſepio poſitū attingi cōtingat à mure quē maxime animaliū odere, faſtidiūt: in potu quoq́ hauſta hirudine, quam Sanguiſugam vulgo appellāt, cruciatum maximum ſentiunt: & quod ad docilitatē attinet, minimi Aethiopis iuſſu diſcunt ſubſidere in genua, ambulare per funem, militare, turres armatorū in dorſis ferre, magna ex parte Perſarum & orientalium regum bella conficientes. Ad acuendos verò eos in præliū, linteū vuæ vel mori ſanguine tinctum eis oſtēdūt:

&

& proſternant licet acies, proterant armatos, ſuis tamen & muris animantis exigui ſtridore ac viſu (tanta eſt rerum natura) terrentur, territi vulneratique retro ſemper cedunt, haud minore quandoque ſuarum partium pernitie. Semiramis bellum Indis motura, inferior illis elephantorum apparatu, rem excogitauit qua terreret Indos cogitantes nequaquam extra Indiam elephantos eſſe. Occiſis igitur ccc. boum milibus, carnes operariis diſtribuens, coria inſui fecit elephantorum inſtar, quæ poſtmodum fœno referta veri elephanti ſpeciẽ præ ſe ferebant: intus hominem, camelúmque ſuper quo ſedens formam beluæ duceret, incluſit, hæc in loco ſemoto occultóque acta, ne qua exterius emanare poſſent, vtq; inde improuiſa re perculſi, veras beſtias exiſtimarent: his biennio confectis, tertio in Bactris coëgit. Fuerunt præter aliam infinitam multitudinem currus ad milia centum, erant totidem numero homines ſupra camelos cum gladiis cubitorum quatuor: aſſuefecit autẽ equos ne eis ſimulachris terrerentur, quod & Perſeus Macedonum rex multis pòſt annis in eo bello imitatus. Verum neque illi in bello, neque Semiramidi profuerunt: audita enim rex Indorum tum exercitus magnitudine, tum ingenti apparatu belli, conatus eſt excedere Semiramidis vires, accitis maioribus quàm quæ erant Semiramidis copiis, elephantorúmque ſyluestrium venatione facta, plurimos ad bellum inſtruxit, vt verum terrorem quem intulerunt aſpicientibus inijcerent. Pyrrhi bellis hi primum in Italia viſi fuerunt, quippe qui vſque ad id temporis inuiſos Romanis, numero xx. in Italiam primus inuexit. L. Metellus pontifex victoria de Pœnis captos xlii. vt quidã clx. tranſtulit ratibus, quas doliorum conſertis ordinibus impoſuerat. Antiocho regi, Antipatre auctore, duo fuere celebres in bellicis rebus, cognominibus ſuis appellati atque diſtincti: etenim nouere ea. Certe Cato quum imperatorum nomina annalibus deſcriberet, eum qui in acie punica fortiſſime pręliatus eſt, Sutrum tradidit appellatum, altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis eis aliquando renuit experienti. Aiax aliquando dux agminis ſemper tunc pronuntiatum eſt eius fore principatũ qui tranſiſſet, auſúmque Patroclum, ob id phaleris argẽteis, quibus maxime gaudent, & reliquo omni primatu donauit, ille qui notabatur inedia vitam finiens, mortem ignominiæ prætulit. Mirus nanq; his pudor eſt, victiq; vocem fugiunt victorum, terrámque ac verbenas porrigunt pudore. Idem rex quum in prealti fluminis tranſitum elephantos compellere non poſſet, nec nauium copiam haberet, iuſſit ferociſſimum elephantũ ſub aure vulnerari, & eum qui vulneraſſet ſtatim tranſnato flumine procurrere, elephantus exaſperatus ad ſequendum doloris ſui auctorem tranauit amnem, reliquiſq; idem audendi fecit exemplum. Antiochus quem Eupatorem dixerunt xxxii. in acie contra Iudæos produxit, in ſubſidiũ cuiuſque beſtiæ quingentis equitibus deputatis, in ſingulis turribus fuere pugnatores xxxii. electi. Hannibal aduerſus Scipionem in Aphrica quum exercitum dirigeret, elephantos octoginta in prima fronte locauit vt auxiliares Gallos & Lygures, Mauros & Baleares Pœnis à tergo ſtantibus à fuga arcerent, hoſtiúmque aciem terrore peruerterent. Cęſare dictatore, tertio conſulatu ſuo viginti etiã elephãti cõtra pedites quingentos pugnauere, itemq; totidem turriti cum ſexagenis propugnatoribus eodẽ quo

item ad Orchomenum & Cheroniã conſeruiſſe camelos memoriæ proditum eſt. Horum qui in pugna præſtent nonnulli gibbum duplicẽ in dorſo habent, duos quoq; in bello in certamen ſagittarios ferunt dorſo, inuicem contrarie reſi dentes: alterum à fronte verſus hoſtem, alterum contra perſequentem pugnãtes.

Tentarunt etiam Pœni, vt Lucretius inquit,
tauros in munere belli,
Expertiq; ſues ſcæuos ſunt mittere in hoſtes,
Et validos partim præ ſe miſere leones,
Cum ductoribus armatis ſcæuiſq; magiſtris,
Qui moderarier his poſſent vincliſque tenere.
Nequicquàm quoniam permixta cæde ruentes
Turbabant ſcæui nullo diſcrimine turmas
Terrificas capitis quatientes vndique criſtas:
Nec poterant equites fremitu perterriti equorum
Pectora mulcere & frænis conuertere in hoſtes

ROBERTI VALTVRII
AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Septimus.

De Religioſis, hoc eſt, infauſtis uel infamibus menſium quorundam diebus ac tempore ad bellum idoneo Cap. 1

HActenus, Sigiſmunde Pandulfe, de inſtruenda acie ſecundum diuerſos ducum aſtus, variáſque rationes de impugnatione huiuſmodi atque expugnatione, ſi quando vſus tulerit, ad præſentiũ ac poſterûm inſtructionẽ dicta ſint : deinceps vt erat propoſitum, de religioſi temporis diebus ac menſibus pręſenti materiæ ſubiacentibus, quos infames, atros, vel infauſtos in xi. cõmentariorum grammaticorum Nigidius appellauit, pauca memorare exempla forſan nõ incongruũ erit, ſeu recte ſeu perperam id fiat. Menſis itaque octobris pridie nonas Romanos primo quidem à Cymbris ſub Scipione exercitu priuatos fuiſſe conſtat, poſtea verò imperatore Lucullo Armenios & Tygranem viciſſe. Lucullus enim in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduerſus Tigranem qui centum quinquaginta milia hominum in expeditione haberet hoc die profectus cũ eſſet quo Scipionis copiæ conſumptæ ſunt à Cymbris, & quidam dixiſſet Romanis illum diem infaſtum eſſe atque formidabilem, Pugnemus igitur, inquit, hodie impigre, quo hunc quoq; Romanis diem ex atro

& triſti hilarem iocundúmq; reddamus: atq; quum pugnaſſet illóſque fugaſſet, Romanos quinque leto interceptos amiſit, hoſtium verò ſupra centum milia occidit. Menſis nouembris clades Barbaris magnas euidenter intulit: hoc nanq; menſe Alexandri regis ductores ad Granicum vicit,& Carthaginenſes ſeptima & vigeſima die apud Siciliam à Thymeleõte victi ſunt,ſub quam diem Ilion captũ videtur ſicuti Ephorus, & Calliſthenes, & Damaſches, & Philarchus perhibent. Bœotiis quidem contigit menſis Ianuarii quinta die binas præclaras & inſignes victorias cœpiſſe,vtpote quibus Græciæ libertatem reſtituerent. Februarius Græcis haudquaquam æquus extitit, huius ſeptimo die pugna cũ Cranone, ab Antipatro victi funditus periere,& in Cheronia ãtea aduerſus Philippum haud fœliciter pugnauere. Hac eadem die februarii eodemq; anno qui cum Archidamo tranſiere in Italiam,ab illius loci Barbaris fœde conſumpti ſunt. Vigeſimamnonam Carthaginenſes obſeruant, vt quæ plurimas eis & maximas calamitates intulerit. Menſis Martii ſexta quidem die Marathone,tertia vero in Platæis ſimul & apud Michalem Perſæ à Græcis deuicti ſunt: quinta vero & vigeſima die, Arbelis Athenienſes nauali pugna circa Naxon victores fuere,ſub ipſam præterea eiuſdem menſis vigeſimam diem Macedonum Athenienſes præſidium cepiſſe, quo die myſtico luſtrant Baccho. Apud Romanos præliares etiam dies ſunt,qui ab iuſtis non ſegregantur: ſiquidem iuſti ſunt cõtinui xxx. dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce poſitum eſt: præliares autem omnes, quibus fas eſt res repetere,vel hoſtẽ laceſſere: eligendi enim ad pugnandum diem Romanis tunc fuiſſe licentiam conſtat,ſi ipſi inferrent bellum. At cum exciperent, nullum obſtitiſſe diem quo minus vel ſalutem ſuam, vel publicam defenderent dignitatem: vitabant & ad viros vocandos dies qui eſſent notati rebus aduerſis. Dies autẽ qui ſunt poſtridie Kal. nonas, idus,quanquã ad rẽ ſane militarẽ nihil attinere notet Varro, ſed ad ſolas actiones reſpicere priuatas, ad omnia tamen maiores noſtri cauendos putauerunt: quos etiam atros,velut infauſta appellatione damnarunt: ob hanc cauſam dictos habitosq; atros Seruius Flaccus ſcribit, quòd vrbe à Gallis Senonibus recuperata L. Actilius in ſenatu verba fecit, Q. Sulpitium tribunum militum ad Alliam aduerſus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia poſtridie feciſſe,cum exercitu populi Romani occiſum. Item apud Cremeram multíſque aliis temporibus & locis poſt ſacrificium die poſtero celebratum male ceſſiſſe conflictum,& poſt diem tertium eius diei vrbem præter capitolium captam fuiſſe, quàm pluréſque alii ſenatores recordari ſe dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res diuina poſtridie Kal. nonas, idus populi Romani facta eſſet, eius belli proximo deinceps prælio rempublicam male geſtam eſſe, túmque ea re per ſenatum in pontifices reiecta vt ipſi quid videretur ſtatuerent, pontifices decreuerunt vt hi dies neq; prẽliares,neq; puri,neq; comitiales eſſent,nullúq; his diebus ſacrificium rectẽ futurũ: quod nec doctiſſimũ poẽtã Ouidiũ prẽterit,primo Faſtorũ dicẽtem,

Vendicat auſonias Iunonis cura Calendas.

Idibus alba Ioui grandior agna cadit.

Nonarum tutela adeò caret omnibus iſtis

Ne

Ne fallare caue proximus ater erit.
Omen ab euentu eſt illis: nam Roma diebus
Damna ſub aduerſo triſtia marte tulit.
Hæc tibi dicta ſemel totis hærentia faſtis,
Ne ſeriem rerum ſcindere cogar erunt.

Ante diem tertium nonas octobris & ante diem ſextum idus nouembris nihil in repub. maiores noſtri geri voluerũt. Itaq; per hos dies nõ cũ hoſte manus conſerebantur, non aliud quodcunq; in repub. non exercitus ſcribebantur, non comitia habebantur, non aliud agebatur, niſi quod vltima neceſſitas exegiſſet adminiſtrabatur. Ante diem quoq; quartum Kal. vel nonas, vel idus, tanquam inominabilem diem pleriq; vitant, cuius obſeruationis an religio vlla ſit, memorię proditum nihil inuenio, niſi quòd Claudius annaliũ quinto, cladem illã pugnæ Cannenſis vaſtiſſimam factam dicit ante diem quartum nonas ſextiles. Ante diem inſuper xv. Kal. ſextiles à Romanis haud procul fluuio qui Allia nuncupatur ac xi. milibus paſſuum via Sabbaria ab vrbe diſtat, inſtantibus Gallis male pugnatum eſt, fuſaq; extemplo Romana acies, ad ripam fluminis quo ſiniſtrum cornu defugerat à Celtis tãta ſtrages facta vt vrbi ſubito ſubſecuta ruina, & patrũ cædes, atq; capitolinæ arcis obſidio. Eorum fuga verò nocturna fuit, eo tempore quo commiſſa eſt, pugnatumq; eſt circa æſtatis finem circaq; plenilunium, quo die ingens & antea clades in Fabios ad Cremeram flumen inter vrbẽ & Veios acciderat: ſex & trecenti nanque patritii, milites omnes ex eodem genere eademq; familia vna die à Veientibus cæſi ſunt. Pompeius etiam fugientẽ Mithridatem ad prælium compellere cupiens, noctis tempore expugnationem fieri ſtatuit: quem Pompeius inſecutus, vt luna tunc orta à tergo Romanis erat, Mithridates exercitus longitudine vmbrarum, proximitatem hoſtium ratus, cuncta in irritum tela fudit: illi inermes aggreſſi, ſine labore certaminis vicerunt, & caſtra ceperunt. Hannibal apud Cannas hac militari temporis ratione & aſtutia vſus non noctis tempore, ſed orto iam ſole aduerſus Romanos dimicaturus, ita ſuos ad pugnam ſtruxit vt contra ſolem orientem exercitum romanum pugnare cogeret, contràque Eurum ventum quem noſtri Vulturnum vocant: nam in morem ardentis fulminis mane more ſuo perflare ſolitus tunc flabat, rapidùmque puluerem ex patentibus torridiſq; campis eleuabat, & ſupra Carthaginenſium phalanges ad ora Romanorum impellebatur: ſicq; cum Euri vel Vulturni veri adiutorio, ac fulgoris oculos hoſtium perſtringentis, Hannibal illam memorabilem & immortalem Cannenſis pugnæ gloriam ſibi adeptus: vbi ipſe quum eſſet crudeliſſimus Romaniſque infeſtiſſimus, tanta tamen inimicorum atrociſſimorum cæde ſatiatus, parci iuſſiſſe perhibetur. Par poſtea ratio Romanos iuuit. Marius enim & Catullus coſſ. contra Gallos pugnaturi, virtuti dolum addiderunt: primum nebuloſum nacti diem vt hoſti inopinanti occurrerent, tum ventoſum quoque vt puluis in oculos oráque ferretur, tum acie conuerſa in orientem, vt, quod ex captiuis mox cognitum eſt, ex ſplendore galearũ ac repercuſſu ex aduerſo viſum eorum puluis oppleret, & ſplendor hebetaret, totam terribilem Gallorũ multitudinẽ minima Romanorũ clade profligauere. Eſt etiam

præterea ſua ſabbatiſmi ratio Iudæis, qua quum eis nefandum ſit quicq̃ feriæ rei facere, Diuus auguſtus Veſpaſianus adortus eos ſuperauit. Eoſdem alia atq; huic diſſimili ratione ſubegit Antiochus: is enim quum Hieroſolymam obſide ret, Iudæis ad maxima illa ſolennia petentibus dierum ſeptem inducias, non eas modo dedit, ſed etiam tauris auratis cornibus odoribusq; & pigmentis affatim pręparatis, ad portas vſque pompam egit, atque ſacrificio illorum ſacerdotibus tradito, ipſe in caſtra rediit: Iudæi verò admirati, continuò ſeſe poſt ſolẽnitatem dedidere. Eſt & aliis gẽtibus alia quoq; temporis ratio. Nam Mylciades quum Perſas triduanę religionis ocio teneri didiciſſet, improuiſos inuaſit & obtinuit. Athenienſes quum ſubinde à Lacedæmoniis infeſtarentur, diebus feſtis quos ſa cros Mineruæ extra vrbem celebrabãt, armis veſte celatis, peracto ritu ſuo, non ſtatim reuerſi Athenas, ſed potius inde raptim acto Lacedæmonem verſus agmine, eo tempore quo minime timebatur, agros hoſtium quibus ſubinde prædę fuerant vltro depopulati ſunt. Athenięſes ſimili modo vbi aduentare Darium compererunt, quanquàm auxilium à Lacedæmoniis popoſciſſent, tamen quum detineri Perſas quatriduanæ religionis ocio compertum haberent, ſpem religionis occaſione ſumentes, inſtructis tantum decem milibus ciuium & Plateenſibus auxiliaribus mille, aduerſus ſexcenta milia hoſtium campis Marathoniis perruperunt, Mylciade eius belli duce, qui celeritate magis q̃ virtute fretus, alacri ſatis expeditione prius hoſti cominus hęſit, quàm poſſet expedito ſagittarũ ictu propulſari. Tanta in eo bello diuerſitas certãdi fuit, vt ex alia parte viri ad occidendum parati, ex alia pecudes ad moriendum præparatæ putarentur. Ducenta enim milia Perſarum apud campos Marathonios ea tempeſtate ceciderunt. Germanorum etiam animos quum ſortilegarum vaticinia mulierum obtunderent, vt puta quæ fluuiorum curſus, vortices, ſtrepitũq; coniectantes futura prædicerent aſſererentq; ſiue Ariouiſti eorum regis inſtituto, ſiue lege non eſſe fas ſuperari eos ſi ante lunam nouam contenderent, Cæſar ſatius eſſe duxit circa tempus inuadere, quàm idoneum illis tempus expectando cedere: facto itaq; in eorum munitiones & tumulos impetu, non antea ſtimulare ac inceſſere deſtitit quàm ira deducti pugnam capeſſerent. His hac de re denique in fugam verſis, Cæſar ſtadiis cccc. ad Rhenum vſque perſequens, terram omnem cadaueribus ſpoliisq; referſit. Ariouiſtus cum paucis præueniẽs, Rhenum traiecit: cęſorum numerum lxxx. milia fuiſſe perhibent.

De loco metationis inſidiiſq; hoſtium deligendis: quid ſpeculator, & quid explorator, in quoq; differant Cap. II.

HIc deinde locus caſtris idoneus deligatur neceſſe eſt: ea enim res maxime rationis eſt bellicæ, vt hoſtis hoſtem ſi petierit è ſublimi repelli non poſſit, aut ſane collectis viribus excipi: ſiue igitur ex itinere quieſcendum ſit, ſiue caſtra caſtris obiicienda, in deligendo loco hanc rationem haberi oportet, vt locus arte vel natura munitus ſit, & neceſſariis ſufficiens: arte, veluti foſſa, vallo, vel aggere: natura munitus, vt ſunt tumuli aſcẽſu difficiles, colles ardui, locaq; edita & aſpera quæ verrucas Cato appellauit, vt loca fluminibus vel paludibus cincta, neceſſariis ſufficiens, vt materies, aqua, frumen

tumq;

tumq́; de proximo peti poſſint. Quòd ſi & horū cōparatio habenda ſit, loca munita q̄ opulēta viros illuſtres quęſiſſe magis inuenio, quod & Mario venit in ſucceſſum. Is enim tertio cōſulatu ſuo, bello Cymbrico quū collē occupaſſet qui cāpo & fluuio imminebat, vbi hoſtes ſe diffuderant, quúmque aqua exercitui deeſſet ad potandum, quereliſque omnium coargueretur, aquam in proſpectu eſſe reſpondit, ſed eam ferro vindicandam. Primis itaque calonibus in pugnam cum clamore ruentibus, ſubſecutus exercitus, mox iuſto certamine compoſitis agminibus, bellum geſtum eſt, & vicere Romani. Iulius Cæſar loca eminentia in omnibus approbauit, quæ ſi negaſſet facultas, irrigua præferebat. Inuenitur etiam Gallicis expeditionibus aliquando iuxta fluuium Axonam caſtra poſuiſſe, quæ res & latus vnum caſtrorum ripis fluminis muniebat, & poſt eum quæ erant, tuta ab hoſtibus reddebat, & commeatus vt à proximis ciuitatibus ſine periculo aduehi poſſent, efficiebat. Cn. Pompeius in Capadocia locum delegit caſtris ponendis editum, ab imo paulatim procliuē: vnde adiuuante procliui impetum militum, facile ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit. Q. Metellus in Hiſpania citeriore in caſtra hoſtiū humili loco poſita ex ſuperiori parte flumen immiſit, & ſubita inundatione turbatos per diſpoſitos inſidiatores cecidit. Tanto itaq; locus vtilior iudicabitur, quanto fuerit editior: in ſubiectos enim vehementius tela torquentur, maiorique impetu pars editior obnitĕtes propulſat, & impellit, quum hi qui humili ſunt loco caſtrametati, duplex ſubeant cum loco primum, deinde cum hoſte certamen.

De oppoſiti loci poſitione, multitudine, uoluntate, ſtudijs, ac conſilijs. Cap. III.

ET quoniam præcellentis eſt ducis munus, tum pace, tum maxime bello hoſtium regionem exploratam planeq́; cognitā habere, ne omnes ordines temere vagari errareq́; contingat, conſiderandum quoq; oppoſitæ ipſius regionis quæ ſit naturalis poſitio, rupibús ne inuia aut fluminibus cincta, vel paludibus impedita: inhabitantium præterea multitudines quantæ, quæ voluntates, quæ ſtudia, quæ conſilia perquirĕdum: firmis, an infirmis, natura vel arte munitis præſidiis contineantur: quæ ſingula in ducis conſiderationem deducta, ſi minus per ſe præſtare queant, alios quorumcunque locorum peritiſſimos adiungere oportet. Hæc autem tutè ac commode poterit, ſi ex vtrorumq́; amicis ciuitatibus atq; mercatoribus futuri ſunt qui explorent. Ciuitates enim, omnes qui importent aliquid quàm liberaliter ſemper accipiunt. Sunt qui hæc per hoſtes, aut per ſuos, vel etiam per ſeipſos imperatores quidam ſcrutati ſunt. M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium conſilia alio ingenio peruenire nō poterat, iuſſit trecĕtos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium raptumq́; vnum ex his in caſtra perferre incolumem, tortúſque ille, omnium ſuorum archana confeſſus eſt. Iulius Cæſar miſſis equitibus his quos in agris reperiſſet, hoſtium res & conſilia ſcrutabatur: & vt concordi eorū ſententia repperiſſet, quid agendum in conſultatione deliberabat, & ſcitè ac ſapienter id quidem. Speculatores deinde exploratoreſq́; de ſuis mittere vniuerſorum ducū inſtitutum eſſe: & quanquam duo hæc vſus ſæpe confundat, diſcernit tamen ratio, & doctiſſimorum hominum auctoritas, vt ſpeculator is ſit qui hoſtilia ſilen-

tio perſpiciat,quũ explorator clamore peccata cognoſcat. Explorare enim antiquos pro exclamare legimus vſos, ſed poſtea proſpicere, & certum cognoſcere cœpit ſignificare. Per ſe quoq; nullo extrinſecus adminiculo, explorandi modus quidam eſt,quo & ipſi duces vſi ſæpe perhibẽtur,ſicut Aemilius conſ. bello Etruſco: hic enim dux apud oppidum Coloniam,multitudinem auium procul contemplatus citatiori volatu ex ſylua conſurrexiſſe,intellexit illic aliqd inſidiarum deliteſcere, quòd & turbatæ aues & plures ſimul euolarent. Præmiſſis igitur exploratoribus,decem milia Coloniorum comperit, excipiendo ibi Romanorum agmen in itinere,eaq; aliò quàm expectabatur itinere latenter miſſis legionibus circumfudit. Thianicus Horeſtis filius ſimiliter quum audiſſet iugum ab hoſtibus munitum,præmiſit ſciſcitaturos quid rei foret,referentibusq; non eſſe verum quod opinarentur, ingreſſus iter vt ex eo loco vidit magnam vim auium ſimul euolaſſe,arbitratus eſt ibi hoſtium agmen reſidere,itaq; circunducto exercitu illuſit inſidiatores. Per ſeſe autẽ hoſtium res ſcrutati ſunt Alexander, Sertorius, M. Voluſius, ædilis plebis & Maximianus quoq; qui cum Diocletiano poſtea imperauit,& mutato habitu quidem. Iulium verò Cæſarem & habitus mutatione & per alium,& per ſeſe etiam exploraſſe conſtat. Nam quum Britanniam expugnare illi mens eſſet, & inſulæ ſtatum moréſque hominum percunctari,exploraſſe per C. Voluſenũ, vt cõmunis habet hiſtoria,ſunt tamẽ non ignobiles auctores qui Cæſarem per ſeipſum portum & nauigationem, & acceſſum ad inſulam exploraſſe confirment: & quanquã illi fortunam ſuam experti forte probauerint,omnino tamen audaciæ & temeritatis mihi maximę eſſe videtur,conſilium & ſubſidium totius exercitus periculis obiicere, quum hi omnes aut vitæ ſuę,aut alienę necis cupidi ſint,qui huiuſmodi vel ipſi ſuſtinuerint,vel alios perpeti coëgerint: maxime quũ id quod Scipio et Valerius Lauinus coſſ. & Xerxes pro ſua nobilitate memorabile poſteris reliquerũt exemplum, non ſępe ſed perraro contingat. Ille enim captus tres Hannibalis exploratores circumduci per caſtra iuſſit,oſtẽditq; his totum exercitum nihil de hoſtibus percunctatus: mox etiam prãdiũ dari iuſſit,eiſq; refectis,impune redire,vt quæ apud Romanos vidiſſent Hannibali renunciarent. Hic verò quum nõ ſecus intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſſet, magnámque copiarum ſuarum fiduciam haberet,circunduci eum iuſſit,terrendiq; hoſtis cauſa exercitum ſpeculatoribus eorum quotiens voluiſſet patere. Poſtremo Xerxes ſimiliter Darii filius quos in caſtris ſpeculatores Græcorũ deprehendiſſet nullo affecit ſupplicio, quin vbi iuſſiſſent eos circunduci, vt audacter intuerentur exercitum cuius gratia venerant, libere quòd voluerunt dimiſit incolumes. Præterea non vſquequaque etiam obuiis & tranſfugis quibuſque credendam ſalutem ſuam plurimorũ periculis edocemur. Babylon enim ingens, quam exercitus capere nulla vi poterat, Zopyri arte capta eſt: ſe nanq; plagis affici, auribuſq; ac naribus mutilari conſulto iuſſit,ac deformis veluti tranſfuga vrbem ingreſſus, ſe cum omnium audientium intuentiumq; conſenſu ita Darii iuſſu cæſum mutilatumq; finxit: inde populum cohortatus forti animo vt eſſet, ac mœnia tueretur pateretur q; ſe vnà cum ſuis recentiore ira & iniuria laceſſitum,bellum contra Darium inire. His nanque

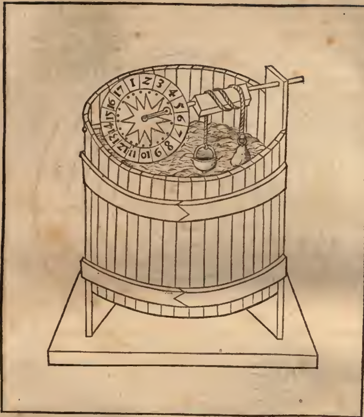
que & aliis huiuſmodi Babylonii decepti fraudibus,ſummam gerendarum rerum omnium curam & poteſtatem liberam Zopyro tandem omnium transfugio tribuerunt: augendam verò ad fidem ſæpe is profligauit hoſtes,ac poſtremo creditam multitudinem in hoſtium manus duxit : ſic vrbs Babylonia, quæ vi non poterat,fraude capta eſt.Quum autem Darius poſtea punicum malũ quoddam,& id quidem permagnum aperuiſſet, quærenti cuidam quidnam tantum habere vellet,quanta eſſet granorũ multitudo,Zopyros ſe velle reſpondit. Erat autem Zopyrus non modo comes illi, verùm vir tum probus, tum amicus,qui vbi ſeſe ipſe cecidiſſet,narémque & aures obtruncaſſet,& ita creditus Babylonios fefelliſſet ac Dario tradidiſſet vrbem, ſæpe dicebat,Darius,Zopyrum malle integrum quàm centum capere Babylonias. Iulianus quoque in Parthos expeditionem agens,quum in deſertum primo captiuorum habuiſſet ductorem,poſtea quidam ſenior tranſfuga ſub ſchemate proditoris ei ſe compendioſum iter oſtendere pollicitus, quum triduò ambulantes ad maiores ſolitudines perueniſſent,in inſidias inciderunt:& mox quidem illum ſenem fuſtibus occidere,confitentem ſe hoc pro patriæ libertate feciſſe , & libenter aſpera quæque pati velle: in quo bello imperator concidit,& exercitus in conditionem adductus eſt. Valerianus item Auguſtus doctrina & eloquentia clarus, ingẽtem exercitũ in Perſas agens, & incaute quidem ſuorum ac aliorum ductu à Sapore Perſarum rege captus,ignominioſa apud Perſas ſeruitute conſenuit,donec damnationẽ ſortitus vt ipſe accliuis humi, regem aſcenſurum equum non manu,ſed dorſo ſemper attolleret. Ad poſtremum quum nulla præda hoſtibus pulchrior nec præſtantior quàm exploratorum,vel ſpeculatorum,ſi capi eos contingat,quod ſæpe fit,quum perſequantur quodcunque ſe illis peruium obtulerit , non vſque ita fides habẽda illis vt cuſtodia negligatur,ſed inſtructa ſemper omnia et parata eſſe oportet,æque ac ſi hoſtem inſtare vel imminere nunciatum ſit.

Caſtrorum forma officiorumq́; caſtrenſium ritus Cap. IIII.

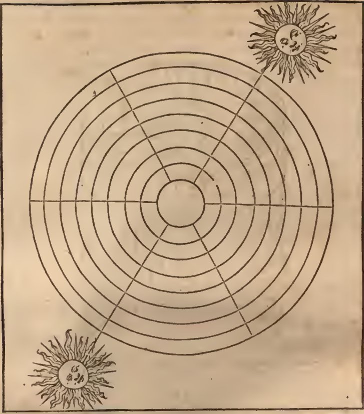
HIs pro loci qualitate hinc inde rite peractis,caſtrorum formam ſecundum maiorum diſciplinam officiorũq́; caſtrenſium ordinem , ritus, ac rationes ex reliquo proſequamur,quattuor nanque angulis eorum dimenſio deſignabatur.Nam & fabrorum multitudo & ferramentorum copia quæ vſus extructionis poſcit ſequitur exercitum, & interior quidem pars caſtrorum tabernaculis diſtribuitur, ambitus autem eorũ extrinſecus muri faciem præferebat,ordinatis etiam turribus pari ſpatio diſpoſitis,quarum interualla telis atque baliſtis aliiſq́; machinis ſaxa torquentibus , omnibúſque inſtrumentis miſſilium complent,vt cuncta ſcilicet iaculorum genera in promptu ſint.Ex omni denique muri parte,quattuor portas ædificant,tam iumentis aditu faciles, quàm ipſis ſi quid vrgeat intro currentibus latas . Intus autem caſtra vici ſpatiis interpoſitis dirimunt,mediáque caſtrorum tabernacula collocant,& inter hæc imperatoris ac ducis maximi mediũ templo ſimilimum,vt quaſi repentina quædam ciuitas exiſtat, forúmque & opificum ſtationes, & ſedes militum, primatibus ordinúmque principibus , vbi ſi qua ſit inter illos ambiguitas iudicet: ipſe vero ambitus,& omnia quæ in eo ſunt,multitudine ſimul & ſcientia,&

fabrican

fabricantium opinione quum opus eſt dicto citius communitur, qui ſi res vrgeat, foſſa extrinſecus cingitur depreſſa cubitis quattuor, parique ſpatio lata. Caſtris etiam ſic munitis aut muniendis armata cuſtodia deeſſe non debet. Numerus cohortis extimatione nunquam inferior, per ſingulas portas ſi periculū immineat ducis arbitrio augetur, hicq; per vices quaternis horis die noctúq; ſibi ſuccedunt. Horarum autem diſcretionem veteres aqua & vmbra denunciarunt, & ad poſteros in hunc modū noſcenda tranſmiſerunt. Duo nanq; illis vaſa erant ænea, ſiue vt Cleſbius Alexandrinus primum inſtituit ex auro perforata, aut ex gēma terebrata: ea enim nec terūtur percuſſu aquę, nec ſordes recipiunt vt obturentur. Non vbique tamen ea vſui: nam alibi alteri fundus erat in modum clepſydrę foratus, et quod erat integrū vacuū ſubiecerūt, pleno aquę altero ſuperpoſito: alibi ſuperioris vaſis vacui fundus erat ſimili modo perforatus, alterū quod ſubiecerūt integrum ac aquæ plenum, altero ſuperaddito & aquam contingente. ſed aquæ meatu antè hinc inde munito, quæ vbi primum cœpit ſurſum vel deorſum emergere, vel effluere, vel influere, mox munitione ſubducta pmiſerunt influere vel effluere, fluxitque in noctis ipſius & ſequentis ipſius diei finem, atque id vſq; ad principium noctis ſecundę: ſic ſibi menſurā temporis in aquæ de illo fluxu ſuſceptę quantitate poſuerunt, ac in partes quas xii. ſub fida dimenſione diuiſa decreuerunt in ipſo ciclo conſtituere, & diuiſionibus annotauere, vt certi eſſent horarum numeri, in quos eas ingredi, morari & egredi nunciarent. Tuncq; poſt Aegyptiorum retrò maiores quos cōſtat primos omnium cælum & temporis momenta ſcrutari & auſos metiri, ſiue Horus ille fuerit quem ſolem appellant, & vnde horæ dictæ ſunt, ſiue quòd Horus Apollo ſit qui præ cæteris horas inueniſſe perhibetur, Scipio Naſica collega Lenati primus apud noſtros aqua diuiſit eas æqua noctiū ac dierum idq; horologium in hunc modum ſub tecto dicauit Anno vrbis quingenteſimo quadrageſimoquinto.

VMbrarum autem rationē apud Græcos Anaximenes Mileſius Thaletis diſcipulus inuenit, primusq́ꝫ horologium Lacedæmoniis oſtendit: hęc ipſa ratio interdiu, modo horoſcopi inſtitutio die nubilo nō vacet, per ſolem internoſci maxime poterit, ſi in loco plano ſtās quiſpiam dorſum contra ſolis rectitudinem poſuerit, ſuiq́ꝫ vmbram corporis pedibus metietur à xxiiii. die menſis decembris cum ianuario inchoando, in quo eſt numerus in ſua hora prima, & in decima pedum xxix. Nam decēbrem cum ianuario in horis cauſa diſpar adiūxit, cum linea ſimili alter augeatur, alter vero decreſcat. Nouembrem & februarium ratio temporis per horas duxit ęqualiter. October martium concordibus vmbris aſciuit, & parem ſibi fecit: ſeptembris & aprilis dies horis ſimilibus conferuntur, auguſtū maio par ſolis curſus æquabit, iunius & iulius horarum ſibi æqua ſpatia contulerunt, vt de ſingulis menſibus in huiuſmodi circunſcripta numerorum deſcriptione continetur.

HAc horarum viciſſitudine vigilum ſors ſucceſſiue per omnes æqualiter currat, in hos acerbiſſima ſanctio vt qui loco qualibet cauſa ceſſerit de medio tollatur: & die quidē pro portis armatæ ſtationes diſponuntur, nocte autē per caſtella vigilare mos eſt, ſed & præter publicas cuſtodias aliquot in caſtris diſponere, non erit inutile, ne quid tecti facinoris admittatur. Brutus enim ex captiuitate Græcorum quum pernotos ſibi vigiles euocaſſet totum exercitum ſnū in caſtra Græcorum induxit, hoſtéſque cōfecit: ideo prudētioribus conſuetū fuit vt circitores caſtris præficerēt, quos olim circuitores appellabant, qui vigilias circuirent ac renunciarent, ſi quos immerſerit culpa vel aliquando per ſe vigiles reuiſere. Titus Hieroſolymorum obſidione primam vigiliam noctis per caſtra & caſtellorum ſpacia circuiēs explorabat: ſecundā ſecūdo à ſe principi Alexandro permiſerat, tertiam agminum ducibus. Alcybiades Athenienſis ciuibus ſuis à Lacedæmoniis obſeſſis, veritus negligentiam vigilū, his qui in ſtationibus erant denūciauit, vt lumem obſeruarēt quod nocte

nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum eius ipſi quoque lumen attollerent, quo munere qui ceſſaſſet, pœnam paſſurum: dum ſolicite itaque expectaretur ſignum ducis, peruigilatum ab omnibus & ſuſpectæ noctis periculum euitatum eſt. Iphycrates Athenienſium dux, quum ſub aduentu hoſtiū ipſe vigilias circuiret, vigilem quem dormientem viderat teli cuſpide perfodit, quod inclemētius factum nonnullis increpantibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. His itaque omnibus ſimul ſomnum & excubiarum & vigiliarum tempora buccinæ ſignificēt, nec quicq̄ præter ordinem ſine ducis geratur edicto: ſummo manè officiis ꝓ religione celebratis, mox milites ad centuriones, ad chiliarchos illi veniant, cum quibus ad ſummum omnium ducem vniuerſorum ordinum principes, quibus ille ſigna det, aliaq; pro negotio præcepta perferēda ſubiectis, quæ cum in acie fuerint recognoſcant: vt ſi res exigat incurſibus, itemq; reuocationibus vniuerſi obſecundent & pareant. Signum ab imperatore dandū quod deferant ſubiectis, quod nemo non ſciat in ordine conſtitutus, nemo ſciat externus, eiuſmodi eſt, quum quid memoriter tenēdum indicitur, vti in bello Marii, Bardeus: in Syllæ, Apollo Delphicus: in Cæſaris, Venus genitrix: Græcorum Chriſtianorum Kyrieleeſon & alia atque alia, prout cuique viſum eſt: id enim quo ſe hoſtibus diſcernant, maximi vſus in bellis eſt, ſiue in luce pugnetur, ſiue in tenebris. Nam ſi hoſtis in armis domeſticis latere velit, ſignum interrogatus ſocium vel hoſtem illico ſe prodit: id alii ſymbolum vocant, probati auctores Liuius & Maro teſſeram.

Legationes cum hoſtibus ſi agendæ ſunt, quales eſſe debeant. Cap. V.

LEgationes cum hoſtibus ſi agendæ ſint, illud animaduertendum, vt hi mittantur qui aſtu vel multarum rerum cognitione hoſtium latebras atque conſilia metiri queant. Scipio enim Aphricanus occaſione mittendæ ad Syphacem legationis capto cum Lælio ſeruorū habitu, tribunos & centuriones electiſſimos ire iuſſit, quibus curæ eſſet regios viros inſpicere: qui vt liberius caſtrorū poſitionem ſcrutarentur, equū de induſtria dimiſſum tanquā fugiētem proſecuti, maximam partē circuierunt munitorum: quæ quum nūnciaſſent, incendio confectum eſt bellum. Itidem Carthaginenſes miſere qui per ſpeciem legatorum Romæ morarentur, exciperent conſilia Romanorum Cato autem Cenſorius poſtquā tres in Bithyniam legati Romæ delecti quorum articulari morbo & podagra vnus, capite alter vulneribus confoſſo, tertius vecordia laborare videbatur, ridens, Populus romanus, inquit, legationem mittit, quæ nec pedes, nec caput, nec cor habet. Apud eū populum autem legati ſi quando incogniti venire nūciabātur, primò quid vellēt ab exploratoribus requirebāt, poſtea ad eos egrediebātur magiſtratus minores, & tunc demum ſenatus extra vrbem poſtulata noſcebat: & ita, ſi viſum fuiſſet, admittebantur.

Qua cautione conſultationes cum hoſtibus habendæ. Cap. VI.

SI autem conſultationes hoſtiū admittendæ ſunt, qua cautione id fieri debeat, Cęſaris & Arioviſti Germanorum regis monemur exemplo. Hi enim quum occurriſſet dies colloquii vtriuſque conſenſu indicta, placuit equitatu tantum armato conuenire. Cæſar quum ſalu-

tem ſuam non omnibus committere vellet, Gallis auxiliaribus equis ſubtractis, milites eis legionarios decimæ legionis, cui maxime propter virtutem confidebat, impoſuit, hos ducentis paſſibus ab Arioviſti præſidiis in tumulo collocans, vt ex equis colloquerentur, pari quoq; interuallo aberant equites Arioviſti: vbi verò inter loquẽdum, Cæſari nuntiatur Germanos adequitare lapideſq; & tela in ſuos coniicere, loquendi finem fecit, ſeq; ad ſuos recepit. Nam & ſi ſine vllo periculo decimæ legionis præſtantia hoſtes ſuperari videret, à ſuis tamen prælium committendũ non putauit, ne poſſet dici pulſis hoſtibus à ſe per fidem in colloquio circũuentos. Caſtris item & loco et manu munitis, ſi ex conſultatione ſimiliter cum hoſtibus agendum, ſapientis ducis eſſe ſtatuo, ne ſe incaute illis ingerat ad loquẽdum. Agrippa enim rex cũ Gamalẽſibus de traditione loqueretur, Veſpaſiano iubente, ad dextrum cubitũ lapide ictus ægre de medio ſublatus eſt. Titus quoq; ad Hieruſalem, quũ putaret Iudæos hominis gentilis oratione poſſe flecti, Ioſephum miſit oraturum, qui grauiter in capite ab eis ſaucius, niſi mature ab ipſo Cæſare in caſtra ſubreptus fuiſſet, oppetiiſſet.

Armorum hoſtilium ratio habenda. Cap. VII.

ADhuc armorum habenda ratio: eorum enim habitus pleriſq; gentibus alio atq; alio tẽpore noxius eſt, vti Numidis haſtilia telorum, quæ manu ſine amentis intorqueri ſolent, pluuiis ingruentibus lubrica ac per hoc inutilia fiunt. Scuta etiam quę elephãtorum corio extẽto atque durato habilia & tuta geſtabãt, quorum ea natura eſt vt acceptũ imbrẽ tanquã ſpongia ebibant, ac per hoc intractabilia repẽtino põdere fiant, quia circunferri nõ poterant, defendere nequiuerunt. Orientales qui maxime ſagittis bella cõficiunt, oderunt ventos & imbres, qui inter illos pacẽ eſſe cogunt: proinde P. Scipio in Lydia quũ die ac nocte imbre cõtinuo vexatũ exercitũ Antiochi videret, nec homines tantũ aut equos deficere, verũ arcus quoq; manantibus neruis inhabiles factos, cohortatus eſt ſuos vt ſubſequẽti, quãquã religioſo, die committerent prælium, quam ſententiam ſecuta extemplo victoria eſt.

Multitudo partiũ ſpectãda, quia maximi exercitus præter hominũ opinionẽ à minimis fuſi & profligatiq; ſunt. Cap. VIII.

RVrſus in multitudine partiũ diſciplinæ ſtudium vel ratio vtrinq; animaduertẽda, ne pugnantibus & diſciplinæ tenacioris militibus, rudẽ & indoctam multitudinem miſceas, putãs in vniuerſo exercitu, Xerxis exemplo, belli robur cõſiſtere. Hic enim præclarus Aſiæ rex cũ armatorum ſeptingenta milia Perſarum, trecentaq; de auxiliaribus præter claſſem maximam vixq; credibilẽ habuiſſe narretur, meritòque inopinato exercitui vix ad potum flumina, vix terra ad ingreſſum, vix maria ad curſum, cælum ipſum vix patere ſagittis putaretur, huic tã incredibili tẽporibus noſtris agmini, cuius numerũ nunc difficilius eſt aſtrui q̃ tũc fuit vinci, Leonidas rex Spartanorũ cũ quatuor milibus hominũ in anguſtiis Thermopylarum obſtitit, triduo cõtinuo manũ conſerens: quatriduo deinde cum iugi bello videret hoſtẽ vndiq; circũfundi, dimiſſis ſociis auxiliaribus vt ad meliora ſe tempora reſeruarent, hortatus Spartanos ſuos admonet de gloria plurimum, de vita nihil ſperãdum, neq; expectandum, vel hoſtem, vel diẽ, ſed occaſione noctis perrumpenda caſtra, com

miſcẽda

miſcenda arma, conturbāda agmina fore, nūquāq; victores honeſtius q̄ in caſtris hoſtium eſſe perituros. Perſuaſit igitur plus ſe patriæ debere quàm vitæ, ac mori malle cum gloria q̄ ſupereſſe ſine. Mirum dictu, ſexcenti viri caſtra ſexcētorum militum irruperunt. Poſtremo inter ſtragem & cadauerū aceruos, inedia, vigiliis, & labore longæ cædis feſſi, cū duce ſuo multo cruore graues inuicti ęterna viuentes gloria cecidere. Xerxes verò eo tumultu terreſtri ac perturbatione territus, & à Themiſtocle nauibus quibus omne mare compleuerat ſpoliatus, incognitus & ſaucius fugit: nec aliter ſane, vt Satyrus inquit, q̄ vna naue cruētis fluctibus, ac tarda per denſa cadauera prora. Xerxes itidem à trecentes Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cum vix eos confeciſſet, hoc ſe deceptum aiebat, q̄ multos quidem homines habebat, viros autem diſciplinæ tenaces nullos, vel q̄ pauciores: à xiiii. milibus Græcorū, qui numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxarxem fuit, centum milia barbarorū ſuperata ſunt. Cyrus bello aduerſus Perſas, xiiii. milibus armatorū immenſas difficultates ſuperauit. Alexāder Macedo, xl. milia hominum iam inde à Philippo patre tantæ diſciplinæ aſſuefecit, vt terrarū orbem aggreſſus, innumeras hoſtium copias ſuperarit. Primo nanq;, cæteris omiſſis, Alexandri cum Dario rege congreſſu, ſexcenta milia Perſarum in acie fuere, quæ non minus arte Alexandri ſuperata, quàm virtute Macedonū terga verterunt. In exercitum Alexandri cxx. equites, et ix. tantū pedites defuere. Secundo prælio à Dario cum ccc. milibus peditū & centum milibus equitum in Alexandrum pugna cōmittitur, quoad Darius fugeret & Perſarum cædes ſecuta: ibi enim tunc peditū octingēta milia, equitum x. milia cæſa ſunt, capta autem xl. milia fuere: ex Macedonibus verò cecidere pedites cxxx. equites cl. inter captiuos caſtrorū, mater & vxor, eadēq; ſoror, & filiæ duæ Darii fuere, quarum redemptionem Darius tum etiam oblata regni dimidia parte non impetraſſet. Tertio cunctis Perſarum viribus ſociorumq; auxiliis contractis, bellum inſtaurat ſpe pacis amiſſa, & cccc. milia peditum & c. milia equitū Alexandro ab Aegypto reuertēti apud Tharſum bello opponit: ſed Darius poſt anceps diu pręlium cum vinci ſuos videret, mori in bello paratus, perſuaſu ſuorum fugere compulſus eſt: quo prælio Aſiæ vires & regna ceciderunt, totusq; oriens in poteſtate Macedonum eſſe cœpit imperii: atq; ita attrita eſt in hoc bello Perſarū omnis fiducia, vt poſt hoc rebellare auſus ſit nullus, æquoq; animo Perſæ poſt imperiū tot annorum, iugum ſeruitutis acceperunt: in tanta malorum multitudine difficillima dictis fides, tribus pręliis totidemq; annis quinquies decies centena milia peditum equitumq; conſumpta, & hęc quidem ex eo regno illisq; populis vnde iā ante annos nō multos plures decies nouies centena milia profligata referūtur. Epaminūdas Thebanorū dux quatuor milibus hominū, ex quibus quadringenti equites erant, Lacedæmoniorum exercitum vigintiquatuor milium peditum, equitum mille ſexcētorum, vicit. Mylciades Athenienſium dux in paucis ſuorum omnibus Perſarum copiis occurrens, prius hoſti cominus hæſit quàm poſſet ſagittarum ictibus propulſari: itaque in xi. milibus ſuorum, ducenta milia Perſarum occidit. Lucullus in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduerſum Tygranem, qui centum quinquaginta

milia hominum in expeditione haberet, nemine illorum ſuorum impetum ſuſtinente dum illos fugat, Romanos quinq; læto interceptos amiſit, hoſtium verò ſupra cẽtum milia occidit. Idẽ Lucullus trãſgreſſus Eufratem & Tygrim cum Mithridate & Tygrane cõgreſſus minima ſuorum manu magnum numerum hoſtium occidit, triginta milia hoſtiũ in eo bello cæſa referuntur. Tygranès vix cũ cl. equitibus aufugit, diademate ne agnoſceretur abiecto. Fabio Maximo, Decio Murena coſſ. quatuor fortiſſimi floretiſſimiq; Italię populi, Etruſci, Vmbri, Samnites & Galli in vnum agmẽ fœduſq; conſpirantes Romanos delere conati ſunt. Cumq; cũ Samnitibus & Gallis bellũ inirent, & in eo bello Gallorũ impetu Romani premerentur, Decius conſ. occiſus eſt. Fabius cum magna Decianę partis ſtrage vicit, eo prælio xl. milia Samnitum & Gallorũ cæſa. Romanorũ verò ſeptem milia, ex Decii tãtummodo parte qui occiſus eſt referũtur. Fuiſſe autẽ abſq; Etruſcis & Vmbris quos aſtu Romani bello auocauerũt Gallorũ & Samnitum peditum cxl. milia & cccxxx. equitum verò xlvii. milia Liuius refert, & carpentarios mille in armis cõtra aciem ſtetiſſe Romanam. A Romanis aduerſus Mithridatis exercitum in minore Armenia quadraginta milia hominũ cæſa vel capta ſũt, Romani vulnerati mille, vix autẽ quadraginta interfecti. A Romanis item penes Metaurum flumen victus eſt Haſdrubal capútque eius ante Hannibalis caſtra proiectum, deq; exercitu ſuo ſex & quinquaginta milia occiſa: capta autem quinq; milia & quadraginta cum ab exercitu Romanorum ſociorumq; octo fermè milia cecidiſſent. Cum Teuthones & Cymbri Italiæ plana peruaſiſſent, Marius & Catulus aduerſus eos miſſi ita pugnarunt, vt tanta tãque terribilis multitudo minima Romanorũ clade, ſua autẽ vltima internitur. tione cæderetur, cl. miliã eorũ tunc in bello cęſa, quadraginta milia capta dicũ L. Aemilio Catullo, C. Accilio Regulo coſſ. formidine magna conſternatus ſenatus defectione ciſalpinę galliæ, cum etiam ex vlteriore gallia ingens aduentare exercitus nunciaretur maxime Gerſatorũ, quod nomẽ non gentis ſed mercenariorum gallorum eſt, ita permoti conſules totius Italiæ ad præſidium imperii cõtraxere vires, quo facto vtriuſque cõſulis in exercitu octoginta milia armatorum fuiſſe referuntur, ſicut Fabius hiſtoricus qui eo bello interfuit memoriæ demandauit, quæ nec ſaltem tanta quanta eos terrere debuit, cæſa ſui parte, fugerunt, nam tria milia eorum tũnc interempta hiſtorici tradiderũt, quod ideo ignominioſius turpiuſq; eſt tam paucis amiſſis tanta agmina diffugiſſe. Sylla poſt partam Athenienſium vrbem cum Archelao conflixit. cx. milia cæſa, vix decem milia ſuperfuiſſe referuntur, hac comperta clade Mithridates lectiſſima ſeptuaginta milia militum in ſubſidiũ Archelao miſit ex Aſia. Secundo prælio ſexaginta milia ex his interfecta ſunt. Tertio bello omnes copię quas Archelaus habebat extinctę ſunt, nam viginti milia militũ eius in paludẽ pulſa quũ Syllæ fidẽ implorarent inſatiabili victoris ira interfecta ſunt, totidẽq; alia in flumẽ coacta ac necata, reliqui miſerorũ trucidati ſunt. Praſodes Perſa dux belli exercitum maximũ ad cc. milia hominũ coëgit, caſtriſq; in finibus Caduſiorũ poſitis Arſeum Medorum ducem ſe aduerſus cum octingentis milibus hominum profectum pugna inita ſuperauit, ad quingenta milia interfectis, reliquos extra

Caduſiorũ fines abigẽs hac victoria inſignis à Caduſiis rex creatus in Mediam tranſit,omniq; prouincia vaſtata magnã gloriam aſſecutus eſt. Crotonienſes Italiæ quõdam potẽtiſſimi populi, bello ſunt à Locrẽſibus fuſi, quãq; militum illis centũuiginti milia,his nõ milia xv. modo eſſent. Heraclianus cui immẽſam & ſatis incredibilẽ claſſem nauiũ fuiſſe perhibent, quippe qui tũc tria milia ſeptingentas haberet, quẽ numerum apud Alexandrum magnũ vel quenquã alium regem prẹter Xerxẽ fuiſſe hiſtoriæ nõ ferũt,ſimul vt cum agmine militũ ad vrbem pergẽs littore egreſſus eſt,occurſu comitis marini territus,& in fugam verſus, arrepta naui ſolus Carthaginem rediit, atque ibi conto militari interemptus eſt.

Obſeſſorum exploranda ſtudia. Cap. IX.

IN obſeſſis item ſtudia multitudinis exploranda, ſi enim diſſenſorum partes intercidant auditus, aperitur viro forti,dum trepidant,ait ille, nullo firmatæ robore partes Tolle moras ſemp nocuit differre paratis. Titus proinde dũ Taricheas bello fugaſſet in ciuitatem,regreſſus aduenas cum indigenis diſſidẽtes audiens,mox armato milite ciuitatem ingreſſus obtinuit. Itidem ſi ad deditionem offeratur aſſenſus,cauendum ne ſententia plurimorum in dolo obtineat,P. Licinii proconſulis exemplo: nam quum pagos ſub ſpecie deditionis oblatos accepiſſet, qui in poſtrema recepti acie collocati ſunt,Romanorum terga ceciderũt: proinde Cæſar nunquã dedititiis credidit, niſi armis obſidibuſq; traditis, & ipſis ex nobilioribus lectis veluti filiis ac fratribus principum, numero pro amplitudine loci plerunque ad quingentos, quo & fiduciam hoſtibus adimeret & ſibi munimenta conquireret.

Quid agendum ſi oppugnari caſtra contingat. Cap. X.

SI oppugnari caſtra varia ſorte plerumq; cõtingat,qua id ratione fiat horũ monemur exẽplis. Scipio Aphricanus aggreſſus hyberna Pœnorum,caſtra atque munitiones nocte cõcubia fecit incẽdi,Pœni trepidi quum caſu ignem accidiſſe vel affuiſſe putarent,inermes ad extinguendum aduolarunt,qui facile ab armatis oppreſſi ſunt, in vtriſque caſtris xl. milia hominũ igni ferróque conſumpta,capta quinque milia, duces ipſi miſerabiliter aduſti ægre effugerunt. Craſſus ex ducibus Cæſaris hoſtium caſtra hac arte expugnauit, Ipſe in Aquitania res gerens,quum aduerteret hoſtes conſuetudine rei publicæ,loca capere,caſtra munire, cõmeatus ſuos includere, non cunctãdum ẹſtimauit quin pugna decerneret: hac re ad conſilium delata,quum omnes idem ſentirent,poſterũ diem pugnæ conſtituit: prima luce productis copiis auxilia in mediam aciem coniectauit,ſicq; acie inſtituta,quid hoſtes conſilii caperent expectabat: illi etſi multitudine ſua & Romanorum paucitate tutò ſe dimicaturos arbitrarẽtur,tutius tamẽ eſſe rati ſunt,obſeſſis viis,cõmeatu interclu ſo,ſine vulnere victoria potiri: quòd ſi ſe Romani recipere cœpiſſent,firmiori animo ſub ſarcinis adoriri cogitabãt. Hac re pcepta,Craſſus cum hoſtiũ cunctatione ſuos alacriores effeciſſet,ad hoſtium caſtra contendit: vbi quum alii foſſas complerent, alii telis coniectis hoſtes repellerent, auxiliares quibus non multum confidebat, lapidibus teliſque ſubminiſtrandis & ad aggerem ceſpitibus

deferendis conſtituit, quum his intenderet, equiteſq; Craſſo renunciarent, nō eadem diligētia ab decumana porta caſtra munita, illi Craſſo iubēte, eductis quatuor cohortibus, quæ præſidio caſtris erant, in hoſtium caſtra peruenerūt: quùm que bellum anceps eſſet, & vltro citróque ferirentur, hoſtéſque per munitiones eiiciētes fugam peterent, equitatus eos apertis campis conſectatus ex hominum milibus quinquaginta vix quartam partem reliquit. Propter huiuſmodi caſus, animaduerto Cæſarem ſatis cauiſſe, ne caſtrorum munitionibus ampliores vnquam latitudines includeret, quàm ſuis copiis implere ſufficeret. Eadē vna conſuetudo etiam fuit, nunquam caſtra deſerenda eſſe, niſi cum munitionibus effractis, hoſtes vallo prohibere non poſſent: aſt eruptio quādo neceſſaria ſit, Galba eiuſdem Cæſaris dux, documentum nobis ſit. Hic enim quū ad radices Alpium hyberna caſtra locaſſet, & commeatus cauſa plurima pars ſuorum abeſſet, Galli ſubito Alpium culmina occupare cœperunt: Rebus cognitis, Galba concilio conuocato perquirit, placet interim rei euentum experiri, & caſtra defendere. Tunc ſigno dato, hoſtes ex omnibus partibus concurrunt: hi quum primo integri viribus, & qua parte caſtra nudata defenſoribus erant, concurrentes auxilium ferrent, tandem hoſtium multitudine, & ſuorum paucitate, languidiores effecti ſunt: vallum hoſtes ſcindere, foſſam complere cœperunt, vt res ad extremum caſum perduci viſa ſit. Primorum ordinum principes ad Galbam conuenientes, experiri extremum remedium ſuadent, atque eruptione pugnare: principes ſuos ſubiectos centuriones faciunt vt paulìſper miſſa tela excipientes, ſeſe ex labore reficiant: poſtea verò ſigno dato, atque omnibus portis eruptione facta, nulla ſui colligendi facultas hoſtibus fuit: ſed circunuēti omnes, fuſiq; ſunt. Romani verò ſe incolumes receperunt. Aemilius ſimiliter Paulus vniuerſis Liguribus ex improuiſo adortis caſtra eius, ſimulato timore diu militem continuit: fatigato deinde iam hoſte, à quatuor portis eruptione eueſtigio facta, ſtrauit, cepitq; Lygures. Titurius quoq; Sabinus aduerſus amplum Gallorum exercitum continendo militem intra munimēta, q̄ metuerit, ſuſpicionem eis præſtitit: cuius augendi cauſa per fugam, miſit qui affirmaret exercitum Romanorum in deſperatione eſſe, ac non niſi de fuga cogitare. Barbari oblata victoriæ ſpe concitati, lignis onuſti, quibus foſſas implerent, ingēti curſu Romanorum caſtra petierunt. Vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias: multíſque Gallorum cæſis, plurimos in deditionem accepit.

Quòd rebus bellicis quiſquis finis obuenerit, nunquam negligendus. Cap. XI.

AD hæc rebus bellicis quiſquis finis obuenerit, nunquam is negligendus. Si enim pari ſorte diſceſſum eſt, paribus animis repetere licet: Si autē hoſtilis pars ſuperior ſit, rebus labentibus, & in fugam verſis, maturo conſilio ſuccurrendū eſt. Sertorius enim à Q. Metello Pio acie pulſus, quum neque fugam ſibi tutam arbitraretur, milites diſperſos abire iuſſit, admonitos in quem locum vellet cōuenire. Viriatus dux Luſitanorum Romanorum copias, locorúmque iniquitatem euaſit, eadē qua Sertorius ratione ſparſo exercitu primò, deinde collecto. Tryphon autem Syriæ rex victus, per totum iter fugiens pecuniam ſparſit: eúmque ſectantes Antiochi equites morando effugit.

git. Rex item callidus Mithridates, Romanæq́ auaritiæ guarus, quũ ſequentes moraretur, ſpargi ſimiliter à fugientibus ſarcinas & pecunias iuſſit. M. Marcellus coſ. quum in manus Gallorũ incidiſſet, omniáque infeſta videret, in medios hoſtium irrupit: quibus inopinata audacia exterritis, regem eorum occidit, atq́ vbi ſpes ſalutis vix fuerat inde maxima ſpolia reportauit.

Quid agendum ſi bello pulſi munitionibus recepti ſint. Cap. XII.

QVòd ſi bello pulſi munitionibus recepti ſint, vbi deliberatiõe opus eſt, nunquam animus dimittendus: nanque Carthaginenſes quum Syracuſanos graues infeſtóſque paterentur, ab Athenienſibus auxilia impetrauere. Athenienſes magna claſſe inſtructa Lyſia & Lamacho ducibus, tantis viribus Siciliã petunt, vt ſuffragia ſua ipſi timerent: duobus prœliis ſecundis ſucceſſibus factis hoſtes in vrbem concludunt, & obiecta claſſe terra mariq́ cingunt. Syracuſani fractis feſſisq́ rebus, auxilia à Lacedæmoniis petunt, à quibus mittitur Gylippus ſolus quidem ſed in quo omniũ præſidiorum inſtar præferebatur, qui veniens vt audiuit inclinatum iam belli ſtatũ, auxiliis contractis opportuna bello præoccupauit loca: deinde duobus præliis victus, in tertio Lamachum congreſſu occidit, hoſtes in fugam vertit, ſocios ab obſidione liberauit. Athenienſes nauali certamine congredi parant. Gylippus claſſem inſtructam à Lacedæmoniis accerſit, auxiliaq́ ſociorum. Athenienſes prima cõgreſſione vincuntur, caſtra cum omni pecunia publica vel priuata amittũt. Sic Gylippus optimus dux licet bis victus, nec animo tamen conſternatus, nec fractus, in ſtatũ optimũ res reduxit: & ſi quidẽ viribus diſſipatis, nulla manus bello ſuperſit, hoc ipſum ſociis rei gerendæ occaſionem offert. Ariſtonicus Aſiæ rex Licinium Craſſum cum multis auxiliorum copiis bello obtinuit. Huic Craſſo Perpenna coſ. ſucceſſor veniens Ariſtonicum recenti victoria exultantẽ, improuiſo bello adortus, nudatum omnibus copiis in fugã vertit. Cumq́ Stratonicen vrbem ad quam ille confugerat obſidione cinxiſſet, cruciatum fame ad deditionem coëgit.

Quid agendum ſi hoſtes bello ſine munitionibus pulſi. Cap. XIII.

VErum ſi hoſtes bello ſine munitionibus pulſi fuerint, omnino inſtandum erit ad reliquias cœpti prælii conſumendas, vti Marius qui deuictis prælio Teutonicis, eorum reliquias quia nox bellum circumuenerat, continuis ſubinde circunſedens clamoribus, perpaucis ſuorũ perterruit, inſomnémque hoſtẽ detinuit, ex eo aſſecutus vt poſtero die irrequietum facilius hoſtilem debellaret exercitum: infinita hæc negligentibus damna cõtigere. Ethius coſ. Romanus dum Hunnorum cẽtum octoginta milia vnius diei quota parte proſtrauiſſet, facillimúmque ſibi foret reliquos conficere, bellũ conſilio nimis imprudenti diremit, ac totius Galliæ excidium hoſte impunito reliquit. Par huic Pompeio contigit, quo ſibi ipſi mortẽ conſciuit. Nam cum Cæſar Torquatum eius legatum, legiónemq́ vnam vt expugnaret aggreſſus eſt, hoc periculo ſociorum Pompeius cognito, omnes eò copias contraxit, in quas ſe illico Cæſar omiſſa obſidione conuertit. Torquatus autem è veſtigio prorũpens auerſum inſecutus eſt: ita Cæſaris milites ancipiti periculo territi, ipſo Cæſare

fruſtra obſidente fugerunt,euaſit tamen Cæſar, quia nocte interueniente Pom-
peius proſequentem reuocauit exercitũ,qui Cæſaris teſtimonio victor tunc erat,
cum diceret, Erat hodie profectò victoria apud hoſtes, ſeque tantum ea die ab
eis potuiſſe ſuperari,ſi vincendi gnarum ducem habuiſſent: deniq; dilapſus con
tractis copiis cum Pompeium Pharſalicis campis viciſſet, fugientem inſecutus
eſt,protinúſque obtinuit. In omnibus bellorum negociis ſemper in conſumma-
tionem intendebat,nil actum credens cum quid ſupereſſet agendum: ipſe nanq;
cum Heluetiorum trecenta quinquagintaocto milia bello cecidiſſet,centum tri-
ginta milia quę ſuperfuerant nulla noctis parte itinere intermiſſo, die quarto in
fines Lingonum peruenerunt, cum Romani propter vulnera & occiſorũ ſepul-
turam triduo remorati fuiſſent,Cęſar ad Lingonas literas nunciúmque miſit ne
cõmeatu, né ve alia re adiumẽto illis eſſent: qui ſi iuuiſſent,ſe eos hoſtiũ loco ha-
biturum. Ipſe autem triduo intermiſſo,cum omnibus copiis inſecutus eſt. Helue
tii rerum inopia adducti, deditionem ſui obtulerunt, atq; ad pedes Cæſaris ob-
ortis lachrymis prouoluti pacem petiere: quibus cum obſides armáque tradere
præcepiſſet,dum ea conquiruntur nocte intermiſſa ſex milia diffugerunt, quos
ille inſecutus hoſtium numero habuit, reliquos in deditionẽ accepit ac ſuis locis
reſtituit. Idem cum Belgas bello fugaſſet, illi in finibus ſuis pugnaturi domũ re-
uerti ſtatuerunt: quibus ſecunda vigilia profectionem parantibus,Cæſar veritus
inſidias,quòd cauſam nondum cognouerat,exercitũ cõtinuit. Prima luce re ab
exploratoribus confirmata,equitatum præmiſit qui nouiſſimum agmen mora-
retur,ipſe cum inſtructis legionibus inſecutus,tantam multitudinem interemit,
quantum diei ſpacium ſufficit. Mox antequam hoſtes ſe ex fuga reciperent in
fines eorum progreſſus,ſine difficultate vlla munitiones eorum obtinuit. Omni
Gallia deuicta cum quædam ciuitates belli conſilia renouare nuntiarentur, in
eorum fines exercitum traduxit,repentino eius aduẽtu accidit vt prius ab equi-
tatu opprimerentur quàm diffugere in oppida poſſent. Nam & illud incurſionis
ſignum quod incendiis ædificiorum fit, Cæſar edicto fieri vetuit, tum ne præ-
caueri non poſſet,ac ne pabuli frumentique copia deficeret. Itaque Cæſar om-
nibus hoſtium conſiliis, magnis itineribus aduolando contendens, occurrebat,
nec dabat vlli ciuitati ſpacium de aliena potius quàm de domeſtica ſalute cogi-
tandi. hac celeritate & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad condi-
tiones pacis adducebat.

Non eſſe multorũ ducũ ſentẽtia, pertinaciter neq; omnino vſque ad perniciem fugientibus inſtandũ. Cap. XIIII.

Contra verò non eſſe etiam pertinaciter neque omnino vſq; ad perni
tiem hoſtibus inſtandum, multorum ducum ſententia perſpicuũ eſt.
Nanq; M. Licinius fuſo Haſdrubale, hortãtibus eũ quibuſdã vt ho-
ſtem ad interemptionem vſq; proſequeretur, reſpondit, Aliqui vt ſu
perſint qui de victoria noſtra hoſtibus nuntient neceſſe eſt. Scipio Aphrica-
nus dicere ſolitus eſt, hoſti non ſolum dandam viam, ſed etiam muniendã. Pyr-
rhus quoq; Epirotarum rex inter cætera præcepta imperatoria memoriæ pro-
didit non eſſe pertinaciter neq; vſq; ad perniciem fugiẽtibus inſtaturos victores,
quod ſtratagematis genus & ab ipſo, & ab aliis etiã pleriſq; clariſſimis ducibus

in ex

in expugnandis quouis modo hoſtibus obſeruatum inuenio: ipſe enim cum ciuitatem quandam accepiſſet clauſiſque portis ex vltima neceſſitate fortiter dimicantes eos qui incluſi erant animaduertiſſet, viam illis ad fugam dedit. Hannibal cum incluſi Germani ad Traſimenum acerrime pugnarent, deductis ſuorum ordinibus abeundi facultatem reliquit, abeunteſq; ſine ſuorum cæde & ſanguine ſtrauit. Ageſilaus Lacedæmonius aduerſus Thebanos cum acie confligeret intellexiſſetq; hoſtes locorum conditione clauſos ob deſperationem fortius dimicare, ſuorum ordinibus aperta Thebanis ad euadendum via, rurſus in abeuntes cõtraxit aciem, & ſine iactura ſuorum cecidit. Aduerſos ob deſperatinem fortius dimicare ſuos ponte irrumpere prohibuit, cum docuiſſet ſatius eſſe eum expelli ab Europa quàm cogi ex neceſſitate pugnare, miſitq; idem ad eum qui indicaret quo in diſcrimine ſua res ſita eſſet, niſi fugam maturaret. Antigonus Macedoniæ rex ex Aetolis qui in obſidione ab eo compulſi fame vrgebantur ſtatuerántque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita fracto impetu eorũ inſecutus aduerſarios fudit. Titus eques romanus & cui duobus Scipionibus occiſis exercitus imperium detulit, cum circũuenti ab eo Pœni ne multi morerentur acrius pugnarent, laſſatis manipulis ex conceſſo fugæ ſpatio diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidauit. C. Cæſar Germanos incluſos ex deſperatione fortius pugnantes emitti iuſſit fugientéſque aggreſſus eſt. C. Manlius coſ. cum ex acie reuerſus capta ab Etruſcis Romana caſtra inueniſſet, omnibus portis ſtatione circũdatis incluſos hoſtes in eam rabiẽ efferauit vt ipſe in prælio caderet: quod animaduertẽtes legati eius, ab vna parte remota ſtatione exitũ Etruſcis dederunt, & effuſos perſecuti occurrente altero conſule ceciderunt.

Dolabra hoſtem eſſe uincendum nullámque rem ſummo duci magis conuenire quàm moram cunctationẽq;, nullam minus quàm feſtinationem ac temeritatem. *Cap. XV.*

ACcedit ad hęc Domitii etiam Corbulonis conſiliũ, qui Dolabra hoſtem dicebat eſſe vincendum, quod multis non ſecus præclaris ductoribus id ſeruantibus in ſucceſſum & nominis ſui gloriã venit, & Fabio maximo imprimis. Nam cum aduerſus Hannibalẽ miſſus nollet cum eo acie confligere, ſed cunctando exercitum eius terere, qui tum pecuniæ tum annonæ premeretur inopia, per ſumma montiũ iuga & abditos nemorum ſaltus caſtra ponẽs Hannibalem ſequebatur, & ſeſe è latere egreſſus opponebat: cúmque à multitudine rideretur, & Hannibalis vocaretur pędagogus, id minimi pendens cogitatibus ſuis atq; conſiliis vtebatur, & ad amicos ſæpe conuerſus dicebat, cum ſibi timidiorẽ videri qui cauillationes conuitiaq; timeret, quàm qui hoſtẽ fugeret. Inſuper cũ de collega Minutio quoniã hoſtes aliquot proſtraſſet magnus rumor eſſet, quaſi vir eſſet romano nomine digniſſimus, Magis ſe inqt ſecundam Minutii fortunã quàm aduerſam pertimeſcere, pauloq; poſt cum in inſidias incidiſſet Minutius & ſimul cum exercitu periret, vbi ipſe auxiliũ tulit, tum magnum hoſtium numerum perdidit, tum illum ſeruauit, vnde & Hannibal victus & impetu ſuo fractus ad ſuos & amicos dixiſſe fertur, Nunquid non dixi vobis fore aliquando vt hæc montana nubes maxima nos in campo vi tempeſtatis obrueret? Eodem modo aduerſus Philippũ Sertorius cum trans Hiberum

rum amnem ad eum conflueret vndique multitudo, & barbara turba quæ feritate & ſuperbia ſua cuncta turbaret, nec ducis iuſſum expectaret ſed temeritate in hoſtes ferretur, primùm rationibus & verbis inſtruere eos conatus eſt, deinde vt vidit eos nihilominus temere properantes, ſtatuit ſic eos obiicere hoſti vt non omnino frangerentur ſed vulnera acciperent, ſperans per hæc ipſis in reliquum tempus manſuetioribus vſurum. Geſta itaque re vt ipſe cogitauerat, opportune affuit, & fugientes ſuſcepit reduxitq; in caſtra, ac paucis pòſt diebus vt eorum mentes erigeret conſolareturq;, aduocata totius exercitus concione, duos equos in medium adduci iuſſit: alterum macie ſenióque confectum, alterum fortem & nitidum, caudamq; promiſſam habentem: aſtabat autem iuxta gracilem illum vir magnus & robuſtus admodum, iuxta nitidū & præpotentem vir paruus & imbecillis: dato autem ſigno vir ille magnus vt ei mādatum erat caudam vniuerſam gracilis equi ambabus manibus captam auellere temere ac vno conatu adnixus eſt, paruus etiā vir præpotētis equi caudam paulatim depilabat: tandem verò ille fruſtra ſimul totam caudā trahens, ſibi quidem moleſtias inanes, circunſtantibus verò riſum præbens defeſſus eſt: & ille paruus euellendo paulatim ſetas, caudam equi fortis ſpatio perbreui nudauit. Tunc aſſurgens Sertorius, Videtis, inquit, commilitones ingenium plus poſſe quàm vires, multáque quæ vno impetu ſuperari non poſſunt, ſenſim paulatímque ſuperari? Scipio iunior cū effrenatā hoſtium demētiā eſſet intuitus, dicebat tēpore ſecuritatē emi. Nam boni imperatoris veluti medici officium eſſe vt ferri curatione vtatur ad poſtremum. Veruntamen tempeſtiue adortus Numantinos, in fugam vertit: cúmque victos grauiter ſeniores ferrent, exprobrātes quid eos fugiſſent quos toties fugaſſent, Numantinum quempiam dixiſſe fertur, Pecudes quoq; eaſdem nunc eſſe, at paſtorem alium. Proinde nullam rem ſummo duci magis conuenire quàm moram & cunctationē, nullam minus quàm feſtinationem temeritatémq;: his duabus maxime contrariis rebus omnes qui diuturno bellorū vſu periti ſſimi hoc tempore iudicantur, magnis, imo ingentibus te, Sigiſmunde Pandulphe, laudibus in cælum tollunt: vtpote qui duos florentiſſimos potentiſſimóſque regios apparatus mora ac celeritate protriueris. Alphonſum enim clariſſimum & illuſtriſſimum Taraconenſium regem cum plurimum vigeret, & Franciſci Sphortię ſoceri tui copias primo perſequeretur, tu pii filii functus officio, ſocerum gentéſque eius omnes intra munitiones phani fortunæ & mœnia poſitis caſtris recipiens, id mora cunctandóque aſſecutus es, quànquam hoſtes portas vrbis ſæpenumero excurrerent, obſeſſóque ſimilis viderére, vt & ſoceri tutela fueris, & huiuſmodi vires regis conatúmve omnē ſapiētia tua & animi magnitudine faciliter eluſeris, & irruptione tandem in eum facta, ex Piceni finibus exegeris: eundéq; quinquennio pòſt Regem, Populonia expeditione, lōga & graui illius metatione aggreſſus, non armis & gentibus, ſed armorum vmbra potius, ignium nocturna ſignificatione illuceſcentium, tranſfugarúmque crebro rumore nuntiātium, auxiliorū populorūq; totius Hetruriæ tecū, ne id oppidū dederetur, cōfluentiū, forti denique & animoſa repentinàq; tuorum militum eruptione muros habentem exultantéq; iamiam & ſpoliantem, vno, vt ſic dixerim, non toto incurſu, more

more fulminis obtriuiſti,quòd vno eodemq́ momēto adiuiſti, percuſſiſti,abſceſſiſti: nec vana de te prædicatio eſt,regem abs te antè victum eſſe,quàm viſum: ſicq́,quod paucis vnquam ducibus conduxiſſe accepimus,Faneſtrium, Sphortientiumque expugnatione ad agendum cunctatione, Populonia ad tuendum ſuccurrendúmque audacia,irruptione,ac feſtinatione vſus es.

Cauendum ne ſucceſſu rei quiſpiam elatus,in periculum perniciémque trahatur. Cap. XVI.

ET quanquam audentes deus ipſe iuuat, vt Naſo inquit, & vſu ſæpenumero comprobetur,illud tamen ſummopere cauendū eſt, ne ſucceſſu rei quiſquam elatus,in periculū ſuorum pernitiémque trahatur. Hoc quidam imperatores conſilium minime ſeruantes dum audacter magis quàm cautè feruntur in hoſtes, in magnam ſe ac ſuos ruinam cladémq́ propè miſerabilē iniecerunt: quod ſi non aliunde conſtaret,Cyri potentiſſimi & pręclariſſimi Imp. ac Afrorū monemur exemplis.Cyro enim Scythiam ingreſſo,Thomiris regina quæ genti præerat, tranſitum Araxis fluminis cum poſſet prohibere,tranſire permiſit:primo, propter fiduciam ſui, deinde propter opportunitatem obiecti fluminis & hoſtis incluſi.Mittit igitur tertiam partem copiarum cum filio ad inſequēdum hoſtem.Cyrus caſtra inſtructa vino epuliſq́ deſeruit,quaſi territus refugiſſet.Barbari quaſi ad epulas inuitati,primò ebrietate vincuntur,mox reuertente Cyro vniuerſi obtrūcantur.Thomiris exercitu ac filio amiſſo,vel matris vel reginæ dolorem ſanguine hoſtium diluere potius quàm ſuis lachrymis parat. Diffidentia igitur diſſimulata deſperatione cladis illatæ,paulatim cedendo ſuperbum hoſtem in inſidias vocat, cui cū inter montium anguſtias occurriſſet, ducēta milia Perſarum cum ipſo rege deleuit, addita ſuper omnia illius rei admirati one,q́ nec nuntius quidem tantę cladis ſuperfuit. Aduerſus Afros rebellantes Hannibal à Carthaginenſibus miſſus cū ſciret gentem auidam eſſe vini, vinum quod illi erat in caſtris mādragora permiſcuit, cuius inter venenum & ſoporē media quædam vis eſt: tunc prælio leui cōmiſſo, ex induſtria ceſſit: nocte deinde intempeſta,relictis intra caſtra quibuſdam ſarcinis,& omni vino infecto fugam ſimulauit: cúmq́ Barbari occupatis caſtris in gaudium effuſi medicatum vinum hauſiſſent & in modum defunctorum ſtrati iacerent, reuerſus cepit eos & trucidauit. Idem cum ſciret ſua & Romanorum caſtra in eis locis eſſe quę lignis deficiebātur,ex induſtria,regione deſerta,plurimos armentorum greges intra vallum reliquit, quibus velut præda Romani potiti in ſummis lignationis anguſtiis inſalubribúſque ſe cibis onerauerunt. Hannibal autem reducto nocte exercitu,ſubitò oppreſſit. Hiſtri cum ſequerentur Aetolos qui bellantes eos nuper adiuuerāt, initia pugnæ proſpera hoſti fuerunt,eadémq́ exitii cauſa.Nam cum Cn.Manilii caſtra cepiſſent optimæq́ prędæ incubarent, epulantes & ludibundos pleroſque ac vbi eſſent neſcientes præ poculis Appius pulcher inuadit: ſic cum ſanguine & ſpiritu male partam reuomuere victoriā: ipſe rex epulo, equo impoſitus,cum ſumma ſubinde crapula & capitis errore laſſaretur, captū ſeſe vix & ęgre poſtquam experrectus eſt didicit.

De

De Conuiuiorum apparatu in caſtris uitando. Cap. XVII.

ACcurationes proinde cõuiuiorum & apparatus, nobiliſſimi duces caſtrenſibus prohibuere. Sic Maſiniſſam po. Ro. amicum centeſimum vitæ annum agentem, ſtantem vel ambulantem meridie ante tabernaculum ſolitũ cibos ſumere nouimus. Hannibal ne quam diei partem intermitteret, nõ niſi crepuſculo cœnabat. Scipionem & Alexandrum ſimplici pane in itinere cum amicis contentos fuiſſe tradũt. Vrius fortiſſimus dux romanus, qui validiſſimam Italiæ gẽtem, qui ditiſſimum Græciæ regem vicit, vt de eo ſcriptum eſt, Paruo quæ legerat orto, ipſe focis breuibus ponebat oluſcula. Eadem leguminũ ratio permultis placuit, quibus Seuerum principẽ inter tot diuitias vti ſolitum accepimus, ſingulas etiam delitias faſtidiẽtem Seuerum Septimium nobilem ducem legimus cum eſſet in caſtris. Nam cum vinum iuſſiſſet in expeditione neminem bibere, ſed aceto vniuerſos eſſe contentos, piſtoresq́ ſequi caſtra prohibuiſſet, buccellato iubens omnem militarem turbã contentam eſſe, ante omnes ipſe communi & militari cibo vſus, corámq́ & ante papilionem, nec ſibi vnquam vel contra ſolem, vel imbres, tecti quæſiuit ſuffragia. Pompeius vero cum aduerſa valitudine laboraret, & vt turdo veſceretur medicus iuberet, illumq́ ſui fruſtra tunc quærerent (erat enim præter anni tempus) dicerétq́ quidam fore vt apud Lucullum turdi quem penes annum integrum nutrirentur inuenirentur, Ergo, inquit, ni Lucullus ſtuderet delitiis, viuere Pompeius non poſſet, ac dimiſſo medico paratu, facillimis vilibúsq́ cibis vſus eſt. Iulio Cæſari facilitas circa victum tanta fuit vt cum appoſitis aſparagis pro oleo vnguentum inſtillaretur, idq́ quamprimum animaduertiſſet facile commanducaſſet, increpuiſſetq́ qui id moleſte tuliſſet. Milites eius radicem cuiuſdam herbæ euellentes, ea lacte commixta veſcebantur, factúmq́ ex ea panem intra hoſtium ſtationes præcurrentes iaciebant, addebántq́ ſe quamdiu herbam huiuſmodi terra nutriret, obſidionem Pompeii haudquaquam deſerturos. Eum autem panem eumq́ ſermonem, ne hoſtium patientia ac pertinacia ſuorum animi frangerentur, aſportari in mediúmq́ proferri vetuit Pompeius. Auguſto etiã quem minimi cibi fuiſſe conſtat, & ferè vulgaris, ſecundarium panem, piſciculos, caſeum manu preſſum ficúsq́ biferas & virides placuiſſe legimus. Trans Rhenum etiam Tyberiũ, id vitæ genus obtinuiſſe ferunt, vt ſedens in ceſpite nudo cibum ceperit, ſine tentorio pernoctarit. Diuus Adrianus cibis caſtrenſibus, caſeo & larido in propatulo libenter eſt vſus, Scipionis Aemiliani, Metelli & auctoris ſui Traiani fractus exemplo. Cambyſi non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia & arentia ſuum trahenti exercitũ, cum deeſſent neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtraret ſterilis & inculta humanoq́ veſtigio deſtituta regio, tenerrima primò frondium cacumina, deinde coria igne mollita neceſſitas cibũ fecit: poſtea cũ inter harenas, radices quoq́ & herbæ defeciſſet, apparuiſſetq́ inops etiã animalium ſolitudo, decimũ quenque ſortiti alimentum habuerunt: cúmq́ partem exercitus amiſiſſet, partẽ comediſſet, timuiſſetq́ ne vocaretur ad ſortem, proindeq́ tunc demum ſignum receptui dediſſet, ſeruabantur interim generoſæ illi aues & inſtrumenta epularum camelis vehebãtur, cum ſortirentur

illos

illos milites eius,qui male perirent peiusq; viuerent. Illud denique, Sigiſmunde Pandulphe,nõ ſiluerim,inter hæc ſumma ducum & imperatorũ viri ornamenta tantã videri in te ſimilitudinem ac cõſonantiam vt nihil excogitari poſſit ſimilius,nihil maius dici,cũ omne genus hoc hominũ,ducum et imperatorum,laborum patiẽs,vigiliarũ,ſitis,inediæ et omnis anguſtiæ,imitãdo aut æquaris aut exceſſeris.Quis.n.neſcit cũ per omnem vitã nullum viliſſimi cibi genus aſpernatus ſis,vnà cum tuis militibus Populonia expeditione,non ſecundo,iſtorũ more,non cibario tãtum pane te vſum,ſed atro, ſed duro ſaxi inſtar virentiq; quadam lanugine atq; mucore, quẽ canes animalia ad cibũ ſemper prona,ac iumẽta ſingula faſtidirent?Prætereo glãdes è ſubere quæ tibi tuisq; militibus in tanta famis acerbitate,tanquã ſapore & cõdimẽto quodam immixto,opes regiæ videbãtur,taceo ſtagnantiũ fontiũ calentes ac ſulphureas aquas:& quanq̃ vini habendi facultas omnis abeſſet,ac eiuſmodi aquę nauſeam prius quandã afferrẽt, quàm ſitim reſtinguerẽt,nihil tamẽ tibi ac tuis cum omniũ admiratione incolentium,viſum eſt vnquã illis aquis bibiſſe iocũdius. Maxime igitur rationis eſt bellicæ ſeſe deliciis continere,maxime rurſus in prædam leui momento non ruere,ambitioſa licet ac certa videatur: ſępenumero enim fit vt dum deliciis,dum exuuiis hoſtium,dumq; ſpoliis miles occupatur,hoſtem in ſe reuocet,ſicq; quàm multos præclaros duces cum ingentia prælia maximosq; exercitus cõfeciſſent, huiuſmodi rerum voluptate ſubactos confectóſque fuiſſe.

Quæ uſui uideãtur utrinq; ad danda uel euocanda ſubſidia, ſi exercitum neſtrum caſtris aut locis munitis obſideri contigerit aut alios obſidere, deq; notis militaribus, quóue tempore qui notarij appellantur denominationem acceperint. Cap. XVIII.

SAne poſt haſce quas modo diximus bellorũ rationes, ſi exercitũ noſtrum caſtris aut locis munitis obſideri contigerit,aut alios obſidere, quæ vſui videãtur vtrinq; ad dãda vel euocanda ſubſidia, vel certe ad hoſtiũ artes clãdeſtinis cõſiliis & rationibus deprehendendas,nõ erit inutile ſcire,& maiorũ exẽplis euoluere.Cicero Cęſaris dux caſtris hybernis obſeſſus,nuncios attẽtius de ſtatu rerũ ſignificare cupiens,mittit ad Cæſarẽ,et cum aliqui in hoſtiũ manus lapſi et ſub oculis ſuorũ crudelibus ſuppliciis affecti,reliquos merito terrore cõpleuerint,inuẽtus eſt tamen ſeruus vnus ex Gallia qui libertate et magnis præmiis & pollicitationibus literas iaculi amẽto inſertas,quia gallus et gallis minime ſuſpectus,tulit ad Cæſarẽ. Illius ergo ſolicitus Cęſar,gallum equitẽ quendã ꝓmiſſis ingẽtibus impellit,vt literas ſuas ad Cic. referat, & ſi caſtra ingredi nequeat,alligatas iaculo intra vallũ iaciat: paret ille, & ad caſtra cum veniſſet,accedere metuẽs,vt iuſſus erat literas iaculatur,quæ caſu quandã in turrim inciderũt,neq; à quoquã ante diem tertiũ viſę ſunt. Tunc cõſpectæ à quodam milite detrahuntur et ad ipſum cui inſcriptæ erãt Ciceronẽ perlatæ,atq; in concilio militũ recitatæ,magna omnes fiducia & gaudio repleuere. Erãt autem perbreuis epiſtola,ne à barbaris poſſet intelligi,literis græcis in hanc ſentẽtiam perſcripta. Ego iam cum legionibus iter arripui, confeſtimq; adero: tu virtutem tuam priſtinam vt retineas quæſo. Vale.

Ioſephus velleribus ouiũ nũtios tegẽs,multo tẽpore vigiles Romanorũ fefellit,

N ſpecie

ſpecie canum deceptos. Fuerunt qui inflatis vtribus literas intus inſutas habentibus per nunciũ mitterent, qui cruribus velut gubernaculis curſum dirigentibus,procul aſpiciẽtes qui in caſtris erant maxime ſpecie belluæ deciperẽt. Arpagus occaſionẽ vindicandæ iniuriæ quęrens,literas Cyro nepoti apud Medos in exilio demorãti, exenterato lepore per ſeruũ miſit, rete quoq; deferre iuſſit, quo ſuſpicionẽ viarũ cuſtodibus vmbra venatus auferret, factũq; eſt vt ſecrete hinc inde miſſis epiſtolis,Cyrus auũ Aſtyagẽ regno & Cyro & Medo priuaret.Non nulli vaginarũ interiora ſcripſerũt, arũdine alii dolonibúsve & baltheo, alii clãdeſtinis nũtii ſui corporis iumentorũq; ſuorum partibus circũplicatam mittunt epiſtolã.Columbæ quoq; internunciæ in magnis rebus fuere, epiſtolas annexas collo vel earũ pedibus,obſidione Mutinenſi Hyrcio cõſule ad Decium Brutum: ac Decio Bruto rurſus ad Hyrciũ mittente,vbi diſpoſito cibo quibuſdã eminentiſſimis locis,colũbas tenebris prius incluſas & fame plurima affectas illinc inde volare inſtituerãt.Cæcilius Volateranus equeſtris ordinis,hirũdines cõprehẽſas in vrbẽ ſecũ afferens, victoriæ nuncios amicis mittebat in eundẽ nidũ remeantes.Tradit Fabius Pictor cũ obſideretur pręſidiũ Romanorum,à Lygurtinis ad ſe allatis lino ad pedes alligato nodis ſignificare,quo die aduenic̃te auxilio eruptio fieri deberet. Eſt literarũ græcarũ vſus inter Latinos, Latinorũ & aliorum inter Gręcos.Gręcis.n.literis ſcriptas epiſtolas Symmachus Dionyſio regi mittens,patefacit Carthaginenſes duce Hannone ad bellũ arma parare,ob quã rem inſidiis cognitis,Carthaginẽſes edicto publico vetuere ne quis ſuorum gręcè loqueretur aut ſcriberet. Eſt Aegyptiorũ quoq; vſus,atq; qui hunc ſequũtur, varias animaliũ ſpecies pro literis notant eorũ more.Non enim ſyllabarũ compoſitione aut literis verba eorũ exprimũtur,ſed imaginũ huiuſmodi forma,earum ſignificatione vſu memoriæ hominũ tradita.Nam vt Lucanus inquit, Nondum flumineos mẽphis contexere biblos Nouerat ,& ſaxis tãtum volucreſq; feræq;, Sculptáq; ſeruabant magicas animalia linguas: vt & in obeliſcis adhuc Romæ ſtantibus eſt videre. Per vulturẽ nanq; naturæ vocabulũ indicant. Nam mares nullos poſſe inter huiuſmodi volucres inueniri phyſici tradũt: ac per ſpeciem et figuram apis mella cõficientes regem,aculeoſq;:per accipitrem rẽ denotant cito factã,quoniam hæc aliarũ fermè omnium auis ſit velociſſima,tranſfertúrque hæc notatio ad domeſticas res quę velociter fiant. Crocodilus malũ ſignificat: dracone autẽ caudã ſuã mordente et in ſeſe recurrẽte,annus per eoſdem indicatur,ſicut apud noſtros clauum indicẽ annorum numeri fuiſſe,diligẽs taliũ modo numerorũ auctor Cincius affirmat.Leonis etiam capite apud eos mõſtratur præſens tẽpus,quia conditio eius inter pręteritũ futurũmq; actu præſenti valida feruenſq; eſt: ſed præteritũ tempus lupi capite ſignatur, ꝙ memoria rerũ tranſactarum rapitur & aufertur.Canis itẽ blandientis effigies futuri tẽporis deſignat euẽtum,de quo nobis ſpes licet incerta blanditur.Terram inſuper Aegyptii ſignificare cum volunt,bouis figurã ponũt.Oſirim cum ſolẽ eſſe aſſerũt,ſceptrum ſculpũt:inq; eo ſpeciem oculi exprimunt: & hoc ſigno Oſirim mõſtrant,ſignificantes hunc deũ ſolem eſſe,regaliq; poteſtate ſublimẽ cuncta deſpicere, quia ſolem Iouis oculũ appellauit antiquitas.Oculus itẽ iuſticiæ ſeruatur,& totius corporis

poris interpretatur cuſtos: reliquarum corporibus partiũ dextra manus dgitis paſſis liberalitatẽ deſignat, ſiniſtra verò cõpreſſis tenacitatem atq; auaritiã: eodem modo & cæterarũ corporis partium figuræ atq; inſtrumenta aliquid certũ notabãt, quę memoria hominũ longa ac meditatione obſeruata, è veſtigio quid ea exprimerent internoſcebãt. Sunt & iuris militaris notæ, de quibus dicere neceſſarium eſſe duximus: in breuiculis enim quibus militũ nomina inſcripta cõtinebantur apud veteres, quo inſpicerẽtur quanti ex militibus ſupereſſent, quantiq; in bello oppetiſſent: T. litera in capite verſiculi poſita ſuperſtitẽ deſignabat, Thita verò defunctũ vnde illud, O primũ ante alias infœlix litera Thita. Cum autem imperitiã ſignificare vellent, huiuſmodi nota, A, vſi perhibẽtur: cum verò ſilẽtio quid agendũ, S. Notas etiam literarũ inter ſe veteres factitabant imperatores ac magiſtratus, vt qcquid occultè inuicem in ſcripturis ſignificare vellent, mutuò ſcriberẽt, cęteris ignorãtibus quidnã eiuſmodi ſibi literarum vellet ordo: huius rei teſtes ſunt libri epiſtolarum C. Cæſaris ad C. Oppiũ, & Balbum Cornelium, quibus rerũ gerendarũ eius in remotis pręſentiã exhibere cura erat. In eiuſmodi .n. epiſtolis inuenire erat literas abſque vllo ſyllabarum coniugio, cum occulto tamen ipſarũ literarum permutationis ordine, vt in ſcriptura quidem alterius altera & ſitum & nomẽ occuparet, vt in Bartus & Felipo vocabulis, his ad cuiuſq; notãdi nominis integritatem literis quæ deeſſent ex reliquo elementorum numero ſuperadditis, aliiſq; pro ſcribentiũ arbitrio nihil ſignificantibus. Iulius itẽ Cęſar in his quæ aperta non omnibus eſſe voluit, per notas ſcripſit, atq; eo elementorũ ſitu vt dictio nulla cõponi quiret. Hũc verò literarũ ordinẽ ſi quis imitatione dignũ cenſeat, D pro A, et ſic deinde reliquis cõmutabit & trãſferet. Super eodẽ Auguſti quoq; Cęſaris ad filiũ extat epiſtola in hũc modũ: Quoniam quidem innumerabilia aſſidue quę ſcribi alterutrũ oporteat, et ea ſecreta habeamus inter nos notas, ſi vis, tales vt cũ nobis aliquid ſcribendũ erit, pro vna quaq; litera ſcribamus ſequẽtem hoc modo, B pro A. C pro B, ac deinceps eadẽ ratione cęteras, pro Z, litera redeundum ad duplex A A. Sed & ipſa charta in ratione eſt: Ea enim ſi ſucco cæpæ inſcribatur, igni oppoſita reddit literas. Tithymalli quoq; quã noſtri lactariam herbã, alii lactucam caprinã vocant, albiſſimo ſucco inſcripto corpore cum inaruerit, ſi cinis ſpargitur apparere literas, & eis quidẽ alloqui maluiſſe veteres quàm codicillis. Simili modo alii alios fallunt, lacte recenti chartis inſcriptis, fatiſcentibus deinde literis, aſperſę carbonis puluiſculo, quales apud ingenioſum poetã in ſua re militari dicentem inuenies: Cum poſſit cruri chartas celare ligatas, Et iuncto blãdas ſub pede ferre notas, Cauerit hæc cuſtos, pro charta conſcia tergum Præbeat inque ſuo corpore verba ferat. Tuta quoq; eſt fallitq; oculos è lacte recenti Litera carbonis puluere tange leges. Fallit et humiduli quæ fiet acumine lini, Efferet occultas pura tabella notas. Chartam alii callidiſſimo aſtu nullius momẽti verbis de rebus ſeriis ac familiaribus atramẽto primũ inſcribunt, cũ alia quę cupiũt eſſe ſecreta vrina notẽt: quę deſiccata vt intuentiũ oculos fallit, cum literarũ perſpicue etiã intuentibus nihil cõſpiciatur: ſi ſic igne caleſcat, literas oboriri vndiq; ac legi poſſe non dubiũ eſt. Legimus quoq; Demaratũ lacedęmonio regno pulſum et apud Per-

ſas degentem, paratum exercitum contra Gręciam à Xerxe Perſarũ rege Lace dęmoniis callido ſtudio patefeciſſe: ſcriptas nãq; tabellas ſuperducta receti cera texit, eaſdémque per ſeruum neſciũ facti miſit: delatæ autẽ magiſtratibus ſtupo rem attulerunt: ſcriptum enim videntes, nihil quàm deluſionem eſſe putabant: alii mittentis ingenium ſuſpicati ſunt, ac eo rem maiorem quo eſſet occultior ar bitrati ſunt, demum rem omnibus dubiam Leonidæ regis ſoror aperuit: ceræ enim tegmine abraſo et ſublato, literas occultas inuenit, ac Xerxem vii milia tre centaq; de auxiliis regno armaſſe. Nec aliter Pœnorum quiſpiã à Carthaginenſibus miſſus ad conſilia hoſtium exploranda, fingẽs ſe patria pulſum militemq; ſe expeditionis offerens, pugillaribus vacuis noua deſuper illita cera ciuibus ſuis omnia perſcribebat. Quidam barbarica calliditate & aſtu plusq̃ punico vſi, abraſa hominum capita inſcribunt, domiq; quàmdiu capilli frutificent eos obſeruant, qui tandem ad amicum ſecreti illius conſcium miſſi abraſiq;, deliteſcẽtes crinibus literas produnt. Lacedæmonii autem & Ephori cũ reipub. ſecreta nõ omnibus eſſe communia, literis publicis aut ad claſſis præfectos aut ad imperatores ſuos miſſis volebant, ne ſi in manus hoſtium inciderent, arcana publica proderentur, ea hoc modo in ſcripta mittebant, Haſtilia duo teretia erant eadem longitudine, pari craſſamento, ornatúque conſimili, adeò vt viciſſim coniuncta cõgruerent: ex his alterum cum domi ſibi reſeruent, alterũ tribuant præfecto vel imperatori in bellum deſcendenti, cum arcanum quicq̃ & arduum inſcribere cupiunt, chartam lori inſtar prolixam & anguſtam haſtili ſuo circumplicant & inuoluunt, nullum oris cohęrentibus facientes interuallum, haſtilis ſuperficiem vndique charta occupãte: quod vbi factũ eſt, in circumplicata charta per tranſuerſum iuncturarum, verſibus à ſummo ad imum proficiſcentibus, deſcribunt: dempto dehinc codicillo ad præfectum vel imperatorem commenti illius conſcium abſque ligno ſcripta mittunt: quæ cum is accepit & lectione nihil valeat, literis truncis & mutilis & ita vndique hinc deinde ſparſis & diſſipatis, vt nullius prorſus ſenſus coniecturã habeãt, ſuo quod penes ſe habet ſumpto haſtili, codicillum ſic præciſum à ſummo ad imũ, vt fieri debere ſciebat, circumplicatum inuoluit, adeò vt eiuſmodi circunductione ſimilem in ſeriem con ſtituta verborum continuatio reperiatur. Eſt & circa perſcribendas voces, vel paucioribus literis notandas ſtudium neceſſarium: quod partim prout cuiq; viſum eſt fit, partim pro vſu publico & obſeruatione communi. Nanque apud veteres cum vſus notarum nullus eſſet propter ſcribẽdi facilitatem, maxime in ſenatu, vt hi qui ſcribendo aderãt celeriter dicta comprehenderent, quædam literis notabant, & ſingulæ literæ quid ſignificarent in prõptu erat. Hoc modo vnicam Catonis orationem vt de coniuratis ſupplicium ſumeretur ſeruatam, & literis demandatam ferunt Cicerone conſule velociſſimos ſcriptores diſponente, atque docente vt per ſigna quædam breueſq; notas huiuſmodi multarum literarum vim habentes dicta colligerent, quo tempore nondum reperti erant hi qui notarii appellabantur: ſed tunc primum huius rei veſtigia ferunt extitiſſe, aucto réque ad Lucilium Seneca, viliſſimorum mancipiorum commẽta fuiſſe hanc. Itaque publicam et occultam literarum ſignificationẽ quę in monumentis veterum

terum curiarum, tribuum, comitiorum, poteſtatum, magiſtratuum, præfecturę, ſacrorum ludorum, rerum vrbanarum, rerum militarium, collegiorum, decuriarum, faſtorum, numerorum, menſurarum, hiſtoricorum denique & oratorum libris ſparſim reperitur, qui latius & vberius ſcire volet, Probi Valerii grammatici, Tullii Tyronis, Ciceronis Liberti, Philargii Samii, L. Annei Senecæ, & Petri Diaconi commentarios de ea re ſatis curioſe conſcriptos inquirat. Sunt & aliæ quædam digitorum notę, & oculorum, aliarumve partium quibus ſecum taciti, proculq́ diſtantes colloquuntur: ſicut militaris etiam mos eſt, vt quotiens conſentit exercitus, quia voce nō poteſt, manu promittat. Alii quia voce non poſſunt, gladiorum motu ſaltant. Ennius de quadam impudica, Quaſi in choro pila ludens, datatim dat ſeſe, & communem facit, alium tenet, alii nutat, alibi manus eſt occupata, alii peruellit pedem, alii dat anulū, alium inuocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito literas. Ouidius ſimiliter more maiorum apud quos hoc loquendi genus frequentiſſimum fuiſſe comperio, impudicam aliā & amicā ſuā his notis & nutibus monet in virum,

Cum premit, inquit, ille thorum vultu, comes ipſa modeſto
  Ibis vt accumbas, clam mihi tange pedem.
Me ſpecta nutuſq́ meos vultúmque loquacem,
  Excipe furtiuas & refer ipſa notas.
Verba ſuperciliis ſine voce loquentia dicam,
  Verba leges digitis, verba notata mero.
Cum tibi ſuccurrit veneris laſciuia noſtrę
  Purpureas tenero pollice tange genas.
Si quid erit de me tacita quod mente loquaris,
  Pendeat extrema mollis ab aure manus.
Cum tibi quæ faciam, mea lux, dicámve placebunt,
  Verſetur digitis annulus vſque tuis.
Tange manu menſam, tangunt quo more precantes,
  Optabis merito cum mala multa viro.

Idem poëta laſciuiſſimus alibi & impudicā aliam & amicā ab alio corruptam,

Ipſe miſer vidi cum me dormire putares
  Sobrius appoſito crimina veſtra mero.
Multa ſupercilio vidi vibrante loquentes,
  Nutibus in veſtris pars bona vocis erat.
Non oculi tacuere tui, conſcriptaq́ vino
  Menſa, nec in digitis litera nulla fuit.
Sermonem agnoui quòd non videatur, agentem,
  Verbaq́ pro certis viſa valere notis.

Finis.

ROBERTI VALTVRII AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Octauus.

Vocabula rei Militaris, publici honoris priſca atque preclara. Cap. I.

QVanto ingenio ac ſtudio, Sigiſmūde Pandulphe, apud pleroſque ſparſim publici honoris rei militaris principatuum magiſtratuúmque mentio habita ſit, tanto labore ſum proſecutus eorum vocabula, origines, & officia, locis permultis ſic diffuſa in vnum hunc ſequentémque librum, quaſi vnum in corpus redigens, ne quid tuæ cognitioni profeſſionique deeſſet, quod dignum ſcientia videretur. Et quoniam regia quidem dignitas ex augurali familia primùm conſtituta, ſuprema eſt omnium dignitatum humanarum, poëtæ veteres Iouem non imperatorem appellant ſed regem, tribuentes deo id nomen quod eſt apud homines maximum atq; ampliſſimum. Reſpub. ciuitates, & gētes, tanquā omnium ſupremi, ac dii quidam inter homines excellentes bonitate, ſapientia, & virtute reges rexerunt: ſicq; reges à regendo & recto, quod reges maximè decet dicti, non vt quorundā temeritas vſurpauit à regnando. Horum plura ſunt genera, nec eſt regū omniū modus vnus poteſtatis. In Lacedæmoniorum enim repub. videtur eſſe maximè ſecundum leges, neque enim poteſtatem habet omnium, ſed cum egreditur extra regionem, imperium habet eorum, quæ pertinēt ad bellum, præterea ſacrificia deorumq; cerimoniæ ei commiſſa ſunt. Hæc igitur regia poteſtas, eſt quaſi auctoritatem belli perpetuam habere: vitæ enim neciſque alicuius non habet poteſtatem, niſi dum bellum gerit, vt etiam apud antiquos fuiſſe videtur, quod oſtēdit Homerus. Nam Agamemnon in concionibus maledictis & iurgiis vexabatur, ſed cum à concione digreſſus in prælio erat, occidendi habebat poteſtatem. Eſt alia inſuper ſpecies regni, qualia ſunt apud quoſdā Barbaros regna vim habētia proximā tyrannidi, licet ſint legitima & ſecundum morem patriæ: ob id enim quia magis aptæ ſunt ad ſeruiendum nationes Barbarorum, quàm Græcorum: & eorū qui incolunt Aſiam, quàm eorū qui Europā, perferūt ſeruile iugum æquo animo. Tertia eſt ſpecies vt antiquitus in Græcia fuere, quos vocabant Eſegetas: eſt enim hæc vt ſimpliciter dicamus electiua tyrannis, differens à Barbarica, non eo quòd legitimæ, ſed eo quòd non conſuetæ: poteſtas autem huiuſmodi aut viuente durabat, aut tempore aut rebus geſtis finiebatur, qualem elegerunt quandoque Mitilenei Pittacum aduerſus exules ſuos. Quarta ſpecies eſt quales erant heroicis temporibus ſpontaneæ, & ſecundum morem & legem: propter beneficia enim à primis collata in populos, vel per partes, vel per bellum, vel per congregationem in vnum, vel per acquiſitionem regionis, delatū fuit eis regnum de populorum voluntate,

&

& ſucceſſoribus,id erat ſecundum patrię morem: ſecundum patrium etiam morem apud Taprobanem,alterum terrarum diu exiſtimatum orbem,eligi regem à populo,ſenecta,clementiaque inſigni,liberis carentem ſolere,cæterum ſi poſtea gignat abdicari,ne fiat hæreditarium regnum: rectores quinetiam ei dari à populo xxx,nec niſi plurium ſententia quenquam capite damnari: ſic quoq; appellationem eſſe ad populũ,lxx iudices dari,ſi libertus: ſi rex,amplius triginta. Ex Aphricæ quadam etiam parte ſunt,qui ſecundum morem canem pro rege habent,motu eius impia augurãtes. Primo autem regia poteſtas fuit apud Cretam teſte Ariſtotele,Diodoro licet vbinam cœperit incompertum ſit, cum nulli omnino hiſtorici eam tradant. Illam poſtea ſuſtulerũt imperio in bello ad Coſmos tranſlato: ad alias deinde atq; alias nationes defluxit,inter ſe habitu,cultuq; diſtantes,vt ad Perſas,à quorum regibus mos erat thiaram geri, in cuius ſummitate gemma erat permagna & lucens in auro illigata. Aegyptios verò apud reges mos erat, aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, inſignia principatus: quandoq; verò arborem,aliquando ignem, quandoq; redolentia ſupra caput vnguenta. Aethiopum reges ſceptrum in aratri formam gerunt,ac pileos oblongos circa finem,vmbilicum habẽtes ſerpentibus,quos aſpidas vocant circumuolutum,monumentum inſigne, eos qui contra reges inſurgere audeant,mortiferis morſibus ſubeſſe. Apud Romanos autem inſignia erãt Sella currulis & Trabea: iuxta maroneum illud,

Et Sellam regni Trabeámque inſignia noſtri.

Nam diadema vt aliarum gentium reges,primò non habebãt: cæterum haſtis, quas Græci ſceptra dixere,pro diademate vſi perhibentur: atq; hæc apud excellentiſſimũ quoq; vatem Homerũ non omnes reges à Ioue ſumebant, ſed ſolum qui bonum & qui ſummum ſtudium adhiberent vt ſubditi quàm beatiſſimi eſſent. Hæc diuerſa regum inſignia,tum ad decorem ſpectabant,atq; ornatũ, tum ſtuporem ac ſuperſtitionem quandã aſpicientibus iniiciebant. Ad poſtremum quoniam rex in tyrannũ,regni tranſgreſſione prolabitur, tyrãnuſq; & rex non nomine ſed factis diſtant auctore Seneca,fit vt regis appellatio quandoque in tyrannum cadat,tyranniq; in regem: inde eſt illud,

Quo potuit ciuem populus perducere liber
Aſcendi,ſupraq; nihil niſi regna reliqui: & illud,
Spes mihi pacis erat dextram tetigiſſe tyranni.

Interregnum deinde appellatum id tempus quo regia vacabat ſedes: nam cum primùm initum eſt poſt Romulũ regem vita functum, totus ille annus per quinos dies cẽtum ſenatoribus deputatus eſt, decem decuriis factis ſinguliſq; in ſingulas decurias creatis,qui ſummæ rerum pręeſſent,ne aliquis ſub ęquali dignitate romani expers remaneret imperii: decem itaq; imperitabant, & vnus dũtaxat qui & lictores haberet,dicẽdique iuris poteſtatẽ, ac regis & imperii inſignia,idq; imperium quinque dierum ſpacio finiebatur, ac per omnes in orbem ibat, annuumque interuallum regni fuit id,ab re quod nunc tenet nomen interregnum appellatum. Huc accedit quòd etiam ſub conſulibus præditi imperio conſulari ſi quando interregnum initum eſt,interreges fuerũt, nec unquam ita vacua

fuit hoc nomine reſpub. vt nullus interrex biduo ſaltē triduóve crearetur. Video mihi hoc in loco poſſe obiici curules magiſtratus apud maiores noſtros quadrienniū in repub.non fuiſſe, ſed erant tribuni plebis cū tribunitia poteſtate quę pars maxima regalis imperii eſt,tamen nō eſt proditū interreges eo tēpore non fuiſſe,quin etiam verioribus hiſtoricis referētibus declaratū eſt,conſules ab interregibus procreatos qui haberent reliquorum comitia magiſtratuū. In hoc autem regis delectu decreuerunt vt cum populus regem iuſſiſſet, id ſic ratū eſſet ſi patres auctores fierent: tum interrex cōcione vocata, Quod bonum,fauſtum, fœlixq́ ſit,inquit, Quirites regem create,ita patribus viſum eſt: patres deinde ſi dignum qui ſecundus à Romulo numeretur crearitis auctores fient. Dictator Etruſco more creatus,tremēdus profectò magiſtratus atq́ ſeuerus ſummæq́ poteſtatis erat,quippe quòd cęteros omnes magiſtratus diſſolueret pręter tribunitiam poteſtatem,auctore Plutarcho, quodq́ dicto eius parendum eſſet, nec ab eo ad populum vti à conſule prouocare liceret: inſignia erant huic conſularia omnia,ac ſpeciem quodammodo regiæ poteſtatis præferebat: verùm rege exiſtente coſſ. prætores ac cęteri magiſtratus in repub. manere nō poterant. Dictatura autem ſimulac inducta fuerat in rempub. cæteri magiſtratus omnes interibant,& abrogati per creationē dictatoris præter tribunos plebis cenſebantur: & in hoc differebat dictatura à rege,quòd rege regnante tribunitia poteſtasq́ plebis auctoritas omnis omnino ſoluebatur: dictatore manente, plebis plebeiq́ magiſtratus vim auctoritatémque ſuam retinebant. Dictator idem nec alio quidem pacto creari conſueuit ſiue ad bellum deſignari,quàm cum vis aliqua maior de improuiſo oborta,ingentem vrbi cladem minitare videretur,ſicq́ duos quondam vno tempore in vrbe fuiſſe dictatores,quòd immoderatā ſors,neceſſitas,& tempus ef fecerunt xxiii. vrbis cōditæ,auctor eſt Liuius. Huic equitare fas non erat,ſed veteri lege prohibitum,ſiue quòd maiores vires ineſſe pedes manum conſerere debentibus arbitrarētur,ſiue propter hòc imperatorē in phalange permanere oportere nec locum deſerere,ſiue quòd ad alia etiam tyrannica magnaq́ ſit principatus potentia. Fabius autem dictator deſignatus magiſtrum equitum,L. Minutium primùm à ſenatu petiit,vt equo vti ſibi dictatori liceret. Præterea eum quem nos dictatorem diximus,in hiſtoriis ita nominari,legimus apud antiquos magiſtratum populi vocatum, poſteáque in auguralibus libris ac in bonorū finibus ſcriptum eſſe,& Cicero,& Seneca ad Lucilium clari teſtes non deſunt, teſtimoniumq́ eſt quòd qui ab illo nominatur, magiſter equitum eſt,quem vti volebat ipſe dicebat. Non autem poſt reges exactos anno dignitas hæc ſiue poteſtas pro tempore maior quàm conſulatus,cum magiſtro equitum qui ei obſequeretur creata eſt, & apud patres eſſe cœpit nec amplius quàm ſemeſtri tempore duratura, niſi ſi qui forte illam potentiam adepti per vim diutius tenuerint, vt L. Sylla,& C. Cæſar qui perpetui dictatores, tyrannidis odioſum atque infame nomen vitare volentes rempub. oppreſſere. Quis autem primum dictator creatus ſit non ſatis cōſtat auctore Liuio,apud vetuſtiſſimos tamē auctores ſiqua eidem auctori fides eſt,& Euſebio Cæſarienſi,T. Largium dictatorem primū,Sp. Caſſium magiſtrum equitum,creatos inuenio: quòd autem vel futuros dictare hic

magiſtratus

magiſtratus ſolitus ſit,vel à conſule diceretur,cui dicto obedientes omnes eſſent, M. Varrone teſte dictatorem appellatũ conſtat: vel vt inquit Plutarchus in vita M. Marcelli, cum dictator à populo aut à ſenatu deligi non poſſit, verùm alter conſulum aut imperator progreſſus ad populum quem cenſeat dictatorem dicit, & quia dictus ſit dictatorem appellant. Nonnulli ab eo dictatorem dictum aiunt,quòd non populi ſuffragio aut aſſenſu,verum quòd is cenſeat, imperat ſiquidem iuſſa magiſtratuum quæ Græci δόγματα,Romani vocant edicta: & imperioſiſſimi duodecim faſces licet fuerint vtpote penes quos ſenatus & equeſtris ordinis & vniuerſæ plebis ſummum decus eſſet,quorúmque nutu Latium ac totius Italiæ vires regerentur,contuſi tamen atq; fracti dictatoriæ huic ſe animaduerſioni perſæpe ſubſtrauerunt:ac ne multa foret læſa gloria militaris,cõſul delicti omnis vindex à dictatore nonnunquam punitus eſt.

Magiſter equitũ dictus,quòd vt eſt ſumma populi dictator, ſic ſumma huius poteſtas in equites & acceſos,ſiue quòd in bello equeſtres ipſe copias duceret:qui verò dictator eſſet etſi præeſſet omnibus, legiones tamen ſolũ pedeſtres more maiorũ ducendas haberet. Reliqui quidem minores quàm hi magiſtri dicti magiſtratus,vt ab albo albatus.

Magiſtri appellantur quibus præcipua cura rerum incumbit, quiq; magis q̃ cæteri obligantur. Nec ſolum doctores artium ſed etiam pagorum,ſocietatum, vicorum,collegiorum,equitum,magiſtri dicuntur,quia omnes hi magis cæteris obligantur & poſſunt, quinetiam & ipſi magiſtratus qui per imperia potentiores ſunt quàm priuati, per deriuationem à magiſtris cognominatione aſciſcũt. Eſt enim magiſtratus poteſtas vni vel pluribus hominibus à populo vel à principe commiſſa. Vnde prætores,procoſſ. Tribunos plebis, & ædiles currules, & pręfectos ãnonæ alióſque qui maiorũ,vt diximus, arbitrio ꝓuincias regunt,non principatũ dicimus habere,ſed magiſtratũ. His enim datũ eſt deliberare de quibuſdã & ſtatuere,& iubere,& intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, deberéque eius dignitatẽ & decus ſuſtinere,ſeruare leges,iura deſcribere,& ea ſuę fidei commiſſa meminiſſe. Ad hos palatii quoq; pertinet diſciplina,per quã inſolẽtiũ mores ꝓcelloſi,multorúmque ordine moderatione ſua ſine aliqua confuſione cõponuntur,per eos legatorum, quanquam feſtinantium, prænuntiatur euentus, his poteſtatem eam decernit antiquitas vt nemo iudicium per prouincias faſces aſſumeret niſi hoc & ipſi fieri decreuiſſent, tantaq; eorũ officium auctoritate decoratur,vt militiæ perfunctus muneribus ornetur nomine principatus,miróq; modo inter prætorias cohortes & vrbanæ præfecturę milites primatũ inueniſſe videantur. Principatus autẽ maior eſt quędam ſuperéminentia cui cæteræ omnes poteſtates parent,ſic Octauianum, Claudium, & Veſpaſianũ principes fuiſſe dicimus: Senecam verò qui coſ. fuit temporibus Neronis, nemo principem appellaſſet. Erat enim Nero princeps non Seneca,neque conſulatus Senecæ principatus erat,ſed magiſtratus: & neque imperium Neronis magiſtratus dicebatur ſed principatus. Cum verò quidam magiſtratuum & non omnes pertractent multa negociorum publicorum, neceſſe eſt eſſe alium magiſtratum qui rationes repetat atq; corrigat,ipſe verò nihil tractet: vocant vero hos alii correptores, alii ra-

tiona

tionales,alii ſcrutatores , alii procuratores: pręter verò hos omnes magiſtratus vnus eſt maximè principaliſſimus omniũ: idē enim plerũq; habet finē et introductionem,qui præſidet multitudini vbi populus dominatur: oportet autē id quod cogit ſummam habere in repub.auctoritatē. Appellãt verò quibuſdam in locis præconſultores,ex eo quia ante deliberant: vbi verò multitudo eſt,conſilium magis.Ciuitatum igitur magiſtratus tot aliqui ſunt.Nec id prætereà ſubticendum Marci Varronis ſententia libro rerum humanarum vigeſimoprimo, In magiſtratibus,inquit, habent alii vocationem vt conſules & cæteri qui habent imperium ,alii prēſionem vt tribu. plebis,et alii qui habent viatorem,alii neq; vocationem neque prenſionem,vt queſtores & cæteri qui neq; lictorem habent neque viatorem.Qui vocationem habent iidem prendere,tenere,adducere poſſunt: & hæc omnia ſiue adſunt quos vocant,ſiue acciri iuſſerint. Tribuni plebis vocationem habent nullam , neq; minus multi imperiti perinde atq; haberent ea ſunt vſi. Huius ergo iuris quod M.Varro tradit Labeonem arbitror vna tunc fiducia cum priuatus eſſet vocatũ à tribuno non iſſe. Sed quærentibus quam ob cauſam tribuni qui haberent ſummam coërcendi poteſtatem ius vocandi non habuerint,facile eſt reſpõdere: quòd tribuni plebis antiquitus creati videntur,non iuridicendo,nec cauſis querelisq; de abſentibus noſcendis, ſed interceſſionibus faciendis: quibus qui pręſens fuiſſet,vt iniuria quæ coram fieret arceretur, ac propterea ius aduocandi ademptum,quoniam vt vim fieri vetarent aſſiduitate horum & præſentium oculis opus erat. Moris porrò erat magiſtratum petentibus, prehenſos dextra ciues benignis orare verbis, & abſq; interiore tunica in forum opertos veſte deſcendere, ſiue vt eo habitu ad ſupplicãdum humiliores accederent, ſiue vt qui cicatrices haberent manifeſte ſigna fortitudinis aperirent: hæc cum plura oſtenderent, quæ aſſidue multos per annos egregii bellatores exceperant,vniuerſi illorum virtutem tacita veneratione proſequebãtur, magiſtratum deniq; vltra quinq; dies niſi qui iuraſſent in leges non licebat gerere. Legati teſte Varrone ſunt qui lecti publicè quorum opera cõſilióque vteretur peregre magiſtratus,quíve nuntii ſenatus aut populi eſſent.

Imperatores ſemper multi quotannis re bene atq; fœliciter geſta aduerſus hoſtes à militibus honoris cauſa appellabantur,vnde & inter cæteros ætatis ſuę duces & imperatores cum circumfuſa multitudo Hiſpanorum & antè deditorum, & pridie captorum regem Scipionem ingenti plauſu ac conſenſu appellaſſent: tum Scipio ſilentio per præconem facto, ſibi maximum nomen imperatoris eſſe dixit quo ſe milites ſui appellaſſent,regiumq; nomen alibi magnum,Romæ exoſum & intolerabile eſſe,regalem animũ in ſe eſſe,ſi id honoris ingenio ampliſſimum ducerent,taciti iudicarent vocis vſurpatione abſtinerent. Inter principes etiam ciuitatis M.T.Cicero procoſ. dum Parthos tripartito exercitu hoſtes inuaderet,ac poſt magnam eorum cædem Amanum eius gẽtis caput, Sepiram item & caſtella cõplura vi cepiſſet,ab exercitu imperator appellatus eſt. Iulius autem Cęſar cum ſæpius poſt partam victoriam eſſet imperator ab exercitu appellatus, non imperatorum aut regum, ſed dictatoris nomen vſurpauit, tantum odium ſibi regis nomen in vrbe contraxerat.Cum autem regis nomen cuperet, vereretúrque

túrque populi indignationem , molitus expeditionem in Parthos , aſſerens in libris fatidicis cōtineri,non niſi à rege Parthos ſuperari poſſe,ſe regem dici procurauit,qui maturādæ mortis ſuæ cauſam præbuit coniurationi. Nullus autem ſequentium Cæſarum ſe regē Romanorum dicere auſus eſt. Imperatoris autem appellatio perpetua Cæſarum non erat, ſicuti nec conſulis, nec prætoris,nec tribuni plebis: nam & priores illos vario numero,quoſdā ſepties,quoſdam maiori, quoſdam minori numero inuenimus appellatos imperatores, ſic coſſ. ſic tribunos plebis: dignitatis enim,non officii id nomē fuit. Nam re proſperè aduerſus hoſtes geſta,ſic erat à maioribus inſtitutum,ac repu.libera perpetuo cuſtoditum vt coſ.procoſ. prætor, ſiue quis alius fuerit Romanus qui hoſtiū numerū quàm maximum cæderet, aut permagna contra hoſtes victoria potiretur, is quodam præexcellenti honore ad virtutis teſtimonium vel decus, imperator ab exercitu vocaretur. Nondū erat qui nūc viget mos, vt quem Romanorum imperatorem gentes vniuerſę vocant,is ſit vnus orbis princeps,& poteſtate ſumma rerum dominus videatur: id enim dū S.P.Q.R.cōſilio pub.rempub.gubernarunt, ducibus non honoris pro victoria parta,non poteſtatis fuit : A quo autem primùm hæc noua imperatoris noſtri temporis coronandi ornandiq; cōſuetudo vel abuſio potius defluxerit,non ſatis intelligo,maxime cum romanum Cæſarem antiquis illis temporibus coronatum fuiſſe , nullum vnquam audierim aut legerim. Non enim Iulius Cæſar,non Auguſtus,non Tyberius,non Caligula,non Nero, & erant hi duo potiſſimum extremi intolerandæ ſuperbiæ ac luxuriæ,coronam imperii vnquam ſuſcepit,aut habuit,aut vſus fertur,niſi forte laurea cum triumphaſſet: aut quapiam alia ciuica,vel caſtrenſi, quæ non Cæſarum erant magis, quàm quorumcunque triumphantium aut vincentium . Exiſtimo autem hoc à Barbaris deriuatū, qui cum priſcas hiſtorias ignorarēt , neque verborum vim imperatoris & regis probè noſcerent,eſſetque frequens apud eos regis nomen,vtpote ſub regibus viuentes,imperatorem verò rarum viderent, id excellentius arbitrati ſunt quòd rarius ac inſuetius conſpiciebant: vtcunque tamen hoc adoleuerit,id planè conſtat vel à Barbaris,vt antè diximus,non ſcitè,aut à doctis parū modeſtè hanc ſublimem imperatoris, id eſt, dei appellationem, vt inquit Cicero,magis quàm regiam poſt coronationem vſurpatam,& à poſterioribus introductam eſſe regibusq; cōceſſam. Primum autem apud maiores noſtros imperatorem appellatum,vtpote cui armorum exercitúſque ad tutandam augendámq; rempub.commiſſa ſit auctoritas,Lucium Lucullum fuiſſe,in deſcriptione temporum teſtis eſt Euſebius.

POntifices aliqui auctore Plutarcho dictos putant , quoniam deos colunt,potentes ac omnium dominos:alii verò inquiunt nomen eo fictum eſſe ad potentum profligationem,tanquam iubente legumlatore , ſacerdotes obire potentia ſacra debeant : pontifices verò vt Varro inquit , Q.Mutius Scæuola dicere ſolebat à poſſe & facere appellatos eſſe, ſed ea deſcriptio à Varrone non ſatis probatur:nam à ponte & facio potius dictos exiſtimat, ꝙ ab his primùm pons Sublicius factus,& ſæpe reſtitutus ſit: Secundum

alios

alios à ſanctiſſimis & vetuſtiſſimis ſacrificiis,quæ ad pontem fierent. Pontifices quatuor ex gente patritia, totidémq; plebeia à Romanis primùm creati, quorum ordinem & conſtitutionem Numæ tribuunt: Maximus verò appellatus q; & minores pontifices eſſent,Liuius.L.Cantilius Scriba pontificis,quos nunc minores pontifices appellant,qui cum Floronia ſtuprum fecerat,à pontifice maximo eouſq; virgis in comitio cæſus erat,vt inter verbera expiraret.Hic Maximus ex pontificibus, veluti interpretis & prænuntiantis, quin hierofantæ potius ordinem et locum tenet,qui quidem non ſolum res quæ publicæ fiunt curat,ſed etiam priuatim ſacrificantes obſeruat:impedimentóque eſt ne quis legitima tranſgrediatur,docétq; qua quiſpiam re ad venerationem deorum,vel ad poſtulandã veniam indigeret. Erat & ſacrarum virginum cuſtos quas Veſtales appellant,& iudex,& punitor ſacrilegii.Habebat etiam penes ſe idem pontifex ſacra omnia, deſignabatq; quibus hoſtiis, quibus diebus,ad quæ templa ſacra fieri deberent: cuiuſmodi diuinis in rebus, & vnde erogandæ pecuniæ ſumptus fieri deberet, Pontificibus etiam permiſſa eſt poteſtas memoriam rerum geſtarum in tabulas conferendi & hos annales appellant,equidem maximos quaſi à pontificibus maximis factos. Proinde maiores noſtri antiquiſſimi, præſertim rerum geſtarum memoria delectati, hanc diligentiam habuerunt, q; hiſtoriam ſcribere auderet nemo,qui munus id datũ ſibi de publico non haberet, id verò daretur nulli, niſi eſſet vir probitate fidei,ſingularique virtute aliqua præditus, ac dignitate cæteris anteiret.Hebræo nanque populo,vt ab illis initium ſumam qui vetuſtate generis,qui magnitudine rerum,qui dignitate hiſtoriæ ſe cęteris præponunt,hanc legem fuiſſe cõperimus, vt quæ ab his geſta pace vel bello eſſent,ea ſcribere non niſi qui propheta eſſet: prophetam cum is populus habere deſiit,tum maximum ad pontificẽ qui auctoritate, honore, dignitate præſtaret,hanc ipſam ſcribendi curam & officium detulerunt.Hunc morem à vetuſtiſſimis traditum,perdiu & eos vſque dies quibus eſt Hieruſalem excidium ſuum paſſa, diligentiſſime cuſtoditum, Ioſephus in Appionem ſcribens tradit. Chaldæi quoque, & Aegyptii, & qui oriundi ſunt ab illis Phœnices, Syriæ nobiliſſimi populi, ſummo ſtudio & diligentia aſſeruarunt, vt qui magno ſacerdotio potiretur, hic modo populi ſui geſta perſcriberet. Plato itẽ philoſophus,& Ariſtotelis pręceptor,ſuo in Timæo adducit ſacerdotem ægyptium,hominem apud ſuos venerabilem,& multarum rerum notitia excellentem,qui Soloni interroganti de geſtis,& vetuſtate gentis ægyptiæ reſponderet, Apud Gręcos,qui militari diſciplina,qui imperio,qui ſapientiæ ſtudio plurimum floruerunt,ea lex perdiu manſit,quòd deligeretur de publico vir bonus atq; doctus quiſpiam,qui eo pacto,& dicta, & facta omnia memoraret,vt nihil inſereret quod aut ipſe oculis nõ vidiſſet ſuis,aut verũ eſſe certo & indubitato teſtimonio nõ haberet. Romanis verò & maioribus noſtris,qui orbis tandem imperium vendicarunt,hoc inſtitutum ab initio vrbis ad multos annos fuiſſe memorant Cicero & Liuius, vt qui pontifex eſſet maximus,ſacra publicà ab Numa inſtitùta,ſiue res omnes ſingulorũ annorũ mandaret literis,eaſq; in album referret,atq; domi præponeret in publico tabulas,vt populo eſſet poteſtas cognoſcendi,nihil gratia,nihilq; odio ſcriptum eſſe.Illud neé

minus

minus prætereundum, quòd ſi maiorum religiones & eorum monumenta reuolueris, inuenies apud illos non humilibus & inopibus, ſed opulentis hominibus et principibus ciuitatis ſummum ſacerdotium mãdari ſolitum eſſe. Imprimis, primi cum ſe ingerant, Perſarum ſacerdotes qui erãt & dicebantur Magi: Aegyptiorum deinde, Aſſyriorum, aliarumq́ nationũ quantis diuitiis opibúſq́ue præpollerent his, qui aliquam rerum geſtarũ notitiam habuerint, ſatis conſtare poteſt: quòd ſi parum iſta te mouent, ꝙ externa & peregrina ſunt, maximé que à noſtris legibus abhorrent, repetantur ſummi hebræorum ſacerdotes, quorum vetuſtiſſimi, Aaron, Eleazar, Phinees, Heli, Abiathar, ſic omni copiarum genere abundarũt, vt dictu incredibile cuiquã videatur: ſi deniq; ad Romanos redeo, vnde cœperat oratio, M. Fabiũ primũ ex patribus lectũ, Luciumq́ pòſt Metellum, præclarũ virum, pontificem factum maximum duosq́ eum et xx. annos ei ſacerdotio præfuiſſe conſtat. Cæſares quoq; legimus & pleroſq́ alios qui Romæ tẽporibus illis gloria rerum geſtarũ, opibus & potentia plurimum præſtare putabantur, ſummos ſępe ſacerdotes fuiſſe. Hanc dignitatem pontificum, augurum, quæ Romulo regnante nulla erat, Numam Pompilium à rege ad alios detuliſſe accepimus, ne quãdo rege bellicis rebus occupato diuinus cultus intermitteretur. Pontifices deniq; veteres, vt in tertio de Oratore teſtis eſt Cicero, propter ſacrificiorũ multitudine tres viros epulones eſſe voluerunt, cũ eſſẽt ipſi à Numa vt etiã illud ludorum ac epulare ſacrificium facerent, inſtituti. Epulones, Feſto teſte, dicebãt antiqui quos nũc epulones dicimus, datũq; his nomẽ ꝙ epulas indicendi Ioui cæteriſq́ diis poteſtatem haberent: de his etiam Lucanus in primo, Virque epulis ſeptem Feſtus Titiiſq́ ſodales.

Cæterum cum aliqua ſpecies curationis ſit circa rem diuinam, ceu ſacerdotes & æditui circa templa vt conſeruentur quæ ſunt, & erigantur ruinoſa ædificia, & cętera omnia quæ pertinẽt ad diuinum cultum, euenit alicubi curam hanc eſſe vnam, vt in paruis ciuitatibus: alibi verò ſeperatis à ſacerdotio, vt ſacrificuli, æditui, & cuſtodes ſacrarũ pecuniarũ. Huic conſequens eſt cura illa quæ eſt circa ſacrificia publica quæcunq;, quæ ex ſacerdotibus lex non cõmittit, ſed ex publico fiunt. Vocant autem eos qui iſtis præſunt, alii reges ſacrorum, alii põtifices maximos. Maiorum enim conſuetudo tunc erat, vt rex eſſet etiam ſacerdos vel pontifex, ſic poſtea vel reges vel imperatores pontifices dictos, Maro nullius religionis expers his verbis oſtendit, Rex Anius, rex idẽ hominũ Phœbiq́ ſacerdos.

Fœciales quorum pater patratus princeps erat, ſacerdotes dicebantur qui faciendis pręerant fœderibus: hi vt Pomponio placet à ferendo dicti, vt M. Varroni à fide et faciendo, vt aliis, fœciales quaſi fœdiales, à fœderibus faciendis, quorũ ius ab Equiculis ad Romanos tranſlatum eſſe non dubium eſt.

Caduceatores, pacis legati dicũtur: ſicut enim per fœciales bella indicebãtur, ita pax per caduceatores. Eſt autem caduceum verbena & pacis ſignum, quod nõ ab re Mercurii virgã poſſumus exiſtimare. Mercurius enim orationis deus dicitur, et interpres deorũ: vnde ſicut virga ſerpẽtes diuidit, hoc eſt venenum, ita bellantes interueniente oratione ſedantur, bellumq́ cadit atq; dirimitur.

Aediles quidam publicis ludis ac ędibus pręerãt, nomen ab ædibus huic ma-

giſtratui datum vt Feſto placet, Varroni & Paulo quòd ædium non tam ſacrarum quàm priuatarũ etiam curã haberent, ac illis præeſſent, in quibus ſcita omnia ſua plebs deferret: duo quidem primum & ex plebe conſtituti ac proinde plebei appellati, exactiſq; regibus anno propemodum ſeptimodecimo cum plebs à patribus ſeceſſiſſet, tribunos ſibi in monte ſacro creauit, qui eſſent plebei magiſtratus, deinde cum vellet ex ſuo quoque corpore coſſ. creare & patres recuſarẽt, factum eſt vt tribuni militum crearentur, tum ex plebe, tum ex patribus conſulari poteſtate, paulòpoſt cum placuiſſet creari ex plebe conſules, cœperũt ex vtroque corpore conſtitui, tunc vt aliqui pluris patres haberẽt, placuit duos ex numero patrum conſtitui: & ita facti ſunt ædiles currules, vnde ortum vt ædiles alii plebei, alii currules appellarentur. Sella enim quaſi ſeda à ſedendo dicta eſt. Regia quidem ſedes erat currulis, à curuitate pędũ ipſius ſellæ, in qua ſedetur ſic dicta; vel quòd in ea qui eſſent reges cum veherentur curru ad eminentiam vterentur. Poſtea verò cum regibus libera Roma fuiſſet, Magiſtratus maiores, vt conſules, dictatores & pleriq; alii, regio more ſella curruli vectabantur: vnde magiſtratus hi ſunt currules, cæteri verò plebei ſeu pedanei, quòd pedibus irent appellati, nec curru neq; ſella curruli veherentur: quòd autem duo fuerint ędiles, his verbis in Piſonem oſtendit Cicero, Mecum, inquit, quæſtorẽ imprimis ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus faciebat, ędilem priorem dixit quòd duo erant tantum ædiles, ſicut duo conſules. Huius rei ſi quis fidem poſtulet, bini ſemper ædiles in argumentis comœdiarum nominantur à Terentio. Hi etiam ſiue plebei, ſiue currules ludos faciebant inſtaurabãtq;. Liuius belli Macedonici libro primo: Ludi Romani ſcænici eo anno magnificè apparatéq; facti ab ædilibus currulibus. Idem in eodem paulòpoſt, & plebei ludi ter toti inſtaurati ab ædilibus plebis: ædilium enim partes in ludis inſtituendis, quantum impenſæ & in quibus ſpectaculis fierent haudquaquam minimæ fuere. Id etiam erat potiſſimum ædilitatis munus vt ſua quiſq; ædilis impenſa ludos pro modo patrimonii ac dignitatis ſuæ celebrandos curaret. Huius inſtituti M. T. Cicero in officialibus, cum ſuæ & Cn. Pompeii ædilitatis meminit teſtis eſt. Aſconius etiam Pedianus Pompeium ædilem factum theatrũ quod ſumma impenſa ædificauerat magnificentiſſimis ludis in quos currus cum elephantis induxit, ędificaſſe aſſerit: Valerius itẽ Maximus in libris dictorum factorúmq; memorabilium ſcripſit Attilium Seranum & L. Scribonium ædiles, ſenatus plebíſque loca ſecreuiſſe: Quod ſi Vlpiano auctore mancipium fugitiuum erronémque aut iumentum morbo aut vitio aliquo affectum quiſpiam pro ſano venundederit, dolis ac fallaciis vendentium occurrendo ædilium edicto emptori ſuccurritur redhibeturq;: Porro vt vrbis cloacæ, aquę ductus, & ædificia quæq; publica & priuata, munda, lota, integra, expeditaq; aſſeruarentur ad ædilium officium pertinere non dubium eſt, vt Cicero noſter cum factus eſſet ędilis, actione in Verrem ſeptima, cæteris more ſuo longè vberius ac melius atteſtatur: Nunc ſum, inquit, deſignatus ædilis, habeo rationem quòd à populo Romano acceperim mihi ludos ſanctiſſimos maxima cũ cerimonia Cereri, Libero, Liberæq; faciendos, mihi Floram matrem populo plebíque Romano: ludorũ celebritatę placãdam, mihi

ludos

ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Miueruæq́ eſſe faciẽdos, mihi ſacrarum ędium procurationem, mihi totam vrbem tuendam eſſe commiſſam, ob earum rerũ laborem & ſolicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam pręte xtam, ſellam currulem, ius, imagines ad memoriam poſteritatemq́ prodendã. Sunt præter hos ædiles plebeios & currules, duo alii qui frumento præerant, & quorum creandorum auctor fuit C. Iulius Cæſ. hique, vt inquit Pompeius, à Cerere cereales dicti. Aeditui pręterea appellatione ędiles intelligimus: eſt enim edituus idem ꝙ ædilis, cuſtos ſacræ ſcilicet ædis vel templi, quaſi ædem tuens vel ædis tutor: dictus is enim eſt cui ſacrarii cuſtodia commiſſa erat, vbi ſtatuæ ſeruabantur et ſimulacra deorũ gentilium, quę opus erat exorare, ſi quis optaſſet aliquid apud illa deprecari et impetrare, quod multi factitabant credentes exaudiri, ſi verba ſua ſimulacrorum auribus inſtillaſſent, Seneca epiſtol. li. v. Non ſunt ad cęlum eleuandę manus, nec exorandus æadituus, vt nos ad aurẽ ſimulacri, quaſi magis axaudiri poſſimus, admittat. Aeditimus quoq́ idem quod ędituus: ſed M. Varro in ſecundo libro ad Marcellum de latino ſermone, æditimum dici oportere cenſet magis quàm ędituum: quod alterũ receti nouitate fictum, alterũ antiqua origine incorruptum: Lauinius in Prothesilao Clauſtrinũ dixit qui clauſtris ianuæ præeſſet, eadem. ſ. figura æditimũ dici iubebat, qui ædibus præeſt: in Verrem. M. Tul. in exemplaribus fideliſſimis ita inueniri ſcriptum, æditimi cuſtodéſque maturè ſentiunt. In libris autem his vulgaribus ęditiui ſcriptũ eſt, Pomponii fabula Atheliana eſt, quę ita inſcripta eſt, Aeditimus, in qua hic verſus eſt, Qui poſtq̃ tibi appareo atque ęditimo in templo tuo: T. autem Lucretius in carmine ſuo pro æditais æditue ntes appellat.

Flamines permultos fuiſſe comperio, & tot deniq́ quot deos colerẽt, vſos veteres romanos, M. Varro in his libris quos de origine linguę latinæ ſcripſit teſtis eſt, vt Dialem, Martialem, Quirinalem, Volcanalem, cæteroſq́ eiuſmodi, verum flaminem Dialem Numa Pompilius Romæ rex creauit, cũ antea reges pontificum ac regũ munera promiſcue gererent, vt de Priamo & Aenea apud Maronem, & à minoribus tandem, vt à C. Cæſ. diuo Auguſto, multiſq́ aliis principibus, quos maxime pontificatus titulis inſignitos in multis quæ adhuc extãt monumentis cernimus obſeruatũ eſſe. Cæterũ Numa plures in vrbe Romuli q̃ ſui ſimiles reges fore ratus, qui relicta religionis cura, bellorũ negotiis implicarẽtur, ſacerdotes quos flamines appellant, quiq́ rei diuinæ iugiter adacti eſſent, multis deorum inſtituit, flaminem vnum Ioui inſigni veſte & curruli regia ſella adornatum, quem Dialẽ vocant, huic duos flamines adiecit Marti vnum, Quirino alterũ: dicti autem primo flamines vt Plutarcho placet, ab his q̃ui circum calua ria ſunt pileis, quibus ad tegẽdum capita vtuntur, quaſi pileamines quidã eſſent. Lucanus in primo: Et tollens apicem generoſo vertice flamẽ: vel vt Varro inquit, quòd in Latio capite velato erant, & caput filo lanæ præcinctũ habebant, à quo flamines quaſi filamines vocabãtur. Dialis verò à dio, à quo vita dari putabatur hominibus: vel à Ioue quod eſt iouãs deus. Cæteri enim quiq́ cui præſunt, numinis eius titulo decorãtur: hic ſolus, vt Varro ait, lib. ii. rerũ diuinarum

Album habet galerũ, vel eo ꝙ maximus eſt, vel eo quòd Ioui immolari alba hoſtia opus ſit. Multiplices etiam cerimoniæ fiunt, quas in libris qui de ſacerdotibus publicis compoſiti ſunt, item in Fabii pictoris librorũ primo ſcriptas legimus, vnde hæc fermè ſunt quæ cõmeminimus: equo enim dialem flaminem vehi religio eſt, item iurare dialem fas nunquam eſt, ignem è flamine, id eſt, flaminis dialis domo niſi ſacrum efferri ius non eſt, vinctum ſi ædes eius introiret ſolui neceſſe eſt, & vincula per impluuium in tegulas ſubduci atq; inde foras in viam dimitti, hederam neq; tangere neq; nominare fas erat, pro eo quòd hedera vincit ad quodcunq; ſe applicat: ſed ne anulum quidẽ gerere ei licebat ſolidum, aut aliquem in ſe neque in apice neque in cinctu neque alia in parte nodum habere, ſi quis ad verberandũ ducatur, ſi ad pedes eius ſupplex procubuerit eo die verberari piaculũ eſt. Capillum dialis niſi qui liber homo eſt non tonſet, capram & carnem incoctam & fabam neq; tangere diali mos eſt neque nominare, procinctam claſſem, id eſt, paratam ad bellum militũ multitudine diali flamini videre non licet, propagines è vitibus altius prætentis non ſuccidet, pedes lecti in quo cubat luto tenui circunlitos etiam oportet, vnguis dialis & capilli ſegmenta ſubter arborem ilicẽ terra operientur. Dialis quotidie feſtatus eſt ſine apice, ſub dio autem eſſe licitum non eſt, ſub tecto vtiliter & non pridem à pontificibus conſtitutum. Manſurius Sabinus ſcripſit & alia cerimoniarũ genera in hũc modum, farinam fermento imbutam attingere ei fas non erat, neq; tunicam intimam niſi in locis tectis exuiſſe, ſub cælo tanquã ſub oculis Iouis nudus ne ſit, ſuper flaminem dialem in conuiuio, niſi rex ſacrificulus, haudquaquã alius accumbit, vxorem ſi amiſerit flaminio decedit, flaminis matrimoniũ niſi morte dirimi non eſt ius, locum in quo buſtum eſt nunquam ingreditur, mortuũ nunquam attingit, funus tamen exequi non eſt religio.

Salii ſacerdotii genus quod ex huiuſmodi cauſa inſtitutum dicitur, nam annum iam octauũ regnante Numa morbus peſtifer, Italiam occupans, Romam quoque inuaſerat: mœrentibus verò cunctis traditur peltam æneam è cælo delapſam in Numę manus decidiſſe & in ea mirabilia quędã dixiſſe regem, ſed ex Egeria Muſiſq; audiſſe, ac peltã in vrbis ſalutem miſſam, oporterecq; eam obſeruare, aliis vndecim ad illius figuram magnitudinemq; et formã effectis quo dubium furi ob ſimilitudinem ſit cæleſtis illius adipiſcendæ. Peltam itaq; ex eius auctoritate atq; imperio effingere artifices cum certaſſent, diffidentibus ac deſperãtibus cæteris, Vecturiũ Mamurium vnũ ex ſummis opificibus vſq; adeo ſimilitudinẽ effinxiſſe ſtruxiſſeq; omnes ſimiles, vt neq; Numa iam ipſe dignoſceret: harum autẽ cuſtodes ac miniſtros conſtituiſſe dicitur ſalios ſacerdotes: Salii verò vocati ſunt, non, vt quidam fabulantur, à viro Samothrace ſeu Mantiacho Salo nomine, qui ſaltationem quæ in armis dicitur edocuerit, cũ eam re vera teſte Plinio vi. naturalis hiſto. Dardanus inſtituerit, ſed ab ipſo tripudio ſaltatorio. Ouidius iii. faſtorum: Iam dederat ſaliis à ſaltu nomina dicta, quòd nec vehementius robuſtiuſq; per vrbem currẽtes ſaltarent, tum ad menſem Martium ſacras peltas ſuſciperent, induti puniceis tunicis, æneis baltheis latiſq; ſuccincti, Aeneas capitum galeas portantes & æneũ ſuper tunicam pectori tegmen, par-

uiſq;

uiſq; gladiis arma pulſantes. Reliquum verò ſaltationis pedũ eſt opus: mouentur enim ſuauiter, conuerſiones ac mutationes in celeri ac crebro numero robuſtè ac leuiter reddentes. Mamurio autem artis illius ſuæ mercedem fuiſſe perhibent memoriam quandã per ſaliorum carmen ſimul cum pyrrichii modulo abſolutum. Alii verò Vecturium Manurium qui canebatur fuiſſe aiunt.

Senatoriam dignitatem à Romulo inſtitutam fuiſſe nemo ambigit. Romulus enim vrbem conditurus paſtores inter quos adoleuerat conuocauit, cumq; is numerus condendæ vrbi parum idoneus videretur, conſtituit, Aſylũ quo paſſim confugerent ex finitimis locis peſſimi quiq; ſine vllo cõditionis diſcrimine, ex hiſq; omnibus populum conflauit, legitq; in ſenatu eos qui ætate anteibant, & patres appellauit, quorum conſilio gereret omnia. De hoc etiam ſenatu Propertius elegiarũ ſcriptor hæc loquitur: Buccina cogebat priſcos ad bella quirites, Centũ illi in pratis ſæpe ſenatus erat. Curia prętexto nũc quæ inter alta ſenatu Pellitos habuit ruſtica corda patres. Atqui vt apud Lacedæmonios ſenes ſiue ſeniores appellari eos, qui ſummum quendam magiſtratũ gerunt Cicero auctor eſt, ſic niſi conſilium, ratio, ſententia ſenibus ineſſent, non ſummum conſilium maiores noſtri ſenatum appellaſſent. Quod & Ouidius in faſtis non reticet dicens: Magna fuit quondã capitis reuerentia cani, Inq; ſuo pretio ruga ſenilis erat. Martis opus iuuenes, animoſaq; bella gerebãt, Et pro diis aderãt in ſtatione ſuis. Viribus illa minor, nec habendis vtilis armis, Conſilio patriæ ſæpe ferebat opem. Nec niſi poſt annos patuit tunc curia ſeros, Nomen & ætatis miræ ſenatus erat Iura dabat populo ſenior, finitaq; certis Legibus eſt ætas, vnde petatur honos. Ab honore ergo patres, ab ætate ſenatores appellati. Alii ſenatores à ſinẽdo quòd facultatem darent, dictos putant, vel ꝙ agrorum partes tenuioribus ac liberis propriis attribuebant. Huic centum ſenatorũ numero plures ac diuerſis temporibus additos inuenio: Brutus enim quo plus virium in ſenatu etiã frequentia ordinis faceret, diminutum parum numerũ primoribus equeſtris gradus electis ad trecentorum ſummam expleuit, traditumq; inde fertur vt in ſenatum vocarentur, qui patres quique adlecti atque conſcripti eſſent patres, vt diximus, vocati, vel quòd ſunt patritii generis adlecti, quòd propter inopiã ex equeſtri ordine in ſenatorum ſunt numero aſſumpti, conſcripti autem quòd in ſenatu quẽ nouũ effecerunt ſunt ſcripti; Verum poſt Cęſaris obitum excreſcentẽ hũc numerũ deformi incõdita ac indigniſſima turba, mille enim exceſſerat, & nonnulli per gratiam, nonnulli præmiis electi, qui abortiui vulgo appellabãtur, Auguſtus ad modũ priſtinũ & ſplẽdorem redegit. Præter hæc ſenatorum nomina ſunt qui pedarios ſenatores opinentur appellatos, quòd ſententiã in ſenatu non verbis dicerent, ſed in alienam ſententiam pedibus irent, tanquam ſententię dictione carentes, aliorum dicta confirmarent, et quaſi pedibus in alienam ſententiam deſcenderent. Alii verò quaſi differentia quadam, quòd eſſent pleriq; qui magiſtratus curules adepti, ſella curruli honoris gratia in ſenatum veherentur: qui verò iter pedibus faceret, pedarii appellabãtur. Marcus autem Varro equites quoſdam dicit pedarios appellatos, videtúrque eos ſignificare qui nondum à cenſoribus in ſenatu lecti quidem erãt, ſed honoribus populi vſi in ſenatum ve-

niebant & ſententiam eius habebant. Nam & currulibus magiſtratibus fun-ćti,qui nondum à cenſoribus in ſenatum lecti erant ſenatores non erant: etiam quia in poſtremis ſcripti erant, non rogabantur, ſed quas principes dixerant in eas ſententias deſcendebant. De more autem habendi ſenatus Marcus Varro rogatu Pompeii librum edidit,cum ille coſ.primum M. Craſſo fuiſſe deſignatus creditur: quia foris militiæq́; ad eam ætatem occupatus ciuilis cõſuetudinis expers eſſet, vellétque cæteris non indoctior videri: in hoc libro id genus multa ſcribere Varronem Gellius atteſtatur,primúmq; illud fuiſſe per quas perſonas haberi ſenatum liceret,nominans dictatorem,cõſules,prætores, tribunos plebis, interregem, præfectum vrbis, neq; alii præter hos ius fuiſſe dixit facere ſenatuſconſultũ,quotiéſque vſu veniſſet vt omnes iſti magiſtratus eodem tempore Romæ eſſent, tum quoque ſupra ordinem ſcripti eſſent,qui eorum prior aliis eſſet, ei potiſſimũ ſenatus conſulendi ius fuiſſe. Addit deinde extra ordinaria in re tribunos militares qui pro conſulibus eſſent,decemuiros item quibus tum imperium conſulare eſſet, item triumuiros reip. conſtituendæ creatos, ius conſulendi ſenatũ habuiſſe. De loco autem habendi ſenatus aut ſenatuſcõſulti rogãdi niſi in locis per augures conſtitutis quæ templa appellantur,haberi rogaríve potuiſſe negabat. Moris etiã erat vt eo in loco ſenatus iniuſſus aſſidua ſtatione cogeretur, qui ſenatulum appellabatur, vnde accitus deinde quàmprimũ in curiam proficiſceretur. De tempore autem habendi ſenatus ita diſeruit,ante exortũ inquit ſolem aut poſt eius occaſum ſenatuſconſultum irritum, opus etiã cenſoriũ fuiſſe,per quos et quo tempore factũ ſenatuſconſultum eſſet excutere. De ætate autem ſenatoria ne cui paucioribus xxv. annis nato,ſenatum ingredi liceret,vt in vita magni Pompei auctore Plutarcho conſtitutũ eſt, cæterum minoris ætatis ſenatum aliquando ingredi moris fuiſſe vetera legentibus non dubiũ eſt, veluti M. Valerio Coruino contigiſſe nouimus,cui tertium & vigeſimũ annum ingreſſo conſulatum largiti ſunt. Quò minus autem ſenatum introirent cum prętextatis filiis ſenatores,vt moris antea fuerat, decretũ poſtea factũ eſt, Papyriiq; prætextati factum in cauſa fuit: qui etiam ſenatum habiturus eſſet auſpicari primò atq; immolare hoſtiam debere idem Varro cẽſebat. Docuit etiam de diuinis rebus prius q̃ de humanis ad ſenatum eſſe referendum: idem ſenatuſconſultum duobus modis fieri,aut per diſceſſionem ſi conſentiretur,aut ſi res dubia eſſet per ſingulorum ſententiam, de pignore quoq; capiendo deq; multa irrogãda ſenatori,qui quo tempore venire in ſenatũ debuit,non venit. In quo & illud animaduertendum de more, quòd ſicut lex à quinquageſimo anno militem non regit, ita à ſexageſimo ſenatorem non citat. Hunc etiã morẽ apud veteres neceſſitates publicæ reperierũt,vt ſi forte aliqua vis ab hoſtibus immineret, quę cogeret vel humilia captare conſilia,vel aliqua conſtituere,quæ non prius oporteret dici quàm effici,vel ſi nollent ad amicos aliqua permeare ſenatuſconſultum tacitum fieret,ita vt non ſcribę,non ſerui publici,non cẽſuales illis actibus intereſſent,ſenatoréſque exciperent omnium officia cenſualium ſcribarúmque complerent. Horum & ars erat de irato facere beniuolum, de ſuſpecto placatum, de auſtero mitem,de aduerſante propitium. Et quanquã,vt dictum eſt,ſenio confecti armis

minus

minus valerent, binos tamen ſenatores ſingulis cohortantibus præpoſitos tertio ab vrbe condita libro teſtis eſt Liuius. Patriciorum familia Ioui noſcitur fuiſſe dicata, ſi origine dignitatum antiquitatis ordinem perſcrutemur, quo ſummi dei ſicut putauere cultura locum primariũ poſſideret, patriciatuſq́ nomen ipſum vt quidam veridicorum à patribus dictum eſſe voluerunt.

Conſularem exactis regibus dignitatem regii nominis faſtum declinantem, cum plenam penè eorum inſtar adminiſtrandæ reip. facultatem haberent accerſitam fuiſſe antiquitatis monumenta declarant: Duo hi erant pro vno rege creati, vt ſi alter malus eſſe voluiſſet, ab altero ſimilē poteſtatē habente cohiberetur. His primũ omnia iura ex regia poteſtate erãt, omnia deinde eiuſmodi inſignia pompatûmq́ fercula & officii ſui ornamenta. Nam ambobus faſces erant coſſ. quatuor & viginti lictores, totidem cum ſecuribus quæ proinde tantæ poteſtati cathenarum nexibus prẹceptæ ſunt alligari, vt cum tardius ſoluerentur, moram deliberationis acciperent: maxime ſi de cæde aut hominis nece aliquid cenſuiſſent. Cunctator enim eſſe debet, qui iudicat de ſalute. Alia enim ſententia corrigi poteſt, de vita hominis haudquaquam, arma quinetiam iſta iuris ſunt non furoris, & contra noxios ſic inſtituta, vt plus terror corrigat quàm pœna cõſumat. Ciuilis eſt etiam pauor iſte magis q̃ bellicus, vtpote quem abactores timeant, reformident fures, latrones exhorreant, innocentia tantũ lẹta reſpiciat: inſtitutúmque eſt etiã vt ne duplicatus terror videretur, vt eorũ tãtum alter faſces haberet, non ambo, iſque penes quem faſces eſſent maior conſul diceretur: vel is qui prior factus eſt prẹtor, aut maior vrbanus minores, cẹteri quibus, quod plerunq́ in maximis vrbibus ſolet, ſenatus decreuit vt darent operã ne quid reſp. detrimenti caperet: permiſitq́ eorum alterum vel ambos cum opus eſſet exercitum parare, bellũ gerere, coërcere omnibus modis ſubditos atq́ ciues, domi militiæq́ imperium ac iudicium ſummum capitis dicere, ſed ciuis non Romani, quem ſolum cohibere & in publicam cuſtodiam duci iubere illis fas erat: Sella Curruli pro ſui magnitudine vtebantur multis gradibus innixi, vt ibi locati nihil abiectum nihilq́ humile meditarētur, vtq́ in ocio ſubiecti mererētur, quod alii poſt maximos labores aſſumunt imperatores: Manus porrò victoriali Scipioni munita erat, quo Romanæ reip. viri fortis dextra tueretur fortunas omnium, ac liberos, in augmentum etiam publicæ gloriæ famulos ſolueret iugo ſeruili, calceis auratis præterea prodibant in publicum, tanquam auri materiã quam mens ad inane volans tanti putat, paruiſacere non ſolum, ſed peſſum etiã dare videretur. Inter cẹteras etiam reip. dignitates ſoli meruerunt pictos habere humeros, vario colore palmatæ veſtis, quam fœlicitas dabat prẹmio vincentium. Quòd autē candidis veſtibus induti procedebant, candidati appellabantur, quòd deniq́ populo conſulerent, & patriæ, cum omnia eorum traderentur arbitrio, ne inſoleſcerent animo à conſulendo conſules dicti ſunt, niſi illinc potius, vnde Actius ait in Bruto, Qui recte conſulit conſul ciatur, vel vt Quintilianus, conſul ſit à conſulendo, vel à iudicando, nam & hoc conſulere veteres appellauere: Magiſtratus huius imperium annuum erat, quo ne diuturna poteſtate inſolentes facilius in errorem aliquem prolaberentur ſe cuſtodirent:

hi

hi quanquam breuis eſſet eorum magiſtratus, nihilominus tamen ſi haud eſſent idonei infra annum amouebantur: illud quoq; de more fuit conſulatum petentibus vt per ſe ipſis comitiis intereſſent, nulliq; xxv. annis minores, quæ ſenatoria ætas erat, admitterentur.

Suffes conſul etiam pœnorum lingua dictus eſt, auctore Calidio. Liuius belli Macedonici libro quarto, Poſtero die cum ſuffetes ad ius dicendum conſediſſent, conſpectæ tabellæ demptæq; & lectę. Alii à ſufficio quod eſt ſubminiſtro vel in alterius locum ſubſtituo, ſuffectos dictos putant, quaſi ſub alio factos. Liuius xxxi. M. Aurelius cotta decemuir ſacrorum mortuus, in eius locum M. Attilius Glabrio ſuffectus. Cicero pro Murena Vnus erit coſ. & is nō in adminiſtrando bello, ſed in ſufficiendo collega occupatus. Illud denique nec prætereundum, nam cum duæ res poſſint eodem auctore prouehere homines in hunc ampliſſimum cōſularis dignitatis gradum, & honorum populi finem, vna iuris, altera militis, non dubium eſt quin ad eam adipiſcendam multo plus conferat res militaris quàm iuris ciuilis gloria: vigilat enim alter nocte, vt ſuis conſultoribus reſpondeat, alter quò intendit, maturè cū exercitu perueniat: illum gallorū, hunc buccinarū cantus exuſcitat: ille actionē inſtituit, hic aciem inſtruit: ille cauet ne cōſultores, hic ne vrbes aut caſtra capiāt: ille vt aquę pluuię arceant ſcit, hic ſcit et timet ne hoſtiū copię: ille in regēdis, hic in ꝓpagādis finibus exercitat.

Proconſularis dignitatis creandæ morem ac neceſſitatē induxit imperii Ro. amplitudo, quòd nec adeſſet vbique ad bella gerēda nec omnes obire prouintias conſules, qui modo eſſent duo poſſent, his conſularia inſignia cętera pręterquàm ꝙ ſex duntaxat lictores relicti fuere conceſſa ſunt: numerus autem proconſulum definitus erat nullus, vtq; pręſidium nomen generale quod & proconſules & omnes prouintias regentes ſenatores licet eſſent, pręſides appellabantur, ſic proconſulum appellatio ſpecialis eſt, qui denique quòd conſulum iuribus fungerentur proconſules nominati ſunt.

Lictor crudelitatis miniſter conſulis, proconſulis, prętorum qui faſcem virgarum alligatum cum ſecuri portat. Sunt qui lictores conſules xii; aliorum autem ſeni. Lictorem Valgius Rufus in ſecundo librorum quos inſcripſit de rebus per epiſtolam quæſitis, dicit à ligando appellatum eſſe, quòd cum magiſtratus populi Romani quempiam verberari iuſſiſſet, crura eius & manus ligari vincirique à viatore ſolita ſint, iſq; qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictor ſit appellatus. vtiturq; ad eā rem teſtimonio M. T. verbáque eius refert ex oratione quę dicta eſt ꝓ C. Rabirio, Lictor inqt colliga manus. Liu. li. viii. Lictor deliga ad palū: hæc ita à ligādo Valgius Rufus. M. T. Liuius, Feſtus ac omnis antiquitas putat & nos ſane cū illis ſentimus, ſed Tiro Tul. M. Tullii. C. Libertus lictorem vel à lino vel à licio dictū ſcripſit: licio enim trāſuerſo quod linū appellatur à veteribus qui magiſtratibus inquit pręminiſtrabāt cincti erāt, ad reorū manus ligādas, & crura vt diximus vinciēda. Male itaq; & inſcitè qui lictorē à litando dictū putant. C. interpoſita quia rem lictat & interficit, illúdq; inepte addunt quaſi legis ictorē dici ꝙ iciat, id eſt, percutiat reū, iuxta legis mandatū quod antiquitas non approbat, colorata licet ratio videatur. Numero autem duodecim lictores

ctores ſumptos à Romulo: alii à numero vulturũ qui regnum ſibi pdederant augurio: Alii putãt & melius ab Hetruſcis finitimis,vnde ſella curruls,vnde toga prætexta ſumpta eſt ad imitationem regum ſuorum,quòd duodecim ex populis creato regi ſingulum ſinguli populi lictorem darent.

Quæſtura in qua eſſe debet ſcientia iuris ſumma, literarum gloria,cautela ſermonis,firmitas animi,continentiæ domicilium & virtutum omniũ ſedes, Actione in Verrem ii. auctore Cicerone primus eſt gradus honoris, dignitatúmque omnium genitrix, Varro lib. vi. teſte Caſſi. Officiũ autem eius et origo perquàm vetus eſt & pene ante omnes magiſtratus,quorundam & quidem eruditorũ ſententia. Gratianus Iunius lib. vii. de poteſtatibus apud ipſum Romulum & Numam Pompilium binos quęſtores fuiſſe auctor eſt. Pomponius hunc magiſtratum cœpiſſe tunc aſſerit cum ærarium po. Ro. arctius & cumulatius eſſe cœpiſſet,vt eſſent qui illi præeſſent, quod Romuli tẽpore fuiſſe,cũ res tenues & perexiguæ tunc eſſent,haudquaquam putandum eſt. Cæterum ſicut in dubium venit an Romulo & Numa regibus quæſtor fuerit,ita etiam Tullo Hoſtilio rege à quo cenſus in ciuitate & deſcriptio centuriarum & claſſium,quæ prius non erant eſt facta,quæſtores fuiſſe,ac tunc initium habuiſſe veri magis ſimile eſt,& ſanè crebrior apud maiores opinio eſt, Tullum Hoſtilium primum in remp. induxiſſe quæſtores: hos autem à quærendo quæſtores initio dictos Pomponius & Iunius & Trebatius & Feneſtella & Varro ſcribũt: verum quia de capite ciuis Romani,iniuſſu populi non erat lege permiſſum conſulibus ius dicere. propterea quęſtores conſtituti ſunt à populo qui capitalibus rebus pręeſſent,quæ triumuiri poſtea capitales perquiſiuere,hicq; appellabãtur quęſtores parici Feſto teſte,vel Pomponio parricidii quorum meminit lex xii. tabu. dicti: quoniam parricidæ non vtique hi, qui parentem occidiſſent, ſed qualemcunque hominem dicebantur. Idem etiam fuiſſe indicat lex Numæ Pompilii in his compoſita verbis, Si quis hominem liberum morte ſciens eluit, parricida eſt. Horum officio iniunctum erat vt prouincias ex ſenatuſconſulto ſortirentur,vtq; extra vrbem aduenie͂tibus regibus obuiam irent,& haſtæ ſubiectos captiuos venderent. Erant & candidati principis quæſtores alii qui libris duntaxat in ſenatu legẽdis operam darent, quiq; literas eius in ſenatu legerent.

Prætores initio erant,quorundam iudicio,qui poſteà conſules, & hi bella adminiſtrabant: proinde ſic dicti quòd prairent & anteirent iure in exercitu. Auctore etiam Pomponio tunc creati, cum conſules bellis finitimis auocarentur, neque eſſet qui in ciuitate ius reddere poſſet. Numerum autem prætorum habuit Roma pro tempore varium, primum quidem vrbanum, deinde poſt aliquot annos, eo non ſufficiente peregrinum, ſic dictos quòd ius alter peregrinis, alter ciuibus diceret. Deinde verò plures augendo numerum, ad octo vſque creatos inuenio. Vnde Cicero pro Milone, Septem prætores,octo tribuni plebis,illius aduerſarii,defenſores mei, captis prouintiis, totidem pręetores quot prouinciæ in deditionem venerant creati ſunt: partim qui vrbanis rebus,partim qui prouintialibus præeſſent,horum autem pręetorum inſignia ſex fuiſſe ſecures, Plutarchus in vita Pauli Aemilii auctor eſt: Ad hoc enim bellum inquit

Aemilius miſſus,

Aemilius, miſſus non cum ſex vt cæteri prætores, ſed cum duodecim ſecuribus ita vt dignitas conſularis imperio eius ineſſet.

Cenſores ad cuius cenſionem,id eſt,arbitrium cenſeretur populus, vel ab re ipſa quòd præeſſent faciendo cenſui appellati, vel quòd rem ſuam quiſque tanti æſtimare ſolitus ſit,quantum illi cenſuerint,vel quòd cenſere pro arbitrari veteres cognatione quadam ſocia ac ſimili eſſe voluerint: ſunt qui à cẽſendo, id eſt, conſtituendo & præcipiendo,vnde etiam dicere ſolemus cenſeo hoc facias,& ſenatum aliquid cenſuiſſe, inde Modeſtino auctore cenſoris nomẽ videtur eſſe tractum. Hoc munus inſtituiſſe primum Seruius Tullius legitur, poſtea verò vt ſunt reges exacti,ius omne faciendi cenſus & cætera quæ regiæ maieſtatis huius fuerant ad conſules delatũ erat:creandi verò noui magiſtratus huius dedit cauſam,quòd bellis vrgẽtibus neq; populus ſine cẽſu eſſe,nec qui eſſent cõſules nauare operam commode cẽſui faciẽdo poſſent: res quidẽ vt parui admodũ momenti prius viſa, quòd nihil iuris haberet ni cenſendi modo populum, ita illuſtris magiſtratus hic maxime omnium reuerentię plurimæq; poteſtatis ac ſeueritatis pœna fuit. Eo autem venit vt haudquaquam de opibus modo, verum de militari diſciplina moribúſque cenſeret.Mos nanque Romæ apud equeſtres erat auctore Plutarcho,cum per legitimum tempus à quoquam militatum eſſet,equum per medium forum duci coram uiris duobus publicè pręſidẽtibus,quos cenſores nuncupauit, illiſque quemlibet ducum ac imperatorum ſub quibus militatum ſit recenſeri, deinde cenſorum iudicio ſubigi, qui iuxta cuiuſque meritum vel laudem vel infamiam tribuunt. Huic præfecti curæ tunc erant viri dignitate ornatúque inſignes, ad hos ſella curruli inſidentes, equites ſubituri iudicium ritu cum prodirent, cenſorum alter qui ſenior erat interrogabat, ſi militias omnes iuxta diſciplinam militarem abſoluiſſet, omnéſque ſub imperatore meruiſſet, quòd ſi non ſecus ac dixerat foret inuentum, ingenti lætitia plaudentibusq; amicis domum illum admittebant: ſin minus cenſoria eum inurebant nota, ꝙ ex tenuiſſimis cauſis licebat illis, qui flagitioſe ac intemperanter degerent ac loquerentur, equum adimere & exercitu demouere. Horum etiam erat vectigalia populi Romani augere minueréque,luſtrum completo quinquennio concedere, & ſoli taurilia ſacrificia de ſue, oue,tauro facere, de nuptiis, de liberorũ procreatione, de viuendi ratione, de conuiuiis diligenter inquirere, ne quis patriam ac conſuetam viuendi diſciplinam tranſgrederetur: ad hæc etiam munera duo cum eſſent, alter patritius, alter verò plebeius, eis licebat ſenatus principem deſcribere, immeritos ſenatu quoque amouere, vt C. Fabricium feciſſe ferunt,qui P. Cornelium Ruffinum patritium virum, quòd decem argenti facti pondo in conuiuium adduxiſſet, ſenatu amouit: ſiue vt M. Catonem cenſorem,quem C. Flaminium, T. Flaminei fratrem, quòd exhortatus à Puello quem deperibat teſte Plutarcho, vel à ſcorto aliorum ſententia, cum eſſet conſul in Gallia, vt aliquẽ ex his,qui vt in vinculis rei capitalis dãnati erant,ſecuri percuteret, obtẽperauit,ſenatu eiecit. Valerius Antias non ad pueri,ſed ad mulieris cuius amore teneretur,arbitrium id ab L. perpetratũ affirmat. Liuius autẽ ſcriptũ in oratione Catonis aſſerit Gallũ tranſfugã cũ vxore ac liberis veniſſe,& ab L. int epulas exceptum,

exceptum mox vt ſcorto,quod ardebat, obſequeretur, ab eo propria manu confoſſum. Hoc ad exacerbanda Lucii crimina iure dictum à Catone crediderim, ipſum autē occiſum minime tranſfugā,verùm ex damnatis vnū in vincula coniectum extitiſſe,cum alii quàm plures,tū verò teſtes ſunt Valerius Max.et Cic.in eo qui eſt de ſenectute libro,vbi omnem Catoni ſermonē & ipſius rei narrationem tribuit:ipſi deinde cenſores ſacrificiorum pretia curabant & deſcriptionis genera,& reipub.officia diſtinguebant.Cenſionem enim facere dicebantur, cū mulctam equiti irrogabant, ceſioq; haſtaria dicebatur,cum militi mulctæ nomine ob delictum militare quòd haſtas daret, dicebatur. Multas præterea poteſtates hic magiſtratus habet,quas ponit Iulius Capitolinus in vita Valeriani,Suſcipe, inquit,cenſuram quam tibi detulit Romana reſpub.quam ſolus mereris,iudicaturus de moribus hominum,iudicaturus de moribus noſtris. Tu æſtimabis qui manere in curia debeant, tu equeſtrem ordinem in antiquum ſtatum rediges, tu cenſibus modum pones,tu vectigalia firmabis, diuides ſtatum, reſp.recenſebis, tibi legum ſcribendarum auctoritas dabitur, tibi de ordinibus militū iudicandum eſt, tu arma reſpicies, tu de noſtro palatio, tu de iudicibus, tu de præfectis eminentiſſemis iudicabis,excepto denique pręfecto vrbis Romę,exceptis conſulibus ordinariis & ſacrorum rege,ac maxima virgine veſtalium,ſi tamen incorrupta permanſerit,de omnibus ſententias feres.Illud denique non prętereūdum, cum alios magiſtratus annuos fuiſſe conſtet, quinquennalem quondam cenſuram extitiſſe, quod quia per tot annos graue,diuturnum inſolénſque nimis viſum eſt,ne plus q̄ annua ac ſemeſtris cenſura eſſet, conſénſu ingenti populi factum eſt, atq; hoc teſte Aſconio tam triſte ſeuerúmque nomen po. ro.ſic oderat, vt intermiſſum eſſet nonnunquam per plurimos annos, nonnunquam propter infamiam corruptorū iudicū, plebem ipſam quod ante recuſauerat popoſciſſe.

Tribunos celerum primus Romulus creaſſe fertur. Nam cum eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuiſa eſſet,Ramnenſes à nomine ſuo,à Tatio Tatienſes, tertiæ autem tribus homines Luceres dicti à luco Aſyli, in quem multi fuga delati ciuitate donati ſunt, vt Plutarchus inquit & Plinius teſtis eſt, noua. Quanquam tertiæ huius denominatio auctore Liuio incerta ſit. Tribus autem ipſas tres fuiſſe numero nomen ipſum declarat, quibúſque qui præerant, tribunos vocitabant, quòd terni tribus ex tribubus olim ad exercitum mittebantur. Celerum autem tribunum proinde appellari quidam opinati ſunt, quòd vel celeriter occurrerent, ſi quando eorum opera reſpub. indigeret, cum equitibus ille præeſſet & veluti ſecundum locum teſte Pomponio à regibus obtineret, vel à celere Remi interfectore, quòd celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus. Horum tribunorum militarium, vt inquit Q. Aſconius Pedianus,duo ſunt genera, primum qui Ruffuli vocentur, & hi quidem in exercitu creari ſolent à cōſule non à populo,de quorum iure,vt Feſtus etiam inquit,quòd Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli ac poſtea rutuli ſunt vocati. Alii ſunt comitiati, qui comitiis deſignantur ad gubernandam rempublicam cōſulum loco, aliquando ſub conſulibus vt eſſent in exercitu ad ordines ducendos inſtituti. Horū officiū,vel eorum qui exercitui pręſunt, in libro de re militari Marcello

teſte,

teſte, milites in caſtris cõtinere,ad exercitationem producere, claues portarum ſuſcipere, vigilia interdum circuire, frumentationibus commilitonum intereſſe, frumentum ꝓbare,menſurę fraudẽ coërcere,delicta ſecundũ ſuam auctoritatem his modis caſtigare,principiis frequenter intereſſe,querelas commilitonum audire,valitudinarios inſpicere. Flauius Vopiſcus in vita Aureliani in epiſtola ad vicarium ſuum permulta his adiicit, ad tribuni officium maximè ſpectantia. Si vis,inquit,tribunus eſſe,imò ſi vis viuere, manum militum cõtine,nemo pullum alienum rapiat,ouem nemo contingat,vuam nullus auferat,ſegetem nemo deterat,oleum, ſalem, lignum nemo exigat,annona ſua contentus ſit, de præda hoſtis non de latrociniis prouintialium habeat, arma terſa ſint,ferramenta ſamiata,calciamẽta fortia,veſtis noua veſtem veterem excludat,ſtipendium in baltheo non in popina habeat, torquem brachialẽ annulũ apponat,equũ & ſaginarium defricet,alter alteri quaſi ſeruus obſequatur, à medicis gratis curentur,aruſpicibus nihil dent,in hoſpitiis caſtè ſe agant,qui litem fecerint vapulent. Tribunis autem plebis creandis initium fuit ſeceſſio plebis à patribus,in ſacrum montem facta,vbi Menenii Agrippæ opera pace inita cõuenit vt plebeios magiſtratus in vrbe haberẽt,ſicq; duos tribunos tum habere plebs cœpit à Virginio & T. Vetuſio coſſ. Alia poſtmodũ ſeceſſione tres additi Appio Claudio & T.Q. coſſ. mox quinq; alii coſſ.Q. Minutio & M. Oratio Puluino. Hoc pacto x. tribunis in plebem Ro. fuit iuriſdictio, ſicq; plebi conceſſum eſt conditiones inire cõcordię, vt plebs ſuos magiſtratus haberet ſacroſanctos,quibus auxiliis latio aduerſus conſules eſſet,néve cui patrum capere eum magiſtratum liceret. Tribunorum tandem tantum in modum creuit auctoritas,vt quicquid ſenatus decreuiſſet,ita demum ratũ haberetur,ſi tribuni approbaſſent. Stabant autem hi in veſtibulo curiæ, vbi habebatur ſenatus: nam templũ ſiue curiam ingredi nõ licebat, & quæcunq; ſenatores decreuiſſent,tribunis pręferebãtur,vt quæ è repub. fore viderentur,approbarent,cætera ad arbitrium reiicerentur: tum quæ ſenatuſconſulta approbaſſent. t. literam in tergo adiiciebant,haud aliter rati iudicatum iri. De poteſtate autem tribunitia Labeonis Antiſtii iuris peritiſſimi extat ſentẽtia, cuius verba quemadmodum ſcripta apud Gellium offendi,ita illa ipſa ſcripſi: In epiſtola inquit Athei Capitonis ſcriptũ legimus, Labeonem Antiſtium legum atq; morum & P. iuriſque ciuilis doctum apprimè fuiſſe. ſed agitabat inquit hominem libertas quædam vecors vſq; eò, vt diuo Auguſto iam principe & rempub. obtinente, ratum penſumq; nihil haberet: niſi quod iuſtum ſanctúmque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet: ac deinde narrat quid idem Labeo per viatorem à tribuno plebis vocatus reſponderit: Iuſſit enim eum qui miſſus erat redire,& tribunis dicere ius eos non habere, neque ſe neq; alium vocandi, quòd moribus maiorum tribuni pręhenſionem haberent,vocationem non haberẽt: poſſe igitur eos venire & pręhendi iubere, ſed vocandi abſentem ius non habere, idq; etiam apud Varronem in libris rerũ humanarũ ſcriptum aſſerit A. Gellius: qui quidẽ Varro cũ triumuir eſſet,aſſerit ſe à tribunis plebis vocatũ nõ eſſe, & cum tribunus plebis eſſet vocari neminem feciſſe. Ea etiã tribunis plebis auctore Plutarcho poteſtas eſt,vt ſi præſens ſit dictator, ſecunda ſit,ſin autem adſit, prima ac fermè

ferme ſola. Huic pręterea magiſtratui nullum integrum diem abeſſe Roma licere ius erat, ius etiã huius tribunitiæ poteſtatis magis ad impediẽdũ eſt q̃ ad agẽdum, quippe quæ cæteris omnibus collegis volẽtibus & ſi plures ſint, vnus qui nolit & ſe opponat, plus poſſit. Fuit etiam, vt aiunt, tribunitia poteſtas prius apud Romanos publicę dignitatis inſigne, poſtmodũ quoq; iudicialis ordinis obtinuit rationem. Inde nanq; & decretum illud ſenatus, vt Auguſtus Cæſar morum legumq; regimini ac æque in perpetuũ tribunitiæ pręeſſet poteſtati. Vnde apud eos tribunus dictus eſt, ꝙ tribus pręeſſet ordinibus patritio, equeſtri, & plebeio, dicti etiam ſimili modo tribuni plebis à tribu, ꝙ vel tribunũ ſuffragio crearẽtur, vel quòd in tres partes populus diuiſus eſſet, cum plebs à patribus ſeceſſiſſet, & ex ſingulis ſinguli crearẽtur: tribuni autẽ ærarii à tribuẽdo ęre ſunt appellati, quod ærarium ſanè populus Romanus in æde Saturni habuit.

Scriba à ſcribendo nomen accepit, officiũ exprimens vocabuli qualitate. Liuius ab vrbe con. li. ii. Ibi cum ſtipendiũ forte militibus daretur, & ſcriba cum rege ſedens pari ferè ornatu multa ageret, cum milites vulgo adirent, timens ſciſcitari, vtrũ Porſena eſſet, ne ignorando regem ſemet ipſe aperiret quis eſſet, quò temere traxit fortuna facinus: Scribã pro rege obtruncat. Probus Aemilius de excel. du. exter. gen. in vita Ageſilai, Itaq; eum habuit ad manum ſcribæ loco, quod multo apud Graios honorificẽtius eſt quàm apud Romanos. Nanq; apud nos re vera ſicut ſunt, mercenarii ſcribæ exiſtimantur: & apud illos econtrario nemo ad id officium admittitur, niſi honeſto loco & fide & induſtria cognita, quòd neceſſe eſt omniũ conſiliorũ eum eſſe participem. Cicero in Verrem actione. v. Sæpe enim noſtri imperatores ſuperatis hoſtibus optime rep. geſta, ſcribas ſuos annulis in cõtione donarunt. Ab epiſtolis vel à ſecretis etiã is intelligi dicitur, cuius ſecreta ſcribit vel epiſtolas. Suetonius in vita Claudii, Sed ante omnes Narciſſum ab epiſtolis & Pallantem à rationibus, quos decreto quoque ſenatus non præmiis modo ingẽtibus, ſed quęſtoris prætoriiſq; ornamentis ornari libẽs paſſus eſt. Flauius Vopiſcus in vita Carini, Quorũ vitã ſingulis libris Claudius Euſthenius qui Diocletiano ab epiſtolis fuit, ſcripſit. Notarius item ſecretorum ſcribitur, Flauius Vopiſcus in vita Aureliani, Incidit autem, vt ſe res fataliter agunt, vt Mneſteũ, quẽdam quẽ pro notario ſecretorũ habuerat, libertum, vt quidã dicunt, ſuum inſenſiorẽ ſibi minando redderet. Caſ. primo, hiſt. Pater enim Candidati ſub Valentino principe geſſit tribuni & notarii laudabiliter dignitatem, qui honor tunc dabatur egregiis, cum ad imperiale ſecretũ tales conſtet eligi, in quibus reprehenſionis vitium nequeat inueniri.

Cancellarius vel à cãcello ala palatii ſic dictus, ꝙ olim ibi officiũ ſuum exerceret iuxta theſaurũ imperatoris, cuius ſibi cura demãdata erat, vel à cãcello ſecundum eã ſignificationẽ, qua dicitur interſtitiũ à Paleſtina regiõe tractũ, vbi tecta cacuminata nõ erant, ſed iacebant in planũ proſtrata. Interſtitia igitur illa inter propugnacula ſita, parietibus hinc inde erectis, cãcelli propriẽ dicũtur: Qui vero epiſtolas miſſas recitare volebãt populo, in dicta regione ſuper tecta aſcẽdebant & de cãcellis recitabant, vnde inoleuit vſus paucorũ tamen eruditorũ, vt qui populo literas principis habent miſſas exponere, cancellarii appellatione nominentur.

tur. Cę. li. xi. Var. Reſpice quo nomine nuncuperis, latere non poteſt quod inter cancellos egeris, tenes quidē lucidas fores, clauſtra patentia, feneſtras, ianuas, & quāmuis ſtudioſe claudis, neceſſe eſt vt te cūctis aperias. Nā ſi foris ſteteris, in eis non emendaris obtutibus, ſi ingrediaris, obſeruātium nō potes declinare conſpectus, vide quò te voluerit collocari antiquitas, vndiq; cōſpiceris, qui in illa claritate verſaris. Flauius Vopiſcus in vita Carini, Amicos optimos quoſq; relegit aut tenuit, præfectum vrbi vnū ex cancellariis ſuis fecit, quo fœdius nec cogitari potuit aliquandò nec dici.

Populares & optimates inter ſe differunt. Nam populares teſte Priſciano lib. artis grāmaticæ. v. hi ſunt, qui defēdunt populū, optimates qui defendūt ſenatores. Cicero pro P. Sextio, Duo genera ſemper in hac ciuitate fuerunt, eorū qui verſari in rep. atq; in ea ſe excellētius gerere ſtuduerunt, alteri populares ſe, alteri optimates & haberi & eſſe voluerūt: Qui ea quæ faciebāt, quæq; dicebant multitudini iocunda eſſe volebāt, populares: qui ita ſe gerebāt vt ſua conſilia optimo cuiq; probarētur, optimates habebantur. Idem in eadē, Omnes optimates ſunt, qui neq; nocētes ſunt, neq; natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti. Idē in eadē, Quod eſt præſtātiſſimū maximeq; optabile ſanis, bonis, & beatis, & cū dignitate otiū hoc qui volūt omnes optimates, qui efficiunt ſummi viri et cōſeruatores ciuitatis putātur. Ariſtoteles li. v. ethi. Ex dignitate quoq; id apparet, iuſtū enim illud, quod in diſtribuēdo cōſiſtit ſecundū dignitatē quādā eſſe oportere omnes fatētur: ipſam verò dignitatē non eandem omnes eſſe aiunt, ſed populares quidē libertatē, potentes verò opulentiā aut genus, optimates autē virtutē dicunt. Idem li. iii. poli. Vocare autē conſueuimus cū vnus ad vtilitatē communē reſpiciens gubernat regiā poteſtatē: cum verò pauci gubernāt, plures tamen vno, optimatū gubernationē, vel ex eo quia optimi præſunt, vel ex eo quia ad optimum publicū adminiſtrāt. Idem in quarto, Videtur autē optimatū eſſe maximè honores tribuere ſecundū virtutē, finis enim optimatū virtus: paucorū verò gubernationis diuitiæ, popularis autē libertas. Idem in eodē, Quo enim ab optimis viris ſimpliciter per virtutē eſſet gubernatio reip. & non ad ſuppoſitionem quidem bonorum virorum, eam ſolam iuſtum eſt optimatem appellari.

Proceres teſte Varrone principes ciuitatis, quia eminēt in ea ſicut in ædificiis mutili quidā, id eſt, capita trabium quę ꝓceres nominātur, quaſi ꝓcedes. Hinc facta tranſlatio eſt ad quoſdā vt proceres dicātur q ante omnes honore præcedūt. Sunt qui ꝓceres, quaſi procul à carie, hoc eſt, putredine ac vitiorū corruptione, dictos putent, quod tametſi principibus cōuenit maxime propter excellētiam & egregiam, qua præditi eſſe debent, probitatē, falluntur tamē inſcitia literarum, nec tam ꝙ eſt, q̄ ꝙ eſſe debet, autumāt, huius ſingularē numerū raro eſt inuenire. Iuue. lib. iii. Agnoſco ꝓcerē, ſalue Getulice, ſeu tu Syllanus, quocūq; alio de ſanguine rarus. In plurali frequētiſſimū eſt. Liuius ab vrbe cond. li. iii. Et nos, vt decet ꝓceres, vt Fabio nomini eſt nō indignū, pugnādo potius q̄ adhortādo accendamus militū animos. Luca. in v. Fata vocēt ꝓcerū motus hæc cūcta ſequūtur.

Primores ſicut hi proceres, vel primates vel qui inter reliquos maioris poteſtatis & digniores in populo. Liu. in primo, Ipſe ad primores Romulus peruolat.

Summates

Summates viri potentes. Satyrus in comœdia piſcatoria, Summates viri ſim plices facti ſunt ganei: Macrobius li.i. de ſomno Scipionis, Sed ſummatibus tan tum viris ſapientia interprete veri arcani conſciis contentu ſint: reliqui ad venerationem figuris defendentibus à vilitate ſecretum.

Pręſidum nomine omnes prouincias regẽtes, licet ſenatores ſint, appellantur: iure pręſes is dicitur, qui maius in prouincia habet imperiũ poſt principẽ. Hinc præſidium dictũ auxilium principale: ſicut ſubſidiũ id quod in auxiliũ ſuccedit dicitur, et milites qui in aliorũ tutelã militũ, oppidi vel caſtelli, ſimiliũq; collocati ſunt, pręſidiũ vocãtur, vel vt inqt Varro, pręſidiũ dictũ ꝙ extra caſtra pręſidebat in loco aliquo, quo tutior regio eſſet, vel ꝙ pro vtilitate & ſalute, alicuius auxilii gratia pręponit: ſicut ſubſidiũ quod poſtpoſitũ eſt ad ſubueniẽdũ laborantibus.

Satrapes vel Satrapa is eſt, q locorũ pręfectus deſignatur. Plutarchus in vita Eumenis, Tũ capto Ariarate rege, & regione in poteſtatẽ redacta, ſatrapes, hoc eſt, locorũ præfectus deſignatur. Regum libro primo, Et non inueni in te quicquã mali ex die qua veniſti ad me vſq; ad diem hanc, ſed ſatrapis non places. Idem in eodem, Reuertere ergo & vade in pace et non offendas oculos ſatraparum.

Princeps ordinis nomen eſt, dictus ꝙ primus capiat: ſicut municeps ab eo ꝙ munera capiat: idem & dignitatis, cui hæc tuenda ex officio, & capitis periculo defendẽda, religiones, anſpicia, poteſtates, magiſtratus, ſenatus auctoritas, leges, mos maiorũ, iudicia, iuriſdictio, fides, prouintiæ, ſocii imperii, laus rei militaris, ærarium: harum rerũ ac tantarum eſſe defenſorẽ atq; patronũ. Spartianus in vita Adriani, Tunc enim mos, vt princeps cauſas cognoſceret, et ſenatores & equites Romanos in conſiliũ vocaret, & ſentẽtiam ex omni deliberatione proferret. Caſſ. ii. hiſtor. Vocabulũ principis nulla ſorde maculaſti, ſeruãs dignitatem nominis exercitatione virtutis. Ouidius de Romulo & Cæſare ſecundo faſtorum, Tu rapis his caſtas duce ſe iubet eſſe maritas, Tu recipis luco, reppulit ille nefas, Vis tibi grata fuit, florent ſub Cæſare leges, Tu domini nõmen, principis ille tenet. Te Remus incuſat, veniã dedit hoſtibus ille, Cæleſtẽ fecit te pater ille parẽ.

Domini verò appellationẽ præclariſſimos in rep. principes et duces inuenio declinaſſe: nam et Scipio ipſe prius Italia Hiſpaniaq; recuperata, cum Africam quoq; ſubegiſſet, Hannibale pulſo, nullo tamen ſucceſſu dominũ ſe paſſus eſt appellari niſi à Pœnis, qui p ęquas cõditiones toties rupto fœdere fraudulenter iugũ abiecerant, nõ obtemperãtes, militia abiecit, quaſi reipub. hoſtes infamia notãs: Auguſtus quoque Romani decus imperii nec ſerio nec ioco ſe paſſus eſt à quoquã tali nomine appellari. Tertullianus in apologetico cõtra gẽtes, Auguſtus imperii formator, nec dominũ quidẽ dici ſe volebat. Et hoc enim dei eſt cognomen. Dicã planè imperatorẽ dominum, ſed more communi. Sed quãdo non cogar, dominũ dei vice dicã. Hoc cũ declinaret Auguſtus, meruit profecto patris patriæ cognomen, quod vniuerſi repẽtino maximoq; conſenſu ei detulerunt, ꝙ gratius eſſet pietatis nomen quàm poteſtatis, vtq; ſciret datã ſibi poteſtatem patriæ, quæ temperãtiſſima eſt, liberis conſulens. Quid autẽ inter patrem et dominũ interſit, oſtẽdit probè Terẽtianus ille Mitio, hoc patriũ eſt, inqt, potius cõſuefacere filiũ ſua ſpõte recte facere, q̃ alieno metu, hoc pater hoc dominus inſeſt.

Dux à ducendo dictus, eſſe enim debet præ cæteris dux in ducendo agmine præcipue ſolers, vbi iter quòpiam fecerit, & cum ad difficilem tranſitu ſaltū venerit, contemplari ſecum animo ab omni parte loci naturã, comites deinde veteranos ſi quos habet, quęrere & percunctari ſi hoſtes eo loco, quid ſi à frõte, quid ſi à latere, quid ſi à tergo adorirentur capiendum conſilii foret, vtrū ne pergeret qua occœpiſſet ire viã, an eã qua veniſſet repetere ſatius eſſet. Caſtris autē deligendis quãtum muniměto loci cõplexurus, quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorũq; copia, quà comeatus expedire, quo tēpore pugnam inire, aciem ſtruere, ſubſidiis firmare, magnifice adhortari, perterritos milites à metu reuocare, nec verbis tantum ferocem & ſtrenuum eſſe, ſed operum militarium haudquaquam expertem, qui & ipſe, cū opus ſit, tela tractare, procedere ante ſigna, verſari in media mole pugnę ſciat, ſciat quoque conſilia ſua celare, tacere, diſſimulare, inſidiari, ab inſidiis pręcauere, hoſtiū cogitationes pręripere, ſpeculari & explorare eorū vbi copiæ ſint, quãtæ quóve genere armorum, plurimum enim intereſſe vſuris, quæ deinde turba inermis, quę leuis armaturæ, quę impedimenta, quanto ea aut quali præſidio cuſtodiant, deinde dicta nõ tam quàm facta milites ſequi iubere, nec diſciplinam modo ſed exēplum. Quod diligentiæ genus rectiſſima fortaſſe ratione probabitur, quoties licebit: verum ſi mutabitur natura loci, ſi mons occurret, ſi flumē obſtabit, ſi collibus, ſyluis, aſperitateq; alia ꝓhibebitur, mutabit hoſtiū genus imminentis conditio diſcriminis, & nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur. Ad hæc inſuper intueri & ſcire quo auſpicio ineunda pugna ſit, nec deeſſe fortunę præbenti ſed oblata caſu flectere ad conſilium debet. Illud ad poſtremum prę cęteris in animis ducū habendum, nihil in bello debere contemni, neq; ſine cauſa dici, matrē timidi flere non ſolere. Horū igitur omniū qui ſunt memores & vſu & experientia cõpotes, eos duces dixerim, cæteris iure prætulerim modo à populo non à militibus creati ſint.

Comes, ſocius, ſodalis, comiſq; & collega in quo conueniant, quóve differant, auctorum ſententiis illuſtrium ex his accipe. Comitem dicere debemus auctore Vlp. ac Labeone eum qui comitetur & ſequatur, quiq; frequentandi cuiuſcunque gratia vt ſequeretur deſtinatus eſt. Minores etiam comitem & ducem habent, vt Cicero non comitē ſe, inquit, ſed ducem præbuit, & alibi: Neq; princeps tunc ad ſalutē eſſe potuiſſem, ſi eſſe alii comites voluiſſent: Socius verò nõ minor ſed par eſt, ideoq; duces in bello quoties milites alloquūtur conciliandæ beniuolentiæ gratia, non ferè appellant comites ſed ſocios, cõmunicãtes quodammodo eorū dignitatem cū illis, vt e diuerſo, cum eoſdē commilitones vocãt, communicantes eorum cõditionē atq; ſortem cum ipſis: neq; enim dux cõmilito eſt militum, ſed milites inter ſe cõmilitones, vt apud Virgiliū Aeneas de militibus ſuis, O ſocii, auctor ipſe in ſua perſona loquens de Achimenide Comes infœlicis Vlyſſi, & iterū, vno graditur comitatus Achate. Neq; ſcite dixiſſet de Vlyſſe & Aenea hunc eſſe comitem Achatæ, illum Achimenidis, idem tamen ait, Arma deoſq; parant comites, et iterum, Sacra deoſq; tibi commendat Troia penates. Hos cape fatorū comites Nunquid dii erant comites Gręcorū atq; Aeneæ, an duces? Certe dii penates comites erant confeſſione tum Aeneæ, tum ipſorum

rum quoque deorum: nam lib.i. Aeneas ait, victos qui ab hoſte penates claſſe veho mecum: & in iii, Dii aiunt, Nos te Dardania incenſa tuáque arma ſecuti. Nos tumidũ ſub te permenſi claſſibus æquor, ſub te, id eſt, te duce, et te ſecuti ſumus, id eſt, tui comites fuimus. Idem de Græcis quidem dicẽdũ & de eorum deis. Idem etiã de Sibylla & Aenea, quanquã modo hic modo ille dux erat aut comes, quia ſequebatur Aneę voluntatẽ Sibylla, et quaſi miniſtram ſe præbuit, comes erat: quia verò ducebat præmonſtrans iter & declarans ea quæ ille ignorabat, dux eadem dicitur, tametſi aliquãdo comitem pro ſocio dicimus, vt Cicero in rhetoricis, de viatore qui cum ante lucem ſurrexiſſet comitem, inquit, ſuum inclamauit, & ſemel ſępius cum de eodem antea dixiſſet in itinere quidẽ pro ficiſcẽtem ad mercatum quendã, & ſecum aliquãtum nummorum ferentem eſt comitatus, id eſt, ſecutus. Quare in pręfatione artis grammaticę Priſcianus monitus in primis aliosq́ monẽs, monẽdus tamen plurimũ in hæc verba ad Iuliamũ ſcribẽs, Tibi ergo hoc opus deuoueo, omnis eloquẽtiæ præſul, vt quãtũcunq; mihi deus annuerit, ſuſcepti laboris gloria te comite quaſi ſole quodã dilucidius creſcat: Sed quid magis delirũ abſurdumq́, ꝙ quem dicas tuum ſolẽ, eundem appellare comitẽ tuũ, hoc ipſo ꝙ ſol eſt. Eſt præterea alia inter comitẽ et ſocium differentia, quòd comes eſt quicũq; ſequitur alterius ductum, ſocius plerunq; in negotiis ſeriisq́ rebus & fortunæ arbitrio ſubiectis. Cæſar in cõmẽtariis, Itaq; Androſthenes prætor Theſſaliæ cum ſe victoriæ Pompeii comitẽ eſſe mallet ꝙ̃ ſocium Cęſaris in rebus aduerſis, omnem agris multitudinem ſeruorũ ac liberorum in oppidũ coegit. Verũ huiuſmodi differẽtia apertior inter ſociũ et ſodalem eſt, ſodalis enim propriè in rebus leuioribus ac ſæpe voluptuoſis. Quintilianus, Quo tãdem patereris animo, ſi delicatus adoleſcẽs, præſertim ſplendidis opibus, vel ex ætate mores vel ex fortuna traxiſſem, & tempeſtiua cõuiuia & puigiles iocos ad vocata ſodaliũ turba ſolutus atq; affluẽs agerẽ. M. T. Epulabor modicè cũ ſodalibus, ſodalitates enim me quęſtore ſunt inſtitutę. Idẽ alibi, Ego Plautiũ Laterenſem & ipſum gratioſum dico & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui gratioſos, quos tu ſi ſodales vocas, officioſam amicitiã nomine inquinas vitioſo. Caius autẽ ſodales, inquit, ſunt, q eiuſdẽ collegii ſunt, quos græci συλλόγους vocant à quo nõ ſane diſcordat M. Antonius qui Norbanũ quæſtorem ſuum appellat ſodalem: at collegarũ appellatione hi continentur qui eiuſdem poteſtatis ſunt. Comis verò benignus eſt homo & facilis, qui aliis non ægre inſeruit.

Chiliarchę qui ſingulis militũ milibus præerãt: Curt. hiſt. iiii. His inqt cõpoſitis, in regionẽ quæ Satrapone vocatur puenit, fertilis terra, copia rerũ et omni cõmeatu abundans: itaq; diutius ibi ſubſtitit, ac ne deſides otio dimitteret animos, iudices dedit, præmiaq́ propoſuit de virtute militari certantibus: nouem fortiſſimi iudicati cũ eſſent ſingulis militum milibus præfuturi, Chiliarchos vocabant, tunc primum in hunc numerum copiis diſtributis; nanq; antea quingenariæ cohortes fuerant, nec fortitudinis pręmia geſſerant.

Centurio is erat, vt inquit Liuius. vii. ab vrbe cond. quem nunc primipilum appellãt, & auctore Feſto qui nũc cẽturio antea cẽturionus dicebatur, à centũ dictus, vt inquit Varro, ꝙ cẽtenarius eius iuſtus ſit numerus. Quintilianus libro pri

mo inſti. Diu deinde reſeruatū ne conſonantibus aſpirarent, vt in Graecis et in triumpis erupit breui tempore nimius vſus, vt choronæ chenturiones adhuc quibuſdam inſcriptionibus maneant.

Succenturiati milites ſunt non qui in prima ſed qui in ſecunda cẽturia ſunt, vt ſi prima defecerit iſti quos ſubeſſe diximus, laborantibus primis ſubueniant, vnde ad inſidiandum ponitur ſuccenturiatus quaſi armis doloſis inſtructus. Terentius in eunucho, Ego in ſubſidiis ero ſuccenturiatus.

Decuriones ſunt, qui denis præſunt equitibus, quidā dictos aiunt ex eo quòd in initio cum coloniæ deducerentur decima pars eorum qui ducerentur, cōſilii publici gratia ſcribi ſolita ſit. Alii proinde dictos putāt, quòd ſint de ordine curiæ cuius officium adminiſtrarent. Decuriæ pluribus diſtinctæ nominibus fuere tribunorum & iudicum, propter hoc nongenti vocabantur, ex omnibus ſelecti à cuſtodiẽdo ſuffragiorum ſcita in comitiis, & diuiſus hic quoq; ordo erat ſuperba appellatione nominum, cum alius ſe nongẽtum, alius ſelectum, alius tribunum appellaret.

Quaterniones à quatuor militū quibus præerant numero dicti. Actuum apoſtolorum. xii. tradens eum quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum.

Milites dicti quia mille erant ante in numero, quos Romulus primus ex populo ſumpſit & milites appellauit. vt in lib. primo hiſtoriarum inquit Eutropius. Varro milites dictos aſſerit quòd trium milium legio primo fiebat atque ſingulæ tribus Tatienſium Ramnenſium Lucerumq; milia militū mittebant. Vlpianus apud Iuſtinianum li. xxvii. Militem inquit quaſi milleſimum quemque dictum, hoc eſt, omnem qui ex millenario numero, ſint licet nonnulli noſtri temporis iuris periti, latini ſermonis ignari, qui dictum putāt ex mille maxime ſtrenuum. Alii inter idoneos rerum ſcriptores vt Helius à mollicie per antiphraſim dictum putant, eo quòd nihil molle ſed potius aſperum quid gerat, ſicut ludum dicimus in quo minime luditur, vel à græco verbo quod duritiem ſonat. Vnde Maro, Durum à ſtirpe genus natos ad flumina primū Deferimus, ſæuóque gelu duramus & vndis. Alii à multitudine vel à malo arcendo militem, militiámque quaſi malitiam, vel multitiam dictam rectè arbitrantur, cum eius muneris ſit multitudine malum malitiámque hoſtium arcere, tueriq; ciuilis potentiæ partes ac iura, ne quid mali ab illis ciuibus ſuis inferatur: ſicq; ille nō ſolum militat qui in acie ſtat & cornu dextrū læuúmve defendit, ſed qui portas tuetur & ſtatione minus periculoſa, nō otioſa tamen fungitur, vigiliáſque ſeruat, et armamento præeſt: quæ miniſteria quamuis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum tamen veniunt. Illud nec obruendum ſilentio, vniuerſos qui erant in exercitu qui pedibus & equo mererent, ſine diſcrimine veteres appellaſſe milites, & communi genere protuliſſe nonnunquam: quanquā qui equo non milites modo ſed equeſtri gradu & honore præſtarent: cuius rei fidem facit, quòd milites dicimus etiā non ſatis honeſto exercitio præditos, vt qui reos cuſtodiunt & qui ad ſupplicium ducunt. Valerius Max. lib. ix. Cn. Carbo magnæ verecundiæ eſt latinis annalibus tertio in conſulatu ſuo iuſſu Pompeii in Siciliam ad ſuppliciū ductus, petiit à militibus demiſſè & flebiliter ſibi aluum leuare prius quàm expi-

raret

raret liceret,quo miſerrimę lucis vſu diutius frueretur. Vnde & illud etiam,militem & reum eadem ſtringit cathena: quare apud omnes propemodũ inuulgatum videmus vt miles peditem deſignet,eques autem cum honore dicatur.

Tumultuarii milites dicti à tumultu id eſt Italico bello vel Gallico, quando vicinum periculum & ſubitum,& improuiſum bellum ingruit & non eſt ſpatium nec tẽpus cõſilii,quod ſingulos iurare patiatur, vt inter Fabios fuit,ſed princeps patratus ſiue conſul intrat templũ & arripit vexillũ & inquit,Qui remp. ſaluam vult me ſequatur. Euocati milites non ſunt,verũ pro milite cũ ingruit neceſſitas et proprię vires non ſuppetunt,aliunde euocãtur. De his Criſpus,Ne quis miles,neu quis pro milite & ab his alibi omnes euocatos & centuriones.

Auxiliares dicuntur in bello ſocii Romanorum externarũm nationum,dicti ex græco vocabulo quod nos dicimus rerum creſcentium auctionem.

Sacramento rogati hi ſunt,qui plenam militiam habent & xxv.annis in militia tenebantur,quique in temp.iurant ſe non redire,niſi pręcepto conſulis poſt completa ſtipendia,id eſt,militiæ tempora.

Legimus apud Iul. Cęſarem aliud militiæ genus in Gallia fuiſſe pecunia conductum,Solidurios ipſi vocant,qui neq; nunc ibi neq; alibi vſquam ſunt: horum conditio eiuſmodi erat,vt cum his quorum amicitiæ ſe deuouiſſent omnem ſubire fortunam,& ad vltimum etiam mori vellent,nec poſt ipſos vitam vllam pati poſſent,quin ſi aliter mori non daretur,mortem ſibi manu propria conſciſcerent.Mirum genus militum,his noſtris temporibus aduerſum,neq; quiſquam ex eo numero inuentus à ſeculis ferebatur,qui hoc facere renuiſſet.

Mercenarii à mercede dicti,vt hi quos anno ab vrbe cond.circiter.d.xl: Sempronio Graccho Fabioq; Maximo cõſulibus Scipionis fratres res in Hiſpaniis gerẽtes,ex Celtiberis militibus pecunia ſolicitatis ab hoſtium ſocietate in ſua caſtra traduxere. Quo primum tẽpore externa manus in caſtris Romanorum cœpit haberi:nihil enim Liuio teſte in Hiſpania memorabile geſtum præter quàm quòd Celtiberum iuuentutem eadẽ mercede,quæ facta cũ Carthaginenſibus erat, imperatores Romani ad ſe perduxerunt & nobiliſſimos Hiſpanos ſupra trecentos inde in Italiam ad ſolicitãdos populares qui inter auxilia Hannibalis erant, miſerunt: id modo eius anni in Hiſpania ad memoriam inſigne eſt,quòd mercenarium militem in caſtris neminem antequam tum Celtiberos Romani habuerunt.

Equites dicti quòd eis in legationes ituris equi dabantur de publico, vel cum militandum foret,vt non pedites ipſi,quemadmodum plebs ſordida reliqua,ſed digniori militiæ genere maiorique honore regẽ ac imperatorem in bellum euntem equites ſequerentur.Liuius,hæc vbi inter ſigna peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites,agite iuuenes,inquit,præſtate virtute peditẽ,vt honore atq; ordine præſtatis.In his quoq; qui ad equitatum trahebantur, nomen ſæpe variatum inuenio.Prius enim ſub Romulo regibusq; appellati ſunt celeres,vel à celeritate vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidiſſe, in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus militum meruit: hique trecẽti fuere,quos Romulus tum bello tum pace ad ſui cuſtodiam corporis habuit:hi deinde flexumenes dicti,po

ſtea

ſtea Troſuli, cum Troſulum oppidū in Tuſcis citra Vulſinos ſine vllo peditum auxilio cepiſſent, huiuſq; nominis appellatio durauit vltra C Gracchum: Iunius poſtea qui ob amicitiam eius Gracchianus eſt appellatus, ſcriptum reliquit his verbis, Quod ád equeſtrem ordinem ſpectat, antea Troſulos, nūc equites vocant, ideóque quia non intelligunt troſulus nomē quid valeat, multos pudet troſulos vocari. Quo autem honore equeſter locus vel gradus apud maiores fuerit oſtendit M. T. Cicero in oratione ad iudices pro Plancio, Video inquit quid dicam, hic familia cōſulari eſt, ille prętoria, reliquos video eſſe in equeſtri loco, ſunt omnes ſine macula, ſunt æquè boni viri atque integri, ſed ſeruari neceſſe eſt gradum, cedat conſulari generi prætorium, nec contendat cum prętorio equeſter locus: idem Cicero, Demum equeſtre nomen in cōſulatu ſtabiliuit ſuo Catilianis rebus ex eo ſe ordine profectū eſſe celebrans, quo tempore hoc.iii.corpus in rep. ſtatutum factumq; eſt, cœpitq; adiici ſenatui populóq; Romano & equeſter ordo.

Deſultor is eſt q de vno equo ad aliū ſe transfert. Liuius ii. belli pu. lib. iii, Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus deſultorū in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat, tāta velocitas ipſis, támque docile equorum genus, cum hoc modo inſtructi ſtarent.

Procurſatores à procurrendo dicti. Liuius belli punici ſecundi lib. ix. Velites ſubſidio miſit, à quibus vbi per procurſatores commiſſa pugna miſſa eſſet, Lęlium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet.

Pedites quòd pedibus non equis inniterentur dicti, horū nomen ſemel tantum variatum inuenio, & ab Iphicrate Athenienſe, qui multa in re militari noua attulit, multáq; meliora fecit: nanq; pedeſtria ille arma mutauit, & cum ante illum imperatores maximis clypeis, breuibus haſtis, minutis gladiis vterentur, è contrario ille peltam pro parma fecit, à quo poſtea Peltaſtæ pedites ſunt appellati, vt ad motus concurſusque eſſent leuiores.

Accenſus, Q. Aſconio teſte, nomen eſt ordinis & promotionis in militia, vt nunc dicitur princeps & cornicularius. Accenſos Cato adminiſtratores eſſe ſcribit: alii accenſos militię genus eſſe adminiſtrantibus proximū perhibēt. Varro, vt coſſ. vt prætores, qui ſequuntur in caſtra accenſi dicti, quòd ad neceſſarias res ſæpius acciantur velut accerſiti, quos nunc dicimus deputatos: vel accenſi dicebantur qui in locum mortuorum militum ſubito ſubrogabantur, ita dicti quòd ad cenſum adiiciebantur.

Adſcriptitii veluti quidam ſcripti dicebantur, qui ſupplendis legionibus adſcribebantur: hos et accenſos dicebant, quòd ad legionum cenſum eſſent adſcripti, vel quòd olim inermes armatis militibus adſcribebantur, qui ſuccederent ſi quis eorum deperiſſet.

Leuis armaturæ ſiue leues, viii. ab vrbe condita teſte Liuio, qui haſtam tantum geſſaque gererent, vocabantur.

Expediti & impediti ab eodem denominationem ſibi vendicāt, aut ex ſolutis militibus aut illigatis. Siſenna hiſtor. lib. iii. Inermes armat impeditos expediti ſine vllo ſuorum vulnere cunctos interficiunt, vel expediti & impediti dicti, quòd

milites

milites ac bellatores expeditos curis & domeſticis affectibus abſolutos eſſe oportet & impeditos ac ligatos.

Ferentarii qui leui ſunt armatura milites inſtructi ad bellum, vt fundis & lapidibus,enſe,telis & his armis quæ feruntur non quæ tenentur: Saluſtius in Catilinario,Poſteaquam eò ventum eſt vt à Ferentariis prælium committi poſſet,maximo clamore cum infeſtis ſignis concurrunt, pila emittunt & gladiis res geritur: hos Varro à ferendo etiam dictos putat, verũ eodem teſte equites dicti ſunt ferentarii, qui eo modo habebant arma quæ feruntur,vt iaculum , eiuſmodique equites pictos vidiſſe inquit ſe in Aeſculapii æde vetere , & ferẽtarios aſſcriptos: Cato autem eos referentarios dixit,quòd tela ac potiones militibus pugnantibus miniſtrabant.

Pygmæos montana Indiæ incolentes quibus eſt vicinus oceanus exiguæ adeò proceritatis homines eſſe quidam auctores non leues tradidere, vt cubitalẽ menſuram non excedant,belligeros tamen: hos enim aiunt arietum caprarúmq; dorſis armatos inſidentes continuum bellum gerere cum gruibus . Iuuenalis,

Ad ſubitas Thracum volucres nubémque ſonoram,
Pygmæus paruis currit bellator in armis
Moxq; impar hoſti,raptuſq; per aëra curuis
Vnguibus à ſæua fertur grue,ſi videas hoc
Gentibus in noſtris riſu quatiere: ſed illic
Quanquam eadem aſſidue gerantur prælia,ridet
Nemo,vbi tota cohors pede non eſt altior vno.

Arimaſpi hominũ in Ponto genus vno oculo in fronte media cum gryphis aurum cuſtodiẽtibus aſſidue bella gerentiũ, quoſq; fama eſt non incelebris Pompeii contra Cæſarem Philippicis in campis partes ac ſigna ſecutos fuiſſe , Vnde Lucanus in tertio,

Hinc & Sydoniæ gentes,auroq; ligatas
Subſtringens Arimaſpe comas.

Amazones Scythicæ mulieres bellicoſiſſimæ quæ excidio coniugum & pacetum armis quæſita ne genus interiret concubitum finitimorum ineant,ſi qui mares naſcantur interimant,virgines in eundem ipſis morem non otio neque lanificio,vt cæteræ mulieres,ſed armis,equis, venationibus exerceant, inuſtis infantium dextris mammillis,ne ſagittarũ iactus impedirentur. Vnde & à Græcis eo quòd mammis careant Amazones appellantur . Curtius lib.quarto , veſtis non toto Amazonũ obducitur corpori:nam læua pars ad pectus eſt nuda,cætera deinde velantur: nec tamen ſinus veſtis modo colligunt,infra genua deſcẽdit,alterna papilla intacta ſeruatur,qua muliebres ſexus alant , aduritur dextra vt arcus facilius intendant & tela vibrent: nam vt poëta meminit,

Pulſant & pictis bellantur Amazones armis.

Argyraſpides ob arma deargentata ſic dicti milites, qui ſub Alexandro militabant . Oroſius tertio hiſtoriarum , Quare vltimo conſilio Argyraſpidas ob arma argentea ſic dictos,hoc'eſt, milites qui ſub Alexandro militauerant in auxilium rogat. Iuſtinus in epitome Trogi Pompeii.xii.cui gloriæ vt etiam exercitus

citus ornamenta cõuenirent, phaleras equorum & arma militum argento inducit, exercitúmque ſuum ab argẽteis clypeis Argyraſpides appellauit. Liuius ab vrbe cõdita xxxvii. Ab eadem parte paulum prorupto cornu regia cohors erat, argyraſpides à genere armorum appellabantur.

Capitecenſi milites vocabantur, qui nullo vel qui ꝗ paruo ære cenſebantur: hi nanq; niſi in tumultu maximo & aſperis reip. temporibus, cum iuuẽtutis inopia eſſet, in militiam tumultuariam legebantur, armáq; his ſumptu pub. præbebantur, & non capitis cẽſione, ſed proſperiore vocabulo à munere officióq; prolis edendę, proletarii appellati ſunt, quòd cum re familiari parua haudquaquam poſſent remp. iuuare, ſobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentaret. Capitecẽſos primus C. Marius, vt quidam ferunt, bello Cymbrico, vel potius, vt inquit Criſpus bello Iugurthino milites ſcripſiſſe traditur, cũ factum antè in nulla memoria extaret.

Cataphracti equites hi dicuntur, qui & ferro muniti ſunt, & equos ſimiliter munitos habent. Liuius xxxv. ab vrbe cõdita, His, vt plerique quos opes alunt, vaniloquiis maria terráſque inani ſonitu verborum compleuit, equitum innumerabilẽ vim traiici Helleſponto in Europã, partim loricatos quos cataphractos vocant. Idem xxxvii, Pręter rectorem quaterni armati ad latus dextrum phalangitarum mille & quingentos Gallogręcorum pedites oppoſuit: his tria milia peditum loricatorum, quos cataphractos ipſi appellant, adiunxit.

Geloni, vt inquit Pom. Mela Coſ. lib. ii. Non loricis ſed hoſtiũ cutibus equos ſeq; velabant, illos reliqui corporis, ſe capitum.

Cetrati à cetris, hoc eſt, breui ſcutorum genere muniti & armati milites dicti. Liuius ab vrbe condita xxxv, Nauigia parua in ſtationem occultam agri Argiui contraxit, in ea expeditos milites cetratos pleroſque cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ impoſuit. Idem in eodem, Cetrati itaq; quantum latitudo vallis patiebatur inſtructi ſederent, vt facile per interualla ordinum fugientes ſuos accipeſent.

Pilani teſte Varrone dicti quòd pilis à principio pugnarent, pòſt commutata re militari minus illuſtres facti. Ouidius .iii. faſtorum,

Inde patres centum denos ſecreuit in orbes,
  Romulus haſtatos inſtituitq; decem:
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,
  Corpora legitimo quiſq; merebat equo.

Velites expediti & leui armatura milites à volitando ob celeritatem dicti, teſte Oroſio libro quarto hiſtoriarum: vel à gręco βάλλειν, id eſt, iaciẽdo, hi tripedalem parmam habent & in dextra haſtas quibus eminus vtuntur, gladio Hiſpanenſi accincti, cum armis ſuis poſt terga equitum conſidebant, continuóque pedites ipſi ex alia parte equitibus per quos aduecti fuerant dimicãtibus, hoſtem perturbabant: Quod ſi pede collato pugnandum ſibi erat, tranſlatis in læuã haſtis, gladium ſtringebant, vt velites etiam in legionibus eſſent. Auctorem peditum equitibus immiſcendorũ cẽturionẽ Q. Neuium ferunt eo bello primũ, quo Capuam nobiliſſimã ac potentiſſimã quondam vrbẽ Fuluius Flaccus imperator obſedit.

Velatos

Velatos appellant veſtitos & inermes milites, qui exercitum ſequebantur quiq; in mortuorum militum locum ſubſtituebantur.

Volones dicti ſunt milites qui poſt Cannenſem plagã vſq; ad octo milia, cum eſſent ſerui, voluntariè ſe ad militiam obtulerunt, & cum ſponte hi vellent, volones appellati.

Tituli milites proinde ſic appellantur, quòd patriam tuerentur, vnde & Titi prænomen ortum eſt. Titulum autem dici ait Numa Pompilius de pontificalibus ſcribẽs pallium quo ſacerdotes caput tutabant, cum ad ſacrificium acceſſiſſent, ſicut & Virgilius,

Et caput ante aras phrygio velamus amictu.

Rorarii milites qui leui armatura primi prælium committebant, quòd vt ros ante imbrem, ſic illi ante grauem armaturam prodibant, Rorarii dicti.

Beneficiarii dicebantur milites, q vacabant muneris beneficio, ſicut cõtrà munifices vocabantur qui non vacabant, ſed munus reip. faciebant, vel beneficiarii militũ genus qui ex eo ita appellantur quia promouentur ad honores beneficio tribunorum, vt inquit Vegetius, idq; confirmatur auctore Cæſare in commentariis ſuis, cuius verba hæc ſunt, Hæc erant milia xlv. euocatorũ circiter duo, quæ ex beneficiariis ſuperiorũ exercituũ ad eũ cõuenerãt, quæ tota acie diſperſa erãt.

Dupliciarii milites dicti, vt Varro inquit, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur inſtitutum eſt.

Latrones conducti milites vocantur: Moris enim erat vt hos imperator circa ſe haberet, & primò mitteret ad omne diſcrimen, et quanquam græcum eſt nomen, Varro tamẽ dicit hoc poſſe habere etiam latinam etymologiam, vt latrones dicti ſint, quòd circa latera erant regi quaſi laterones, atq; ad latera habebãt ferrum, quos poſtea à ſtipatione Stipatores adpellarunt, & quia conducebantur, & ea merces dicitur λάθρις ab eo veteres poëtæ nonnunquam milites mercenarios appellant latrones, aut quòd latrocinari militare eſt mercede, aut q̃ latent ad inſidias faciendas, quos nunc Satellites vocant.

Sicarii latrocinantium genus ſicas & gladios ſub veſte deferentium. Ioſephus bello iudaico libro ii. Sic enim regione purgata aliud genus latrocinantium in Hieroſolymis oriebatur, hi autem ſicarii vocabãtur, die claro & in media ciuitate paſſim quoſque interficientes, potiſſimum verò diebus feſtiuis miſcebantur vulgo, & ſicas ſub veſte geſtantes his diuerſos quoſque interficiebant, ac deinde collapſis hominibus, illi inter reliquos de ſcelere quærebant, qua fraude extra ſuſpicionem manebant. Idem in eodem, Inter infirmiorem autem vulgum multi irrumpẽtes ſicariorum, ſic enim vocant latrones, gladios in ſinibus gerentes, audaciſſime vtebantur opere quod adorti erant.

Deſiderati milites ſecundum conſuetudinem deperditi vel qui perierunt, vel ſecundum rationem dictos puto, quòd abſentium rerum necdum inuentarum ſint deſiderium. Cicero pro A. Cluentio, Aſinius verò breui illo tempore quaſi in hortulos iret, in harenarias quaſdam extra portam Eſquilinam perductus occiditur, qui cum vnũ iam & alterũ diem deſideraretur, neq; in his locis in q̃bus ex conſuetudine quærebatur inueniretur, &c. Cæſar ſiue alius pro eo xi. Duobus

his vnius

his vnius diei prælijs Cæſaris deſiderati ſunt milites. dcccclx. Idē li.xii. Eodém que die Lariſſam peruenit, in eo prælio non amplius trecentos milites deſiderauit. Q. Curtius quarto, Cecidere Perſarum quorum numerum victores finire potuerunt milia xl. Macedonum minus trecenti deſiderati ſunt. Idem in tranſitu Tigris, Nec quicquam præter paucas ſarcinas diſideratum eſt.

Triarii milites teſte Varrone ſic dicti, quòd in acie tertio ordine extremis ſubſidio ponebantur, quódque hi ſubſidebant ab eo ſubſidiū dictum. Plautus, Agite nunc ſubſidite omnes triariis. Liuius ad vrbe condita xxxvii, Haſtatorū prima ſigna, deinde principū erant, triarii poſtremos claudebant. Idem in octauo, Triarii ſub vexillis conſidebāt ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſurrecta cuſpide in terrā fixas, haud ſecus quàm quæ vallo ſepta acies inhorreret tenentes: ſi apud principes quoqꝫ haud ſatis proſperè eſſet pugnatū, à prima acie ad triarios rediiſſe, cum laboratur, prouerbio increbuit.

Retiarii nomē ab armaturæ genere ortum perhibetur: contra enim pugnantem Mirmillonem retiarius ferebat occulte rete, quod iaculum appellatur, vt aduerſarium cuſpide inſiſtentem operiret, implicitumqꝫ viribus ſuperaret: huic retiario pugnanti aduerſus Mirmillonē, cantabatur non te peto, piſcem peto, quid me fugis galle: quia mirmillonicum genus armaturę gallicum eſt, ipſiqꝫ Mirmillones antè Galli appellabantur, in quorū galeis piſcis effigies inerat: quod genus pugnę inſtitutum eſt à Pittaco ex ſeptē ſapientibus vno, & exercitus imperatore, qui aduerſus Phrynonem Atheniēſium ducem qui pancratiaſtes et olympioni ces fuerat dimicaturus, propter controuerſias finium quæ erant inter Atticos & Mitilenos, rete ſub clypeo occulte lato impediuit Phrynonen, & dum non cauit inuoluit.

Gregarii humilis militiæ ac vulgatæ milites qui ex minoribus & extraordinariis ſunt, cū alii maiores & ordinarii dicantur. Iuſtinus epit. trog. Pomp. xiii. Prima Ptolomæo Aegyptus Aphricæ Arabięqꝫ pars ſorte venit, quem ex Gregario milite Alexander virtutis cauſa prouexerat. Idem xxxviii, His auditis Antiochus occupandum bellum ratus, exercitum quem multis finitimorum bellis indurauerat aduerſus Parthos ducit, ſed luxurię non minor apparatus quàm militiæ fuit; quippe octoginta milia armatorum ſecuta ſunt trecenta lixarū ex quibus coquorum, piſtorum, ſcortorumqꝫ numerus fuerit maior: argēti certe auriqꝫ tantum, vt etiam Gregarii milites auro caligas fingerent proculcarentqꝫ materiam, cuius amore populi ferro dimicant.

Optiones appellantur hi milites quos decurio aut centurio optat ſibi rerum priuatarum miniſtros, quo facilius obeat publica officia: optiones autem dicti ꝙ ſint electi, nā optare, eſt eligere: ſicut eſt illud, Optauítqꝫ locū regno, id eſt, elegit.

Optices quoque ab optādo appellati eò quòd antecedentibus ægritudine præpeditis tanquam adoptati eorum atqꝫ vicarii, ſolent vniuerſa curare.

Excubitores dicti pro eo quòd excubias ſemper agunt, ſunt enim ex numero militum.

Procubitores autem dicuntur, qui noctu cuſtodiæ cauſa ante caſtra excubabant, cum caſtra hoſtium in propinquo eſſent.

Strenuus,

Strenuus,efficax,gnauus,vigilans,fortis ſic dictus,quòd ſternendo aduerſa re nuat. Liuius viii. ab vrbe cõdita,Cn.Cornelio C.Lentulo.P.Philone iterũ coſſ. Palæpolim ad res repetendas miſſis,cum relatũ eſſet à græcis,gente lingua magis ſtrenua quàm factis ferox reſpõſum. Iuſtinus epi. Trog.Pomp.xii. Nam & ma nu ſtrenuus,& in concionibus perfacundus habebatur.

Transfuga, Vlpiano teſte,nõ eſt ſolus accipiendus,qui ad hoſtes in bello trãſfugit, ſed et qui per induciarum tempus, ad eos cum quibus nulla amicitia eſt, fide ſuſpecta,tranſfugit.

Fugitiuus, vt Ofilius inquit, is eſt qui extra domini domũ fugæ cauſa,vt ſe à domino celaret,mãſit. Cælius autẽ fugitiuum eſſe ait eum,qui ea mente diſcedat, ne ad dominũ redeat,tametſi mutato conſilio ad eũ reuertatur. Nemo enim tali peccato inquit pœnitẽtia ſua nocẽs eſſe deſinit. Caſſius quoq; ſcribit fugitiuum eſſe q certo propoſito domũ relinquit. Apud Iul. item relatũ eſt fugitiuũ ferè ab affectu animi intelligendũ eſſe:nõ vtiq; à fuga. Nam eũ qui hoſtem aut incendium,latronẽ,ruinámve effugeret quàmuis fugiſſe eſt verũ, nõ tamẽ fugitiuũ eſſe. Apud Labeonem & Cælium quæritur,ſi quis in Aſylum cõfugerit aut eò ſe conferat quò ſolent venire qui ſe vænales poſtulãt,an fugitiuus ſit? Ego puto nõ eſſe eum fugitiuũ,qui fecit id quod publicè facere licere arbitratur,nec eũ quidem qui ad ſtatuam Cæſaris confugit,fugitiuum arbitror, nõ enim fugiendi animo hoc fecit. Idem puto et in eum qui in Aſylũ vel quid aliud ſimile confugit,quia non fugiendi animo hoc fecit: ſi tamẽ antè fugit,& poſtea ſe contulit,non ideo magis fugitiuus eſſe deſinit. Item Cælius ſcribit placere eum quoq; fugitiuum eſſe,qui eò ſe conferat vnde eum dominus recuperare non poſſit, multoq; magis illum fugitiuum eſſe qui eò ſe conferat,vnde abduci non poſſit.

Tyrones dicuntur fortes pueri,qui ad militiã deliguntur atque armis gerendis habiles exiſtunt,vnde et Tyrones dicti. Tyro etiam rudẽ & ignarum ſignificat. Proinde Cæſar Tyrones neque in ludo neq; p laniſtas,ſed in domibus per equites romanos atque etiam per ſenatores armorum peritos erudiebat: hi enim antea probantur,ſicut mos fuit Romę puberes exercere armis,& ſub cuſtodibus eſſe,poſtea militare, de quibus poëta nobiliſſimus, Et primo flore iuuentus. Inde Tyrunculus per diminutionem paruus Tyro dicitur.

Veterani legionarii dicuntur,quique iam in vſu prælii non ſunt,póſtque multos militiæ labores quietis ſuffragium conſequuntur. Veteranus etiam Modeſtino auctore eſſe creditur,non ſolum legionarius, ſed omnis qui qualitercunq; militauerit,& honeſtè eſt ipſe abſolutus.

Emeriti dicũtur ſoluti militia,& quia merere militare dicitur ob ſtipendia.ſ. quæ merentur, ſicut emeriti ſtipendii,vel emeritæ militiæ qui militia perfuncti ſunt nominãtur:qui extra meritũ ſtipendii & militię poſiti,ſicut miles olim poſt lx. vel lxx. annum qui à labore ſolutus nõ cogebatur militare,agro vel villa donatus. Nonnullarũ enim rerũ publicarum hic mos eſt,vt poſt ſexageſimũ ad militiã nemo cogatur,in pluribus detur remiſſio iuſta poſt lxx. Iuſtinus epi. Trog. Pomp. lib. xi. Alexander cũ contra Perſarum tam periculoſum bellũ,exercitum legeret,nõ iuuenes robuſtos,nec primum florem ætatis,ſed veteranos,pleroſque

etiam emeritos militiæ,qui cum patre & patruis militauerant,elegit. Quintilianus,Emeritis hinc bello ſtipendiis: & per tranſlationem à poëta præclaro emeriti boues dicuntur in georgicis quoque.

Armiger eſt qui tela gerit,& arma tantum domini ſui,vt ſcutum, pilum,arcum,cæteraq; id genus, vt quidã perhibent,qui eos imperitiæ quoq; arguũt,qui armigerũ vocant armatũ equitẽ,quod à clariſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus haudquaq̃ obſeruatũ inuenio, Liuius ab vrbe cond. xxii. Donec inſuper eques cui Ducario nomen erat,facieq; noſcitans coſ. inquit, hic eſt cum popularibus ſuis qui legiones noſtras cecidit,agroſq; & vrbem eſt depopulatus, iam ego hãc victimam manibus peremptorum fœdè ciuiũ dabo, ſubditiſq; calcaribus equo, per confertiſſimam hoſtium turbã impetum fecit,obtruncatoq; prius armigero qui ſe infeſto venienti obuiam obiecerat,cõſulem lancea transfixit,ſpoliare cupientem &c. Curtius, Atarras antè cum trecẽtis armatis intrauerat regiam,huic decem ſatellites traduntur,quorum ſingulos deni armigeri ſequebãtur,hi ad alios coniuratos comprehendendos diſtributi. Seneca tragicus in Hippolyto de Amazonibus,Et prorſus iſte gẽtis armigerę furor odiſſe Veneris fœdera,& caſtum diu vulgare populis corpus. Suetonius in vita Octauiani, Cæterum numerum partim in vrbis, partim ad ſuam cuſtodiam adlegit, dimiſſa Calliguritanorum manu,quam vſq; ad deuictum Antonium,item Germanorum,quã vſq; ad cladem Variam inter armigeros circa ſe habuerat.

Lixæ qui exercitum ſequuntur quęſtus gratia,dicti quòd extra ordinem militię ſunt,eiſq; liceat quod libuit. Alii eos à Lixa appellatos dicunt q & ille Herculẽ ſit ſecutus,vel quòd lixæ militibus aquã ad caſtra vel tentoria ſolerent ferre, quam lixam veteres dixere,quamq; coctam,elixam dicimus: quidã à liguriendo quæſtum. Liuius. xxiii. Lixę caloneſq; & alia turba cuſtodiæ impedimẽtorum oppoſita, vt paucitatem maxime ſpernentibus Pœnis, ingẽtis repente exercitus ſpeciem fecerit. Calones Nonio teſte militũ ſerui,dicti quòd ligna militibus ſubminiſtrent,ſiue ligneas ferant clauas.

Cacula etiam militis ſeruus. Plautus, Video caculam militarem: & dicitur à græco κάλον quòd fuſtibus clauiſque ligneis ad tutelã dominorum armari ſoliti ſunt,iſque qui huiuſmodi claua & teli genere vtitur,Clauator appellatur.

Auctoratus miles is dicitur,qui obligatus & ſubiectus eſt. Sueto. lib. iii. De legendo vel auctorãdo milite ac legionum et auxiliorũ deſcriptione: ex quo fit auctoramentum,quod quaſi obligatio eſt rerum,vel ſtipendium quoddam,vel precium cuiuſdam militiæ ac pugnæ actioniſque.

Exauctoratus inſignibus militaribus amotus: exauctorare enim eſt inſignia militaria detrahere,auctore Vlp. Si enim Iuliano accedimus, ſi quis militẽ exauctorauit,inter infames effecit,licet nõ addidiſſet ignominię cauſa eũ exauctoraſſe: exauctorare quoq;, Iuliani pace dixerim,eſt non ſolũ infamem militẽ reddere, verum ducẽ ab imperio ſuo dimittere,vel miſſum militẽ facere,illumq; honeſta miſſione militiæ plerũq; donare. Liuius ab vrbe cond. lib. xxix. Vbi ex his vnus auſus eſt dicere ſe ꝓrſus ſi ſibi vtrũq; velit liberũ eſſe,nolle militare,tũ Scipio, Ex quo igitur adoleſcẽs quid ſentires nõ diſſimulaſti, vicariũ tibi expedit iã cui tu

arma equũq́; et inde cætera inſtrumẽta militiæ tradas, & tecũ hinc extẽplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo armiſq́; lęto conditionẽ accipienti vni ex ccc. quos inermes habebat tradidit: vbi hoc modo exauctoratũ equitem cũ gratia imperatoris cęteri viderũt, ſe quiſq́; excuſare & vicariũ accipere. Iulius Frontinus ſtratag. quarto, Diuus Auguſtus Veſpaſianus cũ quendã adoleſcentẽ honeſtè natũ, militię inhabilẽ, anguſtiarũ rei familiaris gratia eductum, ad longiorẽ ordinẽ erexiſſet, cenſu cõſtituto honeſta miſſione exauctorauit. Iam hucuſq́; perductus liber iſte claudendus eſt, eiuſq́; prolixitatis modus adhibendus: verùm quia nonnulla etiam mihi in hoc adhuc video ponenda eſſe, quæ ſint illa proximus liber cõmodius indicabit, ne hunc tam prolixum vlterius oneremus.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Nonus.

Quid quotuplexq́; bellum, & unde cætera bellici exercitus uocabula, acierum, ſingularumq́; denominationum cauſæ.

QVoniam ſuperiori volumine, Sigiſmunde Pandulphe, vocabula militaris ac publici honoris priſca et præclara p varias eorũ origines & officia monſtrauimus, bellici nũc exercitus intactũ ne quid aliorum relinquatur is ſequẽs liber patefaciet, cauſaſq́; ſingulorum ac denominationes ſeorſum aperiet et explicabit.

Bellum quod eſt multiplex, ſuiſq́; diſtinctũ nominibus, cum aliud internum ſit, aliud externum, aliud ſeruile vel ſociale vel pyraticum, vt antè diximus, dictum à belluis quòd belluarũ ſit pernitioſa diſſenſio, vel vt Seruio placet, ſicut à lucendo lucus dictus eſt, ſic à nulla re bella bellum, eòquòd contrà ſit horridum et peſſimum, vnde bella horrida bella: alii à Belo qui primum gladium ferreũ produxit. Caſſi. primo hiſt. Poſtea Belus ferreum gladium primus produxit, à quo bellum placuit denominari: & eſt bellum tempus omne quo prę paratur aliquid pugnæ neceſſarium illis quo pugnetur, vel bellum eſt totũ tempus quo in militia ſumus, quod indocti noſtri temporis Guerram vocant, vt bellum Gallicum, bellum Punicum, bellum Macedonicum.

Duellum bellum videlicet, quòd duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur, vt inquit Feſtus Bellum enim ante duellũ vocatum, vt alii perhibent, eò quòd duæ ſint partes dimicantium, vel quòd altera faciat victorem, altera victum: poſtea verò mutata & detracta litera dictũ eſt bellum. Horat. prim. epiſt.

Græcia Barbariæ lento colliſa duello,
Stultorum regum & populorum continet æſtum.

Ouidius vi. faſtorum,

Hac ſacrata die tuſco Bellona duello, Dicitur, & latio proſpera ſemper adeſt. Liuius primo ab vrbe condita, Dic, inquit, ei quē primum ſententiam rogabat, quid cenſes? Tum ille puro pioq́ʒ duello quęrendas cenſeo. Idem .xxxvi. Si duellum, quod cum rege Antiocho ſumi populus iuſſit, id ex ſententia ſenatus, populique Romani confectum erit, tum tibi Iupiter Populus Rom. ludos magnos dies decem continuo faciet.

Tumultus grauius vrget quàm bellū: poteſt enim teſte Cicerone eſſe bellum ſine tumultu, tumultus eſſe ſine bello non poteſt. Quid eſt enim tumultus niſi perturbatio tanta, vt maior timor oriatur: vnde etiam nomē eſt dictum tumultus. Itaqʒ maiores noſtri tumultū Italicum, quòd erat domeſticus, tumultū Gallicum quòd erat Italię finitimus, præterea nullū tumultum nominabāt: grauius autem tumultum eſſe quàm bellum hinc intelligi licet, quòd bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent, ita fit quemadmodum dixi, vt bellum ſine tumultu eſſe poſſit, tumultus ſine bello eſſe non poſſit.

Turbam appellari Labeo ait, ex genere tumultus, idq́ʒ verbū ex græco cōtractum: turbā autem ex quo numero admittimus, ſi duo rixam cōmiſerint vtique non accepimus in turba id factū, quia duo turba nō propriè dicuntur: enimuero ſi plures fuerint decē aut quindecim homines turba dicetur: quid ergo ſi tres aut quatuor? turba vtiqʒ nō erit, & rectiſſimè Labeo inter turbā et rixā multum intereſt, ait nanque turbam multitudinis hominum eſſe perturbationem & cætum, ſed rixam duorum.

Prælia congreſſiones armatorū, certamina belli pugnęq́ʒ partes dicūtur. Lucilius .xxvii. Ro. po. victus vi & ſuperatus præliis ſæpe eſt multis, bello verò non vnquā. Liuius ab vrbe cond. ix. Quantalibet magnitudo hominis cōcipiatur animo, vnius tamē ea magnitudo hominis erit collecta paulò plus decē annorum fœlicitate, quam qui eo extollunt, quòd po. ro. & ſi nullo bello, multis tamen præliis victus eſt. Dicitur autē prælium ab imprimēdo hoſtes, vnde præla ligna quibus vua premitur vel à pręludendo, bellū enim quaſi præludendo incœptabant.

Pugna à bello differt & prælio: eſt enim vnius diei & belli pars, vt Cannenſis, Cremerenſis, multaq́ʒ continet prælia, cū aliud in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur, & à pugnis dicta, vel quòd ab initio vſus fuiſſet in bello pugnis cōtendere, ꝙ primo bellū pugnis incœptabant. Lucretius li. iii. rerum na. Arma antiqua manus, vngues, dētesq́ʒ fuerunt: Caſſio. li. i. hiſt. Inter ipſos quoque aduerſarios, vt ſcitis, nō erant plus armata certamina, ſed pugnis ſe feruida quęlibet laceſſebat intentio, vnde & pugna nomen accepit. Pugnare etiā eſt manus cōſerere, expugnare verò pugnando vincere, expugnare nauē ſimiliter, teſte Calliſtrato, eſt eā aut ſpoliare, aut mergere, aut diſſoluere, aut pertūdere, aut funes eius excidere, aut vela cōſcindere, aut anchoras inuolnere de mari, quo equidem miror illud Pſalmographi Sępe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Iſrahel, etenim non potuerūt mihi, pro eo quod eſt oppugnauerunt ſiue impugnauerūt: ſi enim nō potuerūt mihi, profecto nō expugnauerūt ſed oppugnauerūt: græcè autē magis eſt oppugnauerunt ſiue impugnauerunt q̄ expugnauerūt, pro eo ſignificato accepit interpres, niſi librariorum vitio ita ſcriptum ſit.

Gymnicum

Gymnicū certamen velocitatis eſt ac viriū gloria,cuius locus gymnaſiū dicitur, vbi exercētur Athletæ,& curſorū volocitas cōprobatur , hoc alii veterū Pentathlum , alii Quinquertum dixerūt:id autem genus exercitationis in his quinq; artibus conſtat,iactu diſci,curſu,ſaltu,iaculatione,lucta.Ouidius in faſtis, Ceſtibus & iaculis et miſſo pondere ſaxi Brachia per luſus experienda dabant.

Luctatio laterum complexus,quibus cominus certantes vtuntur.

Exercitum militum copiā dicimus nō vnā cohortē tātum, neq; vnam alam, ſed numeros multos militum, legionum vel legiones cū ſuis auxiliis continentem: nomen autem exercitus ab exercitatione traxit, vel vt Varroni viſum eſt, exercitus quòd exercitando melior fit.

Copias plurali tātum numero de exercitu:copiam verò aliarū dici rerum teſtis eſt Seruius cōment.ii.æneid.in hoc tamē numero cōtra Seruium vſus venit eruditorū.Saluſtius in Catili. Poſtremo ex omni copia Catilinæ,neq; in prelio, neq; in fuga quiſq̄ ciuis ingenuus captus eſt.Idem in eodē,Dum ea Romę gerūtur Catilina ex omni copia,quā & ipſe adduxerat & Manlius habuerat,duas legiones inſtruit.Idem in eodē,Sed ex omni copia erat quarta pars inſtructa militaribus armis.Liuius bel.Mace.li.v.Ipſe paucos poſt dies ſex milia ſuorum militum,ex ea copia quæ Lamiæ repēte colligi potuit,non ita multos Aetholos ducit.Statius.vii.Theb.Premit indigeſta ruētes copia,& quę ſit mecū,teſte Virgi. copia luſtro.Teren.in eunucho teſte Donato in cōment.ſex homines copias ducit militem ſcilicet,Paraſitum,Doracē,Siriſcum, Simalionem,Sangam,cum inquit,militem ſecum ad te quantas copias adducere.

Expeditio dicta quòd milites ac bellatores expeditos curis & domeſticis affectibus abſolutos eſſe oportet.

Legionis proprietatē vt ab eligēdo vel ab electione militū maximè & Seruius & Varro de vita patrū libro tertio dictā,interpretātur,ita circa eius numerū omnes penè variāt. Seruius in primis nobilis grammaticus,variis in locis Virgilii mentē interpretādo. Nam in legione,inquit,nō niſi.ccc.equites erant. Virgi.in ſeptimo,Equos numero pater eligit omni,Stabāt trecenti nitidi in pręſepibus altis.Vnde & alibi,Trecēti ſcutati omnes noti, Idē Legiones propriè peditū ſunt, turmæ verò equitū. Virgilius in nono,Cætera tū legio cāpis inſtructa moratur. Varro de lingua latina,milites dicti quòd triū miliū primo legio fiebat,atq; ſingulæ tribus Tacienſiū,Ramnēſium,Lucerū milia militū mittebant.Cintius autem de re militari libro ſexto auctore Gellio no.atti.xvii. ita ſcriptū reliquit,In legione ſunt cēturię ſexaginta,manipuli triginta,cohortes decem.Flauius Vegetius.ii.de re militari,Macedones,Gręci,Dardani phalanges habuerūt, in vnáq; phalāge nouē milia armatorū cenſebātur, Galli Celtiberi pluresq; barbaræ nationes cateruis vtebātur,in quibus ſena milia armatorum erāt.Romani legiones habent quibus ſingulis ſena milia & eo amplius, interdum eo minus cēſuerunt eſſe.Plutarchus in vita Romuli, Legiones ſingulæ ſex miliū peditū & ſexcentorum equitum cōplebant numerum.Liuius li.xxxviii.ab vrbe cond. Cum eas legiones quatuordecim ſcripſiſſent,quòd plus q̄ quinq; milia peditū trecēti equites in ſingulis legionibus eſſent.Idem in eodem, Ob ea nouos exercitus conſcribi

placuit quatuor legiones in Ligures, vti ſingulę quina milia & ducentos pedites ccc. haberet equites, ſociorũ item Latini nominis quindecim milia peditũ addita & octingẽti equites. Idem trigeſimoſexto, Romana acies vnius propè formæ & hominum & armorum genere, duæ legiones Romanæ, duæ ſociũm ac latini nominis erant, quina milia & quadrigenos ſingulæ habebant. Idem lib. octauo, Scribebantur quatuor ferè legiones quinis milibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecentis. Idem lib. xl, Et prętere a ſupplemento adducta quo amplius duabus legionibus, quàm x. M. & quadringenti pedites ſexcenti equites eſſent, & ſocium latini nominis duodecim milia ſexcenti equites, quorum forti opera du obus aduerſus Celtiberos prælijs vſus Q. Fuluius eſſet, quos ſi videretur ſecũ deportaret. Legionem autem ſex milium & ducentorum hominũ primus C. Marius, Pomp. Feſto teſte deſcripſit, cum antea quatuor milium fuiſſet, vnde etiam vocabatur Quadrata. Euſebius in eccleſiaſtica hiſtoria, Noſtrorũ verò & Tertullianus hæc memorat, & apud Gręcos Apollinaris, qui etiam ipſam legionem pro inſignis facti miraculo mutato nomine vocitatam dicit ad imperatore fulmineam. Tertullianus verò M. impe. epiſtolas nunc etiam haberi dicit, quibus de his apertius indicadit. Vnde autem tanta inter doctiſſimos rerum geſtarum ſcriptores varietas oborta ſit, Seruius in comment. xi. lib. ęnei à ſeipſo penè diſſentiẽs his verbis oſtendit, Legio autẽ habebat duodecim cohortes, ſexaginta cẽturias, licet in his rebus acceſſu temporis, ducum varietas ſemper immutauerit militiæ diſciplinam. Vnde Liuius belli Punici libro ſecundo, Numero peditũ equitumq́ legiones auctas, milibus peditum & cẽtenis equitibus in ſingulas adiectis.

Legio Linteata Samnitum fuit ſic dicta, ꝙ Samnites intrãtes ſinguli ad aram velis linteis circundatam, non ceſſuros ſe Romano militi iurauerunt. Liuius lib. decimo, Primoribus Samnitum ea deſtinatione obſtrictis, decem nominatis ab imperatore eis dictum vt ius viſum legerent, donec xvi. M. numerũ confeciſſent, eò legio linteata ab integmento conſepta, quo ſacrata nouitas appellata eſt.

Phalanx lingua Macedonum legio eſt, teſte Seruio in comment. lib. ii. Aenei. Liuius ab vrb. cõd. xxxii, Et cohortes inuicẽ ſub ſigniſq́ cuneũ Macedonũ, Phalangem ipſi vocant, ſi poſſent vi perrumperent, emittebant. Idem xxxvii. Decem & ſex milia peditum more Macedonũ armati fuere, qui Phalangitę appellantur.

Agmen ordinata propriè multitudo dicitur, vt eſt ambulantis exercitus ab agendo, id eſt, eundo dictum: neq́ enim in vno loco ſtans agmen vocatur, aut ſi inuentum fuerit, vſurpatum eſt.

Cohors, inquit Varro, quòd vt in villa pluribus tectis cõiungitur, ac quiddam fit vnum, ſic ex manipulis pluribus copulatur cohors, à cohærendo quòd cohęreat cuncta quę interius ſunt, vt in villa quòd circa eum locũ pecus cogeretur, vel ꝙ coërceat obiectu ſuo extraneos, & adire prohibeat: huius numerum varium eſſe inuenio. Plutarchus in vita Pelopidæ, Primus Gorgias ex quadringentis electis viris, quibus ciuitas exercitationẽ dietamq́ in arce Thebana militantibus præbuit, ſacram cohortem, vt ferunt, ordinauit, & propter hoc cohortem ex ciuitate vocauerunt. Ephorus autem cohortem quingẽtos eſſe viros affirmat: Calliſthenes verò ſeptingẽtos, quidam alii quod Polybius ſenſit, nonaginta milium idoneum

neum numerũ perhibent,alii aliter. Ioſephus belli Iudaici lib.iii, Decem autem cohortum ſingulæ mille pedites habebat:in cæteris verò xiii. ſexcenti pedites,& centeni viceni equites erant.

Cohors prętoria eſt dicta,quòd à prętore non diſcedebat: Scipio enim Aphricanus primus fortiſſimũ quemque delegit qui ab eo in eo bello non diſcederet, & cætero munere militiæ vacaret, & ſexquiplex ſtipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum eſt, & militum parua quoq; manus ſex vel ſeptem in vnũ collecti viri qui vnũ ſignum ſequuntur,ſic dicti ſiue ꝙ bellum primo manu incœptant,vel quòd antequã ſigna eſſent,manipulos, id eſt, faſciculos alicuius herbę ꝓ ſignis habebãt, à quibus Manipulares milites poſtea dicti ſunt.

Globus,vt inquit Vegetius tertio de re militari,is dicitur,qui à ſua acie ſuperatus vago ſuperuẽtu incurſat inimicos,cõtra quẽ alter populoſior vel fortior mittitur globus. Liuius lib.ii. ab vrbe cond. In eum hæc gloriantem cum globo ferociſſimorum iuuenum Romulus impetum fecit. Idem lib. xxi. Alii fugientes pugnantium globo illati hęrebant,alios redeuntes in pugnam auertebant fugientium agmen.

Cuneus eſt collecta in vnum militũ multitudo: vnde propter quòd in vnum coit huiuſmodi coitio in vnum,cuneus quaſi coneus, quòd in vnum omnes coẽant atq; cogantur,in tria milia, ea nec eſt equitum ſed peditum multitudo quæ iuncta cũ acie primo anguſtior, deinde latior procedit,& aduerſariorũ ordines prorumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur, nec eſt cunei determinatus militum numerus,ſed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramen dicimus ſubterraneum occultũ,aut à cuneorum ſimilitudine omnem materiam nodoſam quam ſubintrant ſcindentium,aut potius ab animali quod eſt lepori perſimile appellatum, quod ſub terra foſſa latere ſolitum eſt.

Gaudet in effoſſis habitare cuniculus antris, Martialis:
Monſtrauit tacitas hoſtibus ille vias.

Sunt qui non cuniculum ſed cuniculos plurali tantum dici numero debere arbitrentur, quod à quodã noſtrę huius ętatis aliàs doctiſſimo hiſtoriarũ ſuarum libris,contra multorum vſum eruditorum depromptum admiror. Vegetius, Inuentum eſt remedium,per noctem ſub fundamentis muri cuniculum fodi. Item alibi, Aliud genus expugnationis eſt ſubterraneum atq; ſecretum,quod cuniculum vocant,à leporibus qui cauernas ſub terris fodiunt, ibique conduntur. Sic & Cæſar ſcriptor elegantiſſimus. De tertia vigilia animaduerſum eſt aggere fumare,quem cuniculo hoſtes ſuccenderant. Sic Liuius belli Macedonici lib.viii. Ibi commiſſis operibus cum è foſſa cuniculum pateret iter. Sic Curtius, Vltima peſtis vrbis fuit cuniculo ſubruptus murus,per cuius ruinas hoſtis intrauit: Qđ vt nequeat, Apollonia nobilis quondam ciuitas documento nobis ſit. Nam cum ingenti admodum obſideretur exercitu, & cuniculis milites minus ambigerent intra mœnia penetrare, id cum Apolloniatibus per ſpeculatores denũciatũ eſſet, eiuſmodi nuncio perturbati,conſternatiq; ſunt omnes,quòd nec tempus nec locum ſcire poſſe videbãtur,quo emerſuri forẽt hoſtes: tunc verò Trypho Alexan

drinus

drinus qui ibi fuerat ingenio ſummo intra murum plures ſpecus deſignauit, & fodiendo terram,progrediebatur extra murum dũtaxat per ſagittæ emiſſionem, & in omnibus vaſa ænea ſuſpendit,ex his in vna foſſura quæ contra hoſtiũ ſpecus fuerat vaſa pendentia ad plagas ferramentorum ſonare cœperunt, ita ex eo tumultu intellectum eſt,qua vrbis parte aduerſarii cuniculos agentes intrà penetrare cogitabant, ſic liniatione cognita temperauit ænea feruentis aquæ & picis, deſuper & ſtercoris humani & arenæ coctæ candẽtis,deinde noctu pertudit crebra foramina, & per ea repente perfundendo qui in eo opere fuerunt hoſtes omnes necauit. Maſſilienſes ſimili modo per cuniculos obſeſſi cum numero ſupra triginta ſpeculatum miſiſſent, ab his eo percepto loco quo cuniculi agebantur, intra murum baratrum ampliſſima longitudine & amplitudine vti piſcinam fecerunt,eamq́ꝫ è puteis & è portu impleuerunt, ita cum ſpecus eſſet repente naribus apertis,vehemens aquę vis immiſſa ſupplãtauit fulturas,quiq́ꝫ intra fuerant & ab aquæ multitudine & à ruina ſpecus ſunt oppreſſi. Ambrachienſes pauidi ne etiam ſubrutis muris facta in vrbem via per cuniculũ eſſet,ſilentio facto pluribus locis aure admota ſonitum fodientium captabant, quem vbi acceperunt aperuere rectam in cuniculũ viam,nouáque haud magni operis aduerſus hoſtes qui in cuniculo erant excogitata res eſt. Doliũ enim ferreum à fundo pertuſum quo fiſtula modica & ferrea inſeri poſſet,operculũmq́ꝫ etiam ferreũ,etiam ipſum pluribus locis perforatum fecerunt, tenuique pluma completum ore in cuniculum verſo poſuerunt per oculíque foramina prælongæ haſtæ ad ſubmouendos hoſtes eminebant, ſcintillam leuam ignis plumæ inditam folle fabrili ad caput fiſtulę impoſito flando accenderunt,inde non ſolum magna vis fumi,ſed acrior etiam fœdo quodam odore ex aduſta pluma cum totum cuniculum adimpleſſent,haud durare conſiſtereq́ꝫ quiſquam intus potuerat.

Forficem ordinationem militarem vocant cuneo oppoſitam, nam ex lectiſſimis militibus in .v. literam ordo cõponit,& illum cuneum excipit atq́ꝫ ex vtraque parte concludit, frons dicta quòd aduerſus hoſtes ſpectat, hæc in pugna publica ſi ſapienter diſponitur plurimum iuuat: ſi imperitè quanquam optimi bellatores ſunt mala ordinatione franguntur.

Serra pręliari dicitur cum aſſidue acceditur receditúrque neque vllo tempore conſiſtitur,dictáq́ꝫ proinde ſerra: hæc à ſtrenuis direpta ante frontem opponitur hoſtibus,vt turbata acies reparetur.

Alæ exercitus ordines qui circum legiones dextra ſiniſtráque tanquam alæ in auium corporibus locabantur. Vt lib.vi.de re militari apud Cincium ſcriptũ eſt, Vir.iii.æn ied. Dum trepidant alæ ſaltuſq́ꝫ indagine cingunt.
Liuius ab vrbe condita xxviii: Siniſtra ala ab Romanis & cohortes quæ admiſerant ſigna in prima acie pugnabãt,& ſunt alæ xxx.equites in exercitu, ſint licet qui pluribus quàm xxx.equitibus alam cõſtitui cenſeant. Liuius ab vrbe cond. xxxviii. His ala mille fermè equitum,hoc gemmam vocant.

Turma teſte Feſto & Varrone quaſi terna,e in v abiit,quòd terni eqtes ex tribus tribubus Ticienſiũ, Ramnenſiũ & Lucerũ fiebant. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuere. De ſingulis enim cẽturiis decem dabantur,& fiebat turma,

ma, itaq; ſi Pomponio credimus ſingularũ decuriarũ decuriones dicti: quidam volunt, quorũ eſt Fronto decurionem eſſe turmæ, quę conſtat ex duobus & xxx. equitibus. Cyaxares autem primus, Herodoto teſte, Aſianos dicitur per turmas diuiſiſſe: iuſiſſeq; ſagittarios ab equitibus, alióſq; ab aliis ſeorſum eſſe, antea cum permixti & confuſi eſſent.

Nodus propriè eſt denſa peditum multitudo, ſicut turma equitũ, vt lectum eſt in diſciplina militari, ſic dictus pro difficultate quòd vix poſſit reſolui.

Acus exercitus inſtructio dicitur, quòd ea pars militum vehementiſſima eſt ad hoſtem vulnerandum acumine telorum.

Acies exercitus inſtructus dicta, quòd ferro armata ſit, & acumine telorum.

Claſſes equites dicebãtur, ob diuiſionem exercitus, qui poſtea Manipuli dicti, vel pro turmis equeſtribus à quibuſdam claſſicis quæ habent, vnde non ab re à nobili poëta dictũ, Claſſibus hic locus eſt. Claſſes etiam partes populi. Liuius primo ab vrde condita, Tum claſſes centuriáſque & hunc ordinem ex cenſu deſcripſit, vel paci decorum vel bello, ex his qui centum milia æris aut maiorem cenſum haberent. lxxx, fecit centurias quadragenas ſeniorum ac iuniorũ: prima claſſis omnes appellati, ſeniores ad vrbis cuſtodiam vt præſto eſſent, iuuenes vt foris bella gererent. Claſſici, vt inquit Gellius vii. noct. Atti. dicebantur non omnes qui in claſſibus erant, ſed primæ tantum claſſis homines, qui centum xxv. milia æris ampliſſimè cenſi erant, infra claſſem autẽ appellabantur, ſecundæ claſſis cæterarumq; hominum qui minore ſumma æris quàm ſupra dixi cenſebantur. Columella, claſſes non maiores quàm denum hominum faciundę, quas Decurię appellant antiqui. Quintilianus primo inſti. Non inutilem ſcio ſeruatum eſſe à præceptoribus meis morem, qui cum pueros in claſſes diſtribuerent, ordinem dicendi ſecundum vires ingenii dabant. Claſſes nauium poſtea ſubiere, vetuſtiusq; fuit, Pomp. auctore, multitudinem hominũ quàm nauiũ claſſem appellari: Diodoro enim teſte, ab ipſo orbis primordio animãtia omnia eſſe generata, eodémque modo & homines à principio genitos dicunt, in agris paſtum quærẽtes ſylueſtri & incondita vita vixiſſe, quibus herbæ & arborum fructus vltro victum præberent: belluas inſuper his fuiſſe infenſas, quibus vt obſiſterent, claſſes & cœtus hominũ ob timorem factos aiunt communis vtilitatis gratia, auxiliaq; inuicẽ prębita, & loca habitaculis quęſita. Claſſes clypeatas antiqui dixere, quas nunc Exercitus vocamus, claſſis verò ꝓcincta exercitus inſtructus & paratus ad bellũ maximè cũ exercitus cinctus erat Gabino ritu ſiue cinctu, cõfeſtim pugnaturus.

Caſtra pro exercitu tantum pluraliter. Liuius punici belli lib. v. Valerius Ancias vna caſtra Magonis capta tradit. Idem in eodem, Exuitur caſtris atque ita nocte ac die bina caſtra hoſtiũ oppugnata, bina proinde non duo caſtra dixit. Idem lib. ix. Sed cum vna caſtra in fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conſpectu habebant, caſtra autem quaſi caſta ob hoc dicta quòd illic caſtraretur libido. Quòd ſi ab ea origine ortum traxerit, apud noſtros inane nomẽ eſſe quis dubitat? Quotus enim inter hos homines inuenitur, qui pudorem pudicitiam caſtitatemq; colat, qui non prorſus cupiditatibus cuncta irrideat atque contemnat? quotus qui non proſtibulo congredi malit, quàm cum hoſte manus conſerere

ſerere? quotus qui non libentius de expugnanda adoleſcẽtulorũ pudicitia,de virginibus violandis,de vi inferenda ingenuis,de ſuis ſtupris,ſceleribus,flagitiis ſermonem conferat,quàm de hoſtibus inuadendis,de excipiẽdis vulneribus,de morte pro dignitate appetenda,de ignominia fugienda,de gloria comparanda,de tolerantia,de patientia,& de labore? Quòd ſi quando forte cõtigit,vt te,quiſquis es lector,in horum hominum caſtra vel potius luſtra conferas,videbis ibi ſuper lectulis non continẽtiſſimos duces Fabricium,Aemilios,Scipiones,Hannibalem, Alexandrum,ſed militares homines,& eos qui cæteris dignitate excellunt,iuxta meretrices exoletas,ſcorta,& pueros meritorios accubantes,molliſſimis verbis & flagitioſiſſimis,& ad concitandam Venerem nedum caſtrandam accommodatis,inter ſe colloquentes: Vbi autem calere iam res cœperit, hic alius ructet,& vomat: mingat alius & pedat: ibi luditur,hic bibitur,atq; vt ex huiuſmodi euenire ſolet ſæpenumero rixa exorta eſt. Nullus,vt ſummatim reliqua cõplectar,pudor in eorũ verbis,nulla in rebus temperantia,nulla religio,nulla modeſtia,nullũ conuiuio maiorũ dignũ ſilentiũ,ſed ſumma obſcœnitas,blaſphemię,clamor,cõfuſio, perturbatioq; rerum omnium: quod veterum diſciplina nefas quidem erat, aut delicatum, aut parũ pudicum inferre ſermonem, ibi nõ modo verbis non abſtinent turpibus,ſed cętera etiam faciunt quę à verecũdo homine dici non poſſunt.

Metari caſtra diuidere, & loca militibus in caſtris aſſignare,vel ponere caſtra, vel mutare. Lucanus in primo,

Audax Heſperios veniam metator in agros.

Tabernę appellatio,Vlpiano teſte,declarat omnè vtile ad habitandum ędificium,non ex eo quòd tabulis claudatur, inde tabernacula & contubernales. Tabernam etiam domicilii genus antiquiſſimum Romanis fuiſſe, teſtimonio ſunt exteræ gentes, quæ adhuc tabulatis habitant ædificiis. vnde etiam tecta caſtrenſia,militumq; tentoria quibus ſolis ardores tempeſtateſq; imbriũ,ac frigoris iniurias vitant,quàmuis pellibus tegerentur,tabernacula dicta ſunt. Liuius belli Macedonici lib. iii. Tabernaculum regium pro vallo in conſpecto maximè tumulo vt terrorem hoſtibus ſuiſq; ſpem & fiduciam faceret,poſitũ. Cicero in Verrem act. vii. Nam in ipſo aditu atq; ore portus, vbi primum ex alto ſinus ad vrbem ab littore inflectitur,tabernacula carbaſeis intenta velis collocant.

Tentoria pro eo dicta, quòd tendantur funibus atq; palis,vnde & hodie prætendere dicitur vt olim. Ouidius in Heroi.

Illic Aeacides,illic tendebat Achilles.

Virgilius in primo æneidos,

Nec procul hinc Reſi niueis tentoria velis
Agnoſcit lachrymas.

Papyliones tentoria dicuntur,auiculæ prouolantis ſimilitudine. Helius Spartianus in vita Seueri ſeptimi, Idem in omnium expeditione ante omnes militarem cibum ſumpſit ante papyliònem.

Hybernacula caſtrenſia ad obſidionem potius quam ad oppugnationem hyemando ædificia. Liuius libro quinto ab vrbe condita, Cum ſpes maior imperatoribus Romanis in obſidione quàm in expugnatione eſſet, hybernacula etiã res noua militi romano ędificari cœpta, cõſiliũq; erat hyemãdo cõtinuare bellũ.

Impedimenta caſtrenſem ſupellectilẽ dixere: impedire enim quaſi irretire eſt, & in pedicam trahere. Liuius vigeſimonono, Interim Romani impedimentis quoq; omnibus traductis contractiſq; in vnũ locum, quia iam moueri videbant hoſtem, nec ſpatium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. Idem vigeſimotertio, Lixæ caloneſq; & alia turba cuſtodiæ impedimentorum oppoſita.

Commeatus pro cibariis ad alimoniã reipublicæ, aut exercitus, aut alicuius multitudinis commeantis dicimus. Liuius trigeſimoſexto ab vrbe cõdita, Cum exercitibus cõmeatus quoq; omnis generis ex Aſia venturos in præſentia curæ eſſe Aetolis debere, vt copia frumenti ſuis & annona tolerabilis rerum aliarum ſuppeditentur. Cõmeatus priuatim etiam dicitur. Cicero pro lege Manilia, Iam cõmeatu & priuato & publico prohibemur. Ab imperatore etiam militibus

cõmeatus

commeatus dari dicitur,id eſt,tempus quo ire & redire commodè poſſint,vel facultas ad tempus à militia recedendi eundique quò velint,ad præſcriptum diem reuerſuri.

Munimenta munitiones ſunt caſtrorum cæterarúmque rerum quæ contra aduentum hoſtium muniunt,ſiue vallo & foſſa,ſiue alio quouis modo quo ſint milites ab hoſtium,vt dixi,aduentu vel incurſu muniti.

Monumenta i mutata in v & v in o,ſepulchra,ſtatuæ,tituli,libri,cæteraque quę nos alicuius rei præteritæ moneant recordari : nam quòd de futuro quidam volunt ideo ſepulchra appellari monumenta,quòd noſtræ mortis moneant falſum arbitror : in honorem enim mortui illa tantummodo fiunt, non in publicam præceptionem.

Athleta vir fortis venatórque qui perúncta corporis flexibilitate cũ beſtia dentata luctatur, vt motibus ſuis ſpectantibus placeat, & ſanguine ſuo voluptatem populo præſtet. Liuius belli punici lib.xi. Athletarũ quoque certamẽ tum primo Romanis ſpectaculo fuit,& venatio data leonum & pãtherarum, & propè huius ſęculi copia ac varietate ludicrum celebratum eſt. Sabinus autem & Caſſius & generaliter omnes,artem ludicram non facere Athletas opinantur. Horum ſpectaculum fabricis tam clarum & actione tam tetrum, in honorem Scythicę Dianæ quæ ſanguinis effuſione gaudebat,ab Athenienſibus repertum eſt,damnoſa profectò publicè priuatimque nocens delectatio,quod facile colligi poteſt ſi in mentem venerit ex hiſtoriis rei huius initium progreſſuſque,apud noſtros quãto publici cenſus impendio,quantáque inſaniæ proxima dictu cura,quãto demum populi ſtudio,plauſu ac labore conſtiterit, tot milibus ſimul gladiatorum paribus,tanto elephãtorum precio, tigrydumque & leonum ac pardorum gregibus, onagrorum quoque, equorum ferocium atque animaliũ diuerſi generis è toto orbe terrarum omnium tranſmiſſis, ſyluis omniũmque gentium venatibus romano famulantibus theatro: adde illam ædificandi luxuriem cunctas terra pelagóque marmoreas columnas in ludorum vſum & artificum ſummis ingeniis expolitas,cuius princeps inſaniæ haud conticendus eſt Scaurus is qui ædilis in theatri ſcænam opus dierum paucorũ, & quod paucis lignis ac funibus attolli poterat, ſuffecturũ oculis populi talibus gaudentis, trecentarũ ſexaginta talium monſtra columnarum intulit, fecitque opus, vt ſcriptum eſt,maximum omnium quæ vnquam fuere humana manu facta. Curionẽ quoque ex ſuperioris æui monumentis accepimus, qui ciuili bello pro Cæſaris partibus in Aphrica occubuit, vt Scaurum quem opibus ęquare non poterat ſuperarit ingenio,non marmoreum vt ille,ſed ligneum theatrum,duplex tamen ac penſile meditatus,populum victorem gentium, ludis victum & periculis plaudentem ſuis mira arte ſuſpendit, vt ridentes interius ſtupentéſque ipſi exercitus ſpectatoribus riſui fierent & ſtupori. Iam inde ab exordio primus regum noſtrorum Romulus fuit, omnem qui in his rigidam, tetricamque illam Sabinorum pudicitiam circumuenit, inde porrò Titi potentia,principali diuitiarum perfuſo flumine cogitauit ædificium fieri,vnde caput vrbium cerni potuiſſet,cum theatrum quod eſt hemiſphærium græcè dicatur ἀμφιθέατρον,quaſi in vnum iuncta duo viſoria, conſtet eſſe nominatum,ſpeciem

ciem eius area concludens, vt & currentibus aptum daretur ſpatium, & ſpectantes omnia facilius intuerentur, dum quædam prolixa rotunditas vniuerſa colligeret: quæ autem latini certamina, Agones alii vocant, ab à quod ſine ſonat & γωνία angulus, quia, vt Feſto placet, locus in quo huiuſmodi ioci facti ſunt ſine angulo ſint. Alii aliter atq; aliter dici putant. Ouidius primo faſtorum,

Nominis eſſe poteſt ſuccinctus cauſa miniſter,
  Hoſtia celitibus quo feriente cadit.
Qui calido ſtrictos tincturus ſanguine cultros,
  Semper agat ne roget, nec niſi iuſſus agat.
Pars quia non veniant pecudes, ſed aguntur ab actu,
  Nomen agonalem credit habere diem.
Pars putat hoc feſtum priſcis agonalia dictum,
  Vna ſit vt proprio littera dempta loco.
An quia præuiſos in aqua videt hoſtia cultros,
  An pecoris lux eſt ipſa notata metu.
Fas etiam fieri ſolitis ætate priorum
  Nomina de ludis græca tuliſſe diem:
Et prius antiquus dicebat agonia ſermo,
  Veráque iudicio eſt vltima cauſa meo.

Bellona Martis ſoror & bellorum dea cui proprio ſanguine ſacerdotes ſacrificabant, Lactantius atq; Lucanus teſtes ſunt, tunc quo ſectis Bellona lacertis ſæua mouet cecinere deos: & eſt dicta à bello Bellona, quæ nunc duellona à duello vt inquit Varro.

Minerua virtutum præſul quam principem & inuentricem belli ferunt, dicta quòd bene moneat: hanc enim pagani pro ſapientia ponebant. Cornificius verò quòd figuretur pingatúrq; minitans armis eandem dictam putat, galeatā enim haſtam tenet & clypeum: alii nōnulli vel quòd minueret vel minueretur dictam putant: quamobrem eadem Capta ſiue capita dicta ſit, incertum eſt. Variȩ enim ſunt huius nominis cauſæ. Ouidius tertio faſtorum,

Cælius ex alto qua mons deſcendat in ęquum,
  Hic vbi non plana eſt ſed propè plana via eſt.
Parua licet videas Captæ delubra Mineruȩ,
  Quæ dea natali cœpit habere ſuo.
Nominis in dubio cauſa eſt, Capitale vocamus
  Ingenium ſolers, ingenioſa dea eſt,
An quia de capitis fertur ſine matre paterni,
  Vertice cum clypeo proſiliiſſe ſuo?
Aut quia per domitis ad nos captiua Faliſcis
  Venit & hoc ſigno ſyllaba prima docet:
Aut quòd habent legem capitis quæ pendere pœnas
  Exilio iubeat furta reperta ſuo.
A quacunque trahas ratione vocabula, Pallas
  Pro ducibus noſtris ægida ſemper habet.

R Hæc

Hæc eadem & tritonia dicta eſt, quòd tẽporibus Ogygis ad lacũ vel ripam Tritonis fluminis in virginali fertur apparuiſſe habitu.

Pallas autem ſecundum Victorinum, à Pallene inſula Thraciæ, vel à gigante quem occidit dicta eſt: & ſanè duo hæc Antonomaſia ſine proprio ſunt nomine nonnunquam à poëtis prolata. Virgi. ii. æneid. Tritonia reſpice Pallas Inſedit nymbo effulgens & Gorgone ſæua.

Mars ab eo quòd maribus præeſt in bello, vt Varroni placet, licet tria ſint genera conſuetudinũ, ſicut apud Iaxamathas Tanais fluminis hoſtio proximos, vbi eaſdem artes fœminæ quas viri exercent, adeò vt ne militiæ quidem vacent: viri enim pedibus inhærent, ſagittiſque depugnant: illæ equeſtre prælium ineunt, nec ferro dimicant, ſed quos laqueis intercepere trahendo conficiunt: vel apud Amazones vbi ſolæ fœminæ, vel apud Romanos aliasq; gentes multas vbi ſoli mares dimicant: vel Mars dictus quòd Sabinis arreptus vbi & Mamers idẽ eſt oſca lingua quod Mars: etenim cum ſæuit, gradiuus dicitur: cum trãquillus eſt, dicitur eſſe Quirinus. Huius in vrbe duo erant templa, vnum Quirini intra vrbem quaſi cuſtodis, id eſt, tranquilli: alterũ in Appia via extra vrbem propè portam, quaſi bellatoris, id eſt, gradiui: in bello enim gradum inferunt qui pugnant, aut impigrè gradiuntur. Ac ſicut Epaminũdas Bœotium agrum Martis Orcheſtram, & Xenophon Epheſum belli officinam appellat, ſic Romani tunc belligeri templum Martis quem ferociſſimum omnes deum & armigerum dicunt, & ob id bellis armisq; præeſſe, hunc & Liberũ vnũ eundemq; demũ arbitrãtur nonnulli, Romaniq; vtrunque patris appellatione venerantur: alterũ Liberum patrem, alterũ Marſpitrem, id eſt, Martẽ patrem cognominantes. Hinc etiam Liber pater bellorum potens probatur, quòd cum primum ediderũt auctorem triumphi: hoc etiam apud Lacedæmonios ſimulachrũ eius haſta inſigne non thyrſo demonſtrat, ſed cum thyrſum tenet quid aliud q̃ latens telum gerit, cuius mucro hædera lambente protegitur? quod oſtendit vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. Habet etiam hædera vinciendi obligandique naturam, nec non & calor vini cuius Liber pater eſt auctor, homines ad furorem bellicum vſque propellit: propter cognatum ergo vtriuſque effectus calorem, Martem ac Liberum vnum eundemq; deum eſſe voluerunt.

Mauors figuratũ eſt vt induperator, auctore Seruio in cõmento primi æneid: ab aliis quòd magna vertat ſic dictus.

Gradiuus mars ſiue mauors dictus eſt, à gradiendo, eò quòd in bello gradum inferant qui pugnant, aut impigrè gradiãtur: vel à gradiẽdo in bella vltro citroq;, ſiue ab vibratione haſtæ q᷑ Græci dicũt κραδαίνω: vel ut alii, qa gramine ſit ortus, q᷑ interpretant᷑ quia corona graminea in re militari maximæ eſt honorationis.

Feretrius iupiter dictus eſt à ferendo, quòd pacem ferre putaretur, ex cuius templo ſumebant ſceptrum per quod iurarent, & lapidem ſilicem quo fœdus ferirent. Alii cum Acron Cecinenſium rex à Romulo victus & infeſto telo traiectus eſſet, eiusq; ſpolia, Ioui votis nuncupatis, Romulus ad vrbem reuerſus dicaret, hoc tropheum Ioui ſtatutum cognomen deo addidit feretrio Ioui à feriendo hoſtem: eſt & à ferendo vt antè diximus. Propertius,

Nunc

Nunc ſpolia in templo tua condita cauſa Feretri
Omine quòd certo dux ferit enſe ducem.
Seu quis victa ſuis humeris hæc arma ferebat,
Hinc feretri dicta eſt ara ſuperba Iouis.

Ianus faciendis fœderibus præeſt. Nam poſtquam Romulus &, T. Tatius in fœdera conuenerunt, Iano ſimulachrum duplicis frontis effectum eſt, quaſi ad imaginem duorum populorum. Ganius Baſſus in eo libro quem de diis compoſuit, Ianū bifronte fingi ait, quaſi ſuperū atq; inferum ianitorem.

Ouidius in faſtis,

Quicquid vbiq; vides, cœlum, mare, nubila, terras,
Omnia ſunt clauſa noſtra patentq; manu.
Me penes eſt vnum vaſti cuſtodia mundi,
Et ius vertendi cardinis omne meum.
Omnis habet geminas hinc atq; hinc ianua frontes,
E quibus hæc populum ſpectat & ille larem.
Vtq; ſedet veſter primi quoq; limina tecti,
Ianitor egreſſus introitusq; videt.
Sic ego proſpicio cœleſtis ianitor aulæ,
Eoas partes heſperiasq; ſimul.

Eundem quadrifrōtem legimus, quaſi vniuerſa climata maieſtate complexum: Nec mirum ſanè apud aliquos bifrontem, quadrifrontem apud alios eſſe: nam alii præter hæc eum dici deum volunt, in quo ortus eſt & occaſus. Horatius,

Matutine pater, ſeu Iane libentius audis.

Alii anni totius deum, quem in quatuor tempora conſtat eſſe diuiſum: anni autem eſſe deū illa res probat, quòd ab eo prima pars anni nunc nominatur: Hunc chaos, Patulicum & Clauſium etiam appellauit antiquitas. Ouidius in faſtis,

Me chaos antiqui, nam ſum res priſca, vocabant.
Nomina ridebis modo nanque Patulicus, idem
Et modo ſacrifico Clauſius ore vocor.

Horum duorum nominum ratio hæc eſt, quia bello valuæ eius patent, pace clauđūtur. Huius etiā rei hęc cauſa narratur, cū bello Sabino quod virginū raptarū gratia commiſſum eſt, Romani portam quæ ſub radicibus collis viminalis erat, quæ poſtea ex euentu Ianualis vocata eſt, claudere feſtinarent quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquā eſt clauſa mox ſponte patefacta eſt: cumq; iterū ac tertiò idem contigiſſet, armati plurimi pro limine quia claudere nequibāt cuſtodes ſteterunt, cumq; ex alia parte acerrimo prælio certaretur, ſubitò fama pertulit fuſos à Tatio Romanos, quam ob cauſam qui aditum tuebantur territi profugerunt, cumq; Sabini per portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam vim torrentium vndis ſcatentibus erupiſſe, multáſque per duellum cateruas aut exutas feruenti, aut deuoratas rapida voragine deperiſſe: ea re placitum vt belli tempore velut ad vrbis auxilium profecto deo, fores reſerarentur. Ianualis porta vt alii perhibent ab Iano dicta, idcóque ibi poſitum iam ſignum, & ius inſtitutum à Pompilio, vt ſcribit in annalibus Piſo,

vt ſit aperta ſemper, niſi cum bellum ſit: nuſquam tamen traditum eſt memoriȩ, vt inquit Varro, Pompilio rege fuiſſe apertam, ſed poſt eius regnum, teſte Liuio, T. Manlio coſ. bello Carthagineſi primo cōfecto, bello itē Actiaco finito ab imperatore Cæſare auguſto, paçe terra marique parta. Hunc autē apud nos Ianum omnibus præeſſe ianuis nomen oſtendit: quod eſt veriſimile, nam & cum claui & virga figuratur, quaſi & rector viarum & omnium portarum cuſtos: belli licet geminæ ſint. Virgilius in primo æneid.

Sunt geminæ portæ belli ſic nomine dicunt
Religione ſacræ & ſæui formidine Martis.
Centum ærei claudunt vectes æternáque ferri
Robora, nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.
Has vbi certa ſedit patribus ſententia pugnæ,
Ipſe quirinali trabea cinctúque gabino
Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul,
Ipſe vocat pugnas, ſequitur tum cætera pubes,
Aereaque aſſenſu conſpirant cornua rauco:
Hæc & tum æneadis indicere bella Latinis
More videbatur triſteſq́ recludere portas.

Pactum à pactione dictum auctore Vlpiano, inde & pacis nomen appellatum eſt: ſed eſt pactum duorum cōſenſus atq́ conuentio, pactio verò duorum pluriúmve in vnum placitum atq́ conſenſus Liuius libro ſexto ab vrbe condita, Cuius ſpei moram pati cum fortuna obſeſſorum non potuiſſet, confectáque paucitas oppidanorū, opere, vigiliis, vulneribúſq́ ſemper eoſdē vrgebat, per pactionem vrbe hoſtibus tradita, inermes cum ſingulis emiſſi veſtimentis, miſerabili agmine penates reliquerant.

Pax ſignificationis notam habet. Virgil. in ſeptimo,
Pars mihi pacis erat dextram tetigiſſe tyrāni. Pax venia, Idem in iii. æneí.
Sed votis precibuſq́ iubent expoſcere pacem.
Pax propiciatio. Idem in eodem, Exorant pacem diuûm. Pax beniuolētia. Idem in iiii. Pacemq́ per aras exquirunt. Pax quoq́ teſte Priſciano lib. v. tam ſingulariter quàm pluraliter prolata idem poteſt ſignificare, ſed pluraliter non vtimur, quia auctoritas deficit: quod à grammaticorū principe dictum non parum admiror, maximè cum apud nonnullos & quidem probatos & ſumma auctoritate præcellentes latina lingua viros, pluraliter prolatū inueniam. Lucretius rerum naturalium libro quinto, Ventorum pauidis paces animaſq́ ſecundas.
Varro de vita patrū lib. iii. Animaduertendū primū quibus de cauſis & queadmodū conſtituerunt paces, ſecundū qua fide & iuſticia eas coluerint. Hor. i. epi.
Bella queis & paces longum diffudit in æuum? Idem lib. ii.
Hoc paces habuere bonæ ventique ſecundi.
Hoc de pacis vocabulo et eius vſu dictum ſatis ſit impræſentiarum. Effectus autem ſunt, vt in ea populi proficiant, vtilitas gentiū cuſtodiatur: vt hæc bonarum artiū decora ſit mater, hȩc eadē mortaliū genus reparabili ſucceſſione multiplicans, facultates ꝓtendat, mores excolat, tātúmq́ boni in ſe cōtineat vt terrenis in

rebus

rebus nihil gratius ſoleat concupiſci, nihil deſiderabilius, nihil poſtremò melius poſſit inueniri: proinde non ab re poſt triumphos & Romani imperii firmiſſimum ſtatum, D. Veſpaſianus tranquillitatis, pacis & concordiæ templum ędificare decreuit, in quo ea diuitiarum largitate vſus vt omnia in illud phanum collecta eſſent, quorũ viſendorũ ſtudio per orbẽ totũ q̃ ante eũ fuerant vagabantur.

Fœdus lex, nonnunquam pax quæ fit inter diſſidentes, ſic dictum vel q; inter fœdera interponatur fides: vnde Varro, Per hos etiam nũc fit fœdus quaſi fidus. Ennius ſcribit dictum in re militari vel à fœcialibus, id eſt, ſacerdotibus per quos fiunt fœdera, vel ab hyrco vel hœdo, f, litera addita quod veteres in graui ſignificatione ponebant, vt, Sanguine fœdantem quos ipſe ſacrauerat ignes: vel à porca fœde & crudeliter occiſa lapidibus, cuius mors optabatur ei qui à pace reſiliſſet: vnde poëtarum doctiſſimus:

Pòſt inter ſeſe poſito certamine reges
Armati Iouis ante aram paterasq; tenentes,
Stabant & cæſa iungebant fœdera porca.

Arabum in huiuſmodi iungendis fœderibus non porcam ſed interiorẽ manus partẽ iuxta pollicẽ incidere mos fuit, acciperéq; ex vtriuſq; veſte filũ, & ex vtriuſq; ſanguine lapides ſeptem in medio iacẽtes perungere, Dionyſiũ ac Dianam inuocantes, hiſq; peractis denique hoſpites eos vel amicos nunciare. Scythæ & Lydi in huiuſmodi ſimiliter, Herodoto teſte, ſe ſauciant hauſtúque mutuo ſanguinis fœdus fulciunt, non ſuo tantũ more ſed Mœdorum quoq; vſurpata diſciplina: belloenim quod geſtũ eſt anno poſt Ilion captũ ſexcenteſimoquarto inter Illyricem Lydum & Aſtiagem Medię regem, hoc pacto confirmata ſunt fœdera. Romanis autem cum Aetolis his legibus fœdus ictum eſt, Imperium maieſtatémque populi romani genus Aetolorũ conſeruato ſine dolo malo, ne quem exercitum qui aduerſus ſocios amicóſque eorum ducet per fines ſuos tranſire ſinito, néve vlla ope iuuato, hoſtes eoſdẽ habeto quos populus Ro. armáq; in eos ferto, bellumq; pariter gerito, perfugas fugitiuos, captiuos reddito romanis ſociíſque, præterq̃ ſiqui capti cũ domos rediiſſent iterũ capti ſunt, aut ſiqui eo tẽpore ex his capti ſunt qui tũ hoſtes erant Romanis cũ inter præſidia romana Aetoli eſſent: aliorũ qui cõparebũt intra dies centũ Corcyræ eorũ magiſtratibus ſine dolo malo tradãtur. Qui non cõparebũt, quando quiſq; primus eorũ inuẽtus erit reddatur. Obſides xl. arbitratu cõſulis romani dato, ne minores duodecim annorum neu maiores xl. Obſes ne eſto prætor, præfectus equitũ, ſcriba publicus, neu quis qui antè obſes fuerit apud Romanos. Cephalania extra pacis leges eſto. De pecuniæ ſumma quam pẽderent penſionibusq; eius nihil ex eo quod cũ conſule cõuenerat mutatũ: pro argento ſi aurũ dare mallent, dare cõuenit: dũ pro argenteis decẽ, aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorũ iuris aliquãdo fuerũt, qui eorũ, T. Quintio, Cn. Domitio coſſ. pòſt eos coſſ. aut armis ſubacti, aut volũtate in ditionẽ populi ro. venerũt, ne quæ eorũ Aetoli recepiſſẽt vel in Aetolia decẽ vrbes agroſq;, Acarnanũ ſunto. Alia etiã inſigni fœderis forma, auctore Liuio, ex decẽ legatorũ ſentẽtia in hæc verba cũ Antiocho cõſcripta eſt, Amicitia Regi cũ populo Romano his legibus & cõditionibus eſto, ne quem

exercitum qui cũ populo Romano ſociíſve bellũ geſturus erit Rex ꝑ fines regni, eorúmve qui ſub ditione eius erunt tranſire ſinito, ne cómeatu, neu qua alia ope iuuato. Idem Romani ſocíique Antiocho & his qui ſub imperio eius erunt pręſtent, belli gerendi ius Antiocho ne eſto cum illis qui inſulas colunt, néve in Europã tranſeũdi gratia excedito vrbibus, agris, vicis, caſtellis. Cis Taurũ montem vſq; ad Tanaim amnẽ, et à valle Tauri vſq; ad iuga qua in Lycaoniã vergit, ne qua arma efferto: ex his oppidis, agris, caſtellisq; q̃bus excedat, ſi qua extulit, quæ quoq; oportebit recte reſtituito, nec militẽ neu quẽ aliũ ex regno Eumenis recipito, ſi qui earũ vrbiũ ciuéſq; abſcedũt regno cũ rege Antiocho vltrà q̃ fines regni eius ſunt, Apameã omnes ante diẽ certã redeant: q ex regno Antiochi apud Romanos ſocióſque ſunt, his ius abeundi manendíque eſto, ſeruos fugitiuos, ſeu bello captos, ſeu quis liber, captus, aut tranſfuga erit reddito. Romanis ſociíſq; elephantos tradito omnes, neque alios parato: tradito & naues longas armamentáque earum, neu plures quàm decem naues, nec vllam quæ plus quàm triginta remis agatur habeto, néve minorem ea: belli cauſa quod ipſe illaturus erit, ne nauigato citra Calicandrum, neu Sarpidonium promontoria, extra quæ ſi qua nauis pecuniam, ſtipendium, aut legatos, aut obſides portabit, milites mercede conducendi ex his gentibus quæ ſub ditione populi Ro. ſunt Antiocho regi ius ne eſto, ne voluntarios quidẽ recipiendi, & Rhodiórum ſociorúmve quæ ædes ædificiáque intra fines regni Antiochi ſunt, quo iure ante bellum fuerũt, eo Rhodiorum ſociorúmve ſinito: ſi quę pecunię debentur, earum exactio eſto: ſi quid ablatum eſt, id conquirendi, cognoſcendi, repetendíque idem ius eſto: ſi quas vrbes quas tradi oportet hi tenent quibus Antiochus dedit, et ex his pręſidia deducito vtíque recte tradantur curato, argenti probi talenta attica xii. milia dato intra duodecim annos pẽſionibus ęquis, talentũ néve minus pódo lxxx. Romanis póderibus pẽdat, & tritici xl. milia modiûm Eumenĩ regi, talẽta cccl. intra quinquennium dato, & pro frumento quod æſtimatione fit, talenta cxxvii. obſides romanis xx. dato, & triennio mutato, ne minores octodenûm annorum, neu maiores quàm quadragenûm: ſi qui ſociorum populi Romani vltro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi ius eſto, dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiã accipiat: controuerſias inter ſe iure ac iudicio diſceptẽt: aut ſi vtriſq; placebit, bello: de Hannibale Pœno & Aetolo, Thoante, & Miluna, Symmacho, & Acarnane, & Chalcidẽſibus Eubolida & Philippomene dedendis, in hoc quoque fœdere conſcriptum eſt, vt ſi quid poſtea addi immutaríve placuiſſet, vt id ſaluo fœdere fieret. Eſſe etiam tria fœderum genera quibus integrè paciſcerentur amicitias ciuitates regéſque, apud probatiſſimos auctores inuenio. Vnum cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus poſſet dedita eſſent, quę ex his habere victor quibúſq; mulctari eos velit, ipſius ius atque arbitrium eſſe. Alterum cum pares bello ęquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent: tunc enim repeti reddíq; per conuentionem res, & ſi quarum turbata bello poſſeſſio ſit, eas aut iuris antiqui, aut partis vtriuſque commodo componi. Tertium eſt genus cum qui nunquàm hoſtes fuerint ad amicitiam fœciali fœdere integrè iungendã coẽant, eos neque dicere, neque accipere leges, id enim victoris

victoris & victi eſſe: & quanquam auctore Liuio, nulla vetuſtior fœderis memoria ſit, quàm eius quod inter Albanos Romanóſque ictum eſt, Theſeum tamen primo fœdera inueniſſe. vi. natur. hiſtor. lib. teſtis eſt Plinius.

Sancta propriè dicimus auctore Vlpiano quæ nec ſacra neq; prophana ſunt, ſed ſanctione quadam ſunt confirmata, vt ſanctæ leges, ſanctione enim quadam ſubnixæ ſunt: quod enim ſanctione quadam ſubnixum eſt, id ſanctum eſt, etſi deo non ſit conſecratum.

Sanctum, teſte Martiano, eſt quod ab iniuria hominum defenſum atque munitum eſt. Liuius belli maced. lib. ix. Iam ne à legatis quidem qui iure gentium ſancti ſunt violandis abſtinere inſidias poſitas eundi ad T. Quintium: ſanctum autem dictum eſt à ſanguinibus.

Sagmina autem dicebant herbas verbenas quę ex loco ſancto carpebantur, legatis proficiſcentibus ad fœdus faciendum, bellumq; indicendum. Liuius lib. .i. ab vrbe cond. Iubente rege, ſagmina, inquit, te rex poſco. Rex ait, purã tollito: fœcialis ex arce graminis herbã puram attulit. Idem belli punici lib. x. Fœciales cum in Aphricam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipſis poſtulantibus ſenatus conſultum in hæc verba factum eſt, vt primos lapides ſiliquos primaſq; verbenas ſecum ferrent, vt vti Po. Ro. his imperaret ita fœdus ferirent: illi prætorem ſagmina poſcerent, herbæ id genus ex arce ſumptum dari fœcialibus ſolet. Has etiam herbas legati Po. Ro. ſolebant ferre, vt ab his defenſi atque muniti eſſent, ne quis eos violaret: ſicut legati Grçcorũ ea ferebant quę Ceritia vocabãtur.

Obſides ab obſidio, quia propriè ab obſeſſis dantur: vel obſides pro obfides, quòd ob fidem patriæ præſtandã dantur, teſte Feſto. Vas idem quod obſes à vado dictus, quia dato vade licet abire & vadere: inde vadatus dicitur obſtrictus vel ſub fidei iuſſione ambulans, ſicut Feneſtella ait, Penes quem vadatus amicitiæ nodulo tenebatur.

Hoſtis apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nũc hoſtis perduellio. Varro, Hoſtis antè eo verbo dicebãt peregrinum qui ſuis legibus vterentur: nũc dicunt eum quem tunc dicebãt perduellem. Cicero primo officiorum, Ex quo etiam illud animaduerto ꝙ qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur, verbi lenitate rei triſtitiam mitigante: hoſtis enim apud maiores noſtros is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus, indicant duodecim tabulæ, aut ſtatutus dies cum hoſte, itemq; aduerſus hoſtem æterna auctoritas, quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt, eum quo cum bellum geras, tam molli nomine appellare? quanquam id nomẽ durius efficit iam vetuſtas: à peregrino enim receſſit, & propriè in eo qui arma contrà ferret remanſit. Caius de verborum ſignificatione, Quos nos, inquit, hoſtes appellamus eos veteres perduelliones appellabãt, per eam adiectionem indicantes eum quibus eſſet bellum. Vlpianus verò vbi ad legem Iuliam maieſtatis, Plane quiſquis, inquit, lege Iulia maieſtatis reus eſt, hoſtili animo aduerſum rempub, vel principem animatus eſt: hoſtes etiam dicuntur & ſunt qui nobis, aut quibus nos publicè bellũ decreuimus, cæteri prædones aut latrones appellantur. Hoſtire æquare eſt, hoſtimentum æquamentum, vnde & hoſtes dicti ſunt quia ex æqua cauſa pugnam adeunt.

Hecatombe

Hecatombe Iul. capitol.teſte, Sacrificium eiuſmodi eſt,Centum arę vno loco ceſpititię extruuntur,& ad eas centum ſues centumq́; aues mactabantur.Iam & imperatorum ſacrificium ſit,centum boues,centum aquilæ,ſi cętera huiuſmodi anima'ia centena feriuntur,quod quidem etiam Græci quondam feciſſe dicuntur cum peſtilentia laborarent.

Hoſtiæ ſacrificia dicũtur quæ antè ab his fiunt qui in hoſtem pergunt,dictæ ab eo quòd & hoſtire eſt ferire. Harum gratia Trebatius lib .i. de religionibus docet eſſe duo,alterum in quo voluntas dei per exta diſquiritur, alterum in quo ſola anima deo ſacratur,vnde & aruſpices animales hoſtias vocant, vtrunq; hoſtiarum genus diuino carmine ſuo Virgil. oſtendit,& primò quidem id quo voluntas numinum per exta monſtratur, Mactat, inquit, lectas de more bidentes: & mox,pecudumq́; recluſis Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta. Alterum id eſt,in quo hoſtia animalis dicitur quo his tantũ anima ſacratur oſtendit,cum facit Entellum victorem Erici mactare taurum ,Nam vt exploret animalis hoſtiæ cauſas,ipſo vſus eſt nomine,Hãc tibi Erix meliorem animã pro morte Daretis,& vt nũcupata vota ſignificaret,ait,perſoluo,quod de voto propriè dicitur: vtq; oſtenderet perſolutũ diis,ſignificauit dicens, Sternitur,exanimiſq; tremens procumbit humi bos.Idem circa hoſtiam animalem,Sanguine placaſtis ventos & virgine cæſa Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras,Sanguine quęrendi reditus animáque litandum argolica.Nam cum animam,id eſt,hoſtię nomen poſuit,& litare,ſignificat ſacrificio facto placaſſe numen.

Victimæ verò ſacrificia quæ poſt victoriam fiunt dictæ ſunt,vel quòd vinctæ ad aras ducebantur,vel quòd ictu percuſſæ victriciq; dextra cadebant: de hoc,ſuperioréq; vocabulo licenter plerũq; cõfidit auctoritas. Ouidius primo faſtorum, Victima quę dextra cecidit victrice vocatur,Hoſtibus à domitis hoſtia nomẽ habet. De altero tantum.Liuius ab vrbe cõdita xxii,Donec inſuper eques cui Ducario nomen erat facieq; noſcitans cõſulẽ,inquit,Hic eſt cũ popularibus ſuis qui legiones noſtras cecidit,agróſque & vrbem eſt depopulatus: iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœde ciuium dabo.

Poſtliminium Scæuola.P.filius iunctum eſſe putat verbũ, vt ſit in eo & poſt & limen, vt quæ à nobis aliena ſunt cum ad hoſtem peruenerint, & ex ſuo tanq̃ limine exierint,hinc cũ redierint,pòſt ad idẽ limẽ poſtliminio rediiſſe videantur.

Præda teſte Varrone ab hoſtibus capta,quòd manu capta,dicta quaſi parida.

Manubiæ,vt Q. Aſconio Pediano placet,ſunt præda imperatoris pro portione de hoſtibus capta: manubias autem à præda , vt in libris rerum verborumq́; veterum ſcriptum eſt,in hoc diſtare exiſtimauerunt,vt ſit præda ipſa rerum quę captæ ſunt,Manubiæ verò appellatæ ſint non præda ſed pecunia per quęſtorem Po.Ro.ex præda vendita,contracta: per quæſtorẽ autem,quod dictum eſt,oportuit pręfectum ærarii ſignificari,nã cura æraria à quęſtoribus ad pręfectos tranſlata eſt. Liuius ab vrbe cód. xxxvi. P.Cornelius Scipio Galliã pjuinciã ſortitus, priuſquam ad bellum quod cum Bois gerendum erat proficiſceretur, poſtulauit à ſenatu vt pecunia ſibi decerneretur ad ludos,quos prætor in Hiſpania quum eſſet inter ipſum diſcrimen pugnæ vouiſſet, nouum & iniquum poſtulare

ſtulare eſt viſus. Cenſuerunt ergo quos ludos inconſulto ſenatu ex ſua vnius ſententia vouiſſet, eos vt idem manubiis ſi quam pecuniam ad id reſeruaſſet vel ſua ipſe impenſa faceret. Eſt tamen nonnunquã inuenire ita ſcripſiſſe quoſdam non ignobiles ſcriptores, vt aut temere aut incurioſe prędam pro manubiis, et manubias pro prędа poſuerint: aut tropica quadã figura mutatione vocabuli fecerint, quod facere conceſſum eſt, ſcitè id peritèq; facientibus: ſed qui propriè atque ſignatè locuti ſunt, ſicuti plures, & M. T. auctor diligentiſſimus in oratione quam dixit de lege Agraria, manubias pecuniam dixerunt. In libris quoq; Etruſcorum lectum eſt iactus fulminum manubias dici. Manubies denique dicuntur ornamenta regum, vnde & Petronius Arbiter, Tot regum manubies penes fugitiuum repertæ.

Reſignatum æs dicitur militi, cum ob delictũ aliquod iuſſu tribuni militum, ne ſtipendium ei detur in tabulas refertur: ſignare enim dicebant pro ſcribere.

Aerarii milites ab ære dicti, teſte Varrone, quòd ſtipendia facerent: hinc ipſum ſtipendium à ſtipe dictum, quòd æs quoque ſtipem dicebant: & milites ſtipendiarii ideo quòd eam ſtipem pendebant. Ab eo etiam Ennius, Pœni ſtipendia pendent: ſtipem autem eſſe nummum ſignatum teſtimonio eſt, & pro eo q; datur in ſtipendium militi, et quòd ſpondetur pecunia, quod ſtipulari dicitur.

Pecunia quam belli neruos eſſe non dubium eſt, vt inquit Cic. teſte Varrone dicta, quòd in pecore cum paſtoribus conſiſtebat. Plinius natur. hiſt. xxxiii. Seruius primus ſignauit æs, ſignatúmque nota pecudum, vnde & pecunia appellata. Caſſi. li. vii. Pecunia à pecudis tergo nominata, Gallis auctoribus ſine aliquo adhuc ſigno ad metalla tranſacta.

Aes alienum miles etiam habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit quod vſum numeratæ pecuniæ pręſtabat, vt de beneficiis libro quinto inquit Seneca.

Denarii quaſi deni, teſte Varrone, quòd denos æris valebãt, ſicut quinarii qui quinos. Victruuius Archi. lib. iii. Noſtri autem primo fecerunt antiquum nummum, & in denario denos æreos conſtituerunt, & ea re compoſitio nominis ad hodiernum diem denarium retinet. Didymus autẽ à decima libella dictum putat. Plinius nat hiſto. xxxiii. Et placuit denarius pro decem libris ęris, quinarius pro quinque, ſeſtertium pro dipodio & ſemiſſe: libræ autem pondus ęris imminutum bello Punico primo cum impenſis reſpub. non ſufficeret, conſtitutúmq; vt aſſes ſeſtario pondere ferirentur: ita quinta parte facta lucri, diſſolutúmq; æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera roſtrum nauis: in triente verò & quadrante as, quadrans antè triuncis vocatus à tribus vnciis. Poſtea Hannibale vrgente, Q. Fabio Maximo dictatore, aſſes vnciales facti, placuitq; denarium xvi aſſibus permutari, & quinarium octonis, ſeſtertium quaternis, ita reſpub. dimidium lucrata eſt: in militari tamen ſtipendio ſemper denarius pro decem aſſibus datus. Nota autẽ argenti fuerunt bigæ atq; quadrigæ, & inde bigati quadrigatiq; dicti: paulò pòſt lege Papyriana hemiũciales aſſes facti. Licinius Druſus in tribunatu plebis octauã partem ęris argento immiſcuit, qui nunc Victorianus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt: antea enim hic nummus ex Illyrico

ex Illyrico aduectus mercis loco habebatur:eſt autem ſignatus victoria,& inde nomen Aureus nummus poſt annum ſexageſimum ſecundum argenteus,aucto re incerto,percuſſus eſt,q anno vrbis quingenteſimo octuageſimoquinto, Q.Fabio coſ. quinque annis ante bellum punicum ſignatus eſt,eòque Po. Ro. ne quidem ante Pyrrhum regem deuictum vſus fertur fuiſſe. Etiam aurei nummi, & argentei,& æreì apud alias gẽtes vſum & originẽ Lucanus his verbis expreſſit.

Primus Theſſaliæ rector telluris Ionis
In formam calidæ percuſſit pondera maſſæ,
Fudit & argentum flammis aurúmque moneta
Fregit,& immenſis coxit fornacibus æra.

Nummus,non à numero,nec à Numa Pomp. dictus, ſed à nomen quòd principum nominibus priſco more effigietur,vel potius, Ariſtotele. v. Ethi. teſte,ob hoc vocatur,quòd non à natura,ſed à lege quæ νόμος dicitur eſt inductus.

Seſtertius teſte Priſ. de figuris numerorum & ponderibus,Nummus eſt duarum ſemis librarum,vnde ſeſtertius dicitur quaſi ſemiſtertius: de quo Aruntius, Seſtertius olim dupondius & ſemis quaſi ſemiſtertius, quo tempore denarius decuſſis precium valebat. Varro de lingua latina lib. v. Seſtertius quòd ſemis tertius,dupondius enim & ſemis antiquus ſeſtertius eſt. Victruuius lib. iii. archi. Quod efficiebatur ex duobus aſſibus & tertio ſemiſſe,ſeſtertium vocauere. Plinius natur. hiſt. xxxiiii. Et placuit denarius ꝓ decẽ libris æris,quinarius ꝓ quinq;, ſeſtertius pro dupondio ac ſemiſſe. Plutarchus in vita M. Antonini xxv. Milia romani decies ſeſtertiũm appellãt. Helius Spartianus in vita Heliogabali,Idem nunquam minus centum ſeſtertiis cœnauit,hoc eſt,argenti libris triginta.

Talentum quanti ſit quia de eo variant ſcriptores,neceſſarium exiſtimaui diuerſorum auctorum dicta ſubiicere. Liuius. xxxiiii. ab vrbe cõdita,Ingens numerus bello Punico captiuorũ, quorum Hannibal cum ab ſuis nõ redimeretur vænundederat,multitudinis eorum argumẽtum eſt quòd Polybius ſcribit centum talentis eam rem Achæis ſtetiſſe,cum quingentos denarios precium in capita quot redderentur dominis ſtatuiſſent: mille enim ducẽtos ea ratione Achaia habuit captiuos Italicos. Adiice nunc pro portione quot veriſimile ſit Græciam totam habuiſſe, qua ratione oſtenditur ſex milia denariorum habere talentum: nam quinquageni denarii pro mille ducentis captiuis dati, colligũtur ſexcenta milia denariorum,centum ea oſtendit fuiſſe talẽta: centeſima autem pars ſexcentorum milium,ſex milia inueniũtur: denarii autem illo tempore nummi argentei erant,quod in eodem oſtendit Liuius, Signati,inquit,argenti lxxxiiii. milia fuere Atticorũ Tetradrachma vocant: trium verò denariorum argenti in ſingulis eſt pondus. Idem Liuius xxxvii. Oſtenditur magnum talẽtum atticum lxxx. habere libras & paulò plus, cum ſupradictorum computatio manifeſtet lxxxiiii. libras & quatuor vncias habere talentum,quod eſt ſex milia denariorum,Liuius,Talentum ne minus pondo lxxx. Romanis ponderibus pendebat. Simili modo Aegyptium,vt Varro & Plinius inquit xxxiii. natur. hiſt. Idem Liuius, Sic decreuit ſenatus vt non pluſquàm ternæ libræ & quaternæ vnciæ ſingulis deſint talentis: & ſciendum ſecundum Liuii computationem,quòd centum Minæ

tum Minæ atticæ quarum ſingulæ lxxxv. drachmas habent, faciunt talentum magnum: nam minas lx. habet ſecundum Dardanum: quòd autē eſt magnum & minus oſtendit Terentius in Phormione, Si quis daret talentū magnum. Seneca in x. epiſt. xxiiii. ſeſtertia, id eſt, talentum atticum paruum. Priſcianus de pōderibus, Talentum Athenienſe paruum, minæ lx: Magnum, minæ lxxxiii. & vnciæ quatuor. A. Gelius noct. att. lib. iii. Ariſtotelem quoq; traditur libros paucolos Speuſippi philoſophi poſt mortem eius emiſſe talētis atticis tribus: ea ſumma fit nūmi noſtri ſeſtertia duo & ſeptuaginta milia. Idem libro quinto, Equus Alexandri regis & capite & nomine bucephalus fuit: emptū Cares ſcripſit, talentis xiii. et regi philippo donatum, æris noſtri ſumma eſt ſeſtertia ccc xii. Seruius autem in cōmento. v. æneid. Talentum ſecundū varias gentes variū pondus eſt. Apud Romanos eſt ſeptuaginta librarum, ſicut Plautus oſtēdit in Muſtel. qui ait duo talenta eſſe. cxl. libras. Legimus etiam talentum eſſe paululum: nam Homerus in ludis funebribus Patrocli vltima prēmia dicit duo talenta, quod cogit nos aliquid minimum intelligere: nam ſicut primus victor bouem accepit, conſequens non eſt vt dicamus quòd vltimus magnum accepit.

Pondo ſingulari numero caret teſte Foca. Dicimus tamen duo pondo, tria pondo, non bina pondo, aut terna. Quintilia. lib. primo inſtit. Quid quòd quędam ſingula proculdubio vitioſa ſunt, iuncta ſine reprehēſione dicuntur: nam duo, tres, & pondo diuerſorum generum ſunt. Barbariſmi autem duo pondo, & tripondo vſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & recte dici Meſſala confirmat, & idem eſt duæ, tres, quatuor libræ quod duo tria & quatuor pondo, vt quidam volunt, & ex multis colligitur, quod quidam auctores non vſquequaque probant. Liuius. xxii. lib. Argenti pondo bina & ſex libras in militem præſtaret. Idem libro tertio, Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iuſſu in capitolio Ioui donum dedit.

Spolia cum propriè ea tantum ſint quibus hoſtis ſpoliari poteſt, vt lorica, vel veſtis, abuſiue tamen ſpoliū dicitur quicquid ab hoſtibus tollitur. Liuius, Marcellus captis Syracuſanis cum cætera in Sicilia tanta fide & integritate compoſuiſſet vt non modo ſuam gloriam, ſed etiam maieſtatem Po. Ro. augeret, ornamenta, ſigna vrbis, tabuláſque quibus abundant Syracuſę Romam deuexit, hoſtium quidem illa ſpolia & parta belli iure, cæterum inde primum initium mirandi græcarum artium opera, licentiæq; hinc ſacra prophanáque omnia vulgo ſpoliandi, factum eſt.

Opima ſpolia ſunt quæ dux duci detrahit, dicta ab ope, vt inquit Varro, vel ab opere vt alii ferunt, & quidem doctiſſimi, cum ſit opus egregium & clariſſimum, belli ducem parem ſibi ductorem ſuperare.

Exuuias, & ſpolia, & hominum tegmina, aut veſtes dici poſſe, Virg. autor eſt, Exuuias, inquit, indutus Achilli: & cum de ſerpente in Geor. ſimili modo, Com poſitis nouus exuuiis nitidúq; iuuenta Iuuoluit. & Lucretius,
Nam ſæpe illorum ſpoliis volitantibus auctus.

Excubiæ diurnę ſunt, vigiliæ autem nocturnę, quas primo Palamedes Troiano bello auctore Pli. natur. hiſto. vi. inueniſſe traditur.

Induciæ

Induciæ quid ſint duobus modis M. Varro in libro hiſtoriarũ qui eſt de bello & pace diffinit, Inducię, inquit, ſunt pax caſtrenſis paucorum dierum. Idem alio in loco, Induciæ, inquit, ſunt belli feriæ ſed lepidæ magis atque iocundę breuitatis. Vtraque diffinitio quàm plana aut approbata eſſe videtur: nam neque pax eſt induciæ, bellum nanque manet, pugna ceſſat, nec in ſolis caſtris, nec paucorum tantum dierum induciæ ſunt. Quid enim dicemus, ſi induciis immenſum aliquid factis caſtris concedatur, nónne ideo induciæ non ſunt? aut rurſus quid eſſe id dicemus quod in primo annali Quadrigarii ſcriptum, Cn. Põtium Samnitem à dictatore romano ſex horarum inducias poſtulaſſe? Quid eſſe id dicemus quod à Liuio ab vrbe cond. x. ſcribitur, Tres validiſſimæ vrbes Etruriæ capitę, Volſcum, Peruſia, Aretium pacem petiere, & veſtimentis militum frumẽtoq́ꝫ pacti cum cõſule vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt? Quid illud quoqꝫ eiuſdẽ libro primo, Eaq́ꝫ clade haud minus quàm aduerſa pugna ſubacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt, agri parte mulctatis in centum annos inducię datæ, ſi inducię tantum paucorum dierum appellãdæ ſunt? Gręci autem ſignificantius conſignantiusq́ꝫ ceſſationem illam pugnæ dixerunt: nam quòd eo tempore non pugnetur & manus cohibeantur ἐκεχειρίαν appellauerũt: ſed profecto id non fuit Varroni negotium vt inducias ſuperſtitioſe diffiniret, & legibus rationibusq́ꝫ omnibus diffinitionum inſeruiret. Induciarũ autem vocabulũ qua ſit ratione factum, ex multis quæ iam legimus, probabilius id quod dicam videtur, Inducias ſic dictas arbitror quaſi tu dicas indicta ocia, vt in diem certum, vel in certum tempus non pugnetur nihilq́ꝫ incommodi detur, atque is dies, idve tempus vbi venit, inde vti iam pugnetur, idcirco ex his quibus dixi vocibus, quaſi per quędam coitum & copulam nomen induciarum connexum eſt. Aurelius autem Opilius muſarum lib. i. Induciæ dicuntur, inquit, cum hoſtes inter ſeſe vtrinqꝫ alteri ad alteros impunè & ſine pugna ineunt: inde ab eo inquit nomen eſſe factum videtur, quaſi iniæ. Has Lycaonem inueniſſe Troiano bello auctor eſt Plinius. vi. natur. hiſto.

Suppetiæ illa ſunt auxilia quæ maxime petuntur ab aliis, quæ præcipuè dantur iis qui ſub aliorum detinentur poteſtate. Suppetias etiam, auctore Fabio Placiade, auxilium vel adauxilium dicimus. Meuius in tragœdia Herculis, Ferte inquit ſuppetias optimi milites. Suetonius de Veſpaſiano, Legatum inſuper Syrię conſularem ſuppetias ferentẽ rapta aquila fugauerũt. Plautus in Epid. Sed memento ſi quid ſæuiunt ſenes, ſuppetias mihi non ſorori ferre. L. Apuleius libro ſexto metam . Et occipit ſtatim clamans vlulatibus auxilium validioris manus implorare, ſed fruſtra fletibus tumultum commouebat: quippe cum nullus afforet qui ſuppetias ei ferre poſſet, niſi ſola virgo illa captiua. Auguſtinus. viii. de ciuitate dei. Qui huic deferunt petitiones noſtras, inde referunt deorum ſuppetias ad auxilium. Cæſ. xii. commen. Et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias venire. Idem in eodẽ, Suiſq́ꝫ rebus timens elephantiſq́ꝫ. xxx. relictis ſuis finibus oppidiſqꝫ ſuppetias profectus eſt. Idem quoqꝫ in eodem, Atque ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit.

Stringa caſtrenſe vocabulum, interuallum turmarũ in quo equi ſtringuntur: vel

vel ſtringæ appellantur ordines rerum inter ſe continuatæ collocatæq; à ſtringendo dictę, vnde & ſtrigoſi nominantur, vt aiunt, corpore macilenti: vel ſtrigoſus apud veteres morbus dicitur iumentorũ, qui corpora ſtringit, aut fame, aut alterius vitii cauſa quaſi ſtringoſus. Maſurius Sabinus lib. xxvii. Cęſores, inquit, P. Scipio Naſica, & M. Pompilius cum equitũ cẽſum agerent, equum nimis ſtrigoſum & male habitũ, ſed equitem eius vberrimũ & habiliſſimum viderunt. Liuius. xxvii. Moram pugnæ attulit, q̃ Haſdrubal prouectus ante ſigna cum paucis equitibus ſcuta vetera hoſtium notauit, quæ antè nõ viderat, & ſtrigoſiores equos, multitudoq; maior ſolito viſa eſt. Stringere in re militari etiã nudare eſt, vnde enſem ſtrictũ, id eſt, nudatum dicimus. Liuius ab vrbe cond. vii. Piloq; poſito, ſtricto gladio in hoſtẽ impetũ facit. Idem in nono, Fluctuantemq; & inſtabilem aciem reddẽte grato clamore, ſtrictis gladiis haſtati, & principes inuadãt. Suetonius de Cæſare, Vtq; animaduertit vndique ſe ſtrictis pugionibus peti, toga caput obuoluit.

Defendere & offendere non ex vulgari conſuetudine, ſed admodũ propriè & latine accipienda: & eorũ alterũ ſignificat incurrere in aliquid & incidere, alterũ eſt auertere atq; depellere: quod hoc in loco à Quinto Claudio dicitur, Cum à Pœnis, inquit, hoſtes defẽndebãt facillime. Cernere dicebant antiqui cũ aliqui pugnarent inter ſeſe de re aliqua quã quiſq; ſuã diceret, Virg. Ingentis genitos diuerſis partibus orbis Inter ſe coiiſſe viros, & cernere ferro: quod nunc clariſsimo teſte ad Luciliũ Seneca, Decernere dicimus, ſimplicis illius verbi vſu amiſſo.

Recipere recuperare vel periculo liberare. Cicero in Catone, Nã niſi tuã amiſiſſes, ego nunq̃ recepiſſem. Virg. Frugẽſq; receptas, & torrere parant flãmis. Receptus is dicitur quò ſe exercitus recipit, vnde & ſigna receptui canere dicuntur. Liuius. xxxvii. ab vrbe cond. Coactus ergo periculo militũ prætor, receptui cani iuſsit, ne obiiceret incautos furentibus deſperatione ac rabie.

Prandium tametſi ex græco eſt ductũ, cũ meridianũ cibum cœnã vocarent, negare nõ poſſum aliũde à pleriſq; dici, & à parãdo maximè, quaſi parãdium, quòd milites ſiue bellatores ad bellũ vel pugnam paret: huic rei argumentum eſt præter auctorem comprobatũ vetus illud Leonidæ elogiũ: Hic enim Lacedæmoniorũ dux clariſsimus cũ eſſet in bello aduerſus Xerxem, quod ſupremũ ſibi atq; hoſtibus fuit, cũ ſexcentis ſuis famoſiſsima illa incitamenta dixit, Prandete commilitones tanq̃ apud inferos cœnaturi. Cato in quinto orig. Exercitũ ſuum pranſum, paratum cohortatus eduxit foras atq; inſtruxit.

Sub pileis ſeruos vęnum ſolitos ire, quorũ nomine venditor nihil prę́ſtaret, Cęlius Sabinus ſcriptum reliquit. Cuius rei cauſam eſſe ait, quòd eiuſmodi conditionis mancipia inſignita eſſe in vendendo deberẽt, vt emptores errare & capi non poſſent: neq; lex vendẽdi operienda eſſet, ſed oculis iam perciperẽt quodnam eſſet iam mancipiorũ genus, ſicuti, inquit, antiquitus mancipiorũ iure belli capita coronis induta veniebãt, & iccirco dicebãtur ſub coronis vęnire: namq; vt ea corona ſignum erat captiuorũ vænalium, ita pileus impoſitus demonſtrabat eiuſmodi ſeruos vænundari, quorum nomine emptori venditor nihil prę́ſtaret. Eſt etiam alia rationis opinio cur dici ſolitum ſit, Captiuos ſub corona vænundari,

dari, quòd milites cuſtodiæ cauſa captiuorum vænalium greges circundarent, eáque circunſtatio militum, Corona appellata ſit: enimuero id magis verum eſt quod ſupradixi, quod Cato in libro quem compoſuit de re militari docet. Catonis verba hęc ſunt, Vt populus ſua opera potius ob rem bene geſtam coronatus ſupplicatum eat, quàm re male geſta coronatus væneat. Iuſtinus epit. Trog. Pomp. xxxiiii. Vrbs ipſa Corinthus diruitur, populus omnis ſub corona venditur, ne hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur, ſerui ex eo deinde appellati de hominum ſtatu Floro auctore, quòd imperatores captiuos vendere iuberent, & per hoc ſeruare neq; occidere ſolerent. Auguſtinus ciuitatis dei libro vndeuigeſimo, Origo autem vocabuli ſeruorum in latina lingua inde creditur ducta, quòd hi qui iure belli poſſent occidi à victoribus conſeruabantur, ſeruiq; fiebant à ſeruando appellati, ſub haſta captiui væniebant, haſtæq; ſubiiciebantur ea quæ publice vænundabant. Liuius ab vrbe cond. iiii. Hoſtes præter ſenatores omnes vænundati ſunt, prędæ pars ſua cognoſcentibus Latinis atque Hernicis reddita, partem ſub haſta dictator vendidit. Sub iugum mitti dicuntur hoſtes, cum duabus haſtis in terrã defixis tertiaq; ſuperligata inermes, diſcinctis pectoribus terrã tenus ſub ea tranſire coguntur. Liuius ab vrbe cond. ix. Siquidem etiam quod quibuſdam in annalibus inuenio, Pontius Herennius Samnitum imperator vt expiaret conſulis ignominiam, ſub iugũ cum cæteris eſt miſſus. Sub vitem præliari dicuntur milites, cum ſub vinea militari pugnant. Lucilius, Neque prodire in altum, præliari procul ſub vitẽ. Sub vitem haſtas iacere eſt, cum eas ſub manu miles ſurſum mittit. Lucilius, Vt veles bonus ſub vitem qui ſubmiſit haſtas. Sub vineam iacere dicuntur milites, cum centurionibus a'lantibus iacere coguntur ſudes.

Deditio eſt quando victi hoſtibus ſe tradunt. Spontanea traditio, in qua rex ſi Liuio credimus, interrogabat, Eſtiſne vos legati oratoréſque miſſi à populo Collatino, vt vos populúmq; Collatinum dederetis? illis annuentibus, tum rex, Eſtne populus Collatinus in ſua poteſtate? ita eſſe illis denuò reſpondẽtibus, ſubiungebat rex, Deditiſne vos populumq; Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtenſilia, diuina humanaq; omnia in meam populiq; Ro. deditionem? cum omnia hæc illi dederent, tunc ille demum, At ego recipio: & hæc ſecundum veteres in re militari deditionis formula.

Victoria dicta, ꝙ vi, id eſt, virtute adipiſcatur: nam victoria dolo quæſita turpis eſt, & apud veteres maximi habebatur. Iuſtinus epit. Trog. Pom. xv. Et vt apparet, nõ odii ſed dignitatis gloria accenſos, donis, muneribuſq; inter ipſa bella contendebant: tanto honeſtius tunc bella gerebant, quàm nunc amicitiæ coluntur. Hanc quoque victoriam & virginem & deam communem cum Bellona & Marte finxit antiquitas, ꝙ hi in bello vtriq; parti poſſent fauere. Claudianus,

Ipſa duci ſacras victoria panderet alas,
Et palma viridi gaudens & amica tropheis,
Cuſtos imperii virgo quæ ſola mederis
Vulneribus nullumq; doces ſentire laborem.

Tibullus elegiarum ſcriptor,

Ecce

Ecce ſuper feſſas volitat victoria puppes,
Tandem ad Troianos diua ſuperba venit.
Ouidius viii. metamorph.
Et pendebat adhuc belli fortuna diuq́;
Inter vtrumque volat dubiis victoria pennis.

Armiluſtrum teſte Varrone ab ambitu luſtri, locus, id eſt, circus maximus, di-
ctus ꝙ circũ ſpectaculis ędificatus ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferre
tur pompa & equi currerent & ludentes ancilibus armati: luſtrũ autem, vt idem
inquit, nominatum tempus quinquennale, à ludendo, id eſt, ſoluendo, quòd quin
toquoq; anno vectigalia, & vltro tributa per cenſores perſoluebantur.

Armamentarium, vbi tormenta, & arma, & tela quæcunque ſint illa, ponũtur
ac ſeruantur. Liuius xxxi. Aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis
iniectus erat, conflagrauerunt, & tota regia & armamentariũ cũ ingenti appara
tu machinarũ, & tormentorum. Idẽ vigeſimonono, Tormẽta machinasq́; aduе-
xerat ſecum, & ex Sicilia miſſa cum cõmeatu erant, & noua in armamentario
multis talium operum de induſtria incluſis, fiebant.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGIS-
mundum Pandulphum, de re Militari
Liber Decimus.

De Militari cultu qui pro conſuetudine gẽtium & inuentu hominum uarius reperitur. Cap. I.

RElatis in militiam honore pub. dignis, Sigiſmũde Pandulphe,
& ꝓ virili mea eorum ac totius exercitus muneribus expreſſis,
ſui ſinguli cultus ornamenta reddemus, & primo quidem quæ
à maioribus circa hoc tradita ſunt ornamentorum genera, ar-
morum deinde, tormentorum, machinarumq́; rationes, materi-
as, genera, ſpecies, & formas: ſigna porro cognoſcendi in bellis
quę ſuperiori etiam tempore in vſu fuere, & intellectum & ſignificationẽ quam-
piam videãtur habere. Gradus igitur honorum ordinumq́;, ac magiſtratuum
diuiſiones habitus ipſe ſecernit, qui pro conſuetudine gentium & hominum in-
uentus varius reperitur. Apud Romanos toga veſtis erat qua primum ſexus om
nis & omni tempore interdiu & noctu vteretur, ſiue ſicut in conſuetudine habe-
batur quia in foro amicirentur, & à tegendo dicta quòd exterior ac longa veſtes
alias tegeret. Eius forma rotũda erat & fuſiore & quaſi inundãte ſinu, & ſub dex
tro veniens ſuper humerum ſiniſtrum obuoluta ponebatur, vt in operimentis ſi-
mulachrorum Romæ eſt aſpicere, vtq́; à Valerio Maximo de Scipione Naſica in
Mutium Scæuolam literis traditum eſt, Quoniam, inquit, conſul dum iuris ordi

nem ſequitur,id agitur vt cum omnibus legibus romanum imperium corruat, egomet me priuatus voluntati veſtræ ducem offero : ac deinde læuam manum apertæ togæ circundedit,ſublataq́ꝫ dextra proclamauit, Qui rempublicam ſaluam eſſe vult,me ſequatur.

Toga candida eademq́ꝫ cretata,in qua cãdidati,ideſt, magiſtratum petentes ambiebãt,addita creta quo candidior inſigniorq́ꝫ eſſet,vtq́ꝫ magiſtratuũ huiuſmodi cõpetitores innocentes viderẽtur ex habitu & nõ per ambitionẽ velle magiſtratus expoſcere . Gabinus cinctus eſt toga ſic reiecta vt vna eius lacinia reuocata hominẽ cingat. Hoc autem veſtimenti genere vtebatur conſul bella indicturus,ideo quia quum Gabii Cãpanię ciuitas ſacris operaretur bellum ſubitò euenit , tunc ciues cincti togis ſuis ab aris ad bella profecti victoriam adepti ſunt:vnde is ortus eſt mos. Virgilius,Ipſe quirinali trabea cinctúque gabino Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul.

Toga palmata ea dicebatur qua triumphãtes & qui palmã meruerũt vtebantur: vocatur & toga picta eo ꝙ victorias cum palmis intextas haberet. Hanc palmatam tunicã & togam pictam,vt inquit Iulius Capitolinus,Gordianus ſenior primus Romanorũ priuatus ſuam propriam habuit,cum ſuperiori tempore etiam imperatores de capitolio acciperent, vel de palatio . Prætexta & toga picta quæ inſignia quondã magiſtratuum Etruſcorum erant,primus Tullus Hoſtilius rex Romanorũ tertius, debellatis Etruſcis vt Romæ haberentur inſtituit,ſed prætextam illo ſæculo puerilis non vſurpabat ætas:erat enim,vt cætera quę enumeraui,honoris habitus,ſed poſtea Tarquinius Demarathi exulis Corinthii filius Priſcus, quẽ quidam Lucinonẽ vocatũ ferunt, rex tertius ab Hoſtilio,quintus à Romulo, de Sabinis egit triumphũ, quo bello filiũ ſuum annos xiiii. natũ quòd hoſtem manu percuſſerat,& pro concione laudauit, & bulla aurea prætextaq́ꝫ donauit,inſigniens puerũ vltra annos fortem præmiis virilitatis & honoris. Alii putãt eũdem Priſcum,cum is ſtatum ciuiũ ſolertia prouidi principis ordinaret,cultũ quoq; ingenuorũ puerorum inter præcipua duxiſſe,inſtituiſſeq́ꝫ vt Patritii bulla aurea cũ toga cui purpura prętexitur vterẽtur,dũtaxat illi quorum patres currulẽ geſſerãt magiſtratũ,cęteris autẽ vt prętexta tantũ vterẽtur indultũ, ſed vſq; ad eos quorũ parẽtes equo ſtipẽdia iuſta meruiſſent : libertinis verò nullo iure vti prætextis licebat,ac multo minus peregrinis quibus nulla eſſet cũ Romanis neceſſitudo, ſed poſtea libertinorũ quoq; filiis prętexta cõceſſa eſt ex cauſa tali,quã M. Lælius augur refert,q bello punico ſecũdo duumuiros dicit ex ſenatuſcõſulto propter multa prodigia libros Sibyllinos adiiſſe,et inſpectis his nũtiaſſe in capitolio ſupplicãdum,lectiſterniũq; ex collata ſtipe faciendũ,vt libertinæ quoq; quę lõga veſte vterẽtur in eã rẽ pecuniã ſubminiſtraſſent. Acta igitur obſecratio pueris ingenuis,itẽq; libertinis,ſed et virginibus, patrinis matrinísq; ꝓnũciãtibus carmẽ,ex quo conceſſum vt libertinorũ quoq; filii q ex iuſta dũtaxat matrefamilias nati fuiſſent, togã prętextã & lorũ in collo ꝓ bullę decore geſtarẽt. Valerius Flaccus ait,Cũ Po. Ro. peſtilẽtia laboraret,eſſẽtq; reſpõſum,id accidere ꝙ dii reſpicerẽt anxiã vrbem fuiſſe ob nõ intellectum oraculum, eueniſſetq; vt in Circenſium die puer de cœnaculo pompã ſuperne diſpiceret & patri

referret

referret quo ordine ſecreta ſacrorum in arca Pilentia cōpoſita vidiſſet: qui quū rem geſtam ſenatui nunciaſſet, placuiſſe velari loca ea qua pompa veheretur, atq; ita peſte ſedata puerū qui ambiguitatem ſortis abſoluerat, togę prætextæ vſum impetraſſe. Vetuſtatis peritiſſimi referūt in raptu Sabinarum vnam mulierem nomine Herſiliā dū ad hęreret filię ſimul raptam, quam quū Romulus Oſco cuidam ex agro latino qui in aſylū eius confugerat virtute conſpicuo vxorē dediſſet, natum ex eo puerum antequam vlla alia Sabinarum partum ederet, eumq; quòd primus eſſet in hoſtico procreatus, Oſcum Hoſtilium à matre vocitatum, & eundem à Romulo bulla aurea ac prætextæ inſignibus honoratum: is quum raptas ad cōſultandū vocaſſet, ſpopondiſſe fertur ſe eius infanti quæ prima ſibi ciuem romanū eſſet enixa, illuſtre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quā inſpicientes, ita demum ſe homines cogitarent ſi corde pręſtarent, togāq; prætextam his additam vt ex purpuræ rubore, ingenuitatis rubore tegerentur.

Paludamētum veſtis quæ nunc chlamis dicitur inſigneq; pallium ducum & imperatorum, albo vel colore ſanguineo purpureum & auro diſtinctum. Hoc belli tempore imperatores indui mos erat, proinde teſte Varrone ſic dictū quòd eo indutus palàm faceret bellū futurū. Paludati armati et etiam ornati, omnia enim militaria ornamenta paludamenta vocabant.

Trabeæ veſtes regiæ: harum tria eſſe genera Suetonius in libro de genere veſtium auctor eſt, vnū puriſſima purpura, tātum diis ſacratū: aliud regiū, quod eſt purpureum, habet tamen albi quippiam: tertium augurale, crocco & purpura.

Læna veſtimentū militare quod ſuper omnia veſtimēta ſumitur, & q; de lana ſit, teſte Varrone, ſic dicitur: quidā Thuſcè appellatā exiſtimāt, quidā gręcè, quā chlenam dicunt: obbas non lęnas, ſed chlenas eſſe ait: cuiuſmodi enim veſtis genus, quòve colore ſit oſtendit his verbis Maro, Tyrioq; ardebat murice lęna.

Sagum, ſagam, ſiue ſagulum, veſtem breuem & idoneam bello conſtat ac militiæ. Liuius lib. octauo ab vrbe cond. Non omnia ſagulo regali amictus, centurionibus item manipulariū militum habitu ductis, ne ducē circumuenire hoſtes notarēt perluſtrauit. Liui. xxi. de Hannibale, Multi ſæpe, inquit, militari ſagulo opertum humi iacentem inter cuſtodias ſtationeſq; militum cōſpexere, veſtitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conſpiciebantur. Sunt & qui militare pallium quadratū, & à Gallorum ſagacitate cōtra aëris intemperiem inuentum ſic dictum appellant.

Penulam militare pallium, pendentibus cum fimbriis, ſic dictam quidam voluntur, quòd à Pœnis initium habuerit qui tali veſte maximè vtebantur. Seneca ad liberalem de benefi. lib. v. Meminiſti quidem ſub quadam arbore minimum vmbræ ſpargente quùm velles reſidere feruentiſſimo ſole, et eſſet aſperrimus locus in quo è rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus, penulam ſuam ſubſtrauiſſe. Spartianus in vita Adriani, Penulis vti tribuni plebis pluuiæ tempore ſolebant, imperatores autem nunquam: vnde imperatores ſine penulis à togatis videntur. Helius Lampridius in vita Alexandri Seueri, Penulis intra vrbem frigoris cauſa vt ſenes vterentur permiſit, quum

id veſtimenti genus ſemper itinerarium aut pluuiale fuiſſet. Iuuenalis in primo,
Scilicet hoc fuerat, propter quod ſæpe relicta
Coniuge per montem aduerſum gelidaſq; cucurri
Exquilias, fremeret ſæua cum grandine vernus
Iuppiter & multo ſtillaret penula nymbo.
Lacerna pallium fimbriatum quo olim ſoli milites vtebãtur, vnde in diſtinguẽda caſtrenſi vrbanaq; turba hos togatos, illos lacernatos vocabãt, indeq; lacernę quaſi amputatis fimbriarum capitibus dictæ.
Maſtruca, vt Conſentius inquit, eſt Sardorum veſtis quę fit ex pellibus ferinis, ſic dicta, vt quidam volunt, quaſi monſtruoſa: quia quiſquis ea induitur, quaſi fera monſtratur. Cic. pro Scauro, Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum maſtruca mutauit ex induſtria: quod ſardum illudens Cic. maſtrucam dixit teſte Quintiliano.
Stragulas veſtes pellicias nonnulli licet habeant, veluti etiam Sarmatarum populi qui pellibus teguntur, nec dubium ſit, vt Labeo inquit, quin ſtragula veſtis ſit omne palliũ, magnopere me mouet Pomponii & Caſſii multorũmq; auctoritas, vt ſtragula veſtis ſit nec ſordida quidem ſed precioſa, vt Liuius bel. macedonici. libro iii, Quum tibi, inquit, viro liceat purpura in veſte ſtragula vti. Idem in eodem lib. ix. Luxurię peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico inuecta in vrbẽ eſt, lectos auratos, veſtem ſtragulam precioſam. Cicero in Verrem actione iiii. Dicebat ſcyphorum paria complura, hydrias argẽteas, precioſam veſtem ſtragulam. Valerius maximus lib. iiii. Age, ſi quis hoc ſæculo vir illuſtris pellibus pro ſtragulis vtatur. Horat. ſecundo ſermonum
Vnumdeoctoginta annos cui ſtragula veſtis.
Rectius tamẽ & propriẽ magis arbitror, Varrone opulentiſſimo teſte, vbi de culcitra loquitur, in lingua latina, quicquid inſternebant à ſternendo ſtragulum appellari. Seneca lib. epiſto. xv. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra: ex duabus penulis altera ſtragulum, altera opertoriũ facta eſt. Val. Martialis in apophoretis,
Stragula purpureis lucent villoſa tapetis.
Stragulas etiam & Baſionica, quæ equis inſterni ſolẽt puto veſtes eſſe. Eſt ſua etiam apud Lacedæmonios tunica quã nonnulli Puniceam dicunt, nonnulli Coccineam. Hanc ab his repertam conſtat ad celandum coloris ſimilitudine ſanguinem, quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplanti aduerſario animus augeſceret. Hac ſub conſulibus Romani vſi ſunt. Vnde ſolebat etiam pridie quàm dimicandum eſſet ante principia præponi, quaſi admonitio & indicium futuræ pugnæ eſſet, quod ita eſſe Plutarchus in vita Fabii Maximi auctor eſt, Hannibali, inquit, quum apud Aufidum fluuiũ caſtra haberet prope Cannas, orto die extemplo belli ſignum extulit: nam erat rubra quędam veſtis ſupra conſulis tentorium protenſa, quare Carthaginenſes proſpecta imperatoris romani & audacia & copiarum multitudine, quum ipſi haud ad medium numerum attingerẽt, principio ingenti trepidatione perculſi ſunt. Idem in vita Pompeii, Tum Cæſar exoptatum inquiens aduenisse diem in qua cum viris non cum inedia, non cum egeſtate pugnandum eſſet, extemplo coram contubernio tunicam rubram
poni

poni iuſſit: hoc enim Romanis pugnæ ſignum erat.

De armis & unde dicta ſint, Cap. II.

RE ipſa, nunc graui labore monemur armorum ſpecies vniuerſas, inſtrumentorum, tormentorumq́ muralium ignorātibus circumſcripte monſtrare. & quoniam ſua cuiq́ gentiū placita ſunt, & artificum recentia ingenia, nouis ſemper inuentis gaudent, proinde ſingula pro virili noſtra proſequemur, nuſquam ingeniis hominum præſcribentes, quin liceat cuique & referre quæ viderit, & ſuis inuentis gratulari. Arma vt inquit Cic. tuſcula. lib. primo, membra militis eſſe dicuntur: quæ quidem ita gerūtur aptè, vt ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis vt mēbris pugnare poſſint. Lucretius libro quinto de rerum natura.

Arma antiqua, manus, vngues, dentesq́ fuere,
Et lapides, & item ſyluarum fragmina rami,
Et flammæq́ ignes, poſtquam ſunt cognita primùm,
Poſterius ferri vis eſt ærisq́ reperta,
Et prior æris erat quàm ferri cognitus vſus.

Arma, Vlpiano teſte, ſunt omnia tela, hoc eſt, fuſtes & lapides, nō ſolum gladii, haſtę, & frameæ, id eſt, rompheæ. Caius de verborum ſignificatione, armorum appellatio non vtique ſcuta & gladios ſignificat, ſed fuſtes & lapides: & quoniam his arceri poteſt hoſtis, arma ab arcendo dicta cenſeri poſſunt: vel arma dicuntur ab armis propriè, id eſt, humeris dependentia, vt ſcutum, gladius, pugio, ſica. cū ea quibus procul prælíamur tela dicātur. Cic. pro Au. Cecinna, Armatos, ſi latine loq volumus quos appellare vere poſſimus? opinor eos qui ſcutis telisq́ parati armatiq́ ſint. Quid igitur? ſi glebis, aut ſaxis, aut fuſtibus aliquem de fundo præcipitem egeris, iuſſuſque ſis quem hominibus armatis deieceris reſtituere, reſtituiſſe te dices? Verba ſi valent, ſi cauſę non ratione ſed vocibus pōderantur, me auctore dicito, vinces profectò non fuiſſe armatos eos qui ſaxa iacerent, quæ de terra ipſi tollerent, non eſſe arma ceſpites neq́ glebas, non fuiſſe armatos eos qui prætereuntes ramum defringerent arboris, arma eſſe ſuis nominibus, alia ad nocendū, alia ad tegendum, quæ qui non habuerint, eos inermes fuiſſe vinces.

De armis quibus tegimur. Cap. III.

DE his igitur quibus tegimur primo dicendū, nec temerariū ſuperioris temporis patrium quendam Gallorum morem tuum eſt imitari, qui corporis viribus fidentes, tanquam glorioſius dimicaturi, nunq̄ niſi in pugna nudabantur, nudiq́ verſabātur in acie, vnde multa pericula probatiſſimis contigerunt. Arma igitur quibus tegimur ſunt caſſides, tunicæ varii generis, clypei & id genus plurima. Ferrum autem in arma cōuertere, & armis corpus tegere, ſunt qui Mineruæ, ſunt qui Iouis, Theſſaliæ regis ferant inuentum.

Silæ galeę dictę ſunt à ſimilitudine Sili: Silus enim, vt Feſto placet, naſus appellatur ſurſum verſus atque repandus. Eſt autem galea, quam Curetes reperiſſe perhibent, teſte Diodoro, criſta capitis de corio, quū ſit caſſis de lamina: dictaq́ galea, vt inquit Varro, à galero quo multi antiquorum vſi ſunt: conum curuaturam

turam galeæ quæ in ea præminet dicimus,ſuper quã criſtę ſunt. Virg.iii.æneid.
Et conum inſignis galeæ,criſtaſq; comantes.
Buccula galeæ pars eſt. Iuuenalis in iii.
Et fracta de caſſide buccula pendens.
Comantẽ autem galeã quoq; legimus aut criſtatam, ꝙ de caudis animaliũ habeant criſtas: vt,Criſtaq; hirſutus equina: aut comas habentẽ. Statius,Non ergo in terga comantes Abãtiadas:& ibi deinde,Comantẽ Androgei galeam. Simili modo qui ſe de velocitate iactabãt,pinnas in galea ſua ponebant, in ſignum velocitatis,quas deuictis hoſtibus auferentes,collo ſuo in ſignum victorię ſuſpẽſas ferebant,maiorẽmq; illis rapiendo profeſſi velocitatẽ, Pinnirapi appellati ſunt. Iuuenalis in primo, Inter Pinnirapi iuuenes,iuuenẽſque laniſtæ.

Torques colli induuias & ornamenta, tam maſculino genere quàm fœmineo idoneos quoſdam,& præ cæteris illuſtres latinæ linguæ auctores protuliſſe inuenimus. Ouidius primo faſtorum,
Ex vno quidam celebres,aut torquis adempti.
Tul.iii.officiorum, Atq; T. Manlius is eſt qui ad Anienem galli quẽ ab eo prouocatus occiderat,torque detracto,cognomen inuenit. Liuius libro vii. ab vrbe condita,Iacens inde corpus ab omni alia vexatione intactum,vno torque ſpoliauit quem reſperſum cruore,ſuo collo circundedit. A.Gellius noct. atti. lib.ix. Vbi eum euertit,caput pręcidit,torquem detraxit, eam ſanguinolentam ſibi in collum imponit. Hieronymus in expoſitione Danielis.ii. Rem quidem facio ridiculam, vt in expoſitione prophetarum de verborũ generibus quaſi grammaticus diſputem: ſed quia à quodam nihil ſciente, & omnia pollicente reprehẽſus ſum,quare torquem fœmineo genere tranſtulerim,breuiter annotabo quòd Cic. in Mario Torquẽ genere fœmineo,Titus Liuius maſculino dixerunt.

Armillas ex armo quas viri militares ab imperatoribus donati gerũt, dictas eſſe exiſtimant ꝙ antiqui humeros cum brachiis vocabãt armos,vnde arma ab his dependentia ſunt vocata: & ſunt armillæ humeralia ſiue ornamenta brachiorum,in circulorum modum,quæ græcè dicuntur βραχιονιστῆρες. A. Gellius noct. atti. lib. nono, Quos inter gallus quidam nudus, præter ſcutum & gladios duos, torque atq; armillis decoratus proceſſit. T. Liuius, Additur fabula quòd vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo gemmatoſq; annulos habuerunt pepigiſſe eam ꝙ in ſiniſtris manibus haberent. Ouidius ii. faſtorum, Fregerat armillas non illa ad brachia factas.

Cæſtus quũ pugilum arma ſignificat et quartæ eſt formæ, coriũ eſt cũ plũbo inſuto rigentiq; ferro, quo manus ſuas & brachia pugiles muniunt & vinciunt, & apud plurimas nationes, maximè Sauromatas,ſe inuicem pugnãdo cædunt, vnde & cæſtus nomen inditum. Cicer.ii. Tuſculan. Pugiles etiam quum feriunt aduerſarium,in iactandis cæſtibus ingemiſcunt, non quòd doleant animóq; ſuccumbant,ſed quia in profundenda voce,omne corpus intenditur,venitq; plaga vehementior. Virgi. in quinto,Sic deinde locutus,
In medio geminos immani pondere cæſtus,
Proiecit quibus acer Erix in prælia ſuetus,

Ferre

Ferre manum,durique intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi,tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto ferróque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares,longeq́ recuſat, Idem in eodem,
Magnanimúſque Anchiſiades & pondus,& ipſa,
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſatus Anchiſa caſtus pater extulit æquos, Idem in eodem,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus vterq;,
Brachiáque ad ſuperas intentus extulit auras.
Adduxere retro longe capita ardua ab ictu,
Immiſcéntque manus manibus pugnámque laceſſunt.
Idem in eodem, Duróſque reducta,
Librauit dextra media inter cornua cæſtus,
Arduus effractóque illiſit in oſſa cerebro.
Et didici quonam Pœni arma rotatu, Statius,
Quo maſſagetæ ſua bella cient,quo turbine cæſtum
Sauromatæ.

Iſculponeas etiam dici voluerunt cæſtus plumbo illigatos,vt & Neuius in Phileporo comœdia, Iſculponeis bacturēda huic ſunt latera plūbo. Plautus in Caſſina,ſimili modo ait,Melius Iſculponeis qbus bacțuatur tibi os ſenex nequiſſime.

Pectorale ferreum pectoris tegimen. Pli.na.hiſt.xxxiiii. Fecit & Spurius Camillus Iouem qui eſt in capitolio,victis Samnitibus ſacrata lege pugnantibus, è pectoralibus eorum ocreíſque & galeis,

Thorax humanum pectus propriè, vel eius eminentior pars eſt. Plinius.xxvi. na.hiſto. Hyſſopi quinque rami cum duobus rutę & ficis tribus decoctis thoracem purgant.Cęterum pro eo quod ferreum eſt,& quo velatur pectus & corpus, nonnunquam ponitur. Plutarchus in vita Luculli, Erat ipſe thoracem ferreum indutus, ſplendidum atq; ſquamoſum, quo ſuper punicā geſtabat epheſtridem.

Tunicas quibus nudū tegitur corpus pro vſu & exiſtimatione pleriq; varias habent, ſerico vel byſſo plurimis plicaturis impenetrabiles audio. Alii ſpumam ferri ſolutam in puluerē,& plicaturis iniectā,omnē ferri aciem repellere dicunt: nonnulli thuris puluerem probant,eo modo congeſtum: corium apud alios ceruinum ſucco maceratum, probari maxime comperio. Lanas denique aceto coctas ferro reſiſtere in naturali hiſtoria auctor eſt Plinius. Proinde milites nullum prę ſidium habētes in gladio, totum ſubſidium in huiuſmodi tegimine ponunt, laminis ferreis & loricis vniuerſum corpus tegentibus confiſi.

Phaleræ & ephippia, equorum ſiue hominum vel bellorum munimenta ſiuę ornamenta. Virgil. in quinto.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto.
Saluſtius in Iugurtha, Ac ſi repoſtulet haſtas,vexillum,phaleras,& alia militaria arma. Virgil.in decimo
Cur tales phaleras damnetis & aurea bullis, Cingula.

Iuuenal

Iuuenalis in quinto Vt læti phaleris omnes & torquibus omnes.
Horatius in epiſtolis Optat ephippia bos,piger optat arare caballus.

Lorica quam Mydas Meſſenus reperiſſe dicitur, eſt propriè tegmē de loro factum,quo maiores dolo vti conſueuerant. Varro de lingua latina,lorica quòd è loris de corio crudo pectoralia faciebant : poſtea ſuccedit Chalybs ferro ſub id vocabulum,ex annuliſq; ferreani tunicam fecere,quæ tantum pectora apud maiores tegebat, poſtea vniuerſum corpus: vnde,

Triplici ſeruantur pectora ferro.
Nam tergo tunc nullus erat metus. & Lucanus vii.
Quærit iter quo torta graues lorica catenas
Oppoſuit,totoq; latet ſub tegmine pectus.

Hæ pro diuitiis, materia vel opere pretioſæ,vt Maximiani adoleſcentis,& Ptolomæorum regum aureæ,quædā æneæ, & communes ferreæ. Simplices quidam habent bilices ac trilices,alii loricas ſquammatas iuncturis adopertis,ſiue plumatas alii probant,illiſque teguntur. Criſpus,Equis paria operimenta erāt,quę lintheo ferreis laminis in modum plumæ annexa erant, Virgil.quoq;,

Spumantémque agitabat equum quem pellis aënes
In plumam ſquammis auro conſerta tegebat.

Iuſtinus epit. Trog. Pompe.lib.xli. Munimentum ipſis equiſque loricæ plumatæ ſunt,quæ vtrumque toto corpore tegebant.

Baltheus eſt non tantum militare cingulū,ſiue cingulus militaris quo cinguntur milites,ſed etiam à quo arma dependent: nec ad humilitatem ſolum, verum ad inſultationem nonnunquam & iactantiam,vt Turnum habuiſſe conſtat.

Virgil. in xii. Infœlix humero quum apparuit alto
Baltheus & notis fulſerunt cingula bullis,
Pallantis pueri victum quem vulnere Turnus
Strauerat atq; humeris inimicum inſigne gerebat.

Clypei peditum tegmina ſunt,ſcuta verò equitum. Virgil.in ix.
Et clypeum ſupèr intonat ingens:
aut,Ipſe ingens clypeum ſupra ipſum. Lectum eſt autem et hoc clypeum,vt probat Caper,quòd magis debemus accipere,nam Homerum imitatus eſt : neutro nāq; genere et maſculino à doctiſſimis artiū ſcriptoribus vſurpatū inuenimus. Trabellius Pollio,Illi clypeus aureus,vel vt grammatici loquuntur,clypeum aureum,ſenatus totius iudicio in romana curia collocatus eſt. Neutro quoque Liuius xxxv.ab vrbe cond. Aedilitas inſignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi, & P. Aemilii Pauli,multos pecuniarios damnarunt,ex ea pecunia clypea inaurata in faſtigio Iouis ædis poſuerunt. Idem xxxviii. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus curulibus P.Claudio, & P.Sulpitio Galbæ ſunt poſita ex pecunia qua frumentarios ad annonā comprehenſam damnauerant. Pacuuius,Clypea currum reliquit chlamide cōtorta. Appellarūt quoq; clypeum antiqui ob rotunditatem & corium bouis in quo fœdus Gabinorum fuerat deſcriptum cum Romanis. Apud maiores enim fortium virorum picta erant ſcuta, ecōtra inertium& tyronum pura erant: vnde eſt,parmáque inglorius alba, id eſt,non picta. Scutis

etiam

etiã qualibus apud Troiam pugnatum eſt, auctore Plinio natu. hiſto. xxxv, continebantur imagines, vnde & nomẽ habuere clypeorum, non vt peruerſa grammaticorum ſubtilitas voluit à cluendo: cluere enim antiqui pugnare dicebant. Clypei maiora ſcuta ſecũdum Seruium ab eo dicta, quòd celent corpus, à græco κλέπτω: maſculino autem genere frequentiſſimè prolatũ inuenimus. Verum clypea, vt alii volunt, neutro ad imaginem, vel picturam, vel ornamentum: maſculino verò genere ad ſcuta referuntur. Clypeos Protus & Atrius inter ſe bellãtes, ſiue Calthus Athamantis filius inueniſſe prodũtur. Cares quoq; fuiſſe tradit Herodotus qui primi ſcutis ſigna fecerunt, & anſas quibus ſcuta tenẽtur, quum antea ſine illis, vterentur loris ex corio ad collum & ad ſiniſtrum humerum appendentibus. Horum autem materia commendatur ex forma. Pœni ex auro factita uere. M. Aufidius docuit maiores ſuos argenteos clypeos habuiſſe. Alexander rex Iudęorum octo milia pugnatorũ Ptolomæo oppoſuit, quos Hecatõmachos appellabat, hoc eſt, contra centũ pugnantes, eò ꝙ clypeis æneis vterẽtur. Numidæ coriis elphantorum ſcuta feciſſe traduntur, impenetrabilia quidem iaculis, ſed ea caſu inutilia fiunt: corii nanq; ea natura eſt, vt imbrem ſpõgiæ modo ebibat, quo pondere preſſa circũferri non poſſunt. Ligneis faciendis præſtant ligna frigida, aquis innutrita, ac leuia, quorũ plaga contrahit ſe, protinuſq; claudit ſuum vulnus, & ob id contumacius tranſmittit ferrum: in quo ſunt genere fici, ſalix, tilia, ſambucus, populus: leuiſſima ſalix, ideo vtilior. Sed formæ placito ſingulis ceſſere: oblonga ſunt peditibus, nonnullis recurua teſtudinéſque vocant: aliis rotunda, vt cætra, pelta, vel parma.

Cætra ſcutum breue loreum, quo vtuntur Afri & Hiſpani.
Virgilius, Læuas cætra tegit.

Pelta ſcuti genus breuiſſimi in modũ lunæ iam medię, cætræ haud diſſimile: vnde Maro, Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Parma ſcutum breue, etiam ſic dictum, teſte Varrone, quòd è medio in omnes partes ſit par.

Ancile ſcutum breue, cęlo, regnante Numa Pompilio, delapſum, ſic dictũ propter figuram: circulus enim non eſt, neq; veluti pelta circunferentiam reddit, ſed exciſuram habet lineæ helicoidis, cuius apices curuaturam habẽtes, & denſitate in ſe conuerſi, ancilis figuram faciunt. Ancile etiam ſcutum breue, inquit Feſtus, quod ideo ſic appellatur, quia ex vtroq; latere erat reciſum, vt ſummum infimũq; eius latus medio pateret: vel dictũ ancile ab ambeciſu, teſte Varrone, ꝙ ea arma ab vtraque parte vt thoracum inciſa ſunt: vel vt Seruio placet in commento lib. viii æneid. Ancile ſcutum breue atque rotundum, ſic dictum, vel quòd vndique circumciſum eſt, aut à græco ἀμφίχειλος, id eſt, vndiq; labrũ habens. Ouidius iii. faſtorum, Atq; ancile vocant quòd ab omni parte reciſum eſt,
Quòdq; motis oculis angulus omnis abeſt.

Alii ex an quod eſt circum, & κυλίω, voluo dictum putant, aut propter ἀγκῶνα, id eſt, cubitum ad quem circumferunt: hoc enim Iobbas inquit, cupiens nomen à gręco deducere. Poſſet primũ hoc cognomẽ ab eo vel motu vel impetu deſcẽdere qui ἄνωθεν, id eſt, ſuperne factus ſit: ſiue ab ægrotantium curatione quæ ἄκεσις, di-

citur

citur, aut ab ἀγχίνυ λύσεως, hoc eſt, ſcita ſolutione, præterea à triſtiũ amotione quã ἀνάχωτρ vocant, ex quo Caſtorem & Pollucem ἄνακας Athenienſes appellant: ſi quidem in græcum eloquium deducendũ ſit ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, hoc eſt, à cubito quo deferri conſueuerunt poſſe vocari etiam aſſerunt.

Sariſſa clypeus æneus. Q. Curtius libro ix, Ingens hic militum multitudo, inter quos erant Græci qui Dyoſippo ſtudebant: Macedo iuſta arma ſumpſerat, æneum clypeum, quem Sariſſam vocant, læua tenens, dextra lanceam, gladióque cinctus veluti cum pluribus dimicaturus. θόλος græcum eſt, & proprie veluti ſcutũ breue quod in medio tecto eſt, in quo trabes coëũt, & ad quod dona ſuſpẽdi cõſueuerant. Statius ſecundo Thebaid.

Hic ego maiorum pugnas vultuſq; tremendos,
Magnanimûm affigam regum, figámque ſuperbis
Arma tholis quæq; ipſe modo quæſita reuexi
Sanguine, quæq; dabis captis Tritonia Thebis.

Vmbo ſcuti pars media quaſi vmbilicus: vmbo etiã ſcutũ ſæpe ſignificat. Nam à parte totum intelligimus. Virgilius in decimo

Inde aliud ſupérque aliud figitque volatq;,
Ingenti gyro ſe ſuſtinet aureus vmbo.

Ocreę crurum tegmina, quòd opponebãtur ob crus dictæ. Liuius ix. ab vrbe condita, Et ſiniſtrum crus ocrea tectum, galeæq; criſtatæ quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent. Eas verò & criſtas galearum feruntur Cares tradidiſſe, ſed galeam Lacedæmonii inuenerunt.

Pero ruſticum calciamentũ, à Græciæ more vbi hoc armorum fuerat genus tractum, & Hernicis à poëta nobiliſſimo aſſignatum vnde iſti trãſierant: proinde ſunt in lib. vii. Virgilii illi verſus, quibus Hernici populi & eorum nobiliſſimi vt tunc erat ciuitas Anagnia, enumerantur:

Quos diues Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater, non illis omnibus arma,
Nec clypei currúsve ſonant, pars maxima glandes
Liuentis plumbi ſpargit, pars ſpicula geſtat
Bina manu, fuluóſque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti, veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis, crudus tegit altera pero.

Hunc morẽ in Italia fuiſſe vt vno pede calciato, & altero nudo iretur ad bellum, nuſquam adhuc, quod ſciam, reperi, ſed eam Grecorũ nonnullis cõſuetudinem fuiſſe, locupleti auctoritate iam palam faciam: in qua quidem te imitari eſt poëtæ inclyti occultiſſimam diligentiam, qui quum legiſſet Hernicos quorum eſt Anagnia à Pelaſgis oriundos, appellatoſq; ita à Pelaſgo quodam duce ſuo qui Hernicus nominabatur, morẽ quem de Aetolia legerat Hernicis aſſignauit, qui ſunt vetus colonia Pelaſgorum. Et Hernicum quidem, hominem pelaſgum, ducem Hernicis fuiſſe, Iulius Higinus in libro ſecundo vrbium non paucis verbis probat: Morem verò Aetolis fuiſſe, vno tantummodo pede calciato in bellum ire, oſtendit clariſſimus Euripides ſcriptor tragicus, in cuius tragœdia quæ Meleager

leager inſcribitur,nuncius inducitur deſcribens quo quiſq; habitu fuerit ex ducibus qui ad aprum capiendum conuenerant,in qua animaduertitis,diligentiſſimè verba Euripidis à Marone ſeruata: ait enim ille, & eũdem pedem nudum. Virgilius quoque dixit, Veſtigia nuda ſiniſtri Inſtituere pedis. In qua quidem re quo nobis ſtudium noſtrum magis comprobetur,non reticebimus rem pauciſſimis notam , reprehenſum Euripidem ab Ariſtotele ſecũdo de poëtis libro,qui ignorãtiam iſtiuſmodi Euripidis fuiſſe contendit: Aetolos enim non læuum pedem nudum habere,ſed dextrum: quod ne affirmem potius quàm probem, Ariſtotelis verba ſunt in eo libro,quem de poëtis ſecundo ſcriptum reliquit, in quo de Euripide ea locutum inuenies. Hæc quum ita ſint, Virgilium tamen Euripide auctore,quàm Ariſtotele vti maluiſſe conſtat: nam vt hæc ignorauerit vir tam anxie doctus,minime crediderim. Iure autem prætulit Euripidẽ: eſt enim ingens ei cum græcarum tragœdiarum ſcriptoribus familiaritas, quod ex multis dictis eius licet opinari.

Scanſilis ferri in equos vſum, adminiculum apud veteres tam Græcorum q̃ Latinorum fuiſſe haud inuenio. Virgilius in duodecimo,

Infrænant alii currus,aut corpora ſaltu
Subiiciunt in equos,& diſtrictis enſibus adſunt.

Idem in eodem,

Turnus vt Aeneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosq; duces ſubita ſpe feruidus ardet,
Poſcit equos atq; arma ſimul ſaltuq; ſuperbus,
Emicat in currum & manibus molitur habenas.

Vegetius lib. prim. Non tãtum à tyronibus,ſed etiam à ſtipendiariis militibus ſalitio equo diſtricte eſt ſemper exacta, quę vſum vſq; ad hanc ætatem licet iam cum diſſimulatione perueniſſe manifeſtũ eſt. Equi lignei ſub tecto hyeme,æſtate ponebantur in campo, ſuper hos tyrones primo inermes dum cõſuetudinem perficerent,deinde armati cogebantur aſcendere, tantaq; cura erat vt nõ ſolum à dextris ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent, euaginatos etiam gladios vel contos tenentes,hoc enim aſſidua meditatione faciebãt, ſcilicet vt in tumultu prælii ſine mora aſcenderent,qui tam ſtudioſe exercebantur in pace. Liuius ſecundi belli punici lib. iii. Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu,ſed quibus deſultorum in modũ binos trahentibus equos inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat: tanta velocitas ipſis tãq; docile equorum genus. Xenophon Socraticus in eo libro qui equitum præfectus inſcribitur, Poſtquã verò equites quales eſſe oporteat dictum eſt,qua nam parte equites optimi comparentur hoc in medium conabor exponere. Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari debemus, vt in equos inſilire diſcant. Huius autem rei magiſtrum pręceptoremq; qui adhibuerit,iure laudabitur: natu autẽ grandiores aſſueſacere vt in ſcandendis equis perſico more ſe inuicem adiuuent. Plutarchus in vita Gracchorũ, Dimenſo præterea viarum ſpatio ſingulis miliariis(eſt autem miliariũ paulo minus q̃ octo ſtadia)columnas lapideas ſpatii ſigna proferentes conſtitutas: alios inſuper lapides

T parum

parum inter ſe diſtantes ex vtraq; viarum parte diſpoſuit, vt ex illis faciliter & ſine ſaltu in equos eſſet aſcendere. Huius rei præter hæc teſtes & indices ſunt etiam arcus in vrbe romana triumphales, ac æneus apud Lateranum equus abſq; huiuſmodi ſcandendi adminiculo cum equite & ſeſſore ſuo.

Calcar,agitandi cõcitandiq; equi ſtimulus eſt,à calce denominationem aſciſcens. Ouidius,

Non nocet admiſſo ſubdere calcar equo.

In eo autem quod vi.ænei. ſcribitur,Seu quũ pedes iret in hoſtem,Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos,ſpeciem pro genere poſuit Maro,hoc eſt,equi armos pro equo, quũ nõ poſſint armi calcaribus fodi: vtq; hoc ad concitandũ, ſic virga ad regendum equum diuerſarum gentium inſtitutum fuiſſe proditur. Valerius Maxi.lib.tertio de.P .Craſſo,Inter Eleã,inquit,et Smyrnã exceptus,ne in deditionẽ eius pueniret,dedecus arceſſita ratione mortis effugit. Virgã enim qua ad regendũ equum vſus fuerat in vnius barbari oculũ direxit,qui vi doloris accenſus,latus Craſſi ſica confodit. Lucanus in quarto,

Et gens quæ nudo reſidens maſſilia dorſo
Ora leui flectit frenorum neſcia virga.

Quæ arma ad nocendum apta,inſtrumentaq; bellica quibus nominibus explicentur. Cap. IIII.

QVæ ſuis nominibus ad tegendum ſunt arma dixiſſe videmur, nunc ad nocendum quę ſunt reliqua proſequamur. Acinacis,gladius militaris lingua Parthorũ vel Medorũ,vt inquit Acron, pro quolibet licet poni poſſit.Q.Curtius lib.vi. Sed pręter clypeum eius putrem,& arcus duos Scythicos & acinacẽ nihil reperit. Hieronymus lib.i.cõtra Iouinianum,Strato regulus Sidonis manu propria ſe volens cõfodere ne imminẽtibus Perſis ludibrio foret,gladiũ quẽ arripuerat circũſpectans,hoſtium pauidus exſpectabat aduentum,quem iam iámque capiendum vxor intelligens,extorſit acinacem è manu,& latus eius tranſuerberauit.

Enſis & gladius huius naturæ ſunt,auctore Quintiliano inſti.libro ix. vt idẽ pluribus vocibus declarent, ita vt nihil ſignificationis quo potius vtaris interſit. Macrobius.i de ſomnio Scipionis,Nunc videamus quę ſint hæc duo nomina quorum pariter meminit cum dicit, Quæ ſidera & ſtellas vocatis,neq; enim hic res vna gemina appellatione monſtratur,vt enſis & gladius.

Gladius,quem auctore Plinio.vi.natur.hiſto.à Lacedęmoniis cõſtat inuẽtũ, teſte Varrone,c in g cõmutato à clade dicitur,q fit ob hoſtiũ cladẽ,vtq; dupõdii nomẽ quod dicitur à multis duobus modis,hic dupõdius & hoc dupõdium,ſic hoc gladium & hic gladius. Quintilianus lib.i.inſti. Et gladia qui dixerunt,genere exciderunt: ſed hoc quoque notare contentus ſum,ne arti quorundam culpa peruicacium perplexæ videar & ipſe quæſtionem addidiſſe.

Spatha, enſis, ſiue gladius, nomina ſunt omnibus penè nota. Liuius trigeſimonono,Vbi omnia fuga completa,vidit,Cato ipſe ad ſecundam legionem quæ in ſubſidio poſita erat reuehitur,& ſigna præ ſe ferri plenoq; gradu ad caſtra hoſtium oppugnanda ſuccedere iubet, ſi quis extra ordinem auidius procurrit,& ipſe inter equites ſpatha percutit,& tribunos centurionéſque caſtigare iubet.

iubet. Hoc vocabulum in veterum etiam libris ſcriptũ inuenies, & apud A. Gellium noctium ſuarum libro decimo.

Harpe falcatus enſis quo vſus eſt Perſeus in occiſione Gorgonis. Lucanus in ix.

Harpen alterius monſtri iam cæde rubentem. Idem in eodem,

Perſeos aduerſi cyllenida dirigit harpen,

Lata colubriferi rumpens confinia colli.

Maro in ſeptimo, Læua ſceptra tenet falcati cominus enſes.

Linguam veteres dixere gladiolum oblõgum in ſpeciem linguæ factum, cuius meminit Neuius in tragœdia Ixione.

Machæra gladius longus ex altera parte acutus, à græco: nam Græci μακρ̀ longum vocant. Cæſar. ii commen. Ad multam noctem etiam ad impedimẽta pugnatum eſt, propterea quòd pro vallo carros obiecerãt, & è ſuperiore in noſtros venientes tela coniiciebant: nonnulli inter carros rotasq́ machæras & ſtragulas ſubiiciebant noſtróſque vulnerabant. Seneca libro quinto de benefi. ad Liberalem, Nec galeam illam ſi videris agnoſces: machæra enim hiſpana diuiſa eſt.

Dolones gladii ſunt. Plutarchus in vita Gracchi, Nec ſecus paratis clàm percuſſoribus, necem Tyberio machinabantur: ille verò palàm gladium quem dolonem vocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum ſententia, flagella ſunt intra quorum virgam pugiones latent: aut ſecundum Varronem ingens contus cum ferro breuiſſimo, à dolo vel à fallendo dicti, quòd decipiant ferro, quum ſpeciem præferant ligni. Sunt & qui velint pertetetes mucrones, dolones dici: & Maro inquit,

Pila manu ſæuosq́ gerunt in bella dolones.

Sica à ſecando dicta, eſt enim gladius breuis quo maxime vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & Sicarii dicti: quanquam auctore Quintiliano libro nono inſtitutionum, per abuſionem Sicarios omnes vocamus, qui cædem telo quocunq́ commiſerint.

Pugio gladius breuis & bis acutus lateri adhęrens, ſic dictus Feſto teſte, quòd eo punctim pugnetur: eſt & pugio ſecundum Varronẽ ingens contus cũ ferro.

Clunadum cultrum ſanguinarium dictum eſt, vel quòd ad clunes depẽdet, vel quòd clunes beſtiarum diuidit.

Seceſpitam cultrum ferreum dicunt oblongum, manubrio eburneo rotundo ſolido, iuncto ad capulum argẽto auroq́, fixo clauis æneis ære cyprio, quo pontifices flaminesq́ ad ſacrificia vtebãtur, à ſecando ſeceſpita dicta: alii ſecurim, alii dolabram æneam eſſe putant.

Mucro, enſis & gladius idem ſunt. Priſcianus artis grammaticæ lib. ii. Synonyma tam propria quàm appellatiua inueniuntur, ſicut enſis, gladius, mucro, vnũ atq́ idẽ ſignificãt: ſicut P. Cornelius Scipio Aphricanus, vnum atque idem ſignificãt. Boëtius de trinitate, In rerum enim numero nõ facit pluralitatem vnitatum repetitio: vt ſi de eodem dicam gladius vnus, mucro vnus, enſis vnus. Poteſt enim vnus tot vocabulis gladius agnoſci. Hæc enim vnitatum iteratio potius eſt, non numeratio: veluti ſi ita dicamus, enſis, mucro, gladius, repetitio quædã eiuſdẽ non numeratio diuerſorũ: velut ſi dicã, ſol, ſol, ſol, vnus ſol, nõ tres

ſoles effecerim,ſed denuo totiens prędicauerim. Idem in eodem, Recte repetitio magis de eodem quàm enumeratio diuerſi videtur eſſe, quum dicitur, Deus pater, deus filius,deus ſpiritus ſanctus, atq; hæc trinitas vnus deus: vel enſis,atq; mucro,vnus gladius: veluti ſol,ſol,ſol,vnus ſol.Idem paulo infrà in eodem,Non verò ita dicitur filius ac ſpiritus ſanctus quaſi multiuocum quiddam: nã mucro enſis ipſe eſt & idem,pater verò ac filius & ſpiritus ſanctus idẽ quidẽ eſt, nõ verò ipſe. Liuius lib. vii. ab vrbe cond. Gallus velut moles ſuperne eminens proiecto læua ſcuto,in aduenientis arma hoſtis vanum cæſim cum ingenti ſonitu enſem deiecit,Romanus mucrone ſurrepto quum ſcutum ſcuto percuſſiſſent. Mucro,enſis quoq; vel gladii vel cuiuſlibet rei acumẽ dicitur. Liuius ab vrbe cond. xxii. Gallis Hiſpaniſque ſcuta eiuſdẽ formæ erant,ferè diſpares & diſſimiles gladii. Gallis prælongi ac ſine mucronibus. Hiſpano punctim magis quàm cæſim aſſueto petere hoſtem breuitate habiles cum mucronibus. Seneca ad Lucil. lib xi. Gladium bonum dicere non cui auratus eſt baltheus,nec cuius vagina genus diſtinguit,ſed cui & ad ſecandum ſubtilis acies eſt,& mucro munimentum omne rupturus. Macrobius lib. i. de ſomno Scip. Nam & Dionyſius aulę ſidereæ inclemẽtiſſimus incubator, familiari ſuo cuidam ſolam beatam exiſtimanti vitam tyranni volens quàm perpetuo metu miſeram,quámq; impendentium ſemper periculorum plenam oſtendere, gladium vagina raptum & capulo de filo tenui pendentẽ mucrone demiſſo iuſſit familiaris illius capiti imminere inter epulas: vnde etiam à poëta clariſſimo dictum eſt in xii.

Illa manu moriens telum trahit,oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.

Omnes hæ deniq; gladiorum ſpecies vaginis abduntur.

Aclides,auctore Seruio, tela ſunt quædam antiqua adeò vt nequicquam commemorentur in bello. Legitur tamen quòd claue,cubito ſemis eminentibus hinc & hinc acuminibus in hoſtes ita iaciuntur religatæ loro vel lino,vt peractis vulneribus poſſint redire: putantur tamen eſſe teli genus quod in flagello immerſum iaci poteſt dicente Marone,

Teretes ſunt aclides illi
Tela,ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.

Telum vulgo id appellatur quod ab arcu mittitur manu,vt lapis,lignũ,fuſtis, haſta,lanceæ,pilum,& quodcunque in longinquum mittitur græca voce τῆλον ſignificatum, quanquam etiam legimus de gladio. Liuius lib. i. Arma his imperata, galea, clypeus,ocreæ,lorica,omnia ex ære: hæc vt tegimenta corporis eſſent,tela in hoſtem haſtaq; & gladius. Seneca lib. xv. epiſt. de diuitiis loquẽs, Illæ, inquit, neminem lædunt,nec ſua cuiquam nocet ſtulticia aut aliena nequitia: ſic quemadmodum gladius neminem occidit,& occidentis telum eſt. Virgilius, At non hoc telum mea quod vi dextera verſat Effugies.

Verutum telum breue & anguſtum, Nonio teſte. T. Liuius ab vrbe cõd. decimo, Quibus pleriſq; in ſcuta verutis,in corpora ipſa fixis,ſternitur cuneus. Idem in primo, Arma mutata,nihil præter haſtam & verutum datum. Vegetius lib. ſecũdo quũ de miſſilibus loqueretur & de vno ac maiore dixiſſet, Aliud, inquit,

minus

minus ferro vnciarum quinque,haſtili pedum totidem & ſemis,quod tunc verutulum nunc verutum dicitur.

Fuſtes ſunt quos palos ruſtici vocant,quiq; inter prima humani generis arma fuere. Baculus à Baccho ſecundum Rabanum & pleroſque alios repertus & appellatus,vſu communi maſculinum eſt, ſignificationem habens notiſſimam. Liuius lib. primo,Augur ad læuam eius capite velato ſedem cepit, dextera manu baculum ſine nodo aduncum tenens,quem lituum appellarũt: diminutiuum tamen neutro genere bacillum habet.Cicero ii. de fin.bono.Bacillum aliud inflexum,aliud ita natum. Primitiuum etiam quod eſt baculus, baculum neutro genere prolatum inuenimus.Apuleius magiæ lib.primo,Veruntamen hoc Diogeni & Antiſtheni pera & baculum,quod regibus diadema,quod imperatoribus paludamentum,quod pontificibus galerum,quod lituus auguribus.

Ouidius xv.metam. Eſſe ſolet,baculúmque tenens agreſte ſiniſtra.

Vindicta virga prætoris qua ſerui percuſſi liberantur & libertatem acquirunt, à vendico dicta,quia per eam vendicent libertatem.Perſius,

Ad dominum ignoras niſi quem vindicta relaxat.

Liuius lib. ii. ab vrbe cond. Ille primum dicitur vindicta liberatus.Quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, cui Viridatio nomen fuiſſet, poſt illum obſeruatur vt qui ita liberati eſſent in ciuitatem accepti viderentur.

Verbera pro verberatione licet nonnunquam accipiantur,rem tamen corpoream propriè ſignificant, vt flagella quæ ſunt propriè ſarmentorum ſummitates.Quintilianus,Ignes ex proximo raptos,& verbera quæ caſus obtulerat.Iuſtinus epit. Trog.Pomp.lib.ii. Admonentur Scythæ mutare genus pugnæ,memores non cum hoſtibus,ſed cum ſeruis præliandũ: nec armorũ,ſed dominorũ iure vincendos: verbera,non arma in acie afferenda,omiſſoq; ferro virgas & flagella cæteráq; ſeruilis metus inſtrumenta paranda. Haſtas Lacedæmonios inueniſſe dicitur.Fraxinus obedientiſſima,corilus melior,ſorbus lentior: ea Homeri præconio Achillis haſta nobilitata eſt. Haſtilia minores lãceę ſunt ferro producto & quas manu iacere ars eſt. Conti haſtæ longiores ſunt & robuſtæ, ſine ferro ſed acuta cuſpide.Iuuenalis,

Nocte iter ingreſſus gladium contúmque timebis.

Lancea quam Aetolos inueniſſe vi.na. hiſto. teſtis eſt Plinius,vt haſta manifeſtam habet ſignificationem,latinũ licet nomen non ſit,ſcriptumq; eſt in libro M. Varronis rerum diuinarum xxiiii. quo in loco Varro quum de pectorico dixiſſet eſſe id verbum gallicum,lanceam quoque dixit non latinum ſed hiſpanicum verbum eſſe: alii à græco dictum putant,quod Græci λόγχην vocant.

Pilum Pantheſileæ licet inuentum,haſta romana,vt geſa Gallorum,& lariſſa Macedonũ,id auctores dicũt maximi,vſus in bellis,quòd huiuſmodi haſta amento ęqua lance ſi pẽdeat & ponderata vibretur, vbi excuſſo lacerto valide intorta fuerit, vix armatura inuenitur quæ vibrantis ictum ſuſtineat, eminus intortum vbi armis hæſerit agitatione & motu continuo penetrare contẽdit,nec ſubitum euitari poteſt aut repelli, ſed nec euelli hoſte premente.His Britanni maximè vſi & circumiacentes etiam inſulæ. Geſa Gallorum tela,ſiue viriles haſtæ. Nam

& viros fortes Galli Geſos vocant. Liuius ix. Tere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus, geſisq́ binis armati: ſunt qui à cędendo cæſa dici rectius putant. Ruma pilũ, rumata pilata, rumex telum, ſpato gallico quàm ſimile. Iaculum quod cum amento Aetolum Martis filium inueniſſe ferunt telum etiam, quòd vt iaciatur ſit, teſte Varrone, dictũ. Spara, Pomp. teſte, minimi generis iacula agreſtia & ruſtica, à ſpargendo dicta. Aemilius de excellentibus ducibus exterarum gentium, Epaminundam pugnantem & ſparo eminus percuſſum concidere viderunt. Lucilius, Tum ſpara, tum murices portantur ſtragula porrò. Sparos maſ. etiã genere legimus. Saluſtius in Catil. Sed ex omni copia quarta pars erat militaribus armis inſtructa, cæteri vt quoſq́ caſus armauerat, ſparos & lanceas, alii præacutas ſudes portare. Sariſſa, ut Põp. placet, teſte Seruio eſt haſta macedonica. Liuius ab vrbe cond. lib. ix. Arma clypeus, ſariſſæq́ illis, id eſt, haſtæ. Idem xxxvii. Ibi ſimul perturbari ordines, & impeditus intercurſu ſuorum vſus prelongarum haſtarum, ſariſſas Macedones vocant, intulere ſigna romanæ legiones. Idem xxxviii. Per oculi foramina prælongæ haſtæ, quas ſariſſas vocant, ad ſubmouendos hoſtes emittebantur. Q. Curtius lib. vii. Prior Barbarus emiſit haſtam, quam exiguus modica capitis declinatione vitauit, atque ipſe infeſtam ſariſſam equo calcaribus concito in medio barbari gutture ita fixit, vt per ceruicem emineret, precipitatus ex equo barbarus adhuc tamen repugnabat, ſed ille extractam ex vulnere haſtam rurſus in eos dirigit.

Gibinam appellant Illyrici telum venabulo ſimile. Ennius, Illyrici reſtãt ſicis Gibiniſque fodentes. Securis quaſi ſemicutis vel ſemiquiris, quod eſt haſta: vel à gręco κοίρανος qui regẽ ſignificat: cõſtat autem Romanos Grecos fuiſſe, & erant ſecures ſigna quæ ante conſulem ferebantur. Tragula eſt haſta ferro præacuta, & vt Varro inquit, à traiiciendo dicta, vt Pomp. teli genus, dictũ quòd ſcuto infixum trahatur. Cæſar lib. v. commentariorũ, Monet vt tragulam cum epiſtola ad amentum deligata intra munitionẽ caſtrorum abiiciat. Liuius xxv. Ibi ſignis collatis pugnatum per quatuor fermè horas, egregieq́ vincẽtibus Romanis ſignum receptui eſt datum, quòd Cn. Scipionis ferrum tragula confixum erat. Claua teli genus quo Hercules vtebatur, ſic dicta ꝙ ſit clauis ferreis inuicem religata: claua enim, & leonis pellis antiquo Herculi conueniunt, quo tempore arma nondũ erãt adinuẽta, ſed fuſtibus homines iniurias propulſabant, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Hanc quidam Catheiam, quam & Horatius Caiam vocat, dictam etiam putant, eſtq́ Catheia gallici teli genus, quod ſi ab artifice mittatur, rurſus venit ad eum qui mittit. Huius Virgilius meminit, Theutonico ritu ſolitos torquere catheias: Theutonico ritu dixit, quia Theutonici Galliæ comatæ ſunt populi. Bipennis dicitur, ꝙ ex vtraque parte acutam habet aciem, quaſi duas pennas: penum autem antiqui acutũ dicebant: vnde & auium pẽnę quaſi acutæ. Quintili. lib. i. inſtitu. Quare diſcat puer quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur cur ex ſcamno fiat ſcabellum, aut à pinna, quod eſt acutum, ſecuris vtrinq́ habẽs aciẽ bipennis, ne illorũ ſequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc eſſe nomẽ exiſtimant, pinnas auiũ dici volũt. Dolabra quaſi duo labra, ꝙ duo habeat labra

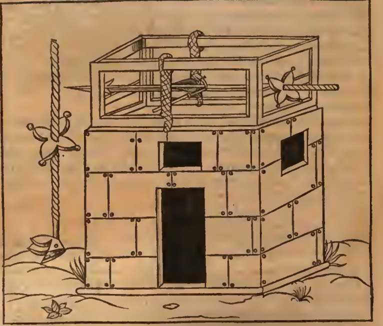
at labra,ad dolandum ,& delendum, demoliendumq́. Liuius belli punici lib.ii. Tunc Hannibal occaſionem ratus, quingentos ferme Aphros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit.Idem in eodem,libro quarto, Dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum,foſſaſq́ implendas,intra munimenta inſtruit acies.Idem in eodem,libro octauo,Eademq́ porta ſigna infeſta in vrbem illata,& aliis partibus ſecuribus dolabriſque cædebantur portæ. Iuuenalis libro tertio, Nodoſam poſt hæc frangebat vertice vitem

Si lentus nigra muniret caſtra dolabra.

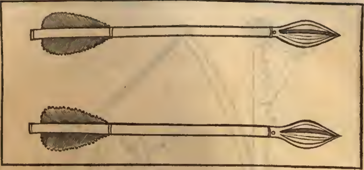
Falarica genus teli miſſilis,quo vtuntur ex falis,id eſt, ex locis extructis dimicantes,vt Seruio placet,ingens telum torno factum,ferrum habens cubitale,& rotunditatem de plumbo in modũ ſphæræ in ipſa ſummitate,dicitur & ignem habere affixũ,hoc autem telo pugnatur de turribus quas falas dici manifeſtũ eſt: A falis dicta falarica,ſicut à muro muralis: ſane falaricam Lucanus dixit neruis mitti tortilibus ex quadam machina,

Hunc aut tortilibus vibrata falarica neruis
Obruit,aut vaſti muralia pondera ſaxi.

Virgilius verò in nono,ſic ait Turnum manu iaculari potuiſſe,quod à poëta vel poëtice,vel in laudem & virtutem Turni forte dictum eſt,qui talem haſtam manu iaculatus eſt.Liuius ab vrbe cõdita.xxii. libro,Falarica erat Saguntinis miſſile telum haſtili ab ligneo, & cætera tereti præterquam ad extremum vnde ferrum extabat, id ſicut in pilo quadratũ ſtuppa circũligabãt liniebantq́ pice.Ferrum autem tres in longũ habet pedes, vt cũ armis tranſfigere corpus poſſet: ſed id maxime,ſi hęſiſſet in ſcuto,nec penetraſſet in corpus,pauorem faciebat,quod quum medium accenſum mitteretur conceptúmque ipſo motu multo maiorem ignem ferret,arma admitti cogebat,nudumq́ militem ad inſequentes ictus præbebat.

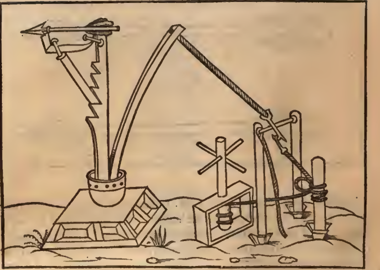

Malleoli tela ſunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus. xxiiii. rerum geſtarum, Malleoli autem teli genus figuratur hac ſpecie, Sagitta eſt cãnea inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmẽtata, quæ in muliebris coli formam quo nentur lintea ſtamina concauatur, ventre ſubtiliter & plurifariam patens, atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento, & ſic emiſſa lentius arcu inualido: arcus ictu enim rapidiore extinguitur æſtus incendiorum, nec remedio vllo quàm ſuperiecto puluere vel amurca conſopitur. Liuius xxxviii. ab vrbe condita, Alii cum ardentibus facibus, alii ſtuppam picémque & malleolos ferentes tota collucente flammis acie aduenere. In huiuſmodi autem malleoli concauo glutinum ignı́ſque fomentum eſt inextinguibile ex colophonio, ſulphure, ſale quẽ nitrum appellant, omnibus in lauri oleo liquefactis: ſecundum alios, oleo, petreleo, adipe anatis, medulla cannæ ferulæ, ſulphure: vt aliis viſum eſt, ex oleę oliuo, ſepo, colophonia, camphora, reſina, ſtuppa. Hanc veteres compoſitionem bellatores Incendiarium appellant.

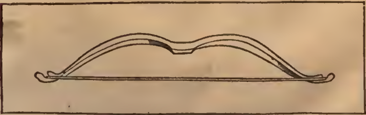

Miſſilia haſtilia,tela à mittendo dicta. Liuius. xxxii. Magna tormentorum etiam vis,vt miſſilibus procul arcerent hoſtem. Catapulta quam Plinius vi. natur. hiſto. Cretes inueniſſe perhibet, iaculum eſt celer, vel ſagitta,vt Nonius inquit. Cæſar,ſiue alius pro eo commentariorum x. Centonéſque inſuper iniecerunt,ne vt tela tormentis miſſa tabulationem perſtringerent,aut ſaxa & catapulta lateritium diſcuterent. Liuius belli punici lib. i. Collatíſque eò catapultis, ſagittis,baliſtíſque vt caſtellum in ipſa vrbe velut arcem imminentem haberēt, muro circundant. Plautus in Gurgulione, Atque ita te neruo torquebo vt catapultæ ſolent. Idem in Captiuis, Nam meus eſt baliſta pugnus,cubitus catapulta, humerus aries. Catapultam etiam organum, bellicúmq; inſtrumētum quo tricubitalia tela iaciūtur, vſu doctiſſimorum comprobatur auctorum. Pom. Trifax,teulm longitudinis trium cubitorum,quod catapulta mittitur. Victruuius libro decimo, Ex ratione grauitatis proportiones ſumuntur, quemadmodum catapultis de longitudinibus ſagittarum. Liuius belli punici libro primo, Ipſe Hannibal qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans altitudine agebatur,hortator aderat,quæ quum admota,catapultis baliſtiſque per omnia tabulata diſpoſitis,muros defenſoribus nudaſſet.

Pars catapultæ quæ fune trahitur debet eſſe ex chalybe.

Romphæa, teſte A. Gellio noct. atti. lib. ix. genus teli eſt thracæ nationis: apud alios frameam ſpatham & gladium licet ſonet. Hoc vocabulum in Q. Ennii annalium xiii. poſitum inuenies. Liuius ab vrbe condita xxxi. Thracas quoque romphæ ingentis & ipſæ longitudinis inter obiectos vndique Romanos impediebant. Arcus quartę formæ ad iaciendas ſagittas bellica inſtrumenta, & veluti ances quæ partes vrbis excelſæ atque munitæ ſunt: ab arcēdo hoſte dicti, quanquam quantum ad arces ſpectat ſint, cum quibus eſt Seruius, qui quòd arcana ſecreta dicuntur, arces dictas putent quaſi res ſecretas: vel ſint alii ſicet, teſte Solino libro primo memorabilium, qui videri velint, quum Arcades in excelſa parte montis habitaſſent, deriuatum deinceps vt tutiſſima vrbium, arces nominarentur. Arcus inſuper ſagittandíque Apollinem ferunt extitiſſe reperto rē, qua de cauſa Cretēſes pręcipue arcu delectati ſunt, quē Scythicū nominarūt.

Coriti, propriè ſunt arcuum thecæ: dicuntur tamen eſſe ſagittarum foruli, quos & pharetras nominamus.

Virgilius in xii.

Quid tela, Sagittæ,
Coritíq; leues humeris & lætifer arcus.

Ouidius metamorph.

Exuit hic humeros pharetram lentoſq; tetendit
Arcus.

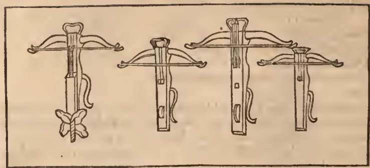
Scorpiones,vt inquit Vegetius libro quarto,dicebantur quos nunc manubaliſtas vocant, ideo ſic nuncupati quòd de paruis ſubtilibúſque ſpiculis inferant mortem. Regum libro primo, Et ſtatuit illic baliſtas, & maculas, & ignis iacula,& tormenta ad lapides iactandos,& ſpicula, & ſcorpiones ad mittendas ſagittas,& fundibula. Cæſar comment. lib. vii. Quidam ante portam oppidi gallus per manus ſeui ac picis traditas glebas in igne, & regionem turris prohibebat, ſcorpione à latere traiectus exanimatus concidit. Sunt & qui ſcorpionum ictibus non ſagittas tantum ſed et lapides mitti annuant. Ammianus Marcellinus rerum geſtarum xxv. Et ſcorpiones quò cumque manus peritę duxiſſent,rotundos lapides euibrabant. Idem vigeſimoquarto, Scorpioni onagri vocabulum indidit ætas nouella, ea re quòd aſini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides poſt terga calcitrando emittunt,vt perforent pectora ſequentiũ,aut perfractis oſſibus capita ipſa diſplodant. Vegetius Renatus libro quarto, Per ſcorpiones,ſpiculis,ſaxis item grauioribus per onagrum deſtinatis,non ſolum equi eliduntur,ſed etiam hoſtiũ machinamenta franguntur. Nonius Marcellus ſcorpionem teli genus eſſe aſſerit: alii à Nonio minus diſſidentes, ſcorpionem ſagittam ſed veneno oblitam eſſe aiunt,quæ virus quò figitur infundit,vnde & ſcorpio nomẽ accepit. Scorpiones huiuſmodi à Scythis originem traxiſſe arbitror, illi enim viperea ſanie & humano ſanguine tinctis ſagittis,quolibet vulnere,leui licet tactu ſed irremediabili illico mortem afferunt.

De his Lucanus,

Spicula nec ſolo ſpargunt fidentia ferro
Stridula,ſed multo ſaturantur tela veneno.
Vulnera parua nocent fatumq; in ſanguine ſummo eſt.

Ad poſtremùm ſiue Scytha ſiue Cretẽſis ſiue alio cælo genitus fuerit,qui ſcorpionem ad mittendas ſagittas primus inuenit,aut proditor ſane fuit,aut nocendi auidus,aut metuens hoſtis: cogitauit enim,quòd idem Lucanus inquit,

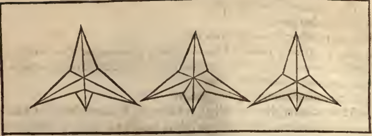
Longe tendere neruos,
Et quò ferre velit committere vulnera ventis.

Sagitta à ſagaci ictu, id eſt, veloci vocata,vt quibuſdam placet : ſiquidem vt ocius mors perueniret ad hominem,alitem illam fecimus,pennasq; ferro adiecimus,quod ſcelere humani ingenii,ac fraude inuentum arbitror. Has primũ Cretenſes,vt inquit Solinus, alii vt refert Plinius nat. hiſt. Saterem Iouis filium, vel Perſem Perſei filium inueniſſe aſſerunt,ſiequénſque circa hęc orientalium vſus. Hi calamis ſpicula addunt irreuocabili hamo varieq; mortem accelerat penna calamis addita,fitq; ex ipſis telum aliud priore facto in vulneribus. Hanc barbaram Sagittam appellant,huiuſmodi telis ſolem ipſum obumbrant,propter hoc maximè ſerenos dies optant,oderúntque ventos & imbres qui inter illos pacem eſſe cogũt. Hic vſus in Creta bellatores ſuos pręcipitauit. In hoc,vt in cæteris viciis Italiæ,in agro maximè Bononienſi,ac penes flumen Rhenum ſagittis nullus aptior calamus eſt, quibus pondus voluere eſſe contra flatus quoque peruicax.

Spiculum,ſagittę præacutę ferrum. Curtius lib. ſeptimo,Quos dum obſidet rex, inter promptiſſimos dimicans ſagitta ictus eſt,quæ in medio crure fixa reliquerat ſpiculum. Idem in nono,Medici lignum ſagittæ,ſcilicet corpori infixum ita ne ſpiculum moueretur abſcindunt, corpore deinde nudato animaduertunt hamos eſſe telo, nec aliter id ſine pernicie corporis extrahi poſſe, quàm vt ſecundo vulnus augerent.

Murices,tribulos aiunt ferreos, qui tribus radiis abiecti quoquomodo ſituentur ſtant,& erecto quarto infeſti ſunt. Q. Curtius lib. quarto,Quum homo quidam tranſfuga quanto maximo curſu ad regem peruenit,nuntians murices ferreos in terram diffudiſſe Darium,qua milites emiſſurũ eſſe credebat, notatumq; certo ſigno locum,vt fraus euitari à ſuis poſſet.

Scalprum,præacutum ad feriendum ferrum. Liuius belli Punici lib.vii. Elephanti plures àb ipſis rectoribus quàm ab hoſte interfecti,fabrile ſcalprum cum malleo habebant: id,vbi ſæuire beluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſo in articulo quo iungitur capiti ceruix quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat. Scalpellum à ſcalpro imminutum. Cicero.ii.de diuinat. Aut quorum linguę ſic inhęrent vt loqui nõ poſſent, hæ ſcalpello reſectæ liberarẽtur. Hieremiæ xxxvi, Cumq́ legiſſet ludi pagellas tres vel quatuor, ſcidit illud ſcalpello ſcribę,et proiecit in ignem. Veruina,genus iaculi longi,teſte Fabio Placiade. Plautus in Bacchide,Si tibi machæra eſt foris,at mihi veruina eſt intus qua te & illos confodiam. Soliferum, genus teli, hoc eſt, totũ ferreum: ὅλος enim grecè dicitur id quod nos totum vocamus. Liuius belli macedo. libro quarto,Et cohortes à tergo ſtantes pauidi reſpiciebant, vt emiſſis ſoliferis falaricíſque gladios ſtrinxerunt. Funda,quòd ea fundantur lapides,id eſt,mittãtur. Hoc telum habena volutatur in iactu,glánſq́ librata quũ ſederit,velut neruo miſſa excutitur. Liuius xxviii. Fundis vt nunc plurimũ,ita tunc ſolo eo telo vtebãtur, nec quiſquam àlterius gentis vnius tantum ea arte quantum inter omnes alios Baleares excellunt,apud quos, vt inquit Flauius, matres à teneris vnguiculis ita natos erudiſſe produntur ut nullum cibi genus cõtingere ſinerent niſi quem ex funda immiſſo lapide percuſſiſſent. Proinde ſunt qui Balearium inſularũ habitatores huius teli vſum primos inueniſſe aſſerant,quàmquam Plinius natur. hiſto.hoc idem apud Syrophœnicas dicat inuentum.

Glans vel glandis, telum eſt ſiue maſſa plumbea inſtar glandium quæ funda baliſtáve proiicitur. Claudianus lib.vii.

Nunc ſpicula cornu
Tendere,nunc glandes baleari ſpargere funda.

Saluſtius in Iugur. Pars eminus glãde,aut lapidibus pugnare. Virgilius in vi.
Pars maxima glandes Liuentis ſpargit plumbi.

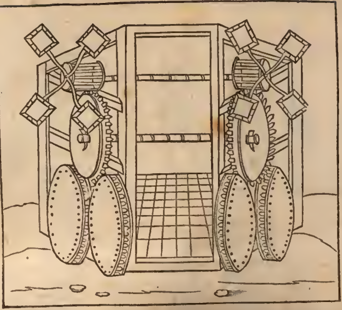
V Ouidius

Ouidius in xiiii. metamorph.
Vt lata plumbea funda,
Miſſa ſolet medio glans intabeſcere cælo.
Similiter Lucretius protulit & Liuius.xxvii.ab vrbe condita.Nam quod apud Virgilium in iiii.Georgicorum inuenitur glandis,in dubium venit vtrum nominatiuus ſit an figuratè genitiuus,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Poteſt enim tantum glandis intelligi, vt hoc regni, & tantum lucri. Chelidonium auctores vocant ipſi falcaſtrum, altera parte tantum acie tenuiſſima ſed latiore,vlnæ longitudine, cauda bifurca ceu hyrundinis,vnde & nomē habet: vaginis non conditur, ſed vnco dependet à cingulo. Danicæ,ſecures productiores quibus acies ſubtilior, quibúſque non modo Dani ſed etiam aliꝗ gentes iam vti cœperunt: in vniuerſum autem quæ pro re militari circa hæc cōſideranda ſunt,ferramentorum genera ſi oleo reſtinguātur delicatior fit acies, aqua duratur in fragilitatem. Hyrcorum ſanguinis tāta vis eſt vt ferramentorum ſubtilitas nec alio acrius induretur. Ferrum autem omne à rubigine tuetur oleum, ceruſſa aut liquida pix. Falx lunatum fertum haſtæ affixum, militare quondam,nunc agreſte telum. Valerius libro quinto,Vnumquemq; ex his falce percuſſum in cædem ſuam compulit. Liuius ix. ab vrbe condita,lere paſtorali habitu agreſtibus telis,falcibus,geſiſque binis armati. Martialis,
Fraus me certa ducis quondam curuauit in vſus,
Agricolæ nunc ſum,militis antè fui.
Fuit & quondam falx nedum terreſtris militiæ, ſed & nauticæ inſtrumentum. Erant enim Romanis inaudita magnitudine falces, quas cum artificioſo quodam impulſu rudentibus hoſtium inieciſſent nauigio remis in aduerſum acto, & rudentes velut cultri acie tonſorii ſcindebantur, & antennæ ſimul ac ſuperba ruebant armamēta,erántq; ſuis impedimento nauibus quibus fuerant præſidio adiumentóque. A falce falcati etiam currus dicti: falcibus nanque præmuniebantur,atque in hunc maximè modum falcibus armati prodibāt in bella Cuſpides circa temonem ab iugo decem cubita extenſas velut cornua habebant, quibus quicquid obuium daretur trāſfigerent,in extremis iugis binæ circà eminebant falces,altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa vt quicquid à latere obiiceretur abſcinderet,hæc vt prolapſos ſubeuntéſque contingeret. Item in axibus rotarum vtrinque binæ eodem modo figebantur falces, ex omni parte acie prominente, vt in ſubiecta huiuſcemodi currus deſcriptione continetur.

His quadrigis vt ſemper duces hoſtium acies perturbaturos ſe credebant, in ſuas terrorem perſæpe verterunt, vt Antiocho maximè contigit. Nam Eumenes vbi eas vidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps eſſet auxilii genus, ſi quis pauorem magis iniiceret quàm iuſta adoriretur pugna, ſagittarios funditoréſque & iaculatores equitum non confertos, ſed quàm maximè poſſet diſperſos excutere iubet, & omnibus ſimul partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim clamoribus diſſonis ita cõſternauit equos, vt repentè velut effrenati paſſim incerto curſu vagarentur. Romani murices ferreos in terrã fundebant qua hoſtes emiſſuros quadrigas arbitrabantur: in quos cum incidiſſent paulò pòſt ſaucii, pigri, inutiléſque reddebantur. Eſt & alia mirifica bellici currus non falcati forma, flabellis ventóque in hunc modum adacti.

Vallos & ſudes idem eſſe conſtat, auctore Seruio, quanquã bis idem dictum ſit à Virgilio ii. Geor. his verbis,
Quadrifidáſque ſudes & acuto robore vallos.
Valli nanque foſſarum fuſtes ſunt, quibus vallum præmunitur. Nam munitio ipſa propriè vallũ dicitur neutraliter, licet maſculino genere Albius Tibullus poſuerit, Non arces, non vallus erat, ſummumq́ patebat. Valli etiam denominatio, teſte Varrone, inde eſt, quòd ea varicare nemo poſſet, vel quòd ſingula ibi extrema bacilla furcillatam habent figuram literæ v. Terra autem illa quæ vallo facto propius ponitur, agger propriè dicitur: abuſiue tamen, & muros, & munimenta omnia, & omnẽ è terra ligniſq́ coaceruationẽ ad ſubruẽdas vrbes quòd agantur & ducantur, aggerem dicimus. Liuius lib. iii. bel. macedo. Thaumatos eo tempore ſumma vi expugnabat, aggeribus vineiſque, & iam aries muris admotus erat. Idem in eodẽ, Omnes inde ſpes pugnãtibus, in vi, & armis, & operibus erant: vndiq́ aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebãtur. Idem in eodem, lib. vi. Hęc maior difficultas Macedonibus erat, ꝗ Romani aggere, & vineis, & omnibus ſupra terram operibus aut præliis eſſent, ſubter Macedones cuniculis oppugnabant. Idem in eodem, Sed armati frequentes quidam ignes, etiam quos aggeribus iniicerent, ferebant. Idem in eodem, lib. vii. Vtrinque vineas & aggerem muro iunxit, & cum teſtudinibus arietes admouit.

Cataracta phęneſtra vel porta ferrea, crati perſimilis, quæ annulis & clauis ferreis à funibus pendet, vt ſi hoſtes intrauerint, demiſſa eadem extinguãtur incluſi. Liuius xxvii. Hannibal quarta vigilia fermè ad vrbẽ acceſſit, primi agminis erant perfugæ Romanorum & arma romana babebant: hi vbi ad portam eſt ventum, latinè omnes loquentes excitant vigiles aperiríque portam iubent, conſulem adeſſe: vigiles velut ad vocem eorum excitari, tumultuanti trepidatione moliri, porta cataracta clauſa erat: eam partim vectibus leuant, partim funibus ſubducunt in tantum altitudinis vt ſubire recti poſſent: vix dum ſatis patebat iter, cum perfugę certatim ruunt per portam, & quum quingenti fermè intraſſent, remiſſo fune quæ ſuſpenſa erat cataracta magno ſonitu cecidit.

Inſtrumentum exurendi portam.

Inſtrumentum perfringendi cataractam vel feneſtram ferream.

Turris in ſublime ductilis.

Turris mobilis ac verſilis omnia munimenta aduerſa vrbi ſuperans altitudine ſua, quæ admota, catapultis baliſtiſque per omnia tabulata diſpoſitis, hoſtium muros defenſoribus nudat.

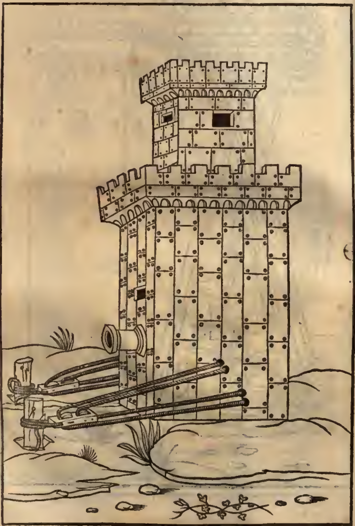
Machina vrbium expugnatrix, Plutarchus in Demetrii vita.

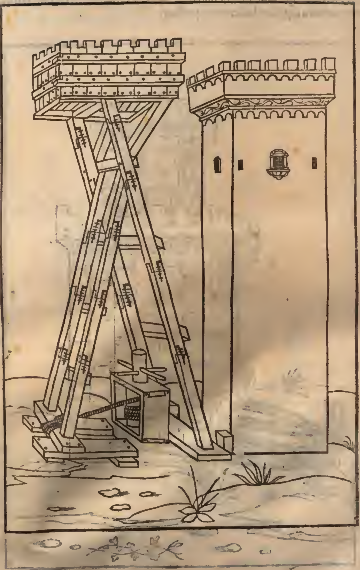
Halæ turres ſunt ligneæ quę apud veteres propter ſpectatores è lignis erigebãtur: ꝙ ſi ex materie larigna fiant atq; verſiles, tutiſſimæ ſunt: flammam enim miſſilem, & ictus qualitate materię ac vertigine ſua non admittunt. Turres autem à tornis dictæ, teſte Varrone, vel vt alii, quòd teretes ſint & rectæ: hæ enim tametſi quãdoq; quadratę ſint, procul tamen videntibus rotundę exiſtimantur.

Ideo

ideo quia omnis cuiuſque anguli ſimulachrum per longum aëris ſpacium eua neſcit atque conſumitur,& rotundum videtur. Rotundæ itaque aut polygoniæ ſunt faciendæ: quadratas enim machinæ celerius diſſipant, in rotunditatibusq; ad centrum adigendo lædere non poſſunt.

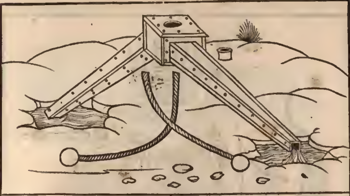
Expugnandæ turris inſtrumentum.

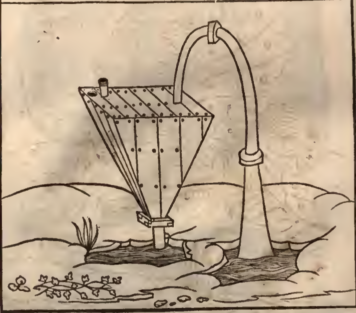
Arabica machina ad expugnationem vrbium, magna & ingens, viris, pontibus, ſcalis, variiſque inſtrumentis bellicis referta.

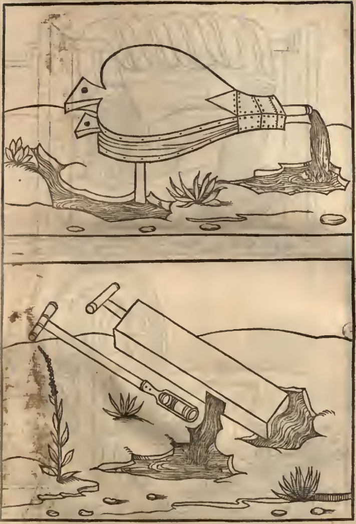
Fiſtula per quam à foſſa vel à caſtello aquam exhauriendo educas.

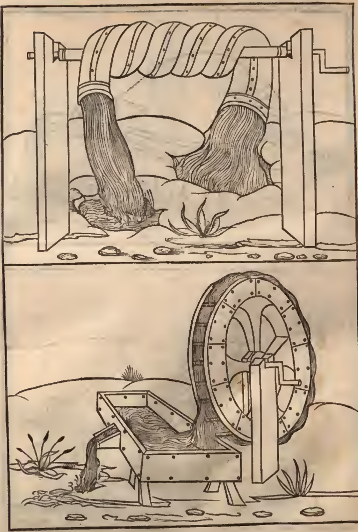
Aliud educendi aquam inſtrumentum.

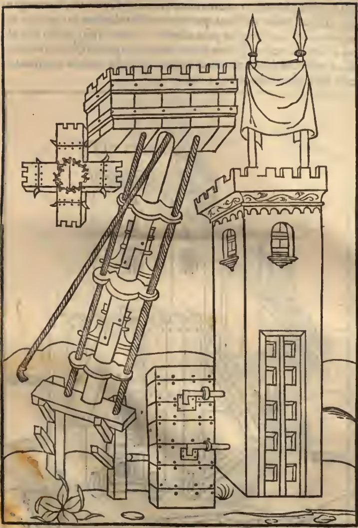
Alia duo ad exhauriendum aquam inſtrumenta.

Alia duo inſtrumenta ad hauriendum aquam.

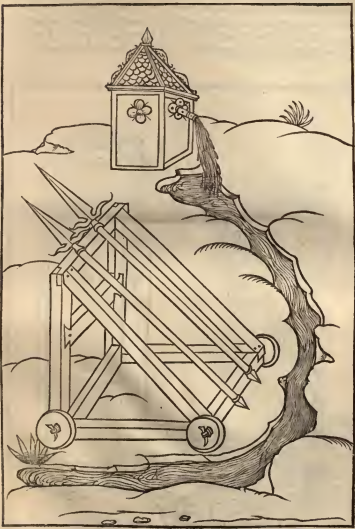
Pons pro defenſione.

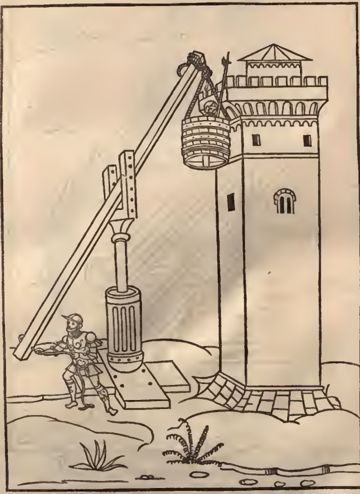
Plutei,crates è vimine ſunt,quę ſolebant opponi militibus opus facientibus , & appellabãtur militares, nunc & tabulæ quibus quid præſepitur eodem nomine dicũtur: hi è vimine ſunt,& ciliciis,vel coriis crudis proteguntur,triniſque rotulis conſiſtunt, quarum vna in medio,duæ in capitibus apponuntur,vt in quacunq; vis parte admoueri more carpẽti poſſint.Hos pluteos obſidentes muris applicant,eorum munitione protecti,ſagittis ſiue fundis,vel miſſilibus defenſi res omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant,vt ſcalis aſcendendi facilior detur occaſio.

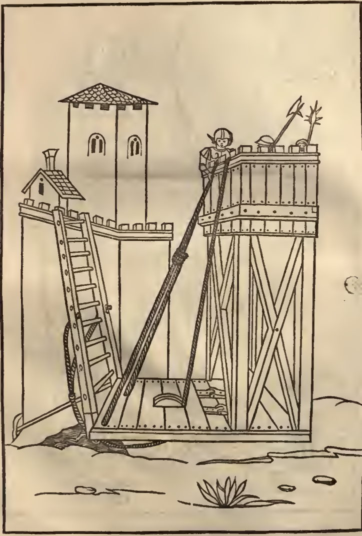
Inſtrumentum anguſti loci, eundi hoſtibus obuiam velint nolint, cui ponè ſtet funditorum ſagittariorumq; tela miſſilia ſpargentium manus.

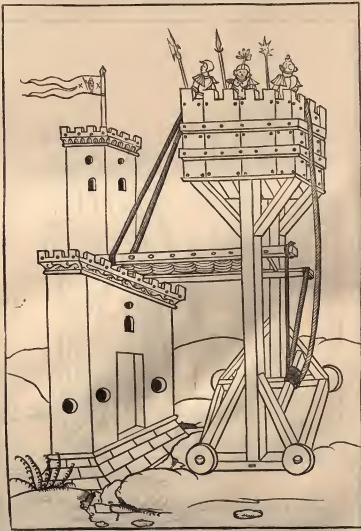
Telonum dicunt à longitudine quotiens vna trabs in terram prægalta defigitur, quum in ſummo vertice alia tranſuerſa trabs longior, dimenſa medietate connectitur, eo libramento vt ſi vnum caput dimerſerit, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina, in quã pauci collocantur armati: tunc per funes attracto depreſſoque alio capite, eleuati imponuntur in murum, vbi tuto ſtantes, & hoſtibus nocere, & proſpicere poſſint, & renunciare quas res aduerſarii conentur efficere. Telonis autem forma hæc eſt.

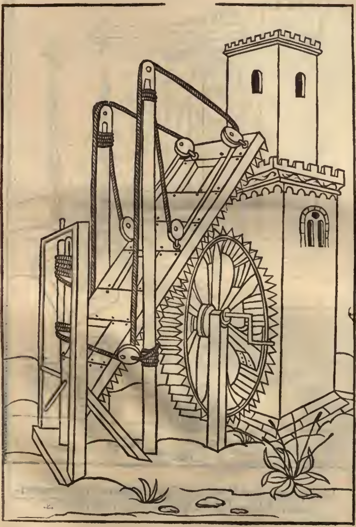
Sambuca, dicitur ad ſimilitudinem citharæ vel organi machina, qua vrbs oppugnatur. Nam quemadmodum in cithara vel organo chordæ ſunt, ita in trabe quæ iuxta trabem ponitur funes ſunt, interdúmque de ſuperiori parte turriculæ pontem laxant trocleis vt deſcendant ad murum, ſtatímque de turri exeunt bellatores, & per eam tranſeuntes, mœnia vrbis inuadunt.

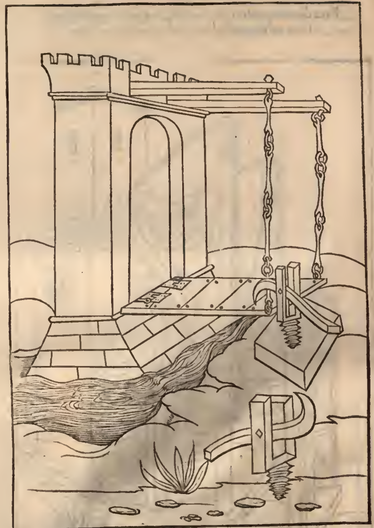

Exoſtra pons dicitur qui de turri lignea in murum repentè producitur. Factus eſt duabus trabibus ſeptúſque vimine, quem ſubitò prolatum inter turrem murúmque conſtituunt, & per eam egredientes machinam bellatores in ciuitatem tranſeunt, & muros occupant.

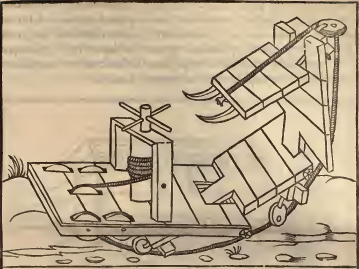
Rota dentata pontem producens,cum gradibus quibuſdam intus ad motum & hominum aſcenſum per eam.

Terebra ferrea ſiſtendi pontis verſioq; in ipſius caſu quo minus erigatur in ſublime hoſtibusq; prohibeatur vrbis ingreſſus.

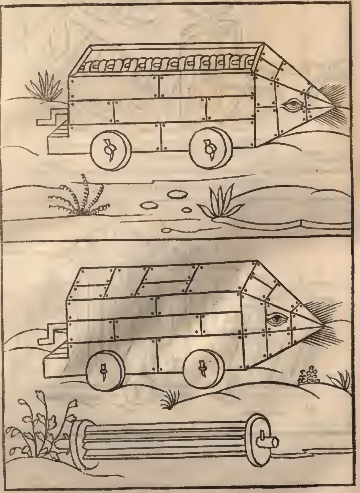
Erigendi pontis inſtrumentum.

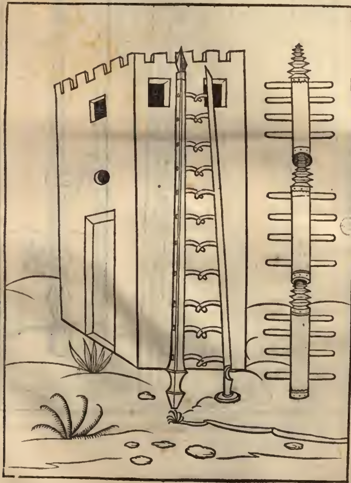
Producendi pontis inſtrumentum.

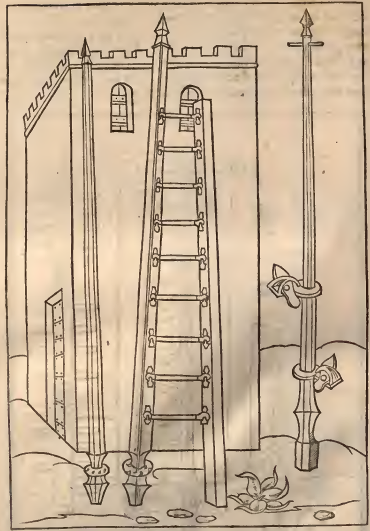
Muſculus cuniculo fit ſimilis,quo murus prçfoditur,ex quo & appellatur,quaſi muruſculus: vel muſculi,vt inquit Vegetius Renatus,à marinis belluis nomen ſibi vendicant. Nam quemadmodum illæ quum minores ſint,tamen balenis auxilium adminiculúmq; iugiter exhibent, ita iſti quum ſint machinæ breuiores vel deputatæ,turribus magnis aduentu illarum parant viam itineráque præmuniunt. Muſculum autem appellauit antiquitas machinas minores,quibus protecti bellatores ſudibus præmunitas oppidorum foſſas demolirentur,quibus turris ambulatoria ſine impedimento iungeretur ad murum.

Scala licet à quibuſdā ſingulariter vſupetur,& ſacris in literis,in libro Geneſ. Vidit Iacob ſcalam,ſcriptum ſit,ſcalę tamen ſecundū Varronem,Quintilianum,& Focam dicuntur propriè,aut latinè magis,ſiue vnæ ſint,ſiue plures,quia numeri tantum pluralis eſt nomen,vt literę quum epiſtolam ſignificant.Saluſtius in Iugurthino,Deinde vbi vnę atque alterę ſcalæ comminutę ſunt,qui ſuperſtiterant afflicti ſunt:non dixit vna atq; altera.Harum autem formam variam licet ac multiformem, facile quiſque intelliget, ſi quæ ſunt infrà picturæ lineamentis oculis ſubiecta proſpiciet.

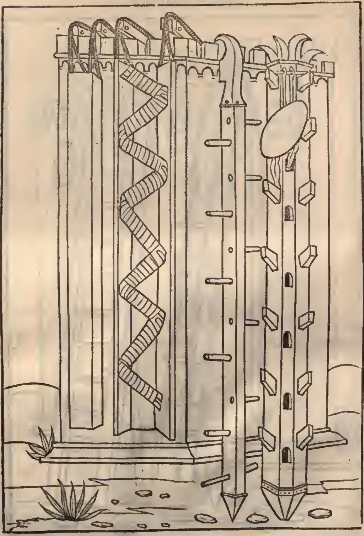
Aliud genus ſcalæ. Calceus cum annulo ferreo.

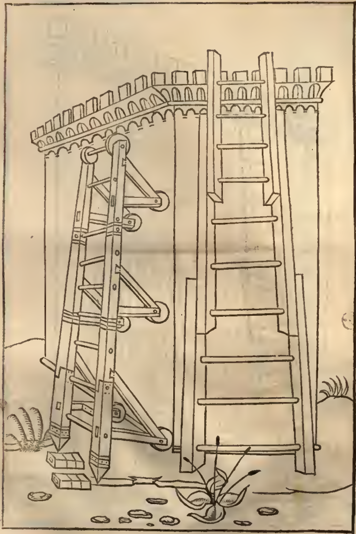

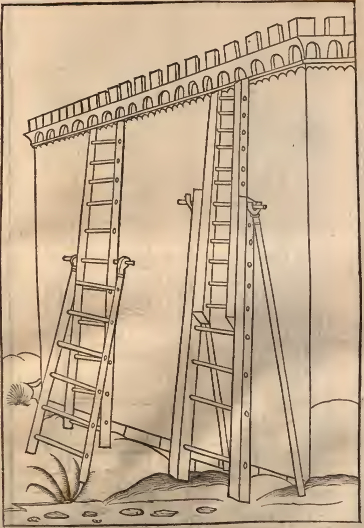
Aliæ ſcalæ diſiunctæ.

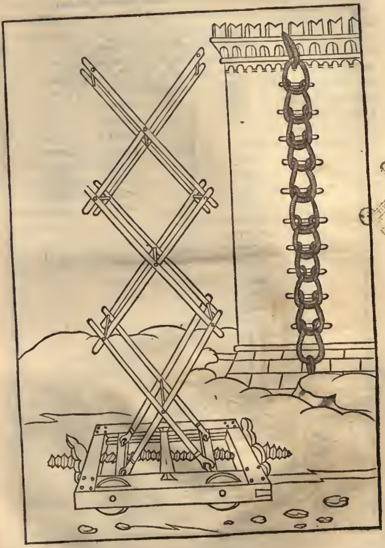

Alia genera ſcalarum.

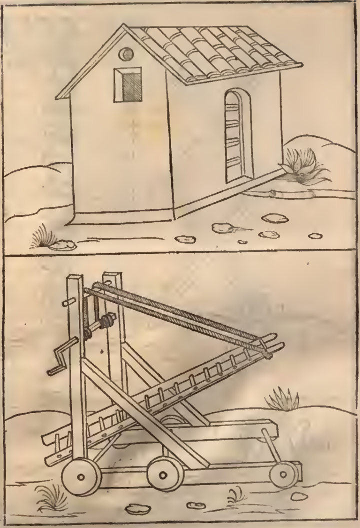

Aliud genus ſcalarum quod rotis & cantho vehitur.

Bombarda,vt vulgo dicitur,metallica machina eſt quæ ignis incendio & ſulphureo puluere,immo tartareo magis,glandes æneas, flammeasq; pilas, & globoſa grauioraq; ſaxa conuoluens,horriſono fragore ac tonitru longe latéque iactat,muros vrbium quatiens,& obſtantia quæq; demoliens,Archimedis,vt putatur,inuẽtum,eo tempore quo Marcellus Syracuſas obſidebat, vt ſuorum ciuium libertatem tueretur,patriæq; excidium vel auerteret,vel differret,& quo noſtri temporis duces ac imperatores vt liberos populos,vel iugo, vel excidio premant vtuntur. Hoc autem nomen Bombarda apud idoneos latinæ linguæ ſcriptores nuſquam inuenio,quamq̃ huiuſmodi nominis impoſitio à ſonitu tracta mihi nequaquam videatur abſurda. Quid enim aliud eſt Bombarda quàm bõbus ſiue bombizatio quædam ardens? Sed nolim eiuſdem dictionis originẽ aliquam ab aliis doctiſſimis intactam ſcriptoribus pertinaci nimis ſenſu atque iudicio aſſerere,ne cui forte videar argutior: id autem audacter dixerim,baliſtæ, vel tormenti, vel machinæ appellatione contineri. Baliſta enim à græco verbo βάλλω deducitur quod latinè dicitur iacio. Quicquid igitur, ſiue ſaxa iacit,ſiue ſagittas,recte baliſta poteſt appellari. Nonius Marcellus, Baliſtæ ſunt,maiora ſaxa & grauiora quibus iaciuntur. Victruuius lib.x.arch. Sed tamen nulla baliſta perficitur, niſi ad præpoſitam magnitudinem ponderis ſaxi quod id organum mittere debet. Oroſius lib.iii.hiſtoriarum, Regulus bellum carthaginenſe ſortitus,iter cum exercitu faciens,haud procul à flumine Bragada caſtra conſtituit: vbi quum plurimos milites aquandi neceſſitate ad flumen deſcendentes ſerpens miræ magnitudinis deuoraret, Regulus ad expugnandam beſtiã cum exercitu profectus eſt, ſed nihil in tergo eius proficientibus iaculis atque omni telorum ictu irrito,quæ per horrendam ſquamarum cratem quaſi per obliquã ſcutorum teſtudinem labebantur, mirúmque in modum ne corpus læderent ipſo corpore pellebantur,quũ inſuper magnam multitudinem morſu comminui,impetu proteri,halitu etiam peſtifero exanimari videret,baliſtas deferri imperauit per quas murale ſaxum ſpinæ eius incuſſum compagem totius corporis ſoluit. Valerius Maximus de eodem ſerpente lib.i. Quum telorum iactu perforari nequiret,ad vltimum baliſtarum tormẽtis vndiq; petitam,ſilicum crebris & ponderoſis verberibus procubuiſſe. Ouidius de triſtibus libro primo.

Nec leuius tabulæ laterum feriuntur ab vndis,
Quàm graue baliſtæ mœnia pulſat onus.

Idem in nono metamorph.

Nec leuius pulſata ſonat quàm ferreus olim,

Quum

Quum laceras aries baliſtáque concutit arces.

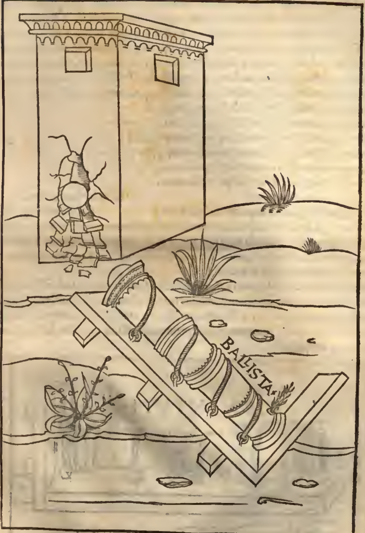
Seneca queſt.natur.libro ſecundo, Nam baliſtæ quoque & ſcorpiones tela cum ſono expellunt, ſicque non imitabile fulmen, vt Maro inquit, humana rabies quodam magno auctore teſte imitata eſt. Quòd autē ſagittas iaciat baliſta, auctor eſt Ammianus Marcellinus, rerum geſtarum .xxiiii. Aſſiſtit, inquit, artifex contemplabilis, & ſubtiliter apponit in temonis cauamine ſagittam ligneā ſpiculo maiore conglutinatam, & cum ad extremitatem neruorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu à baliſta ex oculis auolat, interdum nimio ardore ſcintillans, & euenit ſæpius vt antequam telum cernatur, dolor lætale vulnus agnoſcat. Idem xxv. Tum aptatæ ligneis ſagittis baliſtæ, flexu, ſtridore torquebantur, creberrima ſpicula funditantes. Hieronymus libro primo cōtra Iouinianum, Baliſta quanto plus retrahitur tanto fortius emittitur.

Lucanus in ſecundo,

Tortáque per tenebras validis baliſta lacertis
Multifidas iaculata faces.

Hanc & græci ς in fine addētes βάλιςραν dicunt, quam et Syrophœnicas inueniſſe vi. natur. hiſto. Plinius auctor eſt. Ancon autem antiquiſſimus hiſtoriarum auctor ſcribit pulſum à Ioue Saturnum fugiſſe in Græciam, vbi mōſtruoſorum hominum exercitum congregauit, contra quem Iupiter alpeſtrem partem occupans, baliſtarum vſum docuit. Proinde victoria potitus, fingitur à poëtis Iouem de cælo pepuliſſe, & Cretæ regno priuaſſe.

BALLISTA

Tormenta,inſtrumenta bellica ad diruenda oppida euertendasq; vrbes,ſic dicta quòd tela torqueant,hoc eſt,gyro celeri ſaxa rotent,iaciant,& mittant. Liuius xxiiii. ab vrbe condita, Aduerſus hunc naualem apparatum Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris diſpoſuit,in easq; quæ procul erant naues ſaxa ingenti pondere emittebant. Ioſephus belli iudaici lib.vi. Habebant etiam baliſtas CCC. & L.tormẽta ſaxorũ, quibus difficiliorem aggerũ extructionem Romanis efficiebãt. Cicero Antonianarum viii. Quid?ille faceret inducias?ante conſules oculóſq; legatorum,tormentis Mutinam verberauit. Virg.in vndec.

Continuò aduerſis Tyrrhenus & acer aconteus
Connixi incurrunt haſtis,primíque ruinam
Dant ſonitu ingenti,perfractáq; quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt,percuſſus aconteus,
Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe & vitam diſpergit in auras.

Idem in duodecimo,

Murali concita nunquam
Tormenta ſic ſaxa fremunt,nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus.

Seneca quęſt. natur. lib. ii. Nubium intra ſe cõpreſſarum anguſtiæ medium ſpiritum emittunt,& hoc ipſo inflammant ac tormenti modo eiiciunt. Tormenta etiam miſſilium inſtrumenta ſunt à torquendo dicta. Virgilius ii. georg.

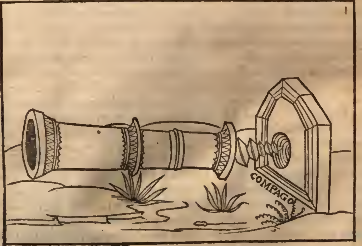
Itureos taxi torquentur in arcus.

Firmianus libro ſecũdo contra gentes, Vrbe à Gallis occupata obſeſſi in capitolio Romani cum ex mulierum capillis tormẽta feciſſent,ædem Veneri caluæ conſecrarunt. Seneca de ira libro primo, Quum opus eſt cõcitatur remittitúrque,non aliter quàm quæ tormentis exprimuntur tela,in poteſtate mittẽtis ſunt quantum torqueantur.

Machina, tormentum murale vrbes labefaciens, & oppidorum mœnia. Tragicus in Thyeſte, Admotis nihil eſt opus vrbes ſternere machinis, lõge ſaxa rotantibus. Valerius Max. libro quinto, Q. verò Metellus celtibericũ in Hiſpania gerens bellum quũ vrbem Centobricam obſideret, & iam admota machina partem muri quę ſola cõuelli poterat diſiecturus videretur, humanitatẽ propinquæ victoriæ prætulit. Nam quum Rethogenis filios qui ad eum tranſierat Centobricenſes machinæ ictibus obiecιſſent, ne pueri in conſpectu patris crudeli genere mortis conſumerentur, quanquam ipſe Rethogenes negabat eſſe impedimento, quo minus etiam per exitum ſanguinis ſui expugnationem perageret, ab obſidione diſceſſit. Quo quidem tam clementi facto, etſi non vnius ciuitatis mœnia, omnium tamen celtiberarum vrbium animos cepit, effecitq́; vt ad redigendas eas in deditionem populi Romani non multis ſibi obſidionibus opus eſſet. Seneca epiſt. lib. xvii. Multi inueniuntur qui ignem inferant vrbi, qui inexpugnabilia ſæculis, & per aliquot ætates tuta proſternãt, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram multitudinem adductis arietibus ac machinis quaſſent. Idem decimo quarto, Philoſophia circundanda eſt inexpugnabili muro, quem fortuna multis machinis laceſſitum non tranſit. Plutarchus in vita Marcelli, Vt verò machinas inſtruxit Archimedes, varia miſſiliũ genera & immenſæ magnitudinis ſaxa, incredibili fragore & celeritate iacula aduerſum terreſtres emittebat copias. Ioſephus lib. iii. belli iudaici, Miſſaq́; machinis ſaxa & murorum minas auferebant, & frangebant angulos turrium. Virorum autem nulli tam fortiter conſtipati erant, vt non vſque ad extremam aciem, ſaxi magnitudine & violentia ſternerentur. Sciet autẽ aliquis huius machinæ vis quantum valeat ex his quæ illa nocte contigere, In muro cuidam ex circunſtantibus Ioſippo caput auulſum eſt, eiúſque ad tertium ſtadium veluti funda excuſſa caluaria. Interdiu quoque prægnãtis fœminæ icto vtero ad dimidium ſtadium infans abactus eſt, tanta tormento vis fuit. Ergo machinis terribilior erat impetus & miſſilium ſtrepitus. Idem in eodem, libro ſexto, Omnibúſque agminibus contra excurſus erant machinæ comparatæ mirabiles, præcipue verò legioni decimæ: baliſtæ verò vehementiores, & tormenta ſaxorum quibus nõ ſolum irruentes ſed etiam ſuper murum ſtantes euertebantur. Nam & ſingula ſaxa talenti pondus æquabant, & vltra modum ſtadii torquebantur. Ictus autem non ſolum primis quos offendiſſent, ſed aliquando poſterioribus quoque intolerabilis erat. Iudæi primo cauebant à lapidibus quòd erant candidi: nec tantum ſono & fremitu noſcebantur, ſed claritudine proſpiciebantur, denique ſpeculatores in turribus præſidentes prædicebant quando impelleretur machina, ſaxúm

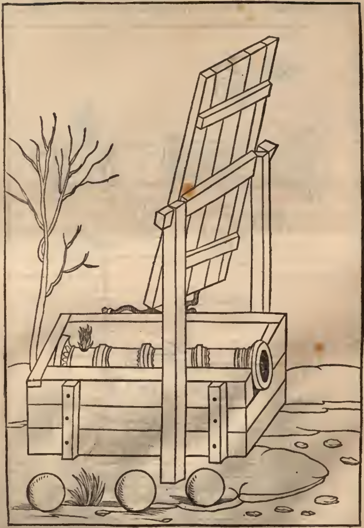
que ferretur,patria lingua clamantes, Filius venit. Itáque prædicebant in quos veniret, atque ita vitabant, & hinc eueniebat vt illis declinantibus lapis irritus intercideret. Proinde contrà Romani excogitabant atramento decolorare lapides: tunc enim miſſi non ſimiliter incertos ictus habebant, multóſque ſimul vnius impetu corrumpebant. Idem in eodem, Ad Antonianam verò ab ipſis ſociis cum multitudine Zelotarum, nõ ſolum ꝙ de loco ſuperiore pugnabant, verùm etiam quòd machinis vti didicerant. Paulatim enim vſus aluit peritiam. Ariſtoteles lib. vii. Politi. Præſertim hoc tempore in quo tormēta & machinæ ad obſidiones vrbium cũ omni ſubtilitate ſunt adinuēta. Laërtius Diogenes libro de vita philoſophorũ, De metallicis, inquit, machinis ſcripſit Strato philoſophus.
Hæc ſi nota forent, frueremur ſimplice cultu: Claudianus libro ſecundo,
Claſſica non fremerent, non ſtridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.
Vtꝗ in his bellicis inſtrumentis tua tibi, Sigiſmunde Pandulphe, quandoꝗ me morem inuenta, memorem & cæteris quibus illa vſui fore non ambigo, Ponitur ante oculos machina prius inuiſa, à ſæculíſque inaudita: quippe quæ ſecundo ſine ſubſellio, aliarum præter omnium morem, dictu mirabile, librata innixáꝗ ſolo, ac grauitate pòſt ſua preſſa perſiſtit. Egregium ſane inuentum auctore te, præclaríſque ducibus præſentibus ac poſteris quàmmaximè dignum.

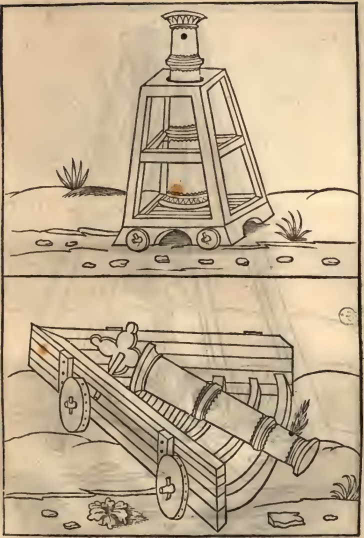
Inuentum eſt quoque machinæ huiuſce tuum, Sigiſmunde Pandulphe, qua pilæ æneæ tormentarii pulueris plenæ cũ fungi aridi fomite vrentis emittuntur.

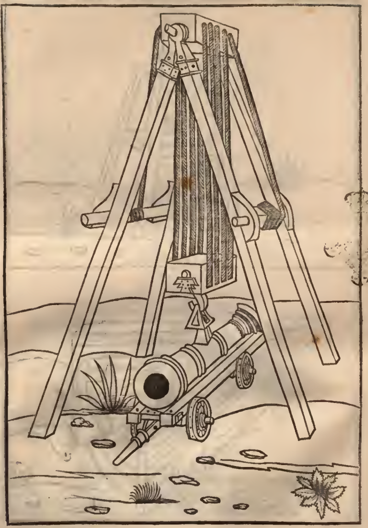
Machinæ clypeus.

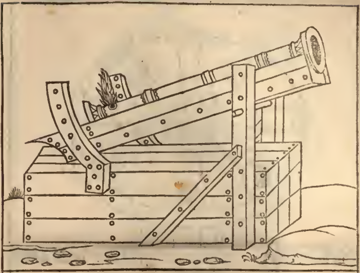
Verricula duo tormentaria.

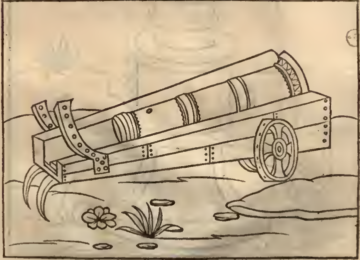

Inſtrumentum erigendi machinam in ſublime.

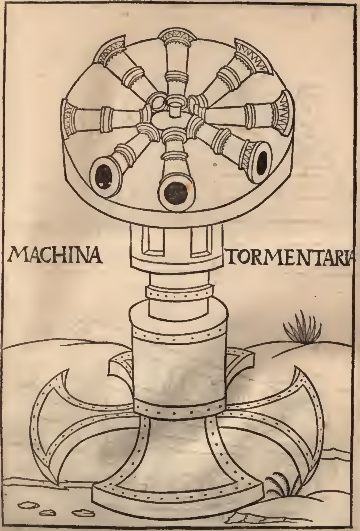

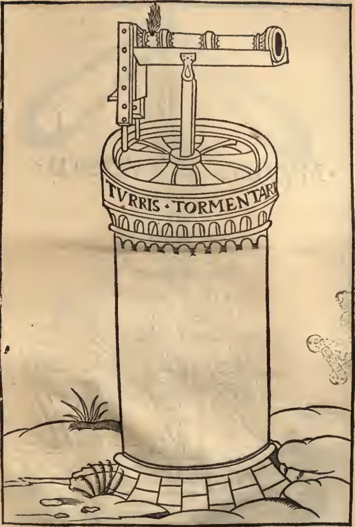
Inſtrumentum erigendi ponè machinam deprimendíque.

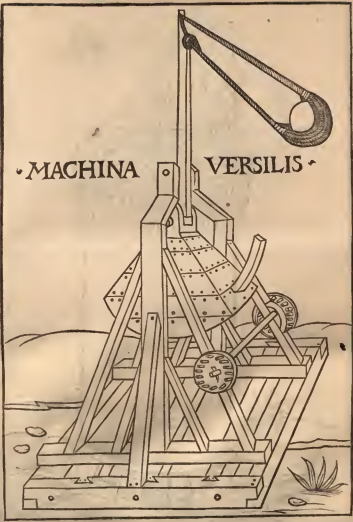

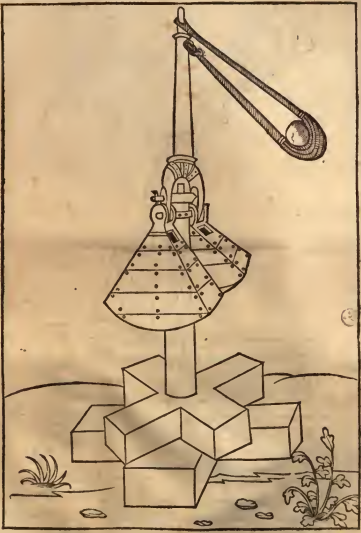

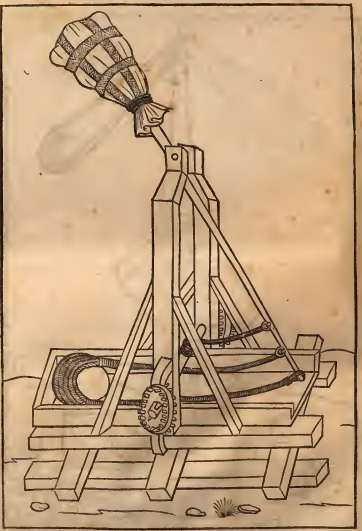
Inſtrumentum ad tormenta deprimenda extollendáque.

MACHINA
TORMENTARIA

TVRRIS · TORMENTARI

MACHINA VERSILIS

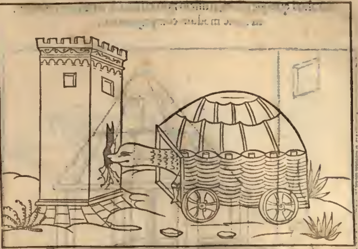

ALIA·MACHINA

Vinea, machina ex lignis leuioribus colligatur, latitudine pedum octo, altitudine ſeptem, lõgitudinis verò xvi. cuius tectum munitione duplici, tabulatis, cratibúſque contexitur: latera verò vimine ſepiuntur, vnde nomen ortum putant, ne ſaxorum telorúmq; impetu penetrentur. Extrinſecus autem ne immiſſo concremetur incendio, crudis vel recentibus coriis, vel centonibus operitur, quumq; plures factę fuerint, iunguntur in ordine ac rotis ducuntur: his deniq; tuti obſidentes, ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta. Lucanus in tertio,

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis, & tecta fronde latentes
Moliri nunc ima parant, & vertice ferreo
Mœnia nunc aries ſuſpenſa fortiter ictu,
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat, & impoſitis vnum ſubducere ſaxis.

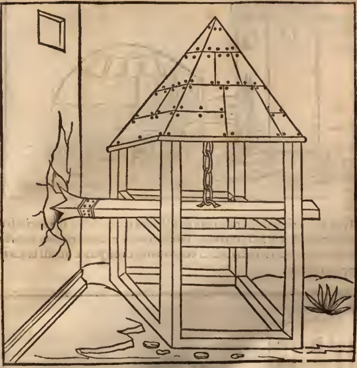
Liuius ab vrbe condita xxi. Aduerſus eum vineas agere conſtituit, per quas aries mœnibus admoueri poſſet. Idem in eodem, Itaque acrius de integro ortum eſt bellum, pluribúſque partibus, vix accipientibus quibuſdam opera locis, vineæ ceptæ agi, admouerìq; aries. Teſtudo, eſt ſcutorum connexio in modum teſtudinis: nanque in armorum generibus ſumunt milites ab animalibus nomina, vt aries, teſtudo. Hæc ex materia & tabulatis etiã contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis vel centonibus veſtitur, & ad ſimilitudinem veræ teſtudinis vocabulum ſumpſit. Nam ſicut vbi collecta in ſuum tegmen eſt, tutam ad omnes ictus videmus eſſe, vbi uerò caput nudat, & modo reducit, modo profert, ictibus patere, ita machinamenti hoc genere incluſi, tuti ſunt interdum, dum reducunt trabem, interdúmque exeunt vt fortius cædant detecti, & perſæpe cæduntur. Teſtudo etiam qua acceſſus ad murum poteſt haberi ſic erit facienda, Baſis compaginatur quadrilatera, cui in quibus verſantur ſupponuntur rotarum axes, laminis ferreis concluſi, ita vt habeant cardines & foramina, quo vectes traiecti verſationes earum expediant, vti antè & pòſt ad dextrum leuúmq; latus, ſiue oblique ad angulos opus fuerit ad id verſatis progredi poſſit. Poſſunt autem ſi opus fuerit hi maximè ex octo rotis eſſe quibus agatur, verùm ſecundum loci naturam opus erit tẽperare. Tegatur autem teſtudo hæc ex omni materia quę maximè vim habere poſſit, reſiſtendóq; robur, pręter pinum, vel alnum, vel aliud id genus, hæc enim fragilia ſunt, & ignem facile admittentia: vel vti ignis omnino non poſſit huic machinæ obeſſe, argilla inſuper cum capillo ſubacto ad eam quam decet craſſitudinem inducatur, circa tabulata collocentur crates ex tenuibus virgis creberrimę textę maximéq; recentibus, percrudiſq; coriis duplicibus conſutis, fultis alga aut paleis in aceto maceratis, circumcirca tegatur machina tota, vt à plagarum ictibus & incendiorum impetu tuta ſit,

Non mihi etiam videtur alienum de teſtudine quam Hector Byzantius fecit, quibus rationibus ſit facta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli tri goniorum, vti à muro tela cum in eos mittantur non planis frontibus excipiant plagas, vt hic,

Eſt aliud quoque genus, artificio non minori, & terrificum quidem, in hunc modum compaginatum.

Aries machinationis genus eſt, cuius forma hæc erat, Validæ enim et nodoſę arboris caput ferro veſtitur, eaq; ſuſpenſa multorũ manu ad murum impellitur: deinde retrorſum ducta maiori impetu deſtinatur, ſicq; crebris ictibus concuſſum muri latus cædit. Victruuius archi. lib. x. Aries ſic memoratur eſſe, Carthaginenſes ad Gades pugnando caſtra poſuere, quum autem caſtellum ante cepiſſent, id demoliri ſunt conati: poſtquàm non habuerunt ad demolitionem ferramenta, ſumpſerunt tignum, idq; manibus ſuſtinentes capiteq; eius ſummum murum continenter pulſantes, ſummos lapidum ordines deiiciebant, & ita gradatim ex ordine totam communionem diſſiparunt.

Poſtea quidam faber Tyrius,nomine Phefarſemenos,hac ratione & inuentione inductus,malo ſtatuto.ex eo alterum tranſuerſum vti trutinam ſuſpendit, & in reducendo & impingẽdo venientibus plagis deiecit Gaditanorũ murum.

Tetras autem Chalcedonius de materia primum baſim ſubiectis rotis fecit, ſupráque compegit, & in his ſuſpendit arietem, coriiſque bubulis texit vt tutiores eſſent qui in ea machinatione ad pulſandum murum eſſent collocati: id autem quod corios habuerat, Teſtudinem arietariam appellare cœpit, his tunc primis gradibus poſitis ad id genus machinationis.

Eſt aries quoque, belli iud. lib. iii auctore Ioſepho, immenſa materia malo nauis aſſimilis, cuius ſummum graui ferro ſolidatum, eſt in arietis effigiem fabricatum, vnde etiam nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina palis vtrinque fultus bene fundatis: retrorſum autem magna virorum multitudine repulſus iiſdemq; ſimul rurſus impellentibus miſſus, in fronte prominente ferro mœnia percutit. Nec eſt vlla tã valida turris, aut murorum ambitus adeò latus, vt etſi priores ictus fortiter ſuſtinuerit, aſſiduos vincat. Cæſar, ſiue alius pro eo commentariorum ſuorum xiii. Literas in Siciliam nunciósque mittere, vt ſibi crates materiéſque congeri poſſet ad arietes, cuius inopia in Aphrica eſſet. Ammianus Marcellinus rerũ geſtarum quarto, Ad arietem veniemus, Eligitur abies vel ornus excelſa, cuius ſummitas duro ferro concluditur, & prolixo, arietis efficiens pronam illam ſpeciem, quæ forma huic machinamento vocabulum indidit: & ſic ſuſpenſa vtrinq; tranſuerſis aſſeribus & ferratis quaſi ex lance vinculis trabis alterius continetur, cáque quantum menſuræ ratio patitur, altitudo retropellens, rurſus ad robora quæq; rumpẽda protendit ictibus validiſſimis, inſtar aſſurgentis vel cadentis armati: qua crebritate

veluti

veluti reciproci fulminis impetu,ædificiis ſciſſis, in ruinas cõcidunt ſtructuræ la
xatæ murorum. Huiuſce autem arietariæ trabis formam Romæ in L. Septimii
triumphali arcu,marmoreo lapide celatam inuenies. Alii quoque arietem non
muros demoliri,ſed ſaxa rotare perhibent. Claudianus,

Tum tua murali libretur machina pulſu,
Saxa rotet præceps aries,protectáque portas
Teſtudo feriat,ruat emerſura iuuentus.

Illud etiam nec denuo prætereundum, eum qui equus tunc appellabatur,nunc
arietem in muralibus machinis nominari. Equo vero vehi gradiente qui & ip-
ſe militare inſtrumentum eſt, Bellerophontem tradunt,equorum frenos & ſtra-
ta equóſque inſternere Pelletronium,pugnare deniq; ex equo Theſſalos. Ad hu-
iuſmodi autẽ crebros equorum vel arietum impulſus quominus murus percuſ-
ſione læderetur,maiores noſtri demittebant laqueum,& eo conſtricto circuma-
gentes ſuſpenſo capite eius declinabant ictus murorũ nec patiebantur infringi.
Simili modo ſaccos paleis,aceto maceratis refertos,qua ſemper arietis impetum
ferire viderent demitti iubebant ex muro,vt eo modo ſecundi ictus errarent,aut
exceptas plagas laxitas fruſtraretur. Helepolim muralem machinã ad expu-
gnandas vrbes dicimus. Ammianus Marcellinus rerum geſtarũ xxiiii. Pro his
arietum meditamentis iam crebritate deſpectis,conditur machina ſcriptoribus
hiſtoricis nota,quam ἑλέπολις Græci cognominamus, cuius opera diutina De-
metrius Antigoni regis filius Rhodo aliiſque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes
eſt appellatus: ædificatur autem hoc modo, Teſtudo compaginatur immanis,
aſſeribus roborata longioribus ferreiſq; clauis aptata, & contegitur coriis bu-
bulis virgarúmque recẽti textura atque limo, aſperguntur autem eius ſuprema
vt flammeos detractet & miſſiles caſus: conſeruntur autem eius frontalibus tri-
ſulcæ,cuſpidis præacutæ,ponderibus ferreis trabes, qualia nobis oſtendunt pi-
ctores fulmina,vt quicquid præterierit aculeis exertis abrumpat Hanc ita vali-
dam molem rotis & funibus regens numeroſis interinſecus miles,lãguidiori mu
rorum parti viribus admouet concitis,& niſi deſuper propugnãtium valuerint
vires, colliſis muris aditus patefacit ingentes. Ad hæc repugnantium licet vires
plurimum poſſint,eorum non minus valent ingenia,quod Rhodiẽſibus memo
ratur vſui veniſſe. Diogenes enim fuerat Rhodius,& ei de publico quotãnis cer-
ta merces pro arte tribuebatur ad honorem: ea tempeſtate quidam præſtanti in-
genio nomine Callias Rhodum quum veniſſet, exempla protulit muri, ſupéraq;
eo machinam in carcheſio verſatili conſtituit, quæ helepolim ad mœnia acce-
dentem corripuit,& tranſtulit intra murum: hoc Rhodii quum vidiſſent,admi
rati ademerũt Diogeni quod fuerat quotannis ei conſtitutum, eumq; honorem
ad Calliam tranſtulerunt. Interea rex Demetrius contra Rhodum bellum com-
parando Epimachum Athenienſem taliũ inſtrumẽtorum ſummum artificem
ſecum adduxit: is autem cõparauit helepolim ſumptibus maximis,induſtria,
laboréque ſummo,cuius altitudo fuerat pedum centum xxv. latitudo ſexaginta,
ciliciis & coriis ita confirmatam, vt pati poſſet quoſlibet ictus à baliſta miſſos:
quum autem Callias rogaretur à Rhodiis vt contra eam helepoliam machinam
pararet, & vt illam,vti pollicitus erat,tranſueheret intra murum, negauit poſſe.

Nonnulla

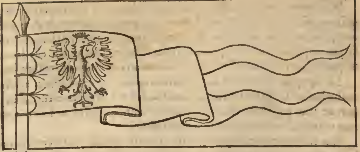
Nonnulla enim ſunt quæ in exemplaribus paruis videntur veriſimilia,quum autem creſcere cœperunt dilabũtur,et quod pollicẽtur deſinũt: vt etiã poſſumus hic animaduertere,terebratur terebra foramen ſemidigitale vel digitale, ſi eodẽ modo eademq́ ratione voluerimus palmare facere, non habet explicationẽ: eodem modo eademq́ ratione Rhodii decepti iniuriam cum contumelia Diogeni ita fecerunt. Itaque poſtquàm viderunt hoſtem pertinaciter infeſtum,periculum ſeruitutis,machinationem ad vrbem capiendam comparatam,vaſtitatem ciuitatis expectandam,procubuerunt Diogeni rogantes vt auxiliaretur patriæ: primò quia laceſſitus iniuria,negauit ſe facturũ,poſteaquàm ingenuæ virgines & ephebi omnes cum ſacerdotibus venerunt ad deprecandũ,tunc eſt pollicitus,verum his legibus,vt ſi eam machinam cepiſſet, ſua eſſet: omnibus vno ore annuẽtibus ita velle,qua parte machina inceſſura erat,ea murũ perculit, & iuſſit omnes publicè & priuatim quod quiſq; habuiſſet aquæ,ſtercoris, & luti per eã feneſtram, per canales progredientes effundere ante murum: quum ibi magna vis aquæ,luti,ſtercoris,nocte profuſa fuiſſet, poſtridie helepolis accedens antequam appropinquaret ad murum in humido voragine facta conſedit, nec progredi,nec regredi poſtea potuit. Itaque Demetrius quum vidiſſet ſapientia Diogenis ſe deceptum,deluſum atq; fruſtratũ eſſe, cũ claſſe ſua diſceſſit: tũc Rhodii Diogenis ſolertia liberati bello, publicè gratias egerunt, honoribúſq; omnibus & ornamẽtis exornauerũt. Diogenes autẽ helepolim reduxit in vrbẽ,et in publico collocauit, & inſcripſit, Diogenes è manubiis id populo dedit munus. Ita in repugnatoriis rebus nõ tantũ machinæ,ſed etiã conſilia maximè ſunt cõprobanda.

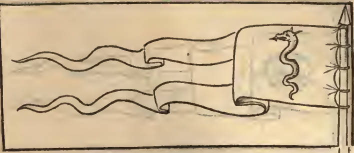
Sunt præter hæc quæ caſtris vſui eſſe perhibent alia innumerabilia & penè infinita inſtrumentorum & machinationum genera,ſtructuris & demolitionibus quàm maximè neceſſaria: & ne ſingula enumerando ſim longior,vniuerſa quæ in quacunque vrbe opportuna eſſe creduntur duci,præſto eſſe debent, vt in quouis loco caſtrametabitur,munitā omnium rerū ciuitatem poſſit effingere.

De repugnatoriis autem non eſt literis explicandum: non enim ad ſcripta noſtra hoſtes comparant res oppugnatorias,ſed machinationes eorum ex tempore ac trito pugnandi vſu, & experientia rerum magiſtra, ac ſolerti conſiliorum celeritate,ſine machinis ſæpius euertuntur.

Hæc inſtrumentorum genera variæ etiam ſignorum ſpecies conſequuntur. Signa autem ſunt quæ comitantes milites recognoſcant in prælius, & ad quæ à conflictu ſe ſæpe recipiūt,vexillo è ſublimi,Romanorum more,quòd Mars gaudet ſanguine,cocco velitante.Colores in his & figuræ pro voluntate ducum caſu aliquo,vel rerum occurrentiū auſpicio fuere.A primordio nanque orbis conuenientes ſimul homines ex ſyluestri vita,primum carnibus humanis veſceban tur,belligerabantúrque inuicem, eo cui plus virium inerat ſuperante:tum iniuriis potentiorum imbecilles vrgente neceſſitate edocti,acie facta ſignum animalis ſibi ex his quæ poſtea cōſecrata fuerint præpoſuere aliquod,poſtmodum con gregati infirmiores aduerſus aliorum iniurias ſe tuebantur: quo factum eſt vt animali quod ſalutis cauſa fuerat,honores tribuerentur. Sic Aegyptios veteres, apud quos nulla militaris erat diſciplina, quum à vicinis ſæpius bello vexarentur,excogitaſſe ferūt aliquod inſigne quod milites ſequerētur,figuras igitur animalium quæ nunc colunt tabulis fictas duces eorum in bello tuliſſe,eáque ex re cognito ſeruatoq; ſub quo quiſque militaret ordine,victoriam conſecutos. Cæſar in Arato quoq; refert, Aglaoſtem dicere, Iouem quum ex inſula Naxo aduerſus Titanas proficiſceretur,& ſacrificium faceret in littore,aquilam ei in auſpicium aduolaſſe, quam victor bono omine acceptam tutelæ ſubiugauerit:ſacra verò hiſtoria,antea etiam conſediſſe illi aquilam in capite,atq; ei regnū portendiſſe teſtatur. Aquilam,auctore Diodoro,Thebæi etiam honorant,tum quia regia videtur auis,tum Ioue digna. Alii inter quos eſt Ioſephus,ob hāc cauſam apud Romanos agminibus præeſſe aiunt,quòd & vniuerſarum auium regnum habeat,& ſit validiſſima,itaque illam & principatus inſigne putant,omenq; victoriæ quodcunque bello petierint.

Draco etiam aliquando ſignum fuit ex quo Pythonem ſerpentem Apollo ſagittis interemit. Apollinem enim quanquam diuinatorem & medicum maiores noſtri vellent, ipſum tamen etiam ſolem dixerunt, & ipſum Titanem, quaſi vnum ex Titanis qui cõtra Iouem bella geſſere. Pythium quoque Apollinem vocari aiunt à Pythone immenſæ magnitudinis ſerpente, cuius nõ magis venena quàm magnitudo terrebat: hũc Apollo ſagittarum ictibus ſternens, nominis quoque ſpolia reportauit, vt Pythius vocaretur, vnde ad inſigne victoriæ coronam lauream, vt Pindarus atque Callimachus memorant, Apollo induit, ac Pythia ſacra celebranda conſtituit. Alii non à Pythonis morte, verùm ab Hercule vel Auẽtino, eius ac rheæ nato, hoc inſigne cepiſſe ferunt. Nam quum horrenda perſæpe monſtra Hercules ipſe domuiſſet, & victor ac ouans ſtratarum ſpoliis ferarum clypeis affixis ſeſe populis oſtentaret, inter cæteraq́ monſtra Hydram ſuorum capitum excreſcentem cæde proſternens clariſſimis tropheis eius adieciſſet, poſtea ſatus eo Auentinus Turni caſtra aduerſus Aeneam ſecutus, ac pedes ipſe aciem agens, centúmque tulit ſerpẽtibus hydram. Hæc de ſerpẽtis nece ab Apolline interempti, de ſagittis, Pythiiq́ cognomine ac Hercule communis habet aſſertio, eſto alia atque alia, & naturalis quidem ratio, vt ſcribit Antipater Stoicus, & Cornificius in etymis, & Plato, & Euſebius in temporibus, haberi poſſit.

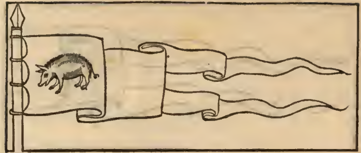
Porrò ſub Romulo pauper adhuc romanus exercitus, haſtis fœni manipulos illigabat,& hos pro ſignis gerebat.

Ouidius in faſtis,

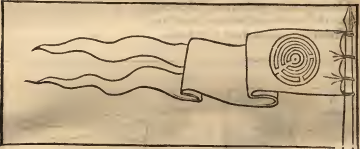
Illa quidem fœna,ſed erat reuerentia fœno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

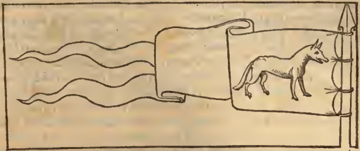
Dehinc quatuor principalia ſigna in caſtris haberi cœpere,lupi,minotauri,equi & apri. Verum duo tantum quorum apertam equidem rationem inuenerimus,apri ſcilicet,& minotauri. Apri nanque quòd confecto bello inter quos pax fieret cæſa porca fœdus ſolerent firmare,à quo qui reſiliret, non aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta, necaretur.

Minotauri,natura duplici, vt qui vſque ad humeros taurus, cætera homo ſit: proinde quòd non minus varia & occulta eſſe debent conſilia ducum, quàm fuit domicilium quondam eius Labyrinthus.

Lupi autem effigiem inter ſigna militaria extitiſſe,proinde quòd eiuſmodi animalis lacte Martii pueri nutriti ſunt, vel quòd in tutela Martis id animal fuiſſet,eiq́; dedicatum,manifeſtis creditur argumẽtis. Etenim lupus rapax animal,vorax,& ſuapte natura ablata cõſumens,maximeq́; id tẽpus aptum rapiendo pecori,quod milites in diripiendis vrbibus ſolent,obſeruans, quod eſt antelucanum, poſt nocturnum. Reddunt & aliam cauſam animalis huius Aegyptii,fabuloſiorem tamen.Nam cuum Iſis vnà cum filio Oro cum Typhone eſſet bello dimicatura, ferunt Oſiridem lupi forma ab inferis auxilio,& vxori,& filio veniſſe,victores itaque Typhone interfecto, honorem ei animanti impendiſſe,cuius interuentu ſubſidioq́; victoria parta eſſet.Tradunt nõnulli agros Aegyptiorũ incurſantes Aethiopes, à lupis facta acie vſque ad ciuitatem Elephantiam repulſos, qua ex re ſit & locus ille dictus Lycopolis, & eis belluis honos à poſteris habitus.

De equorum quoque ſigno nihil præclarum, nihil exploratum ſatis habeo, niſi quòd per huiuſce animãtis fortaſſe ſpeciem cum bellis interſit plurimumq́ valeat, Martis commoditatem deſignare voluerint, tum quia præſagit hoc animal pugnam, & gloriæ & victoriæ cupidum eſt, tum quia armatos vehit, tum quia ſit velox nonnunquam, vt Martem decet, & impetu ac furore maximo plenum.

Denique Aquila paucis annis ante Marium ſola in acie portari cœpta erat, reliqua quæ & ſingulos ordines anteibãt in caſtris, relinquebantur, abdicauitq́ ea in totum Marius ſecundo conſulatu ſuo, & Romanis legionibus proprie Aquilam dicauit. Gradiẽdi deinde ſiſtendiq́ ordinatio, diſpoſitio totius exercitus & moderatio ſignorum, cantibus gubernatur, quum ad bellũ progreſſioni & item receptui cãtetur, cantu & excitante, & rurſus militũ animos ſedante. Hęc animorum excitatio ſedatioq́ aliquibus ex tubis eſt. Philippus & maiores ſui quum tolli iuberent ſigna eas habuerint in vſu licet, mutauerunt tamen, quòd ſonus impediretur tumultu & armorum ſonitu, quominus ad omnes pertingeret: quumq́ caſtra ſibi mouẽda forent, cautum fuit vt pertica eſſet in ſignum. Noctibus igne vel fumo ſignificationẽ dare ſoliti Parthi, cymbalis ſigna dabãt in præliis. Inter Amazones ſiſtro ad bellum fœminarum vocabatur ſiſtebatq́ exercitus: etenim ſiſtrum tubæ genus, quo Iſis

 deſcribitur

deſcribitur,& in ſacrificiis eius vtebātur Aegyptii, à ſiſtendo,ſiue ab inuentrice, ſiue à patria mauis lingua denominationē aſſumens.Iuuenalis,Iſis & irato feriat mea limina ſiſtro. Virg. Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro.Lucanus in octauo,Non in tēplo tuam romana recepimus Iſim,Semideóſq; canes,et ſiſtra iubentia luctū.Itidē elegiarū ſcriptor Propertius,Scilicet incæſti meretrix regina canopi Vna Philippeo ſanguine aduſta nota,Auſa Ioui noſtro latrātē apponere Anubim,Et tyberim Nili cogere ferre minas,Romanāq; tubā crepitāti pellere ſiſtro.Lituus genus buccinę incurug ſic dictę à ſonitu,vt ille Homeri verſus docet, Inſonuit neruus.Ennius,In bello lituus ſonitus effundit acutos.Sed quoniā facta litui mētio eſt,prętermittendū non eſt qđ poſſe quęri animaduertimus, Vtrum à tuba lituus auguralis appelletur,an tuba à lituo augurum lituus dicatur:vtrūq; enim pariter in forma & pariter in capite incuruum. Sed ſi,vt quidā putāt,tuba à ſonitu lituus appelletur ex illo Homeri verſu,neceſſe eſt vt virga auguralis à tubæ ſimilitudine lituus vocetur.Vtitur autē vocabulo iſto Virg.ꝓ tuba in vi.vbi ait,Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta:tanquam lituus nomē ſibi vendicet ꝗ litis ſit teſtis. Claſſica,flexibiles,ſecūdū Seruiū, tubę,vel cornua ſunt reliquis minora cōuocādi cauſa facta,& à calādo auctore Petronio,id eſt, vocādo dicta.

Tuba ęnea eſt,& hac Tyrrhenos prius fuiſſe vſos tradūt,et apud eos Piſeū primum,atq; ab illis propterea tyrrhenam appellatam. Quum enim circa maritimas oras Tyrrheni prędones & pedeſtres diſperſi, non facile ad quanq; prædæ occaſionem,voce aut buccina conuocarentur,vento plerunq; præpedięte,tubam inuenere, vt puta quæ buccina capacior eſſet : hinc poſtea bellicis certaminibus adhibita ad denuncianda bella, vt vbi exaudiri preco per tumultū non poterat, ſonitus tubę obſtrepentis attingeret.Inter tubam autem & buccinam,veteres diſcernebant: nam quanquam buccina tubæ ſimilis ſit, verùm longior & ad bella ſolicitudinem denuncians.Propertius, Buccina cogebat priſcos ad bella Quirites:& Maro,qua buccina ſignum Dira dedit.Tuba autem bellum indicabat:vt idem,Ennium puto ſecutus,At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro Increpuit,ſequitur clamor cæluq; remugit. At hic quidem clamor varius eſt.Nam interdū tuba canitur vt bella gerantur, interdū ad eos qui fugiunt inſequēdum, nonnunquam receptui.Nam receptus is dicitur,quo ſe exercitus recipit,vnde & ſigna receptui canere dicuntur. Cymbalorū autem tinnitus & tympanorū pulſatio & cretici Iouis ſacris,& eo matris eius myſterio quod Ouidius expoſuit in Faſtis cōtineri creditum eſt,quum ait, Ardua iam dudū reſonat tinnitibus Idæ, Tutus vt infanti vagiat ore puer.Pars clypeis,ſudibus paleas pars tundit inanes. Hoc Curetes habent,hoc Corybantes opus.Res latuit,priſciq; manēt imitamina facti.Aere deæ comites raucaq; terga mouēt.Cymbala pro galeis,pro ſcutis tympana pulſant,Tibia dat phrygios,vt dedit antè modos.Tametſi à poëtis fictam eam opinionē quidam reſpuant,eámq; velint ingenioſe interpretari,verùm hæc quum apud varios varia ſortiantur officia,in præfectorum conſultationibus terra ac mari opportunis determinanda erunt. Quot verò in religione ſint vel eſſe debeant,quando,qualiter,quo loco munus & officiū ſuum exercere debeant,prę-fecti ſubiectis deferent,vt rerum ſignificationibus datis,pareant audientes.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Vndecimus.

De bello Nauali & quando primum apud Romanos quiq; primus nauali triumpho dignus habitus ſit. Cap. I.

AMplitudo nobiliſſima rei militaris Romani imperii, Sigiſmũde Pandulphe, non ſolum terreſtribus, verum etiam maritimis triumphis aucta eſt, regni coronæ imperio maris adiecto, eiúſque gloriam maiores noſtri teſtati ſunt, vincẽtium merita ſingulari fauore proſequendo. Extat nanque memoria circa parta de Ancio ſpolia, anno vrbis cccc xvi. quę C. Meuius, qui priſcos deuicerat Latinos, Anciatibus victis, & in ſuggeſtu fori capta hoſtiũ claſſe ſuffixit, ſi tamen illa claſſis, nam ſex fuerant roſtratæ naues, appellanda: verum hic numerus illis initiis ingentis gloriæ fuit meritum, vt tribunali foro præfixa roſtra, ceu populo corona impoſita videretur, vnde & pro roſtris locus nomẽ accepit: quumq; pòſt mirificis rerum geſtarum titulis iam clarum nomen vrbis eſſe cœpiſſet, & arma tum extra Italiam mota non fuiſſent, Po. Ro. quanquam ad torquendũ remos nauticæq; artis omnis ignarus, nihil tamen intereſſe virtutis oſtendit, equiſne an nauibus, terra an mari dimicandum eſſet: Appióq; Claudio conſule, anno vrbis cond. cccc lxxviii primum Carthaginẽſibus bellum intulit, mirumq; dictu, claſſe ab arbore exciſa, ſexageſimo die nauigauit: cõtra verò Hieronem Syracuſanum ducẽtas viginti naues effecit diebus quadragintaquinque, vt tradit L. Piſo, quibus fretum ingreſſus eſt, fabuloſis infame monſtris æſtúque violentum: nec eſt exterritus quin illam ipſam mentis ſuæ violentiam æſtus pro munere amplecteretur, ſtatimq; ac ſine mora Hieronem regem tanta celeritate vicit vt ille ipſe ſępius victum ſe quàm hoſtem videret fateretur. Cn. autem Duellio, & Cn. Cornelio Aſina coſſ. quum Hannibal ſenior ſiue Hamilcar Pœnorum dux oram Italiæ maritimam inſtructa ſeptuaginta nauiũ claſſe vaſtaret, etiam mari aduerſus eùm congrẽdi auſus eſt, cui etiam ipſa velocitas claſſis comparatæ, victoriæ auſpicium fuit Intra enim ſexageſimam diem quàm cæſa ſylua fuerat, cẽtum ſexaginta, vel vt alii, centum triginta nauiũ claſſis in anchoris ſtetit: quum enim videret Duellius, eos multum poſſe mari, claſſem magis validam quàm decoram fabrefecit, & manus ferreas cum irriſione hoſtium primus inſtituit, quibus inter pugnandum hoſtium naues apprehẽderet. Vt autem aùdiuit Duellius Cornelium Aſinam coſ. alterum, ſexdecim cum nàuibus Lyparam expugnaſſe, iámq; ab hoſtium duce ad pacis colloquium euocatum,

punicáque fraude ac aſtu captum, atque in vinculis necatum, cum triginta ex-
templo n. uibus aduerſus eum profectus eſt, commiſſoque nauali prælio ſucceſ-
ſit. Vna enim & triginta naues punicæ captæ, ſuppreſſæ treſdecim, tria milia ho-
minum cæſa, ſeptem milia capta referũtur: ipſe denique Hannibal ſiue Hamil-
car, ut diximus, punicæ claſſis dux amiſſa naui qua vehebatur, ſcapha ſubductus
Carthaginem fugit, & à ſenatu, vafer plurimum cum eſſet, quia apud eos dux re
male geſta puniretur, quæſiuit quid faciendum iuberent, omnibus vt pugnaret
referentibus, Feci, inquit, & victus ſum. ſic pœnam crucis effugit. Cn. autem Du
ellius quem contrahendi nominis gratia Bellium nominarunt, quum ſuperiores
eius appellati eſſent ſemper Duellii, quia primum illum maritimũ triumphum
ex Pœnis ſolus inuexerat, non contẽtus vnius diei triumpho, per omnem vitam
vbi à cœna rediret, crebra ſibi prælucere funalia, præcinere ſibi tibias, quaſi præ
tanta huius victoria quotidie triumpharet iuſſit, quod quanquã vltra vrbis mo
rem priuatáque maiorum eſſet exempla, Romani tamen æquo animo tulere: nul
li enim victoria illis gratior fuit vnquam, quòd inuicti terra pariter et mari plu
rimum poſſent: & quia blandiſſima rerum omnium eſt gloria, quæ nec leuibus
ſtimulis inſita egregios virorum animos agit & verſat, affectatæ iam gloriæ no-
men nobiliſſimi ciues adepti, magno ſtudio fabricandis nauibus incubuere.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior. Cap. II.

NAuibus autem fabricandis animum applicantibus prima in deligen
da materie conſideratio eſt adhibẽda. Nos igitur primum in qua ma
terie fuerit prudentium conſenſus, dehinc ſternendi tempus abſolue-
mus. Robori ſpiſſa firmitas eſt, tantaq; duritia vt terebrari aptè niſi
madefactũ non queat, & ne ſic quidem auelli clauus adactus: nonnulli ex noſtris
in robore conſenſerunt, in eodem ſenſu & Galli conueniunt: durat hoc defoſ-
ſum & in aquis, marina tamẽ aqua corrumpitur. Cedri oleo peruncta materie,
nec tineam, nec cariem ſentit. Iunipero non abſimilis huic virtus, quæ in Hiſpa
nia vaſta eſt & fabricis aptiſſima. Non improbatur fagus in aqua, nec alnus in
paluſtribus: æterna enim eſt, & oneris quantumlibet patiens. Larix propter pon
dus ab aqua non bene ſuſtinetur, propter alia præcipua eſt: in humore nec flam
mam ex igne recipit, nec ab carie, aut tinea propter ſuccum vehementi amari-
tate læditur: verum in maritimis nauibus obnoxiam teredini tradunt, & omnia
præter oleaſtrum & oleam. Quædam enim in terra, & quædã in mari vitiis op-
portuna ſunt infeſtantibus. Tradunt abietem circa germinationes, ea qua deci
dimus luna decorticatam nõ corrumpi aquis. Rurſus in ipſis arboribus hoc eti
am ſatis notum eſſe debet, limites regionéſque cæli ſpectandas eſſe: robuſtiores
enim aquiloniæ partes, & in totum deteriores ex humidis opacisq́;, ſpiſſiores ex
apricis ac diuturnæ. Eſt & gentium in his quoque differentia. Alpibus, Apenni
no laudatiſſimæ abietes, in Gallia, in Corſica, Bithynia, Ponto, Macedonia dete
riores, Pernaſicæ peſſimæ, quoniam ramoſæ, cõtortæ, putreſcentéſque facile. Ale
xandri Magni comites prodiderunt in Tyle, rubri maris inſula, arbores eſſe ex
quibus naues fierent quaſi ducentis annis durantes inuentas, & ſi mergerentur
incorruptas. Abies ſociabilis glutino, eadem nauium malis antẽníſque propter
leuitatem

lenitatem præfertur,tum quòd omnium arborum altiſſima & rectiſſima eſt. Huius inopia in Aegypto ac Syria reges cedris vſi feruntur ad claſſes. Seſoſis Aegypti rex nauem ex cedro fecit ducentorum octoginta cubitorum longitudine, deauratam exterius,intus verò deargentatam,quam dono obtulit deo qui maxime Thebis colitur. Celebratur quoque in Aegypto ac Syria ſpina duntaxat nigra, quoniã incorrupta etiã in aquis durat,ob id vtiliſſima nauiũ coſtis: è theda pix naualibus muniendis vtilis.

Cæſionis lunæq; tempus ſpectandum. Cap III.

CAeſionis quoq; tempus in perſeuerãte materie quàm maxime refert. Vulgo ſatis putant, obſeruare ne dedolanda ſternantur ante æditos ſuos fructus. Robur vere cæſum teredinem ſentit: bruma neq; iaciatur neque pandatur, aliàs obnoxium erit vt torqueat ſeſe findátque, quod in ſubere tempeſtiue quoque cæſo euenit. In infinitum refert & lunaris ratio ſiderúmque. Sunt qui omnia quæ cæduntur, carpuntur, tunduntur innocentius decreſcente luna quàm creſcente: ſunt qui & quinta, & decima luna ad vigeſimam vſque ſecundam arbores præſertim concidi debere exiſtiment, vt immunis ſeruetur à carie, & æterna materies reddatur; idq; religionis argumento,quòd æternitatem his tantum diebus placuit celebrari. Sunt qui non niſi à vigeſima ad trigeſimam cædi velint: ligna enim quæ luna adhuc creſcente deiecta ſunt, quaſi emollita per humoris conceptionem, fabricis quibúſque inepta eſſe dicunt: proinde circunciſas quoq; ad medullã aliqui non inutile relinquunt, vt omnis humor ſtantibus defluat. Inter omnes verò architectos conuenit,arbores vtiliſſime ſterni in coitu lunæ, quem diem alii interlunium, alii ſilentis lunæ appellant. Sic certe Tyberius cæſar quum cremato ponte naumachiario larices ad reſtituendum cædi pręfiniuit. Cato hominum ſummus,in omni vſu de materiis hoc addidit, Materiem omnem non effodies luna decreſcente, eximito poſt meridiem ſine vento auſtro. Tunc erit tempeſtiua, quum ſemen ſuum maturum erit. Caueto ne per rorem doles,idq; mox niſi in trimeſtri lunáq; dimidiata: nec tangas materiem tum,ne effodias,aut præcidas ab terra. Diebus quattuor proximis quibus luna plena fuerit,optime eximitur. Omnino caueto nigram integrámq; materiẽ ne doles,néve cędas,néve tãgas,niſi ſiccam, néve gelidã,néve rorulentã. Hæc Catonis pręcepta & ſi ab his ducibus quos pauloãte diximus minus obſeruata videanť,nimirũ neceſſario vel tẽpeſtiuo cæſionis tẽpore cõciderũt.

De clauis quibus iungenda eſt materies, & cuiuſmodi eſſe debeant. Cap. IIII.

PLurimum deinde id etiam refert, ferreíne an ærei more maiorũ, quibus iungenda materies in vnũ eſt claui eſſe debeant. Ac de clauis æneis,ni fallor, cõiectura mea à veritate haudquaquã aliena eſt. Eſt enim æri vis acrior, quam medici ſtypticam vocant: vnde ſquammã eius adiiciunt remediis,quæ contra perniciem putredinis aduocantur. Aura etiam quæ ex ære producitur haurit & exſiccat quod male influit. Vis præterea quædam remediabilis & ſiccifica æri ineſt quam dimittit in vulnere: proinde autor eſt Ariſtoteles vulnera quæ ærea cuſpide fiunt nocumẽti minus afferre q̃ ex ferro faciliúsq; curari. Pari ergo ratione infixum ligno propriam ſeruat ſubſtanti-

am, & lunari & aqueo repugnat humori, quum ferrum huic cedat & tempori, eueſtigio rubigine exeſum atque conſumptum.

Primus nauium uſus, & prima earum forma à priſcis probata, earum nomina, quiq; gubernandi adminicula ſeorſum primus inuenit. Cap. V.

NAui primus in Græciam ex Aegypto Danaus aduenit, antea ratibus nauigabatur, inuẽtis in mari rubro, inter inſulas à rege Erythra. Tunc enim, Nondum cæruleas pinus contempſerat vndas, Effuſum ventis præbueratq; ſinum. Nec vagus ignotis repetens compẽdia terris Preſſerat externa nauita merce ratem. Sint licet qui Myſios & Troianos priores, rates excogitaſſe in Helleſponto putent, cum tranſirent aduerſus Thracas. Rates enim tigna vocantur colligata, quæ per aquam aguntur: quo vocabulo interdum etiam naues longas, teſte Varrone, ſignificari non dubium eſt.

Codicarias autem naues dicimus, quòd ab antiquis plurium tabularum contextus, codex appellabatur, quòdq; qui primus Romanis perſuaſerat nauem conſcendere, Claudius Codex is fuit, à quo nomen deductũ ſicq; conſuetudo pœna tenuit, eo quòd in fluminibus vſui plurimum eſſent. Schedia, genus etiam nauigii inconditum eſt, trabibus tantum inter ſe nexis factum, vnde & mala poëmata, ſchedia appellantur. Trabica nauis, dicta q; ſit trabibus confixa. Sumia nauigii genus, auctore Cecilio. Sclata genus nauigii latum magis quàm altum, ſic appellatum ea conſuetudine qua ſclocum per locum, & ſtlitem per litem dicebant. Muſculus curuũ nauigii genus ac breue. Scaphæ Aphricano teſte nauiculæ ſunt paruæ, quæ maiores naues conſequuntur. Cice. libro primo ad Heren. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, in ſcapham conſcenderunt. Actuariæ, nauiculæ celeres. quæ remis & velis aguntur: ſic dictæ q; citò agi poſſint. Celox, nauigiũ breue à celeritudine dictũ, & à Rhodiis inuentum. Liuius punici belli ſecundi, lib. i. Naues ducentas, vigintiquinqueremes, celoces viginti deducit. Mioparo, Pyratarum nauicula ex corio & viminibus contexta, quaſi minimus paro. M. Tul. Nam quum quæreretur ex eo quo ſcelere impulſus mare haberet infeſtum vno mioparone, Eodẽ, inquit, quo tu orbem terræ. Faſellus, nauigium cãpanum. Saluſtius, Et forte in nauigando cohors vna grandi faſello vecta, à cæteris deerrauit, maríque placido duobus prædonum mioparonibus circumuẽta. Cercirus, nauis maxima eſt & Aſiana, & quam Cyprii inueniſſe feruntur. Trieres, quas dromones Græci dicunt, maiores naues ſunt & lõgę, Iſaie. xxxiii. Neq; trieris magna trãſgredietur eum. Daniel. xi. Et venient ſuper eum trieres, & Romani innumeri vigintiquatuor veniẽt in trieribus de Italia. Longa naue Iaſonem primum nauigaſſe, Philoſtephanus auctor eſt. Eo nanque Colchos petituro ab Argo fabricata eſt, & argos ab eo auctore in ſinu pegaſeo denominata: vnde Lucanus,

Prima fretum ſcindens pegaſeo littore pinus
Terrenum ignotas hominem proiecit in vndas.

Sunt qui longa naue vſum fuiſſe ferant primum Seſooſim Aegypti regem, teſte Diodoro, dictaq;, vt diximus, & quidam ſcriptores aſſerũt, ab Argo eius architecto qui etiã inter nauigandum eius reſarciendæ curam ceperat: vt alii, ab eius velocitate

velocitate,quàm antiqui Argon appellabant. Piſtris, nauigii genus à forma piſtrium marinarum,quæ longi corporis ſunt ſed anguſti:à ſpina enim putrefacti piſcis in littore,ad conſtruendas lõgas naues per imitationem doctrina ſumpta eſt, & eiuſmodi nauis fabrefacta. A piſcibus etiam ſunt qui ſumptum velint quo ordine in pugnam acies deducendæ ſint:ab eiſdem quoque quo pacto homines equiq; ferro muniantur teganturq;,ſquammis eorum inſpectis. Liburnæ quæ & roſtratæ à Liburnia parte Dalmatiæ dictæ. Auguſto enim dimicante,cum liburnorum auxiliis ſuccubuiſſet Antonius, tanti diſcrimine certaminis ac periculo,quòd liburnorum naues cæteris aptiores eſſent, earum ſimilitudo & nomen à Romanis ducibus vſurpatæ ſunt. Horatius in Hippodo, Ibis liburnis inter alta naui Amice propugnacula. Legia,nauis velox,quòd vehementi motu ſuo legat & colligat aquas ante ſe, dicta. Corbita,nauigii genus tardum & grãde,ſic dictũ quòd malo in eius ſummo pro ſigno corbes ſoleret ſuſpendi:nihilq; differt ab Oneraria naui, omnium tardiſſima oneriq; deuehẽdo quàm aptiſſima, & ab Hyppo Tyrio inuenta. Oria,Fabio Placiade Fulgentio teſte,nauicula admodũ parua, & piſcatorum vſui quàm apta. Cymba & Scalmus Phœnicum inuenta,piſcatoriæ etiam naues.Cic.iii.Officiorum,Tum Canius, Queſo,inquit,quid eſt ò Pithi? tantúmne hic piſcium, tantúmne cymbarum? inuitat Canius poſtera die familiares ſuos, venit ipſe mature,ſcalmum nullum videt. Lintres ſiue monoxylos,hoc eſt,paulo latiores ſcafulas,nauiculas fluuiales cauatas ex arbore dicimus. Liuius ſecundi punici belli lib.i. Ita ingens coacta vis nauium & lintrum,quæ temere ad vænalem vſum pyratarum nonaſq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus.

Virgilius.i. georg. Cauat arbore lintres.

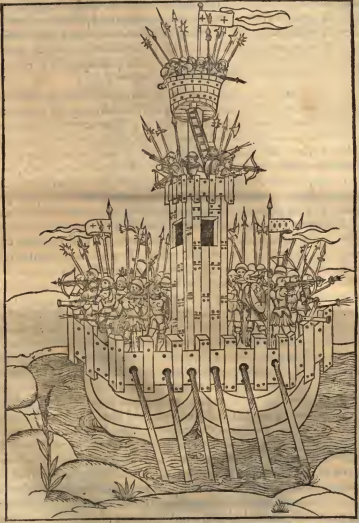
In his Germaniæ prædones, cauatis ſingulis arboribus nauigant,trigintaq; homines ferunt: nec id quidem incredibile, cum & grãdiores multo noſtris eorum ſint arbores,& apud Indos harundines tantæ proceritatis ſunt vt ſingula eorum internodia alueo nauigabili trinos interdum homines deuehant, quina cubita longitudine excedentes. Lembus,nauiculæ genus breuis & velociſſimę,quam Cirenenſes ferũtur inueniſſe. Virgilius.i. georg. Quam qui aduerſo vix flumine lembum. Liuius belli macedonici libro quarto, Néve ipſe nauem vllam præter duos lembos qui non plus quàm ſexdecim remis agerentur haberet. Bucentaurus,nauigii genus ad magnos viros deuehendos ac potentes ſabricatũ:à magnitudine enim boum qui in Italia erant conſuetudine factam fuiſſe in libris de re ruſtica inquit Varro,vt præpoſita hac voce bu,magnũ quippiam ſemper nunciaretur: inde dici bulimian,id eſt,magnam famem,& bupædas grãdes pueros, & iram bumaniam, & alia his ſimilia ad magnitudinis rationem pertinentia, quod & nunc obſeruant fœminæ in tranſpadana regione,quæ ad ſignificãdum ingens & admiratione dignum aliquid,prolatione eius vocis vtũtur. Bucentaurus ergo,quia principes & magni viri ea vehi ſolent,quaſi magna centaurus, priſcæ illius vocis ſignificatione appellata eſt. Centaurus nanque nauis ſiue ſignum erat quod naui imponebatur. Expreſſum autem hoc eſt à Virg. elegãtiſſime illo verſu,Centauro inuehitur magna: qui humiliorem illam vocẽ in ſublimi opere aſpernatus,

re aſpernatus,digniore verbo ac carminis maieſtati conuenientiore vti prudentius voluit. Qui enim bucẽtorium & non bucentaurum à bucis cẽtum dici putant oportere,corruptis detractiſq; pauculum literis propter lõgum famulatum, qui ad ſeruitia præſtanda potentioribus ſemper neceſſarius eſt, vana & inepta nominis interpretatione falluntur. Triremis, nauis quæ tris remorũ ordines habet. Horatius in epiſt.

Nauſeat vt locuples quem ducit prima triremis.

Has primum inſtituiſſe legimus Argonautas,quòd etiam armatis aptæ,& congruæ probentur eſſe commerciis,vt qui peregrinas optabamus aſpicere,nũc mittamus aliis prouinciis terrorem pariter & decorem. Quadriremes quoque ab ordine remorum dictæ, qui numerus magnificentia vtentium perſæpe auctus inuenitur. Quinqueremem inſtituiſſe fertur Veſicon Salaminius,ſex ordinum Zenazetas Syracuſanus,ab ea ad decemremem Neſigoton. Alexander porrò magnus ad duodecim otdines. Ptolemæus Soter ad quindecim,ad ſedecim Perſeus, & P. Aemilius, Demetrius Antigoni ad triginta, Ptolemæus Philadelphus ad quadraginta, Ptolomæus philopater qui Tryphon cognominatus eſt ad L. Heraclius nauibus caſtellatis Aphrica veniens vſus perhibetur. Pręcipuæ admirationis quoque nauis quæ ex Aegypto Caii principis iuſſu obeliſcum in Vaticano circo ſtatutum quatuorq; truncos lapidis eiuſdem ad ſuſtinendum eum adduxit,qua naue nihil admirabilius viſum in mari,certum eſt: triginta enim & centum modii lentis pro ſaburra ei fuere,longitudo ſpaciũ obtinuit ex parte hoſtienſis portus latere læuo: ibi nanque demerſa eſt,Claudio principe,cum tribus po.ro.molibus, turrium altitudine in ea exædificatis, obiter putec lano puluere aduectis arboribus, eius craſſitudo quatuor hominum vlnas complectentiũ implebat. Caius etiam Cæſar gallica expeditione legatis ſuis aliam formam præbuit, & ad celeritatem onerandi ſubductiorem,pauloq; humiliorem quàm alio mari conſueuerit,ideo quòd propter crebras æſtuum cõmutationes,minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat ad onera multitudinemq; iumentorum tranſuehendam. Gallorum inſuper naues ad hunc modum factæ armatæq; erant, Carinæ planæ quò facilius vada ad deceſſum excipere poſſent, proræ atque puppes erectę ad magnitudinẽ fluctuum tempeſtatumq;. Naues & ipſæ totæ ex robore ad omnem vini & contumeliam perferendam, anchoræ cathenis ferreis reuinctæ,pelles pro velis,quibus & vim tempeſtatum ſubſtinerent facilius,& in vadis conſiſterent tutius,& ab æſtu relictæ,nil cautes & ſaxa timerent. Contra has Liburnicæ pręſtant celeritate & impulſu remorum,non tamen propter firmitudinem roſtro nocere poſſunt,neq; propter altitudinẽ telũ ad eas adigi facile poteſt.

Naues iunctæ ac quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicetur, cum quibus exteriore ordine remorum velut naues aguntur, turres contabulatæ, machinamentáque alia quatiendis muris portantur, claſſem in hunc modum efficiunt bellicam.

Eſt enim claſſis nauium multitudo, qua Tiphis princeps depugnauit, ſint licet qui Phœnices, ſolers hominum genus, & ad belli paciſq; munia eximium, maria nauibus adire, claſſe confligere commentos putent. Siderum obſeruationem in

nē in nauigando Phœnices iidem inuenere, vētorum rationem Aeolus, Helenis filius Remum, Cope latitudinem eius, Plateus vela, Icarus malum, & antennā Dędalus, roſtra Piſeus, Tyrrheni anchoram, Eupalamius tandem bidentem, Anacharſis aſſeres ferreo vnco præfixos, quos harpagones vocant, Pericles Athenienſis adminicula gubernandi à tergo, quæ huc atque illuc curſum nauigii torqueant: atque horum, ſi Anneo Senecæ credimus, exemplum à piſcibus tractum eſt, qui cauda regūtur, & leui eorū in vtrunq; latus momēto velocitatē ſuam flectūt, ſi Plinio, ab auibus, miluóq; præcipue, qui hāc gubernādi artē docuiſſe ac oſtēdiſſe videtur caudæ flexibus, in cęlo mōſtrante natura quod opus eſſet in ꝓfundo.

Numerus uentorum eorumq; nomina, rationes, & effectus. Cap. VI.

QVoniam milites militúmque præfectos etiam adiuturam conſtat notitiam non ſolum maris ac terrę, ſed flaminū quoq; quæ ignaros turbatura eſſent, quum abſque eorum cognitione ac peritia haud cōmode ſit nauibus motus & curſus in mari, nūc, pigeat licet ſcribere, quippe vbi alibi plura, alibi pauciora inueniam variis ac diuerſis nominibus ab excellentiſſimis rerum naturalium vtriuſque linguæ ſcriptoribus explicata, ſeorſum tamen prout facultas dabitur in tanta doctorum hominū varietate ac diſſonantia, ipſorum numerum nomináque & loca naturas & effectus proſequar atque complectar. Quidam igitur ſapientum putantes ventum eſſe aërem motum & fluentem (Ventus enim fit, auctore Lucretio, vbi eſt agitando aër percitus) vnum & eundem aiunt ventum eſſe omnes ventos, nec differre propter loca vndecunque extiterit, ſimili modo ſemper fluens. Et quoniam ex omnibus quidem duo veluti à cardinibus perflant, ſeptentrio videlicet & auſter, ſunt qui duos tantum ventos annuant, alium quidem borealem, alium auſtralem, cæteros autem horum eſſe exceſſus, ſed zephyrum quidā borealem, Eurū auſtralem. Eundem numerum Oribaſius orientem propter & occidentem eſſe aſſerit. Quatuor alii ventos obſeruauere per totidem mundi partes: nam eurum ſiue Apeliotem oriens, boream ſeptem ſtellarum regio, occidens zephyrum, auſtrum medius dies mittit, nec Homerus plures quàm quatuor nominat, ſed qui accuratius perquiſiuerunt eos, octo eſſe tradiderunt, maxime quidem Andronicus Cireſtes, qui etiam collocauit Athenis turrim è marmore octogonam, & in ſingulis octogoni lateribus, ſingulorum ventorum imagines exculptas cōtra ſuos cuiuſque flatus deſignauit, ſupraq; eam turrim metam marmoreā fecit, & inſuper Tritonem æreum collocauit, dextra manu virgam porrigentem, & ita eſt machinatus vti vento circumageretur, & ſemper contra flatum conſiſteret, ſupraq; imaginem flantis venti indicem virgam teneret, itaq; ſunt collati, Inter ſolanū & auſtrum, ab oriente hyberno Eurus, quem noſtri vocauere vulturnū: & Liuius hoc illū nomine appellat, in illa pugna Ro. parū proſpera, in qua Hannibal & contra ſolem oriente exercitum noſtrū, & contra ventū cōſtituit, quum vēti adiutorio ac fulgoris perſtringētis oculos hoſtiū vicit. Varro quoq; hoc nomē vſurpat. Inter auſtrū & fauonium quē Zephytū dicunt, ab occidēte hyberno aphricus: inter fauoniū & ſeptētriones caurus, quē plures corū vocant: inter ſeptentriones & ſolanum aquilo. Videtur hoc modo expreſſum vti capiat numerus & nomina & partes

partes vnde flatus certi ventorum ſpirent. Omnia hæc ante oculos locare poteſt turris deſcriptio ſubſtituta cum Tritone buccinam perflãte, dicẽte Naſone, Poſitoq́ꝫ tricuſpide telo, Mulcet aquas rector pelagi ſupraq́ꝫ profundum, Extantem atqꝫ humeros innato murice tectum, Cęruleum Tritona vocat, cõchaq́ꝫ ſonanti Inſpirare iubet, fluctusq́ꝫ & flumina ſigno Iam reuocare dato: caua buccina ſumitur illi, Tortilis in latum, quæ turbine creſcit ab imo, Buccina quę medio cõcepit vbi aẽra ponto, Littora voce replet ſub vtroque iacentia phœbo.

Hanc verò deſcriptionem tanquam veram cæteriſque præcellentem, Mediterranei maris nauitæ omnes obſeruant, Genuenſes potiſſimum, totidem adiicientes interponentéſque. Applicantur prædictis octo primoribus alii quidam ſecundum Ariſtotelem, & quatuor quidem etiam ſecundum Varronem, duodecimq; fiunt. Quatuor enim cæli partes internas diuidunt, & ſingulis ventis binos ſuperaddunt. Ariſtoteles hac arte, & Varro, viri diligentes, & omnium qui fuerint ſcripſerintque inſtructiſſimi, illos ordinant: nec ſine cauſa. Non enim eodem ſemper loco ſol oritur aut occidit, ſed alius eſt ortus occaſúſq; æquinoctialis: hic autem æquinoctium eſt: alius ſolſtitialis, alius hybernalis: ſic ſiue ſecundum quòd duodecim aër diſcrimina ſuſcipit, ſiue iuxta duodecim in noſtra plaga habitationis notæ puncta vnde originem trahunt, ſiue iuxta duodecim zodiaci ſigna totidē efficit ventos, quos ſignorum etiam triplicitas concitat. Nam orientales ignea, Meridionales terrea, occidentales aërea, Aquea verò ſeptentrionales. Principales igitur venti hi ſunt, & hoc diſtincti ordine, vt oſtendit vtraq; ſubiecta perigraphiæ deſcriptio.

Sunt etiam Tranquillo approbante,plura nomina flatúſque ventorum è locis quibuſdam,aut ex conuallibus, aut fluminibus, aut montium procellis, aut aliquo ſinu tracta, ex aliqua cauſa quæ ad faciendũ vocabulũ acciderat, & quæ nõ tranſmittũtur,ſed in proximũ feruntur:itaq; Virg. Cleopatrã è nauali prælio Aegyptũ fugientẽ vẽto Iapyge ferri ait,ex Iapygiæ ſinu,id eſt,ex ipſo Gargano veniente.Equum quoq; apulũ eodem quo ventum, vocabulo Iapygis appellauit. Hunc caurum eſſe manifeſtum eſt:nam ex occiduo venit,& Virg. ſic meminit. Simili modo Calabriam Iapyx vexat & Apuliã infeſtat Athabulus, Athenas chiron, Pamphiliam tagreis, Galliã circius, quem in libro originum Cato Cæcium nominat,cui ædificia quaſſanti tum incolæ gratias agunt, tanquam ſalubritatem cęli ſui debeãt ei. Diuus etiam Auguſtus tẽplum illi quum in Gallia moraretur & vouit & fecit. Infinitũ eſt ſi ſingulos vẽtorum flatus eorúmque nomina perſequi velim, quum nulla propemodũ regio ſit quæ non peculiarem habeat aliquem flatum ex ſe naſcentem,& circa ſe cadentem: quumq; præterea antelucani flatus plures ſint,nullúſque eorũ ſit pertinax, ſed cadat fortiore iam ſole,nec feratur vltra certum tractum terrarúmq; aſpectum:nec ſi vere cœperit,vltra æſtatem perduret, duo ſunt tamen extra hos vbiq; ſpiritus magis quàm venti,aura & altanus: aura in terra,altanus in mari. Sed vt ad id de quo agitur propius reuertar,ſole vigeſimamquintam partem obtinente aquarii, ver aperit mare nauigantibus,cuius in principio fauonii genitales mundi ſpiritus à fauendo dicti hybernum molliunt cælum. Fauonium autem quidam ad viii. Kl.martias chelidonium vocant ab hyrundinis viſu. Nonnulli verò orchiam, vno & ſeptuageſimo die poſt brumam ab aduentu auium flãtem per dies octo. Fauonio cõtrarius eſt quẽ ſubſolanum dicunt. Eſt autem exortus Virgiliarum in totidem partibus tauri, ſex diebus ante idus maias,quod tẽpus auſtrium eſt. Huic vento ſeptentrione contrario ardentiſſimum æſtatis tempore exoritur canicula ſydus,ſole primam partem leonis ingrediente,qui dies xv. calendas auguſtas eſt,cuius ortum diebus viii.ferme aquilones antecedũt. Poſt biduum autem iiſdem aquilonibus conſtantius perflant dies triginta quos Eteſias vocant, molliréq; eos creditur ſolis vapor geminatos ardore ſyderis. Poſt eos rurſus auſtri crebri vſque ad ſydus arcturi, quod ante æquinoctium autumni vndecim diebus exoritur, nec ſine ferme procelloſa grandine emergit. Cum hoc corus incipit,corus autumnat,huic cõtrarius vulturnus. Poſt id æquinoctium diebus fere quattuor & quadraginta virgiliarum occaſus hyemem inchoat, quod incidit tertio idus nouembris,hoc eſt,aquilonis hybernis,multúmq; æſtiuo illi diſſimilis,cuius ex aduerſo eſt aphricus, ante brumam autem diebus ſeptem: totidem poſtea ſternitur mare halcyonum fœturæ cuius dies nouere qui maria nauigant:eas aues videre rariſſimum eſt, nec niſi virgiliarum occaſu fœtificant bruma,qui dies halcyonides vocantur,placido mari per eos & nauigabili,maxime ſiculo,vt reliquis partibus eſt quidem mitius pelagus ſiculum,vtrunq; tunc tractabile,faciũt ſeptem diebus ante brumam nidos,& totidem ſequentibus pariunt:& his quidem diebus, maris natura benigna, nautis tutiſſima nauigatio eſt. Reliquum verò tempus hyemat, & quanquam pyratæ primum mortis pe-

riculo,& in mortem ruere & hyberna experiri maria cœperint,nunc itidẽ aua
ri quidam & audaces faciant,hi tamen naturales per ſtatuta tempora vẽtorum
curſus:porro naturales effectus ventorum hi ſunt.Omnes enim vicibus ſuis ſpi
rant maiori ex parte , vt contrarius in deſinenti incipiat,ſurgátque ex oppoſito
cum proxime cadenti.Ouidius,vix nunc obſiſtitur illis , Quum ſua quiſque re-
gat diuerſo flamina tractu,Quin laniẽt mundum , tanta eſt diſcordia fratrum.
Eurus ad auroram , Nabatheaq; regna receſſit,Perſidáq; & radiis iuga ſubdita
matutinis.Veſper & occiduo quæ littora ſole tepeſcũt, Proxima ſunt zephyro,
Scythiam ſeptemq; triones Horrifer inuaſit boreas,contraria tellus Nubibus aſ
ſiduis,pluuioq; madeſcit ab auſtro.Vel ſi breuius cõplecti mauis,in vnam tem-
peſtatem,quod fieri nullo modo poteſt,cõgregentur,Vna eurusq; notúſq; ruunt
crebérque procellis Affricus,& qui locũ in illa rixa non habuit aquilo.Ab ortu
flantes calidiores diuturnioresq; ac tutiores ſunt ab occaſu flantibus. Ouidius
in faſtis,Luce ſecutura tutos pete nauita portus,Ventus ab occaſu grãdine mix
tus erit.Vulturnus ſi à ſerena cęli parte flare cœperit,non durat in noctem.Quiſ
quis erit ventus ſi feruidus ſentietur,pluribus diebus permanebit. Sol auget fla-
tus oriens,& comprimit occidens:medio autem diei ac noctis plerunque ſopiun
tur,quia nimio frigore aut æſtu ſoluuntur:ex imbribus boreas ſeu aquilo inter
ſeptentriones,reliquos compeſcit nubeſq; abigit atque diſſipat. Ouidius de eo,
Apta mihi vis eſt quia triſtia nubila pello , Et freta concutio nodoſaq; robora
verto,Induroq; niues et terras grãdine pulſo.Idem ego quũ fratres cælo ſum na-
ctus apto(Nã mihi cãpus is eſt)tãnto molimine luctor Vt medius noſtris cõcur
ſibus intonet æther,Exiliantq; cauis eliſi nubibus ignes.Idem ego quũ ſubii con
uexa foramina terræ,Suppoſuiq; ferox imis mea terga cauernis , Sollicito ma-
nes totumq; tremoribus orbem. Auſtro maiores fluctus edũtur q̃ aquilone,quo
niã hic ſummo maris,ille inferius ex imo ſpirat.Interdiu aquilo vehemẽtior,no
ctu auſter,q à græco νοτίζω notus dicitur,quia nebuloſus atq; humectus.Idem po
ëta,Madidis notus euolat alis Terribilẽ picea tectus caligine vultũ. Barba gra-
uis nymbis, canis fluit vnda capillis.Frõte ſedet nebulę,rorãt pẽnæq; ſinúſq;. Fi
unt etiã ſubiti quidã flatus,qui varii multiforméſq; ſunt. Vagi quippe atq; ruen
tes telorũ more,tonitrua & fulgura ędũt, quę vocãt hi quidẽ Vulcanũ,hi autem
Veſtã,hi verò horũ cõminationẽ. vnde Papinius,Fulguraq; attritis quoties mi-
cuere pcellis: ſed fulgura et coruſcationes prius cerni q̃ tonitrua audiri,quòd co
ruſcare prius cælũ creditur,& mox tonare:ſiue quũ ſimul fiant, vt alii phibent,
tũc ignes illi,ſui pnicitate dicto citius noſtrę ſe viſioni ingerũt . Sonus nõ aliter
ac icto & verberato aẽre ad aures venit ſerioréque ſenſu concipitur. Herodotus
extimat fulguratione̅ eſſe velut apud nos incipientium ignium conatus, et pri-
mam flammam & certam , modo intereuntem , modo inſurgentem : hoc anti
qui fulgetra dicebant,tonitrua nos pluraliter dicimus,antiqui autem tonitrum
aut tonum. Hoc à Cecinna facũdo viro dictum inuenio,ſi habuiſſet in eloquen
tia nomen,& niſi illum Ciceronis verba preſſiſſent . Etenim illo verbo vteban-
tur antiqui correpto quo nos producta vna ſyllaba vtimur : dicimus enim vt
ſplendére ſic fulgére . Atqui illis ad ſignificandum hanc ſubitam è nubibus

eruptionẽ lucis, mos erat vti media ſyllaba correpta,vt diceretur fúlgere: flãma
verò illa quam nubium afflictus excuſſit, ſi robuſtiore fuerit incendio, impetu
deuehitur in terras,& fulminis habet nomen atque fortitudinem: vbicunq; au
tem ceciderit,ſulphuris odorem emittit,vt inquit Virg. Et late circum loca ſul
phure fumant, & Lucanus, Aethereóq; nocẽs fumauit ſulphure ferrum. Quòd
ſi arctius rotatus effregerit impetus ille ſine igne, hoc eſt, ſine fulmine & aliquo
promontorio repercuſſus eſt,aut locorum coëuntium in canalem deuexum cer
nuumq; collectus,ſæpius in ſe voluitur,aquáſq; quum voluit verticẽ facit,iam
Typhon vocatur,id eſt,vibratus. Rapida enim vertigine contorquetur humus
arida & ab infimo erigitur ad ſummum,nec antennas modò,verùm ipſa naui-
gia contorta frangit,tenui remedio aceti in aduenientem effuſi. Illiſo enim ipſo
repercuſſus,arrepta ſecum in cęlũ refert,ſorbétq; in excelſum. Contra hunc in-
ter ſalutaria quoque,coralli materiã eſſe dicũt: nam Metrodorus Gorgiam no-
minat,idem q; reſiſtat Typhonibus & fulminibus. Quum autem circumactus
& eundem ambiens locum repentinis flabris proſilit & vniuerſa perturbat atq;
peruoluit,turbo dicitur. Lucretius, Verſabundus enim turbo deſcendit,& illam
Deuertit pariter lento cum corpore nubem, Quam ſimul ac grauidam detru-
dit ad æquora ponti, Ille in aquam ſubitò totum ſe immittit, & omne Excitat
ingenti ſonitu mare feruere cogens. Hic idem pugnacior ſi eſt ac diutius volu-
tatus inflammatur, efficit quem πρηστῆρα Græci vocant,qui & igneus turbo eſt.
ἀναφυσήματα Gręci vocant eos ſpiritus,qui de fundo vel hiatibus terræ exploſi ad
ſuperna meare ſolent: at procelloſus flatus καταιγὶς dicitur, quem præfractũ poſ-
ſumus dicere,quòd de ſuperiore cæli parte ſubmiſſis,inferiore repentinis impul
ſibus quatiat. Vocatur & columna conſpicatus humor rigens,ipſe ſe ſuſtinet,ab
eodem & in longam veluti fiſtulã nubes aquam trahit, nec minus ſingula quæ
illi obiiciũtur, vnde Lucretius, Nam fit vt interdum tantum demiſſa columna
In mare de cęlo deſcendat,quam freta circum,Perueſcunt grauiter ſpirantibus
vndiq; flabris. Et quæcunque in eo quũ ſint depren ſa tumultu, Nauigia in ſum
mum veniunt vexata periclum: & hæc ferè omnia pericula venti erupti de nu-
bibus producunt,quibus armamenta rapiuntur,& totæ naues plerunque in ſu-
blime tolluntur: & quanquam nihil moleſtius in mari ventis turbinibúſue ac
procellis huiuſmodi ſit, nec maiore hominum ingenio vlla ſui parte nauigatio
adiuta q̃ remis veliſq;,tamen hæc omnia pariter eodẽ impellẽtia vnus & paruu-
lus admodũ piſciculus aſſuetus petris, Echinus appellatus, tenet,in ſe ſolus ele-
mentorũ atq; hominũ vim recõdens: nullo quidem actu,nullo conamine,ſed na
tura ipſa: & ruant vẽti licet,ſęuiant procellę,imperat tamen furori,tãtaſq; vires
compeſcit,vt cogat ſtare nauigia: quorũ non vincula, non anchorę põdere irre
uocabili iactę iuuãt,infrenat impetus,ac domat nullo ſuo labore: nõ recurrẽdo,
aut alio modo quàm carinis adhęrẽdo,et vtroq; ſeſe latere colligẽte retinẽdo: qđ
& ſi ſcriptis illuſtribus inſitũ inuenio,tamẽ incredibiliũ videri poſſet, ſi de ocea-
no indico fortaſſis aut ſcythico ſolũ ſcriptũ eſſet, & non potius in noſtro mari
monſtrũ hoc Romanis imperatoribus accidiſſet: hoc enim inhęrẽte,plenã vẽtis
ſtetiſſe nauẽ,portantẽ nũcios Peliandro vt caſtrarent nobiles pueri. Hic tenuiſſe

fertur Actiaco mari prætoriã nauim Antonii, properantis circuire & exhortari ſuos, donec tranſiret in aliã, ideoq́ cæſariana claſſis impetu maiore protinus venit. Tenuit & Caii principis Aſtaira Antium renauigantis, ſed non longa fuit illius moræ admiratio. Animaduerſa enim è veſtigio moræ cauſa, quòd tota claſſe prodeũte quinqueremis vna ac ſola non proficeret, immo velut in anchoris ſtaret, neque prorſus loco moueretur, è naui protinus exilientibus qui id quærerent, circa nauim inuenere adhærentem gubernaculo, oſtenderuntq́ Caio indignanti mirantiq́ hoc fuiſſe quod quadringentorum remigum obſequium nauigio adhærens contra ſe tenuiſſet. In nauigium receptum piſciculum qui tunc videre, eum limaci magnæ ſimilem eſſe dixere, indici maris conchæ ſimili potentia, labiis ſuis nauium dorſa fixerunt, quarum quietus ac tenuis leuíſque tactus plus dicitur retinere quàm exagitata poſſint elementa complere: ſtat enim pigra ratis tumentibus alata velis, & curſum nõ habet cui ventus arridet: ſine anchoris figitur, ſine rudentibus alligatur, & tã parua animalia plus reſiſtunt quàm tot auxilia proſperitatis impellant: ita quum ſubiecta vnda præcipitet curſum, ſupra maris tergum nauigium cogitur ſtare infixum, miroq́ modo natantia incõcuſſe tenẽtur, dum vnda innumeris motibus rapiatur. Sed vt dicamus aliam piſcis naturam, Forte nautæ prædictarum nauium tactu torpedinis ſegniſſimę torpuerunt, à qua tãtum inſigentium dextræ pergrauantur, vt per haſtam qua fuerit vulnerata ita manum percutientis inficiat, vt viuæ ſubſtantiæ pars ſine ſenſu aliquo im mobilis obſtupeſcat. Tradunt alii, quod incredibile videri poteſt, tardius ire nauigia, teſtudinis pedem dextrum vehentia. Ferunt & alterum monſtri genus, haud minus incredibile, eſſe circa idem mare indicum auẽ inaudita magnitudine quampiam, noſtri Rocum vocant, cuius pennę longitudine ſunt paſſuum decem, neque tantæ magnitudini vires deeſſe. Elephantum enim eſuriens quum ceperit & aliquãdiu per aërem volitando tulerit, in terram iacit, quo caſu peremptum depaſcitur: nec elephantum ſolum, ſed tota inſuper roſtro prehenſa nauigia ſecum tulit in nubila, & pendentes per inane miſeros nauigantes volatu ipſo terribili delet ac morte conſumit.

Aſtrologia nautica, ſecundum ſolis, lunæ, ſiderumq́ obſeruationem, *Cap.* VIII.

EXacta ventorum ratione, tranſire cõuenit ad alia tempeſtatum prognoſtica: & quoniam claſſem ipſam concuti proteríque ventorum præliis, & nautarum imperitia ſæpenumero cõpertum eſt, imprę ſentiarum opportuna, tum belli, tum nauigationis tempora deſcribẽtes, futuri motus ventorum, & imbrium tempeſtatúmque præſagia diligentiſſime perquiſita trademus. Et primũ à ſole & luna cæteríſque ſideribus: hinc enim vt poëta inquit doctiſſimus, tẽpeſtates dubio prædiſcere cælo Poſſumus, & quando infidum remis impellere marmor Conueniat, quando armatas deducere claſſes, Aut tempeſtiuam ſyluis euertere pinum. Sol itaque quem Iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens & non feruens, ſerenum diem nunciat: idem quum ante eius exortum nubes rubeſcunt, ventum: quòd ſi nigræ rubentibus interuenerint, pluuias: ſi ante exortum nubes quoque conglobabuntur, hyemem aſperam denunciabunt: ſi ab ortu repellentur,

& ad

& ad occaſum abibunt, ſerenitatem: ſi ante ortum radii ſe oſtendent, aquam & ventum prænunciant: ſi nubes ſolem circunduxerint, quanto minus luminis relinquunt tanto turbidior tẽpeſtas erit: ſin exortu ſpargentur partim ad auſtrum partim ad aquilonem, pura quanquam circa eum ſerenitas ſit, pluuiã tamen ventóſque ſignificabunt: cùm oriente radii non illuſtres imminebunt, quàmuis circundati nube non ſint, pluuiam portẽdunt: ſi oriens cingetur orbe totusq; defluxerit æqualiter, ſerenitatem dabit: ſi verò partim ſe aperit, ex qua parte is ſe aperit expectetur ventus: ſi verò duplex orbis fuerit, atrox tempeſtas inuadet. Porrò ſi circa occidentem rubeſcent nubes, ſerenitatem futuri diei ſpondent: ſi cęruleum vultum induent, pluuiam denunciant: ſi igneum, euros. Itidem ſi maculæ rutilo interuenerint, venti nymbiq; non deerunt: item ſi circa eũdem occidentem candidus circulus erit, noctis leuem tempeſtatem: ſi nebula, vehemẽtiorem: ſi autem circulus fuerit, ex qua regione is eruperit, ventum magnum. Soli proxima ſunt & lunæ præſagia: nam ſi ſplendens exorta puro nitore effulſerit, ſerenitatem: ſi rubicunda, ventos: ſi nigra, pluuias portendere creditur: ſi ante quartam non apparuerit fauonio flante, toto hyemale erit mẽſe: ſi ſextadecima vehementius flammea apparuerit, aſperas tempeſtates præſagiet: ſi in ortu quarto quem Aegyptus & multi maximè obſeruant, ꝙ is certiſſimus auctor futuri tẽporis eſt,

Pura nec obtuſis per cælum cornibus ibit,
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo
Exactum ad menſem pluuia ventiſq; carebunt,
Votáque ſeruati ſoluent in littore nautæ,

Vt Maro inquit: ſi plenilunio per dimidium pura erit, dies ſerenos ſignificabit: ſi rutila, ventos: nigreſcens, imbres: ſi caligo nubis orbem incluſerit, ventos: qua ſe ruperit ſi gemini orbes cinxerint, maiorem tempeſtatem, & magis, ſi tres erũt nigri, aut interrupti, aut diſtracti: ſi plena circa ſe habebit orbẽ, ex qua parte is maximè ſplendebit ex ea ventum oſtẽdet. Interlunii autẽ tempus diram nauigantibus peſtem non ſolum ratione, ſed vſu & experientia rerum magiſtra cõprobat. Tertio loco ſtellarum obſeruationem eſſet oportet. Hæ quum diſcurrere interdum videntur, venti protinus ſequũtur. Quũ ſereno cælo fulgent, pluuię erunt atrociſſimę: quum repente ſiderum ſplendor hebetatur, neq; nubilo neq; caligine, graues denunciantur tempeſtates: ſi volitare plures ſtellæ videbuntur, quò feruntur, albeſcentes ventos ex his partibus nunciant: ſi in pluribus partibus fiet, inconſtantes ventos effundent. Sic reliquorũ quoq; ſiderum propria eſt quibuſq; vis, & ad ſuã cuiq; naturam fertilis, nec meãtium modo diſcurrẽtiumq;, ſed multorũ etiam adhęrentiũ cælo, quotiẽs errantiũ acceſſu impulſa, aut coniectu radiorum extimulata ſunt, qualiter in ſuculis ſẽtimus accidere, quas Græci ob id pluuio nomine ὑάδας appellant. Et ſolis lunęq; ac ſiderum obſeruationem diximus. Nunc de his quæ ex paſſionibus elementorum fiunt, aut ex ipſis originem ſumentibus, proſequamur. In his enim non dubia futuri motus præſagia ſunt, quum in ipſis initia iam cernãtur à quibus cauſarum principia ſumunt. Nubes cum in montium cacuminibus conſident, hyemabit: ſi cacumina pura fient, diſſerenabit tonitrua. Ex his vt matutina ventum ſignificat, ſic imbrem meridia-

na. Nebulæ è montibus deſcendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus ſedentes, ſerenitatem promittunt. Arcus quum ſunt duplices, pluuiam denunciant: ſimplex verò arcus non eaſdem vndecunq; apparuerit minas affert: à meridie enim ortus, magnam vim aquarum vehet, quæ vinci non poterunt vehemētiſſimo ſole, tantum eſt illis virium: ſi circa occaſum refulſerit, tonabit, & leuiter impluet: ſi ab ortu circáue ſurrexerint, ſerena promittet. Quum æſtate vehementius tonuerit quàm fulſerit, ventos ex ea parte denunciat: econtrà ſi minus tonuerit, imbrem. Quum ex omnibus quatuor cæli partibus fulgurauerit, ventū & imbrem ex his regionibus demōſtrabit: cū ab aquilone tantū, in poſterum diem aquam: cum à ſeptentrione tātum, eum ventum: quum ab auſtro, coro vel fauonio, nocte ſerena fulgurauerit, ventum imbrémque ex his regionibus fore indicat. His terreni etiam ignes proximi ſignificant: pallidi nanque murmurantesq́; tempeſtatum nuncii ſentiuntur & pluuiæ. In lucernis fungi ſi flexuoſe volitet flamma, ventum quoque deſignant: vel quum cinis in foco concreſcit, & quum carbo vehementer perlucet. Eſt ſua etiam aquarum ſignificatio. Maris nanq; ipſius tranquillus ſonitus, ſpumæve diſperſæ aut aquæ bullantes, plurium dierum hyemem portendunt,

Atque etiam ventos præmonſtrant ſæpe futuros
Inflatum mare quum ſubitò, poſitumq́; tumeſcit,
Saxaq́; caua ſalis niueo ſpumata liquore
Triſtificas certant Neptuno reddere voces.
Antè denſus ſtridor cum celſo è vertice montis
Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe receſſus.

Ex animalibus porrò terreſtribus, & marinis belluis, diuerſisq́; volucribus reliqua plurima ſuperſunt prognoſtica, tempeſtatumq́; præſagia, quę apud Tranquillum, Varronem, Nigidium, Aratum, Lucanum, & vatem omnium clariſſimum Maronem, in georgic. qui ſcire volet abſoluta diligenter inueniet.

Remedia periculo affectis Cap. IX.

Addamus autem & remedia periculo affectis. Mare motū, olei aſperſione ſedatur: & ob id nantes ore ſpargere tradūt, quoniam mitiget naturam eius aſperam tranquillúmq; reddat. Si longa ſit nauigatio, abſinthium potum nauſeas arcet. Quia verò nauigantes dulcis aquę defectu ſæpe laborant, hæc quoque ſubſidia demōſtrabimus. Expaſſa circa nauem vellera madeſcunt accepto maris halitu, quibus dulcis humor exprimitur. Item remiſſæ reticulis concauæ cęra pilæ, vel vaſa inania obturata, dulcem intra ſe colligunt humorem. Aqua quoque marina, argilla colata, dulceſcit.

Quid agendum antequam curſus in hoſtes dirigantur. Cap. X.

Abſolutis rebus nauigationi neceſſariis, ex reliquo antequam curſus in hoſtes dirigantur, in portu exerceri conuenit nauali prelio dimicaturos, & in trāquillo mari aſſueſcere flectere gubernacula, remos trahere, ferreas manus & vncos, aſſeres, bipennes falcéſque præacutas pręparare, diſpoſitóſque per tabulata milites pendente gradu & labenti veſtigio ſtare, vt quod in ſimulata pugna didicerint, in vero certamine haudquaquam perhorreſ

perhorreſcāt. Ipſius etiam certaminis ratio eſt, eminus conſtitutos appetere ſagittis accedere auſos, priuſquàm faciāt cogere pati, & cum ipſis nauigiis mergere: deſiliendo item in naues gladiis interficere, aut concurrentibus nauibus cum nauigiis capere. Pugnatorum etiam numerus ſingulis nauibus imponendus pro copia nauium & militum exiſtimatione augeri & minui poteſt. Quum autem ignota regio plerunque petenda, non tamen incertū vagari oportet, ſed locorum portuúmq; opportunitatem exquirere, vt latétibus ſcopulis inuia quæque ac ſicca vitentur.

Quid ſi claſſis claſſi obijciatur. Cap. XI.

QVód ſi hoſtes claſſem tenent, inuenta calliditate Græcorum nauium hoſtilium compendioſa expugnatio eſt, Ignem græcū appellant confectionem quandam bullitionémque ſaligni carbonis, ſalis, ardentis aquæ, vitis, ſulphuris, picis, thuriſq; cum mollis Aethiopum lanæ filo, & camphora, quæ dictu mirabile ſola ardet in aqua materiem omnem adurentem. Callimachus architectus ab Helepoli fugiēs id Romanos docuit primùm, & eo ſane imperatores multi poſtea in hoſtes vſi ſunt. Tēpore enim Leonis imperatoris quum orientales populi contra ciuitatem Conſtantinopolim nauigaſſent in dromonibus mille octingentis, imperator igniferis nauibus cōtra eos directis, hoc ignis genere omnes abſumpſit. Idem paulò pôſt cccc hoſtium naues itémque cccl eodem igne confecit. Sunt qui alio igne, & quidem miſſili, huicq; perſimili, ſed vehementius vrēte vtantur. his additis, liquenti vernice ac librario oleo, petroleo, terebentina, aceto quàm acri, confectis, compreſſis, ad ſolémque deſiccatis, ac poſtea ſtupa inuolutis cum acutis ferris imminentibus glomeris inſtar funiculo contexti, quę omnia denique ſint vno foramine prætermiſſo, colophonia & ſulphure in ſequentem modum oblita. Eiuſmodi etiam ignē ſed thedis inhærentem hoſtium claſſibus obiiciunt alii, Lucanus,

Quam pelago diuerſa lues, nam pinguibus ignis
Affixus thedis, & tecto ſulphure viuax
Spargitur ac faciles præbent alimenta carinæ,
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cæra,
Nec flammas ſuperant vndæ, ſparſiſq; per æquor
Iam ratibus, fragmenta ferus ſibi vendicat ignis.

Idem de eodem alibi, piceo iubet vnguine tinctas
Lampadas immitti iunctis in bella carinis,
Nec piger ignis erat per ſtuppea vincula, pérque
Manantes cæra tabulas, & tempore eodem
Tranſtraq; nautarum ſummiq; arſere Cheruci
Iam propè ſemuſtæ merguntur in æquore claſſes,
Iámque hoſtes & tela natant, nec puppibus ignis
Incubuit ſolis, ſed quæ vicina fuere
Tecta mari, longis rapuere vaporibus ignem.

Verùm ne ignis abeſſe poſſit, lapide pyrite excutiatur, qui chalibe, aut aliquo lapide ictus ſcintillam edet, quæ excepta ſulphure, aut foliis, aut linteo pauli-

ſper

ſper ambuſto,ſulphurea materia illico reddit flammam. Sunt aliis gentibus ſua circa hæc inuenta.Nam aliquando fiunt etiam igniaria ex moro,lauro,hedera, quæ exploratorum vſus in caſtris,paſtorumq́; reperit.Et quoniam ad excutiendum ignem non ſemper lapidis ſilicis occaſio eſt,teritur ergo lignũ ligno,ignéq́; concipit attritu,excipiente materia aridi fomitis fungi : ſed nihil hedera præſtantius quæ teritur lauro laurúmque terit, ignem ſcintillis excutiendo. Ignẽ in annum quoq; aſſeruare ferula Prometheus reperit : de hac proinde Martialis,

Inuiſæ nimium pueris grataéq; magiſtris
Clara Prometheo munere ligna ſumus.

Probatur ſummopere in aquis & illud Hannibalis inuentum . Nam quum Pruſias terreſtri bello ab Eumene victus prælium in mare trãſtuliſſet, Hannibal nouę cõmento auctor victorię fuit.Quippe omne ſerpentũ genus in fictiles lagenas coniici iuſſit,medióque prælio in naues hoſtium mitti, id primùm Ponticis ridiculum viſum eſt,fictilibus dimicare qui ferro nequeant: verùm vbi ſerpẽtibus cœpere naues oppleri , ancipiti periculo circunuenti hoſti victoriam ceſſerunt.Saponem alii nigrum oleo vel amurca permixtum fictilibus ſimili modo deiiciunt quo aduerſæ partis tabulata lubrica fiant,quiq; pugnant nullo pacto poſſint luctando cõſiſtere.Si quis autem & illud experiri velit,habemus in exemplis lectos agilitate iuuenes enatantes ſub aquis, quum proximi hoſtiũ nauibus hæſiſſent,carinas terebra perforaſſe.

Fluminum tranſitus ex inuentis memoratu dignis. Cap. XII.

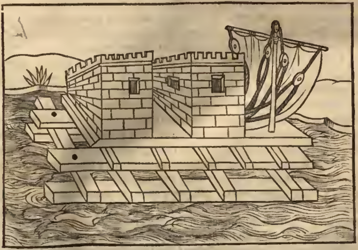
ANnectendum & illud arbitror, vt ſi aduerſo flumine ab hoſte præcludamur,quẽadmodum libero tranſitu poſſimus vti,& id ex geſtis docebimus priorum exẽpla tradentes. Alexãdro Indiam vaſtante quum Porus ei occurriſſet,caſtra inter vtranq; ripam Idaſpis fluminis diſpoſita ſunt: latus hic erat ſtadiis quatuor, altus vadis nunquam repertis. Alexãder Attalum quendam ſibi ſimillimum caſtra ſeruare iuſſit, regiis veſtibus indutum,ipſe cũ parte equitatus aliquantum progreſſus, dum dẽſa caligo diem ſubtexiſſet,in vlteriorem ripam tranſuectus ancipiti prælio diu fatigatus eſt,donec pedibus elephantorum ſecuribus ſucciſis,agmina perturbata ſunt. Cæſar haud diſſimili ratione vſus eſt. Nam quũ flumine ab hoſte impediretur è regione illis caſtra

caſtra ponentibus, nactus vnum ex pontibus quos illi reſciderant, ſylueſtri loco ſubſtitit. Poſtero die omnes copias longo agmine præmittens, ipſe cum duabus legionibus parumper moram trahens, pontéque refecto, legiones traduxit, loco idoneo caſtris delecto, reliquas copias reuocauit. Labienus, vnus ex ducibus eius noctu opportunitatem quæſiuit: is quum hoſtes aduerſo flumine Sequanæ conſediſſent tranſitum prohibentes, nactus aliquantas naues ſingulas gubernātibus tradidit. Linteres etiam conquiſiuit, quas magno ſonitu remorum in eandē partem miſit: hoſtes ſuſpicati Romanos tribus locis tranſire, ipſi quoq; in tres partes ſuas copias diuiſerunt. Labienus ad naues contendens tres legiones traduxit, acie inſtructa, quum copiarū hoſtilium partem diſſipaſſet reliquę fugā arripuere. Fit pons aliquando, vbi hoſtis nō vrget, pluribus nauibus tabulato conſtratis. Plurimi interdum equi flumini opponuntur, aquarum impetum excepturi, quo cætera turba molli vado, & tuto, ac ſtabili greſſu traiiciatur, vt per Cæſarem in Rubiconis noſtri tranſitu fieri contigit. Geminæ nonnunq̄ equitum acies delectis prægrandibus equis, ordine, & intercapedine quadam ſua ſeiunctæ currenti aquę obiiciuntur, ac inter vtranque impediti expeditiq; milites tranſeunt: ſuperioris nanq; beneficio, currentis impetus aquæ, viſq; perfringitur: inferior ſi qui forte deciderūt, mox raptat & tranſuehit. Idem Cæſar quum Liger ſibi traiiciendus eſſet, vado per equites inuento, vt brachia tantum & humeri ad ſuſtinenda arma liberi ab aqua eſſe poſſent, equitatu ſic diſpoſito, qui fluminis vim perſtringeret, incolumem exercitum duxit. Cęlius auctor eſt, Magonem cum equitatu & hiſpanis peditibus flumen extemplo trāſnataſſe, ipſum Hannibalem per ſuperiora Padi vada exercitum traduxiſſe, elephantis in ordinem ad ſuſtinēdum impetum fluminis oppoſitis, quod periti amnis eius vix fecerunt. Quòd ſi altior vnda vtrinque militem reſpuat, foſſis plurimis ac diuerticulis minuenda eſt, ſicut Cæſar in tranſitu Licoris, ne quid repetitis audeat vndis, Spargitur in ſulcos, & fiſſo gurgite riuus, Dat pœnas maioris aquæ, vt Lucanus inquit. Cyrus potentiſſimus Perſarum rex Babylona oppugnaturus, Gangem fluuium, adeò grandē, vt vbi minus occupet, latitudine viii. m. paſſuum pateat: vbi immodicum ſiue plurimum, ſtadiorum c. altitudine verò ea vt nuſquàm minus viginti paſſuum reperiatur, ſic leui licet cauſa permeabilem fecit. Nam quum vnum ex regiis equis candore atq; forma præcipuum à vorticibus vndarum circumagi atq; abſumi cum equite vnà cerneret, aiunt ira percitum iuraſſe ſe adeò illum extenuaturum vt mulierum greſſibus vadoſum redderet, nec dictis defuit, nam totis in hoc expoſitis copiis, tam diu operi huic incubuit & aſſedit, donec centum octoginta cuniculis diuiſum alueum in ccclx. riuulos diſpergeret, & ſiccum in diuerſum fluentibus aquis relinqueret. Simili ſane opere perdoctis foſſoribus, etiam Euphratem inter cæteros fluuios memoratu plurimo, tum veterum literis, tum inundationibus ſuis celeberrimū, & longe validiſſimum, Babylonem quōdam Chaldeę caput petentem Mediamq; permeantem deriuauit, ac ſic meabilibus vadis ſiccum partibus aluei patentibus interfecit, cœpitq; vrbem quam ab humano opere extrui vel humana virtute deſtrui poſſe, pene apud mortales incredibile erat. Sapor Perſarum & ſuo in his

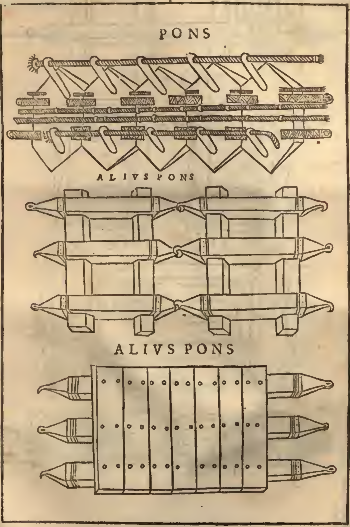
ingenio

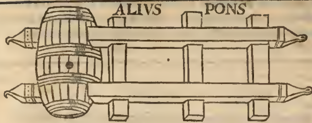
ingenio vſus eſt. Nam quũ Nicomediam quę Niſibis dicta eſſet obſideret, & flumine præpeditus, & plurima molimina ponens eam obtinere non poſſet, tãdem impetum Mygdonii fluminis, per mediam ciuitatem properantis, à longe retinuit, vtraſque ripas eius faciens excælſiores, vt aqua in ſe collecta concreſceret: quumq́; cœpiſſent ripæ ſublimes impleri, ſubitò auferentes quas fecerant cataractas, dimiſerunt impetum fluminis contra murum, qui vehemẽtis aquę pondus non ferens cecidit, aliamq́; muri partem qua fluuius egrediebatur, cum ingenti ruina deponens, eadem aquæ moles perrupit. Sunt qui raptim cæſa materia rates fabricent, in quibus equi viriq́; & alia onera traiiciantur, vt Cæſar & Xerxes auctore Lucan. maxime vſi ſunt,

Ergo, inquit, vbi nulla vado tenuit ſua pondera moles
Tunc placuit cæſis innectere vincula ſyluis,
Roboraq́; immenſis late rigare catenis.
Tales fama canit tumidum ſuper æquore Xerxem
Conſtruxiſſe vias, multis cum pontibus auſus,
Europam Aſiæ, Seſtonq́; admouit Abydo,
Inceſſitq́; fretum rapidi ſuper æquore ponti,
Non eurum zephyrumq́; timens, cum vela ratesq́;
In medium differret Athon, ſic ora profundi
Arctantur caſu nemorum, tunc aggere multo
Surgit opus, longęq́; tremunt ſuper æquora turres.

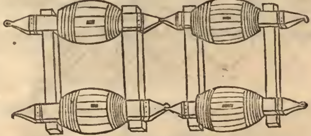

Sunt qui pontem diſiunctum iumentis vehibilem, commiſſuris ſuis & funibus annuliſque ferreis conſutilem, duplicatis tabulis quibuſq;, ac vacuis, & contra aquæ ingreſſum coniunctis glutino, in hanc formam conſtruant.

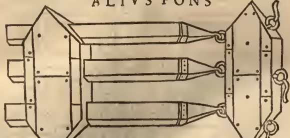

ALIVS PONS

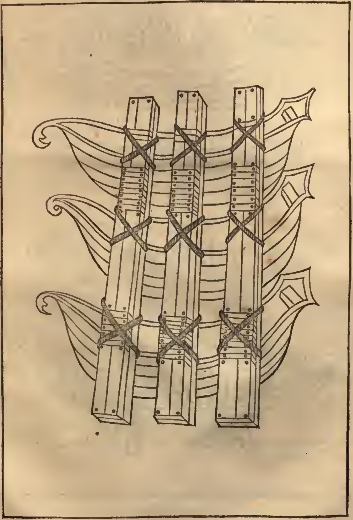
ALIVS PONS

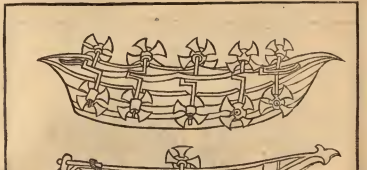
Alius pontis tranſitus

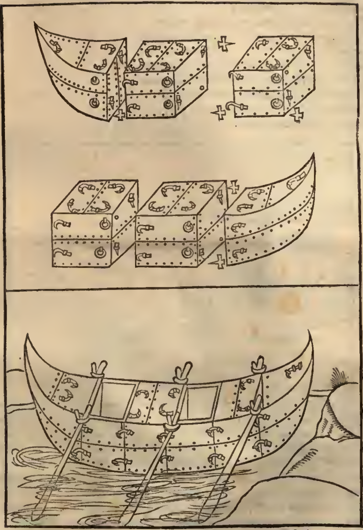

Apud alios inuẽtum hoc etiam extat, vt monoxylos ex ſingulis trabibus excauatos, pro genere ligni & ſubtilitate leuiſſima, carpentis ſecum ferat exercitus: tabulatis pariter & clauis ferreis præparatis, vt ſublata omni mora, quum opus ſit, hoc ponte conſtructo aduerſus hoſtes ſuperuenientes incurſus & inſidias facere poſſint.

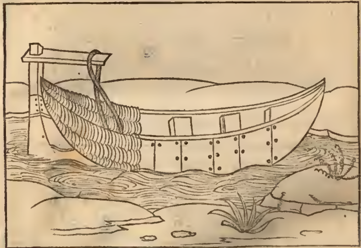
Sunt qui naues magnas in tris partes, trium cymbarum inſtar diſiunctas, coniunctáſque deinde, ac tela lini cæra oblita tectas in hunc modum ſine remis flumina traiiciant, maioríque celeritate vecti quàm ſi duodecim remorum obſequio agerentur.

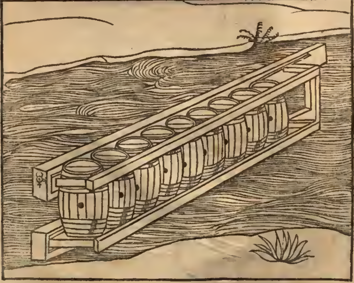
Nauiculas alii ſaligno vimine texunt bouiſq; corio tegunt, vt Cæſar in tranſitu Sicoris, Lucanus,

Vtq; habuit ripas Sicoris campóſque reliquit,
Primum cana ſalix madefacto vimine paruam
Texitur in puppim cæſos induta iuuencos
Vectoris patiens tumidum ſuperemicat amnem.
Sic Venetus ſtagnante Pado fuſóque Britannus
Nauigat oceano,ſic cum tenet omnia Nilus
Conſeritur bibula memphitis cymba papyro.
His ratibus traiecta manus.

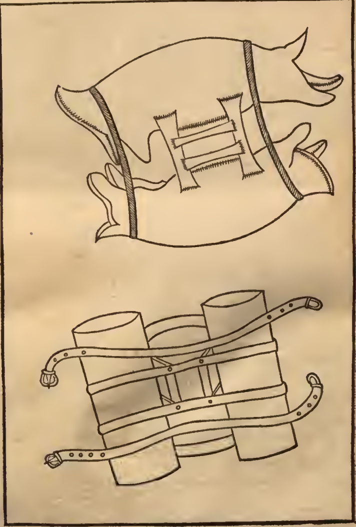

Vada etiam pleriſq; caſus attulit,vt Henrico imperatori,qui fluminibus glaciali rigore conſtrictis, terram Lucianorum ingreſſus, eos nimia cæde proſtrauit,& terram eorum depopulatus eſt: verùm in caſu ſimili plerique decepti ſunt, vt Perſeus Philippi filius,congeſtis in vnum copiis,prædarũ ſpe ſolicitatis: tunc enim forte Danubius,qui & Hiſter, craſſa glacie ſuperſtratus pedeſtrem tranſitum facile patiebatur, cum toto & maximo ſimul agmine inextimabilis hominum & equorum multitudo ad tranſitum conflueret,mole ponderis & gradientium concuſſione concrepans glacialis cruſta diſſiliit, vniuerſumq; agmẽ quod diu ſuſtinuerat,mediis gurgitibus victa tandem et comminuta deſtituit,atq; eadem fragmentis præpedientibus ſuperducta ſubmerſit. Notãda in his parui animalis ſolertia eſt,obſeruatum quippe vulpem locis rigentibus ſolerti auditu aurem ad glaciem apponere, & coniectura craſſitudinem gelu perpendere: quare non niſi ad eius acceſſum reditúmque amnes frigore concretos lacúſque pleriq; tranſeunt. Subera quidam quàm lata pectori ſubnectunt,quidam dolia inania, inde leuitate vehiculi ſiſi in flumen deſcendunt, faciliúſque placidéque deducti, tutò aduerſam pertingunt ripam.

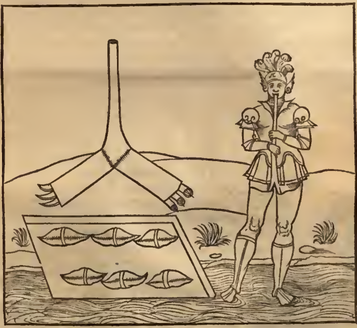

Hiſpani verò, Aſchitæ, Arabes bubulis vtribus contabulatas crates ſuperimponunt, vectitantque hoc ratis genere prætereuntes infeſtant ſagittis venenatis, ſine vlla mole in vtres veſtimentis coniectis, ipſi cæteris ſuperpoſitis incubantes flumen tranſnatauere.

Nec aliter,ſi Floro credimus, fiduciam oppidanis reſiſtendi nuncius quiſpiam fecit,docens aduentare Lucullum, qui,horribile dictu,per medias hoſtium naues vtre ſuſpenſus & pedibus iter gubernans,videntibus procul quaſi marina piſtrix euaſerat. Cæſar quoque,vt in cæteris,in hoc ſimili modo multorum opinionem ſuperauit: vtrem enim ex corio cõſutili follis inſtar inflatum traiiciendis amnibus habuit,eoq; vſus fertur,cruribus inſidẽtis velut gubernaculis dimiſſis curſum dirigentis: quòd ſi quis hoc fictum aut commentitium de Cęſare forte dictum putet,Suetonius Tranquillus,opulentiſſimus auctor ac teſtis eſt,Si flumina,inquit,morarentur,nando traiiciens,vel innixus inflatis vtribus,vt perſæpe nuncios de ſe præueniret: atque hic nos quoq; aſſerendi melius quod dicitur, quodq; ipſi vidimus gratia,minuemus laborẽ legentibus,ſubiiciendo picturam.

Qui terreſtres, quiq; maritimi maximi exercitus. Cap. XIII

ILlud quoque nec erit inutile, nec præſenti materiæ incongruum, vt
aliquorum qui in re militari claruerunt copiæ, vel numero, vel auxi
liorum multitudine comparentur: & ſi à ſacris quæ mentiri, & neſci
unt ac nequeunt, literis initiũ auſpicari voluerimus, vbi ſingulos dies
regum omniũ illum regem & principem deum & dominum exercituum belli-
gerare ſæpenumero, imò ſi dicere fas eſt, & ab religione noſtra non abhorret, &
furere aliquãdo, & deſeuire legimus, inueniemus hebrææ gentis numeroſitatem
intantũ excreuiſſe, vt in exitu eiuſdem populi ex Aegypto ſexcenta milia homi
num fuiſſe referantur bellicæ iuuentutis, vt omittamus gentẽ Idumæorũ ad po-
pulum Iſrahel minime pertinentẽ. Sub Ioſue numerũ fuiſſe armatorũ ſexcẽta-
tria milia & mille ſeptingentos proditum eſt. In expeditione autem Aſiana ſub
Moyſe numerus filiorũ iſrahel per domos cognationũ ſuarũ & turmas diuiſi ex
ercitus ſexcentatria milia quingenti quinquaginta iuuentus. Eſt autem omnis
numerus iſrael M. milia & c. milia virorum educentiũ gladiũ. De Iuda autem
cccclxx. milia bellatorũ: nam Leui & Beniamin non numerauerim eo ꝙ inuiti
exequerẽtur regis imperiũ. Habuit etiam Aſa in exercitu ſuo portãtium ſcuta
& haſtas, & de Iuda ccc. milia. Hos autem contra egreſſus eſt Zizara Aethiops
in exercitu ſuo decies centena milia & currus trecentos ſecum afferens. Deniq;
ſub iudicibus, ſub regibus tot milia variis bellis, diuerſo cælo, diuerſis deſtructa
temporibus inueniuntur, vt pene non tot natura in lucẽ edidiſſet, quot bello ipſi
confeciſſe & dicæarchi omniũ de interitu hominũ circũſcripto numero extin-
xiſſe videantur. Præter hanc Hebræorum infinitam pene multitudinem fuere
Seſooſi Aegyptiorum regi pedeſtres copiæ milia hominum ſexcenta, equitum
milia quatuor & viginti, currus bello apti octo milia & viginti cũ claſſe haud
parua. Nec eſt quod quiſq; gentis huius miretur exercitus, quum olim numero
hominum omnis fere orbis gentes Aegyptus ſuperarit. Oppida enim inſignia
ciuitateſq; priſcis temporibus vltra decem & octo milia fuiſſe in Aegypto, libri
ſacri continent. Ptolomæi Lagi tempore amplius tria milia. Vniuerſi autem po
puli numerum fuiſſe antiquitus ſeptiesdecies centena milia Diodorus teſtis eſt.
In Gange, inſula eſt magnæ amplitudinis gentẽ continens, vnã nomine Modro
ga linguam, circa quam ſiti ſunt nonnulli, cum oppido eiuſdẽ nominis magni-
fico Modros, quorum rex peditum quinquaginta milia, equitum iiii. milia, Ele-
phantos quadringentos in armis habet. Validior deinde gens Andaræ plurimis
vicis, triginta oppidis, quæ muris turribuſq; muniuntur, regi præbet peditũ cen
tum milia, equitũ duo milia, elephãtos mille. Omnium in India propè, nõ modo
in hoc tractu potentiam claritatẽmq; antecedunt Tarſæ, ampliſſima vrbe ditiſ-
ſimaq; Balibotra, vnde quidam ipſam gentem Balibotros vocant, immo verò
tractum vniuerſum à Gange. Hanc Tarſiam gentem, validiſſimam adeò fuiſſe
percelebre eſt, vt gentis eius rex ſexcenta milia peditum, equitum xxiii. elephan
torum ix. omnibus diebus ad ſtipendiũ habuiſſe memoretur. Incredibilia ſimi-
liter tradunt Alexandri Magni comites, in eo tractu Indiæ quẽ ſibi ſubegerant
ſcripſerunt viii. oppidorum Indiam, tertiam partem terrarum omnium, multi-
tudinem

tudinéq; populorum innumeram. Quantus autem Gotticus in Romanos fue-
rit exercitus Clandio Quintilio Auguſto renitente, eorumq́; impetum retũden
te,teſtis eſt eorum turba qui perierunt,quum tot capti reges,tot diuerſarum gen
tium nobiles fœminę,impletę barbaris ſeruis ſenibusq́; cultoribus romanæ pro-
uinciæ vt nulla fuerit regio quæ gotticum ſeruum triũphali quodam ſeruitio
non haberet.Huius etiam rei teſtis & index eſt Claudii ipſius Quintilii epiſtola
ad Iunium Broccum Illyricum tuentem, in hunc modum conſcripta, Deleui-
mus cccxx milia Gottorũ,duo milia nauiũ merſimus,tecta ſunt flumina ſcutis,
ſpathis & lanceolis omnia littora operiunẽ,cãpi oſſibus latent tecti,nullũ iter pu
rũ eſt,ingens Carthago deſerta,tantũ mulierũ cepimus vt binas & ternas mulie-
res victot ſibi miles poſſit adiungere: Quid Cyrus?nõne,vt Xenophontis tradit
hiſtoria,exercitũ omnẽ Babyloniæ coëgit, in quo eqtum milia centũ & viginti
ferũtur cõueniſſe,duo milia falcati currus,peditũ verò milia ſexcẽta?Ninus expe
ditionẽ in Bactrianos moturus,ex ſingulis gẽtibus electo ingẽti exercitu aduer-
ſus eos ꝑfectus eſt,traditq́; Ethesias ſcriptor in exercitu eius ad ſepties decies cen
tena milia peditũ fuiſſe,equitum milia ducẽta,cutrus verò falcatos paulominus
decẽ milibus et ſexcẽtis. Bactrianotũ rege Zaorte,cõparato hominũ cccc miliũ
valido exercitu,Nino in finibus occurrẽte,Semyramis Nini huius Aſſyriorum
regis vxor gloriæ cupiditate flagrans,vt Diodorns non contẽmnendus auctor
tradit,cum tredecies centenis milibus peditum,quingẽtis milibus equitum, cen
tum milibns curruum in Indiam traiecit, Indóq; illius regionis nobili flumine
duarum nilium nauium ponte conſtructo, qui militum numerus incredibilis
nunc ſit forſan audiẽtibus,ſed haudqnaqnam impoſſibile videtur, Aſię magni-
tudinem multitudinémq; in ea nationum animo aduertenti.Nam ſi quis Darii
aduerſus Scythas expeditionem,ſi quis item Xetxis in Gręciam tranſiũ,ſi quæ
in Europa pauloante res geſtæ conſideret,minime dictis noſtris abrogauerit fi-
dem. Nam ex vnica Siciliæ ciuitatum Syracuſis Dionyſius præter naues ma-
gnas,partim triremes, partim quinqueremes ad quadringentas, exercitum pe-
ditum cẽtum viginti,equitum duodecim milium confecit. Traditur Amazo-
num reginam nomine Mirinam exercitum triginta miliũ peditum, duúmque
milium equitum confeciſſe.Xerxes quum & mari & terra bellum vniuerſæ in-
ferre vellet Europæ,cum tantis copiis accinctus peruenit in Græciam, quantas
nec antea nec poſtea quiſpiam alter habuiſſe memoratur. Nam vt claſſem eius
prætercam de qua nobis paulopoſt diſſerendum eſt, terreſtrem eius exercitum,
ſi Probo Aemilio credimus,ducentorum milium peditum,equitũ quadringen-
torum fuiſſe conſtat: ſi Iuſtino & Oroſio, ſeptingentorum milium & Perſarum
quidem,auxiliorum verò ccc.milia: ſi Herodoto, pedeſtrem eius exercitum cen-
tum et ſeptuaginta myriadum,equitum octo: eorum verò qui camelos et currus
ducerent,duarum: ad hæc ſeptem milia ſexcentos & decem, ſine impedimentis
ſeruorum,piſtorúmq; turba & aliorum quorum aſſertio tanta eſt vt haud ſanæ
mentis cuipiam iure videri debeat. Artaxerxes autem egit in prælium,vt Ethe
ſias tradit cccc milia hominum. Dion & Xenophon eos qui dimicarunt longe
plures fuiſſe teſtes ſunt: neque hoc cuipiam ſupra fidem videri debet,quum rex
adeò

adeò magnus eſſet diuina narrante hiſtoria, vt ab India vſque Aethiopiam c xxvii. prouinciarum ducibus ac principibus qui ſuæ obedirent iuſſioni præeſſet, ſcribénſque ſalutem diceret. Antophrodates ab Artaxerxe in Capadociam miſſus aduerſus Dathanem habebat barbarorum equitum viginti milia, peditum centum milia, eiuſdémque generis tria milia, funditorum præterea Capadocum octo, Armenorum decem, Paphlagonum quinq;, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aſpendiorum & Piſidarum circiter tria milia, Cilicum duo, leuis armaturæ maximum numerum. Philippus Alexandri pater delectu militum in ſubſidium regiæ diſpoſitionis ex tota Græcia habito, cc milia peditum, equitum xv. milia confecit, in Aſiam expeditionem miſſurus, abſq; exercitu Macedonico, & infinita gẽtium Barbarie. Copiarum numerum Alexandri qui minimum aſſerunt xlviii milia peditum ac equitum quinque fuiſſe tradunt: qui verò plurimum, peditum xlviii. milia, equitum quatuor & quinque extitiſſe ſcribunt. Dario campis alpeſtris contra Alexandrum prima congreſſione in acie Perſarum ſexcenta milia fuere militum, quæ non minus arte Alexandri, quàm virtute Macedonum ſuperata, terga verterunt: in ſecũda verò congreſſione cum ccc. milibus peditum & cẽtum milibus equitum proceſſit in aciem: tertia verò congreſſione bellum reparatum, & cum cccc. milibus peditum & c. milibus equitum obuiam rediit Alexandro. Si quis denuò Darii aduerſus Scythas expeditionem mente reuoluerit, cum octingentis eum militum milibus fuiſſe cõfirmet neceſſe eſt. Hannibali copiæ quantę fuerint Pyrenæos mõtes tranſgreſſo in Italiam traiicienti, haudquaquã inter auctores cõuenit, illis tamen qui exercitum eius in centum milibus peditum, equitum uerò xx. milibus fuiſſe aſſerunt, aſſentiendum magis putem, quum poſtea quàm Rhodanum tranſgreſſus eſt in xxxvi. milibus hominum ingentique equorum, elephantorum & aliorum iumẽtorum numero exercitus eius imminutus eſt. Gallorum copiæ quum eos præ multitudine abundante non caperent terrę quas tenuerãt, ccc. milia hominum ad nouas ſedes occupãdas miſerunt, horúmq; cum portio altera in Pannonia conſediſſet, vrbem Ioniam captam incẽdit. Altera Italiã eſt ingreſſa. Romanorum qui in ea re plurimum valuerunt hæ fuerunt ab initio copiæ. Anno enim ab vrbe condita ccc lxxxiii. quũ Gallorum inundatio ad quartum ab vrbe lapidem conſediſſet, ſociis Romanorum in Latinis, qui à Romanis ſubiugati erant, milites præſtare volentibus delectu habito, ex Romanis tantum tyronibus decem legiones confectæ ſunt. Anno verò ccccl xx. quum iam clarum nomen vrbis eſſet, quia arma tum extra Italiam mota nõ fuerãt, vt cognoſcerentur quæ copiæ Romanorum eſſent, cenſus eſt habitus, inuentáque ſunt tunc ciuium capita ducẽta xcvii milia & cccxxxiiii, quanquã à condita vrbe nulla bella ceſſaſſent. Anno quoque dxvii cum ciſalpinæ Galliæ, vel etiam ex vlteriore Gallia ingens numerus aduentare nunciaretur, permoti conſules ad præſidium imperii contraxere vires, quo facto in vtriuſque conſulis exercitu octingẽta milia armatorum fuiſſe referuntur, ſicut Fabius hiſtoricus qui bello interfuit ſcripſit: ex quibus Romanorum fuerunt peditum cccxlviii milia, & equitum xxvii milia ſexcenta, cætera multitudo ſociorum fuit. Nunciato gallico etiã tumultu. L. Ae

milio

milio Paulo,C. Attilio Regulo coſſ.ſolam Italiam etiã ſine tranſpadanis & externis auxiliis armauiſſe equitum triginta milia, peditum ſeptingenta in naturali hiſtoria Plinius teſtis eſt.Hac incredibilis apparatus magnitudine,licet Gallorũ potẽtiam exiſtimare . Romani pauloante Hannibalis tempora futuri belli præuidentes magnitudinem,cẽſu in Italia tum ciuium,tum ſociorum qui bello apti eſſent habito, Diodoro teſte,decies centena ferme milia hominum deſcripſere.Quantę autem Romanorum copię fuerunt,quando maiores adeò numero & genere variant auctores,vt vix quicquam ſatis certum affirmari queat?Septem & octoginta milia armatorũ & ducẽtos fuiſſe in caſtris Romanis, quũ pugnatum ad Cannas eſt,quidam auctores ſunt. In hoc haudquaquã diſconuenit maiore conatu atq; impetu rem tum actam quàm prioribus annis, quia ſpem poſſe vinci hoſtem Dictator præbuerat. Numerum verò omnium qui tum peditũ equitũq; in Hannibalis acie ad Cannas ſteterunt xl M.peditum,decẽ milia equitum fuiſſe ferunt.Quę autẽ poſtea Romanorũ copię Philippicis in campis, vltimo Cæſaris & Pompeii conflictu fuerint,inter eos quos legiſſe memini me, qui hunc numerum dicant , rẽmq; hanc elegantiſſima grauitate perſtringant, Plutarchus & Anneus Florus longe variant maximeq; diſſentiunt. Qui cũ illo itaq; in ſententiam eunt,duo & viginti milia militum cum Cæſare, cum Pompeio non multo plures quàm bis totidẽ fuiſſe aſſerunt: qui verò cũ hoc, trecenta & eo amplius milia bellatorum hinc inde præter auxilia regum , vnde immenſum quiddam lector poſſit mente concipere,affuiſſe memorant : ſi enim hoc, auctores,belli duces inſpicias,totus ſenatus in partibus: ſi exercitus,hinc xi legiones, inde duodeuiginti, flos omnis & robur italici ſanguinis: ſi auxilia ſociorum, hinc gallici germaniciq; delectus,inde Deiotarus,Ariobarzanes,Tarcondimocus,Corinthus omnis,Thraciæ, Capadociæ, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Aetholiæq;,totiúſque robur orientis deniq; coiere : nec vnquam tam variæ cultu gentes,tam diſſona vulgi ora, tot immenſæ comites miſſura ruinæ,vt Lucanus inquit,vtq; idem Florus: nec vllo vnquã loco tantũ viriũ Po. Ro. tantũq; dignitatis fortuna vidit.Poſt hos,quatuor et quadraginta legiones ſub vno Auguſti cæſaris imperio numeratæ ſunt, quas ad imperii columẽ tutamẽq; per diuerſas orbis partes ſumma cũ dignitate diſtribuit . Duo demũ quę nõ paruam legentibus ingerẽt admirationẽ,de Romanis libet attingere . Siquidẽ anno vi. Claudii Tyberii principis deſcriptione Romæ facta, inuenta eſſe ciuiũ Romanorum ſexagies nouies cẽtena quadraginta quatuor milia,cuius rei quia fidem excedit, teſtis clariſſimus adeſt Euſebius Cæſarienſis,in libro de tẽporibus, quũ iam antè ſub Auguſto, anno eius quarto & quinquageſimo inuenta eſſent nonagies trecenta & ſeptuaginta milia . Horum viribus ac conſiliorum grauitate Romanorum virtus inuicta per totum olim terrarum orbem habita eſt . Eo verò in bello quod cum Romanis geſſere Iudęi ſexcenta milia Iudęorum interfecta Cornelius & Suetonius referunt . Egeſippus illorum temporum vicinus libro quinto decies centena milia ab obſidionis illius principio ad finem vſque interempta & in captiuitatem ducta nonaginta ſeptem milia dicit. Cęterum Ioſephus Iudæus qui ei tunc bello præfuit , ſcribit vndecies centena milia gladio

&

& fame periiſſe, reliquias verò Iudæorum diuerſis actas conditionibus toto orbe diſperſas, quarum numerus ad viginti milia hominum fuiſſe narratur. Et hæc de terreſtris militiæ copiis in præſentia dicta iam ſint. M. autem Aemilio, Seruio Fuluio Nobiliore coſſ. iam clarum Romę nomẽ quum videretur, Q. etiam Luctatio Catulo præfecto, primo bello punico trecentarum nauium claſſem Romanorum aduerſus Aphros Aphrorũq; aduerſus Romanos apud Hegates inſulas inter Siciliam & Aphricam Hamilcare duce ſexcentarum fuiſſe conſtat. Gręcorum verò regis aduerſus Troianos claſſem mille quadringentarum nauium, & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earum pręfectis, Iliados lib. ii. Homero teſte fuiſſe comperio. Xerxem Perſarum deinde regem non horum modo, ſed aliorum omnium numerum, hac in re diſputent licet auctores, facile ſuperaſſe haudquaq̃ obſcurũ eſt. Nauium enim eius claſſem Perſicam Herodotus auctor eſt trium milium fuiſſe, in hiſq; hominum quatuor & viginti myriades, hoc eſt, ducenta quadraginta hominum milia: huic claſſi eodem etiam auctore additæ ſunt ex Thracia naues cxx, hominũ xxiiii milia continentes. Aemilius Probus lõgarum nauium mille & ducentarum, quas onerariarum duo milia ſequebantur. Oroſius roſtratarum mille ducentarum, onerariarum autem trium milium. Iuſtinus poſtremo nauium tantũ apud eum aſtruit, nam decies centena milia numerus eſt, vt non ab re aliud dici queat etiam de pedeſtri, quàm quod his verbis Satyricus inquit,

Creditur olim
Velificatus Athos & quicquid Græcia mendax
Audet in hiſtoria, conſtratum claſſibus iiſdem
Suppoſitúmque rotis ſolidum mare credimus altos
Defeciſſe amnes epotáque flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Soſtratus alis.

Darius autem cum ex Europa in Aſiam rediiſſet, hortantibus amicis vt Gręciam redigeret in ſuam poteſtatem, claſſem quingentarum nauium comparauit, eique Darim præfecit & Atthaphernem, hiſque ducenta peditum, decem milia equitum dedit. Alexander verò cxcii nauium claſſe, quam trium milium alii fuiſſe perhibent, Aſiam petiit. Cæſar octingentarum Britanniam. Heraclianus Aphricę comes quoſque priores præter Xerxẽ clariſſimos in ea re vel ęquauit vel exceſſit: nam nauium trium milium ſeptingentarum habuiſſe fertur numerum, qui apud paucos & nobiliſſimos ac potentiſſimos quidem vix eſt inuentus: cúmque is ſimul ac cum agmine militum ab vrbem pergens littore egreſſus eſt, occurſu comitis Marini territus, & in fugam verſus, arrepta naui ſolus Carthaginẽ rediit, atque ibi continuò militari manu interfectus eſt. Sic itaq; ingens tũc numerus timori iam eſſe cœpit: vnde & Scipio Carthagine victa quum res Aphricæ diſponeret, prohibuit ne plus quàm decem naues earum quæ belli vſibus forent pacto traditas haberent, reliquas omnis generis quæ remis agerentur, quingentas numero fuiſſe quidam ſcribunt, in aliquantum maris ſpacium prouectas, in conſpectu Carthaginis iuſſit incendi: támque lugubre earum fuiſſe incendium, quàm ſi Carthago ipſa conflagrare videretur. Q. T. Flaminius quoque

quoque quum aduerſus Philippum regem Macedonum pugnaſſet,his ei conditionibus pacem dedit,vt quinquaginta ſolum relictis nauibus,reliquas Romanis traderet. Q. denique Fabius Labeo,cum à rege Antiocho quem bello ſuperauerat ex fœdere dimidiam partem nauium accepturus, dimidiam relicturus eſſet, medias omnes ſecuit,vt quod tutius erat tota eum claſſe priuaret.

Ex relatu terra & mari res clariſſimæ militum geſtæ, Cap. XIIII.

REferenda ſunt etiam tam terra quàm mari ex virtute præclara militum geſta: non enim hactenus fortuna duces extollēdo proſecuta eſt, vt ocio & ignauia ſoluti rebelles hoſtium animos domuerint, quos non minor plerūque immanitas & pertinacia oppoſuit victoréſq; fecit. In acie enim quū dux hoſtiū ex media Barbarie,trux,ferus,immanis & horrendus contra Romanos,Qui eſtis vos aliquando inclamaſſet,reſpōſum eſt inuicem,Romani gētium domini: & ille,Ita fiet,inqt, ſi vos viceritis,acceptoq; belli omine Marcus Craſſus Barbaros adortus, graui tandem cōflictu eorum res ſublimes pugnando depoſuit, nec minimum vnà terroris barbaris incuſſit Chonidius Centurio, ſatis barbaræ,efficacis tamen apud pares homines ſtoliditatis, qui foculum gerens ſuper caſſidem,& ſuſcitatam motu corporis flammam hoſtes cædendo velut ardenti capite fundebat. Pyrrhus quum Romanos acie viciſſet,& eorum omnium vulnera in pectore conſpexiſſet,omnium in manibus enſes,& relictas in vultibus minas,& in ipſa morte ira,vt ita dixerim, viuentes,tuliſſe manus ad cælum dicitur hac voce,O quàm facile erat orbis imperium occupare,aut mihi romanis militibus,aut me rege romanis: quapropter quum in templo Tarentini Iouis titulum affixiſſet,hæc ſcripſit,Qui antehac inuicti fuere pater optime Olympi,hos ego in pugna vici,victuſq; ſum ab eiſdem,& quum à ſociis & amicis increpitaretur, cur ſe victum diceret,cum viciſſet,reſpōdiſſe fertur,Ego ſi iterum ſimili modo vicero,ſolus & ſine milite Epirum reuertar. Mirum et illud contra Hannibalem in Cannenſi pugna,è romanis nanq; miles ita ſaucius vt manibus non valeret,quum ei Numida quidam humi detrahere ſpolia vellet,ceruicem hoſtis vlnis deprehendit,tenuitq; tam diu donec nares atque aures morſu detruncaret. Claris memorię monumētis celebratur Eleazar: nam quum ſupereminentem cæteris elephantum lorica veſtitum regia aduerteret,arbitratus in ea beſtia regē eſſe,curſu cōcito in mediā legionē ſe proripit, & abiecto clypeo vtraq; manu hoſtes cædens eam ſubintrauit,ſubiectoq; gladio interemit,à beſtiaq; cadente opprimitur: hac ruina incluſus magiſque oppreſſus,ſuo eſt ſepultus triūpho. Tanto virtutis ſpectaculo defixi hoſtes, inermem occupatum incuſare non auſi, poſt caſum ruentis beſtiæ ſic trepidauere vt impares ſe vnius virtuti arbitrarentur: denique rex Antiochus Lyſiæ filius,cum c xx millibus hominum armatorum & xxxii. elephātis vnius territus fortitudine,pacem popoſcit: Itaq; Eleazar hæredem virtutis ſuę pacem reliquit,æternumq; nomen adeptus eſt. Hannibal quum Romanorum captiuos dimicare inter ſe coēgiſſet, vnumque qui forte ſuperfuerat obieciſſet elephanto, ille dimitti pactus ſi interemiſſet, ſolus romanus acri ingenio elephantum aggreſſus magno Pœ-

 norum

norum dolore confecit: Hannibálque quum famam eius dimicationis contemptum allaturam intelligeret, equites miſit qui abeuntem trucidarent. Et quanquam exploratum & perſpectum habeam, teſte Liuio, milites omnium qui Aſiam colunt gentium Gallos fama belli præſtare, cognouerimq́ auctore Criſpo, paruis copiis bella geſta cum opulentis regibus, ad hæc ſæpe fortunæ violẽtiam toleraſſe, facũdia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuiſſe, plures tamen propè de Gallis, vt diximus, etiam apud nos triumphi quàm de toto orbe terrarum habiti ſunt: nec legionibus legiones eorũ ſolum experti, ſed viri vnius cum viro fortitudinem atque præſtantiam. Nam M. Manlius vnus agmine ſcandentes in capitolium Gallos deiecit, annorũ ſexdecim voluntariũ ſe militẽ obtulit, xxxvii militaribus donis à ſuis ducibus ornatus, xxiiii cicatrices habuit. M. autem Valerius, Titusq́ Manlius quãtum gallicam rabiem vinceret romana virtus, documenta ſunt. Ille enim ducem Gallorũ vaſta & ardua proceritate inaniter & arroganter telum manu reciprocãtem, pérque contemptum & ſuperbiam conſpicientem omnia ac prouocãtem congredi ſiquis pugnare ſecum ex omni romano exercitu auderet, ſingulari certamine congreſſus occidit: hic vero ſimili modo Gallum quendam nudum præter ſcutum & gladios duos, torque, atq́ armillis decoratum, qui & viribus, & magnitudine, & adoleſcẽtia ſimulq́ virtute cæteris anteſtabat, cum voce maxima cõclamaret, ſiquis ſecum depugnare vellet vt prodiret, quumq́ nemo auderet propter magnitudinem & immanitatẽ hominis faciẽmq́, tum irridere cœpiſſet & hiulco linguam ore in Romanos exerere, T. Manlius ſummo genere natus, tantũ flagitium ciuitati ſuæ accidere, vt è tanto exercitu nemo prodiret, indignabundus in medium proceſſit, neque paſſus eſt virtutis romanæ per Gallum gloriã ad ſuos transferri, eaq́ tranſgreſſione vtroque exercitu inſpectante Manlius animo magis quàm arte cõfiſus, aſperum & immite certamen tam diu cum Gallo ſubiit quàmdiu Gallum euertit, caput decidit, torquem detraxit. Huius poſtea filius bello aduerſus Latinos hoſtẽ à quo ſimiliter prouocatus fuerat occidit. Q. etiã Coccii militis romani, qui ob inſignẽ bellicæ virtutis gloriam Achillis cognomentũ ſibi aſciuit, nec ſubticẽda duplex animi corporiſque præſtantia: nam quum apud Celtiberos gentem pugnaciſſimam à duobus ad dimicandum prouocaretur, alterum & equitem quidem pugnæ accinctum, excurſantem, luſtrantemq́ omnia, ac inſolentiſſimè procaciſſiméque futuri victoris inſtar iritantem adortus occidit, armáq́ detraxit: alterum generis claritate & fortitudine omnibus Celtiberis facile præcellentem cedere ſibi non ſolum compulit, ſed enſem illi ſuum & induuias ſpectantibus vtrinq́ legionibus tradere. In Cæſaris etiam congreſſibus inſignis virtus emicuit Volcacii Tullii, qui cũ tribus cohortibus legionẽ Pompeianã perculit repulitq́. Vna quoq́ Cæſaris cohors caſtello præpoſita quatuor Pompeii legiones quũ diu ſuſtinuiſſet, tãtus fuit in eã ſagittarũ imber, vt ſine vulnere defenſorũ nullus euaderet, quin et cẽturiones quatuor, oculis capti eſſent, vt quũ ſerò diurni laboris ac periculi ſummã imperatoris nõ tam auribus q̃ oculis ſubiicere ac repræſentare decreuiſſent, centũ ac xxx ſagittarũ milia inter vallũ inuenta numeraret. Fuerunt & in legione Ciceronis qui legatus quoq́ Cæſaris erat duo centuriones qui perpetuas

petuas inter ſe controuerſias habebant, vter vtri præferretur: horum alter Pulfius, Varrenus alter dicebatur: accidit vt caſtra oppugnarentur, tum verò Pulfius, Quid dubitas, inquit, ó Vatrene, hæc dies de noſtris cõtrouerſiis iudicabit: hæc dicens procedit extra munitiones vbi hoſtes confertiſſimi erant, ſubſequitur Varrenus mediocri ſpacio relictus, Pulfius pilo. hoſtem exanimans impetitur ab omnibus tranſfixus ſcutum & baltheum, gladiũ educere non potuit, ſuccurrit inimicus ille Varrenus protegitq́; ab hoſtibus, in quem quũ ſe hoſtes con uertiſſent, ipſe vno interfecto in locum iniquum decidit, cui circunuẽto ſuccurrit Pulfius, atque ambo cõpluribus interfectis incolumes ſe in caſtra recipiunt. Fuit eidem Cæſari Scæua miles fortiſſimus qui pugna ad Dyrrhachium commiſſa vulnera accepit capite, humero, & fœmore, excuſſoq́; oculo traiectus, & ſcuto cxx telorum ictibus perforato, hoſtes pinde ac ſe dediturus eſſet accibat, ſubeuntibusq́; duobus, alterius humerum euſe cecidit, alterum ore percuſſum vertit in fugam. De hoc quidem varia eſt fama: Quidam tradunt Cæſarem viri & de ſe & de repub. vt aiunt, ita meriti, eximia virtute permotum, qua commiſſi caſtelli portæ cuſtodia prope ſola ſeruata eſſet, pecuniariis eum donis ingentibus, & magnis honoribus cumulaſſe apud alios. Sçeua idem duce abſente ceden tibusq́; comitibus, contra omnem Pompeii exercitum ſtetit, & clypeo c xx telorum ictibus tranſfixo, miris & incredibilibus rebus geſtis, & commiſſi loci cuſtodiam relinquens, ſuorum receptus amplexibus relatus occubuit, iacens quoq́; victoribus terribilis ac ſtupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniáque fecerat, cõtra hoſtes ſemper inuictus, et à ſuis tandem ciuibus interfectus eſt. L. Siccius Dentatus tribunus plebis centies vicies prælıatus, octies ex prouocatione vtroque exercitu inſpectante victor, quadraginta quinque aduerſas habuit cicatrices, in tergo nullã notam, ſpoliis ex hoſte tricies & quater ceptis, quatuordecim ciuibus ex media, vt aiunt, morte raptis atque ſeruatis: nouem quin etiam imperatores qui opera eius vicerant proſecutus, haſtis puris, faleris, torquibus, ciuicis coronis, aureis, muralibus, obſidionali vna, armillis atq́; pharetris plurimis donatus inſignis emicuit. M. Sergius poſt hunc duobus ſtipendiis primo aduer ſo corpore ter & vicies vulneratus, ſecundo dextram manum perdidit: quare poſtea ſibi manum ferream fecit, & cum neutra pene manu idonea ad pręliãdum valeret, vna die quater pugnauit & vicit, ſiniſtra duobus equis eo inſidente confoſſis, eáque religata pręliatus Cremonam obſidione exemit, Placentiamq́; tutatus duodena hoſtium caſtra in Gallia cepit, bis ab Hannibale captus, bis à vinculorum eius nexu profugit, cum xx menſibus quibus captiuitatis ſortem perferebat, nullo momento ſine compedibus fuerit & cathenis, omnibus aſpertimis præliis, quæ tempeſtate illa Romani experti ſunt inſignitus donis militaribus, à Traſimeno, Trebia, Ticinóque coronas ciuicas retulit. Cannenſi quoque prælio de quo refugiſſe eximium opus virtutis fuit, ſolus accepit coronam. Flaminio conſule, quum eum Hannibal circumiacentium locorum vaſtatione in bellum excitaſſet, tantus vtrinque pugnandi ardor extitit vt grauiſſimum terræmotum qui tunc forte tam vehemens factus eſt vt vrbes diruiſſet, montes tranſtuliſſet, diſcidiſſet rupes, flumina retrorſum egiſſet, pugnantes omnino non

 ſenſerint.

ſenſerint. Ariſtomenem Meſenum cccc Lacedæmoniorum occidiſſe proditum eſt, captum per cauernas latrinarum euaſiſſe, anguſtias vulpium aditu ſecutum: iterum captū, ſopitis cuſtodibus ad ignem aduolutum cum loro corpore excuſſiſſe: tertio captum Lacedæmonios pectus diſſecuiſſe, hirſutumq́ cor ei repertum. In Britannia dum commilitones Cæſaris in paluſtrem quendam locū & aquoſum incidiſſent irruiſſentque in eum innumeræ hoſtium copię, ac prælium ſpectante Cæſare fieret, quidam miles eius, nomine Scæuola, in medios irrupit, plurima ſtrenuæ fortitudinis opera edens: ſolus enim immobili gradu perſiſtēs, miſſa vndique in eum telorū infinita multitudine, quinq; militū vnius diei pugnæ ſuffectura tela manu ſua hoſtibus adegit, ſtrictoq; gladio fortiſſimos quoſq; hoſtium cateruatim affluentium incredibili dimicatione propulſans, tandem tragula & ſaxo ictus, verſis in fugam hoſtibus commilitones reduxit incolumes, ipſe verò egre cunctos euadens, in limoſam ſe prorupit paludem, quam nunc natando, nunc pedibus commeando, vix tandē duabus loricis onuſtus amiſſo tra iecit ſcuto. Admirāte deinde Cęſare & magno cū gaudio & clamore obuiū excipiente, mœſtus ille ante pedes Cæſaris prócidit, amiſſiq; veniā ſcuti obſecrans, centurionatus honore donatus eſt. Cynegiri, Athenienſis militis gloria, magnis ſcriptorū laudibus inclaruit: præter enim ingētes præliorum cædes quum fugientes hoſtes ad naues egiſſet, onuſtā nauem dextra manu tenuit, nec prius dimiſit quàm manum amitteret: tunc quoq; amputata dextra, nauem cū ſiniſtra cōprehēdit, quam & ipſam quum amiſiſſet ad poſtremum morſu nauem detinuit, tantāq; denique in eo virtutem fuiſſe tradunt, vt non tot cædibus fatigatus, non ambabus manibus amiſſis victus, quin truncis etiam ad poſtremum & dētibus velut rabida quædam fera dimicauerit. Simili pertinacia in conſectandis hoſtibus Attilius vſus fertur, non Maſſilienſium, vt Lucanus inquit, ſed Cæſaris miles, quemadmodum reliqui & quidem non incelebres auctores tradunt. Nauali nāq; apd' Maſſiliā certamine quū hoſtilem in puppim dextrā inieciſſet, illa gládio amputata Maſſilienſium, nauim nihilominus ingreſſus læua tam diu retinuit, quouſque hoſtes atroci vultu obterrens proſtratis omnibus nauim victor occupauit, occupatamq; profundo immerſit, ęquauítque Cynegiri factum, quod loquaciſſimæ Græciæ laudibus in cælum vſque ſublatum eſt.

Emulatio gloriæ & ducum comparatio atque præſtantia. Cap. XV.

NVnc vt gloriæ auidis pręmiſſis ad ſummámque rerum aſpirantibus honos reddatur, qui nobiliores duces quiq; inclyta ſuis facultatibus geſſerint ſubnectemus. Verum quoniam in huiuſmodi rerum ſumma ſpectari diſcutiq; maxime ſolent, rei militaris periti i, virtus, ingenia, mores, vires, & fortuna, potiſſimum in his ſuperioris ætatis exterarum noſtrarúmque gentium duces & reges aliquot prima fronte mutua inter ſe viden tur comparatione quàm ſimiles extitiſſe. Sic enim maiorum ſententia freti, non ſumus neſcii ſolitum Romulo Theſeum comparari, Camillum Bruto, Brutoq; Dionem, Numæ Lycurgum, Marcello Pelopidem, Fabio Periclem: Q. itē Maximo Iaſonem Pheræū, & Themiſonem Themiſtocli, Ariſtidi Eumenem, Sertorio Simoniq; Lucullum: quanquam de hoc ipſo ita ſcriptum inuenio, Bellicis

licis in artibus, vt Aeſchylus auctor eſt, quem huic comparabimus, quem huic opponemus, quis huius ſimilis? quum Antiochum grauem philoſophum ſcripſiſſe conſtet, Lucullum victoriam omnium quas vnquam ſol viderit maximam ex hoſtibus retuliſſe. Exploratum eſt & Photionem quinquies & quadragies imperatoriam iniiſſe dignitatem, quum ne ſemel comitiis intereſſet, ſed ſemper abſens & crearetur & accerſeretur. Ex hoc igitur quantus ille dux fuerit facile coniici poteſt. In Alcibiade, cui flagrantiſſimum fuit ingenium, cõſilii plurimum, eloquentia ſingularis, corporis ſpecies præſtans, præcipua potentia, virtus eximia, nobilitas, in re militari ſummum imperium & ſumma gloria, quicquid natura effingere poſſit, videtur experta. Conſtat enim inter omnes qui de eo memoriæ prodiderunt, nihil eo duce fuiſſe excellentius, quum pleraque hæc omnia animi, & corporis, & fortunæ commoda inter ſeſe in eo duce præcellentia certare videantur. Thraſybuli virtus ſi per ſe abſque fortunæ numine penſitanda eſt, dubius ſum an eum omnium primum poſuerim: illud dubio procul, neminem huic præferendum cenſeo, fide, conſtantia, magnitudine animi, in patriamq; amore. Nam quod multi voluerunt pauciſque conceſſũ ab vno tyranno patriam liberare, huic contigit vt à triginta oppreſſam tyrannis ſeruitute, in libertatem vindicaret. Iphicrates non tam cumulo & rerum geſtarum magnitudine quàm diſciplinæ militaris peritia nobilitatus eſt, & præcellentibus ducibus annumeratus. Eiuſmodi enim dux fuit vt nõ ſolum ætatis ſuæ cum primis comparandus, ſed ne de maioribus quidem natu ei quiſquam ſit anteferendus: imperator enim & dux ſæpe delectus, nuſquam culpa rem male geſſit, conſilio ſemper inuictus, quo tantum excelluit vt multa in re militari noua quum inuenerit, inuenta plurima meliora reddiderit. Lyſander Lacedæmonius magnam præclari ducis & imperatoris famam præſentibus & poſteris reliquit, verum magis fœlicitate quàm virtute partam. Thymoleõ Corinthius ſine dubio magnus omnium iudicio hic habendus, nanque huic vni contigit quod neſcio an vlli, vt & patriã à tyranno oppreſſam liberaret, & Syracuſis quibus auxilio erat miſſus inde inueteratam ſeruitutem depelleret, totamq; Siciliam multos annos vexatam bello à barbariſque oppreſſam, ſuo aduentu in priſtinum reſtitueret: & quum eſſet non ſimplici fortuna conflictatus, id quod difficilius putatur, multo ſapientius ſecundam quàm aduerſam pertulit fortunam. Agelinus rex, & contemptor ſuperûm Mezentius, vtpote qui non ſolum hominum ſed deorum ſibi honores expoſceret, in hac quoq; clarorum ducum concertatione quodam magno auctore numerandum ſeſe offert, nec iniuria id quidẽ: nam ſi Nasoni accedimus,

Clarus erat ſumptiſque ferox Mezentius armis,
Et vel equo nullus, vel pede maior erat.

Legimus & Cyrum Græcorum maximis laudibus celebratum, quòd in expeditionem profectus, Aegyptum in ſuam deditionem redegerit & omnes quæ à Syriæ finibus ad mare vſque rubrum pertinent gentes nationéſque ſubegerit. Epaminundæ quoque res ſtrenue geſtæ à plurimis omnium anteponuntur virtutibus. Thebas enim ante hũc ducem natum & poſt eiuſdem interitum

perpetuò alieno paruiſſe imperio conſtat, ecôtra eos quàmdiu ille prȩfuerit reipublicæ,caput fuiſſe totius Grȩciȩ nemo inficias ibit.Ex quo ſanè intelligi poteſt hunc vnum ducē pluris quàm nobiliſſimā ciuitatem ſuam fuiſſe, maximè quum eius mortem tanta præter ſeruitutem, Thebanorum iactura & perditio ſubſecuta ſit,vt non amiſiſſe ducem ſuum et columen, ſed ipſi cum eo ſimul tūc funditus periſſe viderentur. Et quāquam Homerico præconio exploratum & notum ſit, etiam illud Achillis & Hectoris mutuū vitæ ac ſanguinis certamen quod monomachiam appellant, & eam virtutem quæ ſupra nos eſt heroicam atque diuinam præ cæteris Hectorem habuiſſe,neq; proinde videri mortalis hominis filium eſſe ſed dei,nō inepte tamen,quum non homerica ſed paterna illa commendatio fuerit,debet Achilles, Hectorem qui vicerit, & virium,& animi rerúmq; geſtarū præconio ac dignitate minor haberi,quam & ipſam in aurea capra ita ſcriptam offendes,Si cor,ſi vires,ſi bella requiris Achillis,Paucis expedià Hectore maior erat. Videbis etiā Daretis Phrygii,Troiani ſcriptoris atteſtatione,maioris fortitudinis,& virtutis Achillē fuiſſe q̄ Hectorē.Achillem præterea Iouis nepotē & Thetidis filium vult Homerus,cæteriq; fine cōtrouerſia poëtæ,qui homines morum & virtutum præcellentia ,non ſolum deorum progeniem volunt, ſed etiam deos fieri: quòd ſi eodem præcone, & ſenſu, & decoris feſtiuitate in cȩlum tollatur Neſtor,Atridas apud ſuos,fama claros,& motos furore Aiaces,& dolis & aſtu Vlyxem reddant, Milciadem Marathon, Themiſtoclem Thermopylæ prædicent , Homerúſque idem & Maro nedum Barbaris ſed Latinis & Graiis ducibus præficiēdo regem illum quo iuſtior alter,

Nec pietate fuit nec bello maior & armis,

quicquid denique aliarum gentium præclaræ laudis vſquam extat , in vnum ſi conferatur,profectò citra Romanos rerum dominos gentemq; togatam ſubſiſtet: quocirca ſunt qui ſuo quodā iure Brenum animi magnitudine & rerum geſtarum gloria extollendum putent,quòd Gallis Senonibus in militiam ſumptis Romam mundi dominam armis inuaſerit,in Romanos tanquam imbelles impetus fecerit,eóſque ſic ſtrauerit vt non facile quiſpiam ſimilē ruinam romanæ militiȩ recenſeret,etiam ſi Roma inſuper incenſa non foret: verùm vt vicerunt, ſic victi ſunt & ad internitionē Dolobella duce deleti vt nullus ex ea gente ſuperfuerit qui incenſam à ſe Romam gloriaretur. Neq; verò Hannibalis res geſtæ obſcuræ,neq; poſteriores erunt: annis enim v.& xx. minor natus imperator factus,proximo triēnio ille, viris armíſq; nobilē & exercituū ſeminarium bellatricem ſubegit Hiſpaniam, Saguntum potentiſſimā vrbem Romanis amiciſſimam,ac fœderatā expugnauit ac obſidione deleuit, tres exercitus maximos comparauit, altero in Hiſpania cū Haſdrubale fratre relicto , altero in Aphricam miſſo,tertium in Italiam ſecum duxit:cum hoc exercitu Pyreneos mōtes ſaltusq; tranſgreſſus, velut fulmen quæq; obſtantia proterens, ad vrendam Italiam deuaſtandáque feſtinat , nec niſi ferro & ſanguine iter ſibi præſtruens , ad Alpes poſteaquàm venit quæ Italiā à Gallia ſeiungunt,& quas nemo vnquam præter Herculem Graium ante eum tranſierat,alpinis Gallorū quo minus tranſiret quanquam reſiſtentibus,ac tandem duro Marte depulſis,ignē ac ferro diru

ptis

ptis rupibus,iuga illa aſpera inuicta & inacceſſa,ac frigore intractabilia ita muniit,vt elephanti poſſent ire onerati,quę antea vnus homo inermis vix potuiſſet irrepere, quæ res ei & virtutis admirationem & immortalitatis fidem non paruam contulit: inde exercitum traducens, in Italiam peruenit: conflixit apud Ticinum cum P.Cornelio Scipione coſ.eumque ſauciũ repulit,à filio pubeſcente ſeruatum,Scipionis huius collegam Tyberium Lõgum,ſecũdum Probum, ſiue magis ſecundum Liuium Sempronium, apud Trebiam cum ingenti Romanorũ clade profligauit.Cum hoc apud Placẽtiam ęquo licet Marte pugnatum parique clade diſceſſum, maior tamen Romanis quàm pro numero iactura fuit,vt inquit Liuius,qa equeſtris ordinis aliquot & tribuni militares & præfecti nonnulli ea dimicatione conciderunt.His tot proſperis ac lętis ſucceſſibus elatus Hannibal,ſuæ fidutiæ plenus, ad ſpem propoſiti armauit animum , inde per Lygures Apenninum tranſiens petit Etruriam,quo itinere adeò graui oculorum morbo affectus eſt, vt in poſterũ dextri oculi beneficio nunquam bene æque vſus eſt, hac tamen mala qua tũc detinebatur valetudine lectica deuectus eſt, C. Flaminiũ coſ.ardentioris ſpiritus virum quàm res ipſa poſtularet, apud Traſimenum cum exercitu inſidiis circunuentum occidit,neque multo poſt C. Centenium prætorem cum delecta manu ſaltus occupantem . Fuerunt autem hoc in loco qui in acie ceciderunt Romanorum xv.milia T.Liuii ſententia de multis electa:aliorum namque aliter ,apud quoſdam enim viginti milium numerum inuenio, hoſtium non niſi mille quingentis in prælio cæſis,& hæc alia romanæ reipub.peſtis.Motis hinc caſtris in Apuliam ad Cannas quum peruenisset obuiamq; ei duo cõſules Claudius Teren. Varro,& Paulus Aemilius ſeſe obtuliſſent, Varronem committẽdi prælii temerarium auctorem primum turpis fuga corripuit,nec fugientẽ hunc amplius quàm quinquaginta equites proſecuti ſunt.Conſulum alter prudẽs forti ac honeſta morte procubuit, cum hoc quoque quæſtores duo, tribuni militum vndeuiginti,conſulares,prętores,atque ędilitii aliquot,ſenatores inſuper octoginta deſiderati ſunt: reliquorũ numerus cæſorum ambigue traditus videtur: quod cõſtat,xl.milia peditũ, equitum duo milia ſeptingenti fuerunt: ſunt qui hos legionarios tantũ pedites atque equites, aliorum ciuium ac ſociorum parem quippe numerum eſſe aſſerant.Quum inde poſt aliquot dies Capuam, quam Cannas ſibi fuiſſe percelebre eſt, reuerteretur,Q.Fabi.max.dictator romanus in agro ei falerno ſe obiecit. Hic locorum anguſtiis clauſus,noctu ſine aliquo detrimento exercitus ſe expediuit, Fabio calidiſſimo imperatori dedit verba: nanque obducta nocte, ſarmẽta in cornibus iumẽtorum deligata incendit, eiuſque generis multitudinem magnam diſſipatam immiſit, quo repẽtino obiectu viſo, tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum vt egredi extra vallum ſit auſus nemo.Poſt hæc nõ multo M. Minutium Ruffum magiſtrum equitum pariter ac dictatorem imperio,dolo productum in prælium,fugauit.Tyberium Sempronium Gracchum iterum coſ. in Lucanis abſens in inſidias ſubductũ ſuſtulit . M. Claudiũ Marcellũ quinquies cõſulẽ apud Venuſiam pari modo interfecit,cũmq; ſerò tãdem vt Capuã ipſam romana preſſam obſidione liberaret,& ad tertium lapidẽ Anienẽmq; fluuium

castrameta

caſtrametatus portas vrbis acceſſiſſet intra cuius muros ſolus hoſtiũ emiſit haſtam, indignantes qui ſupererant tantũ illi licere Romani coſſ. obuiam egreſſi & in aciem vtrinq; deductis copiis parati ad prelium cum eſſent, illico grando cęli fragore demiſſa ex ſumma capitolii rupe maximo turbine vẽtorum in aduerſa hoſtium ora, prohibuit: quod poſteaquam bis tẽtatum accidiſſet, miraculo concuſſus Hannibal dixiſſe traditur, Romam capiẽdi tum ſibi animũ deeſſe, tum fortunam: cumq; diu antea in Italia fuerit, nemo ei in acie reſtitiſſet, nemo aduerſus eum poſt Cannenſem pugnam in campo caſtra poſuiſſet. His itaque ad vaſtitatem Italiæ geſtis Scipio ille Aphricanus ſuperior dum clades patriæ, cladibus in Aphrica vindicaret, hinc reuocare potuit & acerrimũ hoſtem, eum inquam à quo pater apud Ticinum fugatus fuerat ad bellum arceſcere vinceréque. Quo in bello vt valentior poſtea congrederetur, collatis iam ſignis, de legibus pacis colloquium fecit, conditiones quum haudquaquam conuenirent, tubæ cecinere, fit pugna & quidem nouiſſima, in qua nec melius inſtrui aciem, nec acrius potuiſſe pugnari, vt de victore victus, & de victo itidẽ victor ipſe confeſſus eſt, vterq; ingens talium rerum æſtimator, ceſſitque tandem Hannibal, adeò conſternatus vt nunquam poſtea reſurgeret, Scipioniq; præmium victorię Aphrica fuerit. Horum autem duorum qui non ſuæ modo ætatis, Liuio teſte, maximi duces, ſed omnis ante ſe memoriæ omnium gentium, cuilibet regum imperatorúmve pares, vel, vt Florus inquit, qui omnium antea & poſtea ducum clariſſimi fuere, vter vtro ſit prior habendus imperator, præter Scipionis cędes qui magnam partem ſceleris humani extinxit atque perdidit, vt de ſeipſo apud Ennium ſuum his verbis loquitur,

Si fas cædendo cæleſtia ſcandere cuiquam eſt
Mi ſoli cæli maxima porta patet,

hoc vnum dictum ſatis erit, quo intelligi poſſit quantus ille imperator fuerit. Si verũ eſt enim, quod nemo dubitat, vt Po. Ro. præ cæteris virtute bellica præſidentiã ſibi vindicet Hannibalémq; conſtet potuiſſe eum ſuperare, conſequens videtur Scipionem tanto non ſolum hunc, verùm cæteros imperatores anteiſſe, quanto Po. Ro. Pœnuſq; Hannibal rerum geſtarum gloria antecellũt, quod nec tantus quidem hoſtis Hannibal ipſe diſſimulat. Apud Epheſum enim quò ambo conuenerant, altérque victus confugerat, alter ad Antiochum legatus & romanus orator acceſſerat, quum Hannibal digniorem deambulando locum primus arripuiſſet, idq; Aphricanus tam ęquo tuliſſet animo vt facile nulla cũ contentione ea fuerit ambulatio, habito poſtmodum de ducum præſtãtia inter eos ſermone, interrogantiq; Scipioni quis ſibi ducum maximus videretur, eorũ omnium qui præceſſiſſent quiq; ad id vſque temporis ſuperſtites fuiſſent, tum Pœnus, Philippi filium Macedonúmq; regem Alexandrum profectò primũ: quem item ſecundum ſciſcitanti, Epirotarum regem Pyrrhum ſubieciſſe, tam illius quàm huius dicti rationem afferendo: exquirenti porrò quem tertiò præficeret, dubio procul ſeipſum, inquit; obortoq; riſu, Aphricanũ tum adieciſſe, Quàm maximi te faceres, quóve loco te dignum diceres Hannibal, ſi vti ego, ſuperior euaſiſſes? tum ille, Non ſolum ætatis huius, ſed omnium ſuperiorũ temporum, gentium,

gentium, ac nationum imperatoribus anteferendum iudicarem: quo quidem dicto nõ obſcurũ eſt ſane per Hannibalem innui, Scipionem velut inæſtimabilem, cæteriſq; ducibus & imperatoribus longe diſſimilem anteponendum. Seuerus autem ſeptimus, dux & imperator inclytus ſimili modo quum de primo principum loco ſermo eſſet, Auguſtum Veſpaſianũ, Titum, Traianum, Pium, Maximum magni præ cæteris fecit, reliquos fœmineos vel venenatos nominãs: maxime in hiſtoriis Hannibalem, Marium, Camillum, & Q. Marium Coriolanum dilexit, ſummáque laude ac loco dignos cenſuit. Interrogatus porrò quid de vtroq; Aphricano ſentiret, reſpondiſſe fertur, Fœlices illos fuiſſe magis quàm fortes, idque probare domeſticam vitam, & iuuentutem quæ in vtroque minus ſpecioſa domi fuiſſet. Non minus etiã laudis & gloriæ Scipioni Naſicæ in ocio & toga quàm in negocio et armis, vtriq; Scipioni maiores noſtros tribuiſſe percelebre eſt. Ferunt & Antigonum interrogatum, quis ducum ſibi optimus videretur, reſpõdiſſe, Pyrrhum ſi ſeneſceret omnium ſuæ ætatis ducum ſibi optimum videri: ſed quanquam hic ętatis ſuæ ducibus duntaxat eum pręferat, ſatis tamen conſtans, auctore Iuſtino, inter omnes auctores fama eſt, nullum nec eius nec ſuperioris ætatis regem comparandum Pyrrho fuiſſe, raróque non inter reges tantũ, verum etiam inter illuſtres viros, aut vitæ ſanctioris aut iuſtitiæ probatioris viſum, ſcientiam certe rei militaris in illo tantam fuiſſe, vt cum Lyſimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus bella geſſerit, & inuictus ſemper fuerit, Illyricorum quoq;, Siculorum, Romanorum, Carthaginenſium bellis nunquam inferior, plerunque etiam victor extiterit: qui patriam certe ſuam anguſtam ignobilémque rerum geſtarum fama & claritate nominis ſui toto orbe illuſtrem reddiderit. Bellaciſſimum enim regum omnium vſque adeò fuiſſe conſtat, vt quum cæteri mortales pro gloria próque imperio, pro ſalute próque iniuriis pugnare ſoleant, hic pro voluptate pugnaret, neque hæc illi maior ex imperio, quàm de bello voluptas erat. Adde quòd militaribus artibus inſtructiſſimus ductandi exercitum, ordinandi acies, eligendi locum caſtris idoneum, conciliandi hominum animos, rei pace bellóque efficaciſſimæ. Cęterum ad bellandum quærendáſque victorias, quàm victoriarum præmia ſeruanda, vir quàm longe melior. Qui verò hanc ipſam palmam Alexandro Macedonum regi tribuunt, non inſcite id quidem facere videntur, nec minimis rationibus initi. Hic enim rex & imperator, parua manu vltra quàm credibile cuipiam videatur, peragrauit orbem, innumeras gentes fudit atque ſubegit. Vigeſimum nanque ętatis annum agẽs Macedonum rex declaratus, & ad bella promptus, vbi Macedoniam, Gręciam, & Illyriæ partem ordine compoſuiſſet, vltra Helleſpontum in Aſiam trãſgreſſus, primo Darium Perſarum regem maximum expugnat, mox Phrygia & Paphlagonia in ditionem redactis per anguſtas rupium dubióſq; aditus Ciliciã intrat, quæ ex improuiſo exterrita victori paruit. Darius interea quingentorum milium inſtaurato exercitu, vel vt alii perhibent, ccc milia peditum & centum milia equitum in aciem producens inter arctas Ciliciæ rupium fauces commiſſo certamine victus ac fugatus terga celeri ſtudio vertit, peditum octoginta milibus, equitum decem milibus cæſis, quadraginta milibus captis,

direptis

direptis caſtris cum regia matre, vxore, ac tota familia, ſobole etiam victor in-
ſignis. Hinc ad prof. ctionem Damaſci prouectus, ex proximis nationibus lega
ti venere ſe ſuáſque vrbes dedētes. Syria, Phœnices & Sydon cum maritimis in-
ſulis victori obtemperauerunt. Tyrum ferociter expugnatam & virtus & fortu-
na obtinendam dedit. Aliquamdiu obſeſſa Tenedos regi paruit, centum lx na-
uium claſſe deuicta Gaza, decem milibus hoſtium cęſis expugnata eſt. Victrici-
bus armis ceſſit Aegyptus, & Cyrenæ ceruicē flexere: ad Iouis Hammonis tem
plum quem ſibi patrem finxerat gentium domitor per arida & ſole aduſta ver-
tit iter, vnde remeans, diuina ſtirpe ſe natum voluit credi haudquaquam mor-
tali patre contentus. Reuerſus vrbem condidit, quam ex ſuo nomine Alexan-
driam appellauit. Hinc aduerſus Dariū qui Arbelam ignobilem vicū, ſed Per-
ſica ſtrage nobilitatum ingenti armorum copia venerat, deintegro arma con-
uertit, & paribus vtriuſque partis & copiis & fortuna hic quoq; victor, orientis
ſibi limen aperuit, ita vt proximæ gentes Perſidis & Babylonii paterentur im-
peria. Per difficiles aditus æthereaq; iuga ad ſeptentrionem conuerſus, Parthos
Hyrcanóſque fregit. Caucaſum montem ad montis extrema cum ſuis labore
deductus, maréque Caſpium cuncta ſternendo ſubegit, ad flumen Tanaim &
Scythas circumtulit ſigna, & in finibus Aſię partem tenuit Europę, & Idaſpen
amnem. Porum Indorum maximum regem, quia armis contradicere auſus, ter
ribili prelio vicit: & quia victum ſe tam iniquo animo tulit, vt cibum vulnerúq;
remedia reſpueret, mori volens, magnitudine animi delectatus Alexander, in
amicis habuit, & honoribus auctum regnare compulit. Multa præterea cū ali-
quot regibus & exteris gentibus per Indorum longiſſimos tractus prælia geſta
ſunt, tantis illuſtrata victoriis ſiue Græcorum aſſertione contra Romanum no-
men, Parthorum gloriæ fauentium, ſiue leuiſſimorum quorundam Gallorum,
quos non veri ſtudium, non fides veri, non denique Alexādri amor vllus, ſed Ro
manorum inuidia atque odium ſemper impulit, vt inuulgatum ſit eum totum
terrarū orbem peragraſſe, illiúſq; dominum fuiſſe: quę opinio quia quorundam
mentes irrepſit minuenda omnino eſt, eóque maxime, quòd rerū geſtarum ſcri-
ptores aliqui et quidem non incelebres videntur in hāc ſententiā trahi. Primum
itaque inter cæteros Annei Senecæ de Alexandro illud attingam, alterius re-
rū ſuarū & loci huius et dicti, memoria licet polleret eximia, reor obliti, Agebat,
inquit, infœlicē furor aliena vaſtādi, & ad ignota mittebat. An tu putas ſanum,
quia Gręciæ primū cladibus in qua eruditus eſt incipit, qui quod cui optimum
eſt eripit? Lacedæmona ſeruire iubet, Athenas iacere non contentus, tot ciuita-
tum ſtrage quas aut vicerat Philippus, aut intere merat, alias alio loco proiicit,
& toto orbe arma circumfert, nec ſubſtitit vſquam laſſa crudelitas, immanium
ferarū modo, quæ pluſquam exigit fames mordēt, iam in vnum regnum multa
regna coniecit, iam Græci Perſæq; eundem timent, iam etiam à Dario liberæ
nationes iugum accipiunt. Hinc tum vltra oceanum ſolémque indignantur ab
Herculis Liberiq; veſtigiis victoriam flectere, ipſi naturæ vim parat, non ire ille
vult, ſed non poteſt ſtare, non aliter quàm in pręceps deiecta pódera quibus eun
di eſt finis iacuiſſe: quod à tanto viro tamq; pręclaro dictum miror. Nec minus

&

& illud Iuſtini, Vniuerſum terrarum orbem vtrum ſit mirabilius quia vicerit an aggredi auſus fuerit,incertum eſt. Nota enim hæc ſint licet tamen illud in Ciuitate dei nec minus incognitum eſſe debet, Quantalibet autem fide rerũ vel iſte vel Trogus,inquit,ſcripſerint(addo his ego & quę diximus Senecam)quędam tamen illos fuiſſe mentitos fideliores literę oſtendunt,quum non Romani quæ florere iam cœperat,aut Italiæ oram vllam, ſed nec Germaniam, nec Britanniam nec Hiſpaniam, Galliam vel Aphricam per ſeſe aut legatos vnquam adierit,nedum vicerit.Quid ergo?orientem adiit orientémque vicit,vnam,Alexandri Epirenſis regis & huius auũculi ſententia,ex omnibus vinci facillimam mundi partem, quod ſæpe alibi idem auctor ait:& vt Q. Curtii hunc eundem regem ſtilo nobilitantis verbis vtar, Ab Helleſponto vſque ad oceanum omnes gentes victoria emenſus,vtq; in quæſtionibus naturalibus inquit Seneca,Imperium ex angulo Thraciæ vſq; ad orientis terminos protulit. Quanquam quod conſtat,ante alias Carthagini infenſus, ſe ſubacta Aſia in Aphricam migraturum minaretur, & forte cogitaret inde ad Gades herculeas & Hiſpaniam traiecturum,ac porrò inde per Gallias ſecus Alpes & Italiam in Epirum atq; Macedoniam reuerſurum, ſicq; nondum alteram ſortem adortus, exceſſit è vita,nec aliter,vt ille inquit,quàm Babylone ſua Parthóq; verędus. Nam ſibi libertas vnquam ſi redderet orbem Ludibrio ſeu ratus erat non vtile mundo Editus exemplum eſt. Et quamdiu fuit de hoc ipſo quem modo diximus Alexandro & Philippo patre ac Macedonum rege inter doctiſſimos de vtriuſque præſtantia diſceptatio non leuis,& quanquam magno ſe iudice quiſq; et ſtrenue anteactis tueri poſſit,Philippũ tamen virtute,viribus animi,magnificentia,fide,rerũ moderatione,rebus geſtis & gloria ſuperatum à filio,facilitate verò,humanitate,conſiliorum prudẽtia,frugalitate,ſolertia, verborum deniq; ac orationis cultu Alexandro ſuperiorem fuiſſe non dubium eſt. Et licet regum clariſſimus teſte Iuſtino ſit Alexander,clariorem tamen,inquit Liuius,eum facit,quòd vnus fuit, q; adoleſcens,quòd incremẽto rerum, nondum alteram fortunam expertus deceſſit. Philippum autem Alexandri patrem Theophraſtus tradit non ſolum genere & dignitate regia ſed etiam fortuna & moribus maiorem cæteris regibus moderatioremque extitiſſe. Sunt qui hoc decus imperii Cn. Pompeio Magno ob res ab eo præ cæteris magnificentiſſime geſtas deferendũ putent:maximum enim & ſplendidiſſimum fuit,quod Romanorum nemini antea contigit, quòd tertiũ è tertia vniuerſi orbis parte triũphum duxit.Nã licet tres ex hac vna parte triumpharint,ipſe tamen primum ex Aphrica, ſecundum ex Europa, tertium hunc vltimum ex Aſia ducens triũphum,quodam quaſi modo viſus eſt ex vniuerſo ambitu orbis triumphaſſe.Ex quo autem genere gẽtium ſeorſum triumpharit ex his quæ ſubiiciemus licet agnoſcere.Erant quippe regionum illarum nomina huiuſmodi,Pontus,Armenia,Cappadocia,Paphlagonia,Media, Colchis,Hyberia inſula,Albania,Syria,Meſopotamia. Præterea hi qui circa Phœniciã & Palęſtinẽ incolunt Iudęi, Arabes.In oriẽtis etiã partibus,ac Cilicibus,& Iſauris, Pyratis latronibúſq; ſuperatis ſui nominis inter Ciliciã & Iſauriã cõdidit vrbẽ.Inter hęc trophæis etiã ſuis quę ſtatuebat in pyrenæo annotãtur octingenta

genta ſeptuaginta vii oppida ab Alpibus ad Hiſpaniæ vlterioris finem in deditionem à ſe redacta, ciuitates ferme noningentæ, pyraticæ naues cviii, captiui poſt principes pyratarum in triumpho ducti, Tygranes Armenus Tigraniſq; filius cum vxore filiáque ipſius regis, rex Iudæorum Ariſtobolus, Mithridatis ſoror cum liberis quinq;, fuſis, fugatis, occiſis, in deditionem acceptis hominum centies vicies ſemel lxxx milibus. Nec huic quidem Cn. Pompeio ad hæc tanta tamq; præclara facinora virtus aut ratio ſuadebat, ſed inſanus amor magnitudinis falſæ, quòd ſi modo vt in Hiſpaniam, modo in truces Lepidi motus & Alpina bella, modo in Sertoriana arma, modo ad colligendos pyratas, maria tot ac varia pacanda proficiſceretur, cauſæ per eũ prætexebantur ad continendã potentiam. Quid illum ergo in Aphricam, quid in ſeptentrionem, quid in Mithridatem & omnes Aſiæ angulos traxit, niſi infinita cupido creſcendi, quum ſibi vni parum magnus videretur? Quid Cæſarem in ſua facta pariter ac publica immiſit niſi gloria, & eius ambitio, & nullius ſupra cæteros eminendi modus, quum vnum ante ſe Cæſarem ferre non poſſet? cuius ècontrario ſi quiſpiam ſimili modo velit percenſere res fortiſſimè geſtas, ob quas Deus eſt à veteribus appellatus, immenſum & infinitum quippiam aggrediatur neceſſe eſt. Huic enim primum bellum cum Heluetiis fuit Gallorum omnium fortiſſimis, quibus tantus nedum pugnãdi ardor, ſed rabies erat vt patria profecti xvi eorum vrbibus vicíſque cccc à ſe cõcrematis, ne quid his deſiderii foret ex ſpe reuertendi vlterius, per Romanorum terras obſtinati magis in omnẽ fortunã migrarent, quemadmodum antea Cymbri & Theutones, quibus non audacia, non fortitudine, vlla ex parte inferiores erant. Horum plane multitudo numerúſque cæterarum gentium quæ auxilio illis exierant, in tabulis æneis, quæ in caſtris inuentæ ſunt, dictu mirabile, literis græcis inſcriptus erat. Fuerant autem omnis generis hominum capita ccclxviii milia, ex quibus nonaginta & cẽtum bellaciſſimorum erant quos omnis quum apud Rhodanum fluuium obuiam Cæſar habuiſſet magno difficilíque bello bis vicit, victóſq; ad deditionem coẽgit. Germanos etiam cum eorum animos ſortilegarum vaticinia mulierum nõ committere prælium antè ſinerent quàm noua luna fulgeret, congredi ſatius duxit trepidãtibus, quàm idoneum illis tempus expectantibus. Facto itaque in eorũ munitiones et tumulos impetu, non antè ſtimulare & inceſſere deſtitit, quàm ira deuicti pugnã capeſſerent. His in fugam verſis quorum fertur numerus ccccclx milia fuiſſe, Cæſar ſtadiis cccc aduſque Rhenum perſequẽs, cadaueribus, ſpoliiſq; referſit: cæſorum numerum lxxx milia fuiſſe perhibent. Inde confluentis Rheni bis diſiunctiſſimas ripas ponte coniunxit, et primus Romanorum armis Germaniam inuaſit, verùm Barbari ſyluas petere properarunt ac paludes non auſi certare quod pro victoria fuit. Hinc Ariouiſtum Germanorum inſolentiſſimũ ducem vno prælio vicit ac expulit. Idẽ contra ferociſſimos & bellaciſſimos Neruios & Atrebates qui denſiſſimas incolunt ſyluas duxit exercitum. Vbi igitur in profundiſſimo nemore filios ac ſuppellectilem quàm procul ab hoſte collocaſſent, cum lx milibus armatorũ contra Cæſarem repentinos fecerunt impetus, cúmq; caſtra locantem prælióque abſtinentem offenderunt, & verſo in fugam equitatu

ſeptem

ſeptimã & duodecimam legionem circũuenientes, vniuerſos trucidabant centuriones: quòd niſi Cæſar correpto ſcuto & his qui coram ſe præliabantur detentis, inter barbaros irruiſſet, ac ſubinde quodam ex tumulo decima legio per hoſtiles irrumpens acies periclitanti ſuccurriſſet, neminem euaſurum incolumẽ liquet: ac virtute Cæſaris & audacia ſupra vires (vt dici ſolet) decertantes, haud tamen Neruios dare terga coëgerunt, verùm fortiter oppugnantes obtruncauerunt. Ex lx enim milibus, quingentos euaſiſſe traditur. Hinc deditiones vrbium ad extremos vſque oceani terminos conſecutæ. Adriatici eodem impetu fortunę profligati, ad quatuor milia cæſa, L. milia vęnundata. Cum Venetis qui ad oceanum terras incolebant nauale prælium & memorabile fuit, & hi quoq; victi & armis ſuperati Equitanorum qui ad defenſionem cum finitimis coniurarant. Fuit & bellum ei cum Belgis vnà cum Germanorum auxiliis, horum copiæ ad cclxxii milia lectiſſima numeratæ ſunt, quibus repentè è ſyluis eruũpẽtibus, milites Cæſaris eos excipientes ſumma quidem arte obſtando ad internitionem deleuere, quouſque ad ſua remeare compuliſſent. Domuit præter hos omnem Galliam quæ inter Alpes, flumen Rhodanum, Rhenumq; & oceanum eſt, & circuitu patet ad bis tricies centena milia paſſuum. In ea ſiquidem nec totum belligerans decennium octingenta viribus cœpit oppida, trecentos ſubiugauit populos, aduerſus trecentas parum inſtructus myriades, centum quidem ferro cæſis, totidem vitæ reſeruatas habuit captiuas: corpore, armis, ſpiritúque terribilem, nomine etiam quaſi ad terrorem compoſito Vercingẽtricem Aluernum Gallorum regẽ fortuna multis ſæpe ac magnis præliis atque conatibus retentata, poſt aliquot certamina horrida hinc inde vario diſcrimine geſta, in Allexia oppido vallo xi milibus paſſuũ circunducto concluſit, donec ccxlviii miliũ armatorum exercitu congeſto, auxilio regis ferme tota Gallia ſurrexerat, & hi quoq; cæſi, fuſi, fugati, qui potuere ad ſua remearunt, Rex ipſe nouiſſime in deditionem redactus, maximum & ampliſſimũ victoriæ decus, depoſito omni faſtu ſupplex cum in caſtra veniſſet, ante Cæſaris genua faleris abiectis & armis, Habe, inquit, fortem virum, vir fortiſſime, viciſti. Inde quaſi hic terrarum orbis non ſufficeret, alterum cogitauit, & in Britanniam tranſuectus, cui ne nomen quidem Romanorum antea cognitũ erat, & de qua nõ parua etiã inter ſcriptores & hiſtoricos contẽtio eſt, cum eã non re ſed verbo ſolũ ac nomine fictam nuſquã extare contendãt, ſubiugare adortus eſt, huiuſq; facinoris audacia magnã illi gloriam peperit. Primus nanq; occiduũ claſſe ingreſſus oceanum perq; atlanticum pelagus ad belligerandũ tranſportans exercitũ annauigare cœpit, mira celeritate tranſuectus armaq; & obſides accepit à trepidis: & vlterius iſſet, ni improbã claſſem naufragio caſtigaſſet oceanus. Reuerſus igitur in Galliã, claſſe maiore, auctisq; admodum copiis in eundẽ rurſus oceanum eoſdẽ Britannos ſubſecutus eſt, qui tãdem expugnati cũ regibus, victoris iugo ceruicem flexere. Contentus his, non enim prouinciæ ſed nomini ſtudebatur, cũ maiore q̃ prius prẹda reuectus eſt. Triũphauit quater, vt teſtes fere omnes auctores ſunt, vt certiores, quinquies. Primus triũphus fuit de Gallia atque hac ipſa Britannia, iſq; omniũ clariſſimus. Secũdus de Aegypto, tertius de Pharnace & Ponto, quartus de Iuba & Aphrica, quintus

de Hiſpania.Ego verò adderem ſextum de Maſſilia,niſi quia forſitan iſte triumphus ſub gallico cōtinetur: nam de Maſſilia illum triumphaſſe,haudquaquam eſt dubium cuipiam qui acerrimam illam Ciceronis de Cæſare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerunt, Vexatis,inquit,ac perditis exteris nationibus, ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari ſine qua noſtri imperatores ex trāſalpinis bellis triumpharunt .Prælia deniq; plura geſſit quàm recenſere quiſpiam poſſit. Huius inquam ductu,vt ab illuſtribus quibuſdam traditum eſt auctoribus vndecies cēties triginta & duo milia,vel vt ab aliis,vndecies centena nonaginta milia hoſtium cæſa ſunt,ſignis collatis bis & quinquagies,vel vt alii,quinquagies tātum dimicauit,M.Marcellum ſolus tranſgreſſus qui nouies & tricies,vel vt alii atq; alii, quadragies nouies pari penè modo fuerat præliatus.Quid cętera eius geſta proſequar? His tot bellis exactis,tot laboribus exantlatis,quos nedum pati,ſed ſcribere,ſed legere,ſed audire difficile eſt,victor Cæſar Romam rediit,vrbémq; vacuam ingreſſus,dictatorem ſe fecit,negatámq; pecuniam ex ærario publico fractis foribus inuaſit:poſtea Pompeium inſecutus,infinitas eius copias cāpis Pharſalicis fugauit. Inde victo, & fugato in Aegyptum Pompeio, cum Alexandrinis terra marique ingens bellorum ei negocium fuit,demū abſumpto fluctibus rege,victor Cęſar Cleopatram gentis reginam relinquens,per Syriam profectus, reſtituto in regnum minoris Armeniæ Deiotaro,Pharnacem bello victū Ponti regno priuat.Inde tenuit Aphricam,& poſt aliquot clariſſima bella vnice geſta,tres duces partis diuerſæ Scipionem,Iubam regem,& Labienum proſtrauit. Cato Vticenſis vltro repetitum gladio pectus traiecit.Victor ad Italiā Cæſar rediit,mox ad Hiſpanias conuerſus,apud Mundam ancipiti euētu Cn.& Sextum Magni filios expugnat,xxx milibus Pompeianorum cæſis,obtruncato Cneo. Quantum autem his bellis romani ſanguinis fuderit,noluit annotari.Ad ſummum Veſtę pontifex creatus relatúſque eſt in numerum deorum,nō modo principum auctoritate,ſed opinione etiam populari. Nam ludis quos ibi Auguſtus Cæſar hæres eius inſtituit,crinita ſtella ſeptē continuis diebus circa vndecimam horam lucis effulſit,perſuaſumq; credulæ plebi Cæſaris eſſe animam in cælum tranſmiſſi.Huius ſtellę & Virg.poëta meminit in Bucolico carmine, & ſimulacrum ipſum Cæſaris indicio eſt, cuius in vertice ſtella eſt . Poſt hæc Numidici lapidis columna in eodem loco poſita,xx pedum altitudine,Parenti patriæ inſcriptione addita,ad quam ſacrificare,& vouere, & iurare per Cæſarem diutius obſeruatū eſt.Sed clari ſint licet illi quos antè diximus,clarus Scipio cuius conſilio atque virtute Hannibal in Aphricam decedere coactus eſt,ornetur & alter Scipio Aphricanus qui duas potentiſſimas vrbes imperio romano infeſtiſſimas, Carthaginem,Numantiámque deleuit,habeatur vir egregius, L.Paulus ille cuius currum rex potētiſſimus quondā & nobiliſſimus Perſes honeſtauit, ſit æterna gloria Marius,qui bis Italiam obſidione et metu ſeruitutis liberauit,miris tollatur in cælum laudibus,cui cum vel dictatoribus vel coſſ.Macedonū rege Alexandro in Italiam traiecturo erat dimicandū,M.dico Valerium Coruū, Caium Martium Rutilium,Caiū Sulpitiū,T.Manlium Torquatum,Q.P.Philonē,L.

Papyrium

Papyrium curſorem, Q. Fabium Maxi. duos Decios, L. Volumnium, M. Coruum lõga belli experiẽtia Philopœmenem celebret, anteponatur omnibus Pompeius, cuius res geſtæ atque virtutes iiſdem quibus ſolis regionibus, curſu ac terminis continentur, Iulius tamen Cęſar in rebus bellicis, nec illis, nec his profectò, nec vlli hominum ſecundus fuiſſe memorabitur. Ita nanque de eo per Eutropium ſcriptum eſt, Vir quo nemo vnquam bellis magis enituit. De huius etiam bellica virtute atq; præſtantia etſi abunde ſit dictum, non eſt tamẽ omittendum aliud Ciceronis teſtimonium, quod vulgatiſſimum omnibusq; notiſſimum ſit, tamen & clariſſimum eſt ſimulq; veriſſimum, Soleo ſæpe, inquit, ante oculos ponere, idque libenter crebris vſurpare ſermonibus, omnes noſtrorũ imperatorum, omnes exterarum gentium potentiſſimorumq; populorum, omnes regum clariſſimorum res geſtas, nec contentionum magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri, nec verò diſiunctiſſimas terras citius paſſibus cuiuſquam iam potuiſſe peragrari, quàm tuis non dicam curſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt. Neq; vt alibi idem Cicero inquit, ſi tuę res geſtę cæterorum laudibus obſcuritatem attulerint, idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus, quantum nomen ipſius fuerit, quantę opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores Po. Ro. quanti ſenatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus pręſtitiſti. Itaq; Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus admirantes numerabimus, tuos enumerare non poſſumus. Et quoniam in quo maxime conſtet hæc ducum excellentia immẽſæ quæſtionis eſſe ſolet Plutarchus tertius eodẽ clariſſimus teſtis accedat, Summorũ, inquit, virorũ & clariſſimorum ducum neminem huic bellatori imperatori pręponendum cenſeas. Nam ſi quis Fabios, Scipiones, Metellos & ætatis ſuę & paulò ſuperioris duces, Syllam, Marium, vtrũq; Lucullum, & ipſum deniq; Pompeium, cuius omnimoda in re militari virtus & gloria ad cælum vſque perfloruit, comparandos duxerit, eos profectò Cęſaris geſta ſuperant. Quòd ſi præter hos alios quoque quoſdam intueri libet, Tarquinium Superbum, Regulum, Fabricium, Curium, atq; Camillum, Oratio Flacco quarto etiã grauiſſimo teſte, micat inter omnes ſidus, velut inter ignes luna minores. Ouidius quoque ad hæc, nec ſpernendus, nec ſubticendus auctor in faſtis, Magne tuum nomen rerum eſt menſura tuarũ, Sed qui te vicit nomine maior erat. Denique Solini vltimi teſtis verbo fretus, vt omnes huius imper. laudes compelctar, quantum inter milites Sicinius aut Sergius, tantum inter duces, immo vt verius dicam, inter homines omnes Cæſar dictator enituit. Catonum deinde ſi nobis inter maximos duces ſermo habendus, impani dus profectò, & inter hos duos Cæſarem & Pompeium inceſſens erit Vticenſis ille, ciuili ſe bello inferens: huic enim obuium non alium quempiam aſſignauerim. Altius certe nemo progredi potuit, quàm qui ſimul in illa reipub. trepidatione contra vtrũq; ſe ſuſtulerit, & aliis cæſarianas opes, aliis pompeianas ſibi vouentibus vtroſq; contempſerit, prouocaueritq;, ac oſtẽderit eſſe alias reipub. partes. Eleganter & compoſite etiam Criſpus Saluſtius cõmemorat, illam rempub. non habuiſſe quẽpiam virtute magnum, ſed memoria ſua ingenti virtute & di-

Ff ii uerſis

uerſis moribus fuiſſe duos magnos & præclaros viros, M. Catonem & C. Cæſarem: alterũ ſeuerum, clementem alterum: conſtantem illum, hunc facilem: illum nihil largientẽ, hunc affluentem copiis omnibus. In huius etiam laudibus poſuit, quòd ſibi magnũ imperium, exercitum, bellum nouum exoptabat, vbi virtus eniteſcere poſſet. Ita fidebat in votis virorũ virtute magnorum, vt exercitaret in bellum miſeras gentes, & flagello agitaret Bellona ſanguineo, vt eſſet vbi virtus eorum eniteſceret. In alterius autẽ commendatione, ſi animo complecti volueris eius imaginem, animaduertes Atridem Priamũq;, & ſęuũ ambobus Achillem: vtrunq; enim improbãs hãc verã de vtroq; tulit ſẽtẽtiam, ait enim, ſi ſe Pompeius vicerit exulaturum, ſi Cæſar moriturũ: quod cum victore Cæſare mature pararet, admirari libet illius vltimum vulnus, ac nobile lætum, per quod, vt Seneca inquit, libertas amiſit animã, vtq; omnem deniq; viri & ducis huius dignitatem in vnum coëgerim pariter & gloriam, alterius romanæ ſcriptoris hiſtoriæ ſententia fretus, Si veris magna paratur Fama bonis, et ſi ſucceſſu nuda remoto Inſpicitur virtus, quicquid laudamus in vllo Maiorũ fortuna fuit: quis Marte ſecundo, Quis meruit tantũ populorum ſanguine nomen? Hunc ego per Syrtes, Libyæq; extrema triũphum Ducere maluerim, quàm ter capitolia curru Scandere Pompeii, q̃ frangere colla Iugurthæ. Ecce parens verus patriæ, digniſſimus aris Roma tuis, per quem nunquàm iurare pudebit, Et quem ſi ſteteris vnquam ceruice ſoluta, Nunc olim factura deum. Alterius & primi Catonis illius Porcii, domi, foris & militiæ, laudum plena ſunt omnia. Egregium enim & ſummum præter ſapientiæ nomẽ in qua nulli mortalium ceſſiſſe creditum eſt, magna hic & ingenti literarum illius temporis peritia ac eloquentiæ claritate fuit: nõdum enim latinæ linguæ ſplendor ad ſummũ & vltimum dignitatis ſuę culmẽ aſcenderat, quod ſub Cicerone factum vult Seneca. Cenſura & triumpho ſimili modo cæteris nec inferior, pręceptis omniũ rerũ expetẽdarũ ac ſeorſũ rei militaris datis generi romano. Inter prima verò agri colendi illius æui confeſſione ſine æmulo agricola optimus fuit, & quæſtor fortiſſimus, iuſtiſſimus prętor, tribunus militũ præcellẽs. Tres quoq; res in homine ſummas præſtitiſſe legit̃, vt optimus orator, optimus ſenator, & optimus impator exiſtimatus ſit, quas omnes etſi non prius, attamẽ clarius fulſiſſe in Scipione Aemiliano nõ dubiũ eſt. Sũma etiã pręter illa quę diximus virtus Catonis Conſulis in Celtiberorũ bello fuit, q̃ppe qui plura ſe oppida cepiſſe q̃ in Hiſpania dies egiſſe cõmemorat, eáque haud ſanè iactantia eſt, ſi re vera quadringenta fuere. Fuit, vt fertur, ſumma quędã inter Cęſarẽ, et M. Antonium comparatio: nam cum ludis relaxandi animi gratia ambo perſæpe occuparentur, vt aleis, aut perdicum, vel Gallorum certamine, & aliorum animantium, ſemper ab Antonio abiiſſe victorem eum conſtat: vnde non ab re quidam ex conſuetis augurio ſæpenumero monuiſſe eum his verbis viſus eſt, Quid rei eſt tibi Antoni cum illo adoleſcente? Cæſarem indicans, fugæ ipſum: clarior enim licet ſis, & ſeuerior, dignitate plurimũ domineris, belliſq; magis inſudaueris, & plurimarum rerũ vſu excellas, tuus tamen genius tuũmq; fatum huiuſce genium fatũmque reformidat: tuáque fortuna in ſeipſa permagna præclaráque licet ſit, illius tamen fortunæ vſquequaq; blanditur. Hærent in ſuperioris

Aphricani

Aphricani dicto vii C.Marii cõſulatus, immo reuera non ſeptẽ,ſed vnus,quum cæteros præter vnum minus acceperit,ſed rapuerit.Inhærent & duo ſpecioſiſſimi triumphi.Nam quum apud Numantiam ſub eo duce equeſtri ſtipendio mereret,& forte vt fit inter cœnandum quidam Scipionem interrogaſſet,ſi quid illi accidiſſet, quẽ nam reſpub.æque magnum habitura eſſet imperatorem,reſpiciens ſe ſupra ipſum Marium cubantem,Vel hunc dixit: quo dicto perfectiſſima virtus maximam orientem virtutem viderítne an certius acciderit perpẽdi vix poteſt.Illa nimirũ cœna militaris ſpecioſiſſimas tota in vrbe futuras cœnas Mario ominata eſt. Quum enim poſt Aphricam ſubactã & Iugurtham regem ante currum ductum,Theutonicorum exercitum deletum per Marium conſtet,ac porrò cc milia Cymbrorum cæſa, lxxx per eum capta cum duce Hermodo in initio noctis nuncium retuliſſet, nemo fuit qui non illi tanquam diis immortalibus apud ſacra menſæ ſuæ libauerit. Subit in hac reputatione M. Claudius Marcellus qui primus Hannibalem vinci poſſe docuit, ingentis ardentiſq; animi vir, bellator acerrimus vnus ex paucis, inq; omni clarus hiſtoria,ſed imprimis Virgiliano carmine nobilis:ſic enim de hoc loquens ait, Aſpice vt inſignis ſpoliis Marcellus opimis ingreditur, Victórque viros ſupereminet omnes. Plura quidem viri huius & ducis in laudem dici poterant,plus autem haudquaquã. Quid eſt enim homini,et quid eſſe poteſt amplius quàm omnes excellere? quanquam id Virgilius non tam veri ſtudio dixerit,quàm laudandi illum alterũ gratia qui hunc ibi ſequitur Marcellum , Octauiæ ſororis Auguſti filium: multos enim iſte,ſed omnes haud dubie nõ excellit.Non indignabuntur ſuperiores romanorum,exterarũ gentium prẹter Hannibalem duces,ſi inter eorum eximium fulgorem Q.Fabius Maxi.ſe iterum immiſcuerit,tũ quòd romani generis prudentiſſimus habitus eſt(nondum enim Cato Cenſorius famæ huius primum locum præoccupauerat) tum quòd huic ipſi Cato idem apud Ciceronem clarum magnæ ſapientiæ ac virtutis teſtimonium præbet. Apprime autem honeſtatus eſt illo Ennii carmine notiſſimo,Vnus homo nobis cunctãdo reſtituit rem.Non hic rumores ponebat ante ſalutem. Ergo póſtque magiſq; viri nunc gloria claret. Nota ſunt reliqua quibus hoc famæ decus Maximíque cognomen iure ſibí debitum,etiam ſi ab eo ortũ,eſſe cenſeri poſſet.Et quanquã huius viri plura con ſilia q̃ prẹlia memorentur, nõ deſunt tamen prælia & ad æquandã aui gloriam Fabii Maxi. Rutiliani qui haud dubie victoriarũ numero & magnitudine prẹliorũ ſuperior fuit.Vnum hoſtẽ Hannibalẽ,quem mora & patientia fregit, ſatis eſſe vult Liuius,inter romani ducis laudes magnum hoſtis et ſingulare prẹconium.Q.etiã Catullũ in hoc ſummorũ imperatorũ numero & præcellẽtia po. ro. voce ſua ad ſidera vſq; produxit.Nam quũ ab eo pro roſtris interrogaretur,ſi in vno Põpeio Magno omnia rẽponere pſeueraret , aſſumpto illo ſubiti caſus incurſu,in quo ſpẽ eſſet habiturus,ſummo cõſenſu acclamauit,In te,iudicióq; tali Magnũ Pompeium cũ omnibus ornamentis quę paulò ante retulimus duarum ſyllabarũ ſpacio incluſum, Catullo æquauit.Meritò etiam huic cõmemorationi præcipuũ L.Marius,inuſitati decoris exemplum adiicitur,quem equitẽ romanum duo exercitus , P . & Cn . Scipionum interitu, victoriáque Hannibalis la-

cerati ducem legerunt, quo tempore ſalus eorum in vltimas anguſtias deducta nulli ambitioni locum relinquebat. Adiicietur & aliud pulcherrimum maximarum optimarumq́ rerum L. Metelli vnicum exēplum, pontificis imprimis, bis deinde conſulis, dictatoris, magiſtri equitum, agris diuidendis vigintiduûm viri, ſummi ſenatoris, oratoris optimi, primarii bellatoris, imperatoris fortiſſimi, ſapientiſſimi denique & ditiſſimi, clariſſimaq́ in vrbe ſua ciuis, quæ ſibi ſimul ſoli contigiſſe nec vlli alteri ab vrbe condita, ſatis conſtans opinio eſt. Alterum L. Syllam qui fœlicitatis nomen aſſerendum ſibi putauit, neq; laudare, neque vituperare quiſquam ſatis digne poteſt. Dum enim quærit victorias, Scipionem ſe popu. ro. quum exercet ſæuitiam, Hannibalem repræſentat. Auguſtus etiam rariſſimum virtutis ornamentum ſe inter ſtrenuiſſimos fœliciſſimóſque duces & principes digne quidem enumerandum tradit. Decimum enim & ſeptimum annum agens, comparatis exercitibus, Hyrcio & Panſa coſſ. aduerſus Marcum Antonium & Decium Brutum tunc Mutinæ obſidentem pro prætore miſſus, primo licet conflictu parū proſpere geſto, interempto Panſa, & ſecundo prælio exanimato Hyrcio, ferox iuuenis ſuperſtes deuictum fugauit Antonium, Romamq́ reuerſus ſenatui ſe inuiſum quum videret, aduerſus ingratiſſimos ciues cum Lepido et Antonio ſe coniunxit, vbi coſ. creatus, relicto Lepido cum Marco Antonio, interfectores Cęſaris Caſſiū & Brutum inſecutus in Græciam, tenuit Emathiam, poſtremo vi et armis ſuperati parricidę, inter tres viros tripartito imperio, Aſiam tenuit Antonius, Lepidus Aphricā, Octauianus Europam. Hæc inter L. Antonius coſ. M. Antonii frater vrbem hoſtiliter inuaſit, imperioſum iuuenem oppreſſurus, quem prælio victum ac fugatū Peruſiæ obſeſſum, impellente fame, viribus ſuis Octauianus ſuccūbere coēgit. Inde Sextum Pomp. Magni filium, qui infeſtatione pyratica vndique maria terrore cōpleuerat trecentarum nauium claſſe toto mari diſperſa, expugnatum reddidit, in fugam verſum, eodémq́ ſucceſſu cum Lepido qui ex Aphrica multitudine armatorum venerat occaſione data in Sicilia conflixere, ibíque victor miſere vitam implorāti remiſit. Ad Adriaticum littus profectus, Illyricos, Liburnos, Dalmatas vincere maturauit: ad Actium deinde Græcię promontorium, vbi cum regina Cleopatra ducentarum nauium claſſe M. Antonius venerat armis petiturus Italiam, ad ſummum cladis terreſtri naualíque prælio certatum eſt: denique Auguſto victore Antonius cum regina, infauſta vela in Aegyptum dedere. Octauianus eum inſecutus penes ipſum Pharū deleuit. Victor ad Italiam profectus bis ouans, poſt Philippenſe, rurſus poſt Siculum bellum, de Dalmatia ſiue Illyria, deq́ ad Actium victoria & Alexandrina triplici curruli triumpho continuoq́ triduo vrbem introiit, clauſo Iano, pacis indicio. Cæterùm diutius quieſcere non potuit, rebellione gentiū concitus. Recluſo igitur Iano ad Hiſpanias extremáque oceani littora traductus, ad Cantabros & Aſtures, ſub iugo romano ceruices reflectere coēgit, et totam peruagatus prouinciam, terrore armorum docuit ſeruare mādata. Sarmatæ ſimul & Parthi qui inter ſeptentrionem & ortum ſolis terras incolunt, ad Auguſtum ſe ad obſequia paratos miſerunt. Tigranem in Syria à Cæſaris Auguſti legato victū pœnituit defeciſſe. Ad ori-

entem

entem deinde per legatos omnibus pacatis,ex occiduo littore & Hiſpania Romam reuectus Ianum deintegro clauſit, quem paulò pòſt reſerare opportunum fuit,indéque ad arcticum polum ire coactus, vbi ferociſſimæ gentes cōtrà facere auſæ erant,ideoq; Vindelicos,Salaſſos,Germanos,Marcomanos, Sueuos, Sicambros,& quicquid citra vltraq; Rhenum,Danubiúmve Barbaria effera ſpectat ſic perdomuit,vt enixè paterentur imperia. Ad meridiem conuerſus,Getulos vicit,& Garamantes, & Marmaridas, & quicquid ad auſtrum pacādum reſtabat cōpoſuit. Nec eſt de reliquis prouinciis aliqua præter Aphricā & Sardiniam, quā non ille adierit,ſine exemplo rerū potitus,totq; demū ſubactis,Romæ quum eſſet, terra mariq; pace parta,Ianum Quiritum tertio firmauit, & perpetuus dictator ac patriæ pater factus eſt,fœliciſſimus omniū principum,necdum aliorū ſed ſuo etiam iudicio habitus eſt . Nam quum nepotem in militiam deſtinaret,à diis optauit vt illi fortitudinem Scipionis,beneuolentiam Pompeii,ſuique ipſius fortunam darent, veluti ſibiipſi permaximum opus fuiſſe fortunam diceret. Præter ipſius fortunam,ſimilem denique ei ducem vt nulla vnquā tempora tulerunt,ſic nulla forent,po.ro. ſententiæ ſi credimus,grauiſſimique poetæ Flacci dicentis,

Præſenti tibi maturos largimur honores,
Iurandaſq; tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum aliàs,nil ortum tale fatentes,
Sed tuus hic populus ſapiens & iuſtus in vno,
Te noſtris ducibus,te graiis anteferendo.

Hæc de ducū præſtantia ſuperioris æui pauca quędā attigiſſe ſat ſit,Nino,Libero,Caſtore,Polluce Herculéq; deinduſtria omiſſis:ea enim eos ſingulari amplitudine fuiſſe ſinguli fatentur, vt omnium quæ memoria hominū complexa eſt res geſtas ſuperare videantur. Quiſquis verò tantorum clariſſimorum quos diximus ducum & imperatorum rebus geſtis acta recentia comparanda cōtumaci ac proterua obſtinatione duxerit , à vetuſtatis veritatiſq; omnis cognitione alienus ſit neceſſe eſt.Ego enim hanc ducū præcellentiam noſtris & temporibus et ducibus deferendā maxime cuperē,ſed vafra & callida maiorū noſtrorū conſilia, admirabilemq; illam & incredibilem ac pene diuinam rerum militarium gloriam animo mecum ipſe voluens,velut ęquus arbiter omni vtrinque affectu vacuus,cui iure quodam ſuo comparanda ſint inuenio neminē. Cæterum,ſtrenuiſſime dux,Sigiſmunde Pandulphe,quum fiat inter claros et illuſtres viros,vt perſæpe ſolet,non iniocunda ſuperſtitum concertatio ducum , qui rei militaris peritia,qui armorum exercitatione, qui præliorum numero , qui nationum ac hoſtium varietate,qui probitate,qui prudentia,grauitate,fide,conſtantia,animi magnitudine,celeritate, cæteriſq; præclaris monumentis & imperatoriis virtutibus digniores cenſeantur,maioribúſque illis propius videantur accedere,aliiq; alios quoſque noſtræ ætatis in medium vnúmque locum conferant,ſemper cæteris te deniq; ſine controuerſia probabilibus adducti rationibus nō ſolum pręferunt,ſed ſummos quoque & maximos,rerúmque huiuſcemodi gnaros homines,ac aliorum omnium mortalium fama celebres,ſecum in eandem ſentētiam

trahunt:

trahunt: quanquam hoc minime dubium eſſe debeat, ſed luce clarius, cuiuis recte rerum tuarum cumulū recenſenti, quum ſolus laceram et infractam tot bellorum incendiis hactenus Italiam atque ruinam extremam minitantem, humeris tuis velut Atlas cælum, ne in ſe ipſam funditus tota collaberetur, in auxilia hinc inde accitus ipſe ſuſtuleris. Nota quin ita etiam ſunt illa, quæ hoc aſpero & difficili temporum curriculo, pro clariſſimo imperatore Franciſco Sphortia in eius tutelam aduerſus Eugenium, Pontificem Maximnm, quæ pro Eugenio aduerſus hunc ipſum ſtrenuiſſimum ducem, quæ pro illuſtriſſimo Taraconenſium rege Alfonſo, quæ pro Inſubrium, Genuenſiumq́ bellicoſiſſimo duce Philippo Maria, quæ denique ab vtriuſque ſuperi atq́ inferi maris littore pro Florentinorum, Venetorumq́ ac Senenſium, potentiſſimarum rerum publicarum amplitudine, ſplēdore ac gloria, virtute animi, aut dextrę robore paſſim & vbique cōgrediendo, audendo, agendo perpeſſus es, vt omnibus non ſolum noſtris, ſed exteris nationibus, et remotiſſimis populis inter excellentiſſimos ac probatiſſimos imperatores, qui bellicoſiſſimi & ſtrenua manu docti ſint, iuxta Homerum, tradere equos pugnæ peditumq́ furoribus vti, ipſe primus facile videare.

Pœnæ deſertorum, & militum animaduerſio varia, ducibus non obtemperantium, Cap. XVI.

IN eos verò qui ducis aut legis minus obtemperaſſent arbitrio, varia diſſimiliſq́ animaduerſio procedebat. Nam alii in fortuna, infamia alii, atque alii in ſanguine lędebātur: & quoniam acerbitas vlciſcendi plerunque maleficii, pœnarúmq́ formido, bene atque caute viuendi diſciplina eſt, violatæ fidei quā ſemper maiores noſtri maximi fecere ſummus initia. Hiſtoria de Metio Suffetio Albano nobis ignota non eſt, quoniam pactum atq́ condictum cum Tullo rege po. ro. perfide ruperat, binis quadrigis euinctus in diuerſa nitentibus laceratus eſt: nouum ſane atque aſperum ſupplicii genus. Diſſectum enim antea fuiſſe apud Romanos, neminem equidem neque legi, neq́ audiui. Et quoniam nihil videri poteſt efferacius, nihil ab hominis ingenio diuerſius, quàm quòd mēbra & artus breuiſſimo laniatu diſtrahantur, reſtat vt quod de ſectione partitionéque corporis inhumaniſſimum viſum eſt, rationem breuibus reddamus. Omnibus quidem virtutū generibus exercendis colendiſq́ po. ro. è parua origine ad tantæ amplitudinis inſtar emicuit, ſed omnium maxime atque præcipue fidem coluit ſanctámque habuit tam priuatim quàm publice. Sic conſules, clariſſimos viros, hoſtibus confirmandæ fidei publicæ cauſa dedit: ſic cliētem in fidem acceptū cariorem haberi quàm propinquos, tuendumq́ eſſe contra cognatos cenſuit, neque peius vllum facinus exiſtimatum eſt, quàm ſi cui probaretur clientem diuiſum habuiſſe. Hanc autem fidem maiores in officiorum militarium vicibus, vſu atq́ commercio maxime ſanxerūt, quòd aliter totius rei militaris diſciplinę neruos adimi putarent, ſi hominum perfidia ſine immani & horrenda pœna eluderet: in aliis conſtat, nulli gentium mitiores pœnas placuiſſe. Sic Aurelius Cotta coſ. quum ad opus equites neceſſitate cogente iuſſiſſet accedere eorúmque pars detrectaſſet imperium, queſtus apud cenſores effecit vt à patribus notarentur, deinde obtinuit ne eis propterea æra procederent, quos quia ſtipendium menſtruale vel annuum

ignomi

ignominiæ cauſa adimebatur,dirutos ære appellabant antiqui,quòd æs diruebatur in fiſcum,non in militis ſacculum. Artaxerxes Arbacem quendam, medum hominem,qui in prælio ad Cyrum defecerat ac rurſus eo mortuo rebellarat,quum eum ignauiæ non proditionis neque ſimultatis reum ſtatuens cõdemnaſſet, iuſſit nudum ſcortum impoſitũ ceruicibus diem totum in foro circunferre. Alterius verò quòd ad defectionem duos quoque ex hoſtibus ſe aditurum pollicitus in mẽdacio deprehenſus eſſet,linguã tribus clauis affigi iuſſit. Quum Hannibal Pœnus cum exercitu in Italia eſſet,& aliquot pugnas po.ro.aduerſus pugnaſſet,primi totius Italiæ Brutii ad Hannibalem deſciuerũt,id romani ęgrè paſſi poſteaquam Hannibal Italia deceſſit ſuperatique Pœni ſunt, Brutios ignominiæ cauſa non milites ſcribebant nec pro ſociis habebãt, ſed magiſtratibus in prouincias euntibus parére & præminiſtrare ſeruorum vice iuſſerunt: itaq; hi ſequebantur magiſtratus tanquam in ſcenicis fabulis qui dicebantur lorarii, aut quos erant iuſſi vinciebant,aut verberabant. Appii Claudii ſententia ſenatuſq; conſultum omnes qui à Pyrrho rege Epirotarum capti,& poſtea ab eo vltro remiſſi erant, decreuit vt ex his qui equo meruiſſent peditum numero militarent:qui pedites,funditorum auxiliis adſcriberentur, néve eorum cuipiam ad priſtinum tandem militię ordinem liceret redire, niſi bina quiſque ſpolia ex hoſtibus reportaret. Fuit & antiquis quoq; animaduerſio militaris, iubere ignominiæ cauſa militi venam ſolui & ſanguinem mitti: cuius rei rationem etſi in veterum libris haudquaquam potuerunt inuenire,hoc tamen pòſt factum opinati in militibus ſtupentis animi & à naturali habitu declinantis,vt non tam pœna quam medicina videretur, poſtea tamen ob pleraque alia delicta id factum eſſe credunt per conſuetudinem, quaſi minus ſani viderentur omnes qui contra officium deliquiſſent. Craſſus is qui à Sempronio Aſellione & à pleriſq; aliis hiſtoriæ romanæ ſcriptoribus traditur habuiſſe quinque rerum bonarum maxima & præcipua,quòd ditiſſimus,quòd eloquentiſſimus,quòd nobiliſſimus, quòd iureconſultiſſimus, quòd pontifex maximus eſſet,cum conſulatu obtineret Aſiam prouinciam & circũſidere & oppugnare Leucas pararet opuſq; eſſet firma & procera trabe qua arietem faceret quo oppidanorum muri quaterentur,ſcripſit ad magiſtrum græcum,maiorem Athenienſium ſociorum,amicorum po. ro.vt ex malis duobus quos apud eos viderat maiorẽ ei mittere procuraret: tunc magiſter græcus cõperto quamobrem malum deſideraret, non vti iuſſerat maiorem,ſed quem magis eſſe idoneum aptioremq; faciendo arieti faciliorémque portatu exiſtimabat,minorem miſit. Craſſus eum vocari iuſſit,& quum interrogaſſet cur non quod iuſſerat miſiſſet, cauſis rationibúſque quas dictabat ſpretis,veſtimẽta detrahi iuſſit virgíſque cecidit, corrumpi atque ſolui ratus omne officiũ imperantis, ſi quis ad id quod facere iuſſus eſt, non obſequio debito,ſed conſilio non deſiderato reſponderit. L. Papyrius dictator Q. Fabiũ Rutilianum magiſtrum equitũ, quòd aduerſus dictũ eius quàmuis fœlici pugna dimicaſſet, Samnitibus fuſis,virgis tamen cæſum popoſcit,ſecuri percuſſurus,& contentione aut precibus exercitus occaſionem Fabio confugiendi in vrbem dedit,eumq; profugientẽ Romam proſecutus eſt,ne ibi quidem remiſſo ſupplicii prius metu

quàm ad genua eius & Fabius cũ patre prouolueretur, & pariter ſenatus ac populus ro. rogarent: teſtatus tandem eam pœnam non Fabio, ſed populo & tribunorum concedere poteſtati. L. Calfurnius Piſo coſ. quum in Sicilia bellum aduerſus fugitiuos gereret, & T. equitum præfectus fugitiuorũ, multitudine hoſtium circunuentus arma tradidiſſet, his præfectum ignominiæ generibus affici iuſſit, Eum toga laciniis abſciſſis amictum, diſcinctaq; tunica indutũ nudis pedibus totum diem ad principia vſq; per omne tempus militiæ quo ab eo meruerat adeſſe iubens, conuictu hominum, balneorum vſu, turmiſq; equitum ac equis quibus præfuerat ademptis, in funditorum alas tranſcripſit. Q. etiam Fuluius Flaccus cenſor Fuluium fratrem cohortem legionis in qua tribunus militum erat iniuſſu conſulis domũ dimittere auſum ſenatu amouit. T. Manlius Torquatus filium quòd is cõtra edictum cum hoſte Gemino Metio Tuſculanorum duce, inſcio vel ignaro patre prouocatus pugnauerat, quamuis victorem, in cõſpectu exercitus cęſum, ſecuri percuſſit. Poſthumius Tyburtius dictator, A. Poſthumium & filiũ quòd nõ ſuo iuſſu, ſed ſua ſpõte ſuos egreſſum hoſtes fuderat, victoriæ gloriã licet reportaſſet, ſecuri percuti iuſſit. Nec minus animoſe A. Fuluius ſenatorii ordinis euntem in aciem filium iniuſſu ſuo è vita ſuſtulit, quàm T. Manlius, aut Poſthumius dictator. Iuuenem nanque ingenio, literis, & forma inter æquales pręſtantem prauo conſilio Catilinæ familiaritatem aſſecutum, inq; caſtra eius temerario impetu ruẽtem in medio itinere abſtractum vltimæ pœnæ ſupplicio affecit, præfatus non ſe Catilinæ aduerſus patriam, ſed patriæ aduerſus Catilinã genuiſſe filium. Milites autem qui hoſtium caſtra iniuſſu principis aggredi eſſent auſi exauctorauit omnes Claudius, ſecundus eius nominis imperator, eóſque Romam vt digne punirentur miſit, ſicq; in bello ſæpius ſeueriúſque vindicatũ eſſe conſtat apud maiores noſtros in eos qui contra impetium in hoſtem pugnarunt, quique tardius reuocati prælio exceſſerunt, quàm qui ſigna relinquere aut pulſi loco, cedere auſi erant. Q. Fabius Maximus & ſi tranſfugarum dextras qui & in præſidiis Romanorum ad hoſtium ſtationes cõfugerant ipſe aliquando præcidit, vt defectionis metum reliquis iniiceret, ſuapte tamen natura & clementia defectiones prohibendas placandaſq; eſſe manſuetudine ac miti oratione cenſuit, neque omnem ſuſpicionem accuſare atq; omnino omnibus ſuſpectis moleſtum eſſe. Nam quum animaduertiſſet, militem quendam Marſum fortitudine & genere inter ſocios primarium defectionis accuſari, nullam in eum animaduerſionem egit, ſed cum ſineret ſe præter dignitatem neglectum iri, Tunc, inquit, duces ad gratiam ineundam potius accuſantur, quum pro eorum virtute honores impartiantur: deinde illum accuſauit, qui nulla in re officium eius expoſcebat. Hæc enim cum dixiſſet, acerrimo equo, aliiſq; muneribus eum ornauit: quare exinde virũ ſibi fideliſſimum ſtudioſiſſimúmque effecit. Apud eundem Fabium quum miles Lucanus eſſet accuſatus quòd mulieris amore noctu ſæpe à caſtris vagaretur, cæterùm mirabili armorum virtute vir eſſe narraretur, quã deperibat comprehẽdi ea clam iuſſit, & ad ſe adduci: vt autem adducta eſt, accerſito homine, quòd præter legem, inqt, pernoctaret haudquaq̃ nos latuit, ac ne prius quidẽ latuerat ꝙ ꝓbitati ſtuderes

deres,quare fortiter ac recte factis errata cōdonētur : reliquū nobiſcū eris,habeo enim ſponſorem,& adductā mulierculam ei cōmendauit,ac tradidit.Non ſinit nos Q.Fabius Max.inter has rei militaris pœnas hoc in loco de te ſilentium facere,Sigiſmunde, quòd militum peccata more ſuo neque obſerues omnia, neq; meritis ac debitis eos pœnis proſequaris,verùm ex induſtria permultas diſſimules,ſciens genus hominum ad peccandum pronum , nec facile naturam & conſuetudinem eorum inueteratā extirpari poſſe,vtq; laſciuiæ & lætitiæ frena perſæpe relaxas,ſic quum hoſtis in propinquo eſt,ſegnes,contumaces,deſides,negligentes,ſeditioſos,ac deſertores ſeueriſſime punis,quòd hæc vitia non ad ſingulorum mores tantum, ſed ad ſummam rerū & omnium ſalutem pertinere intelligas.Illud etiam ſemper tibi innatum & ingenitum intelleximus, vt vehementer vſque dolueris pro erratis militum & aduerſum quēquam arma ſumi oportere: contrà verò lætari admodum, abs te plurimos ſeruatos & exornatos iri : & quod diuini muneris eſt,hac ſua ſeueritate non hominum interitum cupere,ſed ſalutem potius ſingulis pro virili pręſtare velle. Admirantibus autem multis ac reprehendentibus quòd vt mitis nimium ſis, ita & truculētus nimis & atrox aliquando videare,reſpōdere ſoles crudelitatem ſcilicet nemini minus quàm principi conuenire,imperatorémq; exercitus vt victoria potiatur potius timendum eſſe quàm hoſtem . Iulius Cæſar oborta ſeditione militū paucis percuſſis caſtra ſedaſſe legitur,& fidem militum reparaſſe: vbi verò ſacrificia committerent militiæ,milites ſuos fertur compeſcuiſſe, maxime quando vrbem ingreſſos non licuit homines ſpoliare,aut templa deorum, quod eis poſtmodum ingraueſcente ſeditione exprobrauit. Numinibus nanque Romanis ciuibusq; iurati impugnare non poterant quæ ſacramento militiæ ſuſceperant defendenda . Qui autem tali ignominia notabātur milites,nec ęra percipere,nec militaribus gaudere priuilegiis, nec habere aliquod cum gladio telóque commercium, neque porro ad cingulum reſtitui fas erat, niſi eos antè præ cæteris virtutū meritis inſignirent. Auguſtus militatem diſciplinam ſeueriſſime rexit,legiones contumacius parentes,ac immodeſtè miſſionē poſtulantes dimiſit exauctorauitq; . Cēturiones item ſtatione relicta,itidē vt manipulares capitali animaduerſione puniit. Pro cætero autem delictorum genere variis milites ignominiis affecit,vt ſtare per totum diem iuberet ante pętorium,interdum tunicatos diſcinctóſque,nonnunquam ceſpitem portātes. C.Curio bello Dardanico circa Dyrrhachium quum vnam de quinq; legionibus ſeditioſam vidiſſet,eam procedere iuſſit inermem,diſcinctámque in conſpectu armati exercitus ſtramenta coēgit ſecare. Poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere, nulliſque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna eius ſubmitteret nomenq; aboleret,& milites in ſupplementum aliarum legionum diſtribueret. L.Domitius Corbulo in Armenia duas alas,& tres cohortes quæ ſecum ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerāt,extra vallum iuſſit tendere, donec aſſiduo labore & proſperis excurſionibus redimerent ignominiam. P.Cornelio Naſica, Decimo Iulio coſſ. qui exercitum deſeruerant damnati,virgiſq; cæſi publicè vænierunt. M.Cato ab hoſtili littore in quo per aliquot dies māſerat,cū tardo profectionis ſigno claſſem ſoluiſſet,& reli

ctis

ctis è militibus quidã acerrima voce et geſtu expoſtularet vti tolleretur,circumacta ad littus vniuerſa claſſe comprehenſum ſupplicio affici iuſſit,& quem occiſuri per ignominiam hoſtes fuerant,exemplo potius impendit.L Paulus,Perſa rege ſuperato, externorum quoſdam tranſfugarum elephantis conculcãdos cenſuit. Aphricanus item poſterior euerſo punico imperio, eiuſdem generis & culpæ hominis in edendis populo ſpectaculis feris beſtiis obiecit. Eundem cenſorem declaratum, ferunt adoleſcentem priuaſſe equo quoniam ſumptuoſè in cœna quo tempore Carthago oppugnabatur placentã melle confectam quam in vrbis ſimilitudinẽ formarat,& hanc Carthaginem appellarat,conuiuis prę poſuit rapinæ, percũctantiq; adoleſcenti quam ob rem equum ſibi abſtuliſſet, Prior quàm ego,Carthaginem, inquit, diripuiſti. Xerxes Perſarum rex Phitio quinq; filiorum patri vnius vacationem petenti,quem vellet eligere permiſit,deinde quem elegerat in partes duas diſtractum ab vtroq; latere vię poſuit,& hac victoria luſtrauit exercitũ. Actiſanes Aethiopum rex Aegyptiis in deditionem ſuam redactis,ſumma eis ęquitate imperauit. Latrocinia enim nouo more con peſcuit,ſontes neq; morte plectens, neque linquẽs impunitos,iudicio conſtituto, reos omnes in vnum cogens miti ſẽtẽtia damnauit. Amputatis enim naribus in vltimam deſerti ire eos compulit,ibiq; ciuitatem condidit ab exciſis naribus Rhinoceram appellatam. Aſſuerus quum cuperet famam & ſermonem apud omnes gentes & nationes vulgari à ſe Cyrum interfectum eſſe, Mithridate qui primũ Cyro vulnus inflixerat,Chare deinde à quo ſucciſa poplitis vena Cyrus conciderat quàm ægrè ferentibus ſe iniuſte ea gloria muneribus à rege miſſis ſpoliari, his regi nuntiatis vehementer ira incenſus, caput Charis à ceruicibus abſcindi iuſſit: hiſq; quũ intereſſet mater,Ne tu,inquit,rex ita hunc Charẽ capitalem hominem breui pœna neces: à me enim ſibi eorum quę diu audet merces perſoluenda eſt. Permittente autem rege matri ſupplicii ſumendi poteſtatem,à tortoribus ſuis hominem comprehendi iuſſit, decémque dies in tortura haberi,tum oculos effodi, & in aures liquefactum æs infundi,ſic omni ſupplicio excruciatum necari. Paulò pòſt ob eandẽ cauſam Mithridatem quòd apertè profitebatur manu ſua Cyrum concidiſſe, nec vt Artaxerxes vanum neq; irritum telum adieciſſe, ſed tranſfixo tempore hominem ſtrauiſſe eóque vulnere tãdem interiiſſe,ſcaphis necari iuſſit. Genus autem mortis ac ſupplicii huiuſmodi fuit, Duabus exædificatis ſcaphis inter ſe congruentibus, in altera hominem qui ad ſuppliciũ datur reſupinant, alteram deſuper imponentes,ſic ambas coniugunt vt caput,manus,ac pedes foris excludantur, reliquum verò corpus totum intus claudatur: præbent homini cibum,ſtimuliſq; oculos fodientes veſci et inuitum cogunt: veſcenti autem pro potu lac melle mixtum in os infundunt,faciémque eodem conſpergunt,ſic eius verſantes ſcapham ſemper aduerſo ſoli opponunt, & muſcarum inſidentium multitudine ora quotidie obtegunt, cúmq; virtus ea faciat quæ edentes bibenteſq; homines neceſſitas cogit,ex corruptione & putredine varii pullulãt vermes,quibus intra veſtes penetrantibus corpus abrodatur : quum enim perfuncto vita homine ſuperior amouetur ſcapha,exeſa caro aſpicitur, & circa viſcera talium ferarum aliarúmque quottidie ſubcreſcẽtium

multitudo

multitudo apparet. Huiuſmodi ſuppliciis Mithridates excruciatus ad decimū vſque diem calamitoſam vitam perduxit,atq; ſic demum extinctus eſt. Auidius Caſſius qui ſe Mariū dici voluit,milites qui prouincialibus per vim aliquid ſurripuiſſent his in quibus peccauerāt locis in crucem ſuſtulit. Primus etiam id crudelitatis potius quàm ſeueritatis ſupplicii genus excogitaſſe fertur,vt pergrandi & procero ſtipite terræ affixo à ſummo ad imum vſq; dānatos ligaret, ab imóque ignem adiiciens incenſis aliis, alios fumo cruciatúq; ignis, alios metu ac timore necaret. Idem denos cathenis vinctos in profluentem mergi iuſſit,multíſque deſertorum manus excidit,aliis crura & poplites,maius exemplum eſſe aſſerens viuētis miſerabiliter criminoſi quàm occiſi. Idem cū ipſo inſcio manus auxiliaris tria milia Sarmatarū negligentius agentiū in Danubii ripis occidiſſet, & cum præda ingenti ad eum rediiſſet,ſperantibus tribunis præmium ꝙ quàm parua manu tantum hoſtium occidiſſent,rapi eos iuſſit,& in crucem tolli,atque vltimo ſupplicio affici,dicens euenire potuiſſe vt eſſent inſidiæ,ac periret romani imperii reuerentia: & quum ingens ſeditio in exercitu orta eſſet,proceſſit nudus in medium,campeſtribus ſolum tectus,& ait,Percutite me ſi audetis,& corruptæ diſciplinæ facinus edite: tunc quieſcentibus cunctis timeri meruit, quia ipſe non timuit. Peſcenius Niger decem milites qui prouinciali ablatum gallinacium comediſſent necari iuſſit,exercitum autem qui ne occiderentur, non armis, ſed precibus impediret, interdixit igni & cibo cocto, nec re veſci alia niſi aqua frigida,et pane conceſſit,decupli precio prouinciali primum reddito ac ſoluto. Alexandri vero Seueri vel Aurelii ſententia mulierculę miles carpentarius adiudicatus eſt,vt qui conuitia dixerat, ſeruili opere annoſæ fœminæ nutrimenta præſtaret: & quū ęgre hoc ferrent milites, perſuaſit omnibus vt ne moleſte ferrent,ac modeſte eos terruit. Libidinis autem caſtigator Aurelianus maxime fuit. Nam & ſeipſum continuit,& adulteros atroci pœna coërcuit milites: nanque qui hoſpitis vxorem violaſſent,duabus inflexis arboribus fune alligauit,quo demiſſo reus è veſtigio vtrinque pendens laceratus occubuit. Longe aſperius Macrinus caſtigauit milites,qui cum ancillā hoſpitis violaſſent,eos viuos(duo nanque erant)boum in corio emiſſis modo capitibus ſepeliuit, vt vermium multitudine ſuccreſcentium diutius torquerentur. Inuenerunt alii crucibus non vnius quidem generis capite conuerſos in terram ſuſpēdere, alii per obſcœna ſtipitem immittere, alii patibulo brachia explicare, alii viuentibus cadauera alligare,vt Opilius Macrinus & Mezentius,de quo Maro,

Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Componens manibuſq; manus atque oribus ora,
Tormenti genus,& ſanie tabóque fluentes
Complexu in miſero longa ſic morte necabat.

Statuerunt etiam in infligendis pœnis aliquādo maiores noſtri vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret. Nam miles qui locum non tenuit,qui hoſtium impetum vi niq; pertimuit,poteſt idem poſtea & miles eſſe melior,& ciuis vtilis & vir bonus. Circa ducum itaque & imperatorum edi-

cta boni milites parebunt & obſequentur, niſi forte quod præcipitur ſaluti reip. aduerſum inueniatur. In eo enim haudquaquam obtemperat, niſi perfidus & impius miles. Quid enim iniquius quid deteſtabilius quàm ſine diſcrimine aggredi quæcunq; dictauerit imperator? Nonne apud omnes vox iſta quondam in caſtris forſan probata funeſta eſt, & crudelis plenaq; perfidiæ habita,

Pectore ſi fratris gladium iuguloq; parentis
Condere me iubeas, plenoq; in viſcera partu
Coniugis, inuita peragam tamen omnia dextra.
Si ſpoliare deos, ignemq; immittere templis,
Numina miſcebit caſtrenſis flamma monetæ.
Caſtra ſuper Tuſci ſi ponere Tybridis vndis,
Heſperios audax veniam metator in agros.
Tum quoſcunq; voles in planum effundere muros,
His aries actus diſperget ſaxa lacertis.
Illa licet penitus tolli quam iuſſeris vrbem
Roma ſit.

Et quanquam hoc nequius dici ab homine potuerit nihil, & vnde magis deberet, ſi fidelis eſſet, romanus imperator offendi, in eo tamen ſceleratus miles officii ſui fidem his verbis facere ſtuduit, vnde ſeipſum circunſcripta militari obedientia maxime infidelem & perfidum eſſe conuincit. Hęc cõtra eos qui militaria ſegnius ac negligentius, vel aliter ac diſciplina cõmunis exigit tractantes, ignominię ac dedecoris notã ſubiere dicta ſint, & exemplis plurimis cõfirmata, vt ex alieno milites malo ſuum diſcant pręcauere, aut alienis virtutis exemplis prouocentur.

Finis Vndecimi.

ROBERTI VALTVRII

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM Heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtam ſplendidiſſimum Ariminenſium regem, ac imperatorem ſemper inuictum, de re Militari Liber Duodecimus.

De triumphis, quidq; triumphus, & unde. Cap. I.

TVſto denique ac debito narrationis noſtræ ordine, Sigiſmunde Pandulphe, operi conſummationem triũphis imponemus, quum hi bellorũ ſint finis, victoribus decus & gloria. Eſt enim triumphus omnium militarium rerum honos ſupremus, maximáque omnis vtriuſque ſexus, ætatis, vniuerſæ vrbis exultatio, & occurſus quidam, quod fiebat honorifica hoſtium clade duci & victrici turbæ redeunti, rerúmque fortiter ac fœliciter geſtarum ſpeciem præ ſe ferenti, ſic dictus vt perhibent à græco [illegible] quod latinè exultationem ſignificat. Credunt hoc alii à Græcis nomen in cõſuetudinem deriuatum, ſimúlque huius honoris quicquam ad Liberum patrem, primum eius auctorem pertinere, quem θρίαμβον nominant: quod etſi haudquaquam verum eſſe, Plutarcho auctore conſtet, vir tamen omnium vndecunque doctiſſimus atque acutiſſimus, M. Varro, hinc inde aſſerit inclinatum. Tranquillus autem triumphum latinè dicit potius appellatum, quòd is qui triumphãs vrbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Prius autem de triumpho duci concedẽdo exercitum iudicare ſolitum erat, ſecundò ſenatum, tertiò populum: atqui de eo maxime qui vel dictator, vel conſul, ſiue prætor res geſſiſſet triumpho dignas. Liuius, Omnibus locis re bene geſta de hoc iudicabat exercitus, ſenatuſconſulto, iuſſúque populi triumphans, dictator in vrbem rediit. Idem xxxi. L. Cor. Lentulus procoſ. ex Hiſpania rediit, qui quum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter fœliciterq; geſtas expoſuiſſet, poſtulaſſetque vt triũphanti ſibi inuehi liceret vrbem, res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus, ſed exemplum à maioribus non accepiſſe, vt qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſſiſſet triumpharet, proconſulem illum Hiſpaniam prouinciam, non conſulem aut prætorem obtinuiſſe: decernebatur tamen vt eo ouans vrbem iniret, intercedẽte etiam Sempronio Longo, Tribuno pleb. qui nihilominus more maiorum haud vllo exemplo futurum dicebat. Poſtremo victus conſenſu patrum tribunus ceſſit, & ex ſenatuſconſulto L. Lentulus ouans vrbem eſt ingreſſus.

De Trophæis & unde, & in quo à triumpho differant, quodq́; ouem alij uictoria potiti, alij bouem; huncq́; alij, uel gallum immolare conſueuerant. Cap. 11.

ILlud etiam animaduertendum, ne quod de triũpho & trophæo male accipiunt, nos quoque confundat, opinantes vnam rem duobus nominibus appellari debere. Vt enim re vera qui Martiam & terrificam hoſtium cæde pompam lege triumphali agebat triumphans dicebatur, ſic qui hoſtes fugaſſet trophęum appellabãt: non ab re, à græco τρόπαιον, hoc eſt, ab hoſtium conuerſione dictum. Vocabant etiam veteres trophæum ſtipitem ſiue truncum montanæ quercus abſciſum, inſtar ſuperati hominis fabricatum, & veluti ſpoliis & armis eiuſdem indutum: affixa enim quaqua verſum ſpolia impendebant, ornatu plurimo, ac decore diſpoſita, neque hoc niſi in eminentioribus locis figebatur: vnde Criſpus de Pompeio, Deuictis Hiſpanis trophæa in Pyreneis conſtituit, ex quo more in vrbibus trophæa figebantur in arcubus exædificatis: vnde poëta noſter elegantiſſimus,

Ingentem quercum deciſis vndique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiáque induit arma.
Mezenti ducis exuuias tibi magne tropæum
Bellipotens aptat rorantes ſanguine criſtas,
Teláque trunca viri & bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſúmque locis, clypeúmque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.

Alio idem in loco,

Indutóſque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicáque nomina figi, pro inimicorum.

Dicit autem affixos trophæis titulos cum nominibus occiſorum. Ad hæc Iunius Iuuenalis Aquinas,

Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis,
Lorica & fracta de caſſide bucula pendens,
Et curuum temone iugum victæq́; triremes,
Amplustre & ſummo triſtis captiuus in arcu.

Illud quoq; nec prætermittendũ, triũphi genus non ab ouatione, hoc eſt, clamore Bacchico, ſicuti multi putauere, ouationẽ appellari, tãetſi ouantes illam canẽtéſq; tranſmittant, vt Plutarchus inquit, at quum milites in magno triumpho & plena victoria bouem, in hoc immolare ouem cõſueuerunt, vnde huic triũphi generi nomẽ extat: vtq; qui de pugna venientes cum multitudine obuiã ad numina minora ibant, & ibi fugatis hoſtibus oues diis immolabãt, Ouantes dicebantur, ſic & ouatio ꝓpriè minor triũphus, & qui ouationẽ meretur, & vno equo vtitur, et à plebeis vel equitibus romanis deducitur ad capitoliũ, et de ouibus ſacrificat, vnde et, vt dictũ eſt, ouatio: qui autẽ triumphat, equis albis vtitur quatuor, & ſenatu præeũte in capitoliũ de tauris in eo ſacrificat: in quo nec illud ſilentio obuoluendũ quod ad mitiores triũphos, & ad ouationes attinet, ſuper quo diſſenſiſſe veteres ſcriptores inuenio. Partim enim ſcripſerunt, qui ouaret introire ſolitum equo deuectũ, & Sabinus Maſſurius pedibus ingredi ouantes dicit non ſe-

quentibus

quentibus eos militibus, ſed vniuerſo ſenatu. Dignũ & opportunũ etiã arbitror Spartanorũ legiſlatorem cõtemplari, qui aliquanto aliter ac Romanorũ more ſacrificandum inſtituit. Nam ſi quis Lacedæmoniorum dux quod velit dolo aut perſuaſione cõfecerit, bouem mactat: ſi in bello res geſta fuerit, Gallum. Hi enim etſi bellaciſſimum genus ſint, & apud omnes habeantur, ampliora tamen magiſq; homine digna quæ ratione ac prudentia, quàm quæ vi aut fortitudine facta ſint, iudicabant.

Varia ſecundum diuerſas gentes & nationes triumphorum genera. *Cap.* III.

VT non idem in triumphorum ſacrificiis apud omnes ſeruatæ religionis exemplũ extat, ſic varium apud diuerſas nationes triumphandi morem fuiſſe cõſtat. Et vt triumphi primum omnium repetamus auctorem, Dionyſium, qui latine Liber pater dicitur, India ſubacta, multarum gentium ſpoliis triumphantem, vincti primum elephanti ſubiiſſe currum eius memorantur. Apud Aegyptios Seſoſtris eorum rex, tam elato, tam immani animo fuiſſe fertur, vt quotannis non elephãtos, ſed ſorte reges ſingulos è ſubiectis iungere ad currum ſolitus erat, ſicq; triumphaſſe, nullo maiorum fretus exemplo, quod equidem inuenerim: tantũ licentiæ dabat gloria, immanitas, & intoleranda ſuperbia. Erichthonius etiam victor, quadrigam & equos quatuor primus iunxit in Græcia. Apud noſtros Coſſus et Marcellus opima ſpolia ferentes, quadriiugo ſimiliter curru inuecti ſunt. Romulum verò non recte Dionyſius ait curru eſſe vſum: erant enim Romę, in promptuq; omnibus, vt memorię proditũ eſt, Romuli pedeſtres ſtatuæ ſpolia ferẽtes, ex quo pedeſtres quoq; eius fuiſſe triumphos nõ obſcurum eſt. Tarquinium Priſcum deinde, deinde Damarati filium indecoram huiuſmodi currus & equorum quatuor formam, & magnificẽtiam triumpho ſtatuiſſe memorãt, ab Hetruſcis tamen prius ſumptam & in vſu habitam: affirment licet alii Publicolam primùm in curru, tali pompa triumphaſſe, quam & ipſam vt maiorum legibus plurimis & maximis ducibus conceſſam, ſic nonnullis ademptam denegatamq; non ſine maximis rationibus inuenio.

Quòd non omnibus triumphi decernebantur, & quibus. *Cap.* IIII.

QVum enim eò triumphandi honos perueniſſet, vt poſſe maius quicquàm neq; imperatori ſenatus populuſq; ro. ac exercitus dare, nec ab his imperator accipere, deuictis hoſtibus ampliſſimo pro honore & gloria videretur, proinde ob exigua quoq; prælia leueſq; conflictus, honorum maximum ſibi decerni dux quiſq; triumphũ expoſceret, lege fuit occurſum vt ei ſoli liceret vrbem triũpho inuehi, qui rebus fortiter ſtrenueq; geſtis clarus eſſet imperator, & hoſtiles exercitus ad quinq; miliũ vſq; numerum fundendo profligãdoq; vna dimicatione cecidiſſet. Pœna deinde per L. Mariũ Marcũmq; Catonem trib. pleb. ducibus iniecta, qui falſo vel perẽptorum hoſtiũ vel deſideratorum ciuium numerũ ſenatui per literas retuliſſent, iubẽteq; pręterea ingrediẽtibus vrbem, quæſtorũ officium his de rebus iureiurãdo adigi, vana ſcilicet ea nequaquã fuiſſe quæ ſenatui nunciaſſent tribuni ple. itidem vt antè ſolebant triũphum poſtulãtibus aduerſari, ita vt nonnunq̃ viros fortes ac ſtrenuos

impedientes,aliorum triũphos deterrebant,vtq; triumpharent,ſicut de Manlio proditũ eſt efficiebãt. Moris etiã erat vt imperii auctione,nõ ꝑ reſtitutis quę aliquando eius fuiſſent,laureã decerni ius eſſet,ſicq; ab Q.Fuluio,Campano populo ſubacto,et L.Opimio Fragellanis in ditionem redactis,triumphandi poteſtatem à ſenatu petentibus,illis triumphus minime decretus eſt,minimèque obtentus: ſemper enim exiſtimationem arbitriúmque huius honoris penes ſenatum fuiſſe,Valerio licet,& Horatio coſſ.(quod antea nũquam actum) tum primum ſit ſine auctoritate ſenatus,populi iuſſu triũphatum. Inſtituti etiam huius pompæ veteris fuiſſe comperio,vt illis haudquaquam triumphi deberentur, qui ad res quanquam maximas atque clariſſimas bello conficiendas,abſque vlla magiſtratus auctoritate transmiſſi fuiſſent: vnde nec M.Marcellus,nec P.Scipio curru triumphali inuecti ſunt,quum Syracuſas alter,alter Hiſpanias ſine magiſtratu in poteſtatem romanam redegiſſent.Ita etiam more maiorum comparatum erat ne quis qui exercitum non deportaſſet triumpharet, niſi perdomitam pacatámque prouinciam tradidiſſet ſucceſſori: ſic L. Manlio proconſuli ex Hiſpania redeunti poſtulantique ab ſenatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum aliorum obſtabat: medius tamen honos Manlio habitus,vt ouans non triumphãs vrbem iniret. Ad hæc ſimili modo triũphum ita decerni à ſenatu ſolitum, vt nullius ipſe niſi eius qui triumphaturus eſſet,& eorum qui bello interfuiſſent verba audiret,inſtitutumq; ideo vt legati,tribuni,centuriones,milites denique triumpho adeſſent, vt virtus rerum geſtarũ eius cui tantus honos haberetur publicè videretur. Veteri etiam Romanorum more,nunquam triumphus lachrymis ac ciuium cruore quærebatur,nec admittebatur oblatus. M.enim Fabius coſ. inclyta Hetruſcis,Veientibus ſuperatis pugna, oblatum ſibi ſummo ſenatus populiq; ſtudio triũphum ducere renuit,quòd eo prælio Q.Fabius frater atque coſ. fortiſſimè dimicãs cecidiſſet,inquiẽs,quia tantis reipub. detrimentis luctus potius deberetur quàm triumphus. Triumphi negãdi cauſa ſenatui,vel ab eo aliis oblatum renuendi etiam fuit ei qui alieno auſpicio,& in aliena prouincia pugnaſſet,vt Helius primo Cn. quoque Claudius, Nero deinde, qui Liuii licet Salinatoris in Haſdrubale opprimendo gloriæ particeps fuiſſet,tamen triũphantem eum equo ſequi,quàm triumpho quem ei ſenatus æque decreuerat vti maluit.Et quia res in prouincia fuerat Salinatoris geſta,ſine curru triumphauit. Ei ſimiliter triumphus adimebatur qui alieno exercitu rem geſſiſſet, prouinciãq; reliquiſſet vtilitate rapiendi, vt L.Furio prætori pene contigit,cui nullo licet exemplo id ipſe feciſſet,amplitudine tamen rerum geſtarum,gratia & amicorum orationibus, & cõſulis abſentia,de Gallis præter morem triumphum decreuerunt. Militaris etiam licentię ſuperioris ætatis currum triumphalem proſequentibus fuiſſe legimus, vt triumphans per iocum plurimis ea die impunè ſalibus & carminibus aſpergeretur:ea tamen à militibus in imperatorem ita dicebantur, vt facile appareret in ducem indulgentem ambitioſumq; ea dici. Citeriam inſuper,hoc eſt, effigiem quandam argutam & loquacem ridiculi gratia in pompa vehi ſolitam accepimus cum populo colloquentem: vnde M.Cato in M.Cæcilium,Quid ego dixerim

rim amplius, quem ego deniq; credo in pompa vectitatum ire ludis pro citeria, atque cum ſpectatoribus ſermocinaturum. Sanctiſſimum denique ac omni laude inter cætera digniſſimum vrbis inſtitutum, quę ideo communibus incipiendis gerendiſque deos adhiberet, quia nullius calumniæ ſubiiciebātur ea quę dii comprobaſſent, & in ſolēnibus verbis haberet, cum ſupplicationem aut triumphum decerneret, quòd bene ac fœliciter rempublicam adminiſtrarit.

Triumphantium inſignia & ornatus, Cap. V.

MVlta quin etiam triumphantium erant inſignia, aurea corona ſiue laurea, aurea patera & ſacrificalis, ferreus annulus, toga picta & palmata, ſcipio eburneus, ſiue Iouis optimi maximique ſceptrum, facies præter hæc minio illita coloris inſtar ætherei, vtq; Iouis ſimulachri faciem diebus feſtis minio illiniri ſolitam, maximi nō ſolum ſed ſacri auctores teſtantur, ſic triumphantium corpora ſicq; Camillum hac religione triumphaſſe. Bulla etiā vt prætextatorum puerorū, ita & triumphantium erat inſigne à pectore cordetenus depēdens cordiſq; figuram habens, & ea intra ſe remedia quæ aduerſus liuoris ſtimulos & inuidiæ morſus arbitrarentur maxime profutura, hancque ideo cordetenus geſtaſſe triumphantes conſtat, vt intuētes eam ita denique ſe hominum appellatione dignos putarēt ſi ea corporis parte cæteros antecellerent: ſicq; proinde bulla à græco ſermone βουλὴ dicta, qui conſilium latine dicitur: vel quòd eam partem corporis bulla contingat, in qua naturale manet conſilium. Homines quoque ſe eſſe in illo ſublimiſſimo curru triumphantes admonebantur à tergo: ſuggerebatur enim, Reſpice poſt te, hominem te memēto: & vtique hoc maxime gaudebant, tanta ſe gloria coruſcare vt illis admonitio ſuæ conditionis eſſet opportuna. Cum enim corona ſuſtineretur à tergo annulúſque digito ferreus eſſet, æque fortuna triumphantis & ſui coronam retinentis annotabatur. Indui porrò ſolenni geſtamine ac cultu triumphantes ius erat, & quem ſingulis vſurpare fas non eſſet. Ex virtute nanque petita, non omnibus eadē. Veſtis ipſa & materia, & colore, & forma plurimū differebat. Purpuræ vſū ſemper Romæ fuiſſe video, ſed Romulo in trabea. Tullus Hoſtilius Hetruſcis deuictis è regibus primus vſus inuenitur toga prætexta & latiore clauo. Tarquinium Priſcum deinde tunica aurea triumphaſſe Verius docet: hanc palmatam auctores vocant, vel quòd veſtis ea ſit qua qui palmam meruerunt vterentur, vel quòd palmæ in ea expreſſæ viderentur. Palmæ enim arborem non ab re inter victoriæ & triumphantium inſignia connumerari teſtis eſt Ariſtoteles vi. problematū, & Plutar. in 8 Symp. Si enim ſuper huiuſce arboris lignū magna ſuperimponas pondera, ac tam grauiter vrgeas oneresq; vt oneris magnitudo ſuſtineri non queat, non cedit palma deorſum, nec in terram flectitur ſed aduerſus pondus reſurgit, & ſurſum nititur recuruatúrque: propterea, inquit Plutarchus, in certaminibus Palmam ſignum placet eſſe victoriæ, & quoniam ingenuum huiuſmodi lignum eſt, & vrgentibus opprimētibúſque non cedat. Hinc palmarum ramos triumphantes geſtaſſe proditū eſt. Ex lauro etiam coronam portari mos inoleuit, & ramum manu teneri: non quia, vt quidam perhibent, inter armatos hoſtes quietis indiciū, Romanis præcipuæ læticiæ victoriarúmq;

nuncia

nuncia fuiſſet, nec quia perpetuò vireat, nec quia pacifera, nec quia in grēmio Iouis optimi maximique deponeretur quoties læticiam noua victoria attuliſſet, præferenda enim vtroque olea, ſed quia ſpectatiſſima in monte Parnaſo, ideóq; & grata Apollini, aſſuetis eò dona mittere iam & regibus, & Romanis teſte L. Bruto: fortaſſis etiam in argumentum quòd ibi libertatem publicam is meruiſſet, lauriferam tellurem illam oſculatus ex reſponſo: & quia manu ſatarum receptarũ in domos fulmine ſola non iacitur. Ob has cauſas equidem crediderim honorem habitum in triumphis potius quàm quia ſuffimentum ſit cædis hoſtiũ, & purgatio, vt tradit Maſurius. Fuerunt & arboris huius circa Auguſtum euenta digna memoratu, ob quæ etiam triumphis vſurpatum arbitror. Nanq; Liuiæ Druſillę, quæ poſtea Auguſta matrimonii nomen accepit, adſidenti gallinam conſpicui cãdoris aquila ex alto obiecit illeſam intrepide, miranti acceſſit miraculũ, quoniã teneret roſtro laureum ramũ Baccis ſuis onuſtũ: aſſeruari hanc alitem & ſobolem iuſſere aruſpices ramúmque ſeri ac rite cuſtodiri, quod & factum in villa Cęſarum fluuio Tyberi impoſita, iuxta nonum lapidem via Flaminia, quæ ob id vocatur ad Gallinas cãdidas, mireq; Sylua prouenit: ex ea triumphans poſtea Cæſar laurum in manu tenuit coronamq; capite geſſit, ac deinde imperatores cuncti, traditúſque mos eſt ramos quos tenuerint ſerendi, durabantq; ſyluæ nominibus ſuis diſcretæ.

Romanorum mores in triumphis, Cap. VI.

IPſum autem triumphantium morem proſequemur, Romanum in his ordinem exprimentes. Die itaque quo futura erat pompa po. ro. multitudo viſendi ſtudio ad ſpectaculum triumphi effuſa cõfluebat omnis, pulcherrimis & nitidis vt quibat quiſque veſtibus ornatus, nemóque ex multitudine tota ciuiũ domi remanebat, ſed ſinguli nocte quæ triumphi diẽ præceſſura erat, loca præueniebant in equeſtribus theatris quos Circos appellãt, in lociſq; circa forum ad hoc ipſum ligno exædificatis, in templis, in porticibus, in viis patentibus & publicis, in feneſtris ac domorum tectis, & in aliis quibuſcunq; vrbis partibus per quas tranſitus erat ſeſe ad ſpectandũ comparabant, imperatori neceſſario tranſitu prætermiſſo, inſtratóque paſſim floribus ſertiſq; odoriferis, verbenis ac herbis aliis ſuauitatem odoris affatim redolentibus. Multitudo deinde miniſtrorũ haſtilia manibus geſtantium ex medio confluẽtem dimouebat turbam, & vias puras apertáſque præſtabant. Pars verò militaris ante lucẽ per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur, & iuxta Iſidis templum (ibi enim principes illa nocte quieſcebant) conſtituebatur: vbi verò illuceſcebat aurato ſublimiſſimóque curru inuecti vt conſpici poſſent, eburnea curruliq; ſella in maieſtate ſedẽtes, purpurã auro cõtextã induti & Lauri ramũ dextra gerentes ferebãt. Hos peditatus omnis ſub ſignis ac tribunis anteibat. Ferebantur poſt hæc hoſtium ſpolia, coronæ aureæ, dona ſociarum ciuitatũ tranſlata. Tubarũ deinde clangor ſequebatur ac obſidum captiuorũq; nobilitas omnis vultu & amictu ſubtriſti, et qui hoſtiũ dux fuiſſet, ſi captus aderat, captiuis poſterior omnibus, cathenis vinctus ante currũ ducebatur, quadrigam equi pulcherrimi niueiq; ac phalerati quattuor trahebant: pòſt verò captiui qui

per

per prouinciam venerant vniuerſi raſis capitibus ob deterſam ſeruitutem vel pi leo capiti impoſito, qui donatæ libertatis ſignum erat, currum triumphantis ſequebantur. Hunc etiam milites & equites currum imperatorum ſecundum legiones,cohortes et manipulos lauro manibus ſequẽtes,partim carmina patria ſalibus permixta & iocis,partim triumphantium laudes cantantes,ad vrbis am bulationes tranſibant, vbi ſenatus & omnes ordines obuiam effuſi eorum præſtolabantur aduentum,qui erat fiebatq; non niſi per portam ſiue viam triũphalem iuxta Vaticanum,quæ ab eo quòd per illam ſemper triumphorum pompa ducebatur nomẽ accepit. Ibi votis prius diis ſolutis cibum capiebãt, & magnificis ac triumphalibus veſtibus amicti,diis ad portam collocatis cæſa hoſtia inter ſpectacula tranſeuntes triumphum ducebãt,vt multitudini facilior pręberetur aſpectus. Pro merito autẽ narrari multitudo illorũ ſpectaculorũ & magnificentia non poteſt: in omnibus quiq; cogitauere, vel artium vel diuitiarũ vel naturæ nouitate. Nam pene quę cum hominibus qui vſquam ſunt fortunatis,aliis alia mirabilia magis atque magnifica quæſita ſunt. Etenim argenti auriq; facti & infecti,atq; ſignati,necnon eboris ac gẽmarum,clariſſimarum etiam rariſſimi generis veſtium infinita multitudo ſequebatur :crateras alii & phialas caliceſque ornatiſſimos, & ingentes geſtabant, alii vaſa permulta ex auro & gemmis eximiæ artis & magni ponderis. Torques deinde & montes aurei cũ ceruis & leonibus & pomis omnis generis circundati certo ordine deferebantur. Ferebant ſimulachrorum ſigilla, deóſq; quos illi habebant & magnitudine mirabili & arte nõ defunctiore facta : ſigna deinde ænea, marmoreáq;, tabulæ & coloſſi vehiculis portabãtur. Adhæc tela & cætera hoſtiũ ſpolia,catapultæ,baliſtæ, tormenta quęque & arma porrò ornatiſſima atque pulcherrima ſplendentia ære & ferro abſterſo,atque ita diſpoſito vt caſu maxime cecidiſſe viderentur : galeæ, ſcuta,thoraces,ocreæ,peltæ,geſa, coryti, equorum frena & enſes ſtricti per hæc iacentes,& ſariſſæ infixæ ita vt nec victorum quidem abſq; metu aſpectus eſſet. Maxime autem ſtupor erat machinarum quæ portabantur, pro cuius magnitudine timendum viribus portantium occurrentes putabant. Ferebantur in triũpho ſigna militaria,vrbes, & oppidorum ſimulachra: quinetiam equorum captorum greges,& animalium diuerſa genera, elephantorum & leonum producebantur,propriis ornamentis induta: ducebantur & boues poſt auratis cornibus,vittis ornati & ſertis,ducebant eos adoleſcẽtes ſuccincti ad immolãdum, & pueri aureas & argenteas pateras ſacrificii gratia deferebant. Atque hæc eadem denique præ multitudine rerum & copia ſi non vna die tranſuehi poterãt, in altera nonnunquam tranſuehebantur, atque altera belli poſt hęc facies præferri videbatur ex ludis: erátque cernere vaſtari fortiſſimas terras, interfici acies hoſtium,alios cædi,alios fugere,alios captiuos duci, muróſque excellentes magnitudine machinis dirui, caſtella excindi,ciuitates populoſas diſturbari, exercitum intra muros fundi, cædiſque omnia loca plena, & eorum qui manu reſiſtere non poterant preces,ignémq; templis immiſſum, ædiumq; ſuper dominos ſubuerſionem. Ars autem & operum magnitudo neſcientibus adhuc illa, fieri tanquam vera præſentibus oſtendebant, in Ponto etiam dicente Naſone,

Oppida

Oppida turritis cingantur eburnea muris,
Fictáque res vero more putetur agi.

Huius autem pompę finis Iouis Capitolini templum erat, vbi poſtquam eò peruentum erat, more vetere victores operiebantur donec mortem ducis hoſtium quiſpiam nunciaret. (Nam hoſtium rex dúxve qui fuiſſet, aut publicæ cuſtodiæ perpetuò dãnabatur, aut traductus laqueóve circundatus per publicũ ad necem trahebatur): Poſtquam igitur eum finem vitę habere nunciabatur, omniumq́ fauor ſecutus erat, votis ſecundò celebratis peractiſque, ſolenniter in palatiũ rece debant, & alios quidem epulis excipientes, conſules de more inuitari faciebant vt cœnę adeſſent: deinde rogari quo minus venirẽt, ne celebritatis illius diei maiore quiſpiam imperio fructum ſiue locum ſibi præoccuparet. Aliis autem omnibus domi conuiuiorum inſtructi erant apparatus, ſicq́ omnium plauſu vltra omnem conſuetum honorandi modum, hunc fauſtũ & fœlicem diem ob rempub. auctam imperiúmque Populi Romani propagatũ, & malorum ciuilium finem vrbs romana celebrabat.

De Coronis leges. Cap. VII.

Interest coronarum quoque maieſtatem ſpeciali conſideratione metiri, vtpote quibus ingens dignitas inſit & ingentiſſimum ad fortitudinem calcar. Morem nanque hunc à veteribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit, quòd imperator re bene, fauſte, ac fœliciter geſta, tribunal aſcenderet concionéque aduocaret milites vt operam quam nauaſſet quiſque laudaret, virtutis quoq́ ad teſtimonium, vt eſſet fauoris qualitas, de repub. bene meritos corona donaret. Vtq́ ab ipſis propemodum incunabulis ordiar, tenuiores in vſu antiqui habebant ſtrophios appellantes, vnde nata & ſtrophiola: quin etiam vocabulum ipſum tandem communicatum eſt inter ſacra et bellicos honores, coronis ſibi nomen ſuum vindicantibus. Quum verò è floribus fierent ſerta, à ſerẽdo ſeruiæ appellatæ ſunt, ſuaria eadem, ob ſimilitudinẽ Suarii cuiuſdam, negociatoris, cognominata: quod apud Græcos quoque non adeò antiquitus placuit. Arborum enim ramis coronari in ſacris certaminibus mos erat primum, in caſtriſq́ romanis aliquandiu obſeruatus. Sic Romulus frõdea coronauit Hoſtilium Tulli Hoſtilii regis auum, quòd Fidenas primus irrupiſſet: ſic Publium Decium patrem, tribunum militũ frondea donauit exercitus, ab eo imperatore Cornelio Coſſo coſ. Samnitũ bello ſeruatus. Poſtea variari cœptum, mixtura verſicoloris florúmque inuicem odores coloréſque acceſſere. Nec in promiſcuum quorumcunque vſum, ſed ingenti ſeueritate admiſſi: horum enim licentiæ exemplum apud maiores non eſt aliud q̃ in filia Diui Auguſti, cuius luxuria noctibus coronatum Matſiam literæ illius indicant. Florum quidem populus romanus honorem Scipioni tantum adhibuit. P. enim Mutianus quum demptam Martiæ coronam è floribus, capiti ſuo impoſuiſſet, atq́ ob id duci eum in vincula trib. pleb. iuſſiſſet, appellauit Tribunos pleb. nec interceſſere. L. etiam Fuluius argẽtarius in bello Carthaginenſi ſecundo cum corona roſacea interdiu in foro proſpectus eſſet, auctoritate ſenatus in carcerem abductus, non ante finem belli emiſſus eſt. Sic coronis eiuſmodi receptis,

ceptis paulò mox ſubiere quę vocantur ægyptiæ, ac deinde hybernæ cũ terra flores negat, ramento è cornibus tincto: ac eius quę ab Homero στέφανος dicta, paulatim Romæ ſubrepſit à Lucilio appellatio. Corollę inter initia propter gracilitatem nominatæ, mox & corollaria poſtquam maxime è lamina aurea tenui, & ea inaurata aut inargentata dabatur. Coronandi autem morem, gentilium primo deorum fuiſſe conſtat, feruntq; alii Dionyſium, auctore Diodoro, ſi quando ex potu bibentis caput agitaretur, mitra id illigare, vnde & μιτροφόρος dictus eſt, regéſque deinde pro mitra caput diademate vinciri ſolitos, ſicq; proinde primum omnium Liberum patrem impoſuiſſe capiti ſuo quum ex Indis triumphaſſet ex hedera: alii Saturnum, vt Phęrecides, ante omnes coronatum referũt. Iouem nonnulli quoque poſt deuictos Titanas hoc munere præ cæteris honoratum. Romulo inſuper qui aruorum ſacerdotes in primis inſtituerat, ſéq; duodecimum fratrem inter ipſos appellauerat, ſpicea corona quæ vitta alba colligaretur in ſacerdotio pro religioſiſſimo inſigni data, quæ prima apud Romanos corona fuit, honóſque is non niſi vita finitur. Poſtea verò quàm deorum honori tribui cœpere, victimis ſimul coronatis, ſacris deinde certaminibus vſurpatæ ſunt. Coronare nãq; apio victores ſacri certaminis Nemeæ, honos maximus habebatur in Achaia, ſicut Ambroſiã, quæ à quibuſdam botrys vocatur, ab aliis Artemiſia: coronantur illa apud Cappadoces. Nec his victores donari tantum, ſed patriam quoque coronari pronunciabant. Inde natum vt triũphaturis conferrentur in templis Dianæ, mox vt ludis darentur, quæ donaticę dictæ ſunt q; his victores in ludis donabantur, nec aliter minoribus triumphis ouantes. Athenas quoq; nõ victores ſolũ, ſed virtute præſtantes ciues primum oleæ vſum introduxiſſe, clariſſimum Periclis caput ambiendo: Gręcos autem oleaſtro Olympiæ, vnde Hercules nunc oleaſtri, nunc populi, nunc apii fronde redimitum caput præferebat: nunc Athenienſes quidem ſoli, & Græcorum plurimi coronæ oleaginæ: cæterum romanæ quoque maieſtatis honorẽ magnum præbuit turmas equitum coronando. Hæc corona apud noſtros non peruetuſta eſt, nec priſcis illis temporibus, ſed Q. Fabii Rutiliani tẽporibus collata: hic enim primus inſtituit vti equites romani idibus quintilibus ab æde Honoris equis inſidentes in capitolium tranſirẽt, oleę ſertis de more redimiti: inde poſtea increbuit vt eo genere frondis coronentur in equeſtri ordine admittendi, quaſi tunc primum tranſueherẽtur ad eam dignitatẽ additi. Hac etiam corona non qui præliis interfuiſſent, ſed qui triũphum procuraſſent decorari ſolitos legimus. Cur autem ex olea fuerit ea corona quàm ex alia fronde non facile dixerim, nec apud alios ſcriptores quum curioſe quæſiſſem legiſſe memini me, & ſi minus ignorem ad diuerſas ſignificationes ac potius ineptias quaſdã & deliramẽta pertrahi poſſe: ſed quum hanc apud gentem vnam terrarum vrbiúmque principem plura ſint coronarum genera, quàm cunctis, quę magno interuallo magnáque differentia fuere, vt aureæ, vallares, murales, roſtratæ, ciuicæ, profectò corona quidem nulla fuit, graminea nobilior. Hanc ſtatuit in triumphis Senatus, cura belli ſolutus & ocioſus, populus nunquam, in deſperatione ſuprema nulli contigere, nec niſi ab vniuerſo exercitu ſeruato decerni, coronas cęteras imperatores dedere, hanc

ſolam

ſolam miles imperatori. Eadẽ vocatur obſidionalis, quòd hi qui obſidione liberati ſint, ei dant duci qui liberauit. Huic ſummus honos, ſummaq; gloria: nam ſi ciuicæ honos vno aliquo vel humillimo ciue ſeruato præclarus ſacérque habetur, quid tãdem exiſtimari debet vnius virtute ſeruatus vniuerſus exercitus? Donabatur hæc viridi è gramine, decerpto inde vbi obſeſſos ſeruaſſet aliquis. Nanque ſummum apud antiquos ſignum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc eſt, terra & altrice humo, & humanitate cedere, q mos diu valuit apud Germanos: herbam enim veteres palmam vel victoriam dici voluerunt, quod Actius in Meleagro plane oſtendit, Gaudẽt, inquit, currũt, celebrant, herbã conferũt, Donant, tenent pro ſe quiſq; cũ clarũ circũſtat corona caput. Proinde quũ herbam do inquit Plautus, ſignificat victum me fateor, quod eſt antiquæ & paſtoralis vitæ indiciũ. Nam qui prato, curſu aut viribus cõtendebãt homines, quũ ſuperati erant, ex eo ſolo in quo certamen erat decerptã herbã aduerſario tradebant. Hac corona donatus eſt L. Siccius Dẽtatus ſemel quũ ciuicas quatuordecim meruiſſet. Quidam etiã hac corona imperatores & ſæpius donati ſũt, veluti Decius vna tribunus militum ab exercitu, altera ab his qui in præſidio obſeſſi fuerant. Quanta eſſet honoris huius auctoritas, confeſſus eſt religione: ſiquidem donatus, bouem album immolauit Marti, & centum fuluos qui ei virtutis cauſa donati fuerant ſimul ab obſeſſis. Præter hos cõtigit coronæ eius honor M. Calphurnio Flamini, trib. militum in Sicilia. Cẽturioni verò vni per id tẽpus Treio Acinati Cymbrico bello. Scripſit & Sylla dictator ab exercitu ſe quoq; ea donatum apud Nollam legatum bello Marſico, idq; etiam in villa Tuſculana, quæ fuit poſtea Ciceronis, pinxit: quod ſi verum eſt, hoc execrabiliorem eum dixerim, quandoquidem eam proſcriptione ſua ipſe detrahit, tanto paucioribus ciuium ſeruatis quàm poſtea ſeptem milibus trucidatis & occiſis. Hæc corona Sertorio ceſſit, & Fabio illi, Hannibale pulſo. Aemilianum quoque Scipionem hac ipſa obſidionali corona donatum in Aphrica, Manilio coſ. cohortibus ſeruatis, totidémque ad ſeruãdas eas eductis M. Varro meminit. Ipſum quoque Auguſtum idibus ſeptẽbribus à ſenatu obſidionali etiã donatum memoriæ proditum eſt. Et quanquam ea conſuetudo ſicut & pleraque alia maiorum noſtrorum deleta eſt, hac tamen corona noſtris temporibus, Sigiſmunde, Populonea expeditione vno omnium ore donata eſt præcellens animi magnitudo tui. Ab vniuerſo nãque & vnanimi primum Hetruſcorum exercitu abs te ſeruato, ab his deinde qui obſidebantur, à ſenatu porrò Florentinóque populo, à tota Hetruria, ab omni deniq; Italia, ab exercitu & populo barbaro per te liberata (qua claritate nihil profectò humanis in rebus ſublimius duco) quum Tarraconenſi, rege maximo, Siciliç, citra & vltra Pharũ, Valentiç, Hieruſalem, Vngariæ, Minoricarum, Maioricarumq;, Sardiniæ, Corſicæ, comite Barchinone, duce Athenarum & Neopatriç, ac etiã comite Roſilenis et Ceritaniç per te ex Hetruria pulſo, iamiã plures ſuis qui extremæ expeditionis illius muros aſcenderãt militibus murales coronæ decernerentur, tam parua manu tantis periculis te illi obiiciendo, rémque omnem Hetruſcam labantem iam ac penè prolapſam reſtituendo, fulminis inſtar eius caſtra peruaſeris, ad cuius reſtituentis redeuntíſque exercitus

Laus Sigiſmundi.

ſpeciem

ſpeciem atq; pompam effuſa omnis incolarum & oppidorũ multitudo obuiam proceſſit, & vniuerſi quidem milites tuos tãtumq; te vnum inter tot tribunos & clariſſimos eorum duces Sigiſmũdum admirabantur, in te oculos vniuerſa Florentiæ ciuitas, in te omnium ora pẽdebant, teq; tanq̃ diuum hominem cælitus miſſum vt ipſam victoriam contuebantur, laudabãtq; te ſinguli pro eorum patriæ tutela, nec minus admirabantur tantũ in te vno principe fuiſſe mom̃ẽti vt antiquiſſimæ ditionis libertatiſq; ſuæ penè per regem reſtinctę, & rurſum per te receptæ auctor eſſet, & vnde ſteuiſſet iam eò ſe victoria transferret, fierétque cum eo mira quædam regiæ gloriæ inclinatio. Adde quòd Hetruria relicta ex his rebus ſtrenue in ea geſtis, tui nominis gloria increbeſcente, Veneti cẽturiatis comitiis ex ſenatuſconſulto omnibus non humanis tantũ, verùm etiam diuinis te honoribus proſequũtur, te tollunt in eorũ tutelam cõtra Franciſcum Sphortiam, Inſubrium agro apparatu maximo maximiſq; impenſis, eorum te gẽtibus præficiunt, te inquam, ſuis primùm per eũ ex ſuperioris prælii dimicatione infauſtè & infœliciter geſta cõfectis, fuſis, fugatis, captiſq; quàm plurimis terris expoſitiſque prædæ & exponẽdis, in cunctiſq; quæ ſiue ingenio, ſiue aſtu, ſiue locorũ præoccupatione, prępuẽtione hoſtiliũ, vigiliis, mora, celeritate, fallaciis, circũuentionibus, & dolis conficienda, quãdo, & quoties opus erit, aduerſis in rebus, & ſecũdis, in ſubitis improuiſiſq; tanq̃ profundiſſimũ artificẽ obiiciunt, quo res ſuas omnes tueantur & foueant, neq; quàmdiu monitis vſi ſunt tuis optatę in te ſpei defuit euentus. Simili enim modo nec aliter ac per Hetruriam fama tui Galliæ ciſalpinæ terras peruagãte, ſumma rerũ merito prę cęteris in te collata. Non multò pòſt Cremam fortiſſimum oppidũ ac inexpugnabile cum vniuerſo exercitu traiiciens, ſata exurẽs, diruens tecta, prædas hominum pecorumq; agens, ſingula quæque & vniuerſa agri illius populatione ſternendo, ſiccatis deinde paludibus, mœnia nõ ſolum quæ nunquã antea cuiuſquàm ductu vel imperio obſidionem paſſa erant, aliquãdiu expugnata victori tibi paruere: cæterum alia plurima loca, & ardua quidem, & ineunda conatibus tuis ceruicem flexere. Quid quòd anno ſequẽti in Hetruriam p S. C. inter tot clariſſimos duces tertio imperator deſignatus & àccitus, Ferdinandum regis Tarraconenſium filiũ cum omni exercitu regio ad mare vſq; Tyrrhenum repuliſti, & Folianum primùm, prę ter plurima loca, maximũ & ampliſſimũ oppidũ gentibus regiis occupatum, omni commeatu armorũq; genere munitum, quũ Florentini ad priſtinam ſui ditionẽ redigere cuperẽt, adq; id exequendũ validiſſimo inſtructus exercitu ꝓfectus eſſes, obſeſſos per te illius loci homines, plurimis vigiliis & aſſiduis laboribus, præliis diurnis, & nocturnis dimicationibus feſſos non ſine maximo tui tuorumq; diſcrimine atq; cæde in poteſtatem eorũ redactos fuiſſe conſtat? Vada deinde maritimum et vetuſta nobilitate inclytum oppidũ, horreũq; quaſi belli ad pugnam regiam in Hetruſcos, quanquã maxima in mari claſſe, imm̃ẽſoq; terra vallum ſpatio portuſq; vicinitate, inexpugnabili loco ſitum, àc tanta vi annonæ & armatorum ſelectorũ copia refertum (quatuor enim milia erant) vt ne ſpes vlla eſſet cuipiam potiũdi loci, turribus, mœnibus, vallo, foſſa, aggeribus muniti, hæc tamen velocitas ſagacitatis tuæ valentiorem armis excogitauit rationem, qua præter

omnium iudicium & opinionem interceptum exitio multorum ac fuga, demolitione loci, cui deſtinatum fuerat Florentinorum imperio adiiceretur. His atq; aliis virtutibus tuis quum dignitatẽ, laudem, immortale nomẽ et ſempiternam gloriã nõ ſolum tibi & nobiliſſimę Malateſtarum familiæ, ſed toti etiam Italiæ cõparaueris, ſummus tibi cedit honos & gloria, quum tuę laudes nõ modo noſtris ſed Hetruſcorum, Gallorum, Hybernorum ac reliquarum quæ vſquã ſunt gentium linguis celebratæ ſint, ac futuris ſeculis celebrandæ. Corona ciuica, cuique cũ ciuem ex nece ſeruaſſe cõtigerat ex lege dabatur, ilignea quæ prima fuit. Id autem arboris eſt genus, frõdem habens perẽnem: vnde Cęcilius, Aduehũtur cum ilignea corona, et chlamyde in noſtrã fidem. Poſtea magis placuit eadem ex eſculo Iouis. Variatumq; & cũ quercu eſt, ſiue propter Arcadas is præcipue quercui reddatur honos quos glandiphagos vocare diuinũ oraculũ ſolebat, ſiue propterea ꝙ ea arbor inter ſylueſtres fructu lõge belliſſima atq; fertiliſſima: inter mitigatas autem, validiſſima. (Ab ea enim cibus & opes multarũ gentium, etiam pace gaudẽtium erant glandes, paſtæq; ex ea feræ atq; alites, inde magnũ quoq; venatoribus inſtrumẽtũ viſcus erat) ſiue ꝙ facilẽ militi fructũ, tũ ocius, tũ paſſim quercus exhibebat, ſiue id cõueniens ſeruati ciuis exiſtat præmiũ, quoniam Ioui in cuius tutela ſunt ciuitates, ſacra quercus eſt: vnde poëta nobilis Claudianus,

Mos erat in veterum caſtris vt tempora quercu
Vallaret validis fuſum qui viribus hoſtis
Caſurum potuit morti ſubducere ciuem.

Sunt ergo ex glandiferis ciuicæ coronæ militum virtutis inſigne clariſſimũ. Cedunt his murales vallareſq; & aureæ, quanquam precio antecedẽtes ſint: cedunt & roſtratæ, quãuis in duobus maxime fuerint celebratæ, M. ſcilicet Varrone ẽ pyraticis bellis dante Pompeio Magno: itẽ M. Agrippa, tribuente Cæſare ẽ Siculis, quæ & ipſa pyratica fuere. Antè roſtra nauium tribunali præfixa fori decus erant, veluti po. ro. ipſa corona impoſita videretur, poſtquã verò tribunitiis ſeditionibus calcari ac pollui cœperunt, poſtquã vires ex publico in priuatũ magis ſingulisq; ciuiũ quæri, ac ſacroſancta omnia, prophana fieri, tunc à pedibus eorum ſubiere in capita ciuium roſtra. Dedit hanc Auguſtus coronam Agrippæ, hac & Iulius Cęſar à Thermo in expugnatione Mitylenarũ donatus eſt. Huius quoq; honore donari contigit à romano populo latini parentem eloquii, M. T. Ciceronẽ, L. Gellio, viro Cenſorio in ſenatu fauente, quòd huius ampliſſimi oratoris induſtria & eloquentiæ neruis eſſet truculentiſſima Catilinæ coniuratio detecta vindicatâque. Sabinus autẽ Maſſurius libro memorabilium xi, teſte Gellio, Ciuicam hanc coronam ei dari ſolitum dicit qui eodem tempore & ciuem ſeruaſſet & hoſtem peremiſſet, atque eum locum in quo eſſet actũ certamen obtinuiſſet: Tyberium tamen Cæſarem cõſultum, hóc ne honoris inſigne ſumere quiret qui ciuem in pugna ſeruaſſet & hoſtes inibi duos de medio ſuſtuliſſet, verùm locum in quo certamen eſſet actum amiſiſſet, eúmque locum amoto eo hoſtis potius accepiſſet, reſpondiſſe ait, ei huius coronæ decus & honorem iure negari non debere, quum tam iniquo loco dimicatum eſſet, vt neque à quoquam etiam fortiſſime pugnanti ſeruari potuiſſet. Addunt alii præter

hæc

hæc quæ à Sabino Maſſurio ad ciuicam coronam ſpectare dicta ſunt,conuenire maximè ſenatus vt eo die fateatur,aliàs teſtes nihil p deſſe vt ciues fuerint auxilio quàmuis rege ſeruato. Decus non dant,nec creſcit honos idem imperatore ſeruato,quoniam conditores in quocũq; ciuem ſummum eſſe voluerunt. Accepta licet vti perpetuò: ludos ineunti ſemper aſſurgi etiam ab ſenatu in more eſt,ſedendi ius in proximo ſenatui:vacatio munerum omnium ipſi patrique & auo paterno.Coronę triumphales ſunt illæ quę imperatori victori aureę pręferuntur.Equidem quis corona ex auro donatus ſit nõ inuenio,quis autem primum donauerit à L.Piſone traditur. A. Poſthumius dictator apud lacum Regillum expugnatis Latinorum caſtris,eum cuius maximè opera capta eſſent donauit ex præda hac,quæ laurea veterum tẽporibus,aurea poſtea facta,idq; aurũ coronarium vulgo dictum.Lauream coronam Pindarus atq; Callimachus memorant Apollinem interfecto dracone induiſſe,æſculeam alii. Ouidius,

Nẽ ve operis famam poſſit delere vetuſtas
Inſtituit ſacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ ſerpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicunque manu pedibúsve rotáve
Vicerat,æſculeæ capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat,longóque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Laurea etiam Liber pater inceſſit cinctus, quũ ex Indis triumphauit, cui hedera etiam ſacrata erat,ex qua coronam alii perhibent primũ omnium capiti ſuo impoſuiſſe.Cæſar Auguſtus triũphans,laurum tenuit coronámque capite geſſit ex lauro,quę quanquàm triumphis propriè dicata ſit,gratiſſima tamẽ multis variiſque rationibus domibus ianitrix Cæſarum. Ouidius,

Tu ducibus lætis aderis,quum læta triumphos
Vox canet,& viſent longas capitolia pompas.
Poſtibus auguſtis eadem fidiſſima cuſtos,
Ante fores ſtabis mediamq; tuebere quercum. Alio idem in loco,

Cur tamen appoſita velatur ianua lauro,
Cingit & auguſtas arbor opaca fores?
An quia perpetuos meruit domus iſta triumphos?
An quia Leucadio ſemper amata deo?
Ipſa ne quòd feſta eſt,an quòd facit omnia feſta?
Quam tribuit terris pacis an iſta nota eſt?
Vtque viret laurus ſemper nec fronde caduca
Carpitur,æternum ſic habet ille decus?
Cauſa ſuperpoſitæ ſcripto teſtante coronæ
Seruatos ciues indicat huius ope.

Hæc deniq; vt Cæſarum pontificúmque, ſic poëtarum quoque domos exornabat.& tempora,quibus coronandis apud veteres obſeruatum legimus,cõſueuiſſe Græcos ſingulis luſtris triplex certamen celebrare,muſicũ,gymnicum,equeſtre, quę Nero Claudius Romã primus omniũ inuexit,neronianaq; à nomine ſuo ap

Hh ii pellauit,

pellauit,poſtea & Domitianus eum ſecutus celebrauit. Vt igitur athletarum,ſic communium ſcriptorum & maximè poëtarum victoribus præmia & honores conſtituebantur, deligebanturq́ ex omni numero literatorũ doctiſſimi aliquot, vt eorum iudicio qui carminibus decertaturi præ cęteris laudarētur, coronis & honoribus meritis,inſtar militum inter ſe pugnantiũ illuſtrarentur. Nec id quidem ab re,eadem enim vtriſque propemodum gloria,idem vtriſque pene honos debetur,& his qui geſſerunt,& his qui rerum geſtarũ & literarum et ingenii ſui monumentis,poſteris demãdando,immortalitatē ſint nominis aſſecuti. Oualis corona bellicis etiam ſe rebus inſerit,leniter tamen & ſine cruore, deditione hoſtium è veſtigio ſubſecuta. Huic lenitati maxime cõuenire Veneris victricis frõdem prodiderunt,quòd non Martius,ſed quaſi Venereus quidam triumphus foret. Eam coronam non in curru nec circũ clangentibus tubis,ſed pedes, patritiis in calceis,modulãtibus tibiis quiſq́ geſtabat, ducendo Pæanis cantu põpam. Tibia enim pacis eſt, Veneriſq́ arbuſcula myrtus, quæ vim maximè bellumq́ peroſa eſt. Hac fronde myrtea triũphans de Sabinis Poſthumius libertus in conſulatu,qui primus omnium ouans vrbem ingreſſus eſt,coronatus inceſſit,optabilémq́ arborem fecit. Hæc omnium poſtea ouantium corona fuit, vno excepto M. Craſſo,qui cum bello fugitiuorum cõfecto ouans rediret,ſenatus conſ. facto per gratiam myrtum paruifaciens,lauro coronatus inuectus eſt. Maximus auctor eſt,curru quoque triumphantes myrtea corona vſos. L. Piſo tradit,Papyrium Naſonem qui primus in monte Albano triumphauit de Corſis, myrto coronatum ludos circēſes ſpectare ſolitum, anus maternus Aphricani ſequentis hic fuit. M. Valerius duabus coronis vtebatur,laurea & myrtea,qui & hoc vouerat. Corona muralis eſt quæ donatur ab imperatore ei qui primus murum ſubiit, ínque oppidum hoſtium per vim aſcendit: idcirco, inquit Liuius, præcipuum muralis coronæ decus eius eſſe qui primus murũ aſcendiſſet. T. autē Romilius primus omnium eques hanc accepiſſe coronam dicitur. Hac quoq́ Q. Trebellius,& Sextus Digitius pariter in murũ aſcēdentes,virtutis cauſa ambo à Scipione donati ſunt. Caſtrenſis corona ea eſt qua qui primus hoſtium caſtra pugnando vallo introiſſet donabatur,& cui inſigne erat ex auro vallũ. Corona naualis eſt quę ſolet donari maritima pugna ei qui vi primum in hoſtium nauem armatus tranſilierit. Atqui hãc et muralem & vallarem ex auro fere donari conſueuiſſe longum eſſet & operoſum nimis externa domeſticáque oratione complecti: quis item quamque prius inuenerit, quís ve primus acceperit: innumerę enim ſunt & penè infinitę,ac multiplices de his libri à diuerſis auctoribus conſcripti. In vniuerſum autem de his coronis apud Græcos quidem priuatim ſcripſere Mneſteus atq́ Callimachus medici,& Theophraſtus: ex noſtris autem inſcripſere aliqui libros,flores verò proſecutus eſt nemo quem equidem inueniam. Deorum autem gētiliũ coronas perſtrinxit libro de ipſis edito cõmētator Claudius Saturnius,in quo ita exarauit cauſas & origines, ſpecies & ſolennitates, vt nulla gratia floris,nulla lætitia frondis, nullus ceſpes aut palmes ſit qui non alicuius capiti inueniatur conſecratus. Et hæc de coronis hactenus dicta ſint.

Priuato

Priuatorum honores Cap. VIII.

Alia ſubeunt in præſentiarum bellicæ virtutis inſignia quę imperatores certe ſoli nō vſurpabant, verùm his potius communicabant quibus certaminum labores participarent: non enim ab re Dauid in militem ſuum, Poſuit,inquit, cruorem prælii in baltheo qui erat circa lumbos eius ,& in calciamento quod erat in pedibus eius, niſi quia & in habitu ipſo priuatorum,quædam inſignia virtutum ſunt. Eſt enim baltheus non tantum quo cingimur, ſed etiam à quo arma depēdent, & ſigna legionis ex ſumma internoſci poſſunt. Romanos etiam auxilia externoſq; torquibus aureis donaſſe,ciues non niſi argenteis conſtat,iidemque armillas dedere,quas non haberent externi: donabantur ob virtutem phaleris quoq; & haſtis antiqui. L. enim Siccius Dentatus qui trib. militū fuit, duodeuiginti phaleris & haſtis clx ,eóq; amplius donatus eſt: armorum nanque & imperii ſumma erat haſta,quam ob cauſam viri ea fortes donabantur,& captiui ſub ea vęniebant,ſicq; tempore regum romanorum ipſi reges pro diademate haſtas habebāt,quas Græci σκῆπτρα dixere. Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres haſtas coluere,ob cuius religionis memoriam poſtea ſimulacris haſtæ addebantur. Nec phaleris ſolum & haſtis ob virtutis merita veteres cōſtat eſſe donatos,ſed & bullis. Tarquinio enim Priſco omnium primo filium quum prętextę annis occidiſſet hoſtem, bullā aureā donatam legimus , vnde bullæ vſus poſtea ſucceſſit,adeò vt eorū qui equo meruiſſent inſigne id haberent, quo & nobilium quoq; filii à plebeis ſecernerentur. Erat & exteris gentibus & noſtris hominibus auctoritatis & amplę dignitatis ornatus annulus aureus,cuius fabulæ primordiū aruſpices ex Aſia tradidere,vinculorum potius interpretatione fatali quàm geſtaminis. De Prometheo nanque fabuloſum reor,quòd illi annulum primum & ferreum dederit antiquitas. Midæ autem annulum quo circumacto habētem nemo cerneret,quanquam fieri id quidem poſſit , vt inquit Cicerò , quis non etiam alienum à verò, ac magis abhorrentem quoque dixerit? Fama eſt etiam Pyrrho regi qui bellum aduerſus Romanos geſſit Achatem fuiſſe lapidem, non fabuloſum, ſed precioſiſſimum,in quo quidem rerum diuerſarum,iumētorum, fluminum,nemorum, volucrum,ferarumq; nulla penitus manu artificis,ſed naturæ ſpectarentur imagines,non impreſſis,ſed ingenitis figuris,tam ſparſis támque nexis inuicem notis, vt tot imaginum in tam paruo ſpacio vnaquæque ſuis digno diſcerneretur inſignibus Eſt etiā Polycratis annuli fama vetuſtior,cuius ſardonyx ille in delitiis habitus abiectus in mare capto relatus eſt piſce, ipſo circiter ccxxx anno vrbis noſtrę interfecto. Et quāq; iliacis tēporibus nullos fuiſſe annulos apud Homerū legimus,tū & codicillos epiſtolarū gratia inuſitatos,nodi nō annuli nota colligatos fuiſſe non dubium ſit,apud Carthaginēſes tamen ferunt annulorū ornatum accipi ſolere ꝓ numero expeditionū in quibus militaſſet. Lacedęmonii ferreis vſi ferūtur. Apud Romanos equeſtris ordinis annulus quondā fuit ornatus, equites à plebe ſecernens : nec ſimul cū equeſtri ſenatorioq; ordine cœpit,verùm aliquamdiu pòſt annulos habuiſſe aureos eos manifeſtū eſt: ſiquidem his tātum qui legati ad exteras gentes ituri eſſent,aurei publicè donabantur,quibus quum

intra domos ferreos geſtarent,in publico tantum vterentur:credo quoniam ita exterorũ ornatiſſimi intelligebãtur, neq; aliis vti mos fuit quàm qui ex ea cauſa publica accepiſſent,vulgoq; ſic triũphabant vt cũ corona Hetruſca aurea ſuſtineretur à tergo, annulus tamen in digito ferreus erat. Sic triũphauit C. Marius de Iugurtha. Aureum tertio conſulatu ſumpſiſſe traditur: ſicq; Romæ quidem non fuit aurum niſi admodũ exiguum longo tẽpore: certe à Gallis capta vrbe vt pax emeretur,non plus quàm pondo M. ſoluere potuere. Secundo etiam punico bello,annulorũ perq̃ rarus erat vſus. Nam quũ ad Cãnenſis maximę cladis põpam Hãnibalis iuſſu in veſtibulo curiæ annulos aureos effuſos cõſtet,eorum tãtus aceruus fuit vt metientibus dimidiũ ſuper tres modios,qdã autẽ tres,qdam duos integros Carthaginẽ miſſos aſſerant: q̃q̃ fama tenuit,vt Liuio placet, quæ propior vero eſt , haud plus fuiſſe modio : adiecitq; deinde verbis quo maioris cladis indiciũ eſſet,neminem niſi equitem aut eorum ipſorũ primores id geſſiſſe inſigne. Multi etiam equitũ & qui prætura functi ſint è numero, in ferreo cenſu erãt,annulorũ huiuſmodi aureorum vſum aſpernati,vt Manilius,L. Suffidius, Calphurniuſq; & alii pleriq; fortiſſimi Romanorũ,tãquam ꝓbroſum,muliebre, & nota dignũ id eſſet: vnde adhuc illud Gracchi in Neuiũ celebre memoratur, Cõſiderate,inquit,Quirites ſiniſtram eius:en cuius auctoritatem ſequimini, qui propter mulierũ cupiditatem vt mulier eſt ornatus. Qui primus itaq; annulum inſtituit non ab re læuis manibus atq; latentibus induit, quaſi non ſecurus dexterę fuerit oſtentandę. Craſſus imperator maximus in ſenectute duos habuit annulos cauſam præferens quia pecunia ei immenſa creuiſſet: vtq; ſeueritatis illius priſcæ nonnullis annuli omnino nulli, ſic præcipuis etiam viris quibuſdã laſciuiẽte tunc ætate gẽmati ſculptiq; fuere. Ad id auiditatis ſtudiũ progreſſus eſt Sylla,vt annuli gẽmæ inſculptam eius rei geſtæ circũferret imaginẽ,eaq; continue vteretur. Erat autẽ ſculptura Bocchus,is ſuperioris Mauritaniæ rex erat qui viuũ Iugurtham generũ traderet Syllæ qui manibus ſuſciperet,quod inter Syllam & Mariũ inſanabilis eius diſcordiæ cauſa fuit,quæ ferè rem romanã euertit,quum multi qui inuidia in Marium flagrarent,id fuiſſe opus Syllæ inuulgarent. Pompeii quoq; annulũ gẽmam legimus habuiſſe,enſiferi leonis cęlaturam habentem. Verùm etiam non ornatus tantũ,ſed ſignandi cauſa annulum geſtare moris erat,vnde neq; plures quàm vnum,neq; ſingulis niſi liberis quos ſolos fides decerneret,quę ſculptura aſſeruabatur,habere licebat,ideo geſtãdi huius annuli ius famulis nõ erat. Annulos etiam quidam mortis gratia, in ceranneis,& hyacinthis & ſmaragdis aliiſq; gemmis ſub quibus venena includebantur parauere. Sic Demoſthenes belli dux & ſummus oratorum Græciæ,ſic Pœnorum dux Hannibal,ſic Heliogabalus,vt hauſto quod ſub gẽma annuli habebant veneno,quũ opus eſſet,hoc eſt,ſi quando vis aliqua vrgeret,ilico abſumerẽtur. Aureorũ itaq; annulorũ vſus equites, vt diximus,à plebe ſecernebat,quum eos qui equites non eſſent ferreos habere mos eſſet,nec aliud quicquam pacis tẽpore. Nam in pręliis auro quibuſdã arma decorare mos etiã fuit,pręſertim apud Gallos,de quibus nõ ab re extat adhuc Homericũ illud,Aurea cæſaries ollis atq; aurea veſtis. Virgatis lucẽt ſagulis, tum lactea colla Auro innectũtur. Simili modo

Alexandri

Alexandri quoq; exercitus Argyraſpides nonnullos,ob arma argentea appellatos legimus,ſicut noſtri temporis duces equitéſq; lophos habent & galeas, ac lacernas,auro plurimo argentóque redimitas.

Merita victorum ac triumphantium,cognominibus ſiue prænominibus celebrata, Cap. IX.

SEd præter dictarũ cumulum rerum,cognomina ſiue prænomina etiam his qui meruiſſent ex rebus clariſſime geſtis ad nominis diuturnitatem addebantur, veluti Romulo à ῥώμη, hoc eſt , robore dicto, quẽ Quirinũ veteres cognominauere,tãquàm id cognomẽ Martium quippiam & bellicoſum præ ſe ferret. Veteres enim lãceam Quirinũ vocare ſolitos legimus,eam quoq; in regia poſitam Martem appellare. Lãcea quoq; donari conſueuiſſe illos qui in bellis quàm acriter ſtrenuéq; pugnãtes fortitudinis laudem meruiſſent,proinde effectũ eſſe vt Romulus veluti Martius quidam deus et pugnax,Quirinus diceretur:quanquam nec clari deſint auctores qui id cognomen ex eo ductũ aſſerant,ꝙ ciues quirites appellarentur,qui regi ſuo nomen impoſuere,ſiue ꝙ Cures rex ipſe Romanus vixerit. Camillus dictator recuperata ex hoſtibus patria,ac in vrbem triũpho inuectus,rediens iocis militaribus quos de more incóditos iaciebãt,Romulus ac parẽs patriæ cõditórq; alter vrbis haud vanis laudibus appellatus eſt: nec aliter M.Claudium quinquies coſ. Marciq; filium cognominatum perhibent: quũ enim eſſet exercitatione bellicoſus, manu ac toto corpore potens,et vir ſuapte natura ad dimicandũ ardens,ei ſicuti Poſſidonius inquit,cognomen quod Martium eſt primum ex familia fuiſſe Marcello: atq; vt eodem Poſſidonio auctore Fabiũ clypeũ,ſic hũc à Romanis gladium vocitatum conſtat. Sic M.Manilio quia Gallos primus ab arce depulit,quũ per noctẽ inuaſere capitolium,Capitolino ei cognomen eſt inditum. Aphricani autem militarísne prius fauor, an populares auræ celebrauerint, an ſicuti Fœlicis Syllæ,Magníq; Pompeii patrum memoria cœptũ ab aſſentatione familiari ſit, non ſatis compertum habeo,primus certe hic imperator nomine victæ à ſe gentis, vt inquit Liuius, eſt nobilitatus: quod equidem profiteor apud tantum auctorem me non parum admirari,quum Cn. antè Martius captis Coriolis vrbe Volſcorũ,Coriolanus ob egregia militiæ facinora dictus ſit. Quid Cato ille primus, nónne Cenſorius à ſeueritate cenſoria , quum Priſcus antea vocaretur,poſtea Cato virtutis & ſapientiæ quaſi cognomentum ei eſt additum? ſiue vt Cæſarienſi placet, à catus,quod non,vt aiunt, ſapiẽtem ſed acutum ſonat,vt Helius Sextus & Varro tradunt: ſiue ꝙ quum Plutarcho auctore Romani in quo multarum rerũ vſus & experientia vigeret Catonem nominauere? Fabius item Rutilianus ſimul concordiæ cauſa,ne humillimorũ manu comitia eſſent, omnem forẽſem turbam excretam in quatuor tantũmodo tribus cõiecit, Vrbanáſq; eas appellauit: adeóq; eã rem acceptã gratis animis ferunt,vt Maximi,qđ tot victoriis non poterat,nomen,hac ſibi ordinũ temperatione pararet. Q. quoq; Fabius Cunctatoris ſibi cognominationem aſciuit, ſiue ꝙ ingenio & ſuapte natura remiſſior eſſet, quippe qui armorũ clementia onicula iudicaretur , ſiue ꝙ deinduſtria nouã victoriam ac ſalutarem cunctando, nec cũ hoſte confligendo romanam rempub. reſtituerit. Alter quidam ꝙ paucis poſt patris obitum diebus funebribus

nebribus ludis gladiatorum munus exhibuerit Celerem vocauerũt, celeritatem
ac apparatus maturitatẽ admirati,ſicut Appium Claudiũ victis Vulſinẽſibus au
daciæ cognomento nominatũ.In annalibus etiam ſcriptum eſſe inuenio,L.Sic-
ciũ trib.pleb.plus quàm credi debeat ſtrennuũ bellatorem fuiſſe,nomenq́; ei fa-
ctum ob ingentem fortitudinem,appellatúmq; romanum Achilllem: nec aliter
hac L.Siccius, Q.Cottius propter fortitudinem cognominatus eſt. T.Manlio
ſummo loco nato cognomentum eſt Torquatus , cauſámque cognomẽti fuiſſe
accepimus , Torquis ex auro induuias , quam ex hoſte quem ceciderat detra-
ctam induit,quo ex facto ipſe poſteriq́; eius Torquati ſunt cognominati . Va-
lerius autem Maximus adoleſcens ac tribunus militaris ſua etiam virtute nixus
& opera corui alitis repentè diuina quadam vi aduolantis & aduerſarii oculos
& proſpectum alis & vnguibus prępedientis,quia ducẽ Gallorum vicit interfe-
citq́;,ob hanc cauſam cognomen ſibi Coruini vẽdicaſſe haudquaquam eſt no
bilium ſcriptorũ qui ſecus dixerit.Idem ob victam Meſſanam,nobiliſſimã Sici-
lię vrbem,primùm honoris cauſa Meſſana,deinde paulatim vulgo literam per-
mutante Meſſala nuncupatus.Cornelius Rufus eo decemuiro, bello punico ſe-
cundo,ſuadẽte vt libri Apollinares ex libris Sibyllinis inſtituerẽtur,Sibylla ob
eam rem poſtea vocatus eſt , & vt nos antè diximus corrupto deinde vocabulo
Sylla nominari cœpit: vnde & Sylla dictator poſtea ſequitur,qui Fœlix cogno-
mento vt apud Latinos habitus eſt,ſic apud Græcos ſe inſcripſit L. Cornelium
Syllam venereum,vt in chæronia Plutarchi qui de hoc græcè deſcripſit notum
eſt,et vt de bello Mithridatico trophæa pariter inſcripta reperta ſunt: nec id in-
eptè,Plurimũ enim Veneris,nõ nox,vt inquit Menãder,ſed fortuna ſortitur,cui
cũ clariſſime rebus ipſius geſtis ſeſe ipſe dicauit,exclamãs iuxta Oedipodem So-
phocleũ,Ego meipſum fortunæ filium fero. Iulius Cæſar prænomen imperato-
ris & cognomẽ patris patriæ inter alia permulta nomen ſuũ illuſtrantia decerni
ſibi voluit.Huius ſucceſſor Octauius quoq; Cæſar,ampliore Auguſti cognomi-
ne dictus eſt: vel ꝙ magnos, ſãctos,fœlicesq́;,auguſtos vocãt: vel ꝙ loca religioſa
et in ꝗbus quid auguratò cõſecraretur,auguſta dicerentur,ab auctu,vel ab auiũ
geſtu,guſtúq;,quę idẽ ſunt.Q.Fabius Maximus gallica victoria cognomẽ Allo-
brogis ſibimet ac poſteris peperit: ſic à deuictis hoſtibus bello,Germanici ſibi co
gnomen meruit. Hæc itaq; cognominationem ſiue prænominationẽ aſſumunt
apud noſtros,quemadmodum apud Græcos huiuſcemodi indi ſolebant præno
mina ſiue cognomina: ſic Dionyſio plurima ab rebus quas egit ſunt ab homi-
nibus indita. Nam alii Bacchum à mulieribus quæ bacchantes illum ſequeban
tur dixere,alii à torculari quo vinum exprimitur Lenæum,quidam Bromium,à
tonitu qui in eius ortu contigit . Pingenius inſuper ex eadem appellatur cauſa.
Quinetiam triumphator dicitur,ꝙ primus omnium de Indis, multis cum ſpo-
liis in patriam reuerſus triumpharit. Liberum etiam appellatũ putant, non ob
licentiam linguæ,ſed quia liberat animum à ſeruitio curarum efficiatq́; vegeti-
orem,& audaciorem in omnes conatus reddat: patrẽ proinde,ꝙ de Indis victo-
ria potitus,Thebani ſeſe liberos ipſo viuẽte & quaſi ſub optimi patris tutela ſer
uatos arbitrarentur. A rebus geſtis inſuper alia , ſicuti Sotera & Callineon: à
virtute

virtute,vt Euergetē & Philadelphon. Iam excellentem virtute abſtinentiæ Ariſtidē fuiſſe aſſerūt,tanta vitæ integritate Phorionē vt cognomine ille iuſtus,hic bonus ſit appellatus. A virtutis quoq; præſtantia prudētięq; ac viriū,Iouis filios appellauerunt,vt Aeacū,Minoa,& Sarpedona. Ferociſſimos & immanes & alienos ab omni humanitate tanquam è mari genitos,Neptuni filios dixerūt, Cyclopa,Geriona et Leſtrygonas:à fortunę fœlicitate,vt Eudęmona,ſicut Baſſum ſecundum vocatum legimus:ab exitio verò vrbium,ſiue peritia diſciplinàq; obſidionis faciendę,machinarúmq; ſolertia,& ad expugnanda oppida inuentione, Poliorcetes cognomentum fuit Demetrio Antigoni filio,duci illius temporis inclyto. Nonnullos adhuc è naſcendi ſorte nuncupamus, vt Proculos qui foris procul abſentibus parentibus nati ſunt,Poſthumium qui patre mortuo, Vopiſcum quum ex gemellis ſuperſtitem alteri eſſe contigerit,Cęſarem quum enecta parente exciſo vtero gignitur,ſic Scipio Aphricanus prior natus,primúſq; Romanorum ob cæſum matris vterum Cæſar dictus eſt,Seruium qui mortua matre in vtero ſeruetur. Nonnullos corporeum etiam prænomen ſiue cognomen habuiſſe legimus. Horatius enim Cocles quum alterū oculum antea bello amiſiſſet, cognomētum admiſit quaſi luſci et vno lumine tantum cernentis. Luſcos enim et vnoculos coclites dixerūt veteres,ſicq; Cyclopas coclites legimus dictos, ꝙ oculum vnum habuiſſe memorantur. Quidam tamen id ex ſimitate naſi tractum autumant,qui ſub ipſa fronte ita depreſſus demiſſúſq; erat vt nullum fere inter oculos diſcrimen extaret,ipſáq; ſupercilia commixta inuicem confuſáque forent: iccirco volētibus eū multis Cyclopem nominare,delapſa loquendi conſuetudo obtinuit vt iam cocles à plurimis appellaretur. M. quoq; Tul. in extrema naſi parte eminens quoddam in figuram ciceris habuit,à quo Ciceronis cognomētum ſibi inditum eſt. Q. etiam Fabius Cūctator à verruca in labiis verrucoſus, & Cneus ob inſigne nęui appellatus. M. Curius & Cn. Papyrius Carbo quia cum dentibus eos naſci contigit, ob id Dentati cognominati ſunt. Neoptolemus à capillorum qualitate Pyrrhus,à quo & pyratica primum ars perhibetur inuenta. Aſcanius à prima barbæ lanugine,quę ei tēpore victoriæ naſcebatur,Iulius. Artaxerxes à dextra manu illius læua lōgiore,Longimanus. Ancum prænomen Varro ex Sabinis tranſlatum putat. Valerius Ancias ſcribit ꝙ cubitum vitioſum habuerit,quod gręcè ἀγκών vocant. Papyrius è præcipua pedum pernicitate Curſor. Quorum verò in naſcendo non caput ſed pedes primi extiterant, qui partus difficilimus & ęgerrimus habetur, Agrippæ appellati, vocabulo ab ęgritudine & pedibus cōficto. A cognatione alios dictos legimus, vt Manlios,& Cornelios,& Pompeios,quos quia auctor ex Hiſpania Pompeius boum pompam duxerat alii cognominatos perhibent. Sic apud Gręcos Heraclides,& Pelopidas à morū imitatione & quadā quaſi ſimilitudine aliis plurima contigerunt, viuentium gloriam prorogantia: quum alii fulmina, vt, geminos duo fulmina belli Scipiadas,cladem libyæ: alii victrices aquilas & accipitres inuictos,alii & diuos deóq; genitos, vt Alexander ille Macedo,& præter eum ducem pleriq; alii cognominari ſe ingenti cum voluptate voluerint.

Ex rebus ſtrenue geſtis maiorum præmia Cap X.

ET quoniam eò impendi labor ac periculũ perſæpe ſolet vnde emolu
mentum atq; honos ſperetur, nec diſcriminis quippiã ſint aggreſſuri
homines ſi magnis conatibus magna præmia haud ꝓponantur, fu-
erunt prẹter hẹc quæ modo diximus alia ob ſtrenue geſta fortiſſimis
ducibus, auxiliariis, & legionibus, tũ ex ſenatuſconſulto, tum ex maiorũ libera-
litate conceſſa, quæ plurima quidẽ & varia prodũtur. Decreuerũt enim ad præ-
mia ſuperiori Aphricano paribus ornamẽtis exoluẽdas ſtatuas plurimas, & tri
umphali etiam habitu viſendas, in pluribus & celeberrimis vrbis partibus, in
comitio, in roſtris, in curia, in capitolio ponere decreuerunt, continuum per om
nes vitæ annos conſulatum perpetuamq; dictaturam tribuere: decreuerunt vt
imago eius triumphali ornatu è templo Iouis optimi maximi exiret, & quẹ ſibi
neq; plebiſcito dari, neq; ſenatuſcõſulto illius magnitudo animi ac ſpectata mo
deſtia paſſa eſt, poſt obitum recuſare non potuit. Liberalis etiam po. ro. magni-
tudine munerũ, ꝙ Attalo regi Aſiam dono dedit: ſed Attalus teſtamenti æqui-
tate accepti muneris haud immemor, qui eandem Aſiam moriens po. ro. lega-
uit. Eumenes Attali regis frater, & qui auxilio aduerſus Antiochũ Macedonem
fuit, omnibus Aſiæ ciuitatibus quas Antiochus bello amiſerat à ſenatu donatus
eſt. Pompeius Deiotaro Galatiæ regi Armeniã minorẽ contulit, ꝙ ſocius bel-
lo Mithridatico fuerit. Numidarum item rex Maſſiniſſa in amicitiam receptus
à P. Scipione Aphricano, multa & præclara rei militaris facinora quũ feciſſet,
ob quæ victis Carthaginenſibus & capto Syphace cuius in Aphrica magnum
atq; latũ imperiũ, magnã gloriã noſtris hominibus peperit, po. ro. quaſcũq; vrbes
& agros quos manu ceperat ſibi dono dedit. M. Curius quũ Italia Pyrrhum rè-
gem exegiſſet, decretis à ſenatu ſeptenis iugeribus agri populo, ſibi autem quin-
quaginta, popularis aſſignationis modum nõ exceſſit, parum idoneum reipub.
ciuem exiſtimans qui eo quod reliquis tribueretur contentus non eſſet. P. Cor-
nelii quoq; Scipionis conſulis decretum de agris militum eius fuit, vt quot quiſ-
que eorũ annos in Hiſpania aut Aphrica militaſſet, in ſingulos annos bina iu
geri acciperet. Scipionem iẽ poſteriorẽ dona militaria his qui ſtrenuã operam
ediderant diuidentem, T. Labienus vt forti equiti aureas armillas tribueret ad-
monuit, eoq; ſe negante id facturum ne caſtrenſis honos in eo qui paulo antè
ſeruiuiſſet violaretur, ipſi ex præda gallica aurũ equiti largitus eſt: nec tacite id
Scipio tulit, nanq; equiti, Habebis, inquit, donum viri diuitis: quod vbi ille acce
pit, proiecto ante pedes Labieni auro, vultũ demiſit. Idem vt audiuit Scipionem
dicentem, Imperator te argenteis armis donat, alacer gaudẽſq; abiit. C. etiam
Marii præcipuus non ſolum, cæterum præpotens gratæ mẽtis fuit affectus: du-
as enim Camertium cohortes mira virtute vim Cymbrorum ſuſtinentes in ipſa
acie aduerſus cõditionẽ fœderis præter omnes leges ciuitate donauit: quod qui-
dem factum quum à nonnullis accuſaretur, aiebat verba legum propter armo-
rum ſtrepitum exaudire nequiuiſſe. Inſuper quum C. Lucius ſororis filius atque
præfectus in eius ſecundo conſulatu militi cuidam præſtanti forma Trebonio
nomine ſub ſe militanti vim afferret, & ab adoleſcente occiſus eſſet, multis Tre-
bonium

bonium accuſantibus ac nullis patrocinantibus, Trebonius à ſe illum occiſum
qui in magiſtratu eſſet non negauit, ſed hanc necis cauſam dixit atq; probauit,
ꝙ Lucio ſe ſolicitãti obſtitiſſet, & quamuis multa darentur, ſuum tamen cor-
pus nunquam proſtituere voluiſſet: itaq; Marius quæ pro præclaris militiæ faci
noribus corona dari cõſueuerat ferri ad ſe iuſſit Trebonióq; impoſuit. Bãdius
quum aliquando Marcellum ſalutaſſet, quis nam ſit homo Marcellus rogat, q̃uis
illũ probe norat antea: eo autem reſpondente, L. Bandius, quaſi lętatus magno-
pere admiratúsq; Marcellus, Tu ille Bãdius es, inquit, cuius maxima inter Can
narum bellatores fama eſt ꝙ P. Aemilium cõſulem ſolus ne deſerueris, in quem
cum denſiſſima coniicerentur miſſilia ea corpore ſubiiciens excepiſti? aſſentien
te Bandio & vulnera quædam oſtentante, Talia, inquit, quum in nos amicitiæ
ſigna proferres, ad nos cur non cõfeſtim ibas? an nos ad retribuẽda amicorum
virtutis præmia quibus & penes hoſtes tantus habetur honos iniquos cẽſuiſti?
Hæc benigne locutus comprehẽſum dextra iuuenem eximio ad pugnam equo
& quingẽtis argẽti drachmis donat. Hannibal militibus ſuis quoq; Inſubrium
agro in concionẽ vocatis, ampliſſima & certiſſima pręmia pronunciat. Agrum
enim ſeſe daturũ in Italia, Aphrica, Hiſpania, et vbi quiſq; velit immunẽ ipſi qui
accepiſſet liberiſq;: qui pecuniam q̃ agrũ maluiſſet, eius ſe voto ſatiſfacturũ: qui
Carthaginenſes ciues fieri vellent, poteſtatem facturũ: qui domos redire mallent,
daturum ſe operam ne cuius ſuorũ populariũ immutatam ſecum fortunam eſſe
vellent. Seruis quoq; dominos proſecutis libertatẽ proponit, bináq; pro his man
cipia dominis ſe redditurum, eaq; vt ſcirent rata fore, agnum lęua manu, dextra
ſilicẽ retinens, ſi falleret, Iouẽ cęteroſq; precatus deos ita ſe mactarent, quẽadmo-
dum ipſe agnũ mactaſſet, et ſecũdũ precationẽ pecudis caput eliſit. Et ne ſua de-
eſſent præmia claris geſtorũ titulis, eminentibus Cæſar grauioribus præliis, ſin-
gulis legionibus quæſtores præficiebat qui fortiter agentes agnoſcerent, & re-
muneratione dignos afficerent. Diuitias idem ac pecunias non voluptatis aut
ſuarum gratia delitiarum ex bellis cumulaſſe, ſed cõmunia potius virorum for
tium pręmia apud ſe conſeruata iacere voluit ſeq; maxima ex parte locupletari
putans quoties illa benemeritis viris militibúſq; impartiſſet. Aurum nanque &
argentum cæteráſq; diuitias ex hoſtibus partas, quãta horum aderat copia ma
gno in numero Romam mittebat, ædilibúſq; ad ſpectacula tribuens, prętoribus
quoq; atq; cõſulibus eorúmq; donans vxoribus multos ſibi allexit, alióſq; omni
ſpe doniſq; dimiſit. Illud inter cuncta nec ſilentio prætereũdum, ꝙ ærarium po.
ro. quod tot reges victi, tot Aſiæ populi, tot nationes, tot bella, tot triũphi com
pleuerant, & tot annis intactum mãſerat, primo introitu in ciuili bello ſuo, vno
die ſolus exhauſit, intérq; alia vt ſcriptũ eſt protulit ex eo laterum aureorũ xxxvi.
milia, & innumera pondo, trium milium, ſiue vt alibi, quatuor milium centum
triginta & quinque, argenti verò nõgentorum propè milium. Nec aliam ob
rem, vt diximus, quàm cupiditate largiendi: nam vt alter ait, Nemo liberalius
victoria vſus eſt: nihil enim ſibi retinuit niſi diſpẽſandi libertatem. Inde magni-
fica & probãda omnibus Titi vox, & exhortatio illa Hieroſolymarum obſidi-
one, Me pudeat, inquit, niſi eum qui prius murum aſcenderat remuneratione

inuidendum

inuidēdum fecero,vt ſi quidem vixerit ſimilibus præſit.Nec pollicitis minor iuentus,qui in cōcione,ea deuicta dixit illis,qui maiore vi decertaſſent, & præclaris facinorū titulis naturam ſuam rebus bene ac fortiter geſtis nobiliorem reddidiſſent, præmia & honores redditurum, nec eorum vllum qui plus alio laboraſſet iuſta neceſſitudine cariturum.Confeſtim itaque iuſſit eos quorum partes erant, indicare quoſnā ſcirent omnes fortiter geſſiſſe, & nominibus ſuis quoſq; interpellans præſentes collaudabat, quaſi qui domeſticis rectè geſtis,ſatis ſuperq; lætarentur,& coronas eis aureas imponebat, & torques longaſq; haſtas & ſigna ex argento facta donabat,& vniuſcuiuſq; ordinem mutabat in melius:quin etiam ex manubiis aurum & argētum, veſtes item aliámque prędam ſumma quadam liberalitate diſtribuens.

Superſtitum non ſolum ſed defunctorum ducum memoriæ celebres tituli,et de columnis,obeliſcis, pyramidibus,arcubus,ſtatuis,clypeis,tabulis, cantariſque ad id exædificatis, Cap. XI.

NVnc memoriæ nedum ſuperſtitum ſed defunctorum ducum prorogatæ celebres titulos referamus,ac primum Iouis, qui vt cæteris deitatis nomine,ita & rebus geſtis multorū opinione ſuperior fuit. Etenim,vt Euemerus qui res geſtas eius & cæterorum qui dii putantur colligens,hiſtoriamq; contexens ex titulis & inſcriptionibus ſacris quæ in antiquiſſimis templis habebantur auctor eſt,in phano Iouis triſilii auream columnam eſſe poſitam ab ipſo Ioue conſtat, in qua titulo monſtrante ſua geſta perſcripſit,vt monumentū eſſet poſteris rerum ſuarum.Seſooſis finem expeditionis in Thracia ſtatuens,multis in locis ab ſe deuictis colūnas erexit, in queis Aegyptiis quas ſacras dicunt literis ſcriptum extat, Hanc prouinciam armis ſubegit rex regum,princeps principum Seſooſis. Quid Alexander ille Macedo? nónne in Sogdianorum finibus Alexandriam condidit ad cōteſtandos itineris ſui terminos?quo in loco ab Hercule primū,à Libero deinde patre, Cyro item & Semyramide atq; ab ipſo Alexādro deniq; aræ ſunt conſtitutæ,quòd proximum gloriæ omnium duxerint illò vſque promouiſſe itineris ſui metas, ab illa parte terrarū fluuio fines ſecante,quem Bactri ſoli Iaxatem vocant,Scythæ Filin nominant,hunc eundē eſſe Tanaim exercitus Alexandri magni crediderunt: verum vbi Demodamas Seleuci & Antiochi regū dux, ſatis idoneus verò auctor tranſgreſſus amnem iſtum titulos omnes ſupergreſſus,alium eſſe q̄ Tanaim deprehēdit,ob cuius gloriæ inſigne dedit nomini ſuo vt altaria ibi ſtrueret Apollini Dindimo,hoc eſt,Colliminio,q; limes Perſicus vna cum Scythis iūgeretur. Idem Alexander triūphorum ſuorū auſpiciis condidit in ægyptii maris littore vrbē aliam ſui nominis,quam metatus eſt Denochares ſiue Dimocrates,architectus memorabili ingenio,xv milia paſſuū laxitate cōplexus,ad effigiem Macedonicæ chlamydis,hoc eſt,orbe gyrato,lacunoſo dextra lęuaq;,anguloſo ꝓcurſu,iam tū tamen quinta ſitus parte regi dicata.In diuerſis inſuper Aſiæ regionibus xii inuenitur cōdidiſſe muros eorū, inſigniēs græcorū quibuſdam elemētorū characteribus,vti legeretur in eis, Alexander rex filius Iouis fecit. Idem Herculis & Liberi patris laboribus ſuperatis præcepit ei quem Perſidi præfecerat,vt pilas ſolidas auri pedum vicenûm quinûm erigeret,& in his facta eius ſcriberet

ponerétq;

poneretq; in vltima India vltra Liberi patris & Herculis trophęa: vnde ad præceptorē ſuū Ariſtotelē ſcribēs, Et ego, inquit, mea quinq; aurea trophęa prioribus altiora denis pedibus ſtatui, atq; imperaui, quæ miraculo ſint futura, chariſſime præceptor, poſteris, ſcilicet nō parua admiratione nouū perpetuúmq; virtutibus monumentum, non inuidendū mortalibus perpetuæ de nobis opinionis & animi induſtriæ. Huius regis gloriam emulati ſunt Romani, ſed non diuitias adæquarunt: ſtatuerūt enim columnas & ipſi quę rerum geſtarum referrent memoriam, ſed æreas atque marmoreas. Auguſtus nanq; victor totius Aegypti quam Cæſar pro parte ſuperauerat, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra, quibus conflatis quatuor fecit columnas, quæ poſtea à Domitiano in capitolio ſunt col locatæ: nā roſtratas Iulius poſuit victis Pœnis nauali certamine, è quibus vnam in roſtris, alteram ante curiam poſitam conſtat. Fuerunt & marmoreæ colūnę, quibus apud maiores, nobiles aut ſub montibus, aut in mōtibus ſepeliebantur: vnde natum eſt vt ſupra cadauera aut pyramides fierēt, moles ab imo latiſſimę, in ſummitates acutiſſimas deſinentes, ſic dictę, quòd ad ignis ſpeciem in conum tenuarētur, aut ingentes collocarentur columnæ. Verum quanquā de pyramidum mole ac forma ſcripſerint Herodotus & Homerus Duriſianus, Ariſtagoras, Dionyſius, Artemidorus, Alexander, Polyhiſtor, Buthoriades, Antiſthenes, Demetrius, inter omnes eos tamen non conſtat à quibus cœptæ ſint auctoribus. Erigendarum autem dicandarúmque pyramidum cauſa in Aegypto, regum pecunię ocioſa & ſtulta oſtentatio à pleriſque traditur, ne pecuniā ſucceſſoribus aut emulis inſidiantibus præberēt, aut ne plebs ocioſa langueret. Colūnarum verò vſus in Romanis cœpit à Cornelio Menio qui priſcos deuicerat, anno vrbis cōditę cccccxvi. Erat & in foro Traiani columna ſub qua oſſa eius poſita in vrnam aureā collocata fuiſſe conſtat, permanentq; duæ adhuc Romæ Hadriani & M. Antonii ſuis nominibus celebres. Harum autē ratio eſt, quibus dicatę fuerint attolli ſuper cæteros mortales, quēadmodum in vrbe Roma inter diuerſas moles obeliſcos videmus plures, alioſq; iacentes, alios erectos, quos imperatores maximi bello domitis gētibus & proſperitatibus clariſſimarū rerum geſtarum elati diis ſuperis in religione dicarunt. Sic Seſooſis Aegypti rex obeliſcos ex lapide puro duos erexit, vtrūq; altū cubitis centumuiginti, in quibus tum imperii magnitudinem, tū quas ſubegit nationes deſcripſit. Sic apud Hyberos pugnacē gētem tot obeliſcos erigere circa cuiuſq; ſepulchrū moris erat quot homines ex numero hoſtiū ille necaſſet. Erāt & Triūphales arcus, ſuntq; adhuc Romæ ſuo loco, imprimis imper. Cæſaris, L. Septimii, & imper. Cæſ. M. Aurelii, Antonini Pii, rerum ſuarum inſigni marmore & claro artificio, vt impreſſa docet inſcriptio. Et arcus etiam triumpho inſignis Conſtantini, quem inciſæ literæ liberatorem vrbis, fundatorē quietis indicāt. Eſt & nobilis atq; triūphalis Hieruſalem, hunc titulū habens, Diuo Veſpaſiano & Diuo Tito filio. S.P.Q.R. Pauca reliquorū deinde veſtigia ſupſunt, quanq̄ trecētos et viginti triūphos ab vrbe cond. ad hęc ipſa quę modo diximus tēpora numerent. Nec etiā dubium eſt ob virtutis miraculū quin maiores noſtri reges ipſos vita functos iactare ſūmis laudibus ac nouis et exquiſitis honoribus cœperint, ſiue vt fieri ſolet in adulationē eorum,

ſiue ob beneficia quibus erāt humanitate compoſiti, ipſi reges deinde cum chariſſimi fuiſſent his quorum vitam compoſuerant multiſq; honoribus referſerāt, non paruum deniq; ſui deſiderium de medio ſublati reliquerunt: ſicq; homines ætatis illius ſiue Samii,ſiue Corinthii,ſiue Aſſyrii,ſiue Aegyptii,ſiue alterius gētis fuerint,ſimulachra finxerunt & ſtatuas, vt haberēt quo aliquam voluptatem ex imaginum talium proſpectione reciperent, progreſſique lōgius per amorem memoriam cœperūt colere defunctorum vt & gratiam referre benemeritis viderētur,et ſucceſſores eorū allicere ad bene imperandi cupiditatē: quod orator eximius in Natura deorum monet dicēs, Suſcepit autem vita hominis cōſuetudóque communis vt beneficiis excellentes viros in cælū fama ac voluptate tollerēt. Hinc Hercules, hinc Caſtor, hinc Pollux, hinc Aeſculapius,hinc Liber, & alio loco,atq; alio, & in pleriſq; ciuitatibus intelligi poteſt, acuendæ virtutis gratia: aut quo libentius reipublicæ gratia periculum adiret optimusquiſque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Hac ratione Mauri proprios reges,Romani ſuos Cęſares,& qui viri fortitudine inſignes erāt conſecrauere. Inde per gentes & prouincias ſingulas varia deorum religio mutatur,dum non vnus ab omnibus deus colitur,ſed propria cuiq; maiorū ſuorum cultura ſeruatur. Hoc ita eſſe Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit,metu ſuæ poteſtatis proditū ſibi à diis, hominibus, à ſacerdote ſecretum,quòd maiorum & regū memoria ſeruata ſit: inde paulatim cultu in metum verſo, ſuperſtitionem mortiferam irrepſiſſe, verúmque eſſe poëticum illud, Primos in vrbe deos fecit timor. Quo autem tempore huiuſmodi diuini honores mortalibus eſſe cœperint,non eſt obſcurum,præſertim quum nulli reges ante Saturnum vel Vranum fuerint,& Iouis temporibus ab initio templa conſtituta eſſent,& noui deorum cultus inuenti. Sic hominum effigies quum nō ſolerent, exprimi cœpere,nec niſi ab aliqua inſigni eorū qui diuturnitatem nominis meruiſſent: primoq; ſacrorum certaminum victoriæ,maximeq; Olympiæ,vbi omnes quicūq; victores fuiſſent ſimulacra effingi ſolere moris erat, eorum qui ter huiuſmodi in certamine ſuperiores euaſiſſent, ex vniuerſo corpore lineamentis ad ipſorum ſimilitudinem expreſſis. Primus tamen hic ſtatuarum honos,vt videre videor,Græcis debetur, nulliſque apud eos reor plures dicatas q̄ Demetrio Phanoſtrati filio Phalereo,qui quum apud Athenienſes cōcionaretur vrbi pręfuit annis decem,æreiſq; ſtatuis honoratus eſt trecentis ſexaginta,quarum plures equeſtres erant, & in curribus ſeu bigis ſtabant ſummóque ſtudio ferme intra quadringentos dies conſumatę erant. Iam quum apud Athenienſes clariſſimus eſſet,ſic quoq; ipſe ab ea quę cuncta conſumit inuidia tentatus, quippe inſidias paſſus à quibuſdam,mortis ſententiam abſens excepit,non tamen eius corpore potiti ſunt,verùm ipſius deiiciētes imagines, ærugine de induſtria fœdatas, alias quidem vendiderunt,alias ſubmerſerunt, alias in fruſta conciderūt,vna autem in acie ſeruata: atque hoc intuliſſe Athenienſes huic Demetrio, iubente rege proditum eſt. Apud Romanos etiam & pedeſtres et equeſtres ſtatuas proculdubio aliquādiu in ſumma veneratione & auctoritate habitas conſtat,equeſtrium tamen origo perquàm vetus eſt,& cum fœminis etiam honore communicato,

to,exemplo Clodiæ cuius ſtatua equeſtris erat, ceu parum eſſet toga eam cingi, quum nec Lucretiæ,nec Bruto qui expulerant reges, propter quos Clodia inter obſides fuerat decerneretur: & quanquam Catonis in cenſura vociferationes eſſent,mulieribus romanis in prouincijs ſtatuas poni,non tamen potuit inhibere quominus Romæ quoque ponerentur,ſicuti Corneliæ Gracchorum matri ,quæ fuit Aphricani prioris filia . Togatæ antiquitus ſtatuæ dicabantur , deinde nudæ,haſtam tenentes: græca enim res erat,ſtatuas nudas dicare, nihilq; in eis condere: ecõtrario verò romana,togas & militares thoracas ſuperaddere.Cæſar quidem dictator loricatam ſibi in foro dicari paſſus eſt ſtatuã.Fuit Marci Tremelii equeſtris toga,qui Samnites bis deuicerat,captaq; Anania populũ ſtipendio liberauerat.Fuit etiam Scipionis qui bellum in Aſia geſſit,Antiochũmque deuicit non ſolum cum chlamyde ſed etiam cum crepidis in capitolio ſita. Dicabantur quibuſdam argenteæ,quibuſdam aureæ . Pompeius nanq; in triũpho Pharnacis qui primus regnum tenuit in Ponto argẽteam trãſtulit. Mithridates item currus aureos & argenteos,quanquã nec deſint qui argenti vſum primum Diuo Auguſto dicatum in ſtatuis falſò arbitrentur.Aurea autem ſtatua, ac omnium prima nulla inanitate,in templo Anetidis,numine gentibus illis ſacratiſſima poſita eſt. Antonii deinde Parthicis rebus direpta ſtatua quoq; regis Aſſarii quã non adoraſſe capitale erat,ex auro fuit ſexagintarũmq; cubitorum proceritate. Domitianus etiam apud noſtros quum de Dacis Germaniſq; triumphaſſet,tantæ fuit inſolentiæ atque ſuperbiæ vt aureas atq; argenteas ſtatuas ſibi in capitolio poni iuſſerit.Ex ære etiam primam Romæ ſtatuam cõflatam, & Cæreri primùm dicatam ex Spurii Caſſii peculio quem regnum appetentem pater eius occiderat inuenio.Statua quoque Horatii qui & Cocles cognominatus eſt ęnea fuit,& in æde Vulcani poſita eſt,quę detrimentũ corporis acceptum (claudus enim teſte Plutarcho poſtea fuit)quod armatus in Tyberim deſiliens tyrrheno telo ſautius ille admiſerat oſtendit,Liuius licet obſtet, multiſq; ſuperincidentibus telis incolumẽ ad ſuos tranſnatauiſſe afferat.Cæſar dictator nõ ſolum ſibi in foro dicari ſtatuas paſſus eſt, ſed diſiectas Pompeii ſtatuas repoſuit. Ex hoc etiam Auguſti Cęſaris morem probandum cẽſeo,quòd illuſtrandis ducibus antiquis qui romanũ imperium auxiſſent exactiſſimam diligentiam impendit,opera cuiuis reintegrans ac titulos,dedicatis omnium ſtatuis triumphali habitu in porticibus ſui fori:factum placet,nec minus ratio: ſiquidem edicto præfatus eſt,eo ſe propoſito id agere,vt eſſent quorum ad exẽpla & ipſius & ſuperioris temporis clarorum virorum formarentur mores,ad quorumque veluti præſentem regulam inſtitutos principes ſuos po. ro. exigeret: ſapienter vtique. Nam quum aliquando ſtatuæ fuiſſent inſignia virtutum & his ponerentur qui ingenio & doctrina præſtarent, quique magna geſſiſſent, aut mortem pro republica obiiſſent,quales decretas legatis à rege Veientium interfectis legimus, nullum mortuo , Ciceronis ſententia , ab homine mortali vel carius vel diuturnius præmium vel gratia maior vlla pręſtari poteſt quàm ſtatuæ vel ſepulchri.Harum rerum geſtarum & gloriæ memoriã quamplurimi ex his quos diximus bellorum duces æternitati commendari poſſe exiſtimantes ardenter affectarunt,

tanquam plus præmii de vrnis & figmẽtis huiuſmodi ſenſu carentibus adeptu-ri,quàm ex conſcientia honeſte recteq́ factorũ. Quòd autem ſit pulchrum veluti exigua hęc & minima ſpernere ad aſcenſum veræ gloriæ tendentẽ,Cato Cenſorinus monſtrauit, qui interrogatus quã ob rem inter multos præclaros ſtatuam non haberet,Malo,inquit,ambigere bonos quã ob rem id non meruerim, q̃ quod eſt grauius cur impetrauerim muſſitare. Militari etiam gloriæ clypei ſe ingerunt,quos in ſacro vel in publico priuatim dicari inſtituti veteris fuiſſe cõperio. Primus qui hoc egerit, Appius Claudius fertur: is dico q cũ Seruilio coſ. fuit, anno vrbis cclxx. Poſuit enim in Bellonæ æde maiores ſuos,voluitq́ in ſublimi videri, & clariſſime geſtorũ titulos legi. M. Aemilius in conſulatu collega Q. Luctatii poſt eũ nõ in baſilica modo Aemilia,verùm & domi ſuæ poſuit, placuitq́ plenã virtutis imaginẽ reddi clypeo cuiuſq́ qui fuerit illo vſus. Hos Pœni ex auro factitauere: ſicq́ clypeos & imagines ſecũ in caſtris vexere. Eiuſmodi quoque ſcutis apud Troiam pugnatũ eſt,expreſſis quoq́ imaginibus: & clypeus ſupra fores capitolinæ ædis vſq́ ad incendium primũ fuit, tãtaq́ maiorum quidem noſtrorum auctoritas in ea re annotatur, vt L. Manilio Fuluio coſ. anno vrbis dlxxv M. Aufidius tutelæ capitolii redẽptor,docuerit patres argenteos eſſe clypeos qui pro æreis per aliquot iam luſtra aſſignabantur. Tabulis ſimiliter pictis ſunt qui rerum ſuarũ memoriam excoluerunt,vt L. Aemilius Paulus, Luciusq́ Scipio,ac Meſſala princeps. Horum enim primus de Liguribus triumphans geſtorum ordinem in tabula pictum publicè reliquit, ſecundus tabulam victorię ſuæ aſiaticæ in capitolio poſuit, tertiam tabulam pictã prælii quo Carthaginenſes & Gerionem in Sicilia vicerat in latere curiæ hoſtiliæ affixit,anno ab vrbe cond. dccccxl. Arator autẽ ille Arpinas & manipularis imp. C. Marius non clypeis pendẽtibus,non pictis tabulis,non toreumate ſignóve, non ſtatuis, marmore,aut ære,nõ obeliſco,non triumphali arcu,non pyramide,non columna,non pila aurea ædificióve quopiam tantum,ſed cantharo res ſuas clariſſime geſtas illuſtrauit. Poſt Iugurthinum enim & cymbricum theutonicúmq́ triumphum, cantharis potaſſe Liberi patris exemplo traditur, quo inter bibendũ indice illius victoriæ ex Aſia ductæ ſuam compararet ac ſimillimam redderet.

Ludorum celebrationes, Cap. XII.

POſt hæc inſuper ludorum celebrationes,ſiquidem ad natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes, vel vota ducum perſoluenda ingenti confluentis multitudinis copia ſunt conſtitutæ:& primitus quidẽ venationes quę vocãtur munera Saturno deo ſunt attributæ, ſiue q̀ ad expeditiones ituri, debeant pugnas & coẽuntes inter ſe acies ſpectare,ne in bello armatos hoſtes,vel vulnera, vel ſanguinem perhorreſcant, ſiue vt nonnulli perhibent,hãc apud veteres deuotionem factam,vt contra hoſtes ciuium ſanguine primũ tali deo litaretur. Peſcenius enim Feſtus in libris hiſtoriarum refert Carthaginẽſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, & cum victi eſſent ab Agathocle Siculorum rege iratum ſibi deum putauiſſe,itaque vt diligentius piaculum ſoluerent,ducentos nobilium filios immolaſſe,tantum religio potuit ſuadere malorum,vt tãtam ciuitatis partem occiderent,quantã for-

taſſe nec Agathocles victor occiderat. Idem in Latio quoq; eodem genere ſacrificii cultus eſt, non quidem vt homo ad aram immolaretur, ſed vt in Tyberim de ponte Miluio mitteretur. Verùm id genus ſacrificii ab Hercule fuit poſtea cum Geryonis pecore ex Hiſpania per Italiam reuertente ſublatum, perſuaſiq; illorum populis vt fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent, ritu tamen permanente, vt pro veris hominibus imagines iacerentur è ſcirpo, vt Ouidius in faſtis docet, Donec in hæc venit Tyrinthius arua, quotannis Triſtia Leucadio ſacra parata deo. Illum ſtramineos in aquam miſiſſe quirites Herculis exemplo corpora falſa iace. Hæc ſacra veſtales etiam virgines feciſſe his verbis idẽ poëta meminit, Tum quoq; priſcorum virgo ſimulacra virorum Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet. Ex his cauſis quæ de origine huius feſti relatæ ſunt apparet, Saturnalia vetuſtiora eſſe vrbe romana, adeò vt ante Romã in Græcia hoc ſolẽne cœpiſſet. L. Accius in annalibus ſuis refert his verſibus, Maxima pars Graiûm Saturno & maxime Athenæ Conficiunt ſacra quæ cronia eſſe iterantur ab illis. Qúmque diem celebrãt per agros vrbesq; fere omnes Exercent epulis læti famulóſque procurãt Quiſq; ſuos. Noſtríſq; itidem etiã mos traditus illinc eſt, vt cũ dominis famuli epulentur. Ibidem eodẽ quoq; tempore quum diu etiam humanis capitibus Ditem placare ſe crederent, eundem ferunt Herculem ſimili modo redeuntem per Italiam gẽtibus ſuaſiſſe vt ſacrificia mutarent, inferentes Diti nõ hominum capita ſed oſcilla ad viuã effigiem arte ſimulata. Inuenio poſtea quum ludi per vrbem in cõpitis agitabantur, reſtitui ſcilicet à Tarquinio Superbo laribus ac Maniæ ex reſponſo Apollinis, quo præceptum eſt vt capitibus pro capitibus ſupplicaretur, idq; quàmdiu obſeruatũ vt pro familiarium ſoſpitate pueri mactarentur Maniæ deę matri larium, ideſt, deorum inferorum: quod ſacrificii genus Iunius Brutus coſ. pulſo Tarquinio aliter conſtituit celebrandum. Nam capitibus allii & papaueris ſacrificari iuſſit vt reſponſo Apollinis ſatiſfieret de numero capitum, remoto ſcilicet ſcelere infauſtæ ſacrificationis, factúmque eſt vt pilæ & effigies viriles & muliebres ex lana cõpitalibus ſuſpẽderentur, tótque his pilæ quot capita ſeruorum, tot effigies quot eſſent liberi ponerentur, quæ denique effigies Maniæ ſuſpenſæ pro ſingulorũ foribus periculum ſi quod imminere familiis expiarent, ac dea viuis parceret his pilis & ſimulacris contenta. Ludos autem ipſos ex viis cõpitorum in quibus agitabantur compitalia appellitauerunt. Deinde quoniam fuiſſe Pani lyceo rem diuinam, & cum hac Lupercalia feſta quõdam celebrata primum fuiſſe apud vetuſtatis aſſertores cõſtat, de his nobis tertio loco diſſerendum videtur. Ea itaque ſacrorum genera vt elegantiſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus viſum eſt, ab his qui ex Arcadia cum Euandro in eum locum qui nunc romanæ vrbis eſt profecti ſunt, ad noſtros primum delata fuiſſe ferũt, ac ritu ſuo celebrata. Ouidius in faſtis, Pana deos pecoris veteres coluiſſe querũtur Arcades Arcadiis plurimus ille iugis. Pan erat armẽti, Pan illic numen aquarum, Munus ob incolumes ille ferebat oues. Tranſtulit Euander ſylueſtria numina ſecum, Hic vbi nunc vrbs eſt, tunc locus vrbis erat. In qua quidem vrbe conſtat Euandrum conſtituiſſe, vt diuiſa paſtorali turba, nudi iuuenes ac pellibus immolatarum hoſtiarum inuoluti lyceum Pana

venerantes, per luxum atq; laſciuiam ex epularum hilaritate profuſioreq; vino
prouecti perſonati currerent, loráque manu ferentes obuios quoſq; ac mulieres
maxime adultas,his vltrò manuū palmas cędendas porrigentes verberarēt, exi-
ſtimantes id ſibi fœlicem pariundi facultatē præſtare poſſe,eodem poſtea poëta
dicēte,Nupta quid expectas?non tu pallētibus herbis Nec prece,nec magico car
mine mater eris.Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ,Iam ſacer optatum
nomen habebit aui.Cur autē nudi currentes hunc deum coluerint, pleraq; cur-
riculo vetuſtatis ad nos vſq; delapſa indicant, ſiue ꝙ ipſi deo qui nudus eſt cele-
ritati ſuę eo pacto longe aptius nudos miniſtros habere viſum ſit,ſiue ꝙ Arca-
des omnium populorū qui Græciam coluerint vetuſtiſſimi,feris ſimilem adhuc
ſyluis & montibus vitam agentes, expertes legis artíſque, primum hunc deum
venerari patrio cultu cœperint.Idem auctor in faſtis, Cur igitur currant, & cur
ſi currere mos eſt, Nuda ferant poſita corpora veſte rogas? Ipſe deus velox diſ-
currere gaudet in altis Montibus,& ſubitas concipit ille feras. Ipſe deus nudus
nudos iubet eſſe miniſtros, Nec ſatis ad curſus cōmoda veſtis erat. C. verò At-
tacilius,vt ſcribit Plutarchus,ſcribit Romulum quū ante conditam vrbem eius
pecora à latronibus rapta fuiſſent,Lupercalium ſolemnitate in honorē Fauno
ſupplicem primo excoluiſſe,nudum deinde ne ſudore prępediretur,omneis ſal-
tus currendo ſyluaſq; luſtraſſe,ideo nudatos Lupercales hæc ludicra celebraſſe.
Lupercos alii nudos fieri ſolitos aiunt,ꝙ Faunus veſte deluſus à ſuis,eam ſacris
procul arcuerit. Ouidius item in faſtis, Veſte deus luſus,fallentes lumina veſtes
Non amat,& nudos ad ſua ſacra vocat. Iuſtinus quoq; magis ex habitu dei cui
ea ſacra fiebant,quàm ex alio nuditatis cauſam refert,quū poſt hunc tertio loco
regnaſſe Faunum ferunt ſub quo Euander ab Arcadiæ vrbe Palanteo in Itali-
am cum mediocri turba popularium venit,cui Faunus et agros et montē quem
ille poſtea Palanteū appellauit benigne aſſignauit: in huius radicibus tēplū Ly
ceo quē Græci Pana,Romani Lupercal appellant,conſtituit.ipſum dei ſimula-
chrum nudū caprina pelle amictum eſt, quo habitu pòſt etiam Romæ Luper-
calibus decurrebatur: vtcunq; res ſe habeat,in tēpora tamen vſq; C.Cæſaris hu
iuſmodi obſeruationē fuiſſe cōpertū eſt: ea nanq; ſacra quū ſedens Cęſar ſpecta-
ret & inter eos qui ſolennia celebrarent M. Antonius coſ. qui triūuir poſtea fuit
adeſſet,aiunt eū diadema capiti Cęſaris imponere conatum,quod quum Cęſar
amoto capite ac ſimul manibus reieciſſet,Iouis capitolini ſtatuæ ilico iuſſit im-
ponendum.De nomine Lupercalium non vna etiam ratio,ſed varia proditur:
alii nanque locum deo Pani ſacratum Arcadiæ ferunt, cui etiam mons in Ar-
cadia lyceus conſecratus eſt, & dictus græcè λύκος,id eſt, lupus, ꝙ lupos haud ſi
nat in oues deſæuire: ideo & Euander deo gentis ſuæ ſacrificauit locum,& no-
minauit Lupercal,ꝙ præſidio ipſius,lupi à pecudibus arcerentur. Alii, referente
Plutarcho,putant à Lupa quę Romulum educauit potius emanaſſe,quū(vt ait)
lupercales ludicrum inchoēnt,vbi expoſitum Romulum fuiſſe fama eſt,tametſi
quæ ad ſacra pertinēt minus ei conueniant rei dum de Lupa Romuli nutrice lo
quitur.Idem poëta his verbis fidem facit,Illa loco nomen fecit deus ille lupercal
Magna dati nutrix præmia lactis habet. Quis vetat Arcadio dictos de monte
lupercos?

lupercos? Faunus in Arcadia tẽpla lyceus habet. Inueniuntur etiã auctore Quin
tiliano qui Lupercalia æque tres partes orationis eſſe contẽdant, quaſi ludere per
caprum. Ob temporis deniq́ obſeruationem ludicrũ hoc, vt inquit Plutarchus,
ad expiandos manes conſtitutũ creditur: fiebat enim, vt ille inquit, nefaſtis die-
bus mẽſe februarii, quẽ piacularẽ interpretãtur, eodẽ poëta in Faſtis dicente, Ter
tia poſt idus nudos aurora lupercos Aſpicit, & Fauni ſacra bicornis eunt. Cõ-
ſualia ludi dicebãtur quos in honorẽ Conſi faciebant, quẽ deũ conſilii putabant.
Circenſes verò quos primus Romulus raptis Sabinis Conſualium nomine cele-
brauit, Neptuno dicabantur. Hi in littore olim fluminis agebantur, ab alio late
re poſitis enſibus & gladiis, vt ab vtraq́ parte eſſet ignauiæ præſens periculum,
vnde & circenſes dicti ſunt, ꝙ exhibebãtur, in circuitu poſitis enſibus, licet alii à
circuẽdo, ab, Aſtercienſibus alii circenſes dicant vocari ſolitos. Horũ ratio ludo-
rum quid aliud habeat niſi leuitatẽ, & vanitatem, & inſaniam non video: tanto
nanq́ impetu concitabantur animi in furorẽ, quanto illuc impetu currebatur,
vt iam plus ſpectaculi exhiberent quàm ſpectandi gratia cõueniſſent, cum excla
mare, & efferri, & exilire cœpiſſent. Equiria, ludi ſunt quos Romulus idem Mar
ti inſtituit, per equorum curſum qui in cãpo martio exercebantur. Gladiato-
rum quoq́ munus dictũ quod populo tanquã munus donatur, & qui donat mu
nerarius: & qui familiam gladiatorũ habet, gladiatoréſq́ domi in diſciplina, &
in ludo exercet, ac poſtea vendit, laniſta vocatur: gladiatorũq́ ideo dictũ, ꝙ mos
erat in ſepulchris mortuorũ, virorum fortium captiuos necari, quod quia poſtea
immane viſum eſt, placuit dimicare gladiatores ante ſepulchra: quem morem
Homerus noſter Mantuanus his verbis expreſſit, Viuẽtes rapit inferias quos im
molet vmbris, Captiuóq́ rogi perfundat ſanguine flãmas. Nec abnuit ille teſte
Floro, de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in ho-
nore viriũ gladiator, qui defunctorũ quoq́ prælio ducum imperatoris celebra-
uit exequiis, captiuóſq́ circo regio iuſſit armis depugnare, quaſi plane expiatu-
rus omne prẹteritum dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet. Liuius ab vrbe
cõd. xxix, Scipio Carthagine ad vota ſoluẽda diis, munúſq́ gladiatorum quod
mortis cauſa patris patruiq́ parauerat edẽdũ redit. Gladiatorũ fuit ſpectaculũ
nõ ex eo genere hominũ ex quo laniſtas cõparare mos eſt, ſeruorũq́ vænalẽ ſan
guinem habent, voluntaria omnis & gratuita opera pugnãtium fuit. Nam alii
miſſi ab regibus ſunt ad ſpecimẽ inſitæ genti virtutis oſtendendũ, alii ipſi pro-
feſſi ſe pugnaturos in gratiã ducis, alios æmulatio in certamen vt prouocarent,
prouocatíve haud abnuerẽt traxit. Quid enim miretur quiſq̃ in hoc primum,
inuentorẽ an inuẽtum, artificem an auctorẽ, auſum aliquem hoc excogitare, an
ſuſcipere, an iubere, an ſuper omnia populi furorem? quàm vile enim nefas ani
marum iſtarum, quantũ inde querelarum, quantũ mali potuit hauriri, quis non
videt? Nouendiales ludi ſunt, qui in honorem mortuorum celebrantur. Proinde
apud maiores vbi quis fuiſſet extinctus, ad domum ſuam referebatur: vnde eſt,
Sedibus hunc refer antè ſuis: & illic ſeptem erat diebus, octauo incendebatur,
nono ſepeliebatur domi etiã ſuæ: vnde orta eſt cõſuetudo vt dii penates colãtur
in domibus. Similiter Funebres, Plebeios, Megalenſes, Apollinares quos omnes
currules

currules ædiles munere publico curabãt, magno plauſu celebratos inuenio. Funebres ad detinendũ populum inſtituti, dum põpa funeri decreta in honorẽ Patricii viri plene inſtruitur. Plebeii qui ꝑ ſalute plebis ędũtur exactis regibus, pro libertate, aut pro recõciliatione plebis poſt ſeceſſionẽ in Auentinũ. Magni ludi, Romani ludi appellabantur, quos in honorem Iouis faciebãt: vel romani Regii ludi, Q. Aſconio teſte, ſuis ſub regibus inſtituti ſunt, magniq; appellati, ꝙ magnis impẽſis dati, cum primũ ludis impenſa ſunt ducenta milia nummûm, adeò magnos ludos factos putant, ꝙ conſiliorũ ſecretorũ deo, id eſt, Neptuno lari & diis magnis, id eſt, laribus vrbis Romę dati ſunt, quibus aiũt raptas Sabinas eſſe, quod videtur Virgilius notaſſe, Et magnis Circenſibus actis. Megalenſes verò nobiliũ ludi & magnis diis conſecrati, à loco inuentionis eius ſic dicti. His prætorum erat ludis intereſſe & luſores cõducere. Iuuenalis in Satyris, Interea Megaleſiacæ ſpectacula mappæ Ideum ſolenne colunt, ſimiliſq; triumpho Præda caballorum prætor ſedet, ac mihi pace Immenſę nimiæq;, licet ſi dicere, plebis, Totam hodie Romam circus capit, & fragor aurem Percutit, euentum viridis quo colligo panni. Nam ſi deficeret mœſtam attonitamq; videres Hanc vrbem veluti Cannarum in puluere victis Conſulibus ſpectent iuuenes quos clamor & audax Sponſio, quos cultę decet aſſediſſe puellę. Ludos ſcenicos Valerius Ancias auctor eſt, Megaleſia appellatos, &, ſi Firmiano credimus, Libero attribuios, cui ex Indis Thebas redeunti, à triennio bis peregrinationis exacto Græcos inſtituiſſe trieteridas tradunt. Ludorum Apollinarium origo victoriæ non valitudinis ergo, vt quidam annaliũ ſcriptores produnt, ex duobus Martii vatis carminibus, cuius duo in ſenatu volumina illata erant, memoratur: priore carmine Cannenſis prædicta clades in hęc propemodũ verba erat, Amnem troiugenam Romane fuge Cannã, Nec te alienigenæ cogãt in cãpo Diomedis conſerere manus: ſed neq; credes Tu mihi donec ſanguine campũ, Multaq; milia occiſa tua deferet Amnis in pontum magnum extra frugifera piſcibus Atq; auibus feris quoque quæ incolunt terras, his fluat eſca caro tua: nam mihi ita Iuppiter fatus eſt, Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat in his locis iuxta atq; ipſam cladem agnoſcebant: tum alterum deinde carmen inuentum eſt ita ſcriptum, Hoſtem Romani ſi ex agro expellere vultis Vomicã quæ gentium venit longe Apollini vouendos cenſeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant. His ludis faciendis præerit prætor, qui ius populo plebiq; dabit. Summum diem viri gręco ritu hoſtiis ſacra faciant. Hoc ſi recte facietis gaudebitis ſemꝑ fietq; respub. veſtra melior: nã is dies extinguet ꝑduelles veſtros q veſtros campos paſcunt placidè. Ex hoc carmine quum procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impenſus eſſet, poſtremo ſenatuſconſultum factum eſt, vti decemviri quo magis inſtruerentur de ludis Apollini faciendis, réq; diuina recte facienda, libros Sibyllinos adirent, in quibus quum eadem reperta nũciatum eſſet, cenſuerũt Patres Apollini ludos vouendos faciendoſq;, inq; eam rem duodecim milia æris prætori & duas hoſtias maiores dari, Deceuiriſq; pręceptũ vt græco ritu, id eſt, capite operti hiſce hoſtiis ſacrum facerent, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Hos ludos in circo populus

pulus coronatus ſpectare iuſſus erat, matronæ ſupplicare, vulgus apertis ianuis in propatulis epulabatur, celebérq; dies is omni cerimoniarum genere habebatur: ſicq; paulatim cęteris diis huiuſmodi ludorum honos tribui cœpit, ſingulíque ludi, ſicut Siſinius Capito in libris ſpectaculorum deſcribit, nominibus eorum conſecrati ſunt.

Principum ex bellis dijs oblata. CAP. XIII.

IN ſuprema demum noſtri laboris parte, ſummam reponemus principum, ex bellis diis oblata in medium relaturi. Quis enim bellorum turbinibus victor egrediens dominum exercituum inhonorum dereliquit, quum illi etiam ipſi qui veri dei cognitionē minus haberēt quodcunq; illud eſſet numinis haudquaquā prætermitterent, quin ſumma quadam veneratione proſequerentur: de quibus ne forſan hæſitare quiſpiam poſſit, teſtes adſunt præcellētiſſimi duces, ſed in primis Dionyſius qui & Liber dictus eſt, & Alexāder Macedo. Indiam enim ingreſſus ille, primitias deo Ioui in oriente à captiuis habitas primus obtulit: quod ſi non abunde conſtaret, Ouidius in faſtis teſtis eſt opulentiſſimus, dicens, Ante tuos ortus aræ ſine honore fetuntur, Liber, & in gelidis herba reperta focis. Te memorant Gange totóq; Oriēte ſubacto, Primitias magno propoſuiſſe Ioui. Cinnama tu primus captiuáque thura dediſti, Deq; triumphato viſcera toſta boue. Nomina ab auctoris ducunt libamina nomen Libáque quòd ſanctis pars datur inde focis. Huic à teneris Græcorū more vnguiculis ſine parſimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonidas eam thuris profuſionem ægre ferens, thúſque perſæpe adimens inquit, Heus tu puer, large ſic odores offeres quum regionis thuriferæ potiere. Qui Arabia tandem potitus rex, thure onuſtam nauim miſit ei, ac epiſtolam in hæc propè verba, Miſi ad te thuris & caſſiæ talenta, ne quæ minima ſunt, maximi facias in diuinis rebus, vtpote qui non ſis neſcius nos pigmentiferi potitos ſoli. Eidē Alexandro poſtea adulto placuere & lychni penſiles in delubris, arborum non mala ferentium, lucentes, vt in templo quondam Apollinis palatini, quem idē Alexander Thebarum expugnatione captum Luciniæ dicauerat. Apud Iunonis quoq; Luciniæ templum in Brutiis æſtatem agens Hannibal aram ibi condidit dedicauitq; cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo, punicis gręcisq; literis inſcripto. Idem pro tot tamq; fœliciter in Italia geſtis, maxime poſt labefactam ex Cannēſi clade rem romanam ad internitionemq; penè redactam, diis immortalibus ſacrum agi haberiq; iuſſit. Iouis autem templo quod primū in vrbe conſecratū eſt, Romulus primus ſpolia ab Acrone Cenīēſium rege à ſe occiſo detracta retulit. Cornelius deinde Coſſus quū Columnium Hetruſcum Fidenatū ducem obtruncaſſet, eidem deo ſpolia conſecrauit. Nec M. Marcellus ſilētio inuoluendus, qui apud Padum Briomatum Gallorum regem ab eo ſuperatum & cęſum armis exuit, inde procedens ad Feretrii Iouis tēplum aſcendit, & ea illi ſolenni dedicatione ſuſpendit. Neq; his contentus Marcellus eſt, captis nanq; Syracuſis, ornamenta, ſigna vrbis, tabulaſq; quibus ciuitas illa florebat Romam deuexit, patriiſq; diis ſuſpendit. Viſebātur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato. Ab eodem legimus Virtutis templum & Honoris renouatum, quod

multis

multis antè annis fuerat bello lyguſtico Q. Maximo dedicatũ. Tullum Hoſtilium quũ bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphaſſet, inuenio phanum Saturno ex voto conſecrauiſſe, etiam Saturnalia tunc primùm Romæ inſtituta, quis Varro libro qui eſt de ſacris ædibus vi. ſcribat, ædem Saturni ad forum faciendam locaſſe L. Tarquiniũ regẽ, T. verò Lartiũ dictatorẽ, Saturnalibus eã dedicaſſe. Nec me fugit Gelliũ ſcribere ſenatũ decreuiſſe vt ædes Saturni fieret, eiq́ rei L. Furiũ trib. militũ præfuiſſe. Tarquinius, cui cognomẽ ſupbo ex moribus datũ, tẽplũ ex hoſtiũ ſpoliis erexit, quod quũ inauguraretur cedẽtibus diis cæteris, mirabile dictu, reſtitere iumẽta & termini, tanq̃ numina hæc cõtumacia, firma omnia & æterna pollicerentur. Scipio Numãtinus Virtutis phanum erexit, deinde C. Marius de manubiis Cymbricis & Theutonis ædẽ Honori & Virtuti fecit. Pòſt Scaurus Aemilius templũ Menti, quòd circiter bellũ Cymbricũ natus, cum ſcilicet eloquentia & eruditio vrbem ingreſſæ, eam cœperint ampliſſime exornare. Aemilius conſul quum Gallos acie viciſſet, ex ipſis Gallorum torquibus aureum Ioui trophęum erexit, quòd deuouiſſent Galli ſi viciſſent, de Romanis ſpoliis Marti Gallico torquem aureum cõſecratũ iri. Atqui Furius Camillus quũ Gallorum extinxiſſet incendium, & Romam auro liberandã è lance abſtuliſſet, nõ conſilii, nõ fortitudinis, ſed famæ & vaticinii tẽplum iuxta viam nouam erexit. Pulcherrimũ operum Pantheon Ioui vltori ab Agrippa factum veterum monumenta produnt. Minerua Romæ iuxta Capitolium quondã ſita, quæ Euphranoris erat, Catulliana poſtea dicta, à Q. Luctatio Catullo dicata: aliam Mineruam Romæ ad ædem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit. Fecit & Spurius Clauilius Iouem in capitolio victis Samnitibus ſacra lege pugnantibus, ex pectoralibus eorũ, ocreis & galeis. Diuus Iulius thoracem quem Veneri genitrici in templo eius dicauit, ex Britannicis margaritis factum voluit intelligi. Pompeius Magnus imperator vitem auream cum botro in tẽplo Iouis Capitolini ſacrauit. Erat autem quingentorum talentorum auri, titulum habens, Ariſtoboli filii Alexandri regis. Auguſtus Cæſar omnium templorum conditor legitur aut reſtitutor. Diuus Veſpaſianus Concordiæ ſiue Pacis templum ædificauit, effecitque. Ac ne iſta in re vniuerſa perſequar, quoniam longum nimis & operoſum id quidem eſſet, horum illuſtrium ducum & aliorum ſubſequentium imperatorũ contextu, certamine religionis, ac laudis emulatione, nec inferior, Sigiſmunde, (vt aliquando in te iure ſuo noſtra deſinat, vnde cœpta eſt, oratio) poſt conſummationem Italici belli, inuicta animi tui virtute cunctis hoſtibus profligatis, proſtratiſque, ab armis ad negocia vrbana mentem conuertens, de manubiis obſeſſarum deditarúmque per te vrbium, ſumma ſacratiſſimi diuiníque principis religione fretus, præter ædes ſacras extra tertio ab vrbe lapide in monte mariſque proſpectu ſitas, templum illud percelebre omnique admiratione dignum, ac vnicum denique monumentum regii nominis tui, intra mœnia vrbe media ac forotenus à fundamentis extructum deo dicatum reliquiſti, tantáque diuitiarum largitate, tam mirificis picturæ toreumatúmque ornamentis, vt in hac celeberrima vrbe plurima quum ſint cognitu & memoratu digna, nihil antiquius ſit, nihil quod

magis

magis viſendum putetur, ampliſſimis præſertim parietibus, permultiſque altiſſimis arcubus, peregrino marmore exædificatis,quibus lapideæ tabulæ veſtiuntur,quibus pulcherrimè ſculptæ inſpiciuntur, vnáq; ſanctorum patrum,virtutum quatuor,ac cæleſtis zodiaci ſignorum,errantiúmq; ſiderum: Sibyllarum deinde muſarúmq; & aliarum permultarũ nobilium rerum imagines, quæ nedum præclaro lapicidę ac ſculptoris artificio,ſed etiam cognitione formarum, liniamẽtis abs te acutiſſimo & ſine vlla dubitatione clariſſimo huius ſeculi principe ex abditis philoſophiæ penetralibus ſumptis,intuentes literarum peritos,& à vulgo fere penitus alienos,maxime poſſint allicere. Præcellentiſſimis præterea loca hæc ſanctiſſima pontificis priuilegiis & innumeris donis ac ſanctorum reliquiis ornaſti, quum vltra hæc maximum quotannis æris & auri reditum per te his deo dicatum,gẽmas,margaritas,pateras aureas,calices,acerras, thuribula, cruces,cãdelabra,tabulas,organa,tunicas purpureas, & trabeas textili auro,plurima deniq; ſacrorũ ethnicorúmq; librorum,ac omnium optimarũ artium volumina vna donatione contuleris. Nouitium ſanè,præclarum,& ingens ad immortalitatem inuentum,quum non auro,argento,ęre vel marmore,calce vel lapidibus tantùm,verùm in bibliothecis ab illis dicari volueris quorum immortales animæ in locis iiſdem loquuntur. Cęterarum rerum tuarum cumulũ referre, haud facile duxerim, quũ præter hæc tot claris operum monumentis adeò nomen tuum paſſim illuſtretur vt nulla vnquam tam ſurda poſteritas, nulla tam ingrata fama futura ſit,quæ non illud in cælũ tollat, ac debitis & optatis laudibus proſequatur. Videor certiſſima ſalus lumenq; ac patriæ decus & pater, Sigiſmunde Pandulphe Malateſta,optatum iuſſionis tuę meiq; operis rerum militarium munus abſoluiſſe,non neſcius potiora eſſe quæ iubebantur quàm ſuſtinere mediocre cuiuſpiam poſſet ingenium, proindeq; plurima me incognita præteriiſſe,quæ commode potuiſſent his voluminibus inſeri: cæterùm cum communis humani (vt ita dixerim) animi morbus ſit,vt plura lõge quiſq; neſciat quàm ſciat,nec vt Flaccus inquit,quiuis horrẽtia pilis Agmina,nec fracta pereũtes cuſpide Gallos, Aut labentis equo deſcribat vulnera Parthi,ſi quid in his libris parum eſt vel nimium,ſi quidque quod ex illo priſco & diſertiſſimo veterũ dicendi more fluere,ac retro ſublapſum referri viſum ſit,mihi ſuccenſeant ſoli rogo; ſi quid autem ſatis quod poſteritate dignũ in arceq; poni queat quaſi Minerua illa Phidiæ,vel ex ipſius Mineruæ officina exiiſſe videatur,non mihi ſed diuino numini tuóque deinde gratias mecum magnas nedum agant,ſed ingẽtes & cumulatiſſimas referant, qui ad ſuſcepti laboris metam in magnis bellorum æſtibus eſſes licet, ſtudia tamen noſtro ductu & auſpiciis tuis lucidiora & alacriora fouẽs, calcar ſemp addidiſti,& currentẽ vt aiunt ad curſum aſſiduè prouocaſti.

FINIS.

Lutetiæ apud Chriſtianum Wechelum,
Anno M.D.XXXII. menſe Iulio.

910,495

NON
ST DVOS ERITHA
COS